ИВАНЪ ВАЗОВЪ.

ПОДЪ ИГОТО.

Романъ

ИЗЪ ЖИВОТА НА БЪЛГАРИТѢ ВЪ ПРѢДВЕЧЕРИЕТО НА ОСВОБОЖДЕНИЕТО.

ВЪ ТРИ ЧАСТИ.

СЪ 25 ИЛЛЮСТРАЦИЙ ВЪ ТЕКСТА

Изработени отъ Пиотровски, Обербауера, Митова и Мърквичка.

ИЗДАНИЕ ВТОРО.

СОФИЯ

Издава централната книжарница на Т. Ф. Чипевъ

1894.

Придворна Печатница, Б. Шимачекъ въ София.

I. Bazof

ЧАСТЬ ПЪРВА.

. . . чорбаджи Марко, гологлавъ, по халатъ, вечеряше съ челядьта си на двора. *(Стр. 1).*

Часть първа.

I.

Гостъ.

Тая прохладна майска вечерь, чорбаджи Марко, гологлавъ, по халатъ, вечеряше съ челядьта си на двора.

Господарската трапеза бѣше сложена, както по обикновение, подъ лозата, между бистрия и студенъ чучуръ на барата, който, като лѣстовичка пѣеше, денѣ и нощѣ, и между високитѣ бухлати чимшири, що се тъмнѣяха край зида, зимѣ и лѣтѣ сé зелени. Фенерьтъ свѣтеше окаченъ на клончето на едно люликово дръвче, което приятелски надвисваше миризливитѣ си люлики надъ главитѣ на челядьта.

А тя бѣше многобройна.

До бай Марка, до старата му майка и до ступанката му, сѣдѣха около трапезата роякъ дѣца — голѣми и малки, които въоржжени съ ножове и вилици, опустошавахж мигновенно хлѣбове и блюда. Тѣ напълно оправдавахж турската дума: самунъ душманларж.

Бащата хвърлеше отъ часъ на часъ добродушни погледи на тие запъхтѣли работници съ

остри зѫби и несъкрушими воденици, усмихваше се и казваше весело:

— Ѣжте, татовата, да порастете! Пѣно, налѣй паницата пакъ.

Слугинята отиваше при чучурчето, дѣто истиваше руйното вино, наливаше и донасяше дълбока фарфорова паница. Бай Марко ѭ поднасяше на дѣцата, като казваше благорасположено:

— Пийте, бре маскари!

И паницата изреждаше всичкия народъ. Очитѣ на народа свѣтвахѫ, бузитѣ се зачървяваха и той си облизваше съ наслаждение устнитѣ. Тогава Марко се обърне къмъ жена си, която се понавѫси неудобрително, и каже строго:

— Нека да пиѭтъ при мене — да не сѫ жѫдни за вино... Азъ не ги щѫ да станатъ пияници, кога порастѫтъ.

Марко имаше свой практически изглѣдъ на вѫспитанието. Човѣкъ малообразованъ, отъ прѣжното врѣме, той съ своя естественъ здравъ смисъль, разбираше добрѣ човѣшката природа, и знаеше, че онова, което се запрѣщава, по́-силно се желае. По тая причина, за да ги заварди отъ наклонность къмъ кражба, той повѣряваше на дѣцата си ключа отъ ковчега съ паритѣ.

— Гочо, иди отвори севлевия санджкъ и ми донеси кисията съ минцоветѣ. Другъ пѫть поржчаше на другиго: — На татовата, иди ми отчети отъ панерчето съ жълтицитѣ двайсеть рубета, та да ми ги дадешь, като се върнѫ. И излизяше.

Въпрѣки обичая на повечето бащи по онова врѣме, додѣто обѣдваѫтъ, да държѫтъ прави дѣцата си, ужъ да ги научѫтъ на почетъ къмъ старитѣ, Марко винаги туряше своитѣ на софрата. Сѫщо,

и кога имаше гости, той викаше синоветѣ си да присѫтствуватъ.

— Нека да добиѭтъ господарски нрави, обясняваше той, а не да се дивѭтъ и гушѫтъ прѣдъ хората, като Анко Распопчето.

Анко Распопчето се спрѣпаше отъ срамъ колчимъ срѣщнеше човѣкъ въ панталони отъ черно сукно.

Како бѣше постоянно слисанъ съ търговскитѣ си работи, Марко само на трапезата виждаше народа си вкупъ, и тогава допълняше въспитанието му по доста своеобразенъ начинъ:

— Димитре, не присѣгай прѣдъ баба си на софрата, не бѫди такъвъ фармасонинъ.

— Илия, не дръжъ ножа, като касапинъ; не коли́, ами рѣжи човѣшки хлѣба.

— Гочо, що си се раскопчалъ, като ахиевски читакъ? Па хвърляй феса, кога сѣдашъ на софра. Косата ти е пакъ порасла, като на Тутраканецъ; иди при Ганка да ти ѭ остриже — казашки.

— Василе, сбери си дългитѣ мутовили, да се смѣстѭтъ и други хора. Кога идемъ на полето тамъ се растѣгай.

— Авраме, ти ставашъ отъ суфра безъ да се прѣкръстишъ Протестантино!

Но само когато бѣше расположенъ Марко, наставленията му имаха такъвъ тонъ; сърдитъ ли бѣше нѣщо, на трапезата царуваше гробно мълчание.

Дълбоко набоженъ и благочестивъ, Марко полагаше голѣма грижа да вдѫхне на синоветѣ си религиозно чувство. Вечерь, додѣ исчетѣше павечерката си прѣдъ куностаса, голѣмитѣ бѣхѫ длъжни да присѫтствуватъ на молитвата. Дойдеше ли недѣля и праздникъ, всички трѣбваше да идѫтъ

на черкова. Това бѣше законъ неотмѣнимъ. Нарушението му донасяше буря на кжщата. Прѣзъ едни велики пости той поржча на Кира да иде да се исповѣдва, понеже на сутриньта щѣше да се комква. Киро се върнж скоро скоро отъ черква.

Той не бѣше нито помирисалъ попа.

— Исповѣда́ ли се? попита баща му недовѣрчиво.

— Исповѣдахъ се, отговори синътъ.

— При кой попъ?

Киро се смути, но отговори самоувѣренно:

— При попъ Еня.

Той излъга, защото попъ Еню бѣше младъ попъ и не исповѣдваше.

Марко усѣти тозъ часъ лъжата, скокнж сърдито, улови сина си за ухото и го изведе така на улицата. Послѣ го потири до черквата, дѣто го прѣдаде на исповѣдникътъ попъ Ставря съ думитѣ: отче духовниче, исповѣдай това магаре! И самъ чака̀ въ единъ тронъ доръ траж исповѣдьта.

Още по́-строго се отнасяше къмъ ония, които изоставяхж училището. Самъ осталъ простъ, Марко обичаше ученията и ученитѣ. Той бѣше отъ реда на ония родолюбци, жъдни ревнители на новото умственно движение, съ грижитѣ на които, въ кжсо време, България биде засѣяна съ училища. Той имаше доста мжгляво понятие за практическата облага, която можеше знанието да донесе на тоя народъ отъ земледѣлци, занаятчии и търговци. Марко гледаше угрижено какъ животътъ не даваше ни работа ни хлѣбъ на ония, които излазяхж отъ училище. Но той чувствоваше, съ сърдцето разбираше, че въ науката се крие нѣкаква тайнствена сила, която ще промѣни свѣта. Той вѣрваше въ науката, както вѣрваше въ Бога, безъ

разсѫждение. За това и залѣгаше да и́ бѫде полезенъ, по силитѣ си. Той имаше едно слаболюбие — да бѫде избранъ училищенъ настоятель въ градеца си — Бѣла-Черква*). И всѣкога бѣше избиранъ, понеже се ползуваше съ обща почесть и довѣрие. На тая скромна обществена длъжность Марко не щадѣше ни трудъ, ни врѣме, но бѣгаше отъ всички други, частно съпрежени съ власть и облага, а особенно — отъ конака.

Когато се дигнѫ трапезата, Марко станѫ. Той бѣше человѣкъ около петдесетгодишенъ, съ високъ исполински растъ, леко приведенъ, но строенъ още. Лицето му, чървендалесто, но упалено и позагрубело отъ слънце и вѣтрове, поради честитѣ му пѫтувания по кѫрища и по панаири, имаше сериозно и студено изражение, даже и когато се усмихваше. Голѣмитѣ му надвиснѫли, надъ синитѣ му очи, вѣжди, усилвахѫ тоя строгъ тонъ на физиономията му. Но нѣкакво добродушие, честность и искренность се разливахѫ по неѭ и ѭ правяхѫ симпатична, и непобѣд мо извикваше уважение.

Марко сѣднѫ пакъ на посланото съ чървенъ китеникъ одърче, загнѣздено между високия чемеширъ и запуши чибука си. Домочадието му се расположи по́-свободно на чергата, до шумящата баричка, а слугинята донесе кафето.

Тая вечерь Марко бѣше въ добро настроение на духа. Той съ любопитство слѣдеше баричкането на сититѣ, съ розови бузички дѣца, които цѣпяхѫ въздуха съ звънливитѣ си смѣхове. На всѣки мигъ тѣ образувахѫ живописна група, изъ

---

* Сопотъ. Бѣла Черква е прѣводъ на турското название на тая мѣстность: Акчà Клѝсе.

Бѣлѣжка отъ издателя.

която шумно излазяхѫ звънливи крясъчета, весели кискания, сърдити гласета: тѣ приличахѫ на роякъ птичета, що играятъ изъ клоноветѣ. Но тая невинна-радостна игра сдоби изведнѫжъ пò-войнственъ характеръ: рѫчичкитѣ замахахѫ пò-живо, размѣнихѫ се малки юмручета, и чухѫ се застрашителни крикчета и се дигнѫ писъкъ и врѣва — птичиятъ концертъ се обърнѫ на сражение... Побѣдители и побѣдени — всички се затекохѫ къмъ баща си да се тѫжѫтъ или управѣтъ. Единъ сочеше баба си за защитникъ, другъ назначаваше майка си за прокуроръ. Сега, отъ безпристрастенъ зритель, Марко се обърнѫ на кадия. По право и по длъжность той трѣбваше да гледа сѫдбата. Но кадиятъ, вопрѣки сѫдебната практика, не щѣ да чуе ни обвинение, ни защита, а издаде прѣсѫда: нѣкои погали по главичкитѣ, други потегли за ушитѣ, а най-малкитѣ — сирѣчь, обиденитѣ — той цалунѫ по бузскитѣ.

И народътъ се умири.

Сега, най-малкото човѣче, което спѣше на рѫцѣтѣ на баба Иваница, разбудено отъ шумътъ, исплака.

— Спи, бабината, спи, че турцитѣ ще дойдѫтъ да те грабнѫтъ, казваше му баба Иваница, като го люшкаше на коленетѣ си.

Марко се навѫзи.

— Мале, каза той, стига си плашила съ тия турци дѣцата! Ще имъ оживѣй страхътъ на сърдцето.

— Ехъ, така знаѫ азъ, отговори баба Иваница, и нази сѫ съ турци плашили... та и не сѫ ли за плашение, да ги порази Господъ! Седемдесетгодишна жена съмъ и ще умрѫ, дѣто го рекли, съ отворени очи: нѣмà да дойде благочестивото!

— Бабо, азъ, кога порастѫ, и бачо Василь, и бачо Георги, ще земемъ напата калѫчка и ще исколимъ всичкитѣ турци, извика Петърчу.

— Оставете баре единъ живъ, бабината!

— Какъ е Асенъ? попита Марко жена си, която се задаваше отъ кѫщи.

— Огъньтъ му минѫ — спи сега, отговори тя.

— Що му трѣбало да глѣда тия работи? каза безпокойно баба Иваница, сега ей го болно.

Марко се понамръщи, но не отговори нищо. Трѣба да забѣлѣжимъ, че Асенча го бѣше втресло днесь, защото изъ прозорцитѣ на училището бѣше видѣлъ трупътъ на обезглавеното дѣте на Генча Бояджиятъ, що бѣхѫ докарали отъ полето въ черковния дворъ. Марко прибърза да промѣни разговорътъ и се обърна къмъ дѣцата:

— Сега мирувайте да чуеме бачо ви, какво ще ни раскаже... послѣ всички ще испѣйте една пѣсень. Василе, я расправи, днесь какво ви прѣдава́ учителътъ?

— Урокътъ отъ Всеобща история.

— Добрѣ, раскажи ни отъ историята; кое бѣше?

— Война за наслѣдството на испанския прѣстолъ.

— За шпаньолцитѣ ли? Остави ги, тѣ не ни влазѫтъ въ работа... Кажи нѣщо за Русия.

— Кое? питаше Василъ.

— Напримѣръ, за Ивана грозниятъ, за Бонапартя, кога запалилъ Москва...

Марко не довърши думата си. Изрухтѣ нѣщо въ тъмното дъно на двора; керемиди паднахѫ съ трясъкъ отъ стрѣхата на зидътъ. Кокошкитѣ и пилцитѣ искукудѣчихѫ уплашени и се разсхвърчахѫ насамъ съ настръхналъ перушинякъ. Слу-

гинята, която сбираше тамъ пространитѣ ризи, испищѣ и завика: хайдути! хайдути!

Въ двора настана страшна смутня. Женитѣ се испокрихж изъ стаитѣ, дѣцата се не чухж не видѣхж, а Марко, който бѣше храбръ, правъ, слѣдъ като надникна въ тъмното мѣсто отъ дѣто дойде шумътъ, исчезна въ една врата. Подирь малко излѣзе изъ друга, при обора. Той държеше два пищова.

Това дѣйствие, колкото рѣшително толкозъ и неблагоразумно, се извърши така бързо, щото Марковица нѣмá врѣме да се сѣти и да задържи мжжа си. Когато той искочи изъ прага чу се само прѣмалѣлия ѝ гласъ, съ който се смѣшаше грозното джавкане на кучето, спрѣно уплашено при чучура.

Дѣйствително, чужди човѣкъ имаше тамъ въ сѣнката, между кокошарника и обора, но тъмнината бѣше тъй гжста щото нищо не личеше тамъ. Тя ставаше още по́-непроницаема за Марка, по причина на бързото му прѣминуване отъ свѣтлината на фенеря въ мракътъ на нощьта.

Марко влѣзе на пръсти въ обора, като погали коня по задницата да се не плаши, и погледна прѣзъ дървенитѣ прѣчки на прозорчето. Било, че окото му привикна на мрака, било, че тъй му се стори, той видѣ въ жгъла, до самото прозорче, нѣщо исправено, като човѣкъ, и съвършенно неподвижно.

Марко насочи пищова, сниши се и извика страшно:

— Давранма!

Той почака единъ мигъ съ пръстъ на запънката.

— Бай Марко, прошушнж единъ гласъ.

— Кой е тука? попита Марко по български.

— Бай Марко, не се бойте, вашъ човѣкъ съмъ! и неизвѣстниятъ се испрѣчи на прозорчето. Марко ясно видѣ сѣнката на непознатия.

— Кой си ти? попита сепнато и недовѣрчиво Марко, като отдръпна пищова си.

— Иванъ, на дѣда Манола Кралѝчътъ синъ, отъ Видинъ.

— Не те познавамъ тука... що чинишъ тука?

— Щѫ ти раскажѫ, бай Марко, отговори гостътъ, като си снишаваше гласа.

— Азъ не мога да те видѭ... отъ дѣка идешъ?

— Ще ви раскажѫ, бай Марко... отъ далечъ.

— Отъ кѫдѣ отъ далечъ?

— Отъ много далечъ, бай Марко, пошушна ниско гостътъ.

— Отъ кѫдѣ?

— Отъ Диярбекиръ.

Тая дума, като единъ проблескъ огрѣ паметьта на Марка. Той си спомни, че дѣдо Манолъ има синъ въ Диярбекиръ, на заточение. Дѣдо Манолъ има синъ въ Диярбекиръ, на заточение. Дѣдо Манолъ му бѣше вѣтъ приятель по търговски сношения и по голѣма услуга.

Тогава излѣзе изъ обора, приближи се въ мрака до нощния гостянинъ, хвана го за рѫка и го въведе прѣзъ обора въ сламеника.

— Иванчо, ти ли си бе? Азъ те помнѭ момченце... Ти ще нощувашъ тука, утрѣ ще видимъ, каза му Марко тихо.

— Благодарѭ ви, бай Марко... освѣнъ васъ другиго не познавахъ тука... пришушна Кралѝчътъ.

— Дума ли иска? Баща ти отъ мене нѣма по́-добъръ приятель. Ти си тука у дома си. Видѣ ли те нѣкой?

— Не, мислѫ, когато влѣзохъ никого нѣмаше на улицата.

— Влѣзе? Та тъй влазя ли се, бе синко? Прѣзъ покрива, на юрюшъ! Не вреди, дѣдовия Манолевъ синъ ми е добъръ гостенинъ всѣкога, най-вече когато ми иде отъ толкова далеко мѣсто. Гладенъ ли си, Иванчо!

— Благодарѫ, бай Марко, не съмъ гладенъ.

— Не, ти трѣба да хапнешь. Азъ щѫ идѫ да умирѫ домашнитѣ, па пакъ щѫ дойдѫ, да си побъбримъ... и да ѫ нагласимъ. Хай Богъ да те поживи, какво щѣхъ да направѫ, казваше Марко, като сваляше полека чекмака на пищова си.

— Прощавай, бай Марко, глупость страшна направихъ.

— Трай додѣ се върнѫ, и Марко излѣзе и затвори вратата на обора.

Той завари жена си и майка си прѣмалѣли отъ страхъ; а като го видѣхѫ живъ и здравъ, тѣ извикахѫ и го уловихѫ за рѫцѣтѣ, като че се бояхѫ да не излѣзе пакъ. Марко се прѣстори спокоенъ и ги смѣтна: той ги увѣри, че нищо не намѣрилъ на двора, че вѣроятно нѣкоя котка или куче е бутнѫло тувлитѣ, а глупавата Пена надала врява.

— Само разбудихме махалата, каза той, като увираше пищовитѣ въ кубуритѣ, що висяхѫ на стѣната.

Домашнитѣ се успокоихѫ.

Баба Иваница извика слугинята:

— Пено, мари, да ти опустѣѫтъ зъркалитѣ, уплаши ни. Скоро изведи дѣцата да идѫтъ да пикаятъ на синь камъкъ.

Въ тоя часъ вратнята се похлопа яката. Марко излѣзе надвора и попита: Кой тропа?

— Чорбаджи, отвори! извикахѫ по турски.

— Онъ-башиятъ! пришушнѫ си Марко безпокойно; трѣба да го скриемъ на друго мѣсто, и безъ да обръща внимание на новото хлопание на вратнята, затече се въ обора.

— Иванчо! викнѫ той въ сламеника.

Отговоръ нѣмаше.

— Заспалъ е. Иванчо! викнѫ по́-силно.

Никой се не обади.

— Ахъ, ще е бѣгалъ, завалията, каза Марко, като забѣлѣжи едвамъ сега, че той завари вратата отворена на обора. Послѣ прибави угрижено: какво ще стане съ това момче сега?

На всѣки случай той го извика пакъ нѣколко пѫти и като не доби отговоръ, Марко се върна къмъ вратнята, която се хлопаше силно, до строшаване.

II.

Бурята.

Наистина, при първото потропване на портата, и безъ да помни и знае какъ, Иванъ Кралѝчътъ се прѣхвърли обратно прѣзъ зида и падна на улицата. Нѣколко мига той стоя зашеметенъ. Послѣ се озърна внимателно на около си, но видѣ само непроницаема тъмнина. Черни бурни облаци затуляхѫ небето вече; вечерниятъ хладъ се бѣ прѣобърнѫлъ на студенъ вѣтрецъ, който шумеше жаловито изъ пуститѣ улици. Кралѝчътъ улови първата, която му се случи, и тръгнѫ бързишката, като пипаше зидоветѣ за да се управя, и се спрѣпаше въ баритѣ. Всички врати, кюпенци, про-

зорци бѣхж затворени и глухи. Никаква свѣтлинка прѣзъ рѣзкитѣ, никакъвъ признакъ на животъ. Градецътъ бѣше мъртавъ — такива сж всичкитѣ провинциялни градове, далеко прѣди полунощъ. Доста време той се скита на посоката, като мисляше да излѣзе нѣкждѣ на края. Изведнжжъ той се сепна и спрѣ подъ една широка стрѣха на пжтя. Окото му распозна нѣкакви тъмни фигури. Кралѝчътъ останж на мѣстото си и се облегнж предпазливо до вратнята, при която се случи. Едно изръмжавание, послѣдвано съ сърдитъ лай, го направи да отскочи. Той разбуди дворското куче, заспало извжтрѣ до вратнята. Движението му и лаятъ го издадохж. Нощната стража мръдна, оржжията задрънкахж и едно „стой“ се извика по турски. Въ минути на неминуема опасность разсждъкътъ коварно напуща човѣка и само единъ слѣпъ инстинктъ за самосъхранение замѣща всичкитѣ му други нравственни сили. Тогава той нѣма, така да се каже, глава; има само ржцѣ за съпротивление и крака — за бѣгание. На Кралѝчътъ стигаше да се повърне, и мракътъ завчасъ щѣше да тури непробиваема прѣграда между него и стражата. Но той фукна право къмъ неж, мина като вихъръ между самитѣ сеймени и отбѣгна напрѣдъ. Стражата го спогна и улицата заехтя отъ стжпки и викове. Между другитѣ крясъци, чуваше се и дъргливия гласъ на пандурина Българинъ: „стой, бре момче! ще хвърляме!“ Но Кралѝчътъ бѣгаше безъ да се обърне назадъ. Нѣколко пушки испращѣхж подирѣ му, но го не закачихж, тъмнината го спаси. Види се, че бѣгътъ му не спорѣше, защото скоро усѣти, че нѣкой го улови за ржкава. Той се напъна напрѣдъ, изсули се изъ дрѣхата си, и ьж

остави въ ржцѣтѣ на гонителя си. Двѣ пушки още гръмнжхж отзадѣ му. Кралѝчътъ продължаваше да бѣга напрѣдъ, безъ да знае на кждѣ; той едвамъ поимаше: отъ заморяване, краката му се прѣплитахж. На всѣка стжпка искаше да падне и тамъ да остане. Ненадѣйно една заслѣпителна свѣткавица освѣтли мракътъ и Кралѝчътъ видѣ, че се намира вече на кжра, негонень отъ никого. Тогава се тръшнж капнжлъ до единъ орѣхъ за да си прибере дущата. Планинскиятъ вѣтъръ духаше вече доста свѣжъ и силенъ, шумутевицата на листата се сливаше съ бученето му и съ глухото буботение на гръмотевицата. Скоро тя наближи застрашително, истрѣще надъ главата на бѣжанеца и потжна нѣкадѣ въ безпрѣдѣлното пространство. Кратката почивка и свѣжиятъ въздухъ повърнахж силитѣ на Кралѝчътъ. Той видѣ, че ще вали и тръгна бързо нататъкъ, за да намѣри нѣкаква подслона отъ бурята. Дърветата около него шумѣхж плачевно, високитѣ брѣстове се прѣгжвахж отъ силата на вѣтъра, трѣвитѣ м буренитѣ съскахж и цѣлата природа бѣше на щрекъ и фучеше страховито. Едри капки дъждъ закапахж рѣдко, и тупахж като куршуми въ земята. Свѣткавицата пакъ излъкатуши по гърба на Балкана и тозъ часъ, подиръ неѭ, гръмотевицата съ гороломна сила заскача и затрѣщѣ на небето, като че ще го провали. Силенъ дъждъ рукнж блъсканъ отъ бѣсната виялица; молниитѣ браздяхж облаци и тъмнини, и синиятъ имъ блѣдавъ свѣтликъ придаваше фантастически образъ на дърветата и планината. Тия мигновенни вълшебни картини, смѣнявани тутакси съ дълбокъ мракъ, приличахж на феерия чудна и страховита. Имаше нѣкаква

дивна прѣлесть въ тая борба на стихиитѣ, въ тоя разговоръ на оризонтитѣ, въ тая адска илюминация на бѣзднитѣ — величествено прѣдставление, въ което чудовищното сблъсквание на безграничното съ тайственното се слива въ една неземна, демоническа армония. Въ бурята природата достига мотивитѣ на най-високата поезия.

Макаръ виръ вода, заслѣпяванъ отъ свѣткавиците, заглушаванъ отъ трѣскавицитѣ, Кралѝчътъ вървѣше по посока изъ между шубрьки, дървата и бостани, които му не даваха никаква подслона. Най-послѣ едно бухтение на вода, която пада отъ високо, проби другитѣ шумотевици и достигна до слуха му. Това бѣше воденичень улей. Веднага блесъкътъ на една нова мълния откри прѣдъ него покривътъ на самата воденица, сгушена между клонясти върби. Кралѝчътъ притърча и се спрѣ подъ стрѣшината ѝ. Побутни вратата, тя се отвори. Той влѣзе. Воденицата бѣше тъмна и глуха. На вънъ бурята утихна: дъждътъ мигновенно се прѣсече заедно съ вѣявицата и мѣсецътъ позлати крайщата на раскъсанитѣ облаци. Нощьта се изесни. Такива бързи атмосферически промѣни съ свойственни само на Май мѣсецъ.

Скоро стъпки приближихъ отъ вънъ и Кралѝчътъ бързо се уврѣ въ едно тѣсно мѣсто между хамбаря и зида.

— Виждъ, вѣтърътъ е отворилъ вратата, каза нѣкой грубъ гласъ въ тъмнината и тозъ часъ се запали газова ламбица.

Кралѝчътъ, скритъ въ дупката си, подникна и видѣ воденичаря, едъръ, сухъ селянинъ, а до него момичето, въ кьсо морево сукманче и босо — вѣроятно дъщеря му — което затваряше вратата и се силяше да ѝ тури ключалката. То имаше

около тринайсеть—четиринайсеть години, но се носеше още като дѣте и чернитѣ му очи съ дълги клепачи поглеждахѫ незлобиво. Подъ небрѣжната му външность личеше стройна снага на бѫдѫща хубавелка. Както се види, тѣ идѣхѫ отъ нѣкоя ближна воденица, защото бѣхѫ сухи. Воденчарятъ подзе:

— Добрѣ че запънахме колелото, а то тоя порой щѣше да го строши. Дѣдовитѣ Станчеви приказки не се свършватъ; добрѣ че не е влѣзалъ нѣкой да ни обере. Той се озърнѫ на около си. — Ти, Марийке, върви си лѣгай. На защо тѣ прати майка ти тукъ? Да ти берѫ страхътъ, прибави воденчарятъ, като зачукваше отпраната дъска на фунията и тънаникаше нѣкаква пѣсенъ.

Марийка безъ да чака повече, отиде въ дъното на воденицата, посла за сѣбе и за баща си, стори нѣколко метанье и се търкули на козечето и заспа завчасъ, като всѣка безгрижна душа.

Кралѝчътъ гледаше на тая проста сцѣна съ трепетно любопитство. Загрубавелото, но добродушно лице на воденчаря му вдѫхваше довѣрие. Не бѣше възможно, тая честна физиономия да крие прѣдателска душа. Той рѣши да излѣзе прѣдъ него и да му иска съвѣтъ и помощь. Но въ тоя сѫщи мигъ воденчарятъ прѣкъсна тънаниканието си, изправи се и се услуша въ нѣкакви гласове отъ вънъ. Вратата се удари силно.

— Воденчарю, отвори! Извикахѫ по турски.

Той пристѫпи къмъ вратата, натисна хубаво ключалката и се обърнѫ приблѣднѣлъ.

Вратата се блъснахѫ пакъ и новъ викъ се чу, послѣдванъ отъ едно кучешко джавкание.

— Авджии, продума си воденчарятъ, който позна, че лае хрътка. Какво ще правятъ тия проклетници! Тукъ е Емексизъ-Пехливанъ.

Емексизъ-Пехливанъ, най-лютиятъ пладнешки и нощенъ злодѣецъ, бѣше распространилъ ужасъ по околностьта. Прѣди двѣ недѣли бѣше изсѣкалъ цѣлата челядъ на Ганча Даалиятъ, въ село Иваново. За него сжщо казвахж, и не на халосъ, че отрѣзалъ главата на дѣтето, което вчера докарахж на кола въ града.

Вратата трѣщѣше отъ ударитѣ.

Воденчарятъ постоя малко замисленъ, хванж си главата, като че се чудеше какво рѣшение да земе. Едъръ потъ поби челото му. Веднага той се наведе подъ прашната лавица, извади една брадва и се изправи съ неяж до вратата, която пукаше отъ натискъ. Но таяж мигновенна рѣшителность го остави щомъ поглѣднж дъщеря си. Страшна безнадѣжность, мжка, страдание се исписахж по лицето му. Бащинско чувство надви подъ възмутената му съвѣсть. Той си науми българската пословица: „прѣклонена глава сабя не сѣче“ и рѣши, вмѣсто да се опира, да проси милость — отъ немилостивитѣ. Бързо остави брадвата задъ хамбаря, дѣто бѣше скритъ Кралѝчътъ, зави хубаво Марийка и отвори вратата.

На прага се исправихж двама въоржжени турци, съ ловчиски вулии на гърбоветѣ. Единиятъ държеше за синджиръ хрътка. Първиятъ отъ тѣхъ, който бѣше дѣйствително кръвожаднийЕмексизъ-Пехливанъ, изгледа испитателно вжтрѣшностьта и тогава влѣзе. Той бѣше високъ, камбурясть, мършавъ-посталъ и кюсе. Физиономията му не бѣше страшна, както името му и дѣлата му. Само малкитѣ му сиви безцвѣтни очи играяхж

лукаво и злобно, като на маймуната. Другарьтъ му нисъкъ, мускулястъ, схромъ и съ скотоподобно лице, по което личахѫ най-животински инстинкти и жестокость, влѣзнѫ слѣдъ него съ хрътката и прѣтвори вратата.

Емексизъ-Пехливанъ поглѣдна сърдито воденчаря.

И двамата снѣха мокритѣ си ямурлуци.

— Защо не отваряшъ воденчарино? попита той. Воденчарятъ избъбла нѣкакво смутено извинение, като се наведе покорно до земята и хвърли безпокоенъ погледъ къмъ дъното на воденицата, дѣто спѣше Марийка.

— Ти самъ ли си тука? И Емексизътъ се обърнѫ.

— Самичъкъ, отговори бързо воденчарятъ, па като помисли, че лъжата и безполезна, притури: и дѣтето спи тамъ.

Въ тоя мигъ Марийка се отви и обърнѫ лицето си на самъ. Блѣдното сияние на лампицата играяше по бѣлата ѝ испъчена гушка. Турцитѣ впиха жадни погледи въ заспалата дѣвойка. Студенъ потъ облѣ челото на воденчаря. Емексизътъ се обърнѫ съ притворно добродушенъ видъ къмъ него: чорбаджи, стори трудъ и иди ни купи едно стъкло ракия.

— Пехливанъ-ага, сега е срѣдъ нощь, и всички кръчми сѫ затворени въ града, отговори воденчарятъ, растреперанъ отъ страшната мисъль да остави Марийка сама съ тия хора.

Куциятъ възрази: иди, иди, за наша честъ сѐ ще се найде нѣкѫдѣ откритъ дюкянь. Ние искаме да ни почерпишъ тука, приятелство тъй се завръзва...

Куциятъ каза тия думи на подигравка, увѣренъ въ несъмненна побѣда. Той нито искаше да прикрие замисъльтъ си отъ нещастния баща.

Емексизътъ впиваше очи въ момичето легнъло въ безгрижно-страстно положение. Като забѣлѣжи, че воденчарятъ още стои, той се намуси, но пакъ се пристори кротъкъ и рече добродушно:

— Чорбаджи, ти сиималъ лѣпа дѣвойка, машалла. Разгеле да почерпи гоститѣ... Хайде иди за ракия, а ние ще пазимъ воденицата. Послѣ прибави заплашително: ти познавашъ Емексизъ-Пехливана кой е.

Воденчарятъ разбра още отъ пръвъ пътъ мръсното намѣрение, което скриваше тая плитко скроена измама. Неговата проста, честна душа се възмути. Но той бѣше въ примка: единъ срѣщу двама въоръжени злодѣйци. Да се бори бѣше безумно и безполезно: смъртьта му, която сега нищо не бѣше за него, нѣмаше да спаси щерка му. Той опита пакъ съ молба да умилостиви душманитѣ.

— Агалъръ, смилете се за единъ болнавъ съ стари кокали човѣкъ... Капнълъ съмъ отъ работа днесъ... оставете ме да си легнъ... не ми зачерняйте лицето.

Той говореше на глухи. Куциятъ изръчна:

— Хайде, хайде челеби, че сме жъдни... много дръпкашъ, нали живѣйшъ на воденица?... Върви за ракия! И той го тикнъ къмъ вратата.

— Азъ по това врѣме не излазямъ никъдѣ отъ воденицата си, оставете ме! каза воденчарятъ глухо.

Двамата турци хвърлихъ тогава маската на кротостьта и тѣхнитѣ диви поглѣди се впиха като стрѣли въ воденчаря.

— Вай хжнзжръ-ерифъ? Зжби се! Видишъ ли? каза Емексизътъ и истегли ятаганя си. Очитѣ му се напълнихж съ кръвь.

— Прѣбийте ме, азъ не оставамъ дѣтето си само! продума воденчарятъ покорно, но съ рѣшителенъ видъ.

Емексизътъ станж правъ.

— Топалъ-Хасанъ, истласкай това куче на вънъ — да не мърсьж ножа си.

Куциятъ се спусна възъ воденчаря, блъснж го и струполи го при вратата. Послѣ го зарита съ крака за да го истика на вънъ. Воденчарятъ се изправи и стрѣмително влѣзе на вжтрѣ, като викаше:

— Милость! Милость!

Марийка се разбуди отъ глъчката и уплашена станж. Когато видѣ голия ножъ у Емексиза тя исписнж и се затече при тейка си.

— Аманъ! Смилете се агаларъ! викаше злополучния баща, като прѣгръщаше за главата дъщеря си.

По единъ знакъ на Емексизътъ, силниятъ Топалъ Хасанъ се хвърли отзадъ на воденчаря, като тигъръ, хванж му ржцѣтѣ и ги изви.

— Така, Топалъ-Хасанъ, дай да го вържемъ той старъ воденчарски плъхъ; като иска нека да остане тукъ за да глѣда сеирь... на такъвъ будала тъй се пада... Той ще стои вързанъ и когато дадемъ огънь на воденицата та да поглѣдаме и ние сеирь.

И двамата разбойници, безъ да обръщатъ внимание на виковетѣ му, блъснахж воденчаря до единъ стълпъ и зехж да го привързватъ съ вжже.

Воденичарятъ обезумѣлъ отъ страхъ при мисльта какво го очакваха сега да види, ревѣше като

звѣръ за помощь, която не очакваше въ това пусто мѣсто.

Марийка отвори вратата и завика плачишката. Но само ековетѣ отговаряхѫ.

— Ти стой на вѫтрѣ, воденичарко! Ти сега ще ни потрѣбашъ, викнѫ Емексизътъ и ѭ отведе на вѫтрѣ за да не бѣга па трѫгна къмъ Топалъ-Хасана. — Аманъ, крѣщеше отчаяно воденичарятъ, помогнете, хора! Нѣма ли кой? Марийке, ела мари! викаше той отчаянно, и бесъзнателно просеше помощь отъ слабото дѣте.

Кралѝчътъ, слѣдеше до сега неподвиженъ сцената, която се разиграваше отпрѣдѣ му, краката му треперяхѫ неестественно, косата му настръхваше и студени тръпки пъпляхѫ подъ кожата му.

Всичко това, което испита и видѣ тая вечерь, отъ Марковата кѫща до тука, бѣше така неожиданно и страшно, щото му се струваше че е сънъ. Писъкътъ на куршумитѣ, по напрѣдъ и послѣ трѣсъкътъ на гръмотевицата и сега ечахѫ въ ушитѣ му. Мислитѣ му се замъглихѫ. Отъ най-напрѣдъ той помисли че турцитѣ идяхѫ за него и че сѫдбата му е рѣшена. Убѣждението за пълната си безпомощность уби всичката му енергия, останѫ му само толкова, колкото да се прѣдаде въ ржцѣтѣ на турцитѣ, за да избави воденичаря отъ отговорность. Но когато се видѣ, че ще бѫде зрителя на много пò-ужасно нѣщо и когато чу че воденичарятъ викаше Марийка на помощъ, лудъ гнѣвъ и отчаяние запали кръвь му. Той до сега не бѣше видѣлъ крьвьта. нъ турцитѣ му се видѣхѫ като мухи. Умора, слабость, колебание, всичко го остави. Ржката му машинално присегнѫ и взе брадвата; той машинално излѣзе изъ дупката си,

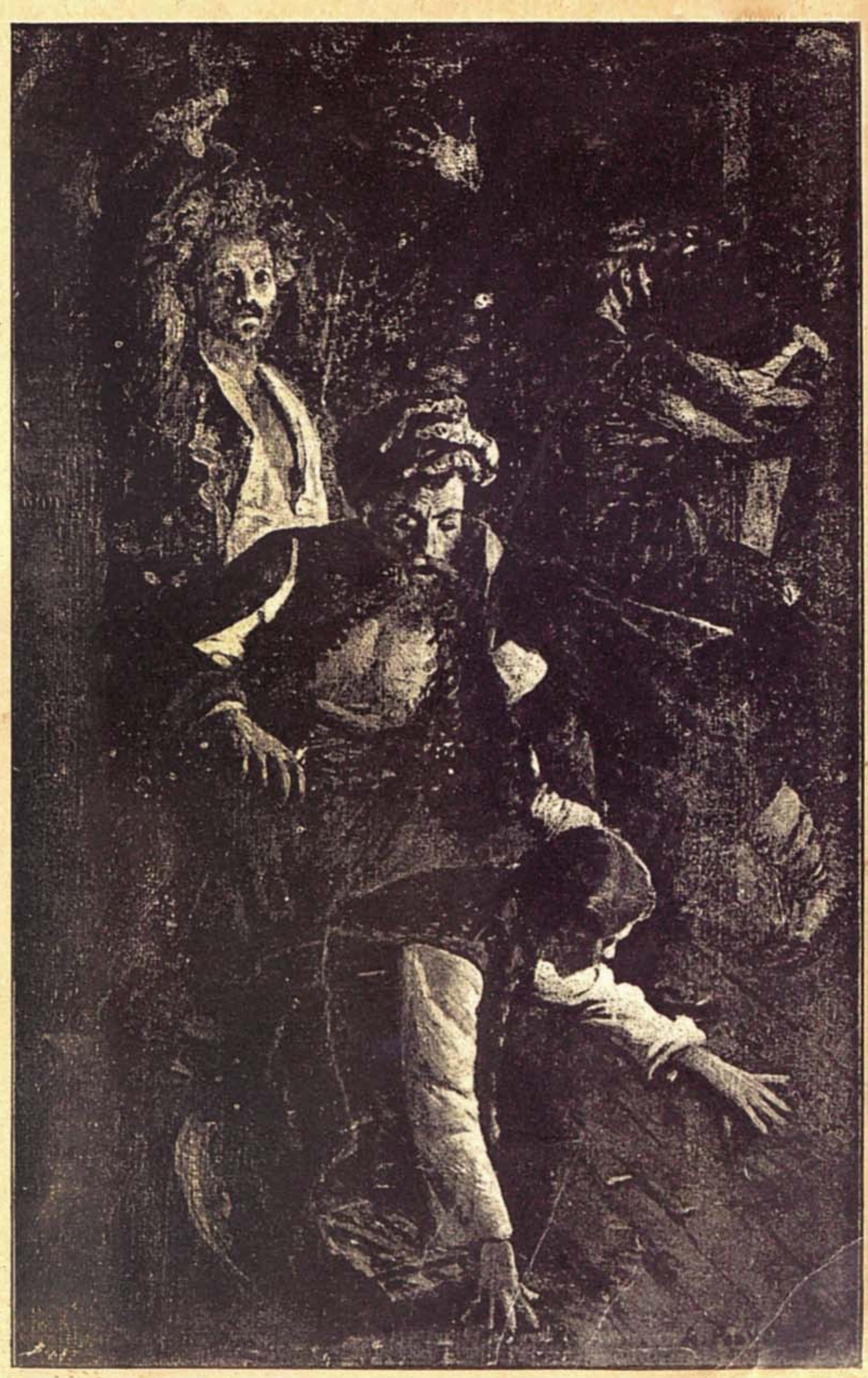

. . . исправи се побѣдителъ като единъ мъртвецъ, спусна се въ Емесиза, който стоеше гърбомъ и заби брадвата въ тялъть му. *(Стр. 21).*

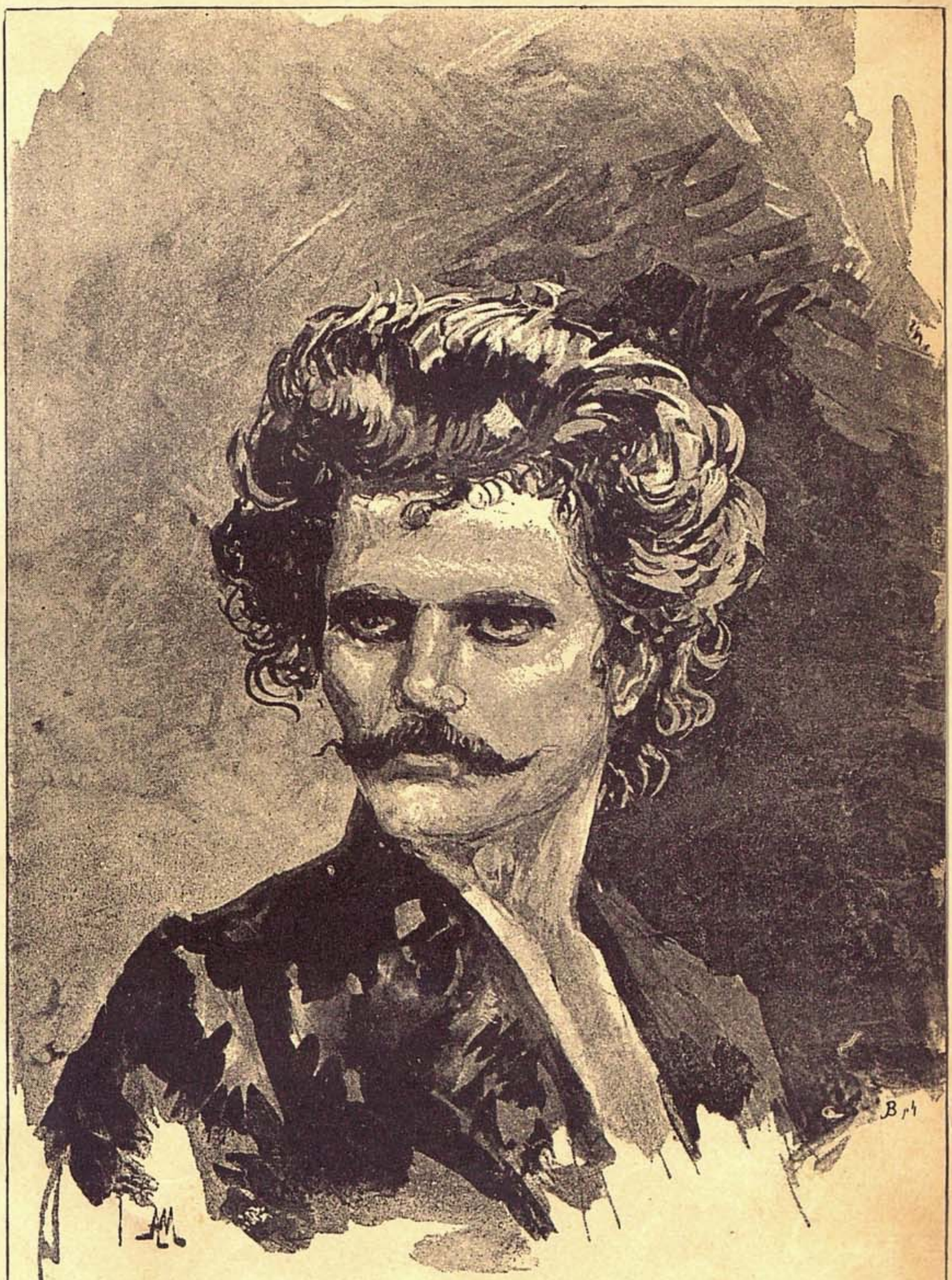

Прѣдъ него стоеше високъ, смъртно-блѣденъ момъкъ, мургавъ, съ черни вглъбнати пронизителни очи, съ дълга рошава коса, покрита съ прахъ . . . *(Стр. 21).*

машинално минѫ, като се сниши задъ чувалитѣ съ жито; исправи се поблѣднѣлъ, като единъ мъртвецъ, спуснѫ се въздъ Емексиза, който стоеше гърбомъ и заби брадвата въ тила му. Всичко това той извърши, като че на сънъ.

Турчинътъ грухнѫ на земята, безъ да гѫкне.

Прѣдъ тоя ненадѣенъ и опасенъ врагъ, Топалъ-Хасанъ пуснѫ вѫжето съ което увиваше воденичаря, измъкнѫ пищова си и го испразни въ Кралѝчътъ. Воденицата се испълни съ димъ; отъ дѣйствието на гърмежа ламбицата загаснѣ и всички се намирахѫ въ пълна тъмнота. Тогава въ тоя мракъ се захванѫ бѣсна борба съ ржцѣ, съ ногти, съ крака, съ зѫби. Борцитѣ най-напрѣдъ двама, а слѣдъ малко трима, се заваляхѫ изъ нощьта съ дивашки викове, съ пътение и тежко охкание, които се смѣшахѫ съ яростното лаяние на псето. Топалъ-Хасанъ, силенъ като бикъ, отчаянно се съпротивляваше на двамата си противници които трѣбаше що по що да побѣдѣѫтъ — инакъ бѣше гибелъ за тѣхъ.....

Кога свѣтна пакъ ламбицата, Топалъ-Хасанъ се бърчеше въ прѣдсмъртна агония. Краля́чътъ, въ борбата, бѣше случайно докопалъ ножа му и го мушналъ въ гърлото му. Двата трупа лежехѫ въ локви кръвь.

Сега воденичарятъ се исправи и поглѣдна учудено непознатия, който му дойде на помощь отъ невидѣлица. Прѣдъ него стоеше високъ, смъртно-блѣденъ момъкъ, мургавъ, съ черни вглѫбнати пронизителни очи, съ дълга рошава коса, покрита съ прахъ; сетрето му окѫсано, омацано въ калъ и мокро, жилетка безъ копчета, разгърнѫта, отъ дѣто се видѣше, че той нѣма риза, панталони орѫфани и кундури продънени. Съ една рѣчь, човѣкъ, който

е избѣгалъ отъ тъмница, или ще иде въ неѭ. За такъвъ го зе и воденичарятъ. Но той го глѣдаше състрадателно и му каза трогнѫто:

— Господине, не ти знаѭ кой си и какъ си тука.... Но додѣто съмъ живъ не щѫ могѫ да ти се отплатѭ. Ти ме избави отъ смъртьта, ама и отъ още по-лошо нѣщо: дѣто не усрамотихѫ чедото ми и моитѣ старини..... Богъ да те благослови и да те награди. И народътъ цѣлия ще каже сполай..... Знайшъ ли ти тоя кой е? (той посочи Емексиза), той е дѣто расплака дѣте въ майка. Сега се отърва свѣтътъ отъ звѣра. Да си живъ, синко!

Кралѝчътъ изслуша тия простодушни и искренни слова съ просълзени очи, па каза още силно запъхтенъ:

— Не направихъ много, дѣдо; ние убихме двама, а такива звѣрове сѫ хиляди и хиляди. Българскиятъ народъ само тогава ще се отърве и види свободенъ, когато цѣлъ грабне топоритѣ и истрѣби тие душмани. Но ти кажи ми, дѣдо, кѫдѣ да заровимъ тия два трупа, не трѣба да останѫтъ дири.

— Имамъ готовъ гробъ за поганцитѣ, помогни ми само да ги извлѣчемъ, каза старецътъ.

Тогава тия двама хора. които тая кървава нощь свързва на вѣки, извлѣкохѫ труповетѣ до една вѣта яма въ бъзуняка, задъ воденицата и ги натъпкахѫ вѫтрѣ, като ги засипахѫ хубаво съ пръсть за да не личи нищо. Кога се завърнахѫ къмъ вратата съ търнокопа и лопатата, нѣщо бѣло се прѣхвърли около тѣхъ.

— Ахъ, хрътката! извика Кралѝчътъ, тя ще обикаля тука и ще ни издаде. И той ıѫ издѣбнѫ и цапна въ главата; тя се повлаче по коремъ,

като квичеше жаловно край водата. Кралѝчътъ ѣ бутна съ търнокопа въ улея и тя потънѫ тамъ.

— Трѣбаше да заровимъ това псе при другитѣ, забѣлѣжи воденчарятъ.

Тѣ очистихѫ кръвьта отъ дрѣхитѣ си, а по земята ѣ засипахѫ съ пръсть.

— Бре, какво тече отъ тебе? каза воденчарятъ, като видя че отъ ржката на Кралѝчътъ блика кръвь.

— Нищо, охапа ме поразеникътъ, като го стискахъ за гърлото.

— Дай да ти ѣ увиѭ пò-скоро, каза воденчарятъ и го привърза съ една уваляна кърпа. Послѣ, като му отпусна ржката погледна го въ очитѣ и го попита:

— Прощавай, синко, ами ти отъ дека идешъ? И той пакъ хвърли учудено поглѣдъ на странникътъ.

— Щѫ ти раскажа послѣ, дѣдо: за сега щѫ кажа само, че азъ съмъ Българинъ, и добъръ Българинъ. Не се усѫмнявай въ мене.

— Боже, упази! Та не видѭ ли азъ? Ти си народенъ човѣкъ господине, и за такива браля азъ душата си давамъ. . . .

— Дѣка сега, дѣдо, да намѣрѭ дрѣхи да се прѣоблѣчѫ, и да прѣнощувамъ?

— Ела да идемъ въ мънастиря, при дякона Викентия. Рода ми е. Колко добрини е правилъ той на такива човѣци. . . И той е права българска вѣра, господине. . . Хайде, тамъ ще нощуваме всички. Добрѣ че никой не видѣ.

Дѣдо Стоянъ се лъжеше: до дънера на орѣха отъ страна сега мѣсеца огрѣваше една висока човѣшка фигура, тя бѣше остала неподвижна зрителка при погрѣбението на двамата турци. Нъ нашитѣ хора не забѣлѣжихѫ нищо.

Слѣдъ малко воденчарятъ, Крали́чътъ и Марийка, която въ врѣме на борбата бѣше избѣгала подъ единъ брѣстъ и хленчеше уплашено, отиваха къмъ мънастиря, чиито високи стѣни, огрѣни отъ мѣсечината, бѣлѣеха се мѣжду тъмнитѣ клонове на орѣхитѣ и тополитѣ. Подиръ тѣхъ тръгна къмъ мънастиря и непознатата фигура.

III.

Мънастирятъ.

Тѣ изминаха една полянка просѣяна съ голѣми каманяци, подъ клоноветѣ на столѣтни орѣхи съ искърмушени отъ старость дънери, и прѣдъ тѣхъ се испрѣчиха ясно високитѣ зидове на мънастиря. Той при тайнственното лунно освѣщение, приличаше на готтически замъкъ, съ фантастически очертани върхове.

Прѣди нѣколко години, тая стара ограда се гордѣеше съ исполински боръ, който съ своята рунтава шапка, дѣто пѣе хиляди птичи гнѣзда, заслоняваше староврѣмската черковка. Но бурята катури бора, а игумена на черковата ѣ съгради нова. Сега тя, съ своятъ високъ, по новото зодчество издигнатъ куполъ, странно противорѣчи съ осталитѣ вѣти постройки, памѣтници на миналото, и даже грози, като кѫсъ нова хартия залѣпена на старъ пергаментъ. Старата черкова и стариятъ боръ паднаха подъ ударитѣ на сѫдбата, и отъ тогава мънастирятъ затъмнѣ, не весели́ вече окото съ гигантското дърво до облацитѣ; не възвишаватъ благочестиво душата зографисанитѣ по стѣнитѣ образи на святци, арахангели, прѣподобни

отци и мѫченици, съ исчувъркани очи отъ кѫрджалии и делибашии.

Троицата наши познайници завихѫ задъ мънастиря и се спрѣхѫ прѣдъ заднята стѣна, по̀-лесно за пристѫпъ, и по̀-блиско до килията на дякона Викентия. Отъ тука нѣмаше нито мънастирскитѣ псета да се разбудѭтъ, нито ратаитѣ да ги усѣтѭтъ.

Планинскитѣ водопади гърмѣхѫ наблизо и пълняхѫ цѣлата околность съ диво ехтѣние.

Трѣбваше да се прѣхвърли нѣкой прѣзъ зида, за да земе отъ вѫтрѣ стълбата и да ѭ подаде отъ самъ за другитѣ. Естественно това испълни Кралѝчътъ, който бѣше захванѫлъ тая нощь съ щурмуване. Скоро и троицата се прѣхвърлихѫ прѣзъ зида съ опасность да бѫдѭтъ испушкани отъ войнствения игуменъ, ако случайно ги зърнеше отъ прозореца си. Найдохѫ се въ малкото задне дворче, което се съобщава съ голѣмия дворъ, чрѣзъ врата заключена отъ вѫтрѣ. Дяконовата килийка, която бѣше на долния катъ, гледаше именно къмъ това дворче. Тѣ пристѫпихѫ подъ прозореца, дѣто още свѣтеше.

— Викентий си още чете, каза воденчарятъ, като се подигнѫ на пръсти и погледнѫ. Той почука на прозорчето. То се отвори и нѣкой попита:

— Калеко Стояне, ти ли си? Какво диришъ тука?

— Дай ми, дяконе, ключа на портата, па щѫ ти расправѭ. Самъ ли си?

— Самъ, сички спѭтъ. Земи.

Воденчарятъ се изгуби въ сѣнката и слѣдъ двѣ три минути се завърнѫ и въведе Кралѝчътъ и дъщеря си въ вѫтрѣшния дворъ, като заключи пакъ вратата.

Голѣмия дворъ, дѣто влѣзохѫ, бѣше тихъ. Чучурчето монотонно и дрѣмливо шуртѣше въ мълчанието. Шумътъ му приличаше на ектения за умрѣлитѣ. Мрачни редове чердаци, глухи и безжизненни, заграждахѫ отъ връстъ двора. Чернитѣ кипариси тайнственно привождахѫ върховетѣ си, като исполински привидения. Килията на дякона се отвори и нощнитѣ гости влѣзохѫ вѫтрѣ.

Дяконътъ, момче младо съ живо лице, съ черни умни очи и съ дѣвственна още брадичка, посрѣщнѫ приятелски Кралича, когото вече познаваше по краткитѣ разяснения на калека си. Той поглѣднѫ съ удивление и съ почетъ тоя герой, който утрепа като пилци, двамата злодѣя и спаси стареца и дъщеря му. Честното сърдце на дякона угади въ госта единъ човѣкъ тъй благороденъ, както и юнакъ. Дѣдо Стоянъ набързо и развълнувано расказваше случката въ воденицата и благославяше избавителя си. Викентий забѣлѣжи голѣмото му изнурение и блѣдность и му прѣдложи да го заведе въ килията, въ която ще прѣнощува. Тръгнѫхѫ. Дяконътъ, съ връска дрѣхи и вечеря подъ мишница, минѫ напрѣдъ прѣзъ заспалия дворъ, дойдохѫ до стълбитѣ на отсрещния трикатенъ чардакъ и се качихѫ по тѣхъ. Минахѫ прѣзъ пустове и по други стълби до горния катъ. Макаръ, че ходяхѫ тихо, подътъ кънтѣше цѣлъ подъ стъпкитѣ имъ, както се случва съ всѣко пусто дървено здание. Викентий пална свѣщица и освѣтли килията, въ която влѣзохѫ. Тя бѣше гола и скръбна на видъ — само съ една постелка на сламено дюшече, и стомна вода. Това прибѣжище приличаше повече на тъмница, но Кралѝчътъ неможеше сега да желае пò-добро. Като погълчахѫ

малко време за приключението въ воденицата, Викентий се приготви да му каже: Лека нощь.

— Вие сте съсипани и трѣба да си почините по-скоро. Затова нѣма да ви моръ съ никакви запитвания... Та па и не е нуждно. Геройството, което направихте тая нощь, сичко ми каза... Утрѣ ще се срѣщнемъ, и още отъ сега ви казвамъ: не се безпокойте за нищо, дяконъ Викентий е цѣлъ на ваше расположение... Лека нощь!... и той си подаде ржката да се прости.

Кралѝчътъ ѭ хвана, безъ да ѭ пустне.

— Не, каза той, вий ми дадохте гостоприемство слѣпешката и се излагахте на опасность за мене. Трѣба да знаете поне кой съмъ. Мене ме викатъ Иванъ Кралѝчътъ.

— Иванъ Кралѝчътъ, заточеникътъ? Кога те пустнахѫ? попита очуденъ дяконътъ.

— Пуснахѫ ме? Азъ избѣгахъ изъ Диярбекирската крѣпость! Бѣжанецъ съмъ.

Викентия му стиснѫ ржката и го здрависа.

— Добрѣ дошле, бай Кралѝчевъ, вий сте ми сега още по-любезенъ гостянинъ, и братъ. България има нужда отъ добритѣ си синове. Сега има много работа, много работа. Тиранията на турцитѣ е нетърпима и народното негодуване ще дойде до върха си. Трѣбва да се готвимъ... Останете у насъ, г-нъ Кралѝчевъ, васъ никой не ще да ви познае тука, да работимъ щете ли? приказваше живо распаленото дяконче.

— Съ тованам ѣрение съмъ и азъ, отче Викентие.

— Утрѣ ще се расговоримъ надлъжко... Тукъ сте въ пълна безопасность. Въ тазъ килия съмъ крилъ и Левски. Тукъ не иде никой... има страхъ повече отъ привидения, нежели отъ човѣци. Лека нощь! завърши шеговито дяконътъ, като излизаше...

— Ваша по̀-лека, отче, каза Кралѝчътъ и замѣтнѫ вратата слѣдъ него.

Той бързо се прѣоблѣче и вечеря. Послѣ легнѫ, духнѫ свѣщьта, но дълго врѣме се въртѣ на леглото си, безъ да се косне сънъ до клепачитѣ му. Тревожни спомени смущавахѫ душата му. Прѣзъ ума му минувахѫ всичкитѣ потресающи сцени и образи на тая нощь, съ отвратителна и жестока ясность... Това мѫчително състояние трая дълго врѣме. Най-послѣ природата прѣодолѣ: исчерпанитѣ му до крайность физически и нравственни сили се поддадохѫ на неотразимата нужда на съна. Той заспа. По едно врѣме се сепнѫ и отвори очи въ тъмнината. Чу че нѣкой ходи по пруста, тежко, бавно. Послѣ се раздаде пѣяние, което приличаше на виение. Стѫпкитѣ наближавахѫ на самъ и странното пѣяние се усилваше. То приличаше ту на опѣло, ту на плачевно стенание. Кралѝчътъ помисли, че тия звукове идѣхѫ отъ другадѣ, но глухотата на мѣстото ги прѣдаваше близко и обезобразени. Но не, стѫпкитѣ тропахѫ много ясно по пруста. Изведнѫжъ на прозореца се исправи една тъмна фигура, и надничаше вѫтрѣ. Кралѝчътъ, истръпнѫлъ, вкова очи въ сѣнката и съ ужасъ забѣлѣжи, че тя прави криви и безобразни знакове съ рѫцѣтѣ, като че го викаше. Всичко това бѣше ясно въ нощната видѣлина. Кралѝчътъ не сваляше очи отъ прозореца. Хванѫ да му се струва, че тайнственната фигура има очъртанията на Емексизъ-Пехливана — убития. Той помисли, че сънува и си потърка очитѣ. Пакъ погледнѫ и сѣнката сѐ сѣдѣше на прозореца и гледаше вѫтрѣ.

Кралѝчътъ не бѣше суевѣренъ, но това пусто здание съ мъртвешката си глухота и гробовна тишина

вдѫхваше му неволенъ трепетъ. Дойде му на ума тогава шутливото загатване на дякона за привиденията и нему му стана неловко и необяснимо страшно тука. Но веднага се засрами самъ отъ себе си. Той пипишкомъ намѣри револвера си, стана, отвори тихо вратата и излѣзе босъ на пруста. Тайнствената висока фигура пакъ ходеше и пѣяше странно. Кралѝчътъ ѭ приближи смѣло. Пѣющий призракъ, вмѣсто да стане невидимъ, както въ приказкитѣ, изрева уплашено, защото и Кралѝчътъ още повече приличаше на призракъ съ бѣлитѣ си долни дрѣхи, които му даде дяконътъ.

— Кой си ти? попита новия призракъ пò-стария, като го улови за прѣдницата.

На нещастния страхътъ скова устата. Той само се кръстеше и се пулеше и въртѣше глава, като идиотъ. Кралѝчътъ разбра, че има работа съ такъвъ. И го зарѣза.

Викентий бѣше забравилъ да прѣдупрѣди госта си за нощнитѣ привички на кроткия идиотъ Мунча, който живѣеше отъ години въ мънастиря. Тоя сѫщия бѣше непознатиятъ човѣкъ, който видѣ закопаването на турцитѣ.

IV.

Пакъ у Маркови.

Когато Марко отвори снощи вратнята, слѣдъ избѣгването на Кралѝчътъ, той се срѣщна на прага съ онъ-башиятъ и запѫетата му, които прѣдпазливо нахълтахѫ вѫтрѣ.

— Какво има тука, Марко чорбаджи? попита онъ-башиятъ.

Марко спокойно обясни, че нищо нѣмало, а само тъй се прѣсторило на плашливата слугиня. Онъ-башиятъ прибърза да се удовлетвори отъ такава лека развѣзка, и си излезе благодаренъ, че избѣгнѫ неприятни случайности.

Току що Марко затвареше зададе се съсѣда му — Гечмишъ ола, бай Марко!

— О, Иванчо, влезъ де, да пиемъ по едно кафе.

— Добъръ вечеръ, бай Марко. Асенчо по̀добрѣ ли е? обади се единъ високъ момъкъ отъ срѣдната улица, като приближи тичешкомъ.

— Докторе, ела, ела ... и Марко ги въведе въ стаята, която тозъ часъ се освѣтли хубаво отъ двѣ сперманцови свѣщи, закрѣпени на лъскави пиринчеви свѣщници.

Тая стая назначена за гости, бѣше малка, весела и покойна. Тя бѣше послана и укичена по тогавашния нехитръ и оригиналенъ вкусъ, който и днесь мирно царува въ нѣкои провинциялни градове. Полътъ бѣше покритъ съ шарени черги, а двата миндеря съ чървени килими, сé домашна работа. До едната стѣна желѣзна соба, която се палеше зимѣ, а се не махваше и лѣтѣ, защо служеше за кѫщно украшение. Срещу нея, въ куностаса, дѣто свѣтеше кандилце, стояхѫ исправени икони, задъ които се показвахѫ светогорски щамби, благочестивъ подаръкъ отъ поклонници. Иконитѣ бѣхѫ много стари зографии и за това се виждахѫ още по̀-цѣнни на баба Иваница, както старитѣ оржжия за любителитѣ. Едната отъ тѣхъ, много стара антика, се радваше на особенно благовѣйно почитание отъ баба Иваница. Тя гордо разказваше, че тая чудесна зография била исписана отъ

прѣдѣда ѝ, отче Хаджи-Арсения, съ кракъ — увѣрение, което никой не мислеше да опровергава, тъй бѣше убѣдително то́. Надъ куностаса имаше втъкната осветена босилкова китка и върбово клонче отъ цвѣтната недѣля. Тѣхното присѫтствие въ кѫщата носеше здраве и благодать. На околовръстъ по стѣнитѣ — полици съ фарфорови блюда, обязателно украшение за всѣка кѫща, която се почита, а въ жглитѣ трижгелни полички съ цвѣтарникъ отгорѣ. Времето отдавна бѣше истикало старата мода съ чибуцитѣ, които сѫщо украсявахѫ стѣнитѣ, съ жълти кехлибареви смукални и съ варакладосани лули. Марко въ угода на традицията бѣше задържалъ само единъ чибукъ за свое лично употрѣбление. Стѣната, що бѣше противъ прозорцитѣ, играяше важната роля на картинна галерия. Тя бѣше „Ермитажътъ“ на бай Марковата кѫща. Той съдържаше всичко шесть, съ позлатена крѫжила, литографически картини, донесени отъ Влашко. Странниятъ имъ изборъ свидѣтелствуваше за лесния художественъ вкусъ на онова време. Нѣкои прѣдставлявахѫ сцѣни отъ домашния битъ на нѣмцитѣ; една — султанъ Абдулъ-Меджида на конь съ свитата си. Осталитѣ бѣхѫ епизоди отъ кримската война: боятъ при Алма, боятъ при Евпатория, вдиганието обсадата на Силистра въ 1852 г. Това изображение носеше невѣренъ влашки надписъ: „Resboiul Silistriei“ (боятъ при Силистра), а нѣкоя мѫдра дѣсница бѣше го прѣвела отдолу на български: „разбоятъ при Силистріа!“ Най-крайната картина прѣдставляваше образитѣ на русскитѣ полководци прѣзъ нейѫ война, всичкитѣ исписани до колѣнетѣ само. За това дѣто попъ Ставри увѣряваше, че гюллетата на ингилизитѣ имъ откѫснали краката, баба

Иваница ги наричаше „мученици“. Кой е пипалъ пакъ мученицитѣ? обръщаше се сърдито къмъ дѣцата. Надъ мученишката картина стояше голѣмъ стѣненъ часовникъ съ махало, чиито синджири и топузи падахж до самитѣ възглавници на миндеря. Тоя многогодишенъ часовникъ отдавна бѣше изслужилъ службата си: машинитѣ се бѣхж истъркали, пружинитѣ разслабили, бѣлий глечь на часопоказателя испопуканъ, както и стрѣлитѣ — искривени и халтави. Той приличаше на жива развалина. Но Марко му продължаваше живота съ голѣми старания и искуство. Той самъ го поправяше, разглобяваше, навиваше, чистеше съ перце натопено въ дървено масло, запазваше осьта на колелцата съ книжки, и така му вджхваше душа за нѣколко време, додѣто пакъ запре. Марко на смѣхъ го наричаше „моятъ охтикалия“, но той и домашнитѣ му тъй се бѣхж свикнжлп съ тоя боленъ, щото, когато пулсътъ му, сирѣчь, махалото спираше, кжщата ставаше шута и глуха. Когато Марко хващаше синджиритѣ да го навива, то моя мжченикъ издаваше изъ гжрдитѣ си гръмливи и сърдити хъркания, щото котката бѣгаше.

Двѣ семейни фотографии на сжщата стѣна довършахж съкровищата на тая картинна галерия, която антиката часовникъ правеше и музей.

Докторъ Соколовъ бѣше младъ човѣкъ на двайсеть и осемь години, левентъ, съ лъскава руса коса, синеокъ, съ открито простодушно лице; съ нравъ буенъ, чудакъ и легкомисленъ. Той бѣше служилъ, като фелдшеръ въ единъ турски таборъ на черногорската граница, бѣше усвоилъ добрѣ язикътъ и привичкитѣ на турцитѣ, пиеше ракия и братуваше съ онбашиятъ вечерь, а нощѣ пушкаше изъ куминя, за да го тревожи, и въспита-

ваше една мечка. Криво гледанъ отъ чорбаджиитѣ, които се довѣряваха на Янелиятъ хекиминъ, той бѣше твърдѣ обиченъ на младежитѣ за своя веселъ откровенъ нравъ и распаленъ патриотизмъ. Той бѣше винаги първъ въ дружески увеселения и комитетски съзаклятия, и на тия двѣ занятия посвещаваше всичкото си врѣме. Той не бѣше излѣзълъ изъ никое медицинско училище, но младежитѣ за да го турятъ по-високо отъ гръка хекиминъ кичеха го съ титлата докторъ, а той не намираше за нужно да протестира противъ тая клевета. Колкото за лѣчението на болнитѣ си, той ги оставяше на двата си прѣданни помощника: здравия климатъ на тоя балкански край, и природата. По тая причина той рѣдко прибѣгваше до фармакопеята си, на която и не разбираше латинскитѣ, и сичката му аптека се сбираше на една поличка. Не е чудно, че по тоя начинъ той скоро успѣ да подлѣе вода на противника си.

Соколовъ бѣше домашенъ докторъ на Марка и идеше да навиди Асенча.

Другиятъ гостъ бѣше Иванчо Йотата*). Той, като добръ съсѣдъ, идеше да поразговори и успокои бай Марка. Нѣколко минути разговорътъ се въртѣше сé върху този вечершното приключение и Иванчо твърдѣ краснорѣчиво описваше своитѣ впечатления и безпокойства.

— Та ви казвамъ, продължаваше Йотата, че тъкмо кога наша Лала дигна трапезата и прочия, азъ зачухъ крамолическа пропаганда у Васъ, бай

*) Това лице, както и Хаджи Симонъ, Мичо Бейзадето, Господинъ Фратю, Попъ Ставри и Мунчо, които ще се срѣщнатъ по-нататъкъ въ романа, авторътъ е вече леко скицираль въ повѣстьта си *Чичовци*, написана на 1884 год. Дѣйствието и въ двѣтѣ произведения се разиграва въ сжщата мѣстность на Южна България — Бѣла-Черква.

Марко. Кучето и то лаяше удивително. Уплашихъ се, сирѣчь, не се уплашихъ, ами рѣкохъ на Лала: Лало мари, що става у бай Марка, я погледни отъ чердака въ тѣхния дворъ! Но послѣ си помислихъ: това не е женска работа. И азъ дързновенно се покачихъ на чердака и гледамъ: въ вашия дворъ тъмно... Защо бѣше тая пропаганда? рѣкохъ си, умствено, сирѣчь, изразбуди се махалата... А Лала стои задъ мене, държи ме за сетрето.. Кждѣ? казва... да не скочишъ у бай Маркови?... Нѣма нищо, мари, казвамъ и́, за́ключи комшулукътъ отъ къмъ бай Марка.

— Нѣмаше нужда Иванчо — нищо нѣмало, забѣлѣжи усмихнжто Марко.

— Тогава, продължи Йотата, рѣкохъ си умствено: трѣба да обадимъ на конака; господинъ бай Марко е сосѣдъ и неможемъ да го оставимъ въ безопасность... И тозъ часъ дръпнжхъ се изъ стълбитѣ на долу, а Лала се тя крамолически вика слѣдъ мене... Мълчи, мари, казахъ и́ мужествено... Излѣзохъ на портата и гледамъ на улицата всемирна тишина.

— Асенчо спи ли сега, бай Марко? попита докторътъ, за да прѣкрати Иванчовитѣ ораторствувания Нъ Иванчо прибърза и продължи:

— Като виждамъ всемирната тишина по улицата, рѣкохъ си: отъ това трѣба да те е страхъ, Иванчо; на се повърнжхъ га минжхъ прѣзъ заднята порта, сирѣчь, та излѣзохъ въ слѣпата улица, отъ слѣпата улица прѣзъ бай Нетковата врачка́, та прѣзъ Махмудкини, та прѣзъ купището на Генка чичовъ, та право въ конака. Влизямъ, гледамъ и тозъ часъ обаждамъ дързновенно на онбашиятъ, че у васъ има разбойници и кокошкитѣ хвърчжтъ изъ дворьтъ.

— Та казвамъ ти, нѣмаше никой, нафиле си се трудилъ, Иванчо. Въ това врѣме бурята съ всичката си сила свирепейше навънъ.

— Ахъ бай Марко, забравихъ да те питамъ, каза докторътъ внезапно, намира ли те тая вечерь нѣкакъвъ момъкъ?

— Какъвъ момъкъ?

— Единъ странен момъкъ, доста лошо облѣченъ, но ми се видѣ интелигентенъ, до колкото го забѣлѣжихъ... Питаше дѣ е вапата кжща.

— Дѣ го видѣ? Не ме е намиралъ никой, отговори бай Марко съ видимо смущение, което гоститѣ му нѣмахж причина да забѣлѣжатъ.

Докторътъ продължи спокойно:

— Единъ момъкъ ме застигнж по мръкнало при Хаджи-Павлевия гюль. Попита ме учтиво: „господине, можете ли ми обади, далеко ли стои Марко Ивановъ? Искамъ да го намѣржж, кажи, за пръвъ пжть идж тука...“ На мень случайно пжтя ми бѣше на самъ и му прѣдложихъ да върви съ мене. Изъ пжтя гледахъ го, гледахъ го, той бѣше, сиромахътъ, почти голъ... тъничко скжсано сетре, до колкото видѣхъ въ тъмнината... Сухъ, слабъ и едвамъ се държеше на крака, а поистина врѣмето... Не смѣяхъ да го питамъ отъ дѣка е и защо е такъвъ, но ми станж мило за не цастниятъ, и така тежко... Погледнжхъ гарибалдейката си — ожулена, зала-дала, вика се. „Нѣма ли да се съръдиге, господине, ако ви дамъ моята дрѣха?... Тжй ще простинете?“ Каже: благодарьж, и ж зе. Така дойдохме до васъ и азъ го оставихъ. Та щѣхъ да ви питамъ кой бѣше негова милость?

— Казахъ ви, че ме не е търсилъ никой.

— Чудно нѣщо казалъ докторътъ.

— Да ли не е тозъ човѣкъ разбойникътъ,

*

който се е катерилъ на стрѣхата ви, бай Марко? попита Иванчо, пропагандата не е била на всуетà.

— Не е възможно тоя младежь да бѣше разбойникъ... такива хора се познаватъ по физиономията, забѣлѣжи докторътъ.

Разговора сдоби неприятенъ тонъ, и Марко за да го промѣни, обѫрна се къмъ Соколова:

— Докторе, чете ли вѣстника? Херцеговското възстание какъ отива?

— Бере душа, бай Марко. Тоя геройски народъ направи чудеса, но какво може противъ такава сила?

— Майки, шѫпа народъ, а колко врѣме се държà. Ний дѣ можемъ искашля такова нѣщо! каза Марко.

— Та опитахме ли се? забѣлѣжи докторътъ. Ние сме петь пѫти по́-многобройни отъ Херцеговцитѣ, но още не знаемъ силата си.

— Такова нѣщо нито го хортувай докторе, каза Марко. Херцеговцитѣ сѫ друго, а ний сме друго; ний се намираме во чрево адово, само да мръднемъ и ще ни исколѫтъ като овци. Оть никъдѣ помощь нѣма да ти доде.

— Азъ питамъ, опитахме ли се? повтори запалено докторътъ. Насъ ни колѫтъ и сечѫтъ и безъ да правимъ нѣщо... колкото по́ се вовчоваме толкозъ по́ ни биѫтъ. Какво имъ бѣ направило невинното Ганчово дѣтенце, което вчера донесохѫ безъ глава? Насъ заплашватъ съ вѫжа щомъ поискаме да протестираме тиранията, а на Емексизъ Пехливановцитѣ е позволево безнаказанно да злодѣйствуватъ. Каква е тая правда! Може ли това тегло да истърпи и най-бездушниятъ? И рашето сърдце има, казватъ нашитѣ

Влѣзе баба Иваница.

— Вий знайте ли, каза тя, Пена одѣвѣ чула, прѣди дъждътъ, пушки, че се хвърлели... какво ще е това... Света Богородице, пакъ нѣкоя християнска душа сж погубили...

Марко се сепна, лицето му се промѣни. Нѣкакво прѣдчувствие му каза, че се е случило нѣщо съ Кралѝчътъ. Сърдцето го заболѣ отъ скърбь, която не можа да скрие.

— Бай Марко, какво ви е? каза докторътъ, като се взираше въ страдающето му лице.

Дъждътъ бѣ прѣстаналъ. Гоститѣ наставахж да си идѫтъ. Новината го посмути.

— Ба, кюпенци сж биле, слугинята се е пакъ измамила... не се бойте, дързновенно! храбреше се Иванчо Йотата, — бабо Иванице, вашето комшулуче? И когато Марко испращаше доктора изъ вратнята, Иванчо бѣгаше изъ комшулука, който му отвори жена му.

V.

Продължение отъ нощьта.

Докторъ Соколовъ чукна на своята вратня. Една стара жена му отвори и той влѣзнж, като попита бързишкомъ:

— Клеопатра какво прави?

— Пита за тебе, отговори бабата усмихнѫта.

Докторътъ прѣминж дългиятъ дворъ и влѣзе въ стаята си. Тази стая, която му служеше за работа, за аптека и за спалня, бѣше гола, широка, съ долапи въ стѣнитѣ и съ дълбока камина. На едната поличка стояхж наредени всичкитѣ му лѣ-

карства; на масичката хаванче, нѣколко мѣдицински книги расхвърлени и револверъ. Надъ лѣглото му висяше двуцѣвна пушка съ чантичката. Само една картина украсяваше стаята: образътъ на Черногорския князь Никола, а подъ неіѫ фотографията на нѣкаква артистка. Всичко показваше, че тукъ е жилище на единъ разсѣянъ ергень: неприбрано, тихо, волно. Въ жгълътъ зѣеше полуотворена врачкà на килерчето.

Тамъ прѣди три години нощуваше покойниятъ Левски.

Докторътъ хвърли феса си и сетрето си небрѣжно, приближи се до врачката, испляска съ рѫцѣ и извика:

— Клеопатро! Клеопатро!

Никой не отговори.

— Клеопатро, излѣзъ гълѫбице!

Изъ килерчето се раздаде нѣкакъвъ гласъ.

Докторътъ сѣдна на единъ столъ срѣдъ стаята и извика: „Тукъ Клеопатро!

Една мечка излѣзе.

По́-право — едно мече — самка.

То приближи, като влечеше широкитѣ си лапи по пола и рѫмжеше радостно. Па се повдигнѫ и упрѣ прѣднитѣ крака на колѣнетѣ на доктора, като отваряше голѣми уста съ бѣли остри зѫби. То се галеше, като кученце. Докторътъ го помилва по пуховата козина на главата, даде си рѫката да ьѫ полиже. То ьѫ облиза цѣла, па ьѫ лапна.

Тоя звѣръ, хванѫтъ въ Срѣдня-Гора още паленце, бѣше подаръкъ отъ единъ селянинъ-ловецъ, комуто Соколовъ излѣкува сина отъ опасна болѣстъ. Докторътъ се привърза твърдѣ силно на това животно и посвети много грижи да му даде добра отхрана. Клеопатра нарасваше благополучно подъ

това нѣжно опекунство, приемаше лесно уроцитѣ отъ гимнастика и привързаността къмъ господаря ѝ растѣше всѣкидневно.

Клеопатра вече играяше мечешка полка, подаваше шапката на доктора, слугуваше и пазеше стаята му, като куче. Това бѣше истинска „мечешка услуга“, защото присѫтствието ѝ въ кѫщата на доктора оттласкваше болнитѣ отъ тамъ. Но докторътъ малко го бѣше еня.

Когато дойдеше въ разгара на полката си, Клеопатра ревеше ужасно и цѣлата махала знаяше, че Клеопатра танцува. Тогава и веселиятъ Соколовъ танцуваше съ нея.

Тая вечерь той бѣше особенно расположенъ къмъ деликатната Клеопатра. Той извади кѫшей мѣсо и ѝ го даде отъ рѫка. — Яждъ, моя гълѫбице, гладна мечка хоро не играе, казватъ стари хора, а азъ искамъ сега да ми поиграешъ, като принцеса.

Мечката разбра тия думи и изрева. Това значеше: готова съмъ. Докторътъ заблъска една тава и запѣ весело:

„Димитро ле, русо-косо момиче,
„Я кажи на майка си, Димитро,
„Да не ражда друго чедо, като тебъ...“

Клеопатра се изправи на два крака и заигра съ въодушевление, като ревеше. Изведнѫжъ тя се затече къмъ прозореца и зарева яростно. Докторътъ, слисанъ, видѣ че имаше хора на двора.

Той грабнѫ револвера. — Кои сѫ тамъ? извика той, като бутна Клеопатра да мълчи.

— Докторе, заповѣдайте на конака.

— Ти ли си, Шерифъ-ага? За какъвъ дяволъ ме викате сега? Кой е боленъ?

— Запри по́-напрѣдъ мечето.

Докторътъ направи знакъ на Клеопатра и тя влѣзе въ килеря, като ръмжеше недоволна. Той притвори врачката.

— Имаме заповѣдь да те закараме въ конака. Арестованъ си, издума строго онъ-башиятъ.

— Защо арестованъ? Кой ме арестува?

— Ще узнаешъ това тамъ. Хайде заповѣдай! И подкарахъ доктора смутенъ и треснжтъ. Той прѣдчувствоваше бѣда.

Когато излазяше изъ вратнята, той чу сърдцераздирателния ревъ на Клеопатра, който приличаше на истински плачъ.

Въ конака бѣше смутня. Въведохъ доктора при бея.

Той сѣдѣще на обикновенното си мѣсто, въ кжта. До него Кириакъ Стефчовъ четѣше нѣкакви книжа, надъ които надничаше и Нечу Пиронковъ, аазата. Беятъ, шейсетгодишенъ старецъ, прие навжсено доктора, но го покани да сѣдне. У турцитѣ сжществуваше тая тактика къмъ обвиняемитѣ, съ цѣль да ги расположжтъ къмъ самопризнание.

Освѣнъ това, докторътъ бѣше домашенъ докторъ на бея, който го обичаше.

Докторътъ се озърташе смутено и съ учудване видѣ на миндеря връхната си дрѣха, подарена снощи на Кралѝчътъ. Това откритие озари сжмнѣнията му.

— Докторе, тая дрѣха твоя ли е? попита беятъ.

Докторътъ не мислеше, нито можеше да отказва една очевидность. Той отговори утвърдително.

— А защо не е у тебе?

— Снощи ьж харизахъ на единъ сиромахъ.

— Дѣка това?

— Въ Хаджи-Шадовата улица.

— Пое кое врѣме?

— Тъкмо по два часътъ (по турски).

— Познавашъ ли го?

— Не, но го съжалихъ, защото бѣше голъ и окжсанъ.

— Какъ лъже сиромаха, каза Нечу прѣзрително.

— Какво, Нечо... който се дави въ морето и за сламка се хваща, пришъпна му съсѣдътъ му.

И беятъ се усмихна лукаво, като че улови една плитка лъжа. Той наздраво бѣше убѣденъ, че дрѣхата бѣше смъкната отъ гърба на самия докторъ. Това увѣряваше и караулътъ.

— Кириакъ ефенди, дай книгитѣ .. а тия книги познавашъ ли ги?

Докторътъ видѣ единъ вѣстникъ „Независимость“ и една бунтовническа прокламация, печатана. Той отказа.

— Кой ти ги е турилъ тогава въ джоба?

— Казахъ ви, че дрѣхата си харизахъ другиму, може да сж негови.

Беятъ се пакъ ухили. Докторътъ чувствуваше, че тая работа зимаше лоша посока за него: искарвахж го най-малко въ сношение съ бунтовникъ.

Значи, снощният непознатъ е билъ такъвъ! Камо да знаеше, той би прѣдпазилъ и него и себе си отъ бѣда.

— Повикайте ранения Османа! заповѣдá беятъ.

Яви се заптие съ привързана отъ лакътятъ на горѣ ржка. Той сжщия бѣше дѣто смъкнж дрѣхата отъ плещитѣ на Кралѝчътъ, въ който случай биде ударенъ отъ крушума на другаря си. Той бѣше увѣренъ, умишленно, или по заблуждение, че гонениятъ кумита го е ранилъ.

Османъ пристжпи къмъ доктора: — този бѣше, ефендимъ.

— Отъ него ли смъкнж ти дрѣхата? Познавашъ ли добрѣ.

— Сжщия, той ме и рани съ крушума въ Петканчовата улица.

Докторътъ го изгледа смаяно; той пламнж отъ негодувание при такава тежка клевета.

— Това заптие лъже безсъвѣстно! извика той.

— Излѣзъ си, Османъ-ага,.. челеби, подзе пакъ беятъ съ сериозенъ видъ, ти отказвашъ ли всичко това?

— Това е клевета и лъжа. Азъ и не носиж револверъ съ мене си, а снощи нито съмъ мунувалъ изъ Петканчовата улица.

Онъ-башиятъ се приближи до свѣщьта, прѣгледа докторовия револверъ, зетъ отъ масата му, и каза знаменателно: четиритѣ крушума стоижтъ, единъ е испразненъ. Беятъ климнж знаменателно.

— И тукъ грѣшка имате: тазь вечерь револверъ не съмъ носилъ...

— Челеби, снощи по три часътъ, когато ставаше тая работа, ти дѣка бѣше?

Това нечаяно питание падна като громъ за Соколова. Той се силно исчърви отъ смущение, но отговори самоувѣренно.

— По три часътъ бѣхъ у Марка Ивановъ — дѣтето му е болно.

— У чорбаджи Марка ти когато влѣзе часътъ бѣше безъ малко четири; ний тогава излизахме, възрази онъ-башиятъ, който бѣше срѣщналъ доктора когато отиваше у Маркови.

Докторътъ мълчеше попаренъ; обстоятелствата се бѣхж сложили противъ него. Той виждаше че се оплита.

— Или, кажи ни по́-добрѣ, отъ когато даде дрѣхата си въ Хаджи-Шадовата улица, додѣто отиде у Марка чорбаджи, дѣка бѣше? обърнж хитро въпроса беятъ. Такъвъ ясенъ въпросъ непобѣдимо извикваше и ясенъ отговоръ. Но докторъ Соколовъ го не даде. По откритото му лице се четеше силна вжтрѣшна борба, нравственно страдание.

Това смущение и това мълчание бѣхж по́ясни отъ исповѣдь. Тѣ допълняха другитѣ доказателства. Беятъ виждаше прѣдъ себе си виновникътъ, но попита за послѣденъ пжтъ:

— Кажи дека бѣше по него врѣме, челеби?

— Не могж да кажж, отговори тихо и рѣшително докторътъ. Такъвъ отговоръ порази всички. Нечу Аазата смигнж иронически на Стефчова, като че му казваше: улови се, клетиятъ, въ примката.

— Казвай, челеби? Дѣ си билъ по това врѣме?

— Това не могж да кажж по никой начинъ... то е тайна, която моята докторска и човѣшка честь ми не позволяватъ да явьж. Но въ Петканчовата улица не съмъ билъ!

Беятъ настояваше да каже, като му посочваше лошитѣ послѣдствия отъ това мълчание. Но докторътъ гледаше вече спокойно, като човѣкъ, който е казалъ всичко, каквото еималъ да каже.

— Нѣма ли да кажешъ нѣщо?

— Сичко казахъ.

— Тогава, челеби, ти ще ни бждешъ тая нощь гостянинъ... Заведете челебиятъ въ затвора! каза беятъ строго. Слисаниятъ докторъ излѣзе, зашеметенъ отъ тоя купъ обвинения, които не бѣше въ състояние да убори; защото, както той самъ каза, по никой начинъ не можеше да обади дѣ е билъ снощи по три часа.

VI.

Писмото.

Марко лошо спа. Нощешнитѣ случки му отнехж душевния покой. Той излѣзе по́-рано отъ обикновенно да си пие кафето въ Ганковото кафене. Кафеджиятъ току що бѣше отворилъ заведението си и наклалъ огъня. Марко бѣше първиятъ посѣтителъ.

Кафеджиитѣ сж словоохотливи хора и Ганко, подиръ нѣколкото обязателни смѣхории, които избъбря, като подаваше кафето на Марка, прибърза да му съобщи приключението на доктора въ Петканчовата улица съ послѣдствията, като подсоли расказа си съ купъ диви и безсмисленни басни. Ганко расправи това съ голѣмо въодушевление. Въобще, нещастията на другитѣ необходимо събуждатъ у дребнитѣ души три чувства: първо, удивление; второ — вжтрѣшно задоволство, че бѣдата не е на твоя глава и трето — скришно злорадство. Такива тъмни инстинкти крие въ дълбочинитѣ си човѣшката природа. Колкото за Ганка, той имаше и по́-важна причина да зложелателствува на доктора; той му бѣше отбилъ дванайсетъ кафета отъ смѣтката, тато цѣна на една визита. Това нечувано нѣщо Ганко не можеше да му прости.

Марко не можеше да се съвземе отъ удивление. Сноши той приказвà съ доктора, но ни отъ лицето му, ни отъ разговора му можеше да разбере такова извънрѣдно нѣщо. Послѣ, докторътъ не би скрилъ отъ него такава работа.

Появлението на онъ-башиятъ, който влѣзе въ кафенето, даде възможность на Марка тозъ часъ да се освѣтли. Той видѣ че докторътъ е жертва на едно страшно заблуждение на полицията както и това, че Кралѝчътъ е избѣгнжлъ отъ ногтитѣ ѝ. Вжтрѣшна радостъ озари лицето му. Той се обърнж къмъ онъ-башиятъ: — Азъ главата си отрѣзвамъ, че докторътъ е невиненъ!

— Дай боже, каза онъ-башиятъ, но незнамъ какъ ще може да се управи.

— Той ще може, но до тогава ще го съсипѫтъ. Кога ще дойде беятъ на конака?

— Подиръ единъ часъ, той рано иде.

— Вий доктора трѣбва да пустнете, азъ ще станѫ поржчитель за него: щѫ си заложѫ кѫщата и дѣцата. Той е невиненъ.

Онъ-Башиятъ го погледнѫ учудено.

— Нѣма нужда отъ поржчитель, него го откарахѫ вече.

— Кога? Кѫдѣ? извика Марко.

— Още тая нощь го испратихме пѣшѣ за К., съ заптиета.

Марко пламнѫ отъ негодувание, което неможа да скрие.

Онъ-башиятъ, който го почиташе, каза му съ дружелюбно-внушителенъ тонъ: Марко чорбаджи, по̀-добрѣ ще сторите да се не мѣсите въ тая вонеща работа. Що ви трѣбва? Въ тия врѣмена никой никого не познава.

Онъ-башиятъ испи кафето си и каза:

— И азъ подиръ половинъ часъ щѫ тръгна съ писмото на бея, дѣто сѫ притворени и бунтовнитѣ книжа на доктора. Ако питашъ те сѫ само важни, и тѣ ще го съсипѫтъ... Зашото другото... Османовото наранявание, като че не е отъ доктора... а е станала грѣшка отъ насъ... Това отъ раната му се позна. Па тамъ началството да види... Ганко, дай ми нѣкоя непотрѣбна хартия да завиѫ писмото, за да се не мачка.

И той извади изъ пазвата си голѣмъ пликъ съ червенъ печатъ, който уви въ листа, що му подаде кафеджиятъ. Подиръ, като испуши още една цигара, онъ-башиятъ здрависа Марка и си излѣзе.

Марко останѫ на мѣстото си умисленъ. Кафеджиятъ гѫрбомъ къмъ него, омиваше вече главата на Петка Бѫзунякътъ. Марко стана и излѣзе.

— Добъръ часъ, бай Марко! Че що бѣгате тъй скоро? викаше берберинътъ, като натръкваше силно главата на пациента съ бѣли вълни отъ сапунева пѣна; — или ше берешъ ти на доктора грижата? Кой каквато ѫ дробилъ такава ще ѫ яде. Защо не доджтъ да грабнжтъ бай Петка Бжзунякътъ? Бжзунякъ, какво казвашъ ти?

Главата избърбука нѣщо въ пѣната, но не се разбра какво. Скоро берберинътъ окжпа Бжзуняка, избриса му главата и лицето съ пишкиръ отъ сжмнителна чистота, подаде му пукнжтото огледало и му каза: наздраве.

Когато излазяше да лисне помията на пжтя, Генко срѣщнж на прага бай Марка.

— Забравихъ си табакерата, каза той, и бързо отиде къмъ миндеря дѣто бѣше остала.

Бжзунякътъ въ това врѣме остави грошче на огледалото и си излѣзе. Ганко се върнж.

— А бе Ганко, я дор'има време кажи ми смѣтката да ти платѫ. На края на мѣсеца азъ плащамъ, каза Марко.

Ганко показа съ пръстъ, на тавана, дѣто имаше много тибиширеви рѣзки: — Ето ти тефтеря, прѣчети и плащай.

— Че тукъ нѣма мое име забѣлѣжено?

— Азъ тъй я карамъ, алафранга...

— Ти съ такава катастима скоро ще хвърлишъ топътъ, Ганко, шагуваше се Марко, като вадеше кисията... Брѣ, я виждъ, оня си оставилъ писмото, прибави той, като показа поличката.

— Ахъ писмото на Онъ-бишиятъ! извика Ганко учуденъ, и погледнж въпросително Марка, като че искаше мнѣнието му.

Прати му го, прати му го по́-скоро... каза Марко намржщено; на двайсетъ и осемъ гроша и рупъ, съблѣче ме холанъ! Ганко изгледа смаянъ и си пошушнж: чуденъ човѣкъ е тоя бай Марко. Залага си кжщата за оня мечкаринъ, а нещя да хвърли това писмо въ огъня. Въ единъ мигъ — бѣше и нѣма го...

Въ това врѣме навлѣзохж нови посѣтители и скоро кафенето се напълни съ облаци димъ, и съ разговори върху докторовото нещастие.

VII.

Геройство.

Слънцето бѣше излѣзло високо и прѣкарваше зарите си прѣзъ зеленитѣ лози, които висяхж надъ мънастирския дворъ. Тоя дворъ, колкото бѣше мраченъ и грозенъ нощѣ, дѣто всѣкой прѣдмѣтъ добиваше образъ на привидение, толкозъ сега бѣше спокойно веселъ, тихъ и свѣтълъ. Птиченцата го оглашаваха съ радостни цвъркания; прозрачнитѣ струи на кладенчето чучуркахж приятно и весело; стройнитѣ кипариси и тополи шумѣхж сладостно отъ утрѣния горски вѣтрецъ. Всичко бѣше тука ясно и празднично. Даже и околнитѣ чердаци съ намръщенитѣ си килии гледахж пò-привѣтливо и звънтѣхж отъ гласетата на лѣствичкитѣ, които обикаляхж своитѣ гнѣзда.

Срѣдъ двора, подъ лозитѣ, пристжпаше величественъ старецъ, гологлавъ, съ брада бѣла до поясъ, въ дълга морава антерия. Той бѣше осемдесетъ и петъ годишния дѣдо Иеротей, величава останка отъ минжлия вѣкъ, почти развалина, но развалина могуща и почитаема. Той доживѣваше послѣднитѣ дни на дълголѣтия си животъ тихо, просто. Всѣка зарань той правеше тука расходка, и гълташе свѣжия планински въздухъ, и се радваше, като дѣтѣ, на слънцето и небето, къмъ което бѣше на пжть.

Не далеко, до единъ стълпъ на лозата, като контрастъ на тоя паметникъ на минжлото, стояше дяконъ Викентий, съ книга въ ржка. (Той се готвеше да постжпи въ русска семинария). Младость и надѣжда вѣяше отъ

юношеското лице на дякона; сила и животъ блѣщѣхж въ неговия мечтателенъ поглѣдъ. Тоя момъкъ бѣше бждящего и гледаше въ него съ сжщото довѣрие, съ каквото старецътъ гледаше въ вѣчностьта.

Само безбурната мънастирска ограда може да настроява душата така съзерцателно.

На каменнитѣ стжпала на черквата пъкъ сѣдѣше кълбообразниятъ отецъ Гедеонъ, дълбоко занятъ: той наблюдаваше внимателно пуйкитѣ, които се расхождахж изъ двора съ расперени на търкала опашки, като евонтайлъ. Той ги сравняваше съ гордия фарисей на евангелието, а курканието имъ му наумѣваше прѣмудрия царъ Соломона, който разбиралъ язикътъ на пилцитѣ. Потжналъ въ такива благочестиви размишления, отецъ Гедеонъ спокойно очакваше благословениятъ звонъ на обѣда, чиято сладость прѣдвкушаваше съ гълтание приятенъ джхъ, що излизаше изъ магерницата.

На прага ѝ стояше на припекъ кривоокиятъ мънастирски идиотъ, другарь на Мунча. Той съ не по-малко философско дълбокомислие гледаше домашния животъ на пуйкитѣ. Думата „гледаше на пуйкитѣ“ на дали е тукъ на мѣстото си; защото зрѣнието на идиотътъ обнимаше не само челядьта на пуйкитѣ, а сичкия горизонтъ, тъй като едното му око гледаше на въстокъ, другото на западъ.

До него правъ, Мунчо. кълчеше ржцѣ, въртѣше глава и поглеждаше плахо къмъ най-горния чердакъ. Той знаеше защо.

Като прибавимъ още и игумена, който отсжтствуваше и нѣколко още ратаи, имаме всичкото население на мънастиря.

Ненадѣйно игуменътъ иступурка съ коня си, отседна го, подаде го на кривоокия и каза начумерено на Викентия:

— Идж отъ града и лоши вѣсти носіж.

И той расказа всичкитѣ подробности на Соколовото пещастие. Клетия Соколовъ, клетия Соколовъ, завърши той като възджхнж.

Игуменътъ Натанаилъ бѣше барачастъ, ѣдъръ, силенъ човѣкъ, съ мжжественно лице и пъргави движения. Като извадимъ калучерското му расо, твърдѣ малко калугерско остаяше въ него Стѣнитѣ на килията му бѣхж накачени съ пушки, той бѣше искусенъ стрѣлецъ, псуваше юнашки, умѣяше да цѣри рани отъ оржжие и да ги дава. Той случайно бѣше попаднжлъ игуменъ въ мънастирь, вмѣсто войвода въ Балкана. Впрочемъ, мълвеше се, че билъ и такъвъ нѣкога, а сега е на покаяние...

Дѣ е отецъ Гедеонъ, попита игумена, като се озърташе.

— Ето ме, извика съ единъ пискливъ гласъ отецъ Гедеонъ, като се зададе отъ магерницата. Той бѣше отишълъ да види, скоро ли ще е готовъ обѣда.

— Ти пакъ се вмжкнж въ магерницата, отче Гедеоне; чревоугодието е смъртенъ грѣхъ на ли знаешъ? И той му поржча да тури дисагитѣ на магарето и да тръгне за село Войнягово, да обиколи косачитѣ, що косяхж мънастирскитѣ ливади.

Отецъ Гедеонъ бѣше тумбястъ, тумчастъ, валчестъ, блáженъ като пъленъ шарлаганевъ мѣхъ. Малкото движение което бѣше направилъ, искара обиленъ страдалчески потъ по лицето му.

— Отче игумене, продума съ умолителенъ и заджхнжтъ гласъ и съ ржцѣ на корема отецъ Гедеонъ, комуто по никой начинъ се не щеше това пжтешествие по грѣшния миръ.

— Отче игумене, не е ли пó-добрѣ да се отмѣни тая горчива чаша отъ вашия покоренъ братъ? И му се поклони ниско.

— Че каква горчива чаша? Мигаръ те пращамъ пѣшѣ да идешъ? Ти ше си на магарето и всичкиятъ ти трудъ по селата е съ едната ржка да държишъ поводника му, а съ другата да благославяшъ.

Игуменътъ го изгледа ухилено.

— Отче Натанаиле, не е за трудътъ; за трудъ и за животъ подвижнически се нахождаме въ тая свята обитель, но времето е лошо.

— Че това врѣме лошо ли е? Прѣзъ Мая расходка да направишъ, на здравето ще ти помогне.

— Врѣмената, отче, врѣмената! издума живо отецъ Гедеонъ. Виждте, докторътъ го вързали и може християнина на погибелъ да иде. Агарянци родъ не милостивий... Пази Боже, ако ме набѣдѭтъ, че бунтувамъ народа, тогава и мънастирятъ ще пострада! Опасность великая.

Игуменътъ се искикоти гръмогласно.

— Ха, ха, ха... слѣдваше той да се смѣе неодържимо, сѫ ржцѣ на хълбоцитѣ, като гледаше тумчастото тѣло на отца Гедеона. — Нема́ на тебе ще хвърлѭтъ сѫмнѣние турцитѣ? Отецъ Гедеонъ политически апостолъ! Ха, ха, ха! Нали рекли: накарай мързеливия на работа, умъ да те научи! Грѣхътъ ти на душата, направи ми да се смѣѭ, когато сърдце не щѣше. Дяконе Викентие! Дяконе Викентие! Ела да чуешъ какво казва Гедеонъ... Мунчо, иди извикай Викентия, че ще се удушѫ отъ смѣхъ.

И дѣйствително бурниятъ смѣхъ на игумена събуди ековетѣ на всичкитѣ околни чердаци...

Мунчо, като чу заповѣдьта, завъртѣ глава още по́страшно, съ широко испулени очи, дѣто се изражаваше тѫпъ страхъ.

— Русс и янъ! извика той растреперанъ и сочеше чердака, дѣто бѣ отишълъ дяконътъ. Па за да не го принудѭтъ пакъ, той закрачи бързо къмъ противоположната страна.

— Русиянъ? Какво е туй нѣщо Руссиянъ?

— Таласѫмъ, ваше прѣподобие, добави отецъ Гедеонъ.

— Отъ кога Мунчо е станѫлъ тъй плашливъ? Той живѣяше, като бухалъ, изъ пущинацитѣ.

— Воистина, отче Натанаиле, духъ нощни ходи по чердака . . . Нощеска Мунчо дойде та ме намѣрѫ . . .

той бѣше помръзнѫлъ отъ страхъ. Той видѣлъ таласъмъ въ бѣли дрѣхи че излѣзълъ изъ джамлията килия . . . Расправя ми и други нѣща, но Господъ да му отбере! Трѣба да святимъ вода въ горния чердакъ.

Мунчо бѣше се спрѣлъ далеко и гледаше уплашено къмъ чердака.

— Че какво е видѣлъ? Ела, отче да обиколимъ . . . каза игуменътъ, комуто хрумнѫ, че крадци може да сѫ влазяли тамъ.

— Сохрани, Боже! каза Гедеонъ, като се кръстеше. Игуменътъ тръгнѫ самъ къмъ чердака.

Наистина, когато игуменътъ повика дякона, Викентий бѣше влѣзълъ при Кралѝчътъ.

— Какво има ново, отче? попита той, като видѣ безпокойствието по лицето му.

— Нищо опасно . . прибърза да каже дяконътъ, но извѣстието, което ни донесе игуменътъ, е твърдѣ неприятно. Тая нощь запрѣли Соколова и го закарали въ К.

— Кой е този Соколовъ?

— Докторъ въ града, добъръ момъкъ. Намѣрили му въ дрѣхата бунтовни книжа . . кой знае? Азъ го знамъ, че той е распаленъ патриотъ, каза дяконътъ угриженъ; па продължи слѣдъ малко: — Като го гонялъ караулътъ снощи, той гръмнѫлъ съ пищовъ и наранилъ заптието, което му смъкнѫло връхната дрѣха . . . Ще пропадне клетия докторъ . . . Слава Богу, чи вий се истървахте . . . и нищо се не чуе за васъ изъ града.

Когато дяконътъ свърши, той видѣ очуденъ, че Кралѝчътъ бѣше си зелъ главата въ двѣтѣ ржцѣ и се щуряше като лудъ изъ стаята и пъхтѣше болѣзнено. Прѣдъ тия знакове на безпрѣдѣлно отчайвание, дяконътъ останѫ трѣснѫтъ, безъ да може да разбере нѣщо.

— Какво правишъ, джанѫмъ? Нѣма нищо, слава Богу, извика Викентий.

Кралѝчътъ се спрѣ прѣдъ него съ искривено отъ нравственно страдание лице и извика почти яростно:

— Нѣма нищо! нѣма нищо а? Лесно се казва това! И се удари по челото . . . Та какво гледашъ, Викентие? Не разбирашъ ли? Ахъ, Боже мой, азъ забравихъ тая зарань да ти кажѫ, че тая врѣхна дрѣха бѣше на мене. Снощи, край града, единъ любезенъ момъкъ, който ми показа кѫщата на бай Марка, види се тоя Соколовъ, ми ѫ подари, че бѣхъ окѫсанъ, и послѣ тая дрѣха останѫ въ рѫцѣтѣ на заптието . . . Въ джоба ѝ азъ бѣхъ прѣмѣстилъ отъ съдрания джобъ на сетрето си единъ вѣстникъ „Независимость“ и една прокламация, които ми дадохѫ въ една троянска колиба, дѣто прѣнощувахъ . . . Не стига това, ами сѫ го набѣдили, че е гърмѣлъ срѣщу заптието, когато азъ нито пипнѫхъ револверътъ си! Ахъ проклѣтницитѣ! Сега видишъ ли? тоя човѣкъ става жертва за мене . . . Азъ съмъ проклѣтъ отъ сѫдбата да носѫ бѣди на ония, които ми правятъ добро.

— Голѣмо нещастие, пришушнѫ Викентий горестно. Още по́-жално е, че не е възможно да му се помогне . . . така е дошла работата.

Кралѝчътъ се обърнѫ съ пламнѫло лице.

— Какъ не може да му се помогне? Нема́ азъ ще оставѩ такъвъ великодушенъ човѣкъ и, както го казвашъ, добъръ патриотъ, да пропадне за мене? Това е подлость!

Дяконътъ го гледаше въ изумление.

— Не, азъ ще го изтръгнѫ отъ тая бѣда, макаръ че щѫ оставѩ главата си!

— Какво може да стане? Кажи! Азъ съмъ готовъ на всичко, извика Викентий.

— Азъ самъ щѫ го избавя него!

— Ти?

— Да, азъ, азъ щѫ го избавѩ . . . Азъ съмъ само длъженъ и въ състояние да го избавѩ, викаше въ изсту-

пление Кралѝчътъ, като бѣгаше изъ килията, съ изражение на страшна рѣшителность и дързость...

— Мигаръ да нападнемъ затвора!

Викентий го гледаше зачуденъ и даже поуплашенъ; той помисли, да ли не е Кралѝчътъ въ полуда. Той му викнѫ:

— Г-нъ Кралѝчевъ, какъ мислишъ да отървешъ доктора?

— Не сѣщашъ ли се?

— Какъ?

— Щѫ идѫ да се прѣдамъ.

— Какъ? Да се прѣдадешъ? Самъ?

— Искашъ да молѫ нѣкого? Отче Викентие, слушай, азъ съмъ честенъ човѣкъ и азъ не искамъ да искупувамъ живота си съ хорскитѣ страдания. Азъ не идѫ отъ шестстотинъ сахата далечъ за да направѫ една подлость. Ако не могѫ да жертвувамъ живота си славно, то могѫ да го жертвувамъ честно... Ти разбирашъ?... Ако азъ не се прѣдставѫ още днесъ прѣдъ турската власть и кажѫ: тозъ човѣкъ е невиненъ, и че нѣмамъ съ него сношения, пардесюто отъ моя гърбъ го свалихѫ, книжата сѫ мои, азъ съмъ опасният, азъ съмъ виновният, даже — азъ гърмѣхъ възъ заптието, правете какво щете съ мене, то докторъ Соколовъ е изгубенъ, особенно, като не можалъ или не искалъ да се оправдае ... Има ли друго срѣдство, кажи?

Дяконътъ мълчеше. Той съзнаваше въ дълбочината на честната си душа, че Кралѝчътъ има право. Това самопожертвувание му се налагаше отъ чувството на справедливость и човѣщина, и той не чакà да му напомнѫтъ други това. Тоя човѣкъ му се видѣ сега още по́високъ и съ още по́-ново обаяние възъ него. Образътъ му се осия отъ оная благородна, тиха, небесна свѣтлина, която само великитѣ пламвания на доблестьта хвърлятъ възъ човѣшката физиономия. Тия прави, буйни, прочув-

ствовани слова на Кралѝчътъ гърмѣхж на душата му сладко и тържествено. Нему се искаше той де бѫде на негово мѣсто, той да ги каже и той да ги испълни. Очитѣ му се примрѣжихж отъ трогателни сълзи.

— Насочи ми пѫтя за К., каза Кралѝчътъ. Ненадѣйно на прозореца се мѣрнж голѣмата космата глава на игумена, чиито стжпки по чердака всрѣдъ распаления си разговоръ, тѣ не бѣхж чули. Кралѝчътъ се сѣпнж и погледнж въпросително дякона.

Дяконътъ искокнж тичишкомъ на вънъ, отведе игуменътъ до пармаклъцитѣ на чардака и му гълчà дълго съ твърдѣ распаленъ видъ, съ силни рѫкомахания и съ части поглеждания къмъ килията, дѣто чакаше Кралѝчътъ нетърпеливъ и развълнуванъ. Когато вратата пакъ се отвори и влѣзохж Викентий и Натанаилъ, той присрѣщнж игумена и му поиска рѫката да ѭ цалуне.

— Чакай, азъ не съмъ достоенъ да ми цалунешъ рѫка, извика просълзенъ игуменътъ и, като обви съ двѣтѣ си рѫцѣ вратътъ му, цалува го горѣщо по устата, като баща своя отдавна не виденъ синъ.

VIII.

У чорбаджи Юрдана.

У стария чорбаджи Юрдана, по случай на отвратки, ставаше гощавка тоя день. Вѣхж калесани роднини и приятели на челядьта и на партията му.

Юрданъ Диямандиевъ на години човѣкъ вече, болнавъ, намръщенъ и нервенъ, бѣше отъ ония български чорбаджии, които направихж грозно това име. Неговото богатство растѣше, многобройната му челядь добруваше, думата му се тачеше, но никой не го обичаше. Стари

Кака Гинка. *(Стр. 55).*

неправди и грабителства надъ сиромашьта, братувания съ турцитѣ бѣхж го направили умразенъ и сега, когато не правеше, или не можеше да прави зло. Той бѣше цѣлокупенъ човѣкъ на минжлото.

При всичката намръщенность на Юрдана, обѣдътъ бѣше веселъ. Кака Гинка, женената му дъщеря, хубавелка още, приказлива, левуста и лудичка, и която биеше когато трѣба смиренния си мжжъ, забавляваше гоститѣ съ шеги и подигравки, които неуморимиятъ ѝ езикъ ръсеше на лѣво и на дѣсно. Най-много кискахж тритѣ калугерици. Едната отъ тѣхъ, госпожа Хаджи Ровоама, Юрданова сестра, която бѣше куца, злъчна и сплетница, влазяше въ тона на кака Гинка, и пущаше сегисъ-тогисъ язвителни присмивки за отсжтствующитѣ. Хаджи Смионъ, зетъ на домовладиката, се смѣеше яката съ залъка въ уста; Хаджи Павли, сватътъ, записанъ отъ смѣхъ сжщо, ядѣше съ вилката на Михалакя Алафрангата, който, по-развърденъ отъ това невнимание, гледаше навжсено около си.

Михалаки носеше прозвището Алафранга, твърдѣ заслужено: той пръвъ бѣше обулъ панталони прѣди трийсетъ години въ града, и продумалъ френски. Но той си бѣше замръзнжлъ тамъ. Палтото му и днесъ бѣше отъ епохата на кримската война, а нѣколкословниятъ му френски рѣчникъ не се умножи нито отъ една дума.

Но славата му на ученъ човѣкъ останж и днесъ, заедно съ ласкателния прѣкоръ. Михалаки съзнаваше това и се надуваше; държеше се тежко, говореше важно и никому не позволяваше да каже „бай Михалъ“, защото имаше и Михалъ Пандуринътъ, съ когото не щѣше да се смѣся. И наистина, въ отношение на титлата, Михалаки бѣше твърдѣ придирливъ. Той бѣшеималъ многогодишна умраза съ съсѣда си, Иванча Йотата, защото Йотата дважъ бѣ нарекълъ въ едно събрание Михалакя

Алафрангата — Михалаки Малафранзата, като мислеше че е сé едно.

Срѣщу Алафрангата сѣдѣше Дамянчо Григорътъ, човѣкъ петдесеть годишенъ, дълголикъ, сухъ, черъ, съ лукавъ дяволитъ погледъ, съ подвижни иронически устни, но съ важна сериозность разлѣна по лицето му. Той бѣше многоглаголивъ, сладкодуменъ расказвачъ, неисчерпаемъ съ прикаски, дълбокъ като кладенецъ, и съ фантазия богата, като съкровищата въ Халима: отъ капката искарваше море, отъ шушката — планина, а когато нѣмаше шушка, той минуваше и безъ неіж. Главното е, че той самъ си вѣрваше — единственнятъ способъ да увѣришъ другитѣ. Инакъ, Дамянчо бѣше единъ отъ първитѣ търговци, родолюбецъ и човѣкъ съ полѣзни съвѣти.

Какиниятъ Гинкинъ мжжъ ѣдѣше прѣдъ себе си смиренно, защото, колчимъ си позволяше да каже нѣщо, или да се изсмѣе яката, тя му хвърляше свирѣпъ погледъ, за да не смѣе да се отпуща прѣдъ неіж. Малохарактеренъ и слабъ, той се бѣше съвсѣмъ заличилъ, и вмѣсто тя да се казва Гинка Генкова, той се наричаше Генко Гинкинъ.

До него Нечо Пиронковъ аазата, часъ по часъ пошушваше важно на Кириака Стефчовъ, контешки облѣченъ, който му клюмаше, безъ да го слуша, и хвърляше усмихнжти погледи къмъ Юрдановата дъщеря, Лалка. Той биде наказанъ за това невнимание, защото на Неча му скимна да се чука съ него, но чашата съ виното се излѣ на бѣлитѣ Стефчови панталони.

Тоя момъкъ, когото видѣхме вече при бея — и който ще играе роля и за напрѣдъ въ расказа ни — съ духъ и отхрана чорбаджийски, бѣше синъ на единъ чорбаджия отъ калжпа на Юрдана Диямандиевъ. Младъ човѣкъ, но съ ръждиви понятия, той остаяше недостжпенъ за новото великодушно вѣяние на свободолюбивитѣ идеи. Може-би за това бѣше гледанъ съ добро око отъ турцитѣ — нѣщо, което оттикваше отъ него младежитѣ,

които го считахѫ турско ухо. На това още повече спомагахѫ гордѣливиятъ му характеръ, злобната му и завистлива душа и покварено̀то му сърдце. Но въпрѣки това, или за това, чорбаджи Юрданъ имаше слабость къмъ Стефчова и не криеше нийдѣ доброто си мнѣние и расположение къмъ него. За това, мълвата, криво или право, готвеше Стефчова за бѫдѫщи зетъ на Юрдана.

Трапезата се дигнѫ и кафѐто се подаде отъ едно̀ височко, румено, чернооко момиче, облѣчено̀ въ черно, което не обърнѫ ничие внимание. Разговоритѣ, захванѫти на трепезата, се продължихѫ и слѣдъ неѭ, защото пъргавата кака Гинка умѣеше да ги подгрѣва съ неисчерпаемата си многоглаголивость. Скоро дойдохѫ неусѣтно на злобата на деня: приключението на Соколова. Тоя прѣдмѣтъ изведнѫжъ прибра всичкитѣ внимания и даде ново и приятно оживление на послѣ-обѣдната растуха.

— Ами сега докторицата какво ли прави? смѣяше се госпожа Серафима.

— Коя докторица, попита свахата.

— Мари, Клеопатра, свахо.

— Трѣба да идемъ да ѭ разговоримъ и да ѭ подмислимъ да му пише писмо, че и той сега може да милѣе за госпожата си, каза кака Гинка.

— Михалаке, обърна се свахата къмъ Алафрангата, ами Клеопатра каква е дума? Баба Куна не може да ѭ каже, ами вика калевра.

Михалаки се навѫси, дълбоко мисленно промълча и продума протегнѫто: — Клеопатра е еленска, сирѣчъ греческа дума, Клеопатра значи: плаче за... плаче за...

— Плаче за доктора, кажи го просто, каза Хаджи Смионъ ухиленъ, като бръкнѫ безъ нужда въ джеботѣ на сетрето си.

— Ехъ, та то името ѝ турено, каза госпожа Хаджи Ровоама; но единъ други... още повече ще плаче за доктора; и като се наведе на ухото на Хаджи Смионо-

вица и на друга една булка, пришушнѫ ѝ нѣщо. И тритѣ се усмихнѫхѫ лукаво. Тоя смѣхъ зарази и другитѣ гости.

— Не думай, Гино! Нимà сѫщата беювица? питаше учудено Мачовица.

— Гледай си работата, вълкътъ яде и броено, каза кака Гинка.

И пакъ изсмивание.

— Кириако! Какви книжа бѣхѫ у Соколова, попита Юрданъ, който не можеше да разбере кисканията на гоститѣ.

— Бунтовнически, отъ първия рѣдъ до послѣдния. Беятъ ме повика посрѣдъ нощь да му ги прѣведѫ. Тѣ бѣхѫ, бай Юрданчо, такива помии и дивотии, каквито само искуфѣли глави могѫтъ да измислѫтъ. Прокламацията пъкъ на Букурещкия комитетъ, канеше да направимъ прахъ и пепелъ всичко, ама да се освободимъ.

— Всички измрете да се освободимъ, забѣлѣжи Нечу Пиронковъ иронически.

— Тия чапкѫии горѫтъ и правѫтъ прахъ и пепелъ, ама кóе? — Чуждото. Тѣ нематъ колъ побитъ тука. Прахъ и пепелъ, лесно то! маскари изъ маскари! каза сърдито чорбаджи Юрданъ.

— Харсѫзи цѣли, продума Хаджи Смионъ.

Дамянчо Григорътъ, който до сега диреше нетърпеливо случай, тема, за нѣкой дълъгъ масалъ, улови се за послѣднитѣ думи на Хаджи Смиона и рече:

— Кажешъ хаджи харсѫзи, та ми дойде на умътъ, ама има харсѫзи и харсѫзи... Азъ едно врѣме ми се случи да идѫ въ Щипъ, то бѣше на 1863 год., пакъ прѣзъ Май мѣсецъ, на 22-й, по 3 часътъ прѣзъ нощьта, сѫбота и облачно... Тогава бай Дамянчо расказа една прѣдълга история за разбойници, въ която освѣнъ тѣхъ играе роля щипския ханджия, двама паши, единъ гръцки капитанинъ и сестрата на влашкия князъ Куза.

Всичкитѣ слушахж съ пълно внимание, ако не и съ пълна вѣра, увлекателния расказъ на Дамянча, като сърбахж съ голѣмо благодарение кафето си.

— Мари, като искатъ да горѫтъ, и метоха щѫтъ ли да запалѫтъ, попита госпожа Серафима.

— Да ги запали огънь небесний, избъбря госпожа Хаджи Ровоама.

— Прѣдставете си, продължи Стефчовъ, цѣлъ развратъ е распространението на такива безобразия! А това погубва добритѣ чувства у младежитѣ и ги прави бездѣлници, или ги завежда на бесилка. Вижте Соколова, много жално!

— Много жално, да, потвърди Хаджи Смионъ.

Михалаки Алафрангата се обади:

— Още вчера, по единъ разговоръ съ доктора, познахъ го на кой умъ слугува. Той плачеше, че нѣмало у насъ Любобратичи!

— А ти що му отговори?

— Отговорихъ му, че има пъкъ бѣсилници, ако нѣма Любобратичи.

— Право си му отговорилъ, каза Юрданъ.

— Мари, какви сж тия Любобратичи, попита любопитната сваха.

Генко Гинкинъ, който четѣше редовно вѣстникъ „Право“ и бѣше въ течението на политиката, зина да отговори, но кака Гинка го устрѣли съ погледъ и отговори тя:

— Войвода на Херцеговцитѣ, бабо Доне. Хе, да имаме единъ Любобратичъ ... азъ му ставамъ байрактарка ... па ще ходимъ да сѣчемъ зелкитѣ.

— Хе, да имаше Любобратичъ, то друга работа тогава ... и азъ минувамъ подъ неговата команда, каза Хаджи Смионъ.

Юрданъ ги изглѣда строго: — Такива работи, Гино, и на шега не бива да се приказватъ. Хаджи, ти при-

казвашъ на дъждъ и на лапавица ... па като се обърнѫ къмъ Алафрангата, попита: — Сега докторътъ какво ще стане?

— Споредъ законитѣ, отговори Стефчовъ, за посѣгание възъ царски човѣкъ, има смърть или Диярбекиръ до животъ. И той изгледа побѣдоносно.

— Пада му се, избъбря Хаджи Ровоама, какво му прави метохътъ да го гори?

— Търсилъ си го е, каза Нечо Аазата; снощната трескавица не бѣше като тъй на вѣтъръ.

— Каже Нечо трескавица, та ми дойде на умътъ ..., а пази Боже, въ Кримската война, азъ и Иванъ Бошнаковъ отивахме за Босна ... помнѭ, като днесъ; бѣше день или два до Никулдень; надъ Пиротъ замъркнѫхме, когато избухнѫ една страшна буря, ала каква буря! ... И Григорътъ расказа какъ мълния гръмнѫла надъ главитѣ имъ, запалила единъ орѣхъ, утрѣпала петдесеть овци и откѫснала опашката на дорястия му конь, когото продалъ послѣ съ убита цѣна.

Григорътъ расказа всичко това съ такава добросъвѣстность и краснорѣчие, щото публиката го слушá до края съ непрекѫснѫто внимание. Стефчовъ и Нечо аазата се спогледнахѫ усмихнѫто. Михалаки стоеше сé важно наведенъ, а Хаджи Смионъ зѣпаше поразенъ отъ съкрушителната сила на Дамянчевата свѣткавица прѣзъ зима.

Докѫдъ Дамянчо още расказваше, кака Гинка бѣше се озърнала да дири Лалка.

— Кѫдѣ се дѣнѫ Лалка, Радо? Я иди ѭ повикай, обърнѫ се Хаджи Ровоама повелително къмъ младата мома въ черно.

Лалка, подиръ думитѣ на Стефчова, исказани съ такова жестоко хладнокървие, бѣше се оттеглила полека и бѣше влезла въ една стая; тамъ се бѣ тръшнѫла на миндеря, съ глава на долу и заплакала съ гласъ. Порой сълзи се излѣхѫ изъ очитѣ ѝ, като че дълго врѣме бѣхѫ

събрани на едно мѣсто. Горкото момиче хълцаше отъ плачъ и неможеше да поема. Люта жалость и мжка се четѣхж по лицето ѝ. Тия хора, които така грозно се гаврехж съ бѣдата на доктора, възмущавахж душата ѝ. Това усилваше страданията ѝ ... Боже мой, Боже мой, какъ нѣматъ милость!

Сълзитѣ облегчаватъ даже и безнадѣжнитѣ горести. А докторовата сждба бѣше още неизвѣстна и имаше мѣсто за надѣжда.

Лалка станж, отри хубавото си бѣло лице, и сѣднж при отворения прозорецъ за да извѣтрѣжтъ по́-скоро диритѣ отъ сълзитѣ ѝ. Тя гледаше разсѣяно безъ да види минувачитѣ по улицата, които вървѣхж безгрижно и равнодушно. Тоя жестокъ свѣтъ не сжществуваше за неж, тя не искаше да види, нито да чуе нѣкого, защото цѣла бѣше пълна отъ едного.

Веднага бързо конско тупуркание привлѣче вниманието ѝ. Тя погледнж и останж прѣхласнжта. Докторъ Соколовъ яхнжлъ на бѣлъ конь се връщаше весело. Той ж поздрави учтиво и отминж нататъкъ. Въ радостьта си, тя нито се сѣти да му отговори на поклона, а като тикнжта отъ неодолима сила, припнж при гоститѣ и извика развълнувана:

— Докторъ Соколовъ се върна!

Неприятно учудване се изобрази по повечето лица. Стефчовъ поблѣднѣ, па проговори ужъ небрѣжно:

— Трѣбва да го воджтъ за новъ испитъ. Той нѣма лесно да избѣгне Диярбекиръ, или вжжето.

Въ тоя мигъ той срѣщна прѣзрителния погледъ на Рада, който го уязви жестоко и внезапенъ пламъкъ отъ гнѣвъ облѣ лицето му.

— Не думай, Кириако! Дано се отърве горкиятъ; мило ми е за младостьта му, каза съ чувство кака Гинка.

Първитѣ подигравки възъ доктора паднахж отъ язика; тѣ не идѣхж отъ сърдцето. Свѣтлата искра въ човѣшката

душа винжги е готова да свѣтне подъ ударътъ на страданието, стига да ѭ има тамъ.

За честьта на Хаджи Смиона, трѣбва да кажемъ, че и той се искренно зарадва, но не смѣя да изрази това прѣдъ Юрдана, както пернатата му дъщеря, кака Гинка.

IX.

Разяснения.

Щомъ докторътъ пристигнж дома си. той излѣзе, минж бързо край Ганковото кафене, отъ дѣто мнозина го поздравихж съ „гечмишъ ола“, а най-усърдно самиятъ кафеджия, и отиде кждѣ Маркови. Кога да влѣзе тамъ, той съпикаса Стефчова, че минуваше, излѣзълъ отъ Юрданови.

— Кланямъ ви се, господинъ терджуманино, извика докторътъ съ прѣзрителна усмивка.

Марко, обѣдвалъ вече, сѣдѣше на одърчето между чемширитѣ и си пияше кафето.

Той посрѣщнж съ въсторгъ доктора. Подиръ, като отговори весело на поздравленията и на домашнитѣ, Соколовъ каза: щж ти раскажж сега комедии, бай Марко...

— Каква бѣше тая работа, джанжмъ?

— Та и азъ самъ си се чудѭ... Това ми се види, като една прикаска, а не нѣщо за вѣрвание. Зиматъ ме нощеска отъ кжщи, гоку що се върнжхъ отъ васъ, и ме закарватъ на конака. Ти си чулъ вече какво ме ситвахж тамъ и бѣдихж. Кой ти мислилъ, че моята ожулена гарибалдейка щѣла да вдигне такива истории! Затварятъ ме. Минж не минж единъ часъ, влазятъ двама заптиета: — Докторе, стѣгай се. — Какво? питамъ. — Ще вървишъ за К. Беятъ заповѣдà. — Много добрѣ. Излазяме, тръгваме — единъ прѣдъ мене, другъ задъ мене

съ пушкитѣ. Въ К. стигаме по дрезгаво. Затварятъ ме и тамъ, защото бѣ още рано и сждилището не бѣ отворено. Прѣстояхъ така затворенъ четире часа, които ми се сторихж години. Най-послѣ изваждатъ ме прѣдъ сждиятъ. Тамъ нѣколко аази и първенци прочитатъ нѣкакъвъ протоколъ, отъ който не разбрахъ нищо. И тамъ запитвания, и тамъ глупости съ нещастната гарибалдейка. Тя стои на зелената маса и ме гледа жално. Кадиятъ раствори едно писмо, види се отъ нашия забитинъ, извади книжата и ме пита: Твои ли сж тия книги? — Не ги познавамъ — А какъ сж въ твоя жебъ? — Моя ржка не ги е туряла. Той продължава да чете писмото. Бай Тинко Балтоолу зима вѣстникътъ и го разгръща. — Ефендимъ, казва ниско на сждника, въ тоя вѣстникъ нѣма нищо противно, той се типосва въ Цариградъ. И ме поглѣжда усмихнжто. Азъ положителио не разбирамъ нищо, стож като дърво. Кадиятъ пита не е ли това комитаджийскиятъ вѣстникъ отъ Влашко? — Не, ефендимъ, отговаря Балтоолу, тоя вѣстникъ не приказва за политика, той пише само за вѣрата, протестантски вѣстникъ! Тогава гледамъ, бай Марко, и не вѣрвамъ очитѣ си: „Зорница“! Тинко Балтоолу зима възванието, чете, погледва ме и се смѣе пакъ. — Ефендимъ, и това не е противна книга на държавата... Това е обявление! И чете съ гласъ: „Практически лѣчебникъ отъ доктора Ивана Богорова.“ Кадиятъ гледа захласнжтъ, всичкитѣ се смѣжтъ, разсмѣ се и кадиятъ, смѣж се и азъ. Какво да правж? Можешъ ли да се не смѣешъ? Ама главното е какъ е станжло това чудотворно прѣвращение на книжата!... Както и да е. Подиръ кратко съвѣщание съ първенцитѣ, кадиятъ ми казва: Докторе, тукъ имало погрѣшка; ти прощавай за труда. Трудъ нарича той търкалянието ми изъ затворитѣ и влачението ми нощѣ отъ конакъ на конакъ. — Дай единъ поржчитель, па си иди живъ и здравъ! Азъ стож, като замаянъ.

— Ами за раненото заптие не дигахж ли въпросъ?

— За него нито ме питахѫ. Споредъ както разбрахъ, нашиятъ бей, подмислилъ ли го нѣкой, самъ ли се е сѣтилъ, но разузналъ по-добрѣ работата, та притурилъ въ писмото си, че въ нараняването на заптието не ме счита виновенъ. Види се, то само да се признало, че лъже.

На Марка свѣтнѫ лицето отъ задоволство. Той вѣрваше, че дѣдовия Маноловъ синъ е гърмѣлъ, и се безпокояше за послѣдствията.

— Сега слава Богу, ти си свободенъ.

— Както видишъ. Но чакай, едно по-чудно нѣщо още, каза докторътъ, когато се озърнѫ и видѣ, че нѣма никой отъ домашнитѣ. Дава ми бай Николчо коня си, да се върнѫ — сѫщий ми станѫ и поржчитель. Излазямъ изъ К. и току що дойдохъ при чифутскитѣ гробища, гледамъ, отъ кѫдѣ Балкана, идѫтъ двама души, единътъ дяконъ Викентий, и ме вика да спрѫ. — Кѫдѣ така, господинъ Соколовъ? пита слисанъ и той, като ме вижда свободенъ. — Отивамъ си. Нѣма нищо. Той отваря такива очи ей. Расказвамъ му работата, и той ми се хвърля на вратътъ, и ме цалува, и ме стиска... — Какво е това, джанѫмъ, отче Викентие? — Да ви запознаѫ съ господина... Бойча Огняновъ, и ми показва другаря си. Чакъ тогава се взрѣхъ въ него. Бре! Познахъ го! Той бѣше сѫщия на когото дадохъ гарибалдейката си сноши!

— Какъ? Дѣдовиятъ Манолевъ синъ? извика неволно Марко.

— Какъ? Познавашъ ли го? попита учудено докторътъ.

Марко се съвзе. — Слѣдвай да видимъ, каза той развълненъ.

— Рѫкувахме се, запознахме се. Той ми благодари за дрѣхата и съ отчаянъ гласъ иска извинение. — Нищо, господинъ Огняновъ, азъ никога се не каѫ кога сторѫ малко добро нѣкому. А вий кѫдѣ отивате? питамъ. — Господинъ Огняновъ идеше да търси васъ тука, отговори Викентий? — Мене? — Да, искаше да ви избави. — Да ме

избави? — Да, като се прѣдаде на властьта и признае себе виноватъ въ всичко. — Нема́ за това идехте тука? Ахъ, господинъ Огняновъ, какво щехте да направите! извикахъ азъ поразенъ. — Длъжностьта си, отговаря той просто. Изъ не можахъ да се одържж, просълзихъ се и насрѣдъ пжтя го прѣгърнжхъ, като роденъ братъ. А? каква душа благородна, бай Марко! Какво рицарство! Такива хора трѣбватъ на България.

Марко не отговори нищо. Двѣ дълги сълзи бѣхж се проточили по бузитѣ му. Той се гордѣяше за дѣда Маноля.

Докторътъ помълча малко, па продължи. — Ний се раздѣлихме, тѣ удариха пакъ прѣзъ кжра, а азъ право насамъ, но азъ още съмъ смутенъ отъ тая срѣща, а още повече отъ промѣнението на книгитѣ. А азъ ти казвамъ, че тука съ очитѣ си видѣхъ вѣстникъ „Независимость“ и прокламация дѣйствителна. Тамъ излазятъ „Зорница“ и Богоровото обявление! Какъ сж промѣнени? Кой ги е промѣнилъ? Грѣшка ли е това на бея? — Всѣкакъ си блъскамъ ума и не одгаждамъ. Кажи ми ти твоето мнѣние, бай Марко.

И докторътъ скърсти ржцѣ и чака отговоръ.

Марко смукнж чибука си важно и съ една неуловима усмивка по устнитѣ каза:

— Ти не разбирашъ ли, че нѣкой приятелъ е направилъ това? каква грѣшка? Дѣ ще се намѣржтъ у бея протестантски вѣстници и Богорови новини?

— Но кой ще е тоя неизвѣстенъ благодѣтелъ, който спаси мене отъ опасность, а Огнянова отъ непрѣмѣнна гибелъ? Помогни ми и ти да се сѣтиж... Азъ трѣбва да му благодарыж, да му цалувамъ и ржцѣтѣ и краката...

Марко се наведе къмъ доктора и му каза ниско:

— Докторе, слушай. Това, което щж ти кажж, трѣба да го държишъ тайно до гроба.

— Давамъ честно слово.

— Книжата промѣнихъ азъ.

— Ти, бай Марко! извика докторътъ и скокнѫ.

— Сѣдни и трай... сега слушай какъ. Тая заранъ, много рано, отидохъ въ Генковото кафене и отъ кафеджиятъ първъ чухъ за твоето запирание. Азъ се въсчудихъ и смаяхъ. Нещешъ ли, иде онъ-башиятъ и ми расправя, че те испратили нощеска въ К. за дѣто самъ тръгваше съ беево писмо, въ което биле приключени опаснитѣ книжа. Азъ не знаяхъ какво да сторѭ! Онъ-башиятъ постоя малко, па си излѣзе. Тогава гледамъ, че забравилъ писмото. Ганко бѣше залисанъ да мие едного. Хрумнѫ ми да го скриѭ и скѫсамъ, но това малко щѣше да ти помогне. Тебе пакъ щехѫ да те влачатъ, съмнѣнието остаяше. Какво да чинѭ? А нѣмаше врѣме да мислѭ. Тогава ми дойде нѣщо въ главата, което прѣзъ цѣлия си животъ не бѣхъ помислилъ... Видишъ ли ме, докторе, азъ съмъ побѣлѣлъ въ търговия, и чуждо писмо не съмъ распечатвалъ. Това го знаяхъ за най-безчестно, Богъ да ме прости, ама азъ го направихъ днесъ, за първъ пѫть и за послѣденъ. Прикамъ у дома, заключвамъ се въ писалището, разлѣпямъ полека червения восъкъ на плика, и турямъ вѫтрѣ други вѣстници, каквито ми попаднѫхѫ подъ рѫка. Турчата сѫ пипкави, ти знаешъ... Послѣ оставямъ писмото пакъ на мѣстото му, безъ да се сѣти кафеджиятъ... Слава Богу, че се свърши благополучно. Съвѣстьта ме не бори толкова сега.

Докторътъ изслуша прѣхласнѫтъ, па каза трогнѫто:

— Бай Марко! Вѣчно благодарьѭ. Ти наричашъ това безчестие — то е слава, то е подвигъ! Ти избави двама души отъ пропасть, като самъ изложи себе си. Такава услуга баща на синъ не би нанравилъ.

Докторътъ не можà повече да говори отъ вълнение.

Марко подзе пакъ: — Снощи дѣдовия Манолевъ синъ ме намирà, наистина, но минѫ прѣзъ стрѣхата, та причини врявата и докара полицията.

— Бойчо Огняновъ?

— Тъй ли го викате вие? Той, той. Баща му ми е голѣмъ приятель, и той, клетникътъ, като не познавалъ никого другиго, подирилъ у мене да се скрие. Ти си го довелъ. Прѣдъ Иванча не щѣхъ да ти кажж, но избѣга още въ сжщия часъ.

— Отъ дѣ идеше той, попита докторътъ, цѣлъ погълнжтъ отъ тоя извънрѣденъ образъ.

— Той не каза ли ти? Отъ Диярбекиръ бѣга.

— Отъ Диярбекиръ?

— По-полека. На кждѣ?

— Отивамъ за мънастиря, дѣто дяконътъ го крие. Азъ трѣба да се разговоржж съ него... Позволявашъ ли ми само нему да обадж твоето повѣрение? Той трѣба да знае кому дължи живота си, защото той щеше да се прѣдаде, ако ме не бѣхж пуснжли.

— Не, азъ те заклевамъ, додѣ си живъ това да го мълчишъ и да се мжчишъ да го забравишъ. Азъ на тебе само го открихъ, като една исповѣдь, колкото да ми поолекне. Поздрави само дѣдовия Манолевъ синъ, нека да намине кждѣ мене, но прѣзъ голѣмата вратня...

Докторътъ излѣзе.

X.

Женскиятъ метохъ.

Женскиятъ мънастиръ въ Бѣла черкова, бѣше съвсѣмъ противоположенъ на мжжкия, затънтенъ при планината и вѣчно глухъ и безлюденъ.

Тукъ, напротивъ, шейсетъ седемдесетъ калугерици, стари и млади, сновяхж цѣлъ денъ по двора и по чардацитѣ, и оглашавахж съ весела глъчка широката ограда, която ги забраняше отъ суетата на грѣшния миръ. Това движение траяше отъ зараньта до вечерьта.

Метохътъ имаше славата на най-дѣятеленъ разсадникъ на новини изъ града. Тукъ бѣше люлката на всичкитѣ сплетни, които обикаляхж и смущавахж огнищата на грѣшнитѣ миряне; тукъ прѣдсказвахж, подготвяхж годявки и разваляхж вѣнчала. Отъ тукъ тръгвахж всички невинни историйки за да обикалятъ цѣлия градъ и да се повърнѫтъ пакъ живо и здраво въ колосална размѣръ, или пъкъ обратно: влазяхж тукъ сламки и излазяхж планини. Такъвъ многошуменъ центръ привличаше, особенно въ празднични дни, купове гости миряне, които благочестивитѣ жени нагощавахж съ градски анекдоти и съ вишнево сладко.

Госпожа Хаджи Ровоама, съ която се запознахме у брата ѝ Юрдана, се славеше като най-вѣща узнавачка на всѣкакви градски тайни и като искусна сплетница. Нѣкога игуменка, свалена послѣ отъ едно възстание на републиката, тя и днесъ държеше нравственното главатарство въ неіж. За всичко се допитваха до Хаджи Ровоама. Тя завѣряваше точностьта на вѣрнитѣ слухове, или осветяваше лъжливитѣ; тя, по прищѣвката си, пущаше новини, които даваха за нѣколко дена умствена пища на републиката, послѣ минуваха оградитѣ ѝ.

Госпожа Хаджи Ровоама бѣше тия дни ядосана отъ пущанието на доктора Соколова, опасния врагъ на метоха. Тя злобствуваше тайно и се учудваше кой му е помогнѫлъ? Кой ѫ лиши отъ удоволствието да слуша всѣки день, а и сама да тъче, нови истории по сждбата му? Та това бѣше цѣло безобразие! Отъ четири петь дена тя имаше безсъница, покой не досѣгаше клепкитѣ ѝ. Тя си всѣкакъ бияше ума да отгадае: защо докторътъ не щялъ да обади на бея, дѣ е билъ по три часътъ прѣзъ оная знаменита нощь, когато го запрѣхж; и послѣ, кой подмѣни вѣстницитѣ? Най-послѣ свѣтла мисъль огрѣ ума ѝ, и това бѣше кога четѣше павечерката си. Тя испляска радостно съ рѫцѣ, като Архимеда, кога открилъ великия си физически законъ. Излѣзе на вънъ и отиде при госпожа Серафима, съблѣчена вече, и ѝ каза съ растреперанъ гласъ:

— Сестро, ти знаешъ ли дѣ е билъ прѣзъ оная нощь докторътъ, когато не щялъ да обади на бея?

Госпожа Серафима напрегнѫ уши.

— При беювицата, мари!

— Мигаръ тъй, Хаджийке?

— Ами тамъ, Серафимо, затова не щя да каже, лудъ ли е?

— Свята Богородичке, и азъ да се не усѣтѭ по́рано, казваше Хаджи Ровоама прѣдъ куностаса и се кръстѣше.

— Ами ти знаешъ ли кой пустнѫ доктора?

— Кой, сестро хаджийке? попита госпожа Серафима.

— Мари, оная, мари!.. пакъ беювица...

— Що думашъ, хаджийке?

— Боже, свята Богородичке? кждѣ ми бѣше пустиятъ умъ! Подиръ като излѣ вълненията на душата си, госпожа Хаджи Ровоама си отиде, дочете павечерката си и легна съ улекнала душа.

На зараньта вече цѣлиятъ метохъ бѣше занятъ съ единъ и сѫщъ разговоръ. Историята за доктора и беювицата растѣше и зимаше застрашителни размѣри.

При чуването ѝ всѣка питаше:

— Ами кой научилъ това?

— Мари, госпожа Хаджи Ровоама.

Това име обезоржжаваше всичкитѣ Томовци. И всички се затекоха при Хаджи Ровоама, за по́-лакоми подробности.

Подиръ два часа мълвата бѣше обиколила цѣлия градъ.

Но всѣка новина, и най-любопитната, въ три дни остарѣва. Трѣбваше нова храна за общината, която хванѫ да се прозява. Появлението въ града Кралѝчътъ, когото никой почти не познаваше, изново даде оживление на метова и той зашумѣ. Кой е? Отъ дѣ е? Защо е дошълъ? Какъвъ е? Никой не знаяше. Спуснѫхѫ се изъ града най-любопитнитѣ. Но, съ исключение на името, свѣдѣния противорѣчиви донесохѫ.

Госпожа София казваше: дошълъ билъ да си поправя здравието.

Госпожа Рипсимия увѣри, че билъ търговецъ на гюлово масло.

Господжа Нимфидора расправяше, че дошълъ да се хваща учитель.

Госпожа Соломона и госпожа Парашкева загатваха, че нито едното, нито другото е, ами дошълъ да изглежда момиче, и даже кое, знаятъ...

Госпожа Апраксия се кълнеше, че билъ русски князь, прѣдрѣшенъ, дошълъ да прѣгледа старото кале и да подари одѣжди на черковата имъ. Но на госпожа Апраксия по-малко вѣрваха, защото тя нѣмаше свръзки съ първитѣ кжщи, а черпеше новинитѣ си отъ ступанката на Петка Бжзунякътъ и отъ свахитѣ на Фачка Добичето, па и понаглушаваше.

Госпожа Хаджи Ровоама слушаше всичкитѣ тия брътвения и се подсмиваше подъ мустакъ — тя ги имаше два. Тя знаеше каква е работата, но искаше да помжчи сестритѣ. Само късно вечертьта оракулътъ проговори.

На зараньта всичкиятъ метохъ знаяше вече, че тоя непознатъ Огняновъ билъ турски шпионинъ!

Една отъ главнитѣ причини, а може би и единственната, за дѣто Хаджи Ровоама пръснж такъвъ грозенъ слухъ за Огнянова, бѣше тая, че той още не ѭ почете съ посѣщението си; това бѣше кървава обида за нейното славолюбие и Огняновъ си спечели единъ опасенъ врагъ.

Тоя день бѣше недѣленъ. Приближаваше отпуска на черковата на метоха, набита съ богомолки. Тѣ се трупахж извънъ на двора до черковнитѣ прозорци, подъ огромната клоняста круша. Една часть отъ тѣхъ бѣхж мирянки — млади булки и госпожи, накичени и натруфени въ пъстри прѣмѣни, като кукли. Тѣ шумѣхж весело и се озъртахж къмъ портата на метоха, за да изглеждатъ прѣмѣнитѣ но други прѣдставителки на красния полъ, които постоянно

прииждахѫ въ метоха. Другата часть състояше отъ калугерици, повечето млади, които не по̀-малко шумно отъ миряникитѣ озъртахѫ се насамъ нататъкъ, шептехѫ си и се кискахѫ често съ гласъ. Отъ часъ на часъ, тѣ се спущахѫ на роякъ да грабнѫтъ нѣкоя узрѣла позлатена круша, която капваше отъ дървото и даже се посборичкваxѫ за завладѣването ѝ, и пакъ се връщахѫ зачървенѣли при другитѣ богомолки, и се кръстѣхѫ.

Черкова пуснѫ.

Единъ потокъ отъ миряне излѣзе изъ нея, пръснѫ се въ двора и потѫна въ килиитѣ.

Малката покойна, доста богато облѣчена, килия на Хаджи Ровоама едвамъ побираше гоститѣ. Калугерицата усмихнѫто ги приимаше и испращаше; а Рада, въ чиста черна роклица и забрадка, подаваше сладко и кафе на чървено пиято. Подиръ единъ часъ върволякътъ понамалѣ. Хаджи Ровоама често погледваше изъ прозорцитѣ, като че очакваше нѣкои особенни гости. Влѣзохѫ пакъ нѣколко нови, между които Алафрангата, Стефчовъ, Попъ Ставри, Нечу Пиронковъ и едно учителче. Лицето на калугерицата свѣтнѫ. Види се, че тѣхъ чакаше, и тя се приятелски ржкува̀ съ новитѣ гости, които подаваxѫ ржка и на Рада. Стефчовъ даже стиснѫ силно нейната съ намигване. Това хвърли въ стидливъ огънь младата мома и тя като божуръ почървенѣ.

— Кириако, пакъ щѫ те попитамъ, какъ станѫ тая работа съ доктора, попита калугерката подиръ обикновенитѣ здрависвания; — знаешъ, приказватъ врѣли и некипѣли...

— Какво прпказватъ? попита Стефчовъ.

— Казватъ че ти нарочно си направилъ вѣстницитѣ за бунтовски прѣдъ бея, за да наклеветишъ Соколова.

Стефчовъ пламнѫ: — Който казва това, магаре и подлецъ е. Вѣстникъ „Независимость“ брой 30-й и едно възвание бѣхѫ извадени изъ джеба. Ето и бай Нечо да каже.

Нечо охотно потвърди.

— Та нѣма нужда да питаме Неча Какво знае Нечо? обади се попъ Ставри; ний си знаемъ стоката отъ по́-напрѣдъ. Докторътъ дѣто ходи носи си и вжжето. Азъ и завчера казвахъ това на Селямсжзътъ. Бѣхъ му ходилъ на гости, да опитвамъ новата му ракия... ама знае да ѝ туря на кара̀ръ анасонътъ... А ти, хаджийке, добрѣ ли си, здрава ли си?

— Както ме видишъ, дѣдо попе, младѣж се и азъ съ младитѣ, отговори калугерицата, па се обърна пакъ къмъ Стефчова: — Но ти незнаешъ я, кой му подмѣнилъ писмата?

Хаджи Ровоама ж сърбѣше язика да каже откритието си.

— Полицията ще узнае.

— Вашата полиция не струва ни ботка... Азъ да ти кажж кой е, да ти кажж ли? хилеше се тя, па се наклони на ухото му и му пришъпнж едно име. Но тайната се каза тъй високо, щото ж чухж всички. Нечу Аазата подхвърли броеницата си на горѣ, като се смѣяше къмъ потона; учителчето се спогледа знаменателно съ едного другиго, а попъ Ставри избърбори:

— Сохрани, Боже, отъ соблазънь нечестивихъ.

Рада засрамена се скри въ килерчето.

— Вижте го, вижте го, извика Стефчовъ, като посочи доктора Соколова. който съ още двама минуваше изъ двора. Единиятъ бѣше Викентий, а другиятъ — Кралѝчътъ, облѣченъ въ нови френски дрѣхи, отъ сивъ шаякъ. Всички се навалихж на прозореца.

Това даде поводъ на калугерицата да каже и второто си откритие: — Знаете ли кой е този?

— Чужденецътъ ли? Той е нѣкой си Бойчо Огняновъ, отговори Стефчовъ; — но ми се види, че и той влачи *вранянско*.

Хаджи Ровоама направи отрицателенъ знакъ съ глава.

— Не е? попита Стефчовъ.

— Не е, друго е, дай да се хванемъ...

— Бунтовникъ е.

— Не, шпионинъ! каза калугерицата натъртено. Стефчовъ ѭ изгледа смаянъ.

— И глухиятъ царь го е чулъ, само ти не знаешъ.

— Анатема! избъбра попъ Ставри.

Хаджи Ровоама слѣдѣше злобно дѣ ще влѣзѫтъ.

— У госпожа Христина влѣзохѫ! извика тя.

Госпожа Христина имаше лоша слава. Тя минуваше за патриотка и се мѣшаше въ комитети. Еднѫжъ Левски бѣше прѣнощувалъ у неѭ.

— Ама обичатъ ѭ дяконитѣ тая ваджиска Христина... прибави Хаджи Ровоама съ злъчна усмивка. Ами вий знаете ли, че Викентий иска да хвърли калимявката? И добрѣ ще направи момчето. Кой го е почернилъ толкова младо?

— Той добрѣ си е сторилъ: или се младъ ожени́, или се младъ покалугери́, възрази попъ Ставри.

— Чини ми се, че първото ще стори, дѣдо попе.

— Избави, Боже!

— Той ще праща годежници за Орлянковото момиче. Щомъ приематъ пръстеня, ще хвърли расото и калимявката и ще се вѣнчѣе въ Влашко... Но ми се чини, че нѣма да го огрѣе. И калугерицата поглѣднѫ знаменателно и покровителски учителчето, за което тя готвѣше сѫщото момиче. Учителчето се исчърви смутено.

Въ това врѣме се подадохѫ нови гости.

— Ахъ, бачо иде! извика Хаджи Ровоама, като се затече да посрѣщне Юрдана Диамандиевъ.

Гоститѣ наставахѫ и излѣзохѫ по неѭ. Стефчовъ останѫ малко надирѣ, улови рѫката на Рада да се прости и ѭ цукнѫ дръзко по зачървенѣлата буза. Тя го перна прѣзъ лицето и отскочи.

— Не те е срамъ! избъбла съ задоволенъ гласъ и съ засълзени очи, и се скри въ килеря.

Стефчовъ, колкото надутъ къмъ мѫжетѣ, толковъ безочливъ къмъ женитѣ, поправи килнѫтия си отъ плес-

ницата фесъ, закани се свирѣпо на Рада и излѣзе замеметенъ.

XI.

Радини вълнения.

Рада Госпожина (тъй ѫ наричахѫ неѫ за означение, че принадлѣжи на госпожа Хаджи Ровоама), бѣше височко, стройно и хубаво момиче, съ простодушенъ и свѣтълъ погледъ и съ миловидно, чисто и бѣло лице, което черната забрадка отваряше още повече.

Сираче отъ дѣте, Рада отъ много години живѣяше подъ единъ покривъ съ Хаджи Ровоама, която ѫ бѣше прибрала за храненица. Послѣ покровителката ѝ ѫ направи „послушница“ въ метоха, сирѣчь, момиче, което се приготвя за монахиня, и ѫ облѣче въ обязателнитѣ черни дрѣхи. Сега Рада служеше, като учителка на дѣвойкитѣ отъ първия класъ, съ хилядо гроша годишна заплата.

Тежка е участьта на всичкитѣ сирачета момичета. Рано обезнаслѣдени отъ бащина любовь и защита и отъ майчина нѣжна грижа, хвърлени на произвола на хорската милость или жестокосърдие, тѣ отрасватъ и вирѣятъ, безъ да ги е огрѣла сладка, животворяща усмивка, срѣдъ чуждитѣ тѣмъ равнодушни лица. Тѣ сѫ цвѣтя поникнѫли подъ покривъ: невесели и безъ дѫхъ. Пропуснете въздъ тѣхъ една великодушна струя свѣтлина, и тѣхниятъ скритъ ароматъ омирисва въздуха.

Рада бѣше порасла въ тая задушлива и мъртвяща атмосфера на килийния животъ, подъ строгия несъчувственъ надзоръ на старата сплетница. На Хаджи Ровоама нито минуваше прѣзъ ума, че е възможно по-човѣколюбиво отношение къмъ тая сирота; тя неможеше да съзре, колко деспотизмътъ ѝ ставаше по-чувствителенъ и несносенъ за Рада, заедно съ разбуждането на съзнанието ѝ и чо-

Рада Госпожина. *(Стр. 74).*

вѣшката ѝ гордость. Ето защо прѣди нѣколко врѣме видѣхме Рада, учителка вече, че шъта на чорбаджийската трапеза на Хаджи Ровоаминия братъ.

Тия дни Рада бѣше твърдѣ улисана въ училището, защото приближаваше годишнятъ испитъ. Деньтъ му скоро настанж. Още отъ сутрѣньта дѣвическото училище хванж да се пълни съ ученички прѣмѣнени, пригладени и натруфени, като пеперудки, отъ майкитѣ си. Тѣ, съ отворени книжки, бръмчехж, подобно на рой пчели, и прѣговаряхж за послѣденъ пжть уроцитѣ си.

Черкова пуснж, и народътъ занавлиза въ училището, както е обичаятъ, да види годишнитѣ успѣхи на ученицитѣ. Прѣкрасни вѣнци укичвахж вратитѣ, прозорцитѣ и катедрата; а образътъ на св. Кирила и Методия, погледваше изъ великолѣпно кржжило отъ триндафили и росни цвѣтя, и клончета отъ ела и чемширъ. Скоро прѣднитѣ чинове се запълнихж отъ ученичкитѣ, а всичкото останжло мѣсто — отъ публиката, пó-прѣднитѣ хора отъ която стояхж напрѣдъ, а нѣкои даже на столове. Между тѣхъ нѣкои наши познайници. Но остаяхж още нѣколко стола за бждящи отлични посѣтители.

Рада свѣнливо нареждаше ученичкитѣ на чиноветѣ и имъ даваше ниско нѣкакви наставления. Миловидното ѝ лице оживѣло отъ вълнение, по причина на тържествения часъ, и освѣтлено отъ голѣми влажни очи, ставаше обаятелно прѣлестно. Прозрачни розови облачета играющи по бузитѣ ѝ, издавахж трептението на стидливата ѝ душа. Рада чувствуваше, че стотина любопитни поглѣди падатъ сега върху неѭ, и ней ставаше неловко, тя губеше самообладание. Но щомъ главната учителка захванж рѣчьта си и привлѣче възъ себе вниманието, Ради станж пó-леко, пó-ясно на душата, и тя хвърли пó-смѣлъ поглѣдъ около си и отпрѣдѣ. Тя забѣлѣжи съ радость отсжтствието на Кириака Стефчовъ. Мжжеството ѝ се повърнж. Рѣчьта се свърши при тържественна тишина (тогава още не бѣше

въведенъ обичаятъ ржкоплѣскането). Испитъть се започнѫ отъ първия класъ, по програмата. Добродушното и спокойно лице на главния учитель, Климента, и благата му рѣчь вдѫхвахѫ самоувѣренность у дѣвойчетата. Рада съ напрегнѫто внимание слѣдѣше за отговоритѣ имь и тѣхнитѣ случайни запинания се отзоваваха болѣзненно възъ чъртитѣ на лицето ѝ. Тия звънливи и ясни гласета, тия мънички розови устца, които привличахѫ цалувки, рѣшавахѫ сждбата ѝ. Тя ги заливаше съ свѣтлия си поглѣдъ, тя ги удобряваше съ небесна усмивка и туряше цѣлата душа на тѣхнитѣ трепетни устни.

Въ тоя мигъ, навалякътъ при вратата се растика и даде пѫть на двама закъснели посѣтители, които сѣднахѫ тихо на свободнитѣ столове. Тогава Рада погледнѫ и ги видѣ. Единиятъ, по-стариятъ, бѣше настоятелътъ—чорбаджи Мичо, а другиятъ -- Кириякъ Стефчовъ. Неволна, тънка блѣдность покри лицето ѝ. Но тя се постара да не вижда тоя неприятенъ човѣкъ, който ѫ смущаваше и плашеше.

Кириакъ Стефчовъ размѣни нѣколко поздравления съ глава, безъ да се здрависа, обаче съ Соколова, съсѣда си, който го не погледнѫ; кръстоса крака и зе да глѣда намусено — високомѣрно. Той слушаше разсѣяно, а повече гледаше къмъ купътъ, дѣто стояше Лалка Юрданова. Веднѫжъ или дважъ само той измѣри отъ глава до крака Рада, строго и небрѣжително. На лицето му се изобразяваше душевна сухость и жестокосърдие. Той туряше често подъ носа си стръкче карамфилъ, и послѣ пакъ глѣдаше надуто и безстрастно. Учитель Климентъ се обърнѫ съ книжката къмъ Михалаки Алафрангата. Михалаки отклони и каза, че ще испитва по френски. Учителътъ се извърнѫ на дѣсно и повтори поканата на Стефчова. Той прие и помѣсти стола си по-напрѣдъ.

Едно глухо шушукание изъ тълпата. Всички устрѣмихѫ погледъ на Кириака. Прѣдмѣтътъ, по който испитваха, бѣше българска история, кратката. Стефчовъ остави

книгата на масата, потърка се между вѣждата и ухото, като да разбуди ума си, и зададе високо единъ въпросъ. Дѣвойчето мълчеше. Тоя студенъ, непривѣтливъ погледъ, проникваше, като мразъ, въ дѣтската му душа. То се смути и нито помнѣше какъвъ бѣ въпроса. То погледнж жално Рада, като че просѣше помощь. Стефчовъ му повтори въпроса. Пакъ мълчеше.

— Да си иде, каза той сухо на учителката, — извикайте друта.

Излѣзе друго момиче. Зададе му се въпросъ. То чу, но го не разбра и останж безмълвно. Безмълвна бѣше и цѣлата публика, която зе да испитва мжчително чувство. Дѣвойчето стоеше, като заковано, но очичкитѣ му се налѣхж съ сълзи страдалчески, които не смѣяхж да се проронжтъ. То се насили пакъ да отговори нѣщо, заекнж се мжчително и замлъкнж. Стефчовъ погледнж ледено Рада и избъбра.

— Доста небрѣжно е прѣподавано. Повикайте друга ученичка. Рада съ глухъ гласъ произнесе друго име.

Третята ученичка отговори съвсѣмъ друго: тя не разбра питанието. Като видѣ въ погледа на Стефчова неудобрѣние, тя се въсчуди, па се озърнж безнадѣжно на около си. Стефчовъ ѝ зададе другъ въпросъ. Тоя пжть момичето нищо не отговори. Смущението затжпи погледа му, безъ кръвь останжлитѣ му устни затреперахж и то изведнжжъ изплака съ гласъ и бѣгà та се скри при майка си. Всички чувствуваxж мжка и товаръ на душата. Майкитѣ, чиито дъщери не бѣхж още искарвани, въ недоумение и уплашени гледахж напрѣдъ. Всѣка треперяше отъ страхъ да не чуе името на своето дѣте.

Рада стояше, като треснжта. Капка кръвь не бѣше останжла въ лицето ѝ; мжченически тръпки подръпвахж блѣднитѣ ѝ бузи; по челото ѝ, дѣто одѣвѣ се четѣхж толкова деликатни ощущения, нѣколко едри капки потъ избихж и умокрихж скулуфитѣ ѝ. Тя не смѣяше да дигне

очи. Чинеше ѝ се, че потжва въ земята. Нѣщо ѫ душеше въ гжрдитѣ и искаше ѝ се да заплаче съ гласъ — и едвамъ се одържаше.

Обществото не въ сила да издържи това напрегнжто състояние по̀-дълго, зашумѣ безпокойно. Зрителитѣ, слисани, се поглеждахж, като че се питахж: каква е тая работа? Всѣки искаше да излѣзе изъ това невъзможно положение. Само по тържествующето лице на Стефчова бѣше исписано задоволство. Шумътъ, ропотътъ растѣше. Ненадѣйно се въцари гробна тишина и всички погледи се устрѣмихж напрѣдъ. Изъ публиката излѣзе Бойчо Огняновъ, който до сега стояше потуленъ и, като се обърнжлъ кжмъ Стефчова, каза твърдо: — Господине, нѣмамъ честь да ви знаѫ, но извинете. Вашитѣ въпроси, неясни и отвлѣчени бихж затруднили и ученици отъ V-й класъ... Пожалѣйте тия неопитни дѣца...

Па като се обърнѫ къмъ Рада, попита:

— Госпожице, позволявате ли?

И, както бѣше правъ, попроси да извикатъ едно отъ питанитѣ вече дѣвойчета.

Общо облегчение се почувствува. Съчувственъ и удобрителенъ шумъ посрѣщнѫ постжпката на Огнянова. Въ единъ мигъ той прикова всичкитѣ поглѣди, спечели всичкитѣ симпатии. Пуснжтата отъ Хаджи Ровоама клевета паднѫ. Благородното му лице, облѣно съ страдалческа блѣдность и освѣтлено отъ единъ мжжественъ и енергически погледъ, подкупуваше непобѣдимо сърдцата. Лицата на зрителитѣ се изясниxж, гжрдитѣ свободно си изджхнахж. Всѣки виждаше, че Огняновъ владѣе положението. И бѣше доволенъ.

Огняновъ попита момичето простичко, сжщото нѣщо, което го пита и Стефчовъ. То отговори сега. Майкитѣ въздъхнахж и пратихж благодарии погледи на чужденеца. Името му, ново и странно, обикаляше по всичкитѣ уста и се запечатваше въ сърдцата.

Повикахѫ другото дѣвойче. И то отговори удовлетворително, споредъ възрастьта си.

Тогава, всичкитѣ тия дѣца, испоплашени до подивяване одѣвѣ, устрѣмихѫ приятелски погледи къмъ Огнянова. Духътъ се подигнѫ на всичкитѣ; тѣ се прѣпирахѫ коя да излѣзе пó-напрѣдъ да се разговаря съ добрия тозъ човѣкъ, когото вече обичахѫ.

Рада отъ едно прѣхласване минѫ въ друго. — Учудена, трогната до сълзи, изненадана, тя глѣдаше съ благодарность тоя великодушенъ човѣкъ, който ѝ дойде на помощь въ такава тежка минута. Пръвъ пѫть тя срѣщаше, и то въ единъ непознатъ, топло и братско участие. Тозъ ли бѣ шпионинътъ? Той сега стояше, като ангелъ хранителъ нейнъ! Той стѫпкá Стефчова, като червекъ. Тя тържествуваше, тя порасте пакъ, тя погледнѫ гордо и щастливо на всѣкждѣ — и на всѣкждѣ срещнѫ съсъчувствени погледи. Сърдцето ѝ се налѣ съ признателно вълнение, а очитѣ съ сълзи...

На третото момиче, Огняновъ зададе такъвъ въпросъ:

— Райно, я ми кажи при кой български царь българитѣ станѫхѫ християни, покръстихѫ се?

И той глѣдаше кротко и приятелски невиннитѣ очички, обърнѫти къмъ него и по които още стояхѫ слѣди отъ сълзи.

Момиченцето помисли малко, помръднѫ си уснитѣ, па извика съ гласецъ ясенъ, тънъкъ и звънливъ, като на чучулига, кога зарань пѣе изъ въздуха:

— Българскиятъ царь Борисъ покърсти българитѣ!

— Много хубаго, браво, Райно... Кажи ми сега кой изнамѣрилъ българската азбука?

Тоя въпросъ позатрудни момичето. То попримигнѫ за да си докара на ума отговора, зинѫ да каже, но се спрѣ несамоувѣренно и готово да се смути.

Огняновъ му помогнѫ: — Нашето А, Б, Райно, кой го написа?

Дѣтски поглѣдъ свѣтнѫ. Райна пострѣ голата си до лакътъ ржчица безъ да каже нѣщо. Тя показваше на Кирила и Методия, които благосклонно гледахѫ къмъ неѭ.

— Тъй тъй, кузумъ, Св. Кирилъ и Методий, издумахѫ нѣколко съюзни гласа отъ прѣднитѣ столове.

— Да си жива, Райно! Св. Кирилъ и Методий да ти помогнѫтъ и ти да станешъ царица, избърбори попъ Ставри, трогнѫтъ.

— Браво Райно, иди си, каза привѣтливо Огнянов.

Райна сияюща и побѣдоносна, припнѫ къмъ майка си. Тя ѭ прѣгърнѫ, стиснѫ ѭ до гѫрдитѣ си и ѭ обсипа съ безумни цалувки и сълзи.

Огнянов се извърнѫ къмъ учителя Климента и му повърнѫ книгата.

— Господине, попитайте и наша Сѫбка, каза чорбаджи Мичо на Огнянова.

Едно живо, русокосо момиченце, стояше вече прѣдъ него и го глѣдаше кротко въ очитѣ. Огнянов помисли малко и попита:

— Сѫбке, кажи ми сега, кой царь освободи Българитѣ отъ гръцко робство?

— Отъ турско робство освободи Българитѣ... захванѫ момичето, погрѣшно.

Мичо чорбаджи извика: — Сѫбке, стой. Ти кажи, татовата, отъ гръцко робство царьтъ дѣто ги освободи, а то отъ турското има кой царь да ги избави...

— Което си е речено отъ Бога то ще стане, продума попъ Ставри.

Простодушното загатване на чорбаджи Мича, извика съчувственна усмивка по много лица. Шопотъ и глухо кискание се разнесе изъ залата.

Сѫбка извика звънливо: — Отъ гръцко робство избави Българитѣ царь Асенъ, а отъ турско робство ще ги избави царь Александри, отъ Руссия!

Тя злѣ разбира думитѣ на баща си.

Цѣлата зала утихнѫ подиръ думитѣ на ученичката.

По много лица се изобрази недоумение и безпокойство. Машинално всичкитѣ хвърлихѫ очи на Рада, която се зарумени и наведе смутено глава. Гѫрдитѣ ѝ се издигахѫ високо отъ вълнение. Нѣкои отъ тия погледи бѣхѫ укоризнени, други — удобрителни. Но на всички бѣше неловко. Стефчовъ, до сега потѫнѫлъ въ земята, издигнѫ глава пакъ и изглѣда побѣдоносно. Всички знаяха близкитѣ му отношения съ бея и нѣжността му къмъ турцитѣ и искахѫ да прочетѫтъ нѣщо на лицето му. Общото съчувствие, тъй живо до прѣди малко къмъ Рада и Огнянова, сега охладѣ и се размѣси съ глухо неудоволствие. Стефчовитѣ привърженици злорадо и съ гласъ роптаяхѫ, а благосклоннитѣ къмъ учителката мълчехѫ. Дѣдо попъ Ставри бѣше твърдѣ слисанъ. Той се уплаши сега отъ думитѣ си и четѣше на умътъ си: „Помилуй мя, Боже“. Но въ женската страна по̀-живо се проявиха лагеритѣ. Хаджи Ровоама, особенно, разярена отъ Стефчовото засрамявание по̀-напрѣдъ, гледаше свирѣпо Рада и Огнянова и шумѣше високо. Тя нарече даже послѣдния „бунтовникъ“ безъ да мисли, че прѣди нѣколко дни го разгласяваше за шпионинъ... Имаше други, които не по̀-малко дързко се изказвахѫ въ тѣхна полза. Кака Гинка даже викаше, щото ѫ чухѫ на около:

— Па какво сте такива втрѣщени? Бога ли распнѫ момичето? казвай си правото! И азъ казвамъ, но̀, че царь Александри ще ни избави, не другъ!

— Лудетино, мълчи мари, шушнеше майка ѝ.

Сама Сѫбка, стояше като попарена. Тя слушаше всѣки день отъ баща си и гоститѣ му тия нѣща, и не разбираше защо става това шушкание.

Стефчовъ станѫ и се обърнѫ къмъ прѣднитѣ столове:

— Господа, тука се пръскатъ революционни идеи противъ държавата на Негово Величество Султана. Азъ не могѫ да останѫ тука и излазямъ...

Нечу Широнковъ и трима-четворица още го послѣдваха. Но Стефчовиятъ примѣръ нѣмà повече подражатели.

Подиръ минутното стрѣскание видѣхж, че работата не заслужава особенно внимание. Едно дѣте, по невинность, казало нѣколко безмѣстни, но прави, думи... та какво отъ това? Тишината се пакъ възстанови, а заедно съ неѭ и първото съчувствие къмъ Огнянова, който приимаше отъ всѣкждѣ приятелски поглѣди. Той бѣше героятъ днесъ; той имаше на своя страна всичкитѣ честни сърдца и всичкитѣ майки.

Испитътъ се продължи и свърши при пълно спокойствие.

Ученичкитѣ испѣхж една пѣсенъ и народътъ се заразотива доволенъ. Когато Огняновъ приближи Рада да се прости съ неѭ, тя му каза развълнувано: — Господинъ Огняноѧъ, благодарѭ ви сърдечно, за мене и за моитѣ дѣвойчета. Нѣма да забравѭ тая услуга. И нейниятъ дълбокъ погледъ страстно свѣтѣше.

— Госпожице, азъ съмъ билъ учитель и влѣзохъ въ положението ви. Нищо повече. Поздравлявамъ ви за добритѣ успѣхи на ученичкитѣ ви, каза Огняновъ съ топло и съчувственно ржкување, и си заминж. Подиръ него, Рада вече никого не виждаше отъ гоститѣ, които се прощаваxж съ неѭ.

XII.

Бойчо Огняновъ.

Появлението въ града на Бойча Огняновъ, (Кралѝчътъ усинови името, съ което Викентия неволно го назва прѣдъ Соколова, при срѣщата имъ при К... скитѣ гробища), появление, което въ кжсо врѣме привлѣче вниманията възъ него, биде рѣшено въ едно съвѣщание съ новитѣ му приятели: Викентий, докторъ Соколовъ и игуменътъ. Отъ началото тѣ не се съгласяваxж, но Огняновъ лесно обезоржжи

страхуванията имъ. Той ги увѣри, че въ далечния Видинъ, дѣто почти не идятъ Бѣлочерковци, освѣнъ Марко Ивановъ, другъ на̀ дали го знае, а още по̀-мжчно би го позналъ. Осемгодишното му заточение въ Азия, теглилата и климатътъ бѣхж го застарили и сѣвсѣмъ измѣнили.

Изгнанието и тѣглилата вмѣсто да охладятъ въ него жарътъ къмъ идеята, за която бѣше пострадалъ, връщахж го тукъ още по̀-въстърженъ, идеалистъ, смѣлъ до безумство, влюбенъ въ България, до фанатизъмъ и честенъ до самопожертвувание. Сждбоносни случаи ни го показахж на дѣло. Да, той идѣше въ България, да работи за освобождението ѝ. За човѣкъ, като него, избѣгалъ изъ заточенне, живущъ тука подъ лъжливо име, безъ никакви семейни и обществени връски, всѣки часъ изложенъ да бжде издаденъ, или откритъ, безъ бждще, безъ заря въ живота, само такава една велика мисъль могла би да го привлѣче въ България, а слѣдъ двѣтѣ убийства, да го задържи въ неж... Какъ щѣше да работи и да бжде полезенъ? Каква бѣше тука почвата? Какво може да извърши? Постижима ли бѣше цѣлта му? — Той не знаяше. Знаяше само, че има да срѣщне голѣми прѣпятствия и и примеждия, които не се забавихж още въ първия часъ да го сплетжтъ.

Но за такива рицарски природи прѣпятствията и примеждията сж стихията, въ която се калжтъ силитѣ имъ. Тѣхъ съпротивлението ги укрѣпява, гоненията ги притеглятъ, опасноститѣ ги настървяватъ; защото това е борба, а всѣка борба възмужава и облагородява. Тя е хубава у червека, когато повдига главата да ухапе ногата, която го е настжпила; тя е геройска, когато човѣкъ ж прѣдприема за самосъхранението си; божественна — кога е за человѣчеството.

Въ първитѣ дни пуснатиятъ отъ Хаджи Ровоама слухъ оттласкваше отъ него лицата, съ които приятелитѣ му искахж да го запознаятъ. Великодушното му пламванье

на испита, прѣдизвикано отъ низостьта на Стефчова, въ единъ мигъ затвори устата на клеветата и му откри всичкитѣ врати и сърдца. Огняновъ станѫ любезенъ гостянинъ на цѣлия градецъ. Той прие драговолно поканата на Марка Ивановъ и Мича Бейзадето и се хванѫ учитель, за да има повече благовидность стоянието му тамъ. Другаритѣ му бѣхѫ: Климентъ Бѣлчевъ, главният учитель, Франговъ, взаимноучительтъ Поповъ и псалтътъ Стефанъ Мердевенджиевъ, сѫщо и учитель по турски язикъ. Първиятъ бѣше русски семинаристъ, и като такъвъ — добродушенъ, непрактиченъ, възторженъ и декламираше на настоятелитѣ, колчимъ го посѣтяхѫ, стихове отъ Хомякова и Державина. („Богъ“). Но бай Марко прѣдпочиташе да му расказва за величието на Руссия и за Бонапартя . . . Третия, момъкъ буенъ и распаленъ, приятель нѣкога на Левски, съчуваше и на явѣ комитети, революции и чети. Той прие съ въстогъ новия си другарь и му се привяза страстно . . . Само Мердевенджиевъ бѣше противна личность, съ своето благоговѣние къмъ псалтикията и любовь къмъ турския язикъ. Първото показваше умъ обвитъ въ плѣсенъ, второто — поклонникъ на бича; защото, за да обичаше Българинътъ турския язикъ, трѣбаше да обича самитѣ турци, или да очаква облага отъ тѣхъ. Естественно бѣ, че това сходство на вкусоветѣ го свързваше съ Стефчова.

По приетото задължение, Огняновъ даваше уроци и въ дѣвическото училище; слѣдователно, всѣки день се виждаше съ Рада. Сой откриваше всѣки пѫть нови прѣлѣстни чърти въ душата на тая мома и една прѣкрасна зарань той се събуди влюбенъ въ нея. Нужно ли е да казваме, че и тя го любѣше вече тайно? Още въ деня, когато той така великодушно ѭ защити, тя биде обхванѫта отъ онова силно чувство на жежка благодарность, което въ първия мигъ е благодарность, въ втория — любовь. Това бѣдно сърдце, изжъднѣло за нѣжна милувка и за съчувствие, залюби Огнянова пламенно, чисто и безгранично.

То видѣ въ него неясни идеалъ на сжнищата и на надѣждитѣ си, и, подъ очарованието на това животворяще чувство, Рада хубавѣяше и се разцъвтѣваше, като майски триндафилъ.

Не трѣбаше нито много врѣме, нито много забикалки на тия прѣки и честни сърдца да се разберѫтъ. Всѣки день Огняновъ се раздѣляше съ неѫ но́-плѣненъ и по́-щастливъ. Тая любовь зацъвтѣ и заблагоуха̀ въ душата му при другата любовь. Едната исполински боръ, който очакваше бурнитѣ вѣявици, другата — нѣжно цвѣте, жъдно за слънце и за росица; а и двѣтѣ пора̀сли на сжщата почва, само отъ двѣ разни слънца освѣтлявани...

Но често тѫжни мисли падахѫ, като крушумъ, на сърцето му. Какво ще стане това невинно създание, което той привързваше на неизвѣстната си сѫдба? Дѣ го водѣше той? Дѣ отиваха двама? Той, борецътъ, той, човѣкътъ на примеждията и на случайноститѣ, увличаше въ своя страшенъ пѫть това ясно, любяще дѣте, което токущо захванѫ да живѣе, огрѣно отъ благодатнитѣ лучи на любовьта. То искаше, то очакваше отъ него щастливо и ясно бѫдѫще, дни радостни и безбурни, подъ новото небе, което бѣше си създало. Отъ дѣ бѣше задължена тая мома да усѣти ударитѣ, които сѫдбата готвѣше само за Огнянова?

Не, той трѣба да ѝ открие всичко, да сними булото на заслѣплението ѝ, да ѝ обади съ какъвъ човѣкъ се свързва. Тия мисли тежехѫ страшно на честната му душа и той рѣши да потърси облекчение въ откровение, въ благородна исповѣдь.

Той тръгнѫ къмъ Рада.

Тя се бѣше прѣмѣстила отъ метоха въ една училищна стая, скромно и сиромашки наредена. Едничкото приятно украшение тамъ бѣше сама обитателката ѝ.

Огняновъ бутнѫ вратата и влѣзе.

Рада го посрѣщнѫ съ усмивка прѣзъ сълзи.

— Радо, ти си плакала? За какво тия сълзи, пиленце? И той нѣжно обгърнѫ главата ѝ, като ѫ милваше по зарумѣнѣлитѣ ѝ бузи.

Тя се оттегли, като избрисваше очитѣ си.

— Защо това? попита слисанъ Огняновъ.

— Госпожа Хаджи Ровоама одѣвѣ бѣше тука, отговори съ прѣсѣкнѫтъ гласъ Рада.

— Нѣщо те е оскърбила калугерицата? Пакъ те е тиранизирала? Бре, пѣснитѣ ми, я ги виждъ, нѣкой ги е стѫпкалъ!... Радке, обясни ми.

— Ти видипъ, Бойчо, господжа Хаджи Ровоама ги стѫпка, намѣри ги на масата. „Бунтовнишки пѣсни!“ извика и издума такива грозни думи за тебе... та какъ да не плачѫ?

Огняновъ станѫ сериозенъ.

— Какви грозни думи може да каже за мене?

— Че какво не? Бунтовникъ, хайдутинъ, кръвникъ!... Боже мой, какъ нѣмà жалость тая жена!

Огняновъ изглѣда умисленно Рада и ѝ каза:

— Слушай Радке, ний се запознахме, но се не знаемъ още, или пó-добрѣ ти ме не познавашъ... Грѣшката е моя. Би ли ме обичала ако бѫдяхъ такъвъ, какъвто ме кичатъ прѣдъ тебе?

— Не, Бойчо, азъ те знаѭ добрѣ, ти си най-благороденъ човѣкъ; и за това те обичамъ. И тя дѣтски се обѣси на врата му и го гледаше глѣзено въ очитѣ.

Той се усмихнѫ горчиво, трогнѫтъ отъ тая простодушна довѣрчивость.

И ти ме познавашъ, нали? Инакъ ний не бихме се обичали, шъпнеше Рада, като го гледаше съ голѣмитѣ си пламенни очи.

Огняновъ ги цалунѫ любовно, па каза:

— Радке моя, дѣте мое, за да бѫдѫ благороденъ човѣкъ, както ти ме наричашъ, азъ трѣба да ти откриѭ работи, които ти не знаешъ. Моята любовь ме не допуща-

ше да те огорчавамъ; но съвѣстьта ме кара на противното. Трѣба да знаешъ съ какъвъ човѣкъ се свързвашъ... Азъ нѣмамъ право повече да мълчж...

— Обади ми всичко, та пакъ си тоя за мене, каза тя смутено.

Огняновъ ж тури да сѣдне и той сѣднж при неж.

— Радке, Хаджи Ровоама каза, че съмъ бунтовникъ. Тя не знае, тя нарича всѣки честенъ младежъ бунтовникъ.

— Така така, Бойчо, тя е много зла жена, каза бързо Радка.

— Но азъ съмъ наистина такъвъ, Радке.

Радка го погледнж зачудено.

— Да, Радке, бунтовникъ, и не на слова, но който мисли да подготви възстание.

Той помълча. Тя нищо не отговори.

— Мислимъ да вдигаме възстание на пролѣтъ, затова съмъ въ тоя градъ. Рада мълчеше.

— Това е моето бждще, бждще неизвѣстно, пълно съ опасности...

Рада го гледаше смаяно, но нищо не каза.

Огняновъ видѣ въ това студено мълчание прѣсждата си. При всѣка негова дума, прѣданността на това момиче се испаряваше въ въздуха. Той направи насилие надъ себе си и продължи исповѣдьта си.

— Това е моето бждще. Сега да ти кажж моето минжло.

Рада впери безпокойно очи въ него.

— То е пó тъмно, Радке, ако не пó-бурно. Знай, че азъ бѣхъ осемъ години заточенъ въ Азия, за политическа причина... и азъ избѣгахъ отъ Диярбекиръ. Радке!

Рада стоеше попарена.

— Кажи ми, Радке, калугерицата спомена ли ти и за това?

— Не знаѐ, отговори сухо Рада.

Огняновъ постоя малко мрачно замисленъ, па подзе:

— Тя ме нарече кръвникъ и убийца!.. Тя и това не знае, Радке, тя прѣди нѣколко врѣме ме наричаше шпионинъ. Но слушай...

Тоя пжть Рада почувствова, че има нѣщо страшно, и пэблѣднѣ.

— Слушай, азъ убихъ двама души, и то не отколѣ!

Рада се отмѣсти неволно.

Огняновъ не смѣеше да ѭ поглѣдне; той говоряше къмъ стѣната. Сърдцето му се кжсаше, като че го дръпахж желѣзни клѣщи.

— Да, азъ убихъ двама души турци; азъ, който муха не бѣхъ убивалъ... Азъ трѣбваше да ги убиѭ, защото прѣдъ мене щѣхж да насилжтъ едно момиче — прѣдъ мене и прѣдъ баща му, когото свързахж. Да, азъ съмъ и кръвникъ, и мене пакъ Диярбекиръ ме плаши, или — вжжето.

Рада се извърна и го погледа странно.

— Казвай, казвай... прошушна тя отпаднжла.

— Всичко ти казахъ, знаешъ ме вече цѣлъ, отговори съ растрѣперанъ гласъ Огняновъ. Той чакаше да чуе страшната прѣсжда, която четѣше по лицето ѝ.

Рада се хвърли на вратътъ му.

— Ти си мой, ти си най-благородниятъ човѣкъ, извика тя. Ти си моятъ герой, моятъ рицаръ хубавъ.

И двамата млади хора се прѣгърнжхж силно и страстно като хълцахж отъ любовъ и щастие.

XIII.

Брошурата.

Тежки стжпки се раздадохж по стълбитѣ извънъ. Оня, който се качуваше, вървеше тъй силно и лудешки, щото цѣлото дървено здание се търсеше. Това прѣкрати въсторженнитѣ прѣгръщания на двамата.

Бойчо се услуша и каза:

— Тая хала е докторътъ.

Рада се исправи до прозореца и си наблѣгнѫ до стъклото загорѣщеното лице, като че да скрие вълненията си.

Докторътъ се втурнѫ въ стаята бурно, както всѣкога.

Четѣте, каза той като подаде една брошура на Огнянова. — Огънь, огънь братко, огънь... Да полудѣйшь...! Да цалунѫ златната ржчица, дѣто е писала това!

Огняновъ разгърнѫ брошурата. Тя бѣше издание на емиграцията въ Ромжния. Както повечето подобни книги, и тая бѣше доста посрѣдствено произведение, натжпкано съ патриотически и истрити фрази, съ блудкава риторика, съ отчаянни възклицания и ругателства противъ Турцитѣ. Нъ именно за това и възбуждаше ентусиязмътъ на ужъднѣлитѣ за ново слово души въ България. По жалкото състояние на листата ѝ, оваляни, омачкани, почти изгнили отъ хващание, явно бѣше че тя бѣ минжла прѣзъ стотина ржцѣ и нахранила хиляди души съ огненна пища.

Соколовъ бѣше като пиянъ отъ прочита ѝ. Самъ Огняновъ, литературно по-развитъ отъ Соколова, бѣше очарованъ и не можеше да оттръгне очитѣ си отъ книгата. Докторътъ съ завистъ гледаше на него и нетърпеливо ѭ грабнѫ отъ ржцѣтѣ му.

— Чакай, чакай, азъ да ти четѫ! извика той и захванѫ да чете съ високъ гласъ, като се распаляше повече; сѣчеше съ лѣва ржка въздухътъ, тропаше съ краката при всѣка силна фраза и стрѣляше съ мълниени погледи Бойча и Рада, въ душитѣ на които одѣвѣшнитѣ сладостни вълнения се замѣстихѫ съ войнственния въстогъ на Соколова. Стаята и цѣлото училище дори гърмѣше отъ гласа му, който достигнѫ до октава. Когато исчете повечето отъ брошурата и достигнѫ до дългото стихотворение, което ѭ завършваше, той прѣстанѫ, трепегенъ и залѣнъ съ потъ, и се обърнѫ къмъ Огнянова:

— Огънь, огънь, братко!... На, ти чети това... уморихъ се... Не, дай самъ, ти четешъ пѣсни, като попъ

Ставри „отче нашъ“, ще ми исхабишъ впечатлението. Земи ти, Радке!

— Земи, Радке, ти добрѣ декламирашъ! каза Огняновъ.

Дѣвойката зачете.

Стихотворението, както и прозата на брушурата, се отличаваше съ много воденъ патосъ, въсклицания и безъ-дарностъ, но Радка го чете съ умѣние и чувство. Звънливиятъ ѝ трепеливъ гласъ придаваше на всѣки стихъ искуственъ животъ и сила.

Докторътъ гълташе всѣка дума и силно тропаше по пода. На най-интересното мѣсто врата се бутнж безъ да се потропа и клисарската бабичка влѣзнж.

— Викате ли ме? попитя тя.

Докторътъ ѭ изгледа свирѣпо, тласнж ѭ въ гърбътъ безъ да ѝ продума, ритнж вратата силно и ѭ заключи задъ неѭ. Бѣдната бабичка, която живѣяше отъ долу, слѣзнж попарена и заржча долу на дѣцата клисарски да мълчжтъ, че даскалицата дава урокъ на даскаля и на доктора.

— Кой дяволъ иде пакъ, искрѣщѣ докторътъ отчаянно. Чакай да го хвърлѭ изъ прозорепа! и той отвори вратата.

Влѣзе едно момиченце съ писмо въ ржката.

— Кому носишъ това? попита той грубо.

Момичето пристжпи къмъ Рада и ѝ подаде писмото.

Рада прѣгледа надписьтъ, който ѝ бѣше непознатъ, позачудено отвори писмото и захванж да чете.

Бойчо се бѣше спрѣлъ очуденъ и ѭ гледаше. Той забѣлѣжи, че румени петна заиграхж по лицето ѝ и най-послѣ усмивка се изобрази по него.

— Какво е? попита Бойчо.

— Писмо, нà, чети!

Бойчо зе писмото.

То бѣше любовно писмо отъ Мердевенджиева.

Бойчо се изсмѣ яката.

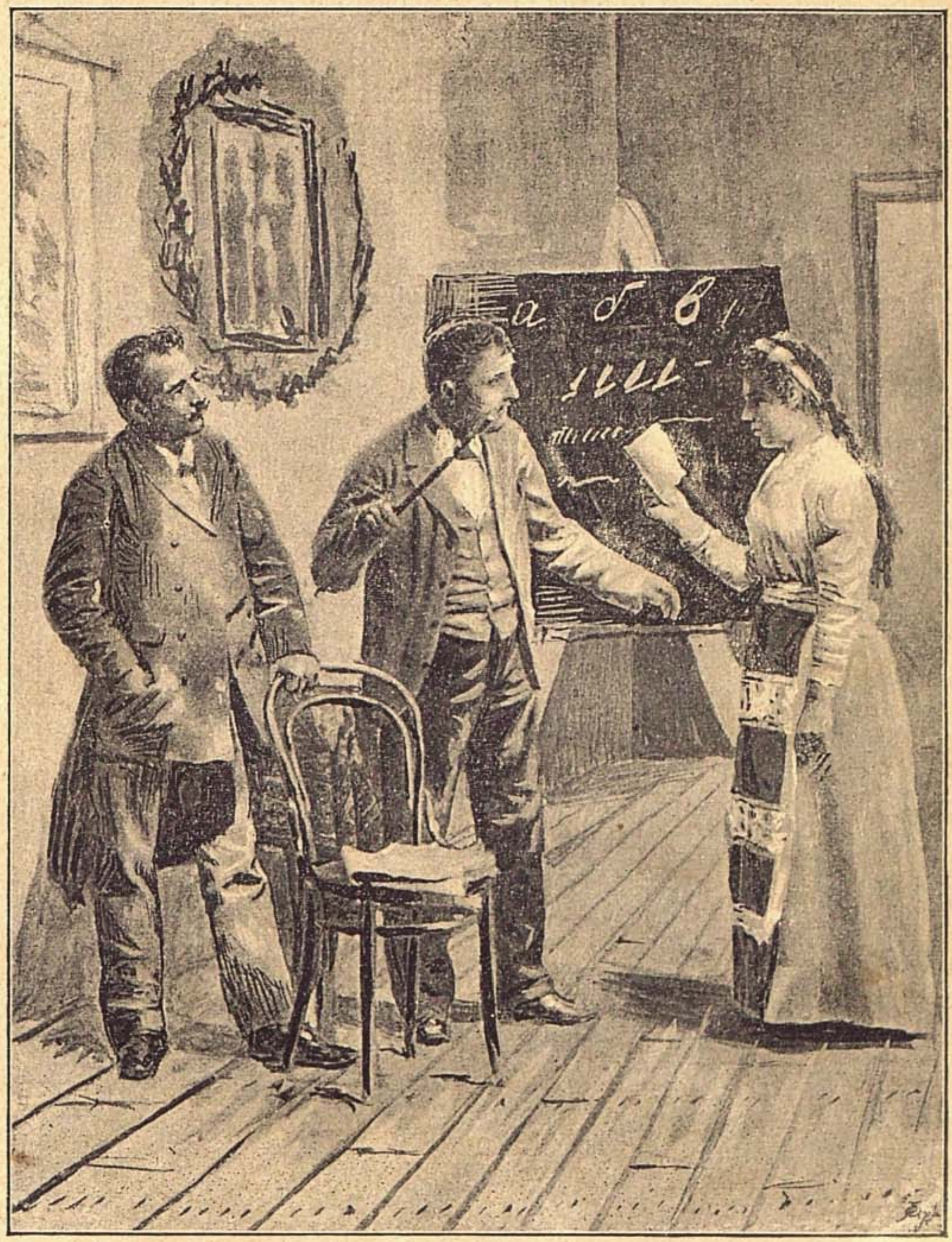

Докторътъ гълташе всѣка дума и силно тропаше по пода . . . *(Стр. 90)*

— Ахъ, тозъ Мердевенджиевъ! Сега той е мой съперникъ, Радо, и страшенъ още. Азъ се чудѫ, тая куфа глава какъ е могла да искове и такова писмо. Трѣба да видимъ въ писмовника, отъ колко мѣста е скърпено.

Рада съдра писмото, като се смѣяше.

— Защо го кѫса? отговори му! извика Соколовъ.

— Какъ да му отговорѫ?

— Пиши му: „О о о о сладкогласнѣйший славею! О о о о мусикославеснѣйшая патко! О о о о нѣжносърдечний папуняко! Имахъ високата честь, днесъ, часътъ на шесть“, продължаваше Соколовъ, като погледнѫ часовника, послѣ прибави къмъ Бойча:

— Видишъ ли, че тоя хаплю е страшно подло човѣче? ... Видишъ ли гнусно интригантче? Шпионинъ а? Моятъ комплиментъ! Чувай, ти като идешъ днесъ на училището, хракни та го заплюй. На твое мѣсто и плесница бихъ му ударилъ . . .

— Глупецъ, зарѣжи го!

— Не, не, подлецитѣ не стига да ги прѣзирашъ, трѣба и да ги накажешъ . . . . Ти го остави на мене! каза докторътъ заканително.

— Що ти трѣба! Въ рѣдка каль камъкъ не хвърляй, че ще те опръска . . . .

— Ахъ! чакай! извика докторътъ и се хванѫ за челото, като да задържи нѣкаква мисъль, която му хрумнѫ . . .

— Какво?

— Едно нѣщо! чакай! и той се измѣ яката.

Огняновъ го гледаше въпросително.

— Нищо, нищо ... сбогомъ... Па утрѣ не забравяй: на Силистра-Йолу!

— Пакъ ли? какви сѫ тия сарданапалщини, джанѫмъ?

— Ще се видимъ пакъ, сбогомъ! и докторътъ излѣзе бързишката.

Той отиде у тѣхъ си, написа на Мердевенджиева съ почеркъ, приличенъ на женски, слѣдующитѣ думи:

„Благодарѭ. Писменно не намирамъ за добрѣ. Очаквамъ Ви довечера въ бабината Якимичина градина. Вратичката ще бѫде отворена. — Ахъ! ахъ!

28 Септемврий 1875. Вамъ извѣстната“.

Псалтътъ се показа точенъ на любовното приглашение. Но вмѣсто Рада, него го посрѣщнѫ съ страшенъ ревъ Клеопатра, която Соколовъ бѣше довелъ и държеше вързана въ единъ тъменъ кѫтъл на градината, съсѣдна съ неговото жилище.

XIV.

Силистра-Йолу.

Тъй се наричаше една прѣкрасна зелена морава, въ мънастирския долъ, обиколена съ кичести върби, високи брѣстове и орѣхи, до самата мънастирска рѣка. Макаръ вече и есень, това прѣлестно кѫтче, поради своята усойность, запазваше още неприкосновенна своята зеленина и свѣжесть, като Калипский островъ, дѣто вѣчна пролѣтъ владѣе. Прѣзъ кичститѣ клоние, на сѣверъ отъ тая щастлива моравка, се виждатъ двата върха на Стара-Планина: Кривинитѣ и Остро-Бърдо. Между тѣхъ се растваряше балканското гърло съ стръмнитѣ си урви и увиснѫли скали, въ дъното на които шумѣше рѣката. Горскиятъ прохладенъ вѣтрецъ люшкаше нѣжно листата и, заедно съ балканскитѣ миризми, носѣше тукъ и глухия гръмъ на-водопадитѣ. Оттатъкъ, прѣзъ рѣката, се издигахѫ високитѣ бѣли сипеи, страшно изрѣзани и изхълмени отъ пороитѣ. Слънцето отиваше къмъ пладнѣ и неговитѣ зари, като минуваxѫ прѣзъ листнатитѣ дървета, сипехѫ възъ моравката дъждъ отъ златни трептящи търкала.

Чудна прохлада и радость царувахж въ това поетическо кжтче, което носеше такова прозаическо и невѣрно название. Защото, никакъвъ пжть, ни силистренски, ни други, не минуваше прѣзъ тая усамотена морава, тъй приятно загнѣздена въ политѣ на непристжпната тукъ Стара-Планина. Названието ѝ се дължеше не на географическото ѝ мѣстоположение, а на друго едно обстоятелство, тъй да кажемъ, историческо. Нейната прикритость, прѣлесть и прохлада, нѣколко години наредъ вече бѣхж ѭ направили любимо мѣсто на всичкитѣ пиршества, веселби и оргии. Въ тая Бѣлочерковска Капуа се бѣхж разсипали много легки търговци и мерасъ-ееджии въ ерфенета и парси, и послѣ отишле на нова печалба въ силистренско, дѣто благодарение на дивотата и изобилието на оня край, тѣ намирахж лесно поминъкъ и работа, даже и забогатяване. Сполуката на най-първитѣ Азоновци отъ Бѣла-Черкова привлѣче и другитѣ пропаднжли братия въ обѣтованата земя — силистренскитѣ полета.

По тоя начинъ днесъ Силистра и селата ѝ брояхж многобройни пришелци отъ Бѣла-Черкова, които извършвахж тамъ ролята на пионери на цивилизацията; защото, между другото, тѣ дадохж на онова мѣсто десетина попа и двайсеть и двама учителье. Прочее, за бѣло-черковци тоя бѣше най-правия пжть за Силистра.

При всичкото му фатално значение, славата на Силистра-Иолу цъвтѣше и днесъ и привличаше охотницитѣ за веселби и пиршества; а тѣ бѣхж много, защото, при другитѣ си лошавини, игото има една привилегия: да прави народитѣ весели. Тамъ, дѣто арената на политическа и духовна дѣятелность е затворена съ ключъ, дѣто апетитътъ за бързи забогатявания отъ нищо се не дразни и широкитѣ честолюбия не намиратъ просторъ да се разигражтъ, обществото исхарчва силитѣ си въ дребни мѣстни и лични сплетни, а разтуха и развличание търси и намира въ мъничкитѣ обикновенни и лесни

блага на живота. Една бъклица вино испита подъ прохладната сѣнка на върбитѣ, край шумливата кристална рѣчка, прави да забравишъ робство; единъ гивечъ испеченъ съ алени патладжани, миризливъ магданосъ и люти пиперки, и изѣденъ на трѣвата подъ надвиснжлитѣ клоние, прѣзъ които се гледа високото сине небе, е едно царство, а ако има при него цигулари, то̀ е върхътъ на земното щастие. Поробенитѣ народи иматъ своя философия, която ги примирява съ живота. Единъ безисходно пропаднжлъ човѣкъ, често свършва съ единъ крушумъ въ черапа си, или въ клупътъ на едно вжже. Единъ народъ поробенъ, макаръ и безнадѣжно, никога се не самоубива; той яде, пие и прави дѣца. Той се весели. Погледнете народната поезия, дѣто сж се отразили тъй ярко народната душа, животъ и мировъзрѣние. Тамъ покрай чернитѣ теглила, дългитѣ синджири, тъмнитѣ тъмници и гноянитѣ рани, приплитатъ се тлъсти печени агнета, червени ройни вина, люта ракия, тежки свадби, вити хора̀, зелени гори и дебели сѣнки, изъ които е избликнжло цѣло море отъ пѣсни....

Когато Соколовъ и Огняновъ пристигнжхж, Силистра-Йолу шумеше вече отъ веселата дружина. Между другитѣ, тамъ бѣхж и Никола Нетковичъ, развитъ и просвѣтенъ момъкъ; Кандовъ, студентинъ отъ единъ русски университетъ, дошълъ за поправление на здравието си, човѣкъ начетенъ, но краенъ идеологъ и увлѣченъ отъ утопиитѣ на социализмътъ; г-нъ Фратю; Франговъ, учитель, горѣща глава; Поповъ, екзалтиранъ патриотъ; Попъ Димчо, тоже патриотъ и пияница и Калчо Слѣпецътъ. Тозъ момъкъ, лишенъ съвсѣмъ отъ зрѣние, бѣше дребничъкъ, съ испито страдалческо лице, но интелигентно. Той бѣше твърдѣ вѣщъ на флаутата, съ която кръстосваше цѣла България, веселъ расказвачъ и смѣхотворецъ и за това неизбѣженъ въ всичкитѣ весели събрания.

Обѣдътъ бѣше наслаганъ вече възъ единъ шаренъ

месалъ на тревата. Два полвяка, единъ съ бѣло, другъ съ червено вино, се изстудѣваxж въ воденичната дода, който течеше край самата морава. Циганитѣ тегляxж лжкътъ по гадулкитѣ си и пѣяxж съ издути гърла турски маками. Единъ кларнетъ и двѣ дайрета, съ гърмежа на тенекийкитѣ си, допълняxж тоя шуменъ оркестръ. Обѣдътъ бѣше твърдѣ веселъ. Наздравицитѣ заслѣдвахж една слѣдъ друга, тѣ се правѣxж сѣдешката, по тогавашния обичай.

Първъ ни наздравица Илийчо Любопитнията:

— Наздраве, дружина! Кой що желае, Господь да му дае; който намъ зло мисли, Господь да го очисти! Който насъ мрази, по коремъ да се татрази!

Чашитѣ се гаврътнжxж шумно.

— Да живѣй компанията, извика Франговъ.

— Азъ пиж за Силистра-Йолу и за поклонницитѣ му, провъзгласи попъ Димчо.

Поповъ издигнж чаша и извика:

— Братия, пия за балканския левъ!

Музиката, която бѣше млъкнжла, захванж пакъ и прѣсѣче наздравицитѣ; но г-нъ Фратю, който не бѣше казалъ още своята, махнж на цигуларитѣ да млъкнжтъ, станж правъ, озърнж се и извика въсторженно съ чаша въ ржка:

— Господа, прокламирамъ моя тостъ за българското liberté. Vivat! и испи чашата си. Но дружината, която не разбра добрѣ тостътъ му, държеше чашитѣ си пълни, като мисляше, по въсторженията му видъ, че той мма рѣчь. Господинъ Фратю се позачуди, че не прие никаккъ отзивъ, смути се и сѣднж.

— Какво искате да кажите, господине? попита студено Кандовъ, който стояше срѣщу Фратя. Фратю се намръщи.

— Мислиж че говорихъ доста ясно, господине: пиxъ за българската свобода́. Тая дума Фратю произнесе ниско, като поглѣднж подозрително циганитѣ.

— Какво разбирате подъ свобода? попита пакъ студентътъ.

Соколовъ се обърнѫ:

— Азъ мислѭ, че трѣбва да пиешъ за българското робство, — никаква българска свобода не сѫществува.

— Не сѫществува, но ще ѭ сдобиемъ, приятелю мой.

— Какъ ще ѭ сдобиемъ?

— Като пиемъ, отзова се нѣкой иронически.

— Не, като се биемъ! отговори Фратю распалено.

— Фратьо, опитвай се: волътъ се вързва за рогата, а човѣкъ за язика, каза насмѣшливо Илийчо Любопитниятъ.

— Да, мечътъ, господа! каза распаленъ господинъ Фратю, като си посочи юмрука.

— Кога е така, азъ пиѭ за здравието на мечътъ, господьтъ на робитѣ! каза Огняновъ, като издигнѫ чашата.

Това наелектризира дружината.

— Агушъ, извика единъ, засвирите: „Поискалъ гордий Никифоръ“. Това бѣше тогава българската марсейлеза.

Музиката гръмнѫ и цѣлата дружина подхванѫ пѣсеньта. Когато дойдохѫ до стиховетѣ: „сѣчи, коли, отечество да се освободи“, въодушевлението се увеличи и ножоветѣ и вилицитѣ замахахѫ изъ въздуха.

Господинъ Фратю бѣше грабнѫлъ единъ голѣмъ ноѭъ и страшно сѣчеше атмосферата съ него. Въ едно распалено замахване, той удари едно голѣмо стъкло съ червено вино, което принасяше момчето. Виното се разлѣ по Фратя и му ваща лѣтното сетре и панталони.

— Магаре! искрѣще Фратю.

— Господинъ Фратьо, не се сърди, каза му попъ Димчо, щомъ има сѣчъ и клань̀е, и кръвнина ще падне, то се знае.

Въ това врѣме всичкитѣ гълчехѫ шумно, безъ да се чуватъ единъ други, защото музиката бѣше подхванѫла нѣкакъвъ турски маршъ и дайрето заглушително блъскаше.

Огняновъ и Кандовъ се бѣхж отдѣлили отъ другитѣ и подъ едно дърво распалено се прѣпирахж за нѣщо си. При тѣхъ бѣше се приближилъ и Николай Нетковичъ.

— Вий ми говорите, че е нужно да се прѣдприеме тая борба, продължаваше Кандовъ начнжтия разговоръ, защото има за цѣль свободата. Свобода? Каква е тая свобода, да имаме пакъ князь, сирѣчъ, султанче, чиновници да ни грабжтъ, калугери и попове да тлъстіжтъ на нашъ гръбъ и войска да изсмуква най-жизненнитѣ сокове на народа! Това ли е вашата свобода? Азъ за неж не давамъ капка кръвь отъ малкия си пръстъ.

— Но слушайте, господинъ Кандовъ, отговаряше Нетковичъ, вашитѣ начала и азъ ги уважавамъ, но нѣматъ работа тука. Намъ трѣбва прѣди всичко политическа свобода, сиречь, самѝ да бждемъ ступани на земята си и сждбинитѣ си.

Кандовъ махнж съ глава отрицателно:

— Но вий сега ей ми тълкувахте друго нѣщо. Вий си назначавате нови господари, които да замѣнжтъ старитѣ; понеже не щете шеихъ-юлъ-ислямътъ, прѣгръщате другъ, който носи име екзархъ, сирѣчъ, мѣнявате тиранитѣ съ деспотитѣ. Налагате на народа началници и уничтожавате всѣка идея за равенство; вий освѣщавате правото на експлоатация слабия отъ силния, труда отъ капитала. Дайте на борбата си цѣль по̀-съврѣменна, по̀-человѣческа; направете ж борба не само противъ турското иго, но и за въстържествуването на съврѣменнитѣ принципи; сиречь, унищоженпето на тия глупи порядки, осветени отъ вѣковни прѣдразсждки, като тронъ, религия, право на собственността и на юмрука, които човѣшката дивота е въздигнала въ неприкосновенни принципи. Четѣте, господа, Герцена, Бакунина, Лассаля... Оставете се отъ тоя узко-животински патриотизмъ и дигнете знамето на съврѣменното разумно человѣчество и на трѣзвата наука... Тогава азъ съмъ съ васъ...

— Идеитѣ, които вий исказахте, възрази живо Огняновъ, доказватъ вашата начитаность само, но дяволски краснорѣчиво говорятъ за незнанието ви българскиятъ въпросъ. Подъ такова едно знаме само вий единъ ще се намѣритѐ: народътъ нѣма да го разбере. Забѣлѣжете, господинъ Кандовъ, че само една цѣль разумна и възможна можемъ да поставимъ прѣдъ него: строшаването турския яремъ. Ний видимъ за сега само единъ врагъ — Турцитѣ, и противъ тѣхъ възставаме. Колкото за принципитѣ на социализма, съ които ни угощавате, тѣ не сж за нашия стомахъ, българскиятъ здравъ смисълъ ги отхвърля, и тѣ, нито сега, нито кога да е, не могжтъ да намѣрѫтъ почва въ България. Вашитѣ шумни принципи и знамена на „съврѣменното мисляще человѣчество и трѣзви науки на разума“, само хвърлятъ мжгла възъ прѣдмѣта. Тукъ е работата да запазимъ огнището си, честьта си, живота си отъ първото краставо заптие... Прѣди да развързваме общечеловѣчески въпроси, или пó-добрѣ мжгляви теории, трѣбва да развържемъ себе си отъ веригитѣ... Ония, на които ученията четете, нито мислѫтъ, нито знаѫтъ за насъ и нашитѣ страдания. Ний не можемъ да се опираме освѣнъ на народа, а въ тоя народъ туряме и чорбаджии и духовенство: тѣ сж сили и ний ще ги употрѣбимъ. Унищожи заптието, и народа постига своя идеалъ! Ако вий имате другъ идеалъ, той не е неговъ.

Въ това врѣме, музиката бѣше прѣстала и шумътъ утихнжлъ. Слѣпецътъ засвири на флаутата и чудни сладостни тонове се разлѣхж изъ пространството.

— Елате тука бе, какво философувате тамъ? извикахж къмъ троицата събесѣдници.

Но тѣ нито се обърнжхж: разговорътъ бѣше горещъ.

Слѣпецътъ свирѝ още нѣколко врѣме срѣдъ тържественна тишина, щото всичкитѣ, ако и съ малко или много запалени глави, се наслаждавахж отъ упоителната милодия,

която излазяше изъ черното ѫлауто на слѣпеца. Изведнѫжъ той спрѣ да свири и каза:

— Знаете ли какво видѫ сега?

Всичкитѣ се усмихнѫхѫ.

— Отгадайте де? казваше Колчо.

— Какво давашъ, ако усѣтимъ? казахѫ нѣколцина.

— Давамъ астрономическиятъ си телескопъ.

— Дѣ е той сега?

— На мѣсечината.

— Чакай, ти видишъ сега червенитѣ бузи на Милка Тудуричкина, каза попъ Димчо.

— Не е то́. Азъ тѣхъ по́-могѫ да ги охапѫ — не да ги видѫ.

— Виждашъ господина Фратя, каза Поповъ, защото господинъ Фратю се бѣше исправилъ прѣдъ слѣпеца и махаше прѣдъ очитѣ му.

— Не е: вѣтърътъ можешъ ли да видишъ?

— Слънцето?

— Не, вий знаете, че съмъ кавгалия съ него, та съмъ се заклелъ дор' съмъ живъ да го не видѫтъ очитѣ ми.

— Виждашъ нощьта, каза докторътъ.

— Не е и то; азъ виждамъ една чаша вино, която ми подаватъ: забравихте ме бре!

Нѣколко души налѣхѫ тозъ часъ и му поднесохѫ усмихнѫти.

— Наздраве, дружина, каза той и испи чашата си. А азъ какво печелѫ, дѣто вий не можахте да отгадаете?

— Останѫлитѣ чаши, дѣто ти налѣхме.

— Колко сѫ?

— Свети Седмочисленници.

— Азъ повече уважавамъ Св. Четирийсетъ мѫченици, забѣлѣжи попъ Димчо.

— На здравиѥ!

— Да живѣй!

*

— Vive la Bulgarie, vive la republique des Balcans! викнж господинъ Фратю.

Колчо запѣ тропарьтъ на калугерицитѣ.

Веселбата се продължи до вечерьта.

Дружината станж да си иде въ града.

— Баювци, па утрѣ въ училището на репетиция, извика имъ Огняновъ.

— Какво прѣдставление ще давате? попита студентътъ Огнянова.

— „Геновева“.

— Отъ дѣ избрахте тая антика?

— Рѣши се „Геновева“ по двѣ причини: първо, че тя нѣма възбудителенъ характеръ — на това настояхж чорбаджиитѣ; второ, че всички сж ж чели и желаѭтъ неж. Трѣбаше да се угоди на вкусътъ. Цѣлта нали е за повече доходъ? Трѣба да купимъ вѣстници и книги за читалището, и „други“ работи.

Дружината, шумна и развеселѣла, потегли къмъ града. Тя скоро се изгуби изъ дърволяка на бостанитѣ, възъ които падаше вече вечерниятъ полумракъ. Слѣдъ четвърть часъ тя влазяше побѣдоносно въ помрачелитѣ улици на града, като пѣяше изъ цѣло гърло бунтовнически пѣсни. Това мятежно шествие извикваше на вратнитѣ купове жени и дѣца.

Само Огнянова нѣмаше тамъ. Едно момче бѣ му пришъпнжло нѣщо въ ливадата и той се отдѣли отъ другаритѣ незабѣлѣженъ.

XV.

Неожиданна срѣща.

Огняновъ се упжти на сѣверъ. Той отиваше къмъ балканското гърло.

Свечеряваше се вече.

Слънцето бѣше залѣзло тихо и величественно. Послѣднитѣ му зари, които позлатяваxж високитѣ бърда на

Стара-Планина, изчезнѫхѫ. Само нѣколко облачета, съ златорумени краища къмъ западъ, се усмихвахѫ още на слънцето отъ своята ефирна височина. Долината бѣше цѣла въ сѣнка. Бѣлитѣ сипеи на западъ потѫвахѫ въ вечернята дрезгавина, която застилаше сѐ повече и повече мънастирскитѣ ливади, скалитѣ, брѣстоветѣ и крушитѣ, чиито очъртания ставахѫ груби и неясни. Никой птичи гласъ; никое цвъртѣние. Крилатиятъ народъ, който веселѣше деня долината, сега се гушеше мълчаливо въ гнѣздата си, закрѣпени по клоноветѣ или скрити подъ стрѣхитѣ на мънастирскитѣ зидове. Заедно съ тъмнината, въцаряваше се и тишината, чудна и меланхолическа на нощьта. Само гръмотътъ на планинскитѣ водопада испълняше самотията. Сегисъ-тогисъ, вѣтрецътъ донасяше до тукъ отдалечено дрънкание на звънци на закъснѣли стада, които се прибирахѫ въ града. Скоро блеснѫ и мѣсечината и увеличи обаянието на тоя идилически часъ. Златна ведрина залѣ ливадата и дърветата, които хвърлихѫ на земята чудновати сѣнки. Сипеятъ се очърта по́-ясно, замѣзалъ на стѣна отъ староврѣмска развалина; новиятъ куполъ на мънастиря се бѣлнѫ ярко надъ стрѣхитѣ и тополитѣ мънастирски, а задъ него върховетѣ на Стара-Планина се вдигахѫ високо високо къмъ небето и се потапяхѫ въ възтъмната му лазурь.

Огняновъ мина задъ гърба на мънастиря, влѣзна въ затъмнѣлий пустъ долъ и слѣдъ нѣколко минутно лутание изъ камънящитѣ, приближи една воденица.

Дѣдо Стоянъ го прѣсрѣщна извънъ вратата.

— Какво има? попита бързо Огняновъ.

— Дошелъ е приятель.

— Какъвъ приятель?

— Нашъ челѣкъ, де.

— Нашъ челѣкъ?

— А бе, народенъ челѣкъ.

Кой е той?

— Не го знаѫ. Спустналъ се тая вечерь отъ плани-

ната и право при мень. Уплашихъ се най-напрѣдъ: хайдутинъ, рекохъ си... То да му видишъ каяфетя само. Крака има, като клечки... Че то излѣзе нашъ челѣкъ. Дадохъ му хлѣбъ.

— Заведи ме при госта си!

— Азъ съмъ го турилъ на скришно, ела по мене. И дѣдо Стоянъ въведе Огнянова въ воденицата.

Тя бѣше тъмна.

Той запали газева лампица, прѣкара Бойча между зидътъ и воденичнитѣ камъни и между два хамбаря и се спрѣхж прѣдъ една врачка́, увиснжлитѣ и раздранитѣ паяджини по която, свидѣтелствуахж, че е стояла затворена дълго врѣме.

— Какъ, той е тука запрѣнъ?

— Ами? покритото млѣко котки го не яджтъ... не е ли тъй, даскале?

И дѣдо Стоянъ почука и извика:

— Господине, излѣзъ, ваша милость!

Вратата се отвори и единъ човѣкъ, като се приведе, излѣзе изъ неж. Той бѣше дребничъкъ, сухичъкъ момъкъ, русъ, съ твърдѣ дребно лице, небръснжто отдавна, съ живъ погледъ и леки движения; но той порази Огнянова съ страшната си мършавость и слабость. Той бѣше облѣченъ въ бѣло хжшовско облѣкло, добрѣ прилѣпнжто на дръгливото му тѣло, напъстрено съ традиционнитѣ висулки, шарила и гайтани по гърба, гжрдитѣ и колѣнитѣ, и испокжсано страшно, така щото се виждахж голитѣ меса на скитника.

Още при първъ погледъ, той и Огняновъ испуснжхж по единъ зачуденъ викъ.

— Муратлийски!

— Кралѝчъ!

И тѣ се стиснжхж за ржцѣтѣ и се цалувнахж въ устата.

— Какъ, ти? отъ кѫдѣ? питаше Огняновъ, който позна въ Муратлийски единъ другаринъ отъ четата тѣхна.

— Азъ?... Ами ти да бѣше, дѣ те виждамъ?! Ти ли си бе наистина, Кралѝчъ?

Кралѝчътъ се извърнѫ сепнѫто, озърнѫ се въ воденицата и къмъ дѣда Стояна, който неподвиженъ и зяпналъ сѐ държеше ламбата прѣдъ тѣхъ.

— Дѣдо Стояне, духни свѣщьта и затвори вратата... Или не: ний да излѣземъ на вънъ. Отъ гърмежъ нѣма да се чуемъ.

Дѣдо Стоянъ тръгнѫ на напрѣдъ съ свѣщьта и притвори вратата задъ тѣхъ, като имъ издума:

— Хай поглъчете си вий всичко, а пъкъ азъ щѫ си лѣгнѫ. Когато и вамъ се доспи, влѣзнѣте и лѣгнѣте си, както завърнете!

Долътъ бѣше съвършенно въ мракъ, но отсрѣщната урва бѣше добрѣ огрѣна отъ мѣсечината. Огняновъ и другарьтъ му отидохѫ още пó на тъмно, настаниххѫ се възъ единъ голѣмъ камъкъ, край който извиваше и тихо шумѣше рѣката.

— Дай сега да се цалунемъ пакъ, братче, каза Огняновъ съ чувство.

Е, Кралѝчъ, кажи ми какъвъ чортъ? азъ те знаѭ въ Диярбекирскиятъ рай!

— Ами ти, Добре, още ли не си минѫлъ на вѫжето? изсмѣ се Бойчо.

Фамилиарностьта се въдвори между тѣхъ... Еднаквата сѫдба и страдания сближаватъ и най-чужди единъ другиму човѣци. А Бойчо и Муратлийски бѣхѫ вече братия по оружие и по идеали.

— Е, казвай сега, подзе Муратлийски. Ти си отъ пó-далечъ... за това ти имашъ първенство. Кога се завърнѫ отъ Диярбекиръ?

— Искашъ да кажешъ, кога бѣгахъ?

— Какъ? ти побѣгнѫ ли?

— Прѣзъ май.

— И сполучи да минешъ безопасно до тука? отъ дѣ си дойде?

— Отъ Диярбекиръ тръгнжхъ пѣшѣ до русска Армения, отъ тамъ прѣзъ Кавказъ въ Руссия та въ Одесса, сé съ русска помощь. Отъ Одесса съ парахода на Варна. Отъ тамъ, прѣзъ планинитѣ та въ Троянскитѣ колиби. Послѣ прѣзъ Стара-Планина та въ Бѣла-Черкова.

— Ами защо избира именно Бѣла-Черкова?

— Страхъ ме бѣше да идж дѣто нѣмахъ никого познатъ. А пъкъ дѣто имахъ познайници, не ги знаяхъ на кой умъ сж сега и не бѣхъ сигуренъ. Спомнихъ си, че въ Бѣла-Черкова е най добриятъ бащинъ ми приятель, единъ много благороденъ човѣкъ. И, освѣнъ него, бѣхъ увѣренъ, че тамъ никой другъ не ме познаваше; та и той нѣмаше да ме познае, ако да не му се бихъ обадилъ.

— Ами азъ какъ те познахъ изведнъжъ? — И тука останж?

— Да. Пакъ тозъ човѣкъ, бащиниятъ ми приятель, помогнж постжпихъ учитель, и до сега — слава Богу, всичко добро.

— Та ти даскаллжкъ ли захвана, Кралѝчъ?

— Официялно — даскаллжкъ; тайно — стария занаятъ.

— Апостолство?

— Да, революция...

— Е, какъ отива по вашия край? Ний ж оцапахме.

— За сега — добрѣ. Духоветѣ сж силно разбудени, почвата е волканическа: Бѣла-Черкова е била едно отъ гнѣздата на Левски.

— Е, какъвъ е планътъ?

— Планъ нѣмаме още. Готвимъ се само теоретически, тъй да се каже, за възстание и чакаме врѣмето да ни научи. А брожението расте всѣки день, и тука и наоколо: рано или късно възстание ще имаме...

— Браво бе, Кралѝчъ! бабанка си!

— А ти раскажи своитѣ митарства сега!

— Че знаешъ вече работата. Въ Стара-Загора се оцапахме до шия, та ни е срамъ да глѣдаме хората...

— Не, не, ти захвани отъ началото: отъ какъ се разби четата ни и отъ нашата раздѣла. Осемь години въ Диябекиръ, нищо не съмъ чулъ, ни за тебе, ни за толкова другари.

Муратлийски се истегнѫ цѣлъ на камъкътъ, сключи рѫцѣтѣ си подъ главата и въ това покойно положение дълго разказвàше историята си. Той билъ участвувалъ въ софийското съзаклятие подъ Димитра Общий, и въ ограбването на орханийската поща. Попаднѫлъ въ тъмницата, подиръ издайството, той избѣгнѫлъ Диябекиръ или бѣсилото, само по едно чудо. Послѣ отишълъ въ Влашко, дѣто една година и половина се скиталъ и се борилъ съ гладътъ и съ мизерията, а отъ тамъ съ мисия минѫлъ пакъ въ България, да се бори съ опасноститѣ и страхотиитѣ, които придружаватъ единъ агитаторъ. Тая пролѣть той се озовалъ въ Стара-Загора и съ ентусиазъмъ работилъ за приготвянието на бунта. Подиръ печалния исходъ на движението, въ който случай билъ легко раненъ отъ турцитѣ, въ малкото сбивание при Елхово, той уловилъ Стара Планина, гоненъ отъ турски потери и отъ самитѣ българи колибари, до които се обръщалъ за хлѣбецъ или за селски дрѣхи, за да замѣни хѫшовскитѣ. Десетина дена се скиталъ така изъ балкана, изложенъ на хиляди опасности и страдания. Страшниятъ гладъ бѣ го принудѣлъ да слѣзе отъ планината и да попроси хлѣбъ отъ първия живъ човѣкъ който му се мѣрне, като допре револверътъ си до гѫрдитѣ му. За щастие, той налѣтѣлъ на дѣда Стояна. Той, твърдѣ покъртенъ, разказа добриятъ приемъ, който намѣри у воденичаря, първия човѣкъ, който се е отнесълъ братски къмъ него, отъ когато се е заскиталъ по Стара-Планина.

Огняновъ слѣдѣше съ вълнение разказътъ на Мурат-

лийски за опасноститѣ и приключенията му. Той прѣживѣваше самъ всичкитѣ трѣвоги, страдания, горчиви разочарования и срамътъ за подлитѣ проявления въ народа, които послѣдватъ кораблекрушението на всѣка революция. Той съ братско участие размишляваше сега за сждбата на Муратлийски.

Муратлийски млъкнж. Рѣката шумѣше подъ краката имъ. На около бѣше пусто и тихо. Огрѣнитѣ скали отсрѣща нѣмѣяхж. Само по върхътъ имъ нощният вѣтрецъ люлѣяше самораслитѣ люлики и други низки дръвчета.

XVI.

Гробътъ говори.

Сутрѣньта Огняновъ се опжти къмъ града. Той изминж балканското гърло и излѣзе при мънастиря. На поляната прѣдъ мънастиря, подъ голѣмитѣ орѣхи, се расхождаше игуменътъ, гологлавъ. Той се въсхищаваше отъ утренната хубость на тия романтически мѣста и приимаше на голѣми глътки свѣжия живителенъ въздухъ на планината. Есенната природа имаше ново обаяние съ тия позлатени листове на дърветата, съ тия пожълтѣли кадифяни гърбове на балкана и съ тая сладостнонѣжна повѣхнжлостъ и меланхолия.

Огняновъ и игуменътъ се здрависахж.

— Хубави мѣста, отче, каза Огняновъ, честити стевий, че можете да живѣете по́-близо до природата и да се радвате спокойно на нейнитѣ божественни прѣлести. Ако нѣкога добиж охота да минж въ вашето звание, то ще е само отъ любовь къмъ тая вѣчно хубава природа.

— Пази се, Огняновъ, отъ апостолъ да станешъ монахъ: ще слѣзешъ нѣколко стжпала по́-низко. Стой си въ миръ. Па освѣнъ това, азъ не бихъ те приелъ въ моя мънастирь; ти, какъвто си безбожникъ, ще изневѣришъ даже и отца Иеротея, каза шеговито игуменътъ.

— Що за птица е тозъ старецъ? внезапно попита Бойчо.

— Единъ твърдѣ благочестивъ и почтенъ братъ, който много прилича на Господа Саваота, но има единъ недостатъкъ: копае си паритѣ, та зеленясватъ... Колчимъ сме му позагатвали да даде за обща работа, се се втелява... та сме го зели на пословица: втилява се като отче Иеротея, казваме за нѣкого си.

— Ами отъ дѣка идешъ тъй рано?

— Прѣспахъ въ дѣдовата Стоянова воденица.

Игуменътъ го изгледа малко слисанъ.

— Да нѣмате нѣщо страхъ?...

— Никакъ, ами дошълъ е тамъ единъ братъ.

И Огняновъ му расказа на кжсо срѣщата си съ Муратлийски.

— Ами защо не дойдохте въ мънастиря? каза игуменътъ укоризненно: тамъ сте спали на чувалитѣ съ жито...

— Нашъ братъ комита знае двѣ и двѣстѣ.

— Хай да ви благослови Господь... та какъ му кръстихме името?

— Ярославъ Брзобѣгунекъ, австрийски чехъ и фотографъ въ Бѣла Черква.

Отецъ Натаилъ се изсмѣ.

— Вий апостолитѣ сте май много дръзски синковци! Гледайте да се не разбие стомната на третия пжть...

— Гледай си кефа, има единъ господь и за комитаджиитѣ, както има и за хайдутитѣ, каза и се усмихнж знаменателно Бойчо... — Ба, ти си си донелъ и карабината? Извика той, като погледа Натанаиловата пушка облегнжта до дънера на една върба.

— Скимнж ми тая зарань да ж опитамъ... Отъ много време не съмъ ж пипалъ... Ти разлуди свѣтътъ и сега всѣки день имамъ музика... прѣдъ мънастиря... Тая охота ще молепса доръ и мъртвитѣ — не мене старъ грѣшникъ...

— Не е злѣ да си опиташъ пакъ ржчицата, отче игумене.

Така, като вървѣхж и двамата дойдохж близо до воденицата на страшната нощь. Видътъ на това мѣсто извади дълбоки бръчки по челото на Огнянова.

Воденицата сега бѣше затворена. Стоянъ воденчарятъ още тогава ѭ бѣ напустнжлъ и наелъ друга, както знаемъ, въ мънастирската рѣка.

Тъй запустѣла и обрасла въ бучинишъ, тя приличаше на единъ гробъ въ тая прѣкрасна мѣстность.

Въ това врѣме Мунчо се бѣше крадишкомъ приближилъ, спрѣлъ и втренчилъ очи въ Огнянова. По безсмисленното му идиотско лице играяше нѣкаква странна усмивка. Въ тоя лишенъ отъ разумъ погледъ се четѣше и дружелюбность, и страхъ, и удивление, които възбуждаше Бойчо въ душата на Мунча. Прѣди години той бѣше испсувалъ Мохамеда прѣдъ единъ онъ-башия, който го бѣше прострѣлъ мъртавъ отъ бой. Отъ тогава, въ затъмнѣлото му съзнание бѣше уцѣлѣло само едно чувство, само една мисъль, само единъ приблѣскъ: ужасна, демонска умраза противъ турцитѣ. Като се улучи случаенъ зритель на убиването на двамата при воденицата и на погребението имъ въ ямата, той доби непостижимо удивление и страхопочитание къмъ Огнянова. Това чувство приличаше почти на култъ. Той го наричаше „Руссианъ“, неизвѣстно добрѣ, защо. Изъ най-напрѣдъ се уплаши отъ него на чердака, неѭ нощь, но послѣ привикнж на Огнянова, който посѣщаваше често мънастиря. Той се пулеше въ него и не сваляше очи, той го считаше свой покровитель. Когато го ѳбиждахж мънастирскитѣ ратаи, той ги заплашваше съ Руссиана: — Ждж кажж на Ру-ссс-и-а-на и васссъ да за-ко-ли! и търкаше пръстътъ на гърлото си. Нъ никой не отбираше смисъльта на думитѣ му, и за щастие, защо той ги повтаряше и въ града когато ходѣше. Игуменътъ и Бойчо не обърнахж

внимание на Мунча, който продължаваше да върти глава и да се хили приятелски.

— Я виждъ, онъ-башиятъ, иде на самъ! каза игуменътъ.

Дѣйствително, онъ-башиятъ се задаваше съ пушка на рамо и съ чанта на гърба. Той отиваше на ловъ.

Той бѣше 35 годишенъ човѣкъ, съ подпухнжло жълтиникаво лице, съ голѣмо испъкнжло чело, съ малки сиви очи и съ погледъ лѣнивъ и заспалъ. Види се, че той ядѣше афионъ. Слѣдъ като се здрависахж и размѣнихж нѣколко думи по тазъ годишната ловидба, онъ-башиятъ зе карабината на игумена, прѣгледа ѭ внимателно, като всѣки страстенъ стрѣлецъ, и каза;

— Деспотъ-ефенди, добра карабина; на кждѣ ще хвърляшъ?

— Че и азъ това глѣдахъ, Шерифъ-ага... не съмъ ѭ зималъ отъ година врѣме, рекохъ баримъ да ѭ испраздня.

— Дѣ избирашъ нишанъ? попита онъ-башиятъ и свали мартинката си отъ рамото съ явно желание да си покаже искусството.

— На ярътъ, каза просто игуменътъ; т мъ оня буренецъ, дѣто прилича на шапка, близо дѣто е копано гнила.

Онъ-башиятъ го изгледа поочудено.

— Че то е много далечъ!

И той клекнж до една канара, опрѣ мартинката си на неѭ и мѣри десетина секунди.

Пушката гръмнж; куршумътъ запраши нѣколко крача отъ нишана.

Лека досада се изобрази по внезапно зачървенѣлото чело на Шерифъ-ага.

— Втори пѫть! каза той, като се заложи пакъ при камъка и мѣри близо една минута. Кога мартинката гръмнж, той се исправи и се вторачи въ буренеца. Но видѣ, че ярътъ още се прашеше твърдѣ високо надъ бурена.

— Проклѣта работа! каза той разсърденъ, деспотъ ефенди, такъвъ далекъ нишанъ никога се не избира! Хвърляй сега пакъ ти! Само ти казвамъ, че на халосъ ще иде крушума... Гледай баримъ яра да удариш, прибави той — иронически.

Игуменътъ дигнж пушката правъ, зе нишана на око и тозъ часъ испраздни.

Буренътъ се запраши.

— Слушала ме още пущината! каза игуменътъ.

— Случай! извика онъ-башиятъ; — де втори пжть...

Игуменътъ пакъ помѣри и испраздни. Куршумътъ намѣри пакъ бурена. Онъ-башиятъ поблѣднѣ. Той продума ядосанъ:

— Кишишъ ефенди, ти имашъ вѣрно око, ама само не вѣрвамъ баснята. че не си гърмѣлъ отъ година... Не е злѣ да давашъ урокъ на вашитѣ младежи, които всѣки день стрѣлжтъ тадѣва... Послѣ прибави злобно: Много сж развилнѣяли. Нѣщо ги сърби... Ама дяволътъ ще си скжса царвулитѣ най-послѣ... Погледътъ на онъ-башиятъ станж по́-звѣрски и ненавистенъ, обърнжтъ сега къмъ Огнянова...

Прѣзъ всичко това врѣме Мунчо стояше на почтенно разстояние отъ него, но какъ бѣше се измѣнилъ сега! Безумно уплашване и скотска ненависть бѣхж искривили чьртитѣ му до страхотия. Той бѣше хвърлилъ заплашителенъ погледъ сега възъ онъ-башиятъ, съ зяпнжли уста и растворени ржцѣ, като човѣкъ който се готви да се хвърли възъ нѣкого. Онъ-башиятъ машинално се обърнж къмъ негова страна и го поглѣдна прѣзрително. Тогава лудия доби още по́-звѣрски поглѣдъ, па извика, като пръскаше плюнки отъ ярость:

— Ру-сс-и-анъ ждъ та заколли и тебе! и го испсува на майка. Онъ-башиятъ разбираше малко български, но отъ Мунчовитѣ заплетени думи нищо не разбра.

— Какво реве тоя скотъ? попита той игумена.

Машинално той извади камата си и захванѫ да се брани отъ разлютеното животно, което игуменътъ безуспѣшно отпѫждаше съ махания . . . *(Стр. 111).*

— Незлобиво, ефендимъ, не видишъ ли го?

— Какво се е разфучалъ Мунчо тука? въ града кога влазя, е много хрисимъ, забѣлѣжи Бойчо.

— Не знаешъ ли бѣ? всѣки пѣтель на купището си пѣе.

Въ това врѣме една великолѣпна хртка, съ черни петна по хълбоцитѣ и съ мѣшиненъ гердань на шията, на който се влачеше врѣвьта, тичаше на самъ прѣзъ ливадата.

Всички се обърнахѫ къмъ кучето.

— Истървала се е тая хртка, забѣлѣжи игуменътъ. Трѣбва нѣкои ловци тѫдѣва да минуватъ.

Огняновъ неволно трепнѫ.

Хртката дойде до воденицата, спрѣ се, подуши вратата и зе да обикаля изъ травуляка, като вияше жаловито.

Огнянова попълнахѫ ледни тръпки.

— Ахъ, хртката на Емексизъ Пехливана, изгубения! извика онъ-башиятъ.

Хртката, която Огняновъ добрѣ позна, обикаляше насамъ нататъкъ около воденицата, дращеше по прага, ровѣше въ буренака съ крака и вияше. Послѣ издигна дългата си влажна муцуна на горѣ, като че искаше да ѭ видѭтъ, и залая сърдито. Тоя лай се отзоваваше страшно въ душата на Огнянова. Игуменътъ и той се споглѣдахѫ поразени. Онъ-башиятъ внимаваше очуденъ, съ голѣмо недоумѣние по лицето.

Хртката сѐ лаяше и вияше, като глѣдаше насамъ. Изведнѫжъ тя се спусна въ Огнянова. Той прѣблѣднѣ и се дръпна назадъ, защото кучето се хвърли на него, като влъкъ съ отчаяно джавкание.

Машинално той извади камата си и захвана да се брани отъ разлютеното животно, което игуменътъ бѣзуспѣшно отпѫждаше съ махания, понеже не намираше камъкъ.

Онъ-башиятъ мълчеливо присѫтствуваше на тая странна сцена. Той стрѣляше подозрителни и зловѣщи погледи на Огнянова и на камата, която свѣтеше. Но, като виде, че

Огняновъ въ самозащитата си може да промуши псето, което избѣгваше ножа, за да се спусне отъ друга страна, той се намѣси и ги растърва. Послѣ се обърна къмъ Огнянова, който бѣше цѣлъ исчървенѣлъ и распъхтѣнъ.

— Чорбаджи, отъ дѣ това куче е сърдито на тебе?

— Единъ день, не помнѭ дѣ, го ударихъ съ камъкъ, отговори съ прѣсилено хладнокръвие Огняновъ.

Онъ-башиятъ го поглѣда недовѣрчиво и испитателно. Очевидно, той не бѣше удовлетворенъ отъ тоя отговоръ.

Мѫтно подозрѣние се излупи въ главата му. Но той рѣши да помисли послѣ. Па, като се прѣстори, че намира Огняновия отговоръ твърдѣ правдоподобенъ, каза: — Тая порода кучета сѫ твърдѣ паметозлобиви, наистина. Поздрави игумена и тръгнѫ къмъ балканското гърло и скоро се изгуби.

Хрътката съ подигнѫта опашка отиваше вече прѣзъ ливадата за да стигне новия си ступанъ.

— На ли ѭ убихте тая пущина? попита зачудено игуменътъ.

— Азъ ѭ хвърлихъ полуумрѣла въ улея, за да се удави тамъ, но ето ѭ пакъ жива, за бѣда! избъбра угрижено Огняновъ; — добрѣ казваше дѣдо Стоянъ да ѭ заровимъ при другитѣ псета. Па отъ дѣ сега и този дръвникъ Шерифътъ да се улучи тука! Поразията дѣто ѭ не сѣешъ тамъ никне!

— Добрѣ ли ги убихте и тѣхъ? да не въскръсне нѣкой, като кучето? попита укоризненно калугеръть; когато човѣкъ захване подобно нѣщо, трѣба да дойде до *юсь*, па тогава да остави... Новакъ си ти, Бойчо, въ тоя занаятъ... Хай дано нѣма нищо. Слухътъ дѣто пуснѫхме за двамата души, приспа читачата... Но азъ пакъ ще душѫ.

Между това Огняновъ бѣше впилъ очи въ мѣстото дѣто бѣхѫ закопани турцитѣ. Той забѣлѣжи очуденъ че, на това мѣсто бѣше се набрала значителна грамада камъни. Ни той ни Стоянъ воденичарьтъ не бѣхѫ туряли тия камъни. Той исказа удивлението си къмъ игумена.

Игуменътъ го успокои съ прѣдположението, че тѣ тамъ сж натрупани по нѣкой простъ случай. Тѣ не знаяхж, че Мунчо всѣки день ходѣше да хвърля съ попържни камъни възъ гробоветѣ на турцитѣ; така щото бѣше се обралъ всичкиятъ камънякъ около.

Огняновъ подаде ржка. — Кждѣ отивашь?

— Сбогомъ, бързамъ, имамъ единъ купъ работа съ прѣдставлението. Това проклето куче ме направи да забравьж цѣлата си роль.

— Ти какъвъ си?

— Графътъ.

— Графъ? А кое ти е графството? шегуваше се калугерътъ.

— Диаберкирската крѣпость ... харизвамъ го на който ще...

И Огняновъ тръгнж нататъкъ.

XVII.

Прѣдставлението.

Драмата „Многострадална Геновева“, която щѣше да се прѣдстави довечера въ мжжкото училище, не е позната на повечето млади читатели. А между това тя, прѣди трийсетина години, наредъ съ „Александрията“, „Хитрия Бертолда“ и „Михаля“ бѣше въспитвала вкуса и въсхищавала цѣлото поколение тогавашно. Ето вкратцѣ съдържанието ѝ: Нѣкой нѣмски графъ, Сигфридъ, тръгва на война противъ Мавритѣ въ Испания и оставя въ неутѣшна скърбь жена си, младата графиня Геновева. Току що се отдалечава, намѣстникътъ му, Голосъ, се явява прѣдъ графинята съ оскърбително прѣдложение, което тя отхвърля съ негодувание. Мстителниятъ Голосъ убива вѣрниятъ ѝ служитель Драка, неж хвърля въ тъмница, а прѣдъ графа ж наклепва, че ж заварилъ съ Драка. Разлютения графъ му праща заповѣдь да погуби невѣрната супруга. Но дже-

латитѣ, натоварени отъ Голоса съ тая мисия, смиляватъ се за графинята и ѭ оставятъ въ гората, въ една пещера съ дѣтето ѝ, на произвола на сждбата, а Голоса ислъгватъ, че сѫ ѭ посѣкли. Слѣдъ седемъ години графътъ се връща отъ война, злочестъ, и отъ едно писмо оставено отъ Геновева, узнава невинността ѝ и оплаква ранната ѝ смъртъ. Той оковава въ вериги Голоса, които полудѣва отъ гризение на съвѣстьта. Послѣ, графътъ, за растуха, отива на ловъ въ гората и намира случайно графинята въ пещерата съ дѣтето ѝ и една сърна, която ги хранила съ млѣкото си. Тѣ се упознаватъ и радостно се връщатъ въ палата. Тая наивна и трогателна концепция бѣше расплаквала всичкитѣ баби и невѣсти въ града. Геновевината легенда помнѣхѫ и днесъ всичкитѣ, а много госпожи знаяхѫ на изустъ драмата.

Ето защо довечерашното прѣдставление вълнуваше отъ много дни обществото. То го очакваше нетърпѣливо като едно голѣмо събитие, което щѣше да внесе приятно разнообразие въ монотонния животъ на Бѣла-Черква. Всичко се тъкмѣше да иде на театра. Богатитѣ госпожи приготвяхѫ прѣмѣнитѣ си, а сиромахкинитѣ продавахѫ на пазаря преждата си и тозъ часъ си купувахѫ билетъ, за да не би паритѣ да идѫтъ за соль или за сапунъ. Общиятъ разговоръ бѣше за прѣдставлението и той задави всичкитѣ други обществени и семейни сплетни. Бабитѣ въ черква се питахѫ: — Гено, ще идешъ ли довечера при Геновева? и се готвѣхѫ да плачѫтъ за многострадалната графиня. Въ кѫщята съ любопитство приказвахѫ кой коя роля е зелъ и съ благодарение узнавахѫ, че Огняновъ ще бѫде графътъ. Коварния, и послѣ полудѣлия, Голоса зе господинъ Фратю, който обичаше силнитѣ ощущения. (За да произведе повече впечатления въ послѣдната роль, господинъ Фратю нарочно остави косата си нерѣзана отъ единъ мѣсецъ насамъ). Илия Любопитниятъ бѣше слугата, Драко, и той двайсетъ пѫти днесъ се

опитва́ какъ ще умре отъ сабята на Голоса. Той сѫщия бѣше натоваренъ, послѣ да лае, като ловджийското куче на графа. Той и на това прави́ доста упражнения. За Геновева отъ най-напрѣдъ нѣкои прѣдлагахѫ дякона Викентия, за хубавата му и дългата му коса, но като узнахѫ, че на духовно лице се не позволява да излазя на сцена, тая роля дадохѫ на другиго, заедно съ нѣкаква бѣла масть да си намаже мустакитѣ. Останѫлитѣ второстепенни роли се зехѫ тоже.

По̀-мѫчно натъкмихѫ декорацийтѣ, защото трѣбаше съ малко разноски да се набави всичко. Тѣ отидохѫ само за завѣсата, съшита отъ червенъ комашъ, и за да ѭ украсѭтъ порѫчахѫ на единъ дебренски зографъ да изобрази лира. Излѣзе нѣщо като шестакъ, съ който ринѫтъ сѣно. А за украшение на графския палатъ, обрахѫ всичкитѣ по̀-добри мобили въ града. Отъ Хаджи-Гюря зехѫ исписанитѣ съ тополи завѣси на прозорцитѣ му, отъ Кара-Гьозоолу — двѣ анадолски седжедета, отъ Мича Вейзадето — изящнитѣ стъклени цвѣтарници, отъ Мича Сарановъ — голѣмия килимъ, отъ Николай Недковичъ — картинитѣ на френско-прусскитѣ бойове, отъ Бенчоолу — старото продънено канапе — едничкото въ града, отъ Марка Ивановъ — голѣмото огледало, донесено отъ Букурещъ, и кадрото на „мученицитѣ;“ отъ женския метохъ — пухови възглавнички, отъ училището — картата на Австралия и небесния клобусъ, а отъ черквата — малкия полиелей, който освѣтляваше всичкото това всемирно изложение. Даже и конашката тъмница даде букаитѣ си — за Голоса. Колкото за костюмитѣ тѣ бѣхѫ сѫщитѣ, съ които прѣди три години прѣдставлявахѫ „Райна княгиня“. Тъй, графътъ навлѣче Свѣтославовата багряница, Геновева — Райнината. Голосъ си притури още нѣщо, като еполети, и високи лъскави ботфорти. Ганчо Поповъ който бѣше Хунсъ (единъ отъ джелатитѣ) покачи дългата си кама, приготвена за възстание. Драко се на-

труфи съ слупения цилиндръ на Михалакя Алафрангата. Напраздно Бойчо протестираше противъ тая пъстрина и несъобразность. Повечето актьори упорно настояваxx да бжде по́-ефектна сцената, и той махнж съ ржка.

Още щомъ зайдѣ слънцето театрътъ хванж да се пълни. Прѣднитѣ чинове заехж първенцитѣ и беятъ, наврочно поканенъ. Отъ едната му страна сѣдѣше Даменчо Григорътъ, за да го забавлява, както той знаяше. Всичкото останжло мѣсто бѣше напълнено отъ пъстъръ свѣтъ, който бръмчеше въ ожидание да се дигне завѣсата. Между госпожитѣ най-голѣма врѣва дигаше кака Гинка, която знаяше на изустъ драмата, и расправяше на лѣво и на дѣсно, кои думи най-напрѣдъ ще каже графътъ. Хаджи Смионъ, на единъ другъ чинъ, расказваше колко е по́-голѣмъ букурещкия театръ отъ тоя и обясняваше какво значение имаше шестакътъ на завѣсата. Оркестрътъ съставляваxx мѣстнитѣ цигани-гждулари, които повечето свирѣxx австрийския химнъ, види се въ честь на нѣмската графиня.

Най-послѣ настанж тържественната минута. Австрийскиятъ химнъ млъкнж и завѣсата се дигнж съ безобразни бърчения. Пръвъ се показа графжтъ. Всичкиятъ театръ занѣмѣ, като че нѣмаше вжтрѣ жива душа. Графътъ захванж да говори, а кака Гинка му суфлираше отъ чиноветѣ. А когато графътъ пропуснеше или промѣнеше нѣкоя дума, тя извикваше; „сбъркà!“ Истржбява рогъ и влизатъ пратенници отъ Карла Великий, който го вика на война съ Мавритѣ. Графътъ се прощава съ Геновева, на която припада, и отива. Кога графинята се свѣстява и не намира вече графа, тя плаче. Плачътъ разсмива всичкитѣ. Кака Гинка вика пакъ: „плачи, бре! незнаешъ ли какъ се плаче?“ Графинята заревава по́-силно и театрътъ ѝ отговаря съ гръмогласенъ хохотъ. Най-високъ е смѣхътъ на кака Гинка, която вика; „азъ да дойдж тамъ да видишъ плачъ и половина!“ Хаджи Смионъ забѣлѣжва на

публиката, че плачътъ е голѣмо искуство, и че въ Влашко плащатъ на нарочни жени да плачѫтъ надъ умрѣлитѣ. Нѣкоя му изсѫква да мълчи, и той изсѫква на другитѣ, които го слушатъ . . . Но появлението на Голоса измѣнява положението. Той искушава цѣломудрието на Геновева, тя му отговаря прѣзрително и повиква Драка да го прати съ писмо до графа. Влазя Драко и всички пакъ закискватъ на цилиндрътъ му, и това смущава Драка. Кака Гинка му вика: „Драко, сваляй Алафранговата тенджера! гологлавъ!“ И той сваля цилиндрътъ. Ново кикотение изъ публиката. Но сцената добива трагически характеръ. Разсърденията Голосъ истегля сабята да промуши Драка, но прѣди да го рѫгне, Драко пада, като снопъ мрътавъ и неподвиженъ. Публиката не е удовлетворена отъ такова глупаво умиранье и нѣкои викатъ на Драка да шава. Дохождатъ и му извличатъ трупа за краката, а главата му се тътрази по пода. Но Драко геройски търпи болежкитѣ и пази ролята си на умрѣлъ. Хвърлятъ графинята въ тъмница.

Актътъ се свъшва и австрийскиятъ химнъ почева пакъ. Залата зашумѣва отъ критики и смѣхове. Бабичкитѣ сѫ недоволни отъ Геновева, която не игра много жаловито; напротивъ. Голосъ игра доста добрѣ неблагодарната си роль и си спечели заслужено умразата на нѣкои баби. Една се приближи до майка му и ѝ каза:

— Мари, Тано, не сѫ хубави работи, дѣто върши вашъ Фратю; какво му прави булчето?

На първия чинъ Даменчо Григорътъ расправяше потънко на бея ходътъ на първото дѣйствие. Той се увлѣче въ красноречието си и расказа една прикаска за нѣкой си френски консулъ, който напуснѫлъ жена си, по такава интрига. Беятъ го слушаше съ голѣмо внимание и, наконецъ, разбра, че графътъ е френски консулъ, и такъвъ го считаше до края.

— Тоя консулъ е голѣмъ будала, каза той строго,

какъ тъй заповѣда да убиѫтъ жена му прѣди да испита хубаво? Азъ единъ уличенъ пияница не запирамъ, додѣ го не накарамъ да дѫхне на Миала пандуринътъ.

— Бей ефенди, казва Даменчо, то той е написано за да излѣзе по́-любопитно.

— И писачътъ глупецъ, и консулътъ по́-глупецъ.

На близо, Стефчовъ критикуваше графа сѫщо.

— Огняновъ, казваше той надуто и авторитетно, прѣзъ плетъ не е видѣлъ театръ.

— Защо? Че той добрѣ играе, възрази Хаджи Смионъ.

— Добрѣ играе — като маймуна, не уважава публиката!

— Да и азъ виждамъ, че неуважава. . . . Видѣ ли какъ сѣдѣше на канапето на Бенчоолу? Гаче бѣше братъ на князь Куза. . . каза Хаджи Смионъ строго.

— Трѣба да му се подсвирне, каза Стефчовъ гнѣвно.

— Трѣба, трѣба, потвърди Хаджи Смионъ.

— Кой ще подсвирква? извика нѣкой по сѫщия чинъ. Двамата души се обърнаѫ. Тѣ видѣѫ Каблешкова.

Каблешковъ не бѣше още станѫлъ апостолъ. Той случайно се намираше въ Бѣла-Черкова, дѣто бѣ дошълъ на гости у единъ роднина.

Хаджи Смионъ се смути отъ огненния погледъ на бѫдѫщия апостолъ; той се отмахнѫ малко, за да му даде възможность да види виновника -- Стефчова.

— Азъ! отговори напрано Кириакъ.

— Свободни сте, господине, но трѣба да излѣзете на улицата.

— Кой ви пита васъ?

— Това прѣдставление се дава съ благотворителна цѣль, и играятъ любители. Ако можете по́-хубаво, качете се тамъ, каза живо Каблешковъ.

— Азъ плащамъ тука, и нещѫ кехая, отговори Стефчовъ.

Каблешковъ пламнѫ. Прѣпирнята щѣше да се разгори. Мичо Бейзадето побърза да ѭ прѣкрати:

— Кириакъ, ти си разуменъ човѣкъ. . . Тодорчо, кротувай.

Въ това врѣме австрийскиятъ химнъ млъкнѫ. Завѣсата се дигнѫ.

Сцената тоя пѫть прѣдставляваше тъмница освѣтлена съ едно кандилце. Геновева държи дѣтето си, което добила тамъ, нарежда жални думи и плаче. Тя играе сега по̀-естествено. Полнощниятъ часъ, мрачниятъ затворъ, въздишкитѣ на една нещастна и безпомощна майка: всичко това настроява сърдцата. По много женски лица се тръкулнахѫ сълзици. Сълзитѣ, както и смѣхътъ, сѫ заразителни. Плачущитѣ се умножавахѫ, даже и нѣкои мѫже ронѣхѫ сълзи, когато тя пишеше писмото си до графа. Каблешковъ, и той даже умиленъ, изрѫкоплѣска на едно патетическо мѣсто. Плѣсъкътъ му се разнесе усамотенъ изъ пълната тишина и умрѣ безъ отзивъ. Много сърдити погледи се устремихѫ на вироглавеца, който на най-хубавото мѣсто дигаше шумъ. Иванъ Селямсѫзътъ, който подсмърчаше отъ плачь, го изгледа най-крѫвнишки. Откарахѫ Геновева въ гората да ѭ посѣчѫтъ. Завѣсата се спустнѫ. Каблешковъ исплѣска пакъ, но и тоя пѫть останѫ безъ подражатели. Обичаятъ на рѫкоплѣсканието не бѣше въведенъ още въ Бѣла-Черква...

— Джанабетъ хора имало въ тоя мемлекетъ, пришушнѫ беятъ на Даменча; — дѣ е ставало това нѣщо?

— Въ Нѣмско.

— Въ Нѣмско? Азъ отъ тия гявури не съмъ виждалъ още.

— Какъ, бей ефенди, имаме единъ нѣмецъ въ града.

— Да не би да е тоя, кюсето, чифтесакалиятъ, съ синитѣ очила?

— Той, фотографинътъ.

— Той? Добъръ гявурджикъ... всѣкога ми сваля капела, алафранга, кога ме срѣщне... Азъ го мисляхъ, че е французинъ...

— Не, нѣмецъ е, хасѫлъ отъ Драндабуръ...

Дойде третиятъ актъ. Сцената прѣдставлява пакъ палатѫ. Графѫтъ се завърнѫлъ вече отъ война, угриженъ и мраченъ, че не намира Геновева. Слугинята му подава Геновевиното писмо писано въ тъмницата на прѣдсмъртния ѝ часъ. Тя му расправя, че е жертва на Голосовата низость, че умира невинна, и го прощава...Графътъ чете всичко това високо, и хълца. Той плаче, той е отчаянъ. Зрителитѣ, и тѣ прѣживѣватъ страданията му, и тѣ плачѫтъ — нѣкои съ гласъ поиматъ. Плаче беятъ, който нѣма нужда вече отъ Григорътъ. Това напрегнѫто състояние на душитѣ порасва още по́-болѣзненно, когато графътъ заповѣда да му доведѫтъ коварния Голоса — виновника на злощастията му. Голосъ се подава рошавъ, грозенъ, измѫчвани отъ угризения, и окованъ въ букаитѣ на конашкия затворъ. Едно враждебно брѣмчение на публиката го посрѣщнѫ. Погледитѣ го устрѣлихѫ разярени. Графътъ му чете писмото, въ което графинята и него прощава. Графътъ заридава пакъ, кѫса си космитѣ, удря се въ гърдитѣ. Публиката пакъ захълца неодържимо. Кака Гинка и тя рони сълзи, но иска да успокои другитѣ:

— Не плачете, мари, Геновева е жива въ гората!

Нѣколко бабички, които непознаватъ пиесата, се обаждатъ очудени.

— Гинке, жива ли била? ами да му се каже на горкиятъ да не плаче, каза баба Нетковица; а баба Хаджи Павлювица не се одържà и извика прѣзъ сълзи на графа:

— Бре, баби, не плачи, бре, булката е жива!

Между това, Голосъ лудува. Той гледа страшно съ испулени очи, съ настръхнѫла чорлава коса, маха, криви се и скърца зѫби отчаяно. Съвѣстьта го гризе люто; но страданията му принасятъ облегчение на народа. Люто злорадство се изобразява по лицата. „Хакъ му е“ думатъ женитѣ. Тѣхъ даже ги е ядъ на Геновева, че го прощава въ писмото си. Майка му, като гледа печалното състояние

на господинъ Фратя, обрѣменен отъ тежестьта на веригитѣ и на общото негодувание, се чуди какво да прави.

— Уморихх момчето ми, омаскарихх го! казва тя и се готви да го извлѣче изъ сцѣната, но ѭ задържатъ.

Тоя актъ имà блѣскавъ успѣхъ. Шекспировата Офелия не е извличала въ една вечерь толкова сълзи...

Послѣдният актъ е въ гората. Тамъ една пещера. Изъ входа ѝ се подава Геновева, облѣчена въ звѣрски кожи, и дѣтето ѝ. Една коза, на която сѫ дали крѣхки листе да зобе, за да не бѣга отъ сцената, прѣдставлява сърната, която съ млѣкото си храни пещерата. Геновева приказва жално на дѣтето си за баща му, но чува лай отъ ловчийски псета и пропълзява въ пещерата съ дѣтето като увлича за рогьтъ козата, която се опира. Лаятъ се усилва и публиката намира Илийча Любопитният пò-искусенъ въ тая роля. Той показва още пó-голѣмо усърдие, щото лаятъ му разбуди джавканието на нѣколко кучета отъ вънъ. Ето и графътъ въ ловчийски дрѣхи се подава съ свитата си. Зрителитѣ не дѫхатъ: всички се вторачили; да видѭтъ какъ ще се срѣщнѫтъ съ Геновева. Баба Иваница се бои да не отмине и прѣдлага да му обадѭтъ, че тамъ е жена му. Но графътъ ѭ видѣлъ. Той се навожда и вика въ пещерата:

— Ти, който си тука, звѣръ или човѣкъ, излѣзъ!

Но вмѣсто пещерата, обади се залата. Раздаде се едно тънко подсвиркване.

Всички се обърнѫхх смаяни къмъ Стефчова. Той бѣше се цѣлъ изчървилъ.

— Кой е тоя дѣто свири? извика гнѣвно Селямсѫзътъ. Театрътъ забръмча недоволенъ.

Огнячовъ подири съ погледъ подсвирквача. Като сърѣ Стефчова, който го гледаше безочливо. той му пришушнѫ ниско:

— Щѫ ти отпорѭ дългитѣ уши!

Ново изсвиркване още по́-силно. Публиката бѣ втрѣщена. Въ мигъ общо негодуване избухнж.

— Хванете го тоя протестанецъ, дайте да го хвърлимъ изъ пенджера, изрѣва свирѣпо Ангелъ Йовковъ, гигантъ три и́ половина метра високъ. Раздадохж се още гласове:

— На вънъ, който свири! — Стефчовъ, на вънъ! — Не сме дошле тука да слушаме пискуни и плѣсканета, викаше Селямсжзътъ, който одѣвѣ инакъ бѣ разбралъ удобрителния знакъ на Каблешкова.

— Кириакъ, не въсприемамъ! извика сърдито и кака Гинка, до която стоеше Рада, облѣна въ сълзи.

Хаджи Смионъ шъпнеше Стефчову:

Вѣрвай Бога, Кириакъ, азъ ти казвахъ още одѣвѣ: небиза да свиришъ... Тука народътъ е простъ, на ли видишъ?

— Защо свири челебиятъ? попита боятъ Даменча.

Даменчо дигна рамена. Беятъ пошушнж нѣщо на едно заптие, което отиде при Стефчова. — Кириакъ, каза му то полека, беятъ заржча да идешъ да испушишъ едно цигаро вънъ, като ти се стѣга душата.

Стефчовъ излѣзе съ горделива усмивка на устата, доволенъ, че развали впечатлението на Огнянова игра.

Заедно съ него и смутнята минж. Играта се продължи, графътъ се намѣри съ изгубената графиня. Прѣгръщания, вайкания, сълзи пакъ. Публиката се разчуствува изново... Доброто се увѣнча съ пълно тържество надъ злото. Графътъ и графинята си расказватъ единъ другиму мжкитѣ и радостьта. Баба Петковица имъ думаше:

— Идѣте си, баби, у васъ, на се сговаряйте веке, не вѣрвайте на тия проклети Голословци...

— Проклета си ти, изфуча задъ неѭ господинъ Фратювата майка.

Сжщия бабинъ Петковичинъ съвѣтъ даде и беятъ, но по́-ниско. Общо чувство на удовлетворение и радость.

Графътъ срѣща на вредъ съчувственни погледи. Развѣзката сключваше пѣсеньта, която графътъ, графинята и свитата запѣватъ: „Сигфриде граде, радвай се сега!“

Но, като испѣхж първитѣ два стиха на тая добродѣтелно-радостна пѣсень, раздаде се на сцената революционната пѣсень:

„Пламни, пламни ти въ насъ любовь горѣща,
Противу Турци да стоимъ на срѣща!“

Това паднж като громъ небесенъ въ залата.

Отъ най-напрѣдъ единъ ж запѣ, послѣ часть отъ трупата ж подхванж, а послѣ всичката, а слѣдъ неж и самата публика зе да приглаша. Внезапенъ патриотически въсторгъ облада всѣкиго. Мжжественнията мотивъ на тая пѣсень, като една невидима вълна порасте, испълни залата, залѣ двора и се пръснж въ ношьта... Пѣсеньта цѣпѣше въздуха, распаляше и опияняваше сърдпата. Тия силни звухове ударихж на една нова струна на публиката. Всички, които знаяхж пѣсеньта, запѣхж ж — и мжже и дѣвойки. Тя сбра всичкитѣ души въ едно, слѣ сцената съ залата и се издигнж къмъ небето, като една молитва...

— Пѣйте иомчета да сте живи! викаше въ въсторгъ Мичо.

Но други отъ старитѣ роптаяхж низко, като намирахж неумѣстно това безумно въсхищение.

Беятъ и той, безъ да разбира нито дума, слушаше съ благодарение пѣсеньта. Той питаше Даменча Григорътъ да му тълкува всѣки единъ стихъ. Всѣки други би сбъркалъ концитѣ. Но Даменчо не бѣше отъ ония хора, които не могжтъ да отговорятъ на трудни отговори. При това, сега му се даде случай да испита силитѣ си. Той запродаде беятъ по най-естествень и увлѣкателенъ начинъ. Пѣсеньта, споредъ Даменча, изражавала сърдечната любовъ на графа къмъ графинята; графътъ ѝ казва: обичамъ те сто пжти повече сега; а тя му казва: обичамъ те хилядо пжти... Той казва, че ще издигне черкова, дѣто е

била пещерата, за споменъ, а тя му казва, че ще си продаде всичкитѣ ялмази, за да раздаде милостиня на сиромаситѣ и ще направи сто чешми отъ мраморъ.

— Че много чешми, по́-добрѣ да направи и мостове за хаиръ, прѣсѣче го беятъ.

— Чешми, че въ Нѣмско водата е малко, та пижтъ повече бира хората, отговори Григорътъ.

Беятъ клюма удобрително на това рѣшение.

— А дѣ е Голосъ? попита беятъ, като дирѣше господинъ Фратя между актьоритѣ.

— Нему не се пада тамъ да излѣзе.

— Добрѣ кажешъ... Тоя керата трѣбаше да го убѣсѫтсъ. Ако втори пѫтъ играѫтъ това, то кажи на консула да го неоставя живъ. Така по́ добрѣ иде.

И наистина, господинъ Фратя го нѣмаше между другаритѣ му. Той бѣ исклинчилъ благоразумно още когато се запѣ опасната пѣсень, като не пожела да дочека лаврите на публиката.

Пѣсеньта се прѣкрати отъ трупата и завѣсата паднѫ срѣдъ викове „браво!“ Австрийскиятъ химнъ пакъ гръмнѫ и испращеше публиката изъ залата, която скоро опустѣ.

Актьоритѣ се разоблачахѫ задъ завѣсата и приказвахѫ весело съ приятелитѣ, които бѣхѫ дошле да ги поздравѫтъ.

— А бе Каблешковъ, дяволъ те зелъ, каква бѣше тая лудость отъ тебе? Изъ единъ пѫтъ дохаждашъ и се озовавашъ задъ гърба ми и захващашъ да ревешъ, като бурия. Циганско сърдце... каза Огняновъ, като изуваше князь Светославовитѣ чизми.

— Не можахъ да се стърпѫ, бе брате, омръзнахѫ ми толкова сълзи и кокоши жалби надъ твоята „многострадална“. Трѣбаше съ нѣщо да отрѣзвимъ тоя народъ. И тогава ми скимнѫ да дойдѫ на сцѣната... Ти видѣ какъвъ блѣскавъ ефектъ.

— Азъ сé поглеждахъ да ли нѣма нѣкое заптие да ме хване за лакътя... смѣяше се Огняновъ.

— Не се безпокойте, Стефчовъ се опилѣ по-рано, каза Соколовъ.

— Беятъ го испжди... каза учитель Франговъ.

— Но беятъ останж, каза други. Азъ го гледахъ какъ внимателно слушаше... Утрѣ ще си имаме белица...

— Ха, за него да ви не е грижа. Нали бай Даменчо Григорътъ бѣше при него? Той го е смѣтнжлъ та го е поразилъ. Ако не е сторилъ това, ще му земемъ назадъ дипломата за дипломатъ.

— Азъ нарочно го поканихъ и турихъ при бея, който обича масалитѣ. Не се грижете, това ти го кучка и отвлѣкла, забѣлѣжи Николай Нетковичъ, като съблачеше тънкото расо на попъ Димчо, съ което игра на сцената ролята па Геновевиния родитель.

Той смѣташе безъ издайството. Но на сутрѣньта повикахж Огнянова на конака.

Той се яви прѣдъ бея, който бѣше навжсенъ.

— Консулосъ ефенди, каза му той, сноши сте пѣли комитаджийски пѣсни, истина ли?

Огняновъ протестира.

— Но онъ-башиятъ ми обажда противното.

— Той е криво извѣстенъ. Вий сами бѣхте тамъ.

Беятъ извика онъ-башиятъ.

— Шерифъ-ага, кога сж пѣли такива пѣсни: при мене, или слѣдъ мене?

— Прѣдъ васъ сж пѣли бунтовническа пѣсенъ, бей ефендимъ, Кириакъ ефенди нѣма да лъже...

Беятъ го погледа строго; самолюбието му се докачи.

— Какво ми брътвишъ, Шерифъ-ага? Кириакъ ли бѣше тамъ, или азъ? Не слушахъ ли азъ съ моитѣ уши? Даменчо чорбаджи дума по дума не прѣведе ли ми пѣсеньта? Азъ приказвахъ сноши и съ Марка чорбаджи, и той намѣрилъ гласътъ много хубавъ... Такива безобразия другъ

пѫтъ не правѣте! изгълча сърдито беятъ, па се обърнѫ къмъ Огнянова: Консуле, прощавай за труда, грѣшка станѫло. Чакай, а какъ викахѫ оногова, окованиятъ!

— Голосъ.

— Да. Голосъ... Ти него да бѣше зарѫчалъ да го убѣсѭтъ, по̀-добрѣ. Азъ тъй бихъ направилъ... Ти не трѣбаше да слишашъ женски умъ... Ама хубаво бѣше пъкъ, пѣсеньта още по̀-хубава каза беятъ, като ставаше тежко.

Огняновъ го поздрави и излѣзе.

— Скоро ще чуешъ ти по́-друга пѣсень и неѭ ще ѭ разберешъ безъ помощьта на бай Даменча, шушнеше се той, като минуваше изъ портата.

Но той не виждаше какъ зловѣщо го гледаше въ това врѣме онъ-башиятъ.

XVIII.

Въ Ганковото кафене.

Нѣколко деня, слѣдъ това произшествие, Ганковото кафене отъ рано, както винѫги, пълно съ посѣтители, гърмѣше и димѣше. То бѣше сборния пунктъ и на стари и на млади, и тамъ се разискваха общинскитѣ въпроси, и въсточниятъ, и всичката вѫтрѣшна и външна политика на Европа... Единъ малъкъ парламентъ. Но за сега прѣдставлението на Геновева бѣше още на дневенъ редъ и даваше най-много пища на разговоритѣ. То щѣше, впрочемъ, да ги занимава още за дълго врѣме и впечатлението отъ него щѣше да бѫде по́-дълбоко. Много се спираха и върху бунтовната пѣсень, която пораждаше най-живи прѣпирни. Сега, при хладнокръвно размишление, мнозина осѫждаха Огнянова, комуто останѫ вече името „графъ“, както се случва, въобще, съ всички любители актьори, които сѫ силно импресионирали зрителитѣ; сѫщо и господинъ Фратю останѫ „Голосъ“. Даже тая зарянь, той, очуденъ срѣщнѫ намръщения погледъ на нѣкои почтенни старци,

които не можахж да му простѭтъ поведението съ Геновева. Една бабичка спрѣ на пѫтя и му каза:

А бре, бабо, защо направи така? Не бѣше ли те грѣхота отъ Бога?

Но влизането въ кафенето, на чорбаджи Мича Бейзадето, прѣмѣсти днесъ разговорътъ пакъ въ безграничната область на политиката.

Чорбаджи Мило Бейзадето бѣше старъ, нисъкъ и черноликъ човѣчецъ, облеченъ въ шалвари и сукнена салтамарка. Както своитѣ връстници, той бѣше малообразованъ и съ ограничено развитие, но животътъ и многото испитания го бѣхж направили опитенъ и разсѫдливъ. Чернитѣ му, живи и подвижни очи блѣщѣхж умно на сухото му лице, набраздено съ дълбоки бръчки. Една странность, която го направи пословиченъ между съгражданитѣ му, бѣше крайното му пристрастие къмъ политиката и непоколибимото му убѣждание въ скорото падание на Турция. Естественно, че той бѣше руссолюбимъ до nec plus ulta, до фанатизмъ, до смѣшность. Всички помнѭтъ какъ той се разсърди въ единъ испитъ, когато единъ ученикъ каза, че Руссия била побѣдена на Севастополъ. — Грѣшка имашъ синко, Руссия не може да се побѣди; ти да си земешъ паритѣ отъ даскала, който те е училъ, каза чорбаджи Мичу ядосанъ. Но понеже учительтъ още тамъ, съ историята въ рѫцѣ, доказа, че Руссия била бита въ кримската война, Мичу се развика, че неговата история лъже, и понеже бѣше настоятель училищенъ, той не допуснж да бѫде условенъ учительтъ за напрѣдъ.

Природно нервенъ и горещъ човѣкъ, той се раздражаваше изведнѫжъ, колчимъ се осмѣляхж да противорѣчатъ на завѣтнитѣ му убѣждения. Той тогава пламваше, крещѣше и псуваше. Днесъ той бѣше веселъ, и, като сѣдаше още, каза съ побѣдоносенъ видъ:

— Пакъ сж яли бой нашитѣ!

— Какъ? извикахж радостно очудени нѣколко гласа.

— Любобратичъ и Божо Петровичъ истрепали нѣколко хиляди турци, каза бай Мичо, който отпущаше по малко отъ новината, та да продължи удоволствието си.

— Браво, да сж живи! искрѣщѣха нѣколко гласа.

— И Подгорица зета, продължи бай Мичу.

Удивлението порасте до висока степень, като че е прѣвзета не Подгорица, а Вѣна.

— Оржжие, доброволци, колкото щешъ, иджтъ изъ Аустрия!

— Истина???

— И Босна гори пакъ, Сърбия мърда и готви войски. А мърдне ли Сърбия, то ще бутне и насъ. Спукана му е работата на нашия...

— Зехж го дяволитѣ!

— А Аустрия ще си налѣга парцалитѣ, защото Горчаковъ отъ Петербургъ ще ѝ каже: стой! колжтъ ли се, бижтъ ли се, то си тѣхна работа тамъ. Спукана е, спукана е...

Всички наострихж уши и слушахж съ благодарение приятнитѣ новини, които даваше чорбаджи Мичо.

— До колко души сж избити? попита Никодимъ.

— Турци ли? Азъ ти казвамъ съ хиляди, речи ги двѣ, речи ги петь, речи ги десять, нѣма да сбъркашъ. Ония синковци Херцеговци не знажтъ шега.

— То добро ако е вѣрно.

— Азъ ти казвамъ, че е вѣрно.

— Отъ дѣ научи това? попита чорбаджи Марко.

— Отъ вѣрно мѣсто, джанжмъ. Киръ Георги Измирлиятъ завчера се научилъ отъ спицерина въ К., Янаки Дафнисъ, че това го е писалъ „Клио“ триестски вѣстникъ.

— Не вѣрвамъ, Херцеговцитѣ да могжтъ да направыжтъ голѣма работа... Ще се бижтъ, ще се бижтъ, па ще се уморыжтъ. Колко хора сж? — шъпа народъ, каза Павлаки, като потърси въ погледитѣ на другитѣ удобрѣние на мнѣнието си.

— И азъ тъй казвамъ, Павлаке, Херцеговцитѣ какво сж? — една шъпа народъ. Туркия се не бои отъ тѣхъ, отзова се Хаджи Смионъ, като си поглади чорапътъ на лѣвия кракъ.

Чорбаджи Мичу отговори загорещенъ:

— Ти, Павлаке, да ме прощавашъ, и ти, Хаджи, си пѣшакъ... въ политиката отъ нищо става нѣщо. Самъ Горчаковъ е казалъ, че изъ Херцеговина ще хвъркне искрата, която ще запали пожарътъ въ цѣлата турска царщина.

— Азъ мислж, че Дерби бѣше казалъ тия думи, каза господинъ Фратю важно.

Чорбаджи Мичу се навжси.

— Дерби, като Инглизинъ, не може да каже такива противни думи за Султана... Английската политика ж знамъ: всичко добро въ Туркия, всичко цъвти въ Туркия. Азъ ти казвамъ, че Дебри не може да каже такива думи.

— Фратьо, така, така, не е казалъ, потвърди Хаджи Смионъ.

— Камо да избухне единъ пожаръ да изгори Цариградъ, та да се оттървемъ веднжжъ за всѣкога отъ тия поганци, обади се Иванчо Дудото, кундураджиятъ, който, право да си кажемъ, бѣше новакъ въ политиката.

— Тука за други пожаръ се приказва, Иванчо, забѣлѣжи Павлаки сериозенъ.

— Истинскиятъ пожаръ ще пламне, когато пламне България, забѣлѣжи господинъ Фратю.

— Защо ще пламва България? Не ми трѣба да пламне България. Да си налѣгаме дрипелитѣ. Не видѣхте ли оня день, каква каша пламнж въ Заара? отговори намусено чорбаджи Димо.

— Ти, Фратьо, казвашъ тъй, отзова се Данчо Фурнаджиятъ, защото когато стане това, ти ще се отзовешъ на Подумогушой въ Влашко и ще викашъ отъ тамъ: дръжте!

а пъкъ намъ тукъ ще трошѫтъ главитѣ. Ти менъ ми не говори... Бай ти Дончо пасе хората.

— Напротивъ и азъ щѫ бѫдѫ тукъ и ще давамъ жертви.

— А бе, то ако пламне, нека пламне по́-скоро. Това царщина ли е? Тя и сега гори, само не дими. Зехѫ ни ризитѣ отъ гърба... не смѣешъ да си покажешъ носътъ извънъ града. Това царщина ли е?... Боклукъ.

— Вий не берете грижа, това не ще иде за много, каза Бай Мичу — писано е, че Туркия ще падне скоро.

— Турция е съвсѣмъ изгнила държава, скелетъ, нищо повече... бутни го и ще падне! каза единъ.

— И ако го не бутнемъ, ахмаци сме! каза попъ Димчо распалено.

— Така е, така е, обади се попъ Ставри, замѫтило се е. Та ти виждъ, че малко и голѣмо сé за това говорѫтъ. И женорята, и дѣчурлигата доръ, сѣдатъ и ставатъ сé съ такива разговори. И пѣснитѣ имъ слушай, нѣма вече ахъ и охъ, ами сé пушки и саби звънтѫтъ; таламбази, като бивѫтъ, сърдцето ми играе; станѣте съ Турци да се биемъ, и други бѣсотии нови. А младежитѣ подири ги, сé въ мънастирската ливада: бау бумъ, бау бумъ, цѣль день съ пушкитѣ — челякъ неможе помина за Бозаланъ. Мой Ганко е събралъ дѣ да си сѫ пищови и пушки и, като пусне дѣцата отъ школото, само съ тѣхъ си играе. Защо ти сѫ бѣ, синко, питамъ го, тия вѣхтории? — „Тѣ скоро ще потрѣбатъ, тате, отговаря. Ще дойде врѣме, когато единъ калпавъ пищовъ ще се купува на тегло съ златото“... Азъ, мѣжду насъ да си остане, ама това барутливо врѣме ще измѫти нѣщо. Боже сохрани!

Простудушнитѣ и откровеннитѣ думи на дѣда попъ Ставря бѣхѫ вѣрни. Отъ нѣколко мѣсеца насамъ, кажи отъ появяването на Огнянова, както бѣ съгледалъ и Стефчовъ, забѣлѣзваше се нѣкакво кипение на духоветѣ, което

всѣки день се усилваше, особенно подиръ септемврийското движение въ Стара-Загора.

Въ веселитѣ дружини се държахѫ патриотически наздравици и се говорѣше за възстание, открито; мънастирскитѣ околности цѣлъ день ехтѣхѫ отъ пушечна стрѣлба, на която се обучаваха младежитѣ. Бунтовнитѣ пѣсни стаха модни и проникнахѫ всѫду: въ кѫщата, въ седѣнкитѣ и отъ тамъ искокняхѫ на улицитѣ, на вредъ патриотическитѣ мотиви измѣстихѫ лигавитѣ любовни пѣсни на пѣснопойкитѣ. Човѣкъ се възчудваше, кога чуеше момитѣ на тлъкитѣ, че пѣяхѫ:

Ахъ майко, майко жалостна!
Не плачи, майко, не жали!
Че станахъази хайдутинъ,
Хайдутинъ, майко, бунтовникъ.

Или пъкъ почтенни майки на многобройна челядь, че гласяхѫ распалено:

Куражъ, дружина, вѣрна сговорна
Ний не сме веке рая покорна!

Но това бѣхѫ само платонически викове, на които Турцитѣ си правихѫ углушки, защото ги прѣзирахѫ. Но слѣдъ нещастното Старо-Загорско движение, прѣзъ септември, турското население се сѣпнѫ, и яростьта му избухнѫ въ кървави злодѣйства надъ Българитѣ. На пушечнитѣ гърмежи възъ голитѣ сипеи, то отговаряше съ куршуми на Български мѣса; на бунтовнитѣ пѣсни на българкитѣ, отговаряше съ изнасилване сестритѣ имъ, или съ прѣрѣзване гърлата на братята имъ. Турцитѣ убиваХѫ безоржжни пѫтници, палѣхѫ, плѣнѣхѫ и дѣлѣхѫ съ заптиетата плѣчкитѣ. Цѣла Тракия писнѫ кански отъ насилия и звѣрщини.

Като се съгласяваше по много въпроси съ бай Мича, чорбаджи Марко бѣше съвсѣмъ на друго мнѣние по въпроса за възстание. Той наричаше безумие такава една

мисъль и строго мъмрѣше Огнянова, когото обичаше и закриляше, за всѣка опасна дума пуснѫта прѣдъ него.

— Азъ се чудѫ и нѐ на умътъ на вѣтрогонцитѣ, дѣто отиватъ да се биѫтъ съ мънастирския яръ и бълнуватъ дивотии, но не могѫ да се начудѫ на побѣлѣли хора, отъ дѣ и тѣмъ да бръмчи тозъ бръмбъръ въ главитѣ... Игрaйме си съ огъня! Какъ, петстотингодишно царство, дѣто е плашило цѣлъ свѣтъ, струпаля ли се отъ нѣколко хлапаци съ чекмаклии пушки? Вчера срѣщнахъ и нашъ Василя, че повлѣкълъ шишинето ми къмъ мънастиря, и той ще да струпаля Турция!.. Азъ го накарамъ да заколи пиле, а той отива да моли нѣкого отъ пѫтя, та да отрѣже вратътъ: страхъ го е да види капка кръвь... Назадъ, му рекохъ, лудетино, ти когото ще убивашъ, него пò-добрѣ Господь да го убие! Ний сме тука въ ада. Бунтъ? Такова нѣщо, не дай Боже, то ще бѫде пропасть!... Нѣма да остане камъкъ тука...

Ганко кафеджиятъ се обади:

— Право има бай Марко. Възстанието е цѣла пропасть за насъ... И той погледнѫ потона, дѣто стояхѫ вересиитѣ му въ видъ на цѣли полкове драски отъ тебеширь.

Марковиятъ укоръ поразсърди Мича.

— Марко, каза той, ти мѫдро приказвашъ, но отъ насъ има пò-мѫдри хора, които сѫ прѣдвидѣли, че всичко това, ще се сбѫдне. Турция, какъ какъ, трѣбва да падне.

— Азъ не вѣрвамъ на вашитѣ пророци, каза Марко, като подразбираше съ това Мартинъ Задека, въ когото религиозно вѣрваше бай Мичу. Не твоятъ Задекъ да ми го каже, ами царь Соломонъ да дойде тука, пакъ нѣма да му вѣ̣ровамъ, че можемъ направи нѣщо... Дѣтински работи не щѫ.

— Ама, виждъ Марко, ако е рѣчѳно отъ Бога? забѣлѣжи попъ Ставри.

— Отъ Бога е рѣчено да си налѣгаме парцалитѣ

ий, дѣдо попе. Ако той е рѣшилъ да погуби Туркия, то нѣма да възложи на насъ, сополковци, такава работа.

— Кой ще бжде, то се знае отъ сега джанжмъ, каза Павлаки.

— Дѣдо Иванъ, дѣдо Иванъ! избъбрахж мнозина.

По чорбаджи Минчовото лице се прочете удовлетворение; той подзе живо:

— А бе та това на мене ли ще казвате? И азъ, като казвамъ, разбирамъ, че ний ще вървимъ напрѣдъ, а той ще върви подиръ насъ съ топузътъ... чакъ до света София! Безъ негово питане бива ли? Нима и Любобратичъ щѣше да ги трѣпе по хиляди тия кучета, ако да се не облѣгаше на силенъ гърбъ? Но думата ми е, че на турското царство сж прѣчетени днитѣ, както на единъ охтикалия. Това го има черно на бѣло, не го измуквамъ изъ пръститѣ си... Слушайте пакъ, който не вѣрва: „Константинополь, столица султана турецкаго, взята будетъ „безъ малѣйшаго кровопролитія. Турецко государство въ „конецъ разорятъ, гладъ и моръ будетъ окончаниемъ „сихъ бѣдствій, они сами отъ себя погибнутъ жалостнѣйшимъ образомъ“! И на друго мѣсто пакъ е казано! „Мечети ваши разорены, а идолы ваши и алкоранъ вовсе „истреблены будутъ! Мохаметъ! Ти восточний антихристъ! „Время твое миновало, гробница твоя сожжена и кости „твои въ пепель обращены будутъ...“

Въ распалението си бай Мичу бѣше се исправилъ и сѣчеше въздухътъ съ ржка.

— Но това кога ще се испълни? попита попъ Ставри.

— Казвамъ ви скоро, часътъ е ударилъ!

Въ сжщия мигъ вратата се отвори и влѣзе Николай Нетковичъ: той държеше въ ржка вѣстникъ „Вѣкъ“, току що приетъ.

— Новиятъ ли е, Николчо? извикахж нѣколко души; — чети, чети!

— Дай да видимъ, много ли зелки сѫ паднѫли отъ ножа на Любобратича, казахѫ други нетърпеливо.

— Азъ ви казвамъ съ хиляди бе. Сѣдни тукъ, Николчо! И бай Мичо му стори мѣсто до себе си.

Николай Нетковичъ разгъна вѣстника.

— За Херцеговското въстание чети най-напрѣдъ, зановѣда̀ бай Мичу.

Нетковичь зачете срѣдъ тържественна тишина. Всички напрѣгнахѫ уши, но приятната новина за побѣдата, явена отъ „Клио“ не се потвърдѣваше. Напротивъ, извѣстията отъ бойното поле бѣхѫ лоши: не само Подгорица не бѣше зета, но и послѣднята чета на Любобратича бѣше разбита въ пухъ и прахъ и той самъ бѣше забѣгнѫлъ въ Австрия.

Носоветѣ на всички увиснахѫ. Голѣмо разочарование и скърбь се прочете по всичкитѣ лица. Самъ Нетковичь биде растроенъ и гласътъ му прѣсипнѫ и ослабнѫ.

Мичу Бейзадето, облѣнъ отъ внезапенъ потъ, поблѣднѣлъ и растреперанъ отъ ядъ, извика:

— Лъжи, лъжи и лъжи! Тѣ на кирливия ми фесъ да расправятъ бабини деветини! Любобратичь ги е билъ та ги е поразилъ!... Вий не вѣрвайте ни една дума отъ тоя вѣстникъ!

— Но, бай Мичо, забѣлѣжи Нетковичъ, тия телеграмми сѫ взети отъ разни европейски вѣстници. Ще да има нѣщо истина.

— Лъжи, лъжи, турски лъжи, ковани въ Цариградъ! ти намѣри „Клио“ да четешъ.

— И азъ не вѣрвамъ, каза Хаджи Смионъ, вѣстникаритѣ лъжѫтъ, като цигани. Азъ въ Молдовата помнѫ, имаше единъ вѣстникъ, каквото кажеше — сѐ лъжа.

— Ойдурмасиони.

— А бе, азъ на ли ви казвамъ? турскитѣ извѣстия наопаки трѣбва да ги разбирашъ: ако пишѫтъ, че сѫ паднѫли сто Херцеговци, наздраво знай, че сѫ сто зелени, па, ако кажеше хидядо, не ще да сгрѣшишъ...

Думитѣ на бай Мича поуспокоихѫ духоветѣ. Тѣ бѣха убѣдителни, защото отговаряхѫ на тайното желание на всѣкиго. Извѣстията трѣбаше да бѫдѫтъ невѣрни, защото бѣхѫ лоши. И вѣстникътъ не бѣше за вѣрвание. Но когато сѫщиятъ тоя вѣстникъ съобщаваше за успѣхитѣ на Любобратича, никому не скимнѫ да подложи на сумнѣние достовѣрностьта имъ. Но, при все това, днешнитѣ новини растроихѫ духътъ на гоститѣ въ Ганковото кафене. Пò-нататъшнитѣ разговори завѣхнахѫ, всѣкиму тежеше нѣщо на душата. На самия бай Мича бѣше неловко. Той бѣше сърдитъ на себе си, на вѣстника и на всичкия свѣтъ, за дѣто не намѣри потвърждение новината отъ „Клио“. За това той кипнѫ, когато Петраки Шийковъ каза иронически, срѣдъ общата тишина:

— Каквото се види, бай Мичо, твойта херцеговска искра ще си остане само искра, и послѣ нищо . . . Ти мень слушай, Турция ще си остане жива и здрава и тая година, и до година и подиръ сто години, а ний ще се лъжемъ съ твоитѣ пророчества до дѣто умремъ.

— Шийка, извика Мичу разяренъ, твойта куфалница не достига до тамъ, ти да си мълчишъ! На такива говеда, като тебе, съ даулъ да имъ блъскатъ, нѣма да разумѣѭтъ нищо.

Избухна каранница, но появлението на Стефчова тури край и ней и на опаснитѣ разговори за падането на Турция.

XIX.

Отзиви.

Тишината пакъ се въдвори. Стефчовото присѫтствие стѣсняваше гоститѣ. Той сѣднѫ, здрависа нѣколцина и хванѫ да слуша съ тържествующъ видъ... Той мислѣше, че прѣкѫснатиятъ разговоръ се касаяше до сатиритѣ противъ Огнянова и Соколова, които бѣхѫ пръснати

въ множество тая нощь. Но никой не отвори дума за тѣхъ, било че незнаяхж, било че ги прѣзрѣхж.

Бай Мичо си излѣзе сърдитъ. Подиръ него нѣколцина още оставихж кафенето. Въ това врѣме влѣзохж нови двама. Тѣ бѣхж: Огняновъ и Соколовъ. Току що сѣднахж, Хаджи Смионъ се обрънж къмъ първия:

— Графе, нѣмали да дадешъ по коледа пакъ нѣкоя комедия?

— Геновева не бѣше комедия, а трагедия, забѣлѣжи господинъ Фратю; — комедия се нарича когато е смѣшно прѣдставлението, а трагедия — когато има трагически сцени и жалость... Онова дѣто играяхме бѣше трагедия... моята роля бѣше трагическа роля... обясни многознайно господинъ Фратю.

— Знаж, знаж, азъ такива съмъ ги виждалъ колко въ Букурещъ. Ехъ, ама какъ хубаво направи лудиятъ! Да ти не сж уруки, Фратю, азъ рекохъ: сжщи лудъ... много ти помогнж косата, похвали го Хаджи Смионъ.

Иванчо Йотата, който току-що влѣзе, зе участие въ разговора.

— Кое, за театрото ли? обади се той, азъ виждахъ по́-оная година театро и въ К. когато играхж... какво бѣше? не помнж.... хж, „Иванъ Хайдутинътъ“.

— „Иванку Убиецътъ“, поправи го господинъ Фратю.

— Така... Убиецътъ, ама нашето по̀-великодушно излѣзѐ... Наша Лала цѣла нощь е бълнувала... викаше: Голосе! Голосе! крамолически и трепереше отъ страхъ великъ.

Господинъ Фратю погледнж голѣмливо, погждъличканъ отъ тая похвала.

— Да, да, и азъ за това казвамъ на графа да ни даде пакъ комедия... Вѣрвай Бога, ще направи много добрѣ... Само пѣсеньта да е друга, каза Хаджи Смионъ, като хвана да тършува изъ всичкитѣ си джебове, понеже направи едно косвенно порицание.

— „Геновева“ не е комедия, а трагедия, забѣлѣжи пакъ строго господинъ Фратю.

— Да, да, трагедия... съ една рѣчь — театръ.

— Ба, комедия бѣше, тя произвеждаше смѣхъ, отзова се изъ кжта си Стефчовъ и се усмихна ехидно.

Огняновъ прѣкжснж думата си съ Соколова и каза:

— Страхъ ме е, бай Хаджи, че може пакъ да ме засрамжтъ....

Стефчовъ не вдигнж очи отъ вѣстника, който бѣ зелъ.

— Кой ще те зазрами тебе, никой не може да те засрами! избърбора дѣдо Нисторъ, ти пакъ да ни повторишъ Геновева... дѣцата за неѫ сѐ приказватъ. Тогава наша Пенка бѣше трескава, та не дойде. Сега като рекла: тате, искамъ Геновева, та искамъ Геновева.

— Добро, дѣдо Нисторе, ама азъ треперж отъ свирка, продума Огняновъ, като устрѣли съ погледъ Стефчова.

— Особенно, когато е зета отъ гюбрето, допълни язвително Соколовъ.

Стефчовъ се исчърви отъ задушенъ гнѣвъ, но продължи да гледа въ вѣстника. Той се чувствуваше неловко подъ пронизителния погледъ на Огнянова, комуто бѣше земалъ страхътъ. И дѣйствително, очитѣ на Огнянова сега пламтѣхж странно.

— И азъ на твоята дума отгорѣ, дѣдо Нисторе, обади се Чону Дойчиновъ: искамъ Геновевица... Само Голосътъ Кириакъ да го земе, че му е подаденé; Фратю е фжрфжрж, но божи човѣкъ: нафиле го псуваxж хората.

Отъ тоя простодушенъ и пъленъ съ отрова комплиментъ Стефчовъ се исчърви до ушитѣ. Въ сжщото врѣме похвалата докачи господинъ Фратя.

Огняновъ и Соколовъ неволно се усмихнахж. Това направи и Хаджи Смионъ, безъ да знае добрѣ защо.

Стефчовъ дигнж очи и погледнж раздражено на Огнянова и Соколова. Той каза хладнокръвно ужъ, но гласътъ му трепереше отъ ядъ.

— Да, азъ се надѣвамъ, че бай Огняновъ, отъ *Лозенъ-Градъ*, ще ни даде скоро и една трагедия. Може да бжде увѣренъ, че никой нѣма да се смѣе — най малко той.

Стефчовъ натърти на думата Лозенъ-Градъ, (отъ дѣто Огняновъ бѣше явилъ че е родомъ). Огняновъ забѣлѣжи това и лицето му се поизмѣни. Но той отговори твърдо:

— Щомъ има такива искусни машинисти задъ пердето, искамъ да кажж шпиони, като Стефчова, не е чудно да стане и трагедия.

И той го погледнж прѣзрително. Сега Соколовъ подръпнж другаря си за ржкава:

— Остави го, да не развонѣва повече, пошъпнж той.

— Азъ не могж да търпиж подлецитѣ! избъбра високо Огняновъ, доста високо, за да го чуе Стефчовъ.

Въ това врѣме Бойчо съпикаса Мунча, че стои при вратата на кафенето, която бѣше отворена. Той забѣлѣжи че Мунчо бѣше вперилъ въ него очи, като клатѣше глава и му се усмихваше приятелски. Изражението на идиота бѣше тъй добро, тъй кротко, тъй щастливо! Бойчо и другъ пжть бѣ забѣлѣжилъ, че Мунчо го гледаше така внимателно и любовно, но не можеше да отгадае причината на тая привързанность. Когато имъ се срѣщнахж очитѣ, Мунчовата физиономия се озари отъ една още по-блаженна усмивка, очитѣ му блѣснахж отъ непонятенъ и безсмисленъ възторгъ. Той надникнж по-навжтрѣ, се вторачен въ Огнянова, и като се хилѣше съ всичкитѣ мишци на лицето си, извика протегнжто:

— Рус-и-я-ннъ! И като тури пръста на гърлото хванж да го тегли назадъ напрѣдъ, за да изобрази коление.

Всички присжтствующи го гледахж смаяни.

Смаянъ стояше и Огняновъ. Сега не бѣше пръвъ пжть дѣто Мунчо му правѣше такива знакове.

— Графе, какво ти каза Мунчо? попитахх го нѣколцина.

— Не знаѫ, отговори Огняновъ усмихнѫтъ, обича ме много.

Мунчо, види се, разбра недоумѣнието имъ и за да имъ обясни по̀-добрѣ защо е възхищенъ отъ Огнянова, изгледа ги всичкитѣ тържественно-тѫпо, показа съ пръстъ Огнянова и извика още по̀-високо:

— Рус-и-я-ннъ! И, като махнѫ съ рѫка на сѣверъ, той още по̀-енергически хванѫ да си коли гърлото съ показателния пръстъ. Това повторение неволно смути Огнянова: хрумнѫ му на умъ, че Мунчо, по нѣкаква фаталность, трѣба да е видѣлъ, или помирисалъ приключението въ дѣдовата Стоянова воденица. Той съ трепетъ погледнѫ Стефчова, но се успокои, като забѣлѣжи, че Стефчовъ бѣше се обърнѫлъ и си шъпнеше съ едного, безъ да обръща внимание на Мунча.

Въ сѫщия мигъ Стефчовъ станѫ, отстрани Мунча отъ вратата и излѣзе, като хвърли на Огнянова злобенъ и мстителенъ погледъ.

Стефчовъ кипѣше отъ злоба. Той бѣ понесълъ толкова удари на самолюбието си отъ Огнянова и не бѣшеималъ ни единъ случай още да си отмъсти. Той искаше да отмъсти, но прикрито, защото явната борба съ Бойча го плашеше. Бунтовната пѣсень въ театрото му даде едно оржжие противъ него, но, както видѣхме, и въ този случай косата му удари въ камъкъ. Беятъ не допуснѫ, че Огняновъ е запѣлъ бунтовна пѣсень прѣдъ него, и не повѣрва на Стефчова. Той не намѣри за благоразумно да настоява въ тоя случай; въ замѣна на това, той откри друго нѣщо: прѣди три дни въ К. той случайно узна отъ единъ лозенъ-градчанинъ, че въ града му нѣмало никакъвъ Бойчо, ни Огняновци. Това бѣше единъ проблѣскъ за Стефчова, който трѣбаше да го поведе къмъ нови открития. На вѣрно, задъ Бойча Огняновъ се скриваше

друго лице, и не току-тъй, безъ причина. Той се водѣше съ доктора Соколова, познатъ отъ врѣме, като разминренъ духъ. Навѣрно, тия двама хора нѣщо ги съединяваше, но какво именно? Разумѣва се, не чиста работа. Отъ едно съображение на друго, Стефчовъ инстиктивно почувствува, че Огняновъ не е чуждъ на тайнственното приключение въ Петканчовата улица, което и сега оставаше за него една мистификация. И именно, по него врѣме и Огняновъ се яви въ града, и се започнѫ по силно мърдание на духоветѣ, на което той останѫ чуждъ. Кириакъ се рѣши да проникне въ мрачностьта на това дѣло, и се залови за тая работа съ всичкото упорство и страстность, които е способна да прѣдаде умразата на една зла и завистлива душа... Нови зловѣщи обстоятелства дойдохѫ Стефчову на помощь въ подземната му борба съ Огнянова.

XX.

Безпокойства.

Бурни облаци се вияхѫ прочее надъ Огняновата глава. Но той почти нищо не подозираше. Шестмѣсечното му безбѣдно стояние въ Бѣла-Черква, бѣше усилило самоувѣренностьта му до безгрижность. Силно погълнѫтъ отъ залиси съвсѣмъ отъ друго естество, нему малко врѣме му оставяше да мисли за тая дреболия — личната безопасность. Отъ всички чувства, страхътъ бѣше най-малко развитъ у него. Притурете при това и чувствата му къмъ Рада — свѣтлоцвѣтната призма, прѣзъ която гледаше свѣта.

Впрочемъ, той сега не бѣше съвсѣмъ спокоенъ, защото, като излѣзохѫ изъ кафенето, той каза на доктора:

— А какъ мислишъ? Въ Стефчовото заплашване има ли нѣщо сериозно?

— Стефчовъ има зѫбъ на тебе, и да можеше да ти стори зло, какъвто е мазникъ, щѣше да го направи до сега. Той не би се задоволилъ съ интриги.

— А този Мунчо, какво значѫтъ тия негови комедии? Мень хванѫ да ме издува.

Докторътъ се изсмѣ.

— Не ставай дѣте!

— Да, това не заслужва внимание, но Стефчовъ, Стефчовъ, да не би да знае нѣщо?

— Какво може да знае той? Навѣрно, Хаджи Ровоама му е пустнѫла пакъ нѣкоя муха... за насъ. Ти знаешъ, че тая бъбрица безъ глупави измислици не може да мине единъ часъ.

— Не, тя е опасна вѣщица и тя може да подуши онова, което другъ трѣба да види или чуе. Тя е и менторътъ на Стефчова, както тиранътъ на Рада...

— Тя бѣше пустнѫла, помнишъ? за тебе, че си шпионинъ. Азъ ти казвамъ, че само брътви.

— Но тя бѣше казала за тебе друго — вѣрно. Впрочемъ, ней и́ по́-идѫтъ отъ-рѫки женскитѣ сплетни... Да, ти знашъ ли? Стефчовъ ще се годява утрѣ.

На доктора се поизмѣни лицето.

— За Лалка?

— За неѭ.

— Отъ дѣ знаешъ?

— Рада се научила... Хаджи Ровоама е прѣдумницата, естественно. Годежници сѫ: Хаджи Смионъ, тоя вездѣсѫщи хамелеонъ, и Алафрангата.

Докторътъ не можа да скрие вълнението си. Той ускори стѫпкитѣ си. Огняновъ го погледнѫ зачуденъ.

— Ти ми не бѣше казалъ, докторе, че сърдцето ти не било свободно?

— Азъ обичамъ Лала, отговори мрачно Соколовъ.

— Тя знае?

— И тя ме обича... или, по́-добрѣ, по́ и́ се нравѭ отъ Стефчова. Да има у неѭ по́-дълбоко чувство, не вѣрвамъ. И неволна червенина излѣзе по лицето на доктора.

— Е, за твое щастие или нещастие, то е по́-дъл-

боко отъ колкото мислишъ, байно, азъ знамъ това добрѣ, каза Огняновъ, като гледаше съчувственно приятеля си.

— Отъ дѣ знаешъ? попита докторътъ зачървенъ.

— Отъ Рада; ти знаешъ, че тѣ сж приятелки. Лалка ѝ изказва душата си. Ти нито знаешъ, колко сълзи е пролѣла, когато те откарахж за К., и каква радость е била, когато сж те освободили. Рада всичко това е видѣла.

— Невинно дѣте е, каза докторътъ глухо, ще го убижтъ, ако го даджтъ на тогова...

— Защо ѭ не поиска до сега? попита Огняновъ съ участие.

Докторътъ го погледнж очудено.

— Та ти нема ни знаешъ, че баща ѝ не иска да ме види?

— Открадни ѭ тогава!

— Сега? когато готвимъ възстание? То може да избухне подиръ двѣ години, а може и утрѣ, кой знае? Въ такива мжтни врѣмена нито искамъ да мислѭ за женене... и послѣ, грѣхота ще бжде да увлѣчѭ това момиче въ нещастие...

— Това е право, издума замислено Огняновъ; — сжщата мисъль спира и мене да се вѣнчѣѭ за Рада; съ това бихъ ѭ отървалъ, тая прѣлѣстна сирота, отъ толкозъ люти огорчения, и бѣхъ ѭ направилъ щастлива... Прѣлестно сърдце, брате мой... Но тя се убива сега, тя си е свързала сждбата съ мене. Бѣдната.

Облаци минжжж по Огняновото чело.

Докторътъ не си даваше добрѣ смѣтка за чувството, което испитваше къмъ Лалка. Той невѣрно каза, че въ тия мжтни врѣмена не се рѣшава да ѭ зима. Истинската любовь не знае примеждия и прѣгради. Той усѣщаше, наистина, нѣщо като любовь, къмъ Юрдановата щерка, но това чувство бѣше още твърдѣ слабо, то не бѣше страсть, а симпатия случайна и безъ дълбокъ коренъ. Темпераментътъ му и разсѣяниятъ му веселъ животъ го

правѣхж неспособенъ за силна привързаность къмъ единъ прѣдмѣтъ само. Сърдцето му се дѣлѣше и мѣжду бею-вицата, ако слушаме мълвата, и Клеопатра, и Лалка, и революцията, и кой знае още какво... Но сега, подиръ съобщението на Огнянова за Лалкината привързанность, което сладко и дълбоко погжделичка неговото самолюбие, и за нещастието, което застрашаваше Лалка, сърдцето му се сви отъ ненадѣйна скърбь и мжка. Стори му се че той е билъ всегда влюбенъ въ Лалка и, че не би могълъ да живѣе безъ неж. Може-би, че въ него се про-буди егоизмътъ, дълбоко врожденъ въ човѣшката натура; може-би, че искренна пламенна страсть заговори въ него; но той страшно биде смазанъ отъ мисъльта, че Лалка на всегда ще бжде изгубена за него. Какъ да се отложи тая годѣвка? какъ да се унищожи тоя съперникъ? какъ да се спаси Лалка? Тия вжтрѣшни въпроси се изобра-зихж твърдѣ ясно по посърнълото и мрачно сега лице на Соколова.

Огняновъ го разбра. Мжката на доктора и сждбата на Лалка извикахж силно участие въ него.

— Азъ тоя краста ще идж да го викамъ на дуелъ! Трѣбва да го убиж!... Инакъ, той ще убива други! пламнж Огняновъ внезапно.

Двамата приятели повървѣхж мрачно.

Огняновъ се спрѣ съ рѣшителенъ видъ.

— Искашъ ли да идж да му кажж да си налѣга парцалитѣ, и да му ударж плѣсница всрѣдъ кафенето?

— Той ще ж прѣглътне както и другитѣ... Той е човѣкъ безочливъ... Па това нѣма да помогне.

— Ще го опозорж поне.

— Прѣдъ Юрдана Диямандиевъ плѣсница не опозорява.

— Прѣдъ момичето, то ще чуе!

— Лалка ж не питатъ, па тя благоговѣе прѣдъ волята на баща си, отговори докторътъ меланхолически и подаде ржката си.

— Отиваш си? Е, довечера ще идемъ у попъ Ставря?

— Не ми се ще, иди самъ.

— Не, трѣбва да идемъ. Дадохме дума. Попъ Ставри е неодѣлана глава, но честно сърдце... Па и тамъ можемъ да намислимъ нѣщо...

— Добрѣ, ще те чакамъ у дома тогава.

И приятелитѣ се раздѣлихѫ.

Огняновъ отиде въ училището. Въ учителската стая намѣри само Мердевенджиева, дълбоко зачетенъ въ една турска книга. Огняновъ го не поздрави. Той усѣщаше, още отъ начало, нѣкакво противно чувство при видътъ на тоя момъкъ, подъ една ржка съ псалтикията, подъ друга съ „иншата“, два аттестата сѫмнителни за развитието на мозъка. Писмото му до Рада пъкъ прѣвърнѫ това нерасположение въ отвращение къмъ псалта, което порасте при виждането неговото лакействуване прѣдъ Стефчова. Огняновъ се расхождаше живо изъ стаята, като пухаше голѣми облаци димъ отъ цигарето си, занятъ отъ разговора си съ доктора, безъ да обръща внимание на апатичното и заспало лице на псалта, наведено надъ книгата. Внезапно зърнѫ на масата новиятъ брой отъ в. „Дунавъ“, еничкиятъ листъ, който се приемаше въ града, отъ Мердевенджиева, за турскитѣ му стълпове. Той хвърли разсѣянъ погледъ на българскитѣ и, когато щѣше да го захвърли, вниманието му се спрѣ на едно заглавие съ едри букви. Той прочете, попаренъ, слѣдующето:

„*Избѣгване на заточенникъ изъ Диярбекирската крѣпость*: Иванъ Кралѝчътъ, отъ градъ Видинъ, Дунавска область, на 28 години, високъ растъ, черни очи, кѫдрава коса, мургавъ цвѣтъ на лицето, за участие въ смутоветѣ на 1868 г. осѫденъ на вѣчно заточение въ Диярбекирската твърдина и избѣгнѫлъ отъ неѫ прѣзъ марта, настоящата година, влѣзълъ пакь въ държавата на Негово Императорско Величество, дири се отъ властитѣ, на които сѫ дадени нуждитѣ указания за това. Вѣрнитѣ царски поданници

се задължаватъ, прочее, подъ страхъ на строго наказание за прѣслушание, да обаждатъ или прѣдаватъ казания избѣгнѫлъ прѣстѫпникъ, щомъ го познаѭтъ, на законната власть, за да въсприеме достойното си наказание, споредъ справедливитѣ императорски закони.“

При всичката сила на волята си, Огняновъ не можа да се одържи спокоенъ при тоя чужди човѣкъ: лицето му се измѣни, устнитѣ му прѣблѣднѣхѫ. Изненадата бѣше много неожидана. Той хвърли бързъ погледъ на Мердевенджиева. Псалтътъ, сѐ въ прѣжното неподвижно положение, стоеше надъ книгата. Вѣроятно, той нищо не забѣлѣжи отъ вълненията на Огнянова, а нà дали е обърнѫлъ внимание и на членчето, самó по себе си безинтересно. При тия успокоителни прѣдположения Огнянову се възвѫрнѫ малко хладнокръвието. Първата му мисъль бѣше да унищожи тоя опасенъ протогеръ.

Той прѣсили отвращението си противъ псалта и се унизи да заговори съ него.

— Бай Мердевенджиевъ, каза той спокойно, чели ли сте вѣстника? Остави ми го да го прѣгледамъ у себѣ си. Хрониката му е много любопитна.

— Не съмъ, но земете го, отговори псалтътъ лѣниво и продължи пакъ четмото си.

Огняновъ излѣзе съ зловѣщия „Дунавъ“ единственнятъ брой, който се приемаше въ Бѣла-Церква.

XXI.

Кознитѣ.

Кириакъ Стефчовъ и днесъ, въ кафенето, остави бойното поле, но съ намѣрение да се повърне и хвърли пóвъзло на противника си.

Страшната му умраза противъ тоя човѣкъ, подхранена и отъ случаитѣ, заглуши въ душата му малкото честни чувства, задавени въ бурена на нискитѣ инстинкти.

Днесъ, въ кафенето, пьрви пѫть му хрумнѫ жестоката мисъль да погуби неприятеля си чрѣзъ едно прѣдателство. А той имаше данни и срѣдства за него. Малкитѣ интрижки и клевети, които сѣяше за него, не помагахѫ; напротивъ, Огняновъ ги разбиваше побѣдоносно и растѣше още въ очитѣ на свѣта. Въ това го убѣди особенно застѫпничеството на публиката при прѣдставлението на Геновева. Да бѣше Михалаки Алафрангата, той би извършилъ прѣдателството съ спокойна съвѣсть, че прави добро нѣщо. Но Кириакъ, при всичката покварeнность на душата си, чувствуваше още гнусотата на това дѣло, но нѣмаше сила да се въздържи отъ него. Бѣсната жажда за отмъщение го горѣше. Той рѣши да го извърши, безъ да излазя на явѣ.

— Да, тоя вагабонтинъ не го викатъ Огняновъ, нито е отъ Лозенъ-Градъ, пьрво; второ, той е билъ гонениятъ въ Петканчовата улица, а не други, и бунтовнитѣ книжа сѫ биле негови... Докторъ Соколовъ наистина е билъ оня часъ у ханѫмката... Хаджи Ровоама има право... Менѣ ми загатнѫ такова нѣщо и нашъ Филю — пандуринътъ... Тя е спотаила и книжата... Какъ? не знаѫ. Трете... но третето подиръ малко ще го узнаемъ... И то е най-страшното — то ще го прати не вече на Диабекиръ, а на вѫжето... Азъ ще го съсиѫ тоя нехранимайко!

Той отиваше къмъ калугерския метохъ, дѣто бѣше назначилъ срѣща съ Мердевенджиева.

— Ти си права била, госпожо, каза той на Хаджи Ровоама, като влѣзнѫ при неѫ.

— Господъ да те благослови, Кириакъ, а азъ пъкъ до сега мислѣхъ, че кривновамъ малко, каза тя шеговито, но разбра добрѣ за какво бѣше думата. Какво те гони та пъхтишъ, като духало?

— Карахъ се одѣвѣ съ Огнянова...

— Тоя проклети синъ е завъртѣлъ умътъ на нашата навѣйничава Рада... кишнѫ калугерицата; дава ѝ нѣкакви бунтовнишки пѣсни да научи... Та каква е тая краста?

Бунтовнишки пѣсни сега пѣяхтъ варжнджа и бабитѣ... Тукъ сж дошле съ плѣнь и пожаръ да оправятъ свѣтътъ! Едни да събиратъ, като мравки, прѣзъ цѣлия си животъ, да просятъ, да трупатъ, да пълнятъ, а други — да правятъ прахъ и пепель... И да сж хора! Сополковци сѐ... и наша Рада! Света Богородице, утрѣ ще стане и тя втора Христина, да прибира комити и да се гаврятъ съ неж и циганитѣ... На́, и завчера какви гнусотии сж се пѣли на театрото; турцитѣ спятъ ли, джанямъ!...

— Азъ се карахъ злѣ съ Огнянова и рѣшихъ веке да го съсипж, каза Стефчовъ сърдито... но, като смисли, че е неумѣстно да се довѣрява на бъбривата калугерица, той прибави:

— Сиречь, полицията ще прави и ще струва... Само, госпожо, мълчание.

— Та ти баримъ ме знаешъ...

— Знамъ, за това казвамъ: мълчание.

Въ това врѣме се чухж стжпки на пруста. Стефчовъ погледнж изъ прозореца и каза радостно:

— Мердевенджиевъ иде! Е? попита той псалта, който влѣзе бързишката.

— Мишката въ клопката, издума Мердевенджиевъ, като си развиваше шалътъ отъ врата.

— Какъ? показа ли знакъ?

— Прѣблѣднѣ, прѣзеленѣ, притрепера... Той е!

— А какво каза?

— Поиска ми да го чете у себе... Това пръвъ пжть става, до сега той го прѣзираше, както прѣзираше и мене...

Стефчовъ станж правъ и исплѣска съ ржцѣ.

— Какво? питаше го Хаджи Ровоама въ недоумѣние.

— И той се не сѣти за примката? питаше Стефчовъ.

— Ни най-малко... Азъ се приструвахъ, че четѣхъ и че нищо не виждамъ, и всичко видѣхъ: мечката спи, ама ухото ѝ шава... допълни гордо Мердевенджиевъ.

*

— Браво, бе Мердевенъ! И сатиритѣ бѣхж майсторска работа. Ти си билъ за редакторъ.

— Ама не ме оставяйте и за напрѣдъ мердевенъ... Ти поработѝ за мѣстото, което се отваря.

— Бжди спокоенъ.

Псалтътъ поблагодари съ ржка, по турски.

— Азъ и тоя Попо̀въ мислж да подхлъзнж... гледа те като бикъ, и е вѣрно куче на *Кралѝчътъ*.

— Кой е този Кралѝчътъ? попита пакъ Хаджи Ровоама, очудена, че пръвъ пжть тя незнае нѣщо.

Стефчовъ, безъ да ѝ отговори, гледаше разсѣяно изъ прозореца, занятъ вжтрѣшно съ мислитѣ си.

— Ха, ти знаешъ ли? Вчера епитропитѣ дохождахж въ училището, обади се Мердевенджиевъ.

— Кой?

— Всичкитѣ... Михалаки прѣдлагалъ да му обявжтъ, че е исключенъ... Но другитѣ го защитили. Марко Ивановъ най-силно... Само забѣлѣжка му направили за пѣсеньта. Нищо не излѣзло, съ една дума.

— Бай Марко се е годилъ за тоя Кралѝчъ, ама единъ день горчиво ще му излѣзе... Защо се пъха и тоя простакъ!

— А Мичу?

— Бай Мичу и той за Огнянова.

— Разбира се... гарванъ гарвану око не вади; и Мичу, дѣ сѣдне, дѣ стане, псува правителството, както Марко псува вѣрата му.

— Тръкулило се гърнето, та си намѣрило захлупката, избъбра Хаджи Ровоама.

— Ами Григорътъ? ами Пинковъ?

— И тѣ по тѣхната вода.

— Азъ да ме зематъ чортоветѣ, ако не затворж това тѣхно училище!... Само бухали и кукумявки ще мжтжтъ въ него! извика Стефчовъ разяренъ, като крачеше бързо назадъ и напрѣдъ.

— Тъй, тъй, вържи попа да е мирно селото! Изъ тия училища излазятъ всичкитѣ развратителни и бунтовнишки пѣсни, отзова се калугерицата; — ами кой бѣ тоя Кралѝчъ, Кириякъ?

— Кралѝчъ? кралче, бѫдѫщето кралче на Бълтария, отговори той иронически.

Мердевенджиевъ си зе фесътъ и отвори вратата.

— Па не забравяй моята работа, Кириякъ! продума той умолително като излазяше. Бѣдниятъ псалтъ мислеше, че се касае просто за исключването на Огнянова, комуто ламтѣше да земе мѣстото.

— Щото е попово то е готово...

Стефчовъ останѫ самъ съ калугерицата, за да се разговаря за друго едно важно събитие: годявката си съ Лалка... По мръкнѫло той се опѫтваше къмъ конака.

Въ Пиперковата улица срѣщнѫ Михалакя Алафрангата.

— Кѫдѣ? попита го тозъ.

— Ти знаешъ ли? „Дунавъ“ сваля съвсѣмъ маската на Огнянова: изображава го цѣлъ! Той билъ избѣгнѫлъ изъ Диярбекиръ и го търсѫтъ подъ листо... Азъ се заклевамъ, че той е... И името му друго било...

— Що думашъ Кириакъ? Тоя човѣкъ е опасенъ, ще изгори и невинни хорица... Азъ добрѣ прѣдлагахъ вчера да му дадемъ двѣтѣ пари, той не е за насъ тоя човѣкъ... Кѫдѣ отивашъ? Яви това на бея да земе мѣрки...

— Не е моя работа, азъ и вѣстника нѣмамъ, той е у Мердевенджиева и Мердевенджиевъ знае... отговори Стефчовъ хитро, като искаше да остане на завѣтъ отъ подозрѣнията въ прѣдателство. Той изложи на тѣхъ псалта, като му нарочно подхвърли името.

— Обади́, обади́, ще сторишъ голѣма услуга на населението, повтори Михалаки съвсѣмъ просто и естествено, както би казалъ на Стефчова че е дошла хубава риба на пазаря, да иде да си купи. — Е, азъ утрѣ съ Хаджията

отиваме у дѣда Юрдана... Азъ още отъ сега ти честитѫ. То е въ кърпа вързано. И Михалаки го стиснѫ за ржката.

— Мерси, мерси.

Смрачи се добрѣ. Стефчовъ и Михалаки си шъпнаня още нѣколко врѣме въ тъмнината, па се раздѣлихѫ.

Стефчовъ тръгнѫ изъ пѫтя си, като тънъникаше нѣкоя любовна турска пѣсень. Той отиваше за конака.

XXII.

На-гости у попъ Ставря.

Нощьта бѣше паднала хубаво, когато Соколовъ и Огняновъ се опѫтихѫ къмъ попъ Ставревата кѫща.

Тя бѣше почти на край града. Двамата приятели изминнахѫ нѣколко тъмни улици мълчишката. И двамата бѣхѫ затѫнали въ размишления. Огняновъ бѣше унищожиль в. „Дунавъ“, единственията брой въ града, а това го бѣше пораслабило. Той, и по́-послѣ, незабѣлѣжи у Мердевенджиева нищо обезпокоително. Послѣ, той бѣше станалъ неизразимо дързъкъ, дързъкъ до безумство. Това се случава съ всички ония, на които опасноститѣ и рисковетѣ сѫ станали стихията. При все това, тънъкъ облакъ отъ съмнѣние смущаваше душата му. Не ще ни дума, че докторътъ бѣ по́-силно угриженъ... Движението намалѣваше колкото се отдалечавахѫ отъ срѣдището на града. Тѣснитѣ криви улици ставахѫ глухи и безлюдни. Само кучешкитѣ лаеве нарасвахѫ.

— Бре, що има тамъ? попита докторътъ, като показа на една човѣшка сѣнка, исправена до зида. Въ сѫщия мигъ непознатия духна нататъкъ.

— Уплаши се тоя господинъ! Дай да го погнемъ, да го питаме защо не въспримá да му кажемъ „добъръ вечеръ“, каза Огняновъ и се спусна по него.

Докторътъ не бѣше расположенъ сега за такова упражнение, обзетъ отъ тежката си грижа, но се спусна и той.

Непознатиятъ бѣгаше възло. Види се, че не бѣ чистъ човѣкъ, или се уплаши отъ нечисти. Той скоро зе прѣднина надъ гонителитѣ си, защото ако дързостьта дава крила на рамената, страхътъ ги туря на краката. Скоро другаритѣ видѣхж, че гонѭтъ вѣтъра. Непознатиятъ бѣше се вмъкналъ въ нѣкоя вратня, и никакъвъ шумъ се не чуваше. Тѣ се изсмѣхж сега.

— Защо гонихме този бѣденъ човѣчецъ? попита докторътъ.

— Азъ подозирахъ, че е нѣкой агентинъ на Стефчова... тѣ вечерь пръскатъ сатиритѣ. Иска ми се да подхване ржчицата ми нѣкого.

Соколовъ продължаваше да върви замисленъ.

— Докторе, кждѣ се запилѣ? Тукъ е вратнята на попа, извика му Огняновъ, като почука на вратнята.

Разсѣяниятъ докторъ се новърна назадъ.

Вратнята се отвори и тъмната фигура на дѣда попа се испрѣчи тамъ.

— **Толците и отверзетсѧ вамъ**! Влазяйте! Докторе! Графе! избърбори попъ Ставри весело.

Както рекохме, Огнянову остана името „Графъ“; само беятъ го наричаше консулъ. Съчувствието, което Геновевиния съпругъ възбуди въ театра, мина на Огнянова и по улицата. Дѣцата го подирвахж съ викове: „графътъ, графътъ“! и тичахж при него да ги милува по бузитѣ. Дѣдо попъ отъ начало ржмжеше противъ него, но отъ прѣдставлението, Стефчовъ изгуби въ него единъ съюзникъ.

Изъ стаята на чердака се разнасяхж звукове отъ флейта. Кога попътъ въведе гоститѣ въ голѣмата стая, тѣ зърнахж тамъ доста гости. Между тѣхъ — Кандовъ, Николай Нетковичъ и Слѣпецътъ. Здрависаха се. Ганчо, синътъ на дѣда попа и другарь на Бойча, донесе още ракия и мезе — зелена трушия, нарѣзана, полѣна съ дървено масло и посипана щедро съ червенъ пиперъ. Флейтата бѣше млъкнжла.

— Колчо, обади се Николай Нетковичъ, я карай.

Колчо подхвана пакъ и изсвири съ голѣма сполука нѣколко европейски мотиви.

— А бе я дайте ракийца и мезенце, да управимъ гласа на свирката; забравихте ме. каза той, като спрѣ.

— Добрѣ правишъ, Колчо, който си проси той си носи, каза попътъ.

Огняновъ му налѣ и подаде мълчаливо. Той го попипа за ржката, позна го и каза: — Бай Огняновъ, на ли? Благодаржж... другитѣ ви викатъ графъ, но една малка причина ме задържа та не можахъ да ви видж, като графъ въ театра. Гоститѣ се изгледахж усмихнжто.

— Бай Колчо, испѣй ни калугерскиятъ тропарь, помоли го Огняновъ насмихнатъ.

Колчо прие тържественъ видъ, искашли се и захвана, като подражаваше на стария черковенъ псалтъ Хаджи Атанасия:

— Благослови, Господи, правидници твои: Госпожа Серафима и кротка Херувима; черноката София и бѣла Рипсимия; дебела Магдалина и сухата Ирина; прѣкрасната Еноха — свѣтило на метоха, госпожа Парашкева — незлобивата дѣва; и Хаджи Ровоама — безгрѣшната мадама...

Колчо изреди до край калугеритѣ, като имъ прикачваше противоположни епитети на тѣхнитѣ истински качества.

Дружината се смѣяше гръмогласно.

— Хайде, хайде, сѣдайте на софра! Какво имъ се насмивате на божитѣ жени? скара се шеговито попадията.

Насѣдахж всички около прѣзржчника.

Дѣдо попъ благослови вечерята и гоститѣ зехж да отдаватъ подобающата и честь, съ исключение на Соколова, когото ядѣше отъ вжтрѣ. Прѣдъ дѣда попа стоеше исполинско стъкло съ кехлибарево вино, за да разлива благодать на лѣво и на дѣсно. — Вино веселитъ сердце человѣка и тѣло укрѣпляетъ, казваше като доливаше чашитѣ. — Графе, пий! — Николчо, тегли почтенно! — Кандовъ,

жули, ти си русски човѣкъ! — Докторе, дръпни по́-издебело, това не е цѣръ, а даръ божия. — Колчо, цукни, цукни, чадо мое, послѣ ще ни испѣешъ влашката: *Лино, Лино, вай де мине.*

Съ такава оригинална команда, развеселениятъ дѣдо попъ утоляваше и възбуждаше жаждата на гоститѣ, и чашитѣ се кръстосвахж, прѣсрѣщахж, чукахж и играяхж кадриль.

Подиръ вечерята и разговоритѣ бѣхж въодушевени и разнообразни. Говори се, естествено, за „Геновева“ и Стефчовата „свирка“, съ която дѣто попъ се отнесе безцеремонно. Огняновъ искусно прѣнесе разговора на по́-незлобна почва, напримѣръ, за тазъ годишния споръ на виното. Дѣдо попъ се намѣри въ стихията си, като риба въ морето, и изреди по тънко качествата на вината отъ всичкитѣ лозя. Виното отъ пиклинъ-долскитѣ, той намираше шампания надъ шампаниитѣ.

— То грѣе, като слънце, свѣти като злато, жълтѣе се, като кехлибарь, рѣже, като бръсначъ. Отъ такова вино пророкъ Давидъ се е подмладилъ... Десеть капки отъ него правѣхтъ човѣка философъ, петдесеть — царь, сто драма — светецъ! расправяше въстороженно попъ Ставри, щото да протечѣхтъ лигитѣ и на единъ левантски постникъ.

Той пухнж съ устата си отъ задоволство и свѣщьта загаснѣ.

— Дайте, запалете, каза той.

— Дѣдо попе, у тебе има три работи, каза Колчо: — свещенникъ, свѣщникъ и свѣщь, ама азъ ни едно не видѣх, право да си кажж...

— А у тебе какво има, чадо? попита попътъ, който не разбра тънката ирония.

— И у мене има три работи: Колчо, Голчо и Кьорчо!

Дружината се изсмѣ на тия остроумни шеги.

Скоро разговорътъ стана общъ. Ненадѣйно на улицата се чу слѣдующата весела пѣсень. Вѣроятно нѣкой гласовитъ хлапакъ ѣх пѣеше:

— „Кой ти купи герданчето,
Гюзелъ Милке Тудуркина,
Герданчето — сребърното?“
— „Куши ми го Кириакътъ,
За моето бѣло гърло,
Азъ да носиж, той да гледа.“

— „Кой ти купи фустанчето,
Гюзелъ Милке Тудуркина,
Фустанчето — джамфесчето?“
— „Купи ми го Кириакътъ,
За моята тънка снага,
Азъ да носиж, той да гледа.“

Пѣсеньта отминж и заглъхнж въ по-нататъшнитѣ улици. Но тя докара думата въ̀въ Милка Тудуричина, близка попова съсѣдка. Милка бѣше хубавичко, но развалено момиче, за което много истории се носѣхж изъ градеца, и славата му растѣше всѣки день, за растуха на хлѣвуститѣ бъбрици. Скоро искарахж и пѣсень на Милка. Махаленитѣ се чумеряхж. Тѣмъ не бѣше драга тая съблазънь въ съсѣдството: лошъ примѣръ молепсва. Съвѣтвахж баща ѝ и майка ѝ да ѭ вѣнчаѭтъ за Рачка Лиловъ, бакжрджийчето, което лудѣяло за неѭ. Но неговиятъ баща и майка не склоняхж. Кой си даваше чедото за такава изгора?

— Ами пъкъ Лило Бакжрджиятъ защо пъкъ не дава да му се спомѣне? казваше баба попадия — че той за кога иска да жени своятъ граплю, Рача? За чорбаджийска дъщеря ли, или за боярска? Милка, момиче младо, хубаво... Ехъ, грѣшило, бъркало отъ глупостъ, съ тоя умъ не ще остане я! Умътъ дохожда по-нататъкъ... Па като се обичатъ нека се зематъ... Съ обичъ и сговоръ да си живуватъ, както Господь далъ. Ами тъй по-хубаво ли е?

— А бе, то момичето глупакъ, ама и него го не оставятъ на мира отъ искушения лукавихъ, подзе дѣдо попъ; — отъ дѣ да си е чапкжнинъ, за него наднича, дѣ да си е пѣсень, за него приказва... Какво ще правишъ?

Хората отъ едно правѫтъ сто, отъ мравката асланъ! И ето сега: Милка Тудоричина прочутата! Азъ казвахъ на баща ѝ да хване тоя мечи-синъ, Рачка, кога дойде при момичето, па на́двѣ-на́три да ги обулчи, и свършена работа. Булото туря перде на всичко.

— Нали думахѫ по́-напрѣдъ, че чорбаджи Стефчовия синъ щѣлъ да зима Милка? попити една гостянка; — тогава момичето бѣше още на честьта си.

— То за колко души пущахѫ до сега!... Излѣзе само лошо име на дѣвойката, обърна се една друга.

— Та знайте ли? Стефчовъ Кириакъ ще се годѣва за Лалка Юрданова? обади се третя.

Тия думи промушихѫ съ остъръ шишъ доктора.

— То се знае, на Стефчова окото бѣга на голѣмо... забѣлѣжи попътъ.

— А Милка благодарна ли е отъ Рача? попита Огняновъ, за да отклони разговорътъ.

— Нали ви казвамъ? ходи скришомъ у момичето, вика се — искатъ се.., Не трѣбва маяне: да имъ метнатъ едно було, та да патаса свѣтътъ. Боже, Исусе Христе, прости... огрѣшихме се съ мирски соблазни... А утрѣ е свети Андрей. Ганчо, налѣй по едно отъ Долне-рѣчното, че ни прѣсъхнахѫ гърлата... Анке, Михалчо, хай вървѣте си, татовата, легнѣте. Вий сте малки дѣца.

Дѣцата станахѫ и се отдалечихѫ съ недоволенъ видъ; тѣхъ ги живо занимавахѫ прикаскитѣ за кака имъ Милка Тудуричина.

— Споредъ мене, да оставѫтъ тая Милка свободна, защото да ѫ насилватъ непрѣмѣнно да се вѣнчава? каза Кандовъ.

Дѣдо попъ изгледа Кандова.

— Какъ, да се не вѣнчава? попита въ недоумѣние.

— Да ѫ оставѫтъ свободна, и тя има човѣшки права, каза натъртено студентътъ.

— Ама какъ свободна? да си дигне ризата на прътъ ли? Да се разбермъ де!

— Странни понятия за човѣшкитѣ права, забѣлѣжи Николай Нетковичъ.

— Щомъ не стѣснява свободата на другитѣ, може да живѣе, както обича, нѣма нищо, обясни Кандовъ.

— И ако стане най-раскошна, пакъ нѣма нищо? попита попътъ.

— Какъ най-раскошна?

— Република де! поясни нетърпѣливо попътъ.

Кандовъ го погледа въ недоумѣние.

Нетковичъ му расправи ниско значението, което попътъ произволно даваше на тия думи.

— Тукъ е работата за принципа, отговори важно Кандовъ. — Напрѣднжлитѣ идеи на нашия либераленъ вѣкъ се стремѫтъ да еманципиратъ жената отъ рабската подчиненность на мѫжа, наслѣдие отъ варварскитѣ епохи.

— Демекъ, какво излазя отъ това? попита попътъ, който не разбра нищо.

Кандовъ продължи обърнътъ къмъ Огнянова и Нетковича: — Съврѣменната наука признава на жената еднакви способности съ мѫжа и равни права съ него. Тя е била до днесъ жертва на цѣлъ редъ глупи прѣдразсѫдки, които сѫ стѣгали въ желѣзни окови волята ѝ; тя е пъшкала подъ брѣмето на унизителни задължения, наложени ней отъ тиранията, или животинскитѣ инстинкти на мѫжетѣ. Цѣла върволица форми и узаконения сѫ създадени за неѫ, да ѫ прѣпъватъ на всѣка стѫпка въ живота!...

Кандовъ говорѣше съ убѣждение. Той бѣше честно сърдце; но неразборчивото гълтане утопиитѣ на разни социалистически доктринери бѣше смутило въ него понятията за истината и лъжата; звучнитѣ слова и окрѫгленитѣ модни фрази значехѫ за него повече отъ реалната правда на живота; но той бѣше поразенъ отъ новостьта имъ и желаеше да блѣсне съ тѣхъ. Кандовъ

Ами че оть Господьоватa наука, коя е по́-здрава? подзе сърдито дѣдо попъ . . . *(Стр. 157).*

страдаше отъ болезненния идеализмъ на срѣдата, дѣто бѣ живѣлъ до сега. За да се отрѣзви, стигаше да постои нѣколко врѣме въ България.

И що значѫтъ, кажете ми, продължи студентътъ, ония громки думи: цѣломждрие, бракъ, съпружеска вѣрность, свети майчини обязанности и други нелѣпости? Просто експлоатация на слабостьта на жената!

— Гаче го чете отъ книга! пришушна си попътъ.

— Господинъ Кандовъ, възрази Нетковичъ, — всѣки разбранъ човѣкъ съчувствува на идеитѣ, които исказахте въ началото. Но вий правите вратоломенъ скокъ и падате въ една безумна крайность... Вий отхвърляте законитѣ — не на мжжа вече — но на природата; вий подравяте вѣчнитѣ основи, на които стои човѣшкото общество... Какво ще стане въ свѣта, ако унищожимъ брака, фамилията, майката и отнемемъ на жената високото ѝ призвание?

Тукъ дѣдо попъ разбра, и се намуси.

— Азъ искамъ еманципацията ѝ.

— Пардонъ, вий искате деградацията ѝ, обърна се Огняновъ.

— Господинъ Огняновъ, чели ли сте философитѣ, които сѫ писували по женския въпросъ? Съвѣтвамъ ви да ги четете...

— Кандовче! Кандовче! обърна се попътъ, — ами ти челъ ли си евангелието...

— Челъ съмъ... нѣкога.

— Ти знаешъ ли тамъ дѣто казва: Жени, своимъ мѹжемъ повиновйтеса? и по нататъкъ: Сего ради оставитъ человѣкъ отца своего и матерь и прилепитса къ женѣ своей?

— Азъ се основавамъ само на здравата наука, дѣдо попе.

— Ами, че отъ Господьовата наука коя е по́-здрава? подзе сърдито дѣдо попъ, — ти, Кандовче, тия протестански мисли да ги извадишъ изъ главата си, дѣдовата. Бракътъ

е таинство воликое. Безъ бракъ може ли се, бе синко? Тогава защо е черквата, защо е и вѣрата, защо сж и свещенници, когато хората ще се развжждатъ, като свинетѣ, безъ вѣнчавка, безъ благословия божия?

Вратата се отвори и Ганчо влѣзе.

— На вънъ, у Милкини страшна врява каза той.

— Каква врява?

— Незнаж добрѣ, отговори Ганчо съ заеквание, но ми се чини, че Бакжрджийчето е затворено тамъ. Цѣлата махала се събира.

— Ако е Рачко, сѣщамъ се какво ще стане, каза дѣдо попъ. — Хайде, момчета, да идемъ... да видимъ, може дѣдо ви попъ да дотрѣба тамъ... Безъ попска благословия нищо не става... Нека Кандовчето да си бъбри. Когато той отиваше, азъ се връщахъ.

Всички излѣзохж.

XXIII.

Другъ се хваща въ клопка.

Прѣзъ нѣколко вратни отъ поповата бѣше вратнята на Милка Тудуричина. Въ тѣсното дворче, прѣдъ стълбицитѣ шумѣхж смѣсени гласове. Глъчката растѣше всѣка минута. Нови любопитни съсѣди увеличавахж навалицата, изъ която блѣщукахж двѣ три фенерчета. Мнозина се мжчехж да видѣтъ прѣзъ прозореца затворенитѣ любовници. Милкиниятъ баща викаше; майката гълчеше и се щурѣше отъ мѣсто на мѣсто, като уплашена кудкудячка. Скоро дойде и Рачковия баща, растласка тълпата, зе да дъне вратата, за да извади сина си... Но нѣколко силни ржцѣ го оттеглихж назадъ.

— Какъвъ е тоя зорбаджилжкъ, джанжмъ! викаше той, и пакъ се спущаше къмъ вратата.

— Бай Лило, стой миренъ, извика му единъ съсѣдъ, нали видишъ каква е работата?

— Момчето ми! пищеше Лиловица, — азъ си не давамъ сина за такава кисца и вонта!.. И тя се хвърляше, като усорлица, възъ ония, които ѝ прѣчехѫ.

— Булка Лиловице, извика единъ грубъ гласъ, — кисца и вонта! какво прави Рачко при неѭ! Тука ще го направимъ, както е обичаятъ.

— Какво ще го правите? ще го бѣсите ли? нѣкого убилъ ли е? И тя се пакъ хвърляше расчорлавена и обезумѣла къмъ вратата.

— Ще ги вѣнчѣемъ, както му е приликата.

— Азъ ѭ нещѫ тая вѣщица!

— Синъ ти ѭ щѐ — него ще вѣнчѣемъ.

Отчаяната майка незнаеше какво да прави. Тя усѣщаше, че тоя общи сѫдъ е по̀-силенъ отъ неѭ.

Тя се развайка: Изговорихѫ дѣтето ми! покоси се живота ми!... Чума да ѭ раскѫса тая разбѣснѣла кучка, дѣто помами сина ми!

Глъчката растѣше заедно съ наваляка. Срѣдъ размѣсения шумъ раздаваха се нѣкои гласове по̀-ясно, но всичкитѣ въ единъ духъ:

— Вѣнчило, вѣнчило! па всѣко чудо за три дни, викаше единъ.

— Вържи попа да е мирно селото, обади се други махаленецъ.

— Каквото дирилъ намѣрилъ, казваше трети.

— Чакай да видимъ, тя да го не е викала?

— А бе момчето ѭ искаше бе!

— Като е така, защо шемата?

— Чакатъ отъ конака да дойде човѣкъ, та да отворѭтъ.

— Ето онъ-башиятъ, дойде, извикахѫ.

Шерифъ-ага съ двамата пандури растика тълпата.

— Сега тукъ да ги вѣнчѣемъ, изрева нѣкой си.

— Не, по́-напрѣдъ на хамама ще ги водимъ съ тѫпани, да станѫтъ кѫпани, отзова се Ганчо Паякътъ.

— Не ще много трудъ, джанжмъ! тука да ги обулчимъ криво-лѣво, па да ни почерпжтъ по едно вино, каза Нисторъ Фръкалцето.

— Повикахж ли попа? питаше Генчо Стояновъ.

— Тука е! обади се дѣдо попъ Ставри и се проврѣ съ гоститѣ си напрѣдъ. — Не се грижете, дѣдо ви попъ знае християнския законъ... Ганчо, иди ми донесъ патрихиля и трѣбника.

Въ това врѣме вратата се отключихж.

— Излѣзте! извика онъ-башиятъ.

— Милке, Рачко! излазайте, извикахж и други. Тълпата се притискаше около онъ-башиятъ. Всички се напинахж да виджтъ момчето и момичето, като че ги не бѣха видѣли другъ пжть. Фенеритѣ се издигнахж надъ главитѣ и освѣщавахж добрѣ отворената врата. Показа се най-напрѣдъ Милка. Очитѣ ѝ гледаха на долу отъ срамъ. Тя бѣше зашематена и нито отговаряше на майка си, която ѝ гълчеше нѣщо неразбрано. Само веднжжъ тя дигна очи и погледна удивлено и оплашено. Милка бѣше сега още по́-добричка и привлѣче на своя страна, симпатиитѣ на сърдititѣ съсѣди. Младостьта и хубостьта обезоржжихж веднага озлоблението на тълпата. По много лица се четеше прошка.

— Булче и половина ще бжде, каза единъ.

— То добро стана, холамъ, както стана... Нека да бжджтъ честити, каза Нисторъ Фръкалцето.

Попъ Ставри стоеше отпрѣжъ съ гоститѣ, отъ които нѣкои не познавахж момчето.

— Рачко, излѣзъ и ти! извика дѣдо попъ, като назърташе изъ вратата въ тъмната стая.

— Не се срамувай, баювата, излѣзъ, казваше другъ, то вече всичко ще простимъ, и дѣдо попъ ще ви благослови на вѣки вѣковъ.

Кандовъ се обърна къмъ другаритѣ си.

— Трудно положение, каза той ниско. Въ такива минути човѣкъ остарѣва на десеть години.

— Оригиналенъ народенъ обичай, продума Нетковичъ;
— пó-оная недѣля пакъ тъй вѣчнахж едни любовници.

— Той мирише малко на насилие, той обичай, забѣлѣжи Огняновъ.

Момъкътъ не излазяше.

— На ли е вжтрѣ? защо не излазя? попита попътъ Милка.

Тя клюмнж утвърдително и погледна зачудено къмъ стаята.

Онъ-башиятъ го хванж нетърпение: — Излѣзъ бе!

И други гласове извикахж Рачка. Навалицата се притискаше напрѣжъ. Любопитството бѣше сжщо така трескаво, както въ театра, кога зрителитѣ очакватъ дигането на завѣсата. Тукъ завѣсата бѣше вече дигната — очаквахж само героя. Но той се не появляваше.

Тогава онъ-башиятъ влѣзна и тълпата нахлу по него. Въ жгъла стоеше момъкътъ, неподвиженъ.

Но той не бѣше Рачко Бакжрджийчето.

Стефчовъ стоеше намъ.

Всички останахж втрѣщени на мѣстата си. Онъ-башиятъ се отдръпна назадъ. Той невѣрваше очитѣ си. Не вѣрвахж очитѣ си и другитѣ. Попъ Ставри испуснж патрихиля: другаритѣ му се гледахж изумлени. Соколовъ впери злобенъ, тържествующъ погледъ въ противника си; злорада усмивка оживи лицето му; той гжлташе съ наслаждение зрѣлището на тоя съкрушителенъ позоръ. Стефчовъ, смазанъ подъ толкова погледи, засраменъ, изгубенъ, унищоженъ, не приличаше на себе си. Той се озърташе плахо, плахо. „Стефчовъ, Стефчовъ, Стефчовъ!“ разнесе шопотъ името му нататъкъ. Той се озърна пакъ, като че дирѣше да се потули нѣкждѣ, или да потжне въ земята!

Какъ се намѣри той тамъ? По единъ фаталенъ начинъ.

Тая вечерь, като се раздѣли съ Михалакя, той продължи пѫтя си къмъ конака. Кога дойде до портата му, той се спрѣ смутенъ. Колкото и да бѣше тъмна и ожесточена душата му, българското чувство се пробуди тамъ и испротестира. Той се уплаши отъ постѫпката си и ѫ отложи за утрѣ, за да ѫ извърши при по́-голѣма смѣлость. Тогава отминѫ конака и се опѫти къмъ единъ свой роднина на края, но го не намѣри и тръгнѫ назадъ изъ улицата. Тогава именно той срѣщнѫ въ тъмнината доктора и Огнянова, които инстинктивно позна, — гузенъ не гоненъ бѣга — и въ безуменъ страхъ ѳукнѫ назадъ. Кога минуваше край Милкината порта, той несъзнателно ѫ бутнѫ, за да дири убѣжище, и се сгуши въ гѫстия буренъ на двора. Тамъ постоя доста врѣме, никакъвъ шумъ отъ улицата не чу. Една женска ѳигура минѫ прѣзъ двора и се покачи по стълбата. Стефчовъ по хода позна Милка. Той пръвъ бѣше подлъгалъ Милка и слѣдъ нѣколко врѣме зарѣзалъ. Отъ едно падане тя отиде на друго, и тъй се подлъзнѫ по урвата, която ѫ влѣчеше неодържимо въ пропастьта. Но днесь, въ прѣдвечерието на годежа си, той си спомни съ безпокойство, че има у Милка нѣколко писъмца, съ които тя можеше да му напакости, при извѣстието за годѣвката му. Нѣкой неговъ врагъ можеше лесно да насъска раздраженото момиче. Той, прочее, рѣши да истегли тия пакостни книжа, ако се може тая вечерь. Той дебнишкомъ отиде до вратата ѝ и влѣзе при нѣкогашната си любовница,

Всичкитѣ тия движения на Стефчова се наблюдавахѫ въ това врѣме отъ Милкиния баща — той ѝ бѣше вторъ баща — той извардяше тамъ дохождането на Рачка, за да постѫпи съ него, по съвѣта на съсѣдитѣ. Въ тъмнината прочее той зе Стефчова за бакърджийчето, и го

заключи при Милка. Послѣ се затече та повика близкитѣ съсѣди, а тѣхъ послѣдва цѣлата махала.

. . . . . .

Онъ-башиятъ съобрази този часъ.

— Вървѣте си, чорбаджиларъ, азъ щѫ испитамъ челебиятъ на конака! извика той сурово на тълпата и фана Стевчова за рѫка.

— Нѣма, нѣма на конака! Тукъ да се свърши всичкото, викаше нѣкой отзадъ, който не бѣше разбралъ, че Стефчовъ е хванѫтъ, вмѣсто Рачка.

— Стефчовъ бе! казаѫх нѣкои.

— Стефчовъ ! какъ?

Шумотѣвицата растѣше. — Че, като е чорбаджийски синъ, какво? викаше нѣкой си; — и съ него тъй, както и съ Рачка — рога нѣма я?

— Сé едно, да ги вѣнчѣемъ! викаше другъ.

— Ама той не е за това момиче, обади се единъ покровителски гласъ.

— А какво прави при него всрѣдъ нощь? Или чорбаджиитѣ могѫтъ да се гаврятъ се чуждата честь, а само за сиромаситѣ е законътъ?

Обадиѫх се още нѣколко гласове благоприятни за Стефчова.

— На хамама, на хамама! отзова се Ганчо Паякътъ.

Огняновъ каза ниско на онъ-башиятъ:

— Шерифъ-ага, отведи по́-скоро негова милость, толкова свѣтъ гледа... тежко нѣщо е.

Той забрави врага си и виждаше само жертва, смазана подъ позора. Той не можеше да прѣнесе това зрѣлище на човѣшкото унижение.

Онъ-башиятъ изгледа подозрително Огнянова.

— Остави бе, що ти трѣба! нека се чърви! ... дръпнѫ го мстителния Соколовъ.

Стефчовъ чакъ сега видѣ двамата си гонители. Хрумнѫ му, че тѣ сѫ творцитѣ на опозоряването му;

*

той съгледа усмивката имъ. Адски гнѣвъ кипнѫ въ душата му, и погледътъ, който имъ хвърли, би ги уплашилъ, ако би го забѣлѣжили...

Онъ-башиятъ поведе Стефчова.

— Отстранете се, извика той, това не е ваша работа... Вий дирѣхте бакѫрджийчето тука... Върви, челеби!

Тълпата имъ отвори пѫть.

— Какъ станѫ тая работа? попита го ниско и съ участие Шерифътъ.

— Огняновъ и Соколовъ ме прѣдадохѫ, пришушнѫ Стефчовъ.

Навалицата се повлѣче слѣдъ тѣхъ.

— Тукъ го дайте, ефендимъ, това момиче остая на пѫтя, една смърть му остая! викаше Иванъ Селямсѫзътъ, който току що бѣ дошълъ.

Присѫтствующитѣ роптаяхѫ високо, но протестътъ имъ противъ това отвождане до тамъ се простираше.

— Що мълчите, бе? обадете се бе, хора! викаше Селямсѫзътъ съ громоподобния си гласъ; — или чорбаджи Стефчовия синъ ви е турилъ слива въ устата!

Селямсѫзътъ отдавна мразѣше Стефчова. Но гласътъ му неизвикваше другъ отзивъ.

Въ това врѣме други се трупахѫ при стълбитѣ. Тамъ заливахѫ Милка, примрѣла.

Нещастното момиче не можа да издържи по́-дълго врѣме тия съкрушающи вълнения, които го сломихѫ на всегда.

Народътъ се разотиде недоволенъ.

XXIV.

Двѣ провидѣния.

Сутрѣньта бѣше праздникъ. Игуменъ Натанаилъ държеше страна въ мънастирската черква, при аналоя, и допѣваше тропарьтъ си. Нѣкой го дръпнѫ.

Р-у-с-и-я-нъ . . . при водд-е-ницата . . . Турррци! и вмѣсто да продължи думата си, той направи движение съ ржцѣтѣ си, като че копае. *(Стр. 165.)*

Отъ прѣдѣ му стояше Мунчо.

Игуменътъ го погледна строго.

— Що искашъ Мунчо? Хай върви си! изскара му се той и се обърнѫ да продължава тропарьтъ си.

Но Мунчовата рѫка го стиснѫ втори пѫть силно за лакътя и го не пущаше. Той се пакъ обърнѫ разсърденъ и тогава видѣ, че Мунчо бѣше силно запъхтѣнъ: очитѣ му блѣщѣхѫ и въ тѣхъ се четѣше нѣкакъвъ страхъ и цѣлото му тѣло трепереше.

— Какво има, Мунчо? попита строго игуменътъ.

Мунчо завъртѣ страшно глава, испули още повече очи, напъна се и съ сила проговори:

— Р-у-с-и-я-нъ... при воддд-е-ницата... Турррци! и вмѣсто да продължи думата си, той направи движение съ рѫцѣтѣ си, като че копае.

Игуменътъ го изгледа втрѣщено отъ най-напрѣдъ, па изведнѫжъ ужасенъ проблѣскъ озари ума му. Мунчо трѣбаше да знае какво има закопано при воденицата; а понеже споменѫ тукъ и Русияна, трѣбва да знае цѣлата тайна. Какъ? той не разбираше... Той разбра само едно: че тайната е извѣстна вече на властьта!

— Бойчо е пропадналъ! прошушнѫ си Натанаилъ съ отчаянъ видъ, като забрави и тропарь и пѣние и не виждаше отца Гедеона, който при отсрѣщния аналой отчаянно му махаше и смигаше, за да го подсѣти, че е неговъ редъ. Натанаилъ хвърли очи къмъ олтаря, дѣто Викентий бѣше занятъ по литургията, зарѣза отца Гедеона да се расправя както знае съ тропаритѣ, и излѣзе изъ черква. Въ единъ мигъ той бѣше въ обора, слѣдъ други — прѣпускаше, като стрѣла, къмъ града.

Тая утрина бѣше силенъ студъ и фъртуна. Нощесъ бѣ паднѫлъ снѣгъ и побѣлилъ тревитѣ и клониетѣ на дърветата. Игуменътъ немилостиво бодѣше търбуха на враното си конче, изъ отворенитѣ ноздри на което излизахѫ облаци пара. Той знаяше, че пръснѫтата мълва, съ

която обясняваше исчезнованието на двамата ловци, бѣше намѣрила почва и отстранила всѣко подозрѣние. Кой го пробуди сега у бездѣятелния началникъ на полицията? Непрѣмѣнно, едно прѣдателство. Отъ кого — неугаждаше още. Отъ Мунча да бѣше — ако наистина Мунчо знаеше работата — той не вѣрваше: той знаеше какъ идиотътъ обожаваше Огнянова; мигаръ несъзнателно да го е издалъ! но прѣдателство имаше. И то трѣбаше да има ужасни послѣдствия за Огнянова.

Петнайсетьтѣ минути, които трѣбатъ до града, той ги зе за четири. Коньтъ бѣше цѣлъ въ пѣна. Той го остави, пхтоьмъ, у брата си, и пѣшѣ отиде до Огняновото жилище.

— Тукъ ли е Бойчо? попита тревожно.

— Излѣзе. Току прѣди васъ дойдохх заптиета и го дирихх изъ сичкитѣ дупки. Какво му искатъ, поразеницитѣ? Гаче челѣкъ е убилъ! отговори разсърденъ стопанинътъ.

— Кждѣ отиде?

— Незнамъ.

— Лошо, но има надѣжда още, каза си игуменътъ и тичишката се опхти къмъ доктора Соколова. Той знаеше Огнянова за не особенно усърденъ черковникъ, та нито помисли да го дири въ черква. Като минх край Ганковото кафене, надникнх, но го не видѣ тамъ. — Отъ Соколова могх да узнаих дѣ е, ако не е вече въ затвора, продума си Натанаилъ, като се втурнх въ двора му.

— Кой има тука, бабо?

— Нѣма никого, светиня ви, отговори кжщната бабичка, и хвърли метлата да дойде да се поклони и целува ржка на духовника.

— Дѣ е доктора? питаше той гнѣвно.

— Не знаих, отче духовниче, отговори жената, като се заекваше и гледаше смутено прѣдъ себе си.

— Ахъ! изпъшка игуменътъ и се запѫти къмъ вратнята.

Бабата притърчи подирѣ му: — Чакай, чакай, отче духовниче!

— Какво има? попита той съ нетърпѣние.

Тя прие тайнственъ видъ и каза ниско:

— Тукъ си е, ами се крие, че го дирихѫ одѣвѣ пусти турци... Прощавай, отче.

— Той отъ мене да се не крие, — та що ми не кажешъ отъ пръвъ пѫть? избъбра игуменътъ и бързишкомъ минѫ двора и чукнѫ на портата, която докторътъ му отвори тутакси.

— Бойчо, дѣ е? бѣше първата му дума.

— При Рада... Какво има? Соколовъ усѣти, че ще научи по́-голѣмо нещастие. Той бѣше прѣблѣднѣлъ.

— На тая минута копаѧтъ при воденицата. Има прѣдателство.

— Ахъ! отиде Огняновъ! съ отчаянъ видъ извика докторътъ... Трѣба да му се обади по́-скоро.

— Диренъ е и у тѣхъ, но го не нашле, продължи игуменътъ развълнуванъ; тичалъ съмъ съ коня, като вѣтъръ, да явѭ по́-скоро... Боже мой, какво ще стане съ това момче! закрили го!... Кѫдѣ се готвишъ изъ вратата? попита той зачуденъ.

— Щѫ припкамъ при Бойча... Трѣба да го спасимъ, ако не е късно, каза докторътъ, като отвори портата...

Игуменътъ го изгледа съ още по́-голѣмо недоумѣние.

— Ами и тебе нали те дирѭтъ? По́-добрѣ азъ да идѫ...

Докторътъ направи знакъ съ рѫка:

— Немислимо е. Твоето появление по това врѣме у Рада въ стаята ѝ, ще се забѣлѣжи, ще бѫде даже скандалъ...

— Ами ти ще паднешъ въ рѫцѣ!

— Ако, но азъ трѣба какъ какъ да го прѣдизвѣстѭ...

За Бойча е голѣмата опасность. Щѫ минѫ прѣзъ пó-затънтени улици...

И Соколовъ изхвръкнѫ.

Игуменътъ го благослови просълзенъ.

Докторътъ знаеше, че тая зарань Огняновъ щѣше да бѫде въ дѣвическото училище, което бѣше днесь праздно, и дѣто бѣше назначилъ срѣща на единъ писмоносецъ отъ П....ский комитетъ. Въ нѣколко скока той се озова въ черковния дворъ, безъ да го зърне полицейски човѣкъ и се покачи по стълба на дѣвическото училище, дѣто живѣеше Рада. Той се втурнѫ въ стаята ѝ, като ураганъ. Неочакваното появление на Соколова, и по такъвъ начинъ, ѫ порази.

— Дохождá ли Бойчо тука? попита той запъхтѣнъ, безъ да ѫ поздрави.

— Сега излѣзе, отговори Рада... Що си поблѣднѣлъ?

— Дѣ отиде?

— Въ черквата... Какво има?

— Въ черква?... извика Соколовъ безъ да ѝ даде обяснения и отвори вратата да излѣзе. Но се оттегли назадъ, поразенъ. Той видѣ сега, че онъ-башиятъ туряше стража на черковнитѣ исходи.

— Какво ти е, докторе? извика бѣдната учителка, като прѣдчувствуваше бѣда.

Соколовъ ѝ посочи прѣзъ прозореца заптиетата.

— Вижъ, пазѫтъ Бойча. Той е прѣданъ, Радо. Дирѫтъ и мене... Ахъ нещастие, нещастие! казваше той, като си хванѫ главата съ рѫцѣ.

Рада се отпуснѫ безсилна на мендеря. Кръглото ѝ лице, поблѣднѣло отъ страхъ, станѫ още пò-бѣло. То приличаше на мраморно.

Соколовъ се пулѣше на прозореца. Той вече не можеше да се покаже прѣдъ заптиета, и търсѣше съ погледъ нѣкой вѣренъ човѣкъ, комуто да поръча да обади на Ог-

нянова опасността, а умътъ му въ сѫщо врѣме измѣряше всичката и́ грозна величина.

Ненадѣйно той видѣ господинъ Фратя, че минуваше подъ прозореца, за да влѣзе въ черква.

— Фрате, Фрате, извика му той ниско, приближи?...

Господинъ Фратю се спрѣ блиско.

— Фрате, ти отиваш въ мѫжската черква, нали?

— Тамъ, както всѣкога, отговори господинъ Фратю.

— Моля те, кажи на Бойча, той е тамъ, че заптиета го пазѫтъ при вратата, та да земе мѣрки.

Господинъ Фратю хвърли безпокоенъ погледъ къмъ черквата и видѣ, дѣйствително, че тритѣ и́ исхода заптиета вардѣхѫ. По дребното му лице се изписа страхъ.

— Ще кажешъ ли? питаше нетърпѣливо докторътъ.

— Азъ?... Добрѣ, ще му кажѫ, отговори съ видимо колебание благоразумният Фратю... Послѣ прибави подозрително:

— Ами ти що не идешъ, докторе?

— Дирѫтъ и мене, пошъпнѫ докторътъ.

Господинъ Фратювото лице се промѣни още повече. Той прибърза да се отмахне отъ тоя опасенъ събесѣдникъ и тръгна напрѣдъ.

— Фрате, по-скоро, чувашъ? повтори за послѣдень пѫть Соколовъ.

Господинъ Фратю му клюмнѫ съгласиселно съ глава, повървѣ още малко, па се отби и влѣзе въ калугерския метохъ.

Докторътъ видѣ това и си скубѣше косата отъ отчаяние. Той не мислѣше за себе си, той се мѫчеше за приятеля си; той виждаше, че и да му обадѫтъ сега — сега късно е, и само по едно чудо би могълъ да се истърве отъ ногтѣтѣ на властьта. Но само тазъ искрица отъ надѣжда остаяше — а то бѣше надѣжда.

Дѣйствително, прѣдателство имаше. Още нощесъ, Стефчовъ, доведенъ въ конака, расказа на бея всичкитѣ си открития и подозрѣния за личността на Огнянова. Въ сѫ-

щия часъ единъ страшенъ проблѣскъ озари умътъ му. Той спомни случая съ Емексизовата хрътка, който прѣди врѣме онъ-башиятъ бѣше му расказалъ. Ни той, ни онъ-башиятъ тогова не се досѣтихж да вникнѫтъ по́-дълбоко въ смисъльта на тая страшна ярость на хрътката противъ Огнянова, както и ровенето ѝ при воденицата. Какво е ровило тамъ псето? Що се е хвърляло възъ Огнянова? Дали въ това се не крие тайната на изчезването на двамата турци? А то се бѣ случило въ сжщото онова врѣме, когато и Огняновъ се бѣше появилъ въ града. Непрѣмѣнно Огняновъ има пръстъ тукъ. Стефчовиятъ злобенъ умъ съобрази всичко това съ свѣткавична бързина, и грозното подозрѣние се измѫти отъ всичко това съ неотразима сила и нагледность.

Стефчо съвѣтва̀ веднага да копаѫтъ при Статовата воденица. Беятъ си прѣхапа устнитѣ и се распореди тозъ часъ. Той рѣши рано сутрѣньта да арестува Огнянова, за да не би тая нощь да му избѣгне нѣкакъ или да направи жертви... Прочее, тая зарань, двата трупа на ловцитѣ бѣхж изровени и гибельта на Огнянова рѣшена. Той сега бѣше, като звѣръ, загащенъ. Онъ-башиятъ прѣдпочете да го варди на вратитѣ, а не да го хване въ черквата. Това щѣше да дигне неприятна тревога въ народа и да прѣдизвика Огнянова на отчаянна самозащита. Изненадата бѣше по̀-добро. Когато Соколовъ се съкрушаваще на една страна, а Рада прѣмираше на друга, чухж се ненадѣйно тежки стжпки изъ вънъ по стълбитѣ. Докторътъ се сѣпнж и се услуша. Стжпкитѣ бавно приближавахж съ тумтение отъ тояга, и се спрѣхж прѣдъ вратата. И, на единъ черковенъ гласъ, запѣ се извѣстниятъ Колчовъ тропарь:

— Благослови Господи, праведници твои: Светата Серафима и кротка Херувима; черноката София и бѣла Рипсимия; дебелата Ирина и суха Магдалина; госпожа Роваома, давно ѫ вжтрѣ няма...

— Колчо! каза докторътъ и отвори вратата.

И слѣпецътъ влѣзе свободно: той бѣше на всѣкждѣ свой.

— Отъ черква ли излазяшъ, Колчо?

— Отъ черква...

— Видѣ ли тамъ Огнянова? питаше докторътъ нетърпѣливо.

— Очилата ми отъ Америка не сж дошле още, та го невидѣхъ. Но знамъ че е тамъ, въ трона, до Франгова.

Докторътъ му каза сериозно:

— Колчо, остави вшутявкитѣ. Огнянова гони полицията и заптиета го дѣбнжтъ на черковнитѣ врата. Той незнае нищо. Той е съвсѣмъ изгубенъ, ако му се не обади.

— Азъ отивамъ!

— Молж ти се, бай Колчо! обади се Рада, която надѣждата посъживи.

— Азъ самъ бихъ отишълъ, но и мене дири полицията. Въ тебе нѣма да се взржтъ, иди, каза докторътъ.

— Азъ за Огнянова моя животъ нещастни давамъ, ако го поискатъ... Какво да кажж? питаше слѣпия съ живо участие.

— Кажи му само тия думи: „Всичко е открито: заптиета пазжтъ на вратитѣ на черквитѣ, спасявай се както можешъ!“ послѣ прабави мрачно:

— Ако не сж му вече пратили нѣкого... да го истеглжтъ съ измама изъ черквата.

Колчо разбра важностьта на всѣки мигъ сега, и излѣзе бързо.

XXV.

Мисията става мжчна.

Колчо заслазя дпипомъ, като чукаше съ тоягата си стжпалата на стълбата Но кога се намѣри на двора, той заскори съ голѣма увѣренностъ и влѣзе въ партиката. Тамъ се спрѣ и затърашува кърпата си изъ сичкитѣ джебове, каквото да се замае и чуе думитѣ на Шерифъ-ага, който правеше распореждание.

— Хасанъ-ага, казваше той ниско, иди да зарѫчашъ на другитѣ да си отварятъ очитѣ... Ако се опре, да стрѣлятъ, безъ да ме питатъ...

— Ненко! иди, баювата, по́-скоро та извикай графа, даскала Огиянова... кажи му, че го вика единъ човѣкъ, казваше пъкъ Филчо пандуринътъ на нѣкое момче, както разбра по гласоветѣ Колчо.

Тогава той се уплаши да го не прѣварѫтъ, открі тежката завѣса на главнитѣ врата и влѣзе. Черковата бѣше пълна съ народъ. Хаджи Атанасий допѣваше послѣднето херувико и отпускъ приближаваше. Тълпата бѣше извънредно гѫста, защото тоя день имаше твърдѣ много причастници и нѣколко панахиди, и натискътъ бѣше голѣмъ. Пѫтя прочее изъ срѣдъ храма бѣше заприщенъ. Слѣпѣцътъ затѫна, като въ единъ непроницаемъ лѣсъ, тъменъ като нощь, която бѣше вѣчна за Колча. Инстинктътъ го водѣше право; но какъ да пробие тая стѣна отъ тиснѫти рѫцѣ, хълбоци, гърди, плещи и крака? Какъвто бѣше дребничъкъ и немощенъ, не бѣше мислимо да си пропори пѫть до трона на Огнянова, прѣдъ самия олтарь. Това бѣше работа, и то мѫчна, за единъ голиатъ! До едно мѣсто пъпла́, па спрѣ заморено. Бутнѫ тукъ, бутнѫ тамъ — въ нощьта — напраздно: стѣната стана непоколебима. Мнозина даже сърдито му изгълчаха да се не тика напрѣдъ, че ще го задушѫтъ, или смажѫтъ. Нѣколко желѣзни лакти притиснахѫ слабитѣ му ребра да ги строшѫтъ. Той се задѫхваше. Подиръ двѣ минути идѣше: „Со страхомъ божіимъ и вѣрою приступите!“ потокътъ щѣше да рукне назадъ и повлѣче́ и Колча въ у́стрема си. И Огняновъ тогава бѣше изгубенъ! А кой знае, може-би въ тоя сѫщи мигъ, момчето стигаше до Бойча прѣзъ други пѫть, и той тръгваше, безъ да подозира примката. Може-би то да заминеше край самия Колча, да се засѣгне до лакътя му, и Колчо да го неусѣтеше. Рѫката му инстинктивно пипаше на около за да търси нѣкое момче. Дѣйствително, той набара

нѣкаква снага, която позна, че принадлежи на невъзрастенъ човѣкъ, и на уплашения му умъ се стори, че това е страшното момче, което отиваше да вика Огнянова. Той въ изстъпление го стиснж силно за ржката, като го теглѣше задъ себе си, па му викаше несъзнателно и бързо: — Ти ли си, бе момче? какъ те викатъ, бе момче? стой на задъ, бе момче! Но тозъ часъ напорътъ на тълпата отзадъ ги раздѣли. Николчо бѣше въ отчаяние. Бѣдната му благородна душа испитваше страшни страдания. Той чувствуваше съ ужасъ, че живота на Огнянова виси на косъмъ, и тоя косъмъ е той -- Колчо — слабъ, нищоженъ, изгубенъ, почти невидимъ въ това море отъ хора. А херувикото вече идѣше къмъ края си... Тоя Хаджи Атанасий, другъ пжть тъй проточенъ и бавенъ въ пѣянето си, сега му се вардѣше ужасно бързъ! Какво да стори? Въ минути критически иджтъ и крайни рѣшения. Колчо се развика съ отчаянь гласъ:

— Отворѣте пжть, хора! умирамъ! умирамъ, изджхвамъ, майчице! и заблъска гърбоветѣ отъ прѣдѣ си. При тия викове всѣки ударенъ отзади се отмѣстяше съ голѣма мжка за да пропусне нещастния умиращъ слѣпецъ: никой не искаше да му издъхне на гърба. По този начинъ Колчо полу-живъ еле се дотътрази до трона, дѣто бѣше Огняновъ. Той го намѣри безъ да пита нѣкого, такава е чудната сила на инстинкта у лишенитѣ отъ зрѣние. Той улови съ пълна самоувѣренность една пола и попита ниско:

— Вий ли сте, бай Бойчо?

— Какво е? отговори Огняновъ.

— Наведи се!

Огняновъ си тури ухото на устата му.

Когато си дигнж главата той бѣше блѣдъ.

Една минута той мисли. Страшно напрегнжтитѣ жили на слѣпитѣ му очи, издаваxж силна умствена работа.

Той се пакъ наведе и пришушнж нѣщо на Колча.

Па слѣзе отъ трона, промъкнж се напрѣдъ и се

изгуби изъ тълпата причастница, които чакахѫ прѣдъ олтаря.

Въ тоя сѫщи мигъ царскитѣ врата се растворихѫ и попъ Никодимъ съ причастие въ рѫцѣ възгласи: „Со страхомъ божіимъ“! и черква пуснѫ.

Навалицата, подобно единъ отприщенъ потокъ, устреми се назадъ къмъ вратитѣ. Подиръ половина часъ черквата се испразди отъ послѣднитѣ бабички причастници.

Само въ олтаря остаяше литургяшътъ да се разоблача отъ одѣждитѣ.

Тогава влѣзохѫ вѫтрѣ заптиетата и пандуритѣ. Онъ-башиятъ бѣше разяренъ, защото Огняновъ не излѣзе. Значи, въ черквата се криеше. Заключихѫ вратитѣ изъ вѫтрѣ и захванахѫ тършуването. Едни се качихѫ въ женското отдѣление съ рашеткитѣ, други останахѫ долу, да дирѫтъ изъ троноветѣ и ѫглитѣ, трети влѣзохѫ въ олтаря изъ бочнитѣ врата. Прѣобърнахѫ всичко, изгледахѫ всички кѫтове, които би послужили за убѣжище, дигахѫ се на амвона, мѣстихѫ аналоитѣ, гледахѫ подъ прѣстола въ олтаря, въ дулапитѣ съ свещеннитѣ прѣдмѣти, въ ковчезитѣ съ вѣти икони, въ вглѫбнатинитѣ на прозорцитѣ, но никѫдѣ нищо не намѣрихѫ. Огняновъ, като че потѫна въ земята! Клисарьтъ самъ показваше всичкитѣ подозрителни мѣста, увѣренъ, че не може да бѫде скритъ тамъ Огняновъ. По едно врѣме и попъ Никодимъ зе да търси, защуря се насамъ-нататъкъ съ недоумѣние на лицето. Хванѫ да тършува даже между одѣждитѣ и между вещитѣ и книгитѣ на прѣстола... Самъ онъ-башиятъ се почуди на такова усърдие на попа. Пандуринътъ Миалъ му забѣлѣжи обаче, че не цѣлъ човѣкъ, а нито едно пиле не може да се укрие между тия нѣща.

— Какъ? та азъ друго търсѭ! отговори слисанъ попътъ.

— Какво?

— Кожухътъ ми нѣма, и калимявката, и синитѣ очила въ неѭ!

Бѣдниятъ попъ трепереше отъ студъ вече.

— Ахъ, разбра се, Шерифъ-ага! извика бай Миалъ.

Шерифътъ дойде облѣнъ въ потъ и запъхтѣнъ.

— Хжрсжзинътъ си е хжрсжзинъ! прибави пандуринътъ съ скрита радость; — откраднжлъ на дѣда попа дрѣхитѣ.

Шерифъ-ага останж поразенъ.

— Какъ тъй, попе?

— Нѣма ми кожуха, ни калимявката, ни очилата, никждѣ ги нѣма! каза попътъ въздивенъ.

— Оня ще ги е откраднжлъ! каза Шерифъ-ага, съ видъ на човѣкъ, който прави голѣмо откритие.

— Дума ли иска? Графътъ трѣба да се е облѣкълъ въ расото, да е наложилъ шапката и да е излѣзълъ тъй промѣненъ, безъ да го познаемъ, поясни пандуринътъ.

— Така ще да е, потвърди попътъ, додѣто се залисвахъ съ причастието нѣкой ги е зелъ.

— Право, азъ видѣхъ на вратата единъ попъ съ сини очила, потвърди едно заптие.

— И ти го не хванж, будала? искрѣска началникътъ му.

— Отъ дѣка да се сѣтиж? Ний извардяхме не попъ, а човѣкъ, оправдаваше се заптието.

— А бе той ли билъ бе, майки! каза си зачудено бай Миалъ; за туй се бѣ увилъ и загърналъ такъвъ, видѣхъ му само очилата... Баща му не можеше го позна...

Вратата се истропа силно. Шерифъ-ага заповѣда да огворьтъ.

Влѣзе Филчо пандуринътъ и капзамалътъ.

— Шерифъ-ага! графътъ е въ примката! извика Филчо.

— Скрилъ се въ калугерския метохъ, видѣли го, допълни капзамалътъ.

— Скоро въ метоха!

И всички се затѣкохж на вънъ.

XXVI.

Едно неприятно посѣщение.

Въ нѣколко раскрача полицейскитѣ хора се намѣрихж при метохскитѣ врата. Шерифъ-ага остави тамъ двама души съ истеглени саби и съ запънжти револвери.

— Никого нѣма да пустнете, ни да влѣзе, ни да излѣзе! заповѣда той, а съ осталитѣ си хора се вмъкнж въ двора.

Втурването имъ произведе голѣмо смущение въ метоха и разнесе страхъ и бъркотия изъ всичкитѣ килии. Наискачахж калугерицитѣ, забѣгахж по чердацитѣ; искокнахж гоститѣ имъ подиръ тѣхъ, дигнж се викъ, шумъ и неразбрана врява. Онъ-башиятъ напраздно махаше да се не плашжтъ и викаше по турски нѣщо, което тѣ не разбирахж, а още по̀-малко чувахж. Между това, заптиетата исхващахж, колкото попа видѣхж тамъ, и колкото души имахж очила, макаръ и не сини — и даже двама души, които носѣхж името Бойчо — и ги затворихж въ една стая. Между тѣхъ и — Кандовъ, и Бързобѣгунекъ. Но този послѣдниятъ този часъ биде освободенъ съ голѣми извинения отъ онъ-башиятъ, като не рая, а поданникъ на австрийский императоръ... Кандовъ протестираше изъ прозорцитѣ за това нагло посѣгателство възъ свободата му, и се ядосваше до бѣсъ; другаритѣ му стояхж по̀-спокойни, защото знаяхж каква е турската управия.

— Ти прѣзъ плетъ не се видѣлъ турци бѣ, Кандовъ! казваше единъ попъ.

— Но това е насилие, произволъ, беззаконие! викаше студентътъ.

— На такъвъ произволъ, и беззаконие се отговаря не съ викове — разбира ли ти главата на Шерифъ-ага? — а съ това ей, казваше Бочо касапинътъ, като извади ножътъ си.

Въ бързотата си Шерифътъ не се сѣти да разузнае кой е видѣлъ Огнянова, че влиза въ метоха и въ какви дрѣхи го е видѣлъ, а пристжпи тозъ часъ къмъ тършуване чердака, дѣто се бѣ качилъ бѣжанецътъ. На тоя чардакъ се намираше и килията на Хаджи Ровоама. Калугеритѣ се поокопитахж отъ първото стресване, протестирахж силно, обиждахж се, че ги подозиратъ да крижтъ въ метоха човѣкъ, който е противъ царството. Най-много се възмущаваше Хаджи Ровоама отъ това недостойно подозрѣние, отвори страшни уста противъ онъ-башията — тя знаеше турски — и най-послѣ го отпжди позорно. Но тършуването изъ останалитѣ килии се продължи трескаво: подъ листо диряхж Огнянова, и най-послѣ — трѣбаше да го напипатъ. Шерифъ-ага бѣше турилъ всичкото си честолюбие въ успѣха на това бѣсно ровение дулапи, ковчези, килери, кжтове скришни. Повечето народъ очакваше съ страхъ искарването на клетия графъ изъ нѣкоя килия.

По едно врѣме нѣкои извикахж зловѣщо: — „Хванахж го!“ Но излѣзе, че хванали господинъ Фратя, когото извлѣкли изъ подъ миндеря на госпожа Нимфидора, и го пуснахж.

Рада, облѣгнжта до прѣчкитѣ на чардака, слѣдѣше съ болезнено внимание напрѣдъка на диренето. Тя бѣше прѣмаляла отъ страхъ; бузитѣ ѝ облѣни съ сълзи. Това непрѣдпазливо излияние на чувствата убѣди всички, че се люби съ Огнянова. Тѣ ѭ поглеждахж враждебно, но тя малко се грижеше за расположението на тия хлѣвусти баби, тъй хладнокръвни къмъ нещастието, което заплашваше любовника ѝ. Тя даде пълна воля на сълзитѣ си.

На страна, двѣ калугерици си шушняхж ниско и сочехж съ очи килията на Хаджи Дария, леля на доктора Соколова и защитница на Бойча. Навѣрно, тамъ е и Бойчо сега, и тършуването приближава къмъ Хаджи Дария. Радиното сърдце се скубѣше. Ужасъ ѭ вкаменяваше... Боже, какво да се прави!

Колчо ѫ приближи — той ѫ позна по хълцанията ѝ и каза ниско:

— Радке, сама ли си тука?

— Сама съмъ, бай Колчо, отговори съ расплаканъ гласъ.

— Не безпокой се, Радке, пошушнѫ ѝ той.

— Какъ, бай Колчо? Ами като го намѣратъ? Той е тука.... Ти самъ си казвалъ, че го видѣли нѣкои въ метоха.

— Мислѭ, че го нѣма тука, Радке.

— Всичкитѣ думатъ, че е тука.

— Азъ пуснѫхъ тая муха... Бойчо, въ черквата, самъ ми порѫча́ да направѭ тъй. Нека се залисва тукъ полицията. Огняновъ сега е свободенъ, като влъкъ въ гората.

Бѣдната мома едвамъ се одържа да не прѣгърне слѣпеца. Лицето ѝ свѣтѣше ясно — лучезарно, като небе подиръ бурята. Тя влѣзна спокойно и сияюща при Хаджи Ровоама, която тутакси забѣлѣжи непонятното ѝ успокоение,

— Дали тая поразеница узна пъкъ, че оня не ще да е въ метоха? помисли си тя горчиво.

Па, като ѫ изгледа испитателно, каза:

— Радо, наплака ли се? хубаво, хубаво; ставай за смѣхъ на хората, плачи за тоя хайдутинъ и кръвопийца.

Радиното сърдце кипѣше отъ щастие.

— Щѫ плачѫ, отговори тя дръзко, нека да има единъ да плаче, когато другитѣ се радватъ...

Тоя смѣлъ отговоръ се стори на калугерката невъобразимо неприличенъ. Тя не бѣше привикнѫла така да ѝ отговарятъ. Тя изскърца съ зѫби:

— Мари безсрамнице!

— Не съмъ безсрамница.

— Безсрамница си и безумница! Твоятъ проклетъ кръвникъ днесь още ще мине на бѣсилото!

— Ако го уловѭтъ, отговори Рада язвително.

Хаджи Ровоама кипнѫ. Дива ярость ѫ задави.

— Не безпокой се, Радке, пошушнж ù той. *(Стр. 178).*

— На вънъ, проклетнице проклета! Да не стжпишъ на прагътъ ми вече, искрѣщѣ Хаджи Ровоама и ѭ истласка изъ вратата.

Рада излѣзе на чердака пакъ, като че нищо не бивало. Какво важеше за неѭ прѣзрѣнието на Хаджи Ровоама и грубото ѝ изгонване изъ килията ѝ? Тя бѣше спокойна, сърцето ѝ се веселѣше. Даже тя се благодари, че скжса́ всѣка свръзка съ тая жестока покровителница. Отъ утрѣ, а може-би и днесъ, да ѭ изгонжтъ и изъ училището, и тя да се намѣри подъ открито небе, безъ залъкъ хлѣбъ и изоставена.

Какво значеше това за неѭ? Тя знаеше, че Бойчо е спасенъ. Той сега е свободенъ, като влъкъ въ гората, както каза Колчо. Боже мой, какъвъ добъръ тоя Колчо? Каква милостива и сърдоболна душа, състрадателна къмъ чуждитѣ нещастия — той своето не види, забравя го, горкиятъ! Колко ду́ши ока́ти нарочно ставатъ слѣпи и жестоки къмъ мжкитѣ на човѣцитѣ! И тоя Стефчовъ — звѣрътъ, съ какво ли нетърпѣние очаква сега гибелта на Бойча! Но Бойчо бѣше далечъ отъ опасността сега... Неприятелитѣ нѣма да се радватъ, а честнитѣ хора какъ ще бждатъ доволни! Но никой, никой нѣма да е, както неѭ щастливъ! Обзета отъ тия невинни и свѣтли чувствования, тя изведнжжъ съгледа Колча, който слазяше полека изъ стълбитѣ.

— Колчо! викна тя, безъ да знае защо го вика.

— Радке, ти ли викашъ? и Колчо се повърнж.

— Боже мой, що го повикахъ и го морѭ това момче! попита се тя засрамена. Па се затече, спрѣ го и му каза:

— Бай Колчо, нѣма нищо... дай да ти стиснж ржката. И тя му ѭ стиснж съ гореща благодарность.

Тършуването се продължаваше. Шерифъ-ага го остави на другитѣ, а той, заморенъ, отиде при задър-

*

жанитѣ калимявки и очила, които едвамъ сега се сѣти́ да отпусне.

Кандовъ пакъ протестира́ за това насилие надъ личността му, въпрѣки всѣка справедливость.

Онъ-башиятъ, позачуденъ, попроси едного да му прѣведе думитѣ на тоя разсърденъ челебия.

— Кажи пакъ, Кандовъ, азъ да расправьж на ефендието, рече му Бенчо Дерманътъ, по́-вѣщь въ турския язикъ.

— Кажете му, моля ви, подзе Кандовъ, че моята лична неприкосновенность, моето най-скжпо човѣшко право, въпрѣки всѣка законность и справедливи основания...

Бенчо Дерманътъ му махна съ ржка отчаянно:

— Та такива думи нито ги има на турски! Остави се, бе Кандовъ!

Метохътъ най-послѣ се освободи отъ неприятнитѣ гости, които отидохж да разровьктъ градеца и околността му.

XXVII.

Скитникъ.

Присжтствието на духа му и тоя пжть спаси Огнянова.

Кога излѣзе извънъ града, първата му грижа бѣше да притули въ единъ храсталакъ камилявката и кожуха попски.

Снѣжната фжртуна, която му помогнж да мине невиденъ прѣзъ запустѣлитѣ улици, тука бѣше още по́силна. Планинскитѣ вѣявици фучахж; гърбътъ на Стара-Планина бѣше посипанъ, като съ соль. Полето, безлюдно и мрътво, добиваше безнадѣжно печаленъ видъ подъ сивата си ледна плащаница. За щастие, ненадѣйно слънчице проби облацитѣ и пекна топло надъ измръзнжлата природа.

Огняновъ вървѣше на западъ, безъ пжтека, прѣзъ лозята, просѣчени отъ долове и прѣсъхнжли потоци. Въ едно прикрито мѣсто той сѣдна да почине и да помисли

въз положението си. То бѣше тежко. Нѣкаква поразия, (фаталностъ), която имаше Стефчова за съюзникъ непрѣмѣнно, прѣслѣдваше го жестоко. Въ единъ часъ той виждаше подровено зданието, градено съ такава любовь и въодушевление. Той виждаше дякона, доктора, дѣда Стояна — може би и други блиски и прѣданни приятели, въ затвора — Рада разбита отъ скръбъ, неприятелитѣ тържествующи. Той не можеше да отгадае обстоятелствата, които улесниха кознитѣ имъ. Членчето въ „Дунавъ“ и ниското шпионство на псалта дадоха силно оржжие въ ржцѣтѣ на враговетѣ му. Всичкитѣ лоши сѣтнини му се испрѣчиха сега прѣдъ очитѣ му. Дали дѣлото бѣше безвъзвратно пропаднжло? Дали това нещастие нѣмаше да поведе къмъ нови открития, другадѣ? Бѣгътъ му се стори сега, като една подлость. Той искаше да се върне, да се увѣри самъ, до дѣ се простираше голѣмината на злото; той не мислѣше сега за себе си: неговото безстрашие бѣше способно на такава постжпка... Но той размисли: трѣбаше да бжде поне неузнаваемъ. Това го накара да продължи пжтя си. Той рѣши да иде на Овчери, найвѣрното му село, което най-често спохождаше въ забиколкитѣ си. При чича Дѣлка той имаше сгоди за прѣдрѣшване. Но отиването до Овчери, залѣпено въ една гънка на отсамнитѣ поли на Срѣдня-Гора, бѣше пълно съ опасности за Огнянова, защото пжтя му лежеше прѣзъ честитѣ турски села тждѣва. Слухътъ за изриването труповетѣ на двамата пехливана щѣше още днесъ да пролети, като свѣткавица, прѣзъ тия полухайдушки гнѣзда. Ако го не хваняхж, като подозрителенъ, щѣхж да го утрѣпжтъ, като гявуринъ: всѣки день падахж нѣколко души въ тая околность. Градското му облѣкло още повече усилваше тая вѣроятность. Безразсждно бѣше да се прѣстрашава, и да отива на явна гибель. Той рѣши да чака нощьта. Съ тая цѣлъ се

оттѐгли още по́ къмъ политѣ на Стара-Планина, дѣто гѫсти габареви бранища можахѫ да го потулѫтъ.

Подиръ два часа мѫченъ вървежъ изъ урвясти и диви мѣста, той се докопа до първото бранище. Тамъ скритъ между сухия храсталакъ, той се протегнѫ на гръбъ, за да почива, или по́-добрѣ да работи съ ума си. Небето се бѣше съвсѣмъ изеснило. Есенното слънце грѣеше привѣтливо и топло, и блещѣше въ капчицитѣ по трѣвитѣ, обърнѫти отъ снѣгъ на росица. Рѣдки врабчета прѣхвръкваха прѣзъ главата му безмълвно и кацаха по пѫтечкитѣ за храна. Единъ балкански орелъ високо се виеше надъ Огнянова. Или тукъ нѣйдѣ видѣше нѣкоя мърша, или самаго Огнянова зимаше за такова нѣщо. Тая мисъль му мина прѣзъ ума и го направи още по́-мраченъ. Тоя орелъ му се стори сега много зловѣщъ. Сякашъ, той бѣше живъ образъ на безпощадната му сѫдба; сякашъ, тая плътоядна птица очакваше да ѝ приготвятъ кървавия обѣдъ, па тогава да се спустне отъ своитѣ сини височини. А всичко бѣше възможно. Тоя пущинакъ, кръстосванъ често отъ ловци турци, които бѣхѫ живи хайдути, не бѣше безопасенъ. Сѫщо и Огняновъ съ нетърпение чакаше да прѣвали слънцето, и нѣколко пѫти се мѣстѝ, за по́-скришно прибѣжище. Врѣмето се бавеше ужасно и слънцето пъплеше уморително полека. А орелътъ сѐ се вияше. Плющне дважъ трижъ крила, па пакъ ги простре неподвижни и черни въ въздуха. Огняновиятъ погледъ бѣше прикованъ въ това плавающе тѣло, но умътъ му гледаше въ други дѫбочини. Въ неговата възбужденна мисъль минѫхѫ едно по друго въспоминанията на минѫлото... Години млади, години на борба, на страдания и на вѣра въ високи идеали. И България, за която се испитвахѫ, бѣше тъй хубава, тъй достойна за жертвоприношения! Тя бѣше богиня, която се питаеше съ крѫвьта на вѣрующитѣ въ неѭ. Нейниятъ кървавъ ореолъ, състояше отъ снопове лучезарни имена, и Огняновъ диреше тамъ своето, и му се чинѣше, че го

вижда... Какъ бѣше гордъ, и какъ бѣше готовъ да умре, а още повече — да се бори за неѫ! Смъртьта бѣше жертва възвишенна, борбата бѣше тайнство велико...

Единъ пукотъ отъ пушка стрѣсна Огнянова.

Той се озърна. Балканскитѣ екове повторихѫ гърмежа и замълчахѫ.

— Навѣрно, ловци гърмѫть по дивичъ, каза си той.

Огняновъ се успокои, но не за дълго. Слѣдъ единъ четвертъ раздаде се лай, и не далеко. Лаятъ се послѣдва тозъ часъ отъ човѣшки гласъ. Огнянову неволно мина на ума хрътката на Емексизътъ, който бѣше отъ близското село. Лаятъ, като че му бѣше познатъ, или тъй му се сторй. Той се повтори наблизко и по́-понятенъ, шуржкитѣ зашумѣхѫ, като че вѣтърътъ ги расклаща, и двѣ хрътки се подадохѫ съ муцуни наведени до земята.

Огняновъ отдѫхна.

Тукъ нѣмаше хрътката на Емексизъ-Пехливана, която той бѣше дресиралъ и научилъ да се спуща възъ человѣци, като възъ дивечъ... Това проклето животно, въпрѣки природата на хръткитѣ, въобще, тѫпи и безобидни, бѣше твърдѣ паметозлобиво, както видѣхме това при мънастиря. То се яви, като съюзникъ на Стефчова и приготви погибельта на Огнянова... Като го съгледахѫ, че се гуши въ храсталака, хръткитѣ дойдохѫ при него, подушихѫ го и се изгубихѫ нататъкъ. Внезапно Огняновъ чу, че приближаватъ човѣшки стѫпки. Той фукна да бѣга изъ гѫстака, безъ да се обръща назадъ. Изгърмѣхѫ три пушки, той усѣти, че го ухапа нѣщо въ кълката и утрои силата на бѣгътъ си. Гоняхѫ ли го, какво ставаше назади — той не чувствуваше. Испрѣчи му се единъ рѣченъ долъ. Той се вмъкнѫ между нискитѣ лѣщаци, които задръстяхѫ долътъ, и се въврѣ въ гѫсталака. Вѣроятно ловцитѣ го изгубихѫ. Доста врѣме слухтѣ Огняновъ, но нищо не чуваше. Тогава чакъ усѣти, че му дотопли нѣщо мокро на краката. „Ударенъ съмъ“, каза си уплашенъ, като видѣ

обувката си напълнена съ кръвь. Той се изу и видѣ лѣвия си кракъ облѣнъ въ неж. Тя бликаше отъ двѣ страни: крушумътъ бѣше само пронизълъ кълката и минжлъ Той откъснж парче отъ ризата си и запуши дупкитѣ. Болежката се усилваше, а нему прѣдстояше още дълъгъ и труденъ пжть. Кръвьта, която изгуби, го разслаби силно, при това той не бѣше подкрѣпенъ съ никаква храна днесь. Скроро притъмнѣ добрѣ, и той остави това мѣсто, което утрѣ щеше да бжде нагазено отъ турски потери. Заедно съ мрачината и нощният студъ растѣше. Първото турско село бѣше съвсѣмъ замрътвѣло. Турскитѣ села запустѣватъ и замязватъ на гробище щомъ се смръкне. Само въ една бакалница се чуваше глъчка. — Но Огняновъ не смѣ да похлопа, при всичко че бѣ прѣмалѣлъ отъ гладъ. Той вървѣ два часа още, заминж други села и най-послѣ се бѣлнж нѣщо прѣдъ него... Това бѣше Стрѣма. Той ж прѣгази доста трудно и на другия брѣгъ сѣднж, защото водата изстуди кракътъ му и раната го заболѣ силно. Позна, че кълката му е поотекла, уплаши се да се не ускори въспалението и той да остане на пжтя. Тогава стана, отрѣза тръстика край брѣга и смъкна панталона си да омие раната по начинътъ, който знаеше отъ Хаджи-Димитрово врѣме. Той смукнж вода въ дългата цѣвь, духнж ж въ едната дупка отъ крушума, и тя истече изъ другата. Така направи нѣколко пжти. Като си привърза по такъвъ начинъ самъ раната, Огняновъ пакъ се запжти къмъ Срѣдня-Гора, на която бѣше въ политѣ... Нощният мракъ гжстѣеше ... Огняновъ гонеше Овчери, което не виждаше. Скоро той позна че го изгуби: озова се въ непознатъ гжстакъ... Той се спрѣ замаянъ и се услуша. Той бѣше вече въ Срѣдня-Гора. Човѣшки гласове глухо достигнахж до слуха му. Той съобрази, че въ тоя полунощенъ часъ тукъ неможе да има други човѣци, освѣнъ вжглищари. Той си припомни сега и червеното пламъче, което отъ далеко бѣ зърналъ. Но какви ще бждатъ тѣ — българи или турци?

Той бѣше се заблудилъ, помръзналъ и обезсиленъ; ако бѣхж християни имаше надѣжда да се смилѭтъ. Той се поискачи малко и тогава видѣ пакъ огънчето на близко. Той се запѭти къмъ него. Прѣзъ клонитѣ ясно личехж човѣшкитѣ сѣнки насѣдали край огъня, и той улови нѣколко български думи. Сега какъ да се покаже? Той бѣше окървавенъ! Появлението му можеше да пропѭди тия българи или да има за него и по̀-лоши сетнини... Тѣ бѣхж троица, отъ които единия лежеше завитъ, а другитѣ двама гълчахж край тлѣющето огнище. Отъ страна единъ конь, покритъ съ чулъ, хрупаше сѣно. Огняновъ наостри уши.

— Хвърли дръва още, не дрънкай... а азъ да видѭ да турѭ още сѣнце на кобилата, каза по̀-възрастния и стана.

— Та азъ познавамъ тоя Вериговчанинъ! Ненко, дѣдовътъ Ивановъ синъ! каза си радостно Огняновъ.

Веригово, село оттатъкъ Срѣдня-Гора, бѣше сѫщо познато Огнянову.

Ненко се приближи до коня и се наведе да тегли сухо сѣно изъ едно козено вретище. Тогава Огняновъ се примѫкнж до него, между шубрѫкитѣ, и му каза:

— Добъръ ти вечеръ, бай Ненчо? Ненчо се изправи стреснѫтъ.

— Кой си ти?

— Не позна ли ме, бай Ненчо?

Слабата свѣтлина отъ огъня огрѣ лицето на Огнянова.

— Ти ли си, бе даскале? Ела, ела, наши хора сѫ тука... Нашъ Цвѣтанъ, бай Дойчинъ... Майки, та ти си ледъ, вкоченясалъ си се... казваше селякътъ, като тръгнж съ Огнянова къмъ огъня.

— Цвѣтанчо, повече дърва тури, нека да стане голѣмъ огъня... Имаме да сушимъ и да стоплимъ единъ християнинъ... Познавашъ ли го?

— Даскало! извика радостно момъка; — па оти си тѫдѣва? и той подложи малко суха връшина на Огнянова да сѣдне.

— Да си живъ и здравъ, Цвѣтанчо!

— Ударили го съ крушумъ ония звѣрове, каза ядосано Ненко; но слава Богу, не лошо.

— Ба!

— Дѣдо Дойчине, ставай, гостъ имаме! разбуди, или по́-добрѣ, срита́ Ненчо спящия.

Скоро голѣмъ огънь запламтѣ прѣдъ тѣхъ. Вжглищаритѣ поглеждахж състрадателно на прѣблѣднѣлото лице на Огнянова, който имъ расправяше на кжсо случката си. Той скоро усѣти благотворното дѣйствие на огъня. Помръзналитѣ му членове се затоплихж и раната не тъй силно го болѣше. Дѣдо Дойчинъ извади изъ скжсаната си торба комать хлѣбъ и глава кромидъ и ги подаде на Бойча.

— Това имаме, съ това те канимъ... За топло — далъ Господь, отъ царя сме по́-богати. — Заповѣдай, даскале...

Огняновъ се почувствува още по́-добрѣ. Душата му се напълни съ наслаждение ново и голѣмо. Тоя хубавъ, златенъ, великодушенъ пламъкъ, тая усойна гора наоколо му, тия лица почернѣли, груби, прости, дѣто свѣтеше топълъ приятелски погледъ, и тия попукани черни работни ржцѣ, които му подавахж сиромашкия залъкъ на българското гостолюбие, всичко това му се показа неизразимо трогателно. Да не бѣше тѣлесното страдание, Огняновъ щѣше да е въсхитенъ и щѣше да запѣе: „Горо ле, горо зелена“.

...Кждѣ зори вече, Ненко, който водѣше коня съ Огнянова, почука на една вратня въ Веригово. Кучетата въ двора лавнахж и чичо Маринъ се показа самъ. По необикновенно врѣме, въ което тропахж, той позна, че иде гостъ необикновенъ.

Съ първа дума си здрависахж, съ втора се обяснихж.

— Хай да ги порази Господь съ поганци недни! Хай кучета да ги яджтъ! Хай дяволи да имъ зематъ душитѣ! казваше чичо Маринъ, като сваляше полека Огнянова, чийто болѣжки се бѣхж усилили отъ тръскането.

Въведохж го въ една отстранена стая, дѣто и другъ

пѫть ощуваше Бойчо. Чичо Маринъ внимателно му прѣгледа и прѣвърза раната.

— Като на куче ще ти заздрави, забѣлѣжи той.

Вече се разсъмваше хубаво.

XXVIII.

Въ Веригово.

Огняновото лѣкуване отиваше успѣшно, макаръ и не тъй скоро, както прѣдсказа дѣдо Маринъ. Гостолюбивата му челядь пригаждаше всѣкакъ на болния, за да намали мѫкотията му. Самъ чичо Маринъ му станѫ лѣкарь — той отбираше нѣщо — баба Мариница се бѣше въспретнѫла да покаже своето готварско искуство. Отточихѫ бѫчвитѣ съ бѣлото срѣднегорско вино; всѣка сутрина по едно пиле се тръшкаше обезглавено на двора — за да украси послѣ трапезата на Огнянова, който ядеше самъ, защото бѣхѫ коледни пости.

Обиколенъ съ такова топло внимание и грижливость въ тая българска кѫща, Огняновъ прѣкара три недѣли, отъ день на день пó-добрѣ. Само го мѫчеше нетърпѣние да узнае пó-скоро какво ставаше въ Бѣла-Черкова, съ Рада, съ приятелитѣ му и съ дѣлото, отъ което го откѫснахѫ злополучни обстоятелства. Той молѣше чичо Марина да прати нѣкого тамъ да узнае, но чичо Маринъ се не съгласяваше.

— Не, азъ никого не пращамъ, самъ щѫ идѫ другата недѣля да си наземѫ едно друго за праздника. До тогава потърпи, синко... Ти си бѫди само миренъ, да оздравишъ пó-скоро. Господь си има милость.

— Но до друга нѣдѣля, азъ самъ щѫ могѫ да идѫ.

— Пущамъ ли те? то е моя работа. Азъ ти съмъ докторътъ, отъ мене се пита то... забѣлѣжваше съ чадолюбива строгость селякътъ.

— Баримъ да обадѫтъ на Рада, че съмъ живъ.

— Даскалицата знае, че си живъ, щомъ не си въ турски рѫцѣ.

И Огняновъ се покоряваше.

Нѣколцина вѣрни селяне го навиждахѫ; тѣ подиръ много молби бѣхѫ испросили отъ Марина воля да влизатъ при болния. Жъдни бѣхѫ душитѣ имъ да чуятъ распаленото слово на „даскала“ и всѣки пѫть излазяхѫ отъ него съ бодри лица и свѣтнѫли погледи. Най-свободенъ достѫпъ при Огнянова имаше попъ Иосифъ, прѣдсѣдателятъ на комитета. Той още отъ сега бѣ избранъ за войвода и прѣпорека крияше мѣжду свещеннитѣ одѣжди въ черковата. Дохаждаше още дѣдо Мина́, стария даскалъ. Огняновъ бѣше увѣренъ, че освѣнъ тѣхъ и чичовата Ма̀ринова челядь, никой другъ не знаяше въ село тайната. Така го увѣряваше и домовладиката. Между това, той забѣлѣжваше учуденъ, че отъ день на день трапезата му ставаше по́-богата: пържени пилета, яйца съ масло, оризъ съ млѣко, баница, даже често диви патки и зайци; разни вина се появяваха на трепезата му. Тя раскошь го безпокоеше; той се срамѣше нѣкакъ за разноскитѣ, които ставахѫ за него. По нѣкогажъ, като излазяше на двора, виждаше, че курника бѣше опустѣлъ. Той каза на чичо Марина:

— Чичо Марине, та ти ще се разсипешъ. Ако си не сберешъ умътъ, азъ ще се откажѫ отъ твоитѣ гозби и ще си купувамъ отъ бакалницата хлѣбъ и бито сирене... то ми стига.

— Ти недѣй пита̀ разсипвамъ ли се или не. Азъ съмъ ти докторъ и както знаѭ тъй лѣкувамъ. Тъй знай баба, тъй бай... Не ми се бъркай въ работата.

И Огняновъ замълчаваше, покъртенъ.

Той не знаеше, че цѣлото село се надваряше да угощава любимия си даскалъ!

Тайната му бѣше обща.

Но издайство не бѣше мислимо.

Той се радваше на голѣмо съчувствие сега. Слухътъ, че утрепалъ двамата кръвници, го въздигнѫ високо прѣдъ очитѣ на най-равнодушнитѣ. Юначеството отъ всичкитѣ добродѣтели най-силно обайва простия народъ.

Но раната на Огнянова полека заздравяше и приковаваше на едно мѣсто тая жива и нетърпелива натура. Огнянова мѫчехѫ безпокойства. Между посѣтителитѣ наймного му облегчаваше мѫкотията добриятъ дѣдо Мина. Съ него Огняновъ всѣки день прѣкарваше по нѣколко часове: той се свикнѫ и не можеше вече безъ него. Дѣдо Мина бѣше една антика, една жива останка отъ онова измрѣло поколение даскали на наустница и псалтирь, които първи отворихѫ прочутитѣ килии — училища въ България. Той сега бѣше навършилъ седемдесетьтѣ години; побѣлѣлъ, плещестъ, широколикъ, и ходѣше въ шалвари. Подиръ многолѣтенъ подвижнически животъ той бѣше хвърлилъ котва въ това глухо село и доживяваше тихо дълговѣката си старость. Изостанѫлъ отъ врѣмето си, като не можеше да ползува съ старото си учение, той още пѣеше безвъзмедно въ черква: тамъ прѣобразованията нѣмахѫ право, ни достѫпъ. Селянетѣ, въ празднични дни, го забиколяхѫ и слушахѫ зяпнали увлѣкателнитѣ му старчески раскази, които приличахѫ на проповѣди, подмѣшани съ изрѣчения отъ светото писание. То едно съставяше всичкия му прочитъ и пища за душата. Огняновъ се любуваше на тая дрѣвность, и съ благодарение слушаше мѫдритѣ размишления на побѣлѣлия труженикъ — живъ отгласъ на една забравена епоха. Когато человѣкъ се намира подъ удара на страданието, нравственно или физическо, душата му се настроява религиозно; той намира ненадѣйно утѣшение въ словото на великата книга. То успокоява, като врачебенъ балзамъ, мѫкитѣ му. Огняновъ пръвъ пѫтъ испитваше обаянието на боговдѫхновеннитѣ думи, съ което старецътъ озаряваше своитѣ. Когато найнапрѣдъ го навѣсти на леглото, дѣто Мина каза строго:

— Пакъ жертва християнска! Пакъ кръвь невинно пролитая! **Доколе Боже поноситъ врагъ?... Ескѵю отвращаеши дѣсницѵ твою?... Костани, Боже! сѵди... Коздвигни рѵцѣ твои на гордини ихъ въ конецъ!...**

И той го здрависа и распита съ участие. Но Огняновъ, като поиска да се обърне, изохка отъ силна болежка, която му причини движението.

— Крѣпи се, синко. **Блаженни плачѵщіи яко тіи ѵтѣшатсѧ**, продума той скръбно.

— Ехъ, дѣдо Мина, било ни писано малко теглилце... нали сме се нарекли апостоли пусто и върло? каза полуусмихнѫтъ Огняновъ.

— Тежко е, тежко е, даскале, вашето дѣяние на земята; но то е славно и похвално, защото самъ Богъ ви е вразумилъ да слугувате на народа. **Вѕі есте свѣтъ міра: не можетъ градъ ѵкритисѧ верхѵ горѕі стоѧ... Нали е казалъ Христосъ на светитѣ апостоли: Жатва ѵбо многа, дѣлателей же мало... Идите: се азъ посылаю вы ако агнци посредѣ волковъ?**

Тия прости думи внасяхѫ сладка утѣха и бодрость въ Огняновата душа. Той помоли стареца да му даде нѣкоя свещенна книга да почете и той му донесе псалтиря. Огняновъ се залови съ жаръ да чете това вдхновенно умотворение, дѣто блика изворъ отъ такава висока поезия. Тия пѣсни на борби, на отчаянни вопли и на въстърженни молитви извикваахѫ откликъ въ смутената му душа. Давидовитѣ псалми не падахѫ отъ рѫцѣтѣ му.

Най послѣ дойде врѣмето и чичо Маринъ отиде за Бѣла-Церква. Огняновъ тревожно очакваше завръщанието му. Мисли отъ лоши по-лоши му минуваахѫ прѣзъ ума. Той отъ мѣсецъ и повече насамъ незнаяше що става съ най-блискитѣ до сърдцето му люде. Какво чинѣше Рада? Подиръ избѣгването му какви ли не оскърбления, какви ли не гонения трѣба да е истърпѣла за него! Тя една е посрѣщала всичката буря на обществото, може-би и

яростьта на властьта. Бѣдната, не ѝ било сждено да добрува съ него. Ето ѫ нещастна, изложена пакъ на ударитѣ на сждбата, убита въ най-благитѣ си мечти, и опозорена въ общественното мнѣние. Хорската жестокость ще ѝ вмѣни въ прѣстжпление привързаностьта ѝ къмъ него, и ще ѫ направи да искупи съ люти огорчения малкото радости, които ѝ достави това чувство. И той не е тамъ да ѫ утѣши, да подкрѣпи това слабо дѣте...

Потжналъ въ тия тжжни размишления, той съ истинска радость видѣ появлението на дѣда Мина. Поне имаше кому да се искаже. Дѣда Мина го изслуша угрижено.

— Надѣжда, надѣжда, даскале, на Бога; не унивай; всевишнятъ не оставя страждущитѣ, които иматъ упование на неговата милость. Надѣющіи сѧ на Господа ѩко гора Сионъ... Ѩко не оставитъ Господь жезла грѣшныхъ на жребіи праведныхъ .. Сѣющіе слезами радостію пожнутъ...

Като да се оправдаѫтъ отъ малко тия благи думи, вратата се отвори и чичо Маринъ влѣзе.

Огняновъ, въстрепералъ, поиска да прочете вѣститѣ по челото му.

— Добра вечерь! стой, стой, даскале! да ти расправѫ... Па да не си много мърдалъ? каза той, като славяше тежката си намѣталка.

— Вашитѣ касабалии, подзе пакъ чичо Маринъ, сж чудни хора: като сѣнки — не можешъ да ги уловишъ да си побъбришъ...

— Ами не отиде ли право при доктора?

— Запрѣнъ е той.

— А при дякона, на мънастиря?

— Скрилъ се дякона.

— Дѣда Стояна намѣрили го?

— Богъ да го прости, оставилъ ни здраве: умрѣлъ сжщата нощь, когато го затворили, отъ бой: казватъ, че исказалъ работата, горкиятъ, подъ мжката.

— Ахъ клетия дѣдо Стоянъ!... А Радка, Радка?

— Съ неѫ не можахъ да се видѫ.

— Какъ, какво е станѫла Рада? Той приблѣднѣ.

— Тамъ си е, не грижи се; но ѫ извадили из школото.

— Да бѣше погледналъ у калугерицитѣ, у госпожа Хаджи-Ровоама! викаше Огняновъ безпокойно.

— Испѫдила ѫ калугерката немилостиво.

— Боже мой, тя е останѫла на пѫтя! Тя е убита!

— Прибралъ ѫ чорбаджи Марко у една негова роднина, но неможахъ да налучѫ кѫщата, а другаритѣ бързахѫ... Но азъ распитахъ, момичето добрѣ е...

— Тоя бай Марко, нѣма да му се наплатѩ. А какво се приказва за мене?

— За тебе? Та тебъ тамъ ти викатъ всичкитѣ едно друго име... докѫдъ да се сѣтѩ побѣлѣхъ съвсѣмъ.

— „Графътъ“ ли?

— Хѫ, графътъ, за графътъ всички казватъ, че билъ упушнѫтъ въ Аиевското бранище, отъ ловци.

— То е истина.

— Нѳ е до тамъ право: ти си живъ, а тебе те мислѫтъ за умрѣлъ — и по́-добрѣ, казвамъ азъ.

Огняновъ скокнѫ, като клъцнѫтъ отъ змия.

— Какъ? Ами тя? И тя ме мисли за убитъ? Само това и́ не стигаше на нещастната!

Той закрачи изъ стаята, като че се опитва.

— Не ходи, да не разврѣждашъ раната.

— Азъ могѫ вече да пѫтувамь, каза съ рѣшителенъ видъ Огняновъ.

— Кѫдѣ да пѫтувашъ? попита стреснѫто дѣдо Маринъ.

— За Бѣла-Черква.

— Ти лудъ ли си?

— Не съмъ, но щѫ станѫ, ако се бавѩ още единъ день. Извади ми дрѣхи; давашъ ли ми и коня си?

Чичо Маринъ знаеше твърдоглавството на Бойча, за това нито се опита да го задържи.

— И дрѣхитѣ, и коня земи. Само ми е жално за твоитѣ младини, каза той посърнѫлъ. — По друмищата кръстосватъ читачà: обиритѣ и пакоститѣ нѣматъ четъ... не жалишъ ли себе си?

— Не се грижи за мене, азъ ще се върнѫ при тебе, като соколъ, живъ и здравъ. Само ако ме не испѫдишъ... прибави Огняновъ полушеговито.

Старецътъ го изгледа мрачно.

— Не! Ти нѣма да тръгнешъ! каза той рѣшително, азъ ще съберѫ цѣлото село, и то насила ще те затвори тука. Ти намъ си потрѣбенъ, като комка божия — а отиващъ да те убиѫтъ! Азъ не щѫ послѣ да каже свѣтътъ: чичо Маринъ пустнѫ даскала Бойча, нашиятъ апостолъ, да стане зянъ! крѣщѣше сърдито дѣдо Маринъ.

— По-полека, чичо Марине, че се чува на далеко, забѣлѣжи му Огняновъ.

Дѣдо Минá се усмихнѫ подъ мустакъ.

И Мариновото лице се развесели лукаво.

Огняновъ ги изгледа очуденъ. Навѣрно, неговитѣ послѣдни думи ги разсмѣхѫ. — Що се смѣйте? попита той.

— Ехъ, да те поживи Господь, даскале! Та ти отъ кое се пазишъ? Цѣлото село, доръ и дѣцата, знаѫтъ, че си у мене... За твоята софра цѣло село се трудѣше... Ний сме прости хора, но християнинъ не издаваме, а като за тебе — и душа даваме!

Сега и Огняновъ се усмихнѫ, като узна, че тайната му била селска.

Подиръ доста прѣпирни още Огняновъ възтържествува надъ страхуванията на домовладиката, и тръгването бѣ рѣшено.

XXIX.

Една безпокойна почивка.

Слѣдъ единъ часъ, единъ турчинъ, яхнѫлъ на конь излазяше изъ Веригово.

Казахме турчинъ — по̀-добрѣ — читакъ.

Дрипава зелена гѫжва, излиняла съвсѣмъ, покриваше челото му до вѣжди; отзадъ — вратътъ хубаво избръснѫтъ; басмянъ елекъ съ искѫсани петелки, незакопчанъ на шията; съдранъ чепкенъ на плещи съ оръвани рѫкави; мазенъ силяхлѫкъ на пояса съ единъ старъ чекмаклия пищовъ, кѫса харбия и сопотски ятаганъ, и чибучка; опнѫти потури изжулени, съ раскопчани крачоли и сейменски царвули съ ремици. Възъ всичко това хвърлено джубе шаячево, одрипавѣло.

Така Огняновъ бѣше неузнаваемъ.

Зимата, влѣзнѫла вече въ всичкитѣ си права, покриваше земята съ бѣлото си покривало, прѣзъ което се озъбваха̀ и чернѣеха̀ канариститѣ хълбоци на Стара-Планина. Природата бѣше мълчалива и тѫжна. Само силни орляци отъ гарвани прѣхвърчаха̀ и заглушаваха̀ задрѣмалия въздухъ.

Прѣкиятъ пѫть за Бѣла-Черква отиваше на сѣверо-източна посока, но Огняновъ не улови него: щѣше да стане нужда да мине прѣзъ селото на Емексизъ-Пехливана, но това му вдѫхваше неволенъ страхъ. Испрѣчваше му се въ умътъ хрътката на убития, въ която сѣкашъ бѣше се въплотилъ ненавистниятъ духъ на турчина, за да застрашава и гони— и отъ гроба — Огнянова. За това той рѣши да потегли право на сѣверъ до Карнарския ханъ, а отъ тамъ да тръгне на истокъ, по политѣ на Стара-Планина, къмъ Бѣла-Черкова. Така, пѫтьтъ му избикаляше, но прѣдставяше по̀-малко опасности, макаръ че и той минуваше прѣзъ турски села. Когато Огняновъ приближи първото, снѣгътъ бѣше западалъ на голѣми парцали и замрѣжваше

всичко прѣдъ очитѣ на пѫтника. Студътъ се усилваше и вкоченясваше членоветѣ му; той едвамъ усѣщаше юздата на коня въ рѫцѣтѣ си, когото само инстинктътъ водѣше напрѣдъ, защото снѣгътъ бѣше застлалъ всичкото поле и никаква диря отъ пѫть не се виждаше. Той влѣзе безшумно въ пуститѣ улици на селото, дѣто никаква жива душа се не обаждаше, и скоро отсѣднѫ при единственното ханче, срѣщу мечетътъ. Той искаше да даде отдихъ на коня си, силно заморенъ отъ снѣжния пѫть, а и самъ да се посгрѣе. Едно момче пое коня, той бутнѫ вратата на кафенето, което се виждаше да е праздно, понеже никаква глъчка не излазяше. Кога влѣзнѫ, той останѫ слисанъ: то бѣше натъпкано съ аги! Да се повърне тозъ часъ назадъ бѣше неловко. Той се рѣши да сѣдне, и отдаде имъ темена, и тѣ му ѭ върнахѫ вѣжливо. Като бѣше живѣлъ дълго врѣме между турци, той бѣше запознатъ добрѣ съ нравитѣ и съ язика имъ. Тѣ бѣхѫ насѣдали на рогозки, съ изути калеври и съ чибучки въ рѫцѣ. Гѫста мѫгла димъ отъ тютюня пълнѣше кафенето.

— Едно кафе, каза той строго на кафеджиятъ.

И той зе да тъпче чибука, като се силно навождаше надъ него, за да прикрие, колко-годѣ чъртитѣ си. Въ такова едно положение той зе да се вслушва въ разговоритѣ, като сърбаше шумно кафето. До едно врѣме, равнодушенъ къмъ тѣхъ, той изведнажъ наостри уши: рѣчьта случайно дойде върху убиването на двамата пехливани. Такова едно приключение отдавна не се бѣше запомнило въ околностьта, и то и днесь силно още дразнѣше и разсвирѣпяваше турчата. Внезапно възбуждание облада обществото въ кафенето, до одѣвѣ тъй тихо и флегматично. Злобни псувни и кръвнишки закани надъ Българитѣ заваляхѫ тамъ. Огняновъ съ страшно навѫсено лице продължаваше да сърба шумливо кафето си, знакъ, че и него вълнуваше общото негодуване. Изведнажь думата дойде на убиецътъ на турцитѣ, и той слисанъ видѣ колко името

*

му и личността му бѣхж популярни и тука. Имаше вече и легенди за него.

— Тозъ кяфиръ-консулъ не може ни да се улови, ни да се познае... каза единъ отъ присжтствующитѣ.

— Нему му помага нѣкой дяволъ: ту го видишъ даскалъ, — попъ, ту — селянинъ, ту — османлия; изъ единъ пжть мѣнява видътъ си: отъ момче става старецъ; сега кюсе и черноокъ, слѣдъ малко — пала-буюклия и русъ. Иди та го лови! Ахмедъ-ага ми расправяше, че по едно врѣме му уловили дирята и го погнала потеря кждѣ текийското бранище. Той билъ облѣченъ, като селянинъ; изведнжжъ, потерята гледа прѣдъ себе си гарга: нѣма ни селянинъ, ни дяволъ тамъ... Гръмватъ всичкитѣ, но птицата се изгубва и чуватъ само грачение прѣдъ себе си.

— Бошъ-лафъ, обадихж се нѣколцина недовѣрчиво.

— Гявуринътъ кога да е ще падне на ржка, само да му разберемъ гнѣздото, дѣто се крие, забѣлѣжи другъ.

— Та азъ ви казвамъ, че не може да се хване, кератията, подзе първий ораторъ... Та той се и не крие, но познавашъ ли го!... Той може сега да бжде тукъ при насъ, въ кафенето, и пакъ да не знаемъ че е той.

При тия думи, присжтсвующитѣ машинално повдигнахж очи и се изгледахж. Нѣколко погледи се спрѣхж съ любопитство върху Огнянова.

Той сега страшно сърбаше третьото си кафе, като на всѣки мигъ испущаше изъ устата си единъ облакъ димъ, който го забуляше съ вълнитѣ си, но той чувствуваше вперенитѣ въ него погледи и подъ скулуфитѣ му протекохж капки потъ. Той не можеше да издържи по́-дълго това напрѣгнжто състояние и чакаше сгоденъ моментъ да остави кафенето и да джхне на чистъ въздухъ.

— Ако е кжсметъ за на кждѣ? попита го единъ.

— За Клисура, съ Божия воля, отговори Огняновъ, като развързваше спокойно една дълга оваляна кисия за да плати кафетата.

— Че въ тоя снѣгъ и ѳжртуна?... Ти, по́-добрѣ прѣнощувай тука: утрѣ ще стигнешъ пакъ за пазаря.

— На пжтника пжть, на жабата локва, отговори усмихнато Огняновъ.

— Ти си приказвашь бабини деветини, Рахманъ-ага, твоятъ кѣфиринъ не е ни дяволъ, ни гарга, ами си е комита. като всѣки комита.

— Хванете го дѣ!

— Ще го хванемъ... Гнѣздото му подушихме.

— Камо да паднеше на ржка, извикахж нѣколцина съ кръвожадни погледи.

— Азъ си залагамъ главата, че днесъ или утрѣ, Бойчо — комита е въ примката.

— А дѣка го дирятъ, кучето?

— Крилъ се въ нѣкое срѣднегорско село, гявурско, намѣрилъ топло мѣсто. Вчера отидохж нѣколко заптиета прѣзъ Баня, други прѣзъ ливадитѣ абрашларски: ще го загащимъ...

— Та и ти отивашъ по него!

— По него! Въ Веригово ще се съберемъ и отъ тамъ ще захванемъ.

Едвамъ сега Огняновъ забѣлѣжи, че говорящиятъ билъ заптие, което по́-напрѣдъ не бѣ съгледалъ въ жгълътъ. Това откритие за голѣмото примеждие, що го очаквало въ Веригово, го порази още повече. Подозрителнитѣ погледи паднахж отъ него, но това кафене го задушаваше... Той поздрави съ темена присжтствующитѣ и излѣзе.

Когато се намѣри пакъ на вънъ, на чистъ въздухъ, на свобода, подъ снѣжното небе, той изджхнж на широко и се мѣтна на коня.

Слѣдъ три часа пжтъ, той и коньтъ му покрити съ снѣгъ, се спрѣха при Карнарския ханъ.

XXX.

Любезенъ познайникъ.

Карнарскиятъ ханъ е станцията на високия троянски проходъ. Тукъ пѫтницитѣ почиватъ, похапватъ, посгрѣ-ватъ се и тогава съ новъ запасъ отъ сили почватъ да възлизатъ по ребрата на Стара-Планина. Но една двѣ недѣли прѣзъ зимата ханчето не посрѣща пѫтници, защото вѣявици засипватъ съ дебели прѣспи стария римски друмъ на връхъ Балкана и той става непроходенъ. Всѣкакви съобщения мѣжду Тракия и Дунавска България се прѣкращаватъ, додѣто троянскитѣ кираджии съ египетски мѫки не прориятъ тѣсна пѫтека изъ снѣга. Именно, сега пѫтьтъ бѣше затворенъ и ханчето пустѣеше. Ханджиятъ Българинъ, дребно, ухилено човѣче, съ тѫпоумно лице, посрѣщнѫ твърдѣ вѣжливо госта си и го въведе въ голѣмата стая за гоститѣ, която служеше и за всичко друго. Огнището горѣше и Огняновъ запуши чибучката.

— Имате ли други гости? попита той ханджиятъ.

— Нѣмаме гости. Балкана, като се затвори, затваря и моя ханъ... За кѫдѣ така, аа? попита ханджиятъ, като изглеждаше нѣкакъ любопитно госта си.

— Можешъ ли свари едно кафе? попита Огняновъ вмѣсто да отговори.

— Можемъ, можемъ, какъ не можемъ?... а за кѫдѣ тъй, аа? настояваше ханджиятъ.

— За Троянъ.

— А отъ кѫдѣ?

— Отъ Бѣла-Черква идѫ... Пѫтьтъ добъръ ли е нататъкъ.

— И азъ съмъ отъ Бѣла-Черква, но за Троянъ не можешъ минѫ... Азъ ти казвамъ, ти мене вѣрвай... бъбреше ханджиятъ, като подаваше кафето и гледаше вторачено въ Огнянова, като човѣкъ, който иска да го познае.

Огняновъ се наведе намръщено за да избѣгне това

Огняновъ се наведе намръщено за да избѣгне това досадно взирание.
(Стр. 198).

досадно взирание. Ханджиятъ му хвърли още единъ косвенъ погледъ и се усмихнѫ подъ мустакъ.

— Ханджи, ти си направилъ сладко кафе! каза Огняновъ строго и остави чашата.

— Прощавай аа, азъ мисляхъ, че го пиешъ шекерлия. Да ти направѭ друго?

— Не трѣба!

— Не, пий, пий едно кафе, азъ ти казвамъ, добрѣ е...

— Какво има ново тѫдѣва?

— Страхотии, убийства, обири всѣки день... Пхтници нѣма, балкана затворенъ, азъ губѭ... Еле отъ когато изровихѫ Емексизъ-Пехливанътъ — ти го знайшъ де — османлиитѣ много запакостихѫ... Ужъ търсятъ комити, а сами́ колятъ невиннитѣ хора. Азъ ти казвамъ правичката, ти мене вѣрвай...

Огнянова удиви смѣлостьта на ханджиятъ: така можеше да се говори прѣдъ Българинъ само. Затова той, въ ролята си на Турчинъ, намуси се кисело.

— Пезевенкъ, ти ако дрънкашъ много много, и тебе ще ти дойде нѣщо до главата.

— Азъ знаѭ прѣдъ кого се бъбра, аа, каза ханджиятъ съ фамилиаренъ тонъ.

Огняновъ го изгледа още по́-зачудено. Той поиска да се скара.

— Гявуръ, ти гаче си пиянъ!

— Графе, не се сърди де, че и азъ на „Геновева“ плакахъ! отговори ханджиятъ вече по български и му хванѫ дѣсницата да се ржкува.

Огняновъ видѣ, че го познахѫ. Това му досади силно. При това, и лицето и безочливата обноска на ханджиятъ му бѣхѫ противни. Той го измѣри съ погледъ и попита студено:

— Отъ дѣка си, ваша милость?

— Отъ Бѣла-Черква, Рачко Пръдле́то! отрекомандува

се ханджията и подаде пакъ ржка, която увиснж на въздуха.

Но Рачко се не оскърби.

— Защо се боишъ отъ мене, графе? или се срамувашъ отъ името ми? То ми е остало отъ баща ми, и ми е за честь... Защото, какво става отъ името? Името е нищо, но човѣкъ, като е честенъ, тогава и името е красно... Питай въ Бѣла-Черкова кого викатъ Пръдлéто и всѣки ще ти каже... Ти мене слушай... Като е човѣкъ съ честьта си, то и името, на примѣръ, да кажж... Азъ храняж кжща и имамъ три дѣца — и тебе да ти се върнжтъ — та всѣки ми има почетьта... а челякъ защо живѣй? За една честь и за едно красно име...

— Имашъ право, бай Рачко, много умно приказвашъ.

— Имамъ право я, не ме гледай, че съмъ такъвъ: и азъ съмъ дяволъ... Колко пжти съмъ посрѣщалъ тука народни... Азъ щомъ те видѣхъ одѣвѣ, рекохъ си: чакай да видимъ да ли ще ме познай графътъ.

— Огняновъ не си припомняше да е видѣлъ нѣкога тоя знаменитъ человѣкъ...

— Ти отдавна ли държишъ тоя ханъ?

— Има година и половина, ама на „Геновева“ се улучихъ въ Бѣла-Церква... ти бѣше графътъ.

— А ти нѣма ли да ми дадешъ нѣщо да похапнж?

— Каквото далъ Господь него имамъ. И Рачко сложи на една габровска мазна трапеза малко фасулъ съ чървенъ пиперъ, кисело зеле и хлѣбъ.

— И азъ щж ти правж другарлжкъ, прибави любезно Рачко и сѣднж и той да пладнува съ Огнянова.

Огняновъ заѣде мълчаливо. Тоя Рачко му правѣше лошо впечатление съ безочливото си обращение и съ още по́-безочливо име, особенно като сѣднж неканенъ.

„Какъвъ недодѣланъ ханджия! и малко идиотъ“ мислѣше си той. Като да подтвърди думитѣ му, Рачко налѣ двѣ чеши и каза: — Дай да се чукаме! аршъ-маршъ!

Да живѣй! и той гаврѫтнѫ чашата си съ укиселѣлото вино. — Ама познахъ те изведнажъ, нали? Азъ колко пѫти съмъ посрѣщалъ тука дякона Левски и съмъ се чукалъ съ него!.. Той ми бѣше приятель... И азъ съмъ отъ народнитѣ, не ме гледай че съмъ такъвъ...

Огняновъ забѣлѣжи противорѣчие, или просто лъжа, понеже дяконъ Левски бѣше умрѣлъ прѣди три години. Това му усили недовѣрието.

— Испий си виното де! Какъ? Не пиешъ ли? Дай азъ да го испиѫ тогава. И Рачко гаврѫтнѫ и Огняновата чаша, ката се навѫси ужасно отъ испития оцетъ.

Обѣдътъ се свърши по-скоро, вопрѣки желанието на развеселѣлий Рачка.

— Стой де, що бързашъ? Нали ще останешъ да нощувашъ тука? Азъ щѫ те оставѫ малко, щѫ идѫ до Карнари... ти ме почакай. Остани тука тая вечерь... ще се разговаряме... И азъ съмъ народенъ.

— Благодарѫ, бай Рачко, извадѣте ми коня, азъ щѫ минѫ напрѣдъ.

— Ами лошъ е пѫтьтъ... Азъ ти казвамъ правичката; ти мене слушай... Отрѣзвамъ си главата...

— Не е нужно това, отговори сухо Огняновъ, па прибави нетърпѣливо: коня ми!

Ханджиятъ отиде на вънъ.

Огняновъ изгледа внимателно стаята и съсѣднитѣ дупки. Дойде му неволно на умъ какринския ханъ, дѣто бѣхѫ издали Левски. Кръчмаритѣ по турскитѣ села — сé Българи — по нужда и навикъ, бѣхѫ привикнали да братуватъ съ турцитѣ, за това не бѣхѫ безопасни. А това бръмкало, Рачко, бѣше способенъ по най-невиненъ начинъ да напакости.

— Коньтъ ти е готовъ навънъ, ама пѫтьтъ е лошъ за Троянъ... каза Рачко, като се върнѫ.

— Колко искашъ за мене и за коня?

— Хе, графе, да прощавашъ, азъ те гостихъ.

— Не, кажи да ти платѣ, азъ съмъ твърдѣ благодаренъ отъ твоето гостоприемство, а най-повече отъ виното, каза Огняновъ иронически.

— Ба, винцето го бива... но азъ нито за него, нито за яденето, нито за сѣнцето пара не ти зимамъ... Азъ за такива приятели...

— Кога е тъй, благодарѣ ти, бай Рачко, каза Огняновъ, като се озърташе. — Тукъ нѣма ли други?

— Азъ и момчето сме само, графе, но момчето го пратихъ на Бѣла-Черкова, то тая вечерь ще си доде. Пакъ сега искамъ да прѣскокнѣ до селото, а нѣма кого да оставѣ тука... Остани де!

Огняновъ хвърли очи на единъ стълпъ. Па хванѣ ханджиятъ за ржка и му каза по приятелски:

— Сега потърпи, бай Рачко, да те вържѣ. И Огняновъ откачи съ една ржка вжжето, що висѣше на стълпа за пиронъ, а съ другата притискаше кръчмаря до дървото.

Кръчмарьтъ зе това за вшутявка.

— Сега пъкъ ще ме вързвашъ ли? Връзвай! каза той весело.

Огняновъ увиваше спокойно вжжето около стълпа и ханджиятъ. Като видѣ сериозността на работата, той се почуди, па се разсърди:

— Не си играй де! хайдутинъ ли съмъ да ме връзвашъ? И Рачко се размърда.

Огняновъ му каза натъртено: — Ако крекнешъ, щѫ ти распорѣ корема!

Кръчмарьтъ, втрѣщенъ, погледнѫ силяха. Той знаеше, че графътъ си не поплюва на ржцѣтѣ. И кротувà, като дѣте.

— Азъ би искалъ да врѣжѫ само устата ти, но, като не можѫ тѣхъ — връзвамъ тебе, казваше му Огняновъ ухилено, като го прикова здраво за стълпа. Послѣ попита:

— Кога ще се върне твоето момче?

— Довечера. Рачко трепераше.

— Ехъ, то ще те отвърже. Сбогомъ, бай Рачко, азъ щж гоньж Троянъ. Па помни графа — на ума си само...

И, како му хвърли тамъ нѣколко гроша, Огняновъ яхнж коня и продължи пжта си.

XXXI.

Тлъка въ Алтжново.

Вмѣсто къмъ Бѣла-Черкова, Огняновъ обърнж сега назадъ къмъ село Алтжново, сгушено на западний кжтъ на долината. Остаяхж му два часа до тамъ, но коня му бѣше съсипанъ и пжтя мжченъ, та едвамъ по мръкнжло той стигнж въ селото, испращанъ отъ виенето на вълцитѣ, които го гонихж до края.

Той влѣзе прѣзъ българската махала, (селото бѣше смѣсено, Турци и Българи), и скоро се спрѣ прѣдъ вратнята на бай Цанка.

Бай Цанко, клисурецъ родомъ, отъ одавна заселенъ и оселяненъ въ това село, бѣше простодушенъ, съ веселъ нравъ, и родолюбивъ човѣчецъ. У него често гостуваxж апостолитѣ. Той прие радостно Огнянова.

— Добрѣ станж, че дойде у мене... Тая вечерь имаме тлъка, та бари да погледашъ момитѣ ни. Нѣма да ти се стѣга душата, рече Цанко усмихнжто, като го въвождаше въ стаята.

Огняновъ прибърза да му обади, че е прислѣданъ, и защо.

— Чухме, чухме и ний, каза бай Цанко; та като сме затънтени тука, сякашъ, че не сме въ свѣта?

— Нѣма ли да ти напокостж нѣщо?

— Не се грижи, ти казвамъ; тая вечерь гледай да си изберешъ нѣкоя дѣвойка да носи байряка, шегуваше се Цанко; на́, отъ това прозорче ще ги изглеждашъ всичкитѣ, като единъ царь...

Огняновъ се намѣри въ една малка тъмна стаичка. Прѣзъ дървеното ѝ прозорче се гледаше въ голѣмата, дѣто бѣше тлъката, (тамъ бѣхж се събрали по́-личнитѣ моми и невѣсти, за да попрѣджтъ и пошижтъ за чеиза на Цанковата дъщеря, Донка). Огъньтъ весело пламтѣше и освѣтляваше всичкитѣ стѣни, украсени само съ щамбата на Св. Иванъ Рилски и съ шарени глечосини блюда по полицитѣ. Мобилитѣ съставляваxж, както въ всѣка по́-заможна селска кжща: водникътъ, мосандрата, лавицата и голѣмиятъ долапъ съ всички покжщнини на Цанка. По послания съ козяци полъ сѣдѣхж гоститѣ и гостенкитѣ работници. Освѣнъ огнищния свѣтликъ тѣмъ свѣтѣхж и двѣ газеви лампици — раскошъ тая вечерь.

Огняновъ отдавна не бѣше присжтствувалъ на такова любопитно събрание — обичай, завѣщанъ отъ страната. Сгушенъ въ тъмното килерче, той съ внимание гледаше простодушнитѣ сцени отъ първобитния още селски животъ. Вратата се отвори и при него влѣзе булка Цанковица, клисурчанка сжщо, хлѣвуста и бъбрива кума. Тя клекнж до Огнянова и хванж да му показва, съ нужнитѣ обяснения, по́-личнитѣ дѣвойки.

— Виждъ тамъ оная червенобузястата, дебелата. Тя е Чонината Стайка... Виждъ какъ жално, жално ѝж поглежда Иванъ Боримечката. Той лай, като овчарско куче, когато иска да я разсмѣе... Тя е много работна, спретнжта и чистофайка. Само, че бързо се гои, сиромашката; ама, като се ожени ще поиспусталѣе. Вашенкитѣ пъкъ се ѫръвжтъ, като се омжжатъ... Оная, дѣто е отъ лѣво на неѫ, тя е Цвѣта Проданова; тя се люби съ оногова, дѣто мустакитѣ му стоѫтъ като опърлени... Каква е гивиндийка тя, хвърля очи на четири страни! Ама инакъ добро момиче. До Цвѣта стои Драгановата Цвѣта, а до неѫ — Райка попадиина... Азъ тѣхъ ги недавамъ за двайсетъ ѫилибелишки ханжмки; видишъ ли ги какви сж бѣлошийки, като патки? Цанко нашъ каза веднжжъ, че да му даде едната да ѫ охапе

за гушата, ще ѝ хариже памидовото лозе на Малъ-Тепе, за дѣто го пернжхъ съ ржжена тогава... афоресникътъ. А оная видишъ ли отъ дѣсно дѣто е на дебелата Стайка? Тя е Кара-Велювата дъщеря, най чорбаджийската. Искахж ѭ петь души отборъ ергене, но баща ѝ не ѭ дава... Държи ѭ за дамазлжкъ, лалугеръть недни... знайшъ, той прилича на лалугеръ... Иванъ Недѣлковия ще да ѭ грабне, отрѣзвамъ си язика. Ето ти тамъ и Рада Милкина; тя е пѣснопойка, като славейчето на нашата слива, но е нѣхра — тукъ да си остане. — Пó ми хваща очитѣ Димка Тодорова, дѣто стои до лавицата: гледай каква напѣта гиздосия, да бѣхъ ергенинъ азъ щѣхъ да ѭ земж — хай да ѭ дадемъ тебе. Очитѣ ѝ сж много хубави, да ѭ порази... До наша Дона стои Пѣевата мома. И тя е хемъ хубава, хемъ работна, дѣто се вика не пада долу отъ Донка наша. И тя е гласовита като Милкината Рада, а се смѣе, като лѣстовичка, слушай я само...

Тъй исправена надъ Бойча, въ тъмнината, Цанковица наумѣваше сцената отъ „Божественна комедия“, дѣто Беатриче, въ ада, сочеше на Данте единъ по една обитателитѣ му и расказваше историята имъ.

Огняновъ кое слуша кое не това безкрайно дърдорение на булката; той бѣше цѣлъ погѣнжтъ отъ картината, а не отъ тълкуванието ѝ. Пó-смѣлитѣ дѣвойки се вшутяваxж съ ергенитѣ, подзимаxж ги лукаво и се заливаха съ веселъ смѣхъ. Тѣмъ отговаряxж гръмогласни кикотяния отъ мжжска страна, дѣто се пущахж стрѣли противъ хлѣвустия полъ. Закачкитѣ, глумитѣ и вшутявкитѣ се сипяхж като дъждъ; открититѣ смѣхове посрѣщахж двумисленнитѣ остроти, които искарваxж руменина по най-опеченитѣ момински бузи. Цанко самъ зимаше участие въ веселбата; булка Цанковица шъташе около гощавката; Донка ту ставаше, ту сѣдаше.

— Я стига сте се прѣвивали отъ смѣхъ, ами попѣйте пакъ, извика весело ступанката, която бѣше оставила Бойча,

за да иде да отлупи тенжерата на огъня, дѣто се готвѣше гощавката; — Радо, Станке, нагласете нѣкоя та засрамете ергенетѣ, нашитѣ ергене не струватъ за бхзевъ гребенъ — не пѣжтъ...

Рада и Станка не чакахж да имж повторжтъ и подхванахж една пѣсень, а по тѣхъ — всичкитѣ пѣснопойки, които се раздѣлихж на два хора; единиятъ испѣваше единъ стихъ, послѣ млъкваше, а другиятъ хоръ го повтаряше. Първия хоръ, въ който бѣхж първокласнитѣ пѣвици, пѣеше теноръ, втория държеше по́-ниска нота.

Ето пѣсеньта:

Добро ле, два се млади, Добро ле, залибили,
Добро ле, залибили, Добро ле, отъ мънинки.
Добро ле, срѣщнали се, Добро ле, снощи вечерь,
Добро ле, въ улицата, Добро ле, въ тъмнината,
Добро ле, на сѣдѣли, Добро ле, хоратѣлп,..
Добро ле, мѣсечинка, Добро ле, рогъ подала,
Добро ле, звѣзди небе, Добро ле, обсипахж,
Добро ле, а двѣ млади, Добро ле, още сѣджтъ,
Добро ле, още сѣджтъ, Добро ле, разговарятъ...
Добро ле, водата й, Добро ле, скрѣжъ фанала,
Добро ле, кобиличка й, Добро ле, яворъ стана,
Добро ле, а двѣ млади, Добро ле, още сѣджтъ.

Когато момитѣ искарахж пѣсеньта раздадохж се похвали отъ ергенитѣ, които ижнамѣрихж хубава и за това че всѣки зммаше възъ себе си тоя любовенъ припѣвъ. Иванъ Боримечката хвърляше очи — да ижизѣде — на Стайка Чонина, която усърдно задиряше.

— Тая пѣсень се пѣй на повторки, а се играй на повращулки! издърдора той гръмогласно.

Всичкитѣ моми се изсмѣхж, като гледахж дяволски на Боримечката.

Той бѣше цѣла планина: растъ голиатовъ, сили херкулесови, лице кокалясто и грапаво, и глупавичко. При това, той бѣше и голѣмъ пѣснопоецъ, сирѣчь, имаше гласъ съотвѣтственъ на снагата си. Боримечката се порассърди.

Той се оттегли мълчишката и слѣдъ малко врѣме излая надъ главитѣ имъ, като дърто овчарско куче — момитѣ испискахж уплашени, а послѣ се разсмѣхж. Тогава гидийкитѣ зехж да го дразнѭтъ. Една го припѣ:

Иване, гължбъ шарени,
Иване, тънка тополо.
Смѣхове.

Друга пое:

Иване, мечка пустала,
Иване, дълги саржко!

Пакъ кискания и смѣхове. Иванъ пламнж. Той погледа съ тжпо удивление бузястата Стайка Чопина, която припѣ тъй нелюбезно въздихающиятъ си кавалеръ, и отвори уста, като една боа, и зарева:

Пѣйкина леля думаше:
Пѣйке ле, моме, Пѣйке ле,
Яка та думатъ хората,
Хората, ближни комшии,
Че ми си гойна, кръвена,
Че ми си трудна, дебела
Отъ чичово си ратайче.
— Лелю ле, мила леличке.
Нека си думатъ хората,
Хората, ближни комшии, —
Азъ съмъ си гойна, кръвена,
И си съмъ трудна, дебела
Отъ бащина си бѣлѝя
Бѣлия и загария,
Че додѣ хлѣба умѣсж,
По кошле грозде озобж,
По ведро вино испиж...

Отъ тая кървава подигравка Стайка се засрами; бузитѣ ѝ расчървенѣхж още пò-пламенни, като, че ги вапца кърмжзъ. Злобни кискания на дружкитѣ ѝ ж устрелихж въ сърдцето. Нѣкои присмѣхулници съ присторна простодушность попитахж:

— Мари, че какъ може хѣмъ грозде да се зоби, хѣмъ вино да се пие? Тая пѣсень лъже.

— Та то си е явно: или пѣсень лъже, или мома лъже... отговорихх

Тая лукава критика още разяри Стайка. Тя хвърли мстителенъ погледъ на побѣдоносния Боримечка и запѣ съ растреперанъ отъ гнѣвъ гласъ:

Пѣйке ле, ружо въ градина,
Твоето ситно плетене
И мойто често ходене,
Давно не бжде залудо:
Давно се, Пѣйке, зememе.
— Йонко ле, черни ратаю,
Да бѣше Пѣйка либила,
Таквизъ свинари, кат' тебе,
Свинари и говедари,
Болѣрски черни ратаи,
Съ момци бихъ плетъ градила,
Тебе бихъ, Йонко, турила
На мали врата долень прагъ,
Та кога минж заминж
Телцитѣ да си искарвамъ —
Чехлитѣ да си накалямъ
О тебе да ги истривамъ!...

На обида кървава отмъщение страшно.

Стайка изгледа гордо сега на около си. Ножътъ ѝ удари въ живо мѣсо. Иванъ Боримечката, като треснжтъ стоеше неподвиженъ съ широко испулени очи. — Изъ единъ пжть страшенъ неодържимъ хоходъ гръмнж. Цѣлата тлъка бѣше вперила любопитни погледи въ бѣдния Ивана. Отъ срамъ и отъ болежъ неистърпимъ на самолюбието сълзи се показахж въ очитѣ му. Това още по-подлудѣваше смѣха на около. Булка Цанковица се скара́:

— Че какви сж тия подкачки? Така ли прилича да се хапжтъ моми съ ергени, намѣсто да се галжтъ и драгуватъ, като гургувичета?...

— Тъй, тъй, гургувичета, избъбра една присмѣхулница, и двамата въ чаша можешъ да ги испиешъ.

Пакъ се раскикотихж веселитѣ дѣвойки.

— Които се каратъ, тѣ се обичатъ, каза Цанко съ помирителенъ тонъ.

Иванъ Боримечката излѣзе сърдито, като че да протестира на тия думи.

— А които се обичатъ, тѣ си приличатъ. подума Неда Ляговичина.

— Недо, ти знайшъ ли? И на присмѣхъ Господь помага, отзова се Горанътъ, братовчедъ на Боримечката.

— Момчета, я вие викнете нѣкоя стара хайдушка пѣсня, да дойде сърдце на мѣсто, покани ги Цанко. Момцитѣ запѣха дружно:

Сиромахъ Стоянъ, сиромахъ!
На два го пжтя вардяхж,
На третия го хванахж
Черни му връви развихж,
Мжжки му ржцѣ връзахж;
Па Стояна заведохж
На Еринъ попа въ дворови.
Попа имаше двѣ моми
И третя — Ружа снашица:
Ружа си млѣко биеше
На мала врата градинска,
А моми двори метѣхж,
Па си Стояну думахж:
„Байчо ле, байчо Стоене,
Зарана ще те обѣсатъ
На царювитѣ дворове,
Царица позоръ да гледа
И царювитѣ дѣчица“.
Стоянъ еи Ружи говори:
Ружо ле, попова снахо,
Не ми е жално за животъ,
Не ми е мило за бѣлъ свѣтъ:
Юнакъ не жали, не плаче.
Ами те молж, Ружке ле,

Ризата да ми оперѫтъ,
Косата да ми разрѣшатъ,
Че ми е драго, Ружке ле,
Кога челяка обѣсатъ
Ризата да му се бѣлѣй,
Чумбазътъ да се развѣва...

Огняновъ изслуша съ таенъ трепетъ финалътъ на тая пѣсень.

— Ето, тоя Стоянъ, помисли си той, е типътъ на легендарния български хайдутинъ: съ мрачно-спокойния погледъ на смъртьта. Ни една дума на съжаление, на раскайване, на надѣжда... Иска само да умре хубавецъ... Дѣ да минѣше тоя геройски фатализмъ въ днешния Българинъ... Охъ, тогава съмъ спокоенъ за исхода на борбата... Такава борба мечтаѫ азъ, и такива сили търсѫ... Да знаешъ да умирашъ — ето расковничето на побѣдата...

Въ това врѣме писнахѫ кавалитѣ. Свирнята отъ напрѣдъ нѣжна, меланхолическа, заиздига се високо и високо; очитѣ на свирачитъ блѣщѣхѫ, лицата пламтѣхѫ отъ въодушевление, яснитѣ звукове звънтѣхѫ и пълняхѫ пощьта съ дивата мелодия на планинитѣ. Тѣ прѣнасяхѫ душата на балканскитѣ връхове и усои; тѣ ти напомняхѫ тишината на горскитѣ долини, шушненето на сѣнкитѣ, дѣто пладнуватъ овцетѣ; горския миризливъ босилякъ, планинскитѣ екове и прѣмирането на любовната въздишка въ долинитѣ.... Кавалътъ е арфата на българскитѣ планини и полета!

Всички сега слушахѫ омаяни и гълтахѫ роднитѣ и понятни звукове на тая музикална поезия. Булка Цанковица, права прѣдъ огнището, съ ржцѣ на хълбоци, заплесната, слушаше. Но въ истински възторгъ се намираше самъ Огняновъ, който насмалко щѣше да исплѣска съ ржцѣ.

Шумнитѣ разговори и смѣхове се подновихѫ. Но Огняновъ отдаде внимание на разговора, въ който чу

името си. Петъръ Овчаровъ, Райчинъ, Спирдончето, Иванъ Остенътъ и нѣкои други, се разговаряхж за бжджщето въстание.

— Азъ съмъ вече съвсѣмъ готовъ за свадбата, очаквамъ само и револвера си отъ Филибе. Пратихъ и сто и седемдесетъ гроша за него: три овена отидохж, казваше Петръ Овчарътъ, прѣдсѣдатель на мѣстний комитетъ.

— Ама наздраво ний незнаемъ кога ще се вдигне байряка. Едни думатъ по Благовѣщъ ще си закървавимъ ножоветѣ, други — по Гергевденъ, а вуйчо Божилъ го туря на връхъ маисъ... казваше Спирдончето, снаженъ и хубавелякъ момъкъ.

— Ти гледай щомъ кукне кукувица и се зашуми гората... но азъ и сега съмъ готовъ: който часъ рѣчжтъ.

— Ехъ, нашата Стара-Планина много юнаци е посрѣщала и нази ще посрѣщне, каза Иванъ Остенътъ.

— Петре, ти казваше за даскала: та двама души прѣтупалъ а? Юначага!

— Кога ще ни дойде на гости да му цалунж ржчицата, дѣто галила тъй хубаво? питаше Райчинъ.

— Той ни прѣвари, даскалътъ, ама и ний ще се погрижимъ да го достигнемъ. И наша милость отбира малко отъ занаята, отговори Иванъ Остенътъ.

Иванъ Остенътъ бѣше юнакъ и вѣщъ стрѣлецъ. Убийството на Дели-Ахмеда лачи, се приписваше нему. За това и мѣстнитѣ турци го извардяхж, но безуспѣшно до сега.

На вечерята пихж за здравието на Огнянова.

— Да даде Господь живъ и здравъ да го видимъ скоро... Зимайте примѣръ, момчета, отъ него, казваше Цанко като гаврѫтваше паницата съ виното.

— Азъ се хващамъ, съ който иска, обади се нетърпѣливата булка Цанковица, че утрѣ рано-рано ще ни довтаса, като соколъ тука.

— Хж, що думашъ, булка Цанковице? ами азъ.

като щж тръгамъ за К...! каза угрижено Райчинъ..... Ако дойде вий го задръжте за кървавицата... Да се повеселимъ по Коледа.

— Каква е тая врява на вънъ? извика Цанко като недопи виното си и станж.

Наистина, мжжки и женски викове се чухж на двора. Цанко и булката искокнахж. Гоститѣ наставахж сжщо. Тозъ часъ се завърна булката, много развълнувана, и каза:

— Свърши се и една работа, да е хаирлия!

— Какво? какво?

— Боримечката грабналъ Стайка.

Всички извикахж очудени отъ тая изненада.

— Грабналъ ж, хубостникътъ, и ж понесълъ на рамо, като гергьовско ягне, у тѣхъ си.

Втигна се весела глъчка.

— Ами какъ тъй? А? Той за това излѣзе по́-рано, а по него Горанътъ, братовчедъ му.

— Въсчакалъ ж задъ ритлитѣ, при вра́тника, продължаваше булка Цанковица, и грабналъ Стайка! Язжкъ за момчето, че изгори момичето. Пусти Боримечка, кому минуваше прѣзъ ума?

— Право да си кажемъ: тѣ си сж лика-прилика... каза единъ.

— Тя е гойно сръбско свинче, той е маджарска катана, смѣяше се другъ.

— Хай да сж живи и здрави, утрѣ ще пиемъ чървена ракия, каза Цанко.

— Па и на мене ржкавъ да даджтъ, азъ си искамъ правото, крѣскаше булка Цанковица; то се вика азъ сватувахъ.

Слѣдъ малко гоститѣ си излѣзохж развеселѣли.

XXXI.

Богъ високо, царь далеко.

Цанко се затече при Огнянова, въ тъмния килеръ.

— Е Бойчо, хареса ли ти се нашата тлъка?

— Чудно, прѣвъсходно, бай Цанко!

— Ами записува́ ли пѣснитѣ?

— Какво щх ти записвамъ?... Та и свѣщь нѣма тука, на ли видишъ?

Дойде и булка Цанковица съ свѣщь въ ржка.

— На вратнята се тропа, каза тя.

— То ще да е отъ Стайкини, може да си искатъ отъ насъ момичето сега... Хайде де, това да ни е кахжрътъ.

Но влѣзе Донка и каза, че заптиета тропатъ; води ги дѣдо Дѣйко, кметътъ.

— Бѣсътъ да ги земе, тѣхъ и дѣда ти Дѣйка! Кждѣ да ги турьк тия свини?... То не е за тебе, успокои той Огнянова, но поскрий се... Булка, покажи на даскала дѣ.

И Цанко излѣзе. Подиръ малко той въведе двѣ заптиета увити въ ямурлуци и цѣли засипани съ снѣгъ. Тѣ фучахж.

— Защо ни държа́ единъ часъ на пхтя, кярата? избъбра едноокото заптие, като си истърсяше силно ямурлука.

— Измръзнахме додѣто тебе дойде кефъ да отворишъ! крѣскаше другото заптие, грапаво и ниско.

Цанко бъблѣше нѣкакво извинение.

— Какво бъблишъ? Заколи пиле и тури яйца въ масло.

Цанко искà да каже нѣщо. Едноокото заптие крѣсня:

— Не дрънкай, гяврьк, ами по́-скоро кажи на булката да сготви вечеря?... Или мислишъ да ни гощавашъ съ твоята гяврьк-ошафъ чорбасж, и орѣхови черу-

ки? казваше то, като хвърляше прѣзрителенъ погледъ на необраната още вечеря.

Цанко тръгнѫ попарѳнъ кѫдѣ вратата за да испълни повѣлението. Ниското заптие му извика:

— Чакай, кѫдѣ отпрати дѣвойкитѣ?

— Тѣ си отидохѫ дома, че късно бѣше, отговори Цанко, който съвсѣмъ истрѣзнѣ.

— Иди ги доведи пакъ, да дойдѫтъ да си довечерятъ... и насъ да почерпатъ по чаша ракия... Защо ги испѫди?

Цанко гледаще уплашенъ.

— Дѣ твоето момиче?

— Лѣгна си вече, аго!

— Искарай него, то да ни послужи, каза едноокиятъ, като сушеше на огъня мокритѣ си навуша, които испущахѫ облакъ пара и тежка воня.

— Недѣйте да плашите дѣтето ми, ага, каза умолително Цанко.

Влѣзе кметътъ и се изправи смирено.

— Бре хѫнзѫръ! и ти ни развождá по двайсеть порти да хлопаме, като просяци! тука насила ни доведе! Какво крияхте вашитѣ...?

Той назова дѣвойкитѣ съ едно ругателно име.

Българитѣ прѣглъщахѫ. Тѣ бѣхѫ навикнали на това. Епохата на робството бѣше изработила унизителната за човѣчеството поговорка: прѣклонена глава сабя не сѣче. Цанко молѣше Бога само да не закачатъ дъщеря му.

— Чорбаджи, попита едноокото заптие, вий готвите ли се за бунтъ?

Цанко отказа смѣло.

— Каква е тази кама тука? каза ниския, като дигнѫ камата па Петра Овчарътъ, който ѫ бѣше забравилъ на чергата.

— А, чорбаджи, та вий се не готвите за бунтъ а? попита съ ехидна усмивка едноокиятъ.

— Не, аго, ний сме мирни подданници на царя, отговори Цанко, като се мѫчеше да бѫде спокоенъ; а тая кама ѭ забравилъ нѣкой отъ гоститѣ.

— Чия е?

— Не познавамъ, аго.

Заптиетата се взирахѫ въ нѣкакви жълти драскулки на ножа. Между тѣхъ распознахѫ слова.

— Тука какви сѫ тия слова? попитахѫ Цанка.

Той надникнѫ надъ камата: до тѫпиятъ ѝ край бѣхѫ изработени съ жълтъ телъ шарки и думитѣ: „свобода или смръть“; а отъ другата страна името на ступанътъ ѝ.

— Това е лози, излъга Цанко.

Едноокото заптие го пернѫ съ калния си царвулъ по лицето.

— Гявуръ, като ме гледашъ съ едно окѳ, да не ме мислишъ слѣпъ?

Цанковиятъ отговоръ повдигнѫ съмнѣние у тѣхъ.

— Мухтаръ, ела тукъ!

Мухтарътъ влазяше съ една тава баница, за да ѭ опече у Цанкови. Той се растрепера, като видѣ голата кама въ ржцѣтѣ на заптието.

— Прочети тукъ?

Мухтарътъ прочете и се исправи смутенъ.

— Не могѫ харно да разберѫ, аго.

Кюсето грабнѫ камшика си и го плющнѫ. Бичътъ исплѣска и се уви два пѫти около вратътъ на мухтаря. Отъ бузата му протече струйка кръвь.

— Калпъ миллетъ!

Мухтарътъ безмълвно си отриваше кръвьта.

— Прочети или въ гърлото щѫ ти брънѫ съ ножа! викнѫ заптието. Зашеметеният мухтаръ видѣ, че нѣмаше спасение: трѣбаше да се покори.

— Петъръ Овчаровъ, прочете той съ нарочито запинание.

— Познавашъ ли го?

— Нашенецъ е.

— Чобанъ Петре ли го викатъ? попита едноокия; види се, че отбираше нѣщо български.

— Така аго, и мухтарътъ му подаде ножа, като благодарѣше света Тройца, че прѣскокнж страшнитѣ думи. Но той прѣбърза.

— Виждъ и отъ тая страна, каза заптието.

Мухтарътъ надникнж пакъ надъ камата твърдѣ уплашенъ, и се колебаеше. Въ сжщия мигъ съ дѣсното око видѣ, че нискиятъ готвѣше бича да го плѣсне.

— Свобода или смръть, пише, аго.

Едноокиятъ подскокнж: — Исвобода а? ухили се той зловѣщо; кой прави тия ками? Чобанъ Петре дѣка е?

— Че дѣка ще е, аго? у тѣхъ си.

— Иди го повикай...

Мухтарътъ тръгна.

— Чакай и азъ щж дойдж съ тебе, будала!

И нискиятъ си намѣтнж ямурлука и излѣзе съ него.

— Добрѣ, Юсуфъ-ага, че чобанъ е отъ косъма на хайдутинъ.

Въ това врѣме Цанко минж при жена си, която готвѣше съ проклетии:

— Да ги убие Господь! Да ги скъса въ червата! зъмина кость да ги задави, та да пукнжтъ, отрова да ги отрови! Да имъ готвыж мѣсо и пържж масло прѣдъ Коледа!.. Огъ дѣ се намѣри тая пуста поганщина сега, та ни развали и испоплаши!...

— Донке, иди, татовата, у чича си тая нощь, мини прѣзъ плета, каза Цанко на дъщеря си, която се показа прѣблѣднѣла на вратата.

— Отъ дѣ ги доведе пакъ и Дѣйко? оная недѣля пакъ ни довлѣкохж двама, бъбрѣше булката.

— Та що да стори челякътъ? каза Цанко, водилъ ги дѣ не — тукъ искали да дойджтъ: чули пѣснитѣ... Той изялъ и петь шесть гърбача.

Цанко отиде пакъ при едноокото заптие.

— Чорбаджи, кждѣ се дѣнх? дай тука ракия и малко трушия.

— Нѣма го, чобана, изговори сърдито нискиятъ, който се завърнх съ мухтара.

— Ний трѣба да обърнемъ селото наопаки, но да хванемъ тоя комита, каза едноокиятъ, като пиеше.

— Мигаръ на баща му да дадемъ зоръ пъкъ? попита ниско другиятъ и послѣ пришъпнх нѣщо. Едноокиятъ клюмнх удобрително.

— Кехая, върви викай дъртия да го питаме нѣщо още; земи и това, каза нискиятъ и му подаде стъкло за ракия.

— За ракия — затворено е сега, аго.

Вмѣсто отговоръ едноокия залѣпи му царвуля си по лицето. Природно малко по́-благъ, той се узвѣряваше когато пиеше или искаше да пие.

Слѣдъ една четвъртъ часъ дѣдо Стойко се появи. Той бѣше човѣкъ петдесетгодишенъ, но съ будно и енергическо лице, по което се четѣше воля и упоритость.

— Стойчо, обади дѣ е синъ ти — ти знаешъ дѣ си го скрилъ — за да не пати твоята глава.

Като каза това едноокиятъ, навири жадно стъклото съ ракията. Окото му свѣтѣше и пущаше искри. Послѣ подаде на другаря си.

— Незнамъ дѣ е, аго, отговори старецътъ.

— Знаешъ, ти, гяуръ, знаешъ! избъбра злобно заптието.

Старецътъ пакъ отказваше.

— Ще го кажешъ!

— Кжтницитѣ ще ти извадимъ; па утрѣ ще те влачимъ пѣшѣ съ насъ, исфуча нискиятъ.

— Каквото щете ме сторете, отъ една душа повече нѣмамъ, отговори твърдо старецътъ.

— Иди оттатъкъ та си помисли малко... послѣ ще

се раскайвашъ... заповѣда му едноокиятъ съ притворна кротость. Цѣлта му бѣше да истеглѫтъ отъ дѣда Стойка откупъ, което щѣше да му прѣдложи мухтарътъ. Това бѣше сѫщински грабежъ, но тѣ искахѫ да му дадѫтъ видъ на драговоленъ подаръкъ. Тоя начинъ е свойственъ на такъвъ видъ разбойничества.

Но дѣдо Стойко не мръдваше.

Тѣ се изгледахѫ удивлени отъ такава дързость и хвърлихѫ едноврѣменно звѣрски погледъ на стареца.

— Ти чу ли, старче? крѣснѫ едноокиятъ.

— Азъ нѣма какво да мислѭ, пуснете ме да си идѫ, отговори мрачно той.

Заптиетата побѣснѣхѫ.

— Мухтаръ, подвали тоя дъртелъ! И едноокиятъ грабна гърбача.

Мухтарътъ и Цанко моляхѫ да помилва стареца.

Като отговоръ, той го ритнѫ. Старецътъ грухнѫ на земята.

И жестоки удари се засипахѫ по тѣлото му. Дѣдо Стойчо до едно време вика́, пъшка́, па занѣмѣ; обиленъ потъ облѣ челото на мѫчителя: той бѣше уморенъ отъ работа.

Извлѣкохѫ прѣбития старецъ, за да го свѣстяватъ.

— Кога дойде въ себе си, пакъ ми кажете, азъ щѫ го накарамъ да говори.

— Молимъ ти се, Хаджи-ага, пощадете тоя старъ човѣчецъ, той неще прѣнесе нови мѫки и ще умре, каза умолително Цанко.

— Царьтъ да е живъ, комита! разсърди се изведнѫжъ нискиятъ... Анджакъ ти си за убѣсване! ти сбирашъ комити у себе си, ти и чобанътъ трѣба да криешъ. Добрѣ е да те потърсимъ.

Цанко неволно се измѣни въ лицето. Колкото и да бѣше замаянъ отъ ракията, едноокиятъ забѣлѣжи смущението му. Той се обърнѫ сепнато къмъ другаря си:

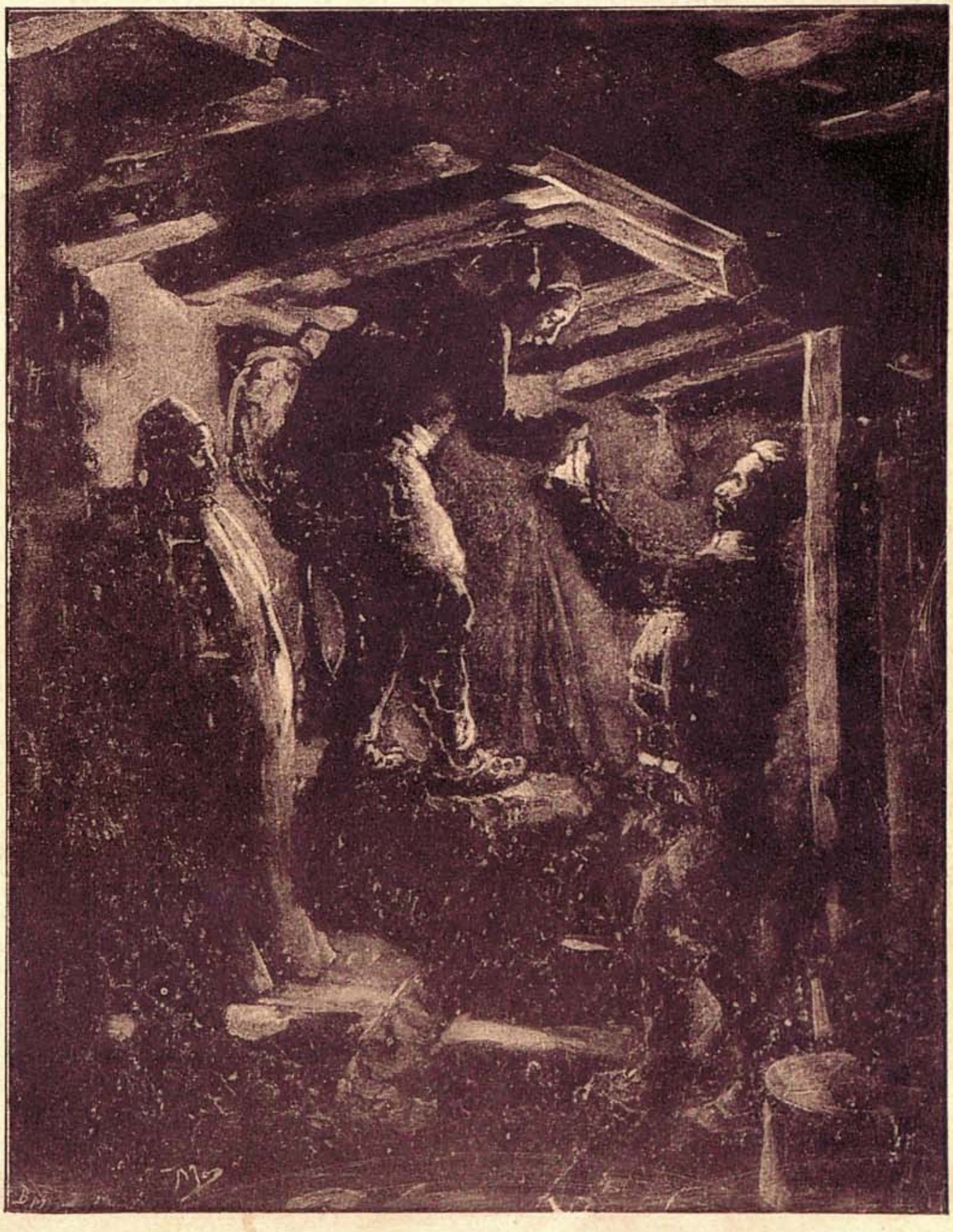

Хасанъ ага стжии на гърба на мухтаря. Цанко му подаде фенеря, побѣлѣлъ, като платно. *(Стр. 219).*

— Юсуфъ-ага, ела да диримъ, у тоя гявуринъ има нѣщо. И станж.

— Заповѣдайте, каза глухо Цанко и ги поведе съ едно фенерче.

Той ги води́ на всѣкждѣ, килерчето остава за най-подирѣ. Той свѣтнж и тамъ. На почернѣлия потонъ имаше дупка. Кога бѣше закрита никакъ не личеше. Цанко знаеше, че отъ тамъ се е промъкнжлъ Огняновъ на потона и пакъ намѣстилъ неузнаваемия капакъ. Той, прочее, доста спокойно въведе турцитѣ вжтрѣ и свѣтна.

Първиятъ му погледъ бѣше къмъ потона.

Дупката зѣеше широка сега.

Цанко помързнж на мѣстото си. Турцитѣ, изгледажж килеря.

— Каква е оная дупка?

— На потонътъ, изшушнж Цанко. Краката му притреперважж, и той се пооблѣгнж до зида.

Нискиятъ забѣлѣжи, че това бѣше отъ уплашване.

— Свѣтни ми по́-добрѣ да се качж, каза той! Но внезапно му хрумнж неприятна мисъль и покани другаря си.

— Хасанъ-ага, ти си по́-високъ; мухтаръ подложи́ се.

Хасанъ-ага когато бѣше добрѣ пиянъ, охрабрѣваше; пиенето узвѣряваше сърдцето му и распаляше бабаитска кръвь у него. Той стжпи на гърба на мухтаря.

— Чорбаджи, дай фенеря, не видишъ ли?

Цанко подаде фенеря машинално, побѣлѣлъ, като платно.

Едноокиятъ уврѣ свѣтилото въ дупката, послѣ и главата си. По трупътъ му се познаваше, че той се извръща на всѣкждѣ съ фенеря въ ржка.

Послѣ се сниши, скокнж и каза:

— Чорбаджи, кого бѣше скрилъ тука?

Цанко гледаше изуменъ. Той не знаеше какво да отговори. Тая вечеръ бѣше испиталъ толкова страхове и мжки, щото хванж да му се чини, че бълнува. Мислитѣ

му се замъглихѫ. На повторнитѣ запитвания той отговаряше гузенъ и уплашенъ.

— Комитата ще даде пó-ясенъ отговоръ въ Клисура. Тамъ има пó-добра тъмница... За тая нощь тукъ ще мине...

И заптиетата го заключихѫ въ тъмния и мразовитъ килеръ. Цанко бѣше така потресенъ, щото само слѣдъ нѣколко минути се поокопити. Той се улови за главата, като че ѭ стискаше да му не исхвръкне ума. Лишенъ отъ твърдость, страданията скоро го сломихѫ. Той заохка и запъшка отчаянно.

Вратата се побутнѫ и гласътъ на Дѣйката се чу.

— Какво мислишъ да правимъ, Цанко, сега?

— Незнаѭ, бай Дѣйко, научи ме.

— Ти на турчата знайшъ дѣ имъ е слабото мѣсто. Замижи, па давай, само да се отървешъ... Инакъ, ще те влачатъ по конаци и по сждилища, дор' то разсипатъ. Клети дѣдо Стойчо, и той можеше съ малко нѣщо да не става зянъ... Давай, Цанко, — бѣли пари за черни дни!

Дойде и булката расплакана.

— Цанко, да дадемъ! Не жали нищо, Цанко! На тия кръвници отъ рѫцѣтѣ човѣкъ нѣма да излѣзешъ... Дѣдо Стойку веки е умрѣлъ... Охъ мамице, какво дочакахме!

— Какво да дадемъ, жено? Ти знайшъ, сухи пари нѣмаме.

— Врѣвъта да дадемъ!

— Донкината врѣвъ съ рубетата ли, мари?

— Донкината, тя е сичкото, да го дадемъ, само да се отървешъ... Виждъ тѣ и за Донка сега пакъ питатъ, проклетитѣ звѣрове!...

— Стори, булка, каквото Господь те научилъ, а азъ се побъркахъ... пъшкаше Цанко въ тъмницата.

Булката и Дѣйко излѣзохѫ.

Слѣдъ малко врѣме лъснѫ свѣщь прѣзъ рѣзкитѣ на килеря и вратата му се отключи.

— Цанко, излѣзъ, отпустни се, каза Дѣйко; агитѣ биле пакъ добри хора — и камата ти даватъ, за да нѣмашъ страхъ вече. Евтино пакъ ѫ откупихме.

Па, като се наклони на ухото му, пришушнж му:

— Още малко остая, па или ний тѣхъ, или тѣ насъ, да се свърши баримъ... То такъвъ животъ се не живѣй...

XXXII.

Побѣдителитѣ угощаватъ побѣденитѣ.

Въ тоя сѫщи часъ Огняновъ тропаше на вратнята на Петра Овчаровъ. Не въ сила да одържи ужаснитѣ душевни страдания при зрѣлището на заптийскитѣ буйства, на които гледа́ прѣзъ една отзѣвка на потона; не въ сила да одържи рѫката си тамъ отъ кърваво отмъщение въ̀зъ тия злодѣйци, което щѣше да бѫде една безразсѫдность съ много лоши послѣдствия, Огняновъ, като обезумѣлъ, бѣше искокнѫлъ на улицата, и тичаше право къмъ дѣдови Стойкови. Вратнята се отвори.

— Дѣ Петра? попита той, като забравяше, че се крие.

— Ти ли си, даскале? попита расплаканата майка.

— Дѣ вашъ Петра, бабо Стойковице?

— Синко, само пази да не чуѫтъ ония... Петръ е у Боримечката.

— Дѣ стои Боримечката, бабо?

— До дѣдовата попова кѫща, ако знайшъ новата вратня. Па се чувай, синко.

Бѣдната жена не подозираше, че дѣдо Стойко бере душа. Огняновъ фукнѫ. Той не чувствоваше нищо на кракътъ. Кога наближи поповата кѫща, една шумна дружина се зададе отъ тамъ. Огняновъ позна Петровия гласъ. Той спрѣ момцитѣ.

— Даскалътъ! познахѫ го всичкитѣ.

— Азъ съмъ, братия, кѫдѣ отивате?

— Бѣхме у Боримечката, отговори Петъръ, тая

нощь си открадна невѣста, та ходихме да му пиемъ по едно вино... Да ги видишъ сега какъ се сговаряшъ! Гаче сж биле родени единъ за други... А ти кога допаднж?

— Петре, ела да ти кажж двѣ думи.

И Двамата се отбихж на страна.

— Прощавайте, лека нощь, издума Петъръ на другаритѣ си и бързишката се запжти съ Огнянова. Стигнахж дома.

— Върна ли се татко? попита майка си.

— Нѣма го, още синко.

Огняновъ го увлѣче въ зимника.

— Слушай, Петре, казахъ ти, баща ти го бихж злѣ за тебе... Тия скотове могжтъ да направыжтъ и по́лошо у Цанкови. Ний не можемъ да ги задържимъ отъ злодѣйствуване, освѣнъ съ оржжие. Азъ самъ можахъ да имъ смажж главитѣ одѣвѣ, но се побояхъ отъ сѣтнитѣ... Не бива да отиваме кждѣ Цанкови.

— Азъ искамъ да отмъстж, брате! викаше Петъръ вънъ отъ себе си.

— И азъ искамъ отмъщение, Петре, и страшно, но безопасно за насъ.

— Какъ да го направимъ? попита Петръ, като си откачи пушката отъ стѣната.

— Потърпи, да помислимъ.

— Азъ не могж да мислж, азъ татка трѣба да идж да видыж що го чинжтъ!

Огняновъ, самъ буенъ, сега се силѣше да одържи единъ по́-буенъ отъ постжпка, естественна, но гибелна. Идѣше ли Петръ у Цанкова, кръвь щѣше да се пролѣе. Огняновъ мислѣше, че часътъ за рѣшителна борба не бѣше още настаналъ. Свидно му бѣше за такъвъ личенъ юнакъ да падне прѣждевремѣнно и безполезно.

Но на халосъ бѣхж усилията му. Петръ ревѣше, като тигръ:

— Азъ трѣба да отмъстѫ за баща си, па цѣлия свѣтъ да пропадне!

Той оттласнѫ силно Огнянова, който го теглѣше и припна къмъ вратнята.

Огняновъ си скубѣше космитѣ. Той се видѣ слабъ да повлияе надъ такава неукротима кръвь.

Но прѣди Петръ да приближи вратнята, тя се исчука отъ вънъ. Той запънѫ пушката, па отвори. Троица българи, Цанкови съсѣди, носѣхѫ въ черга дѣда Стойка, или пó-добрѣ — трупътъ му.

— Ти да си живъ, Петърчо, каза му единиятъ селянинъ.

Дворътъ се испълни съ писъкъ и плачове отъ женитѣ. Баба Стойковица си дерѣше ризата и се хвърляше възъ студеното тѣло на ступана си. Огняновъ дръпнѫ разбития отъ това нещастие Петра и го увлѣче пакъ въ зимника. Огняновъ съ сълзи на очи се мѫчеше да го задържи, защото, подиръ минутното поразяване отъ видътъ на баща си, Петръ сега още пóлудуваше за бързо отмъщение.

— Да отмъстимъ, братко, да отмъстимъ, казваше му и го прѣгръщаше Огняновъ; — нѣма за тебе и за мене пó-света длъжность сега отъ отмъщението.

— Кръвь! кръвь! ревѣше обезумѣлиятъ отъ ярость Петръ... Охъ тате, счупихѫ ти душмани твоитѣ стари кокали... Охъ майчице! какво да те правѫ сега?

— Стой бе, брате, одръжъ се, стѣгни си сърдцето, ще накажемъ страшно враговетѣ!..

Слѣдъ половина часъ силата на кризиса намалѣ, защото и най-лютитѣ нъравственни страдания ослабватъ отъ самата си напрегнѫтость. Петръ пристанѫ да остане дома си, слѣдъ като прие прѣдъ иконата клетва отъ Огнянова, Остенътъ и Спирдончето, че нѣма да оставатъ живи заптиетата.

— Че и Боримечката намѣри врѣме да се жени... каза съ досада Остенътъ; — да не бѣше това щѣхме и него да дръпнемъ... тазъ хала ни трѣбаше.

Планътъ на отмъщението бѣше такъвъ: щѣхж да завардатъ пхтя, който отива на западъ къмъ Лѣсковския проходъ, отъ дѣто е друмътъ за Клисура. Тѣ избрахж за засада обраслиятъ съ гжстакъ долъ, изъ който слазя рѣчката Бѣлещица — и се втича на близо въ Стрѣма. Тамъ щѣхж да причакатъ двамата турци и да се хвърлжтъ възъ тѣхъ съ голи ножове, слѣдъ което да завлѣчжтъ и скрижтъ труповетѣ имъ въ гжсталака... Но за да се прѣдвари всѣка случайность на избѣгване жертвитѣ, тѣ зехж и пушкитѣ си... До това гръмливо оржжие щѣхж да прибѣгнжтъ въ краенъ случай. Тоя планъ бѣше основанъ на свѣдѣнията, които даде Дѣйко за запътието: тѣ щѣли да станжтъ твърдѣ рано, прѣди втори пѣтли, да гонжтъ Клисура, за дѣто бързали; за това му и дали заповѣдь да ги събуди далеко прѣди зазоряване.

Първи пѣтли пропѣхж и малката дружина остави пустото село и се намѣри на полето. Снѣгътъ валѣше обилно на едри парцали. Бѣла пелена покриваше цѣлия пжть. Тя правѣше и нощьта видело. Пхтницитѣ, съ пушки скрити подъ ямурлуцитѣ, крачахж мълчишката изъ дебелия снѣгъ, който застилаше всичко. Никакъвъ шумъ не показваше, че вървжтъ живи хора; тѣ мязахж на нощни призраци и вапири, които ставатъ около Коледа. Снѣгътъ валѣше непрѣстанно и пълнѣше трапищата съ прѣспи, които забавяхж вървежа на пхтницитѣ, които не забѣлѣжваххж това. Всички бѣхж погълнжти отъ една мисъль: отмъщение. Виковетѣ на Петра, юначниятъ имъ другарь, и прѣмиранията на майката и домашнитѣ, пищѣхж още на душитѣ имъ. Въ тая минута тѣ само отъ едно се бояхж; да не би да се истървжтъ отъ ржцѣтѣ имъ заптиетата — всички други страхувания и интереси бѣхж остали на страна... Дълго врѣме тѣ още вървѣхж

безъ да си продуматъ. Веднага зачухж задъ себе си нѣкакъвъ лай, който испълни самотията. Тѣ се обърнахж зачудени.

— Отъ дѣка кучета по това врѣме? попита Бойчо.

— Чудно, каза безпокойно Спирдончето.

Лаятъ се повтори още по-гръмливъ и додѣто да разберѫтъ, тѣ видѣхж, че подъ дръветата скачаше и тичаше на самъ нѣкаква голѣма черна фигура, съвсѣмъ не прилична на куче: тя приличаше на едно чудовище, на нѣкаква гигантска мечка исправена на заднитѣ си крака.

Бойчо и Спирдончето инстинктивно отстѫпихж на страна до дънера на единъ дѫбъ и се приготвихж да се защищаватъ отъ тоя непознатъ нападатель. Въ тая сѫща минута той дотърча до тѣхъ.

— Боримечка! извикахж всичкитѣ.

— Боримечка зеръ! забравихте го! Майка му стара...

Дѣйствително, Боримечката бѣше, въ ямурлука си. Като зачулъ врявата на улицата, отишълъ у Петрови и отъ него се научилъ за всичко. — Безъ да се бави ни една минута, той се завръща у дома си, испраща булка си при майка ѝ, втиква въ пояса си топора, зема пушка, и фуква да гони дружината, да земе участие въ отмъщението.

Присѫтствието на тоя силенъ помощникъ ѭ ободри още повече. — Да вървимъ сега, каза Остенътъ.

— Напрѣдъ, прибави Огняновъ.

— Бе чакайте и другия, каза Боримечката.

— Че кой другъ има още? попитахж зачудени.

— Петровото братле, Данаилъ, и той тръгнѫ съ мене...

— Че защо го водишъ?

— А бе Петъръ го прати бе, за да види братъ му съ очитѣ си каквото стане.

— Какъ? той не ни вѣрва? Ний му се заклехме.

— Сто клетви за пара... И азъ ви не вѣрвамъ...

— Че защо?

— Безъ Боримечката, сте тръгнали? Майка му стара!..

Тая фраза Боримечката употрѣбляваше на всѣка дума почти. Тя изразяваше много по́-умно чувствата му и мислитѣ му, отъ колкото устата му можахѫ да направѧтъ.

— Не се сърди, Иване, каза Остенътъ; ний се сѣтихме за тебе, но си младоженецъ...

— А! ето и Данаилъ!

Едно момче запъхтяно се спрѣ прѣдъ тѣхъ, то имаше само единъ дълъгъ ножъ затъкнѧтъ на пояса.

Отъ трима дружината се умножи на петима.

Шѧтуването се продължи пакъ мълчаливо. Тѣ вървѣхѫ сѐ покрай срѣднегорското бърдо, което е пола на Богданъ, отъ връха на който се спуща, и Бѣлещица. Най-послѣ дойдохѫ до неѭ. Мѣстото, наистина прѣдставляваше сгоденъ нападателенъ пунктъ. Отъ дѣсна страна Стрѣма, която трѣбаше да прѣгазватъ турцитѣ; отъ лѣва страна дълбоко изринатъ долъ, задръстенъ съ гора, и планината надъ него. Тукъ се спрѣ дружината. Така, тя се отдалечаваше единъ часъ нѣщо отъ Алтѫново, дѣто не бихѫ се чули гърмоветѣ, ако станяхѫ нуждни. Когато се намѣстихѫ въ гѫстака, вече се задрѣзгавяваше. Снѣгътъ падаше по́-ситенъ. Другаритѣ снишени добрѣ, чакахѫ търпеливо, съ погледи вперени на истокъ, отъ дѣто щѣхѫ да се зададѫтъ двѣтѣ заптиета. Но първиятъ гласъ, който чухѫ, бѣше вълче виене. То се зададе надъ главитѣ имъ, и сѐ по́-блиско се чуваше. Вѣроятно, вълцитѣ се спущахѫ въ полето за да си намѣрѧтъ закуска.

— Идѫтъ къмъ насъ, каза Иванъ Остенътъ.

— Пушка нѣма да се хвърля.

— Ще работимъ съ ножове и съ дръжкитѣ на пушкитѣ, чувате ли? каза Огняновъ.

Другаритѣ наострихѫ уши. Ситното шумолене изъ по́-горния гѫсталакъ, показваше, че глутницата иде купомъ, тичешката. Виенията се повторихѫ. Развиделяваше се вече.

— Тия проклети вълци, ако ни побъркатъ! испъшка Огняновъ.

Въ сѫщия мигъ нѣколко вълка се испрѣчихѫ на полянката прѣдъ тѣхъ и се спрѣхѫ. Остритѣ имъ муцуни се издигнахѫ и завихѫ. Явихѫ се и други.

— Осемь! прошушнѫ Боримечката; вамъ оставямъ четире; другитѣ сѫ мои.

Като се запознахѫ тъй съ ловътъ си, гладнитѣ звѣрове се хвърлихѫ на гѫсталака. Той се прѣобърнѫ сега на крѣпость, която вълцитѣ нападахѫ, а човѣцитѣ браняхѫ. Ножоветѣ и камитѣ играяхѫ свирѣпо; пушкитѣ се дигахѫ и падахѫ. Виение, ѳучене Нѣколко звѣра се натръкаляхѫ прѣдъ гѫстака; други нѣколко се занимахѫ съ падналитѣ си другари, като ги раскъсвахѫ още живи; останѫлитѣ бѣхѫ прокудени отъ гѫстака, изъ който Иванъ Боримечката правѣше чести излазки, джавкаше, като овчарско куче, и блъскаше съ топора по главитѣ. Той приличаше на Гедеона, кога съ магарешка челюсть поразяваше филистимската войска.

Скоро всичкитѣ вълци бидохѫ прогонени прѣзъ дола на срѣщната рѫтлина, и клекнахѫ да си ближѫтъ ранитѣ.

По щастие, додѣ траеше боятъ, никой не замина.

— Вълцитѣ не се махватъ вече отъ тамъ, каза Огняновъ.

— Я вижте, и друга дружина дошла тамъ!

— Нека почакатъ, ний ще имъ дадемъ зияфетъ, да помнѭтъ кога е била свадбата на Боримечката, каза Спирдончето.

— Майка му стара! избъбра самодоволно Боримечката.

Мина се нѣколко врѣме.

Турцитѣ се не показвахѫ, а втори пѣтли бѣхѫ пропѣли... Дружината чу още по́-рано отдалечени кукуригания, които нощната тишина донасяше отъ околнитѣ села. Виделината нарастваше; дръветата въ полето по́-ясно хванахѫ да се виждатъ и прѣдмѣтитѣ да се отличаватъ единъ отъ други. Зе да се стѣга душата на момчетата; тѣ помръз-

вахж на едно мѣсто, па имъ хрумнж, че може и да не видѫтъ заптиетата, че може тѣ да сж отложили за пó-късно тръгването си, прѣдъ видъ на дебелия снѣгъ, що засипа всичко прѣзъ нощьта, а може би и по прѣдпазливость, отъ нѣкакво нападение. Още малко и съмваше съвсѣмъ, и пѫтьтъ щѣше да заработи, и нищо вече невъзможно!... Тия мисли се въртѣха на всички въ главитѣ; страшното нетърпение нарастваше и ставаше несносно — цѣла мжка. Остенътъ испъшка отчаяно.

— Ще ги чакаме, когато и да заминатъ, и нѣма да мърдаме отъ тука, каза глухо Огняновъ.

— Но ако се улучѫтъ и други пѫтници?

— Тѣ ще си вървѫтъ изъ пѫтя, намъ трѣбатъ двамата...

— Но тогава ний явно ще нападаме!

— Ако не можемъ тайно — явно.

— Ще гърмимъ съ пушкитѣ отъ тука, па хайде изъ планината... Никой нѣма да ни види въ гората, каза Остенътъ.

— Добро. Но ако сж тръгнжли съ дружина, съ турци още?

— Тогава истински бой ще имаме... И орѫжие имаме. и позиция добра, каза Огняновъ; само внимавайте хубаво: ний клетва прѣдъ божия образъ дадохме — живи да ги не оставимъ.

— Майка имъ стара!..

— Само едно ме е страхъ, момчета, каза Бойчо.

— Какво?

— Да не би да сж тръгнжли изъ други пѫть...

— Не бери грижа за това, каза Остенътъ: други пѫть нѣма; освѣнъ назадъ ако се върнѫтъ! — Тогава дай Боже сила!

Боримечката правъ, назърташе нѣщо.

— Идѫтъ нѣкои, каза той и посочи на истокъ.

Всички се вторачихѫ къмъ тая посока. Изъ между дърветата, въ които извиваше пѫтя, показахѫ се двама души.

— Конници! викнѫ скръбно Огняновъ.

— Не сѫ нашитѣ, каза Спирдончето.

— Нашитѣ сѫ пѣшаци, забѣлѣжи Остенътъ.

— Майка имъ стара!...

Огняновъ бѣше развълнуванъ и сърдитъ; той продължаваше да гледа вторачено двамата конника, които вървѣхѫ успоредно изъ пѫтя. Тѣ приближихѫ на стотина раскрача разстояние.

— Нашитѣ сѫ! каза той радостно. — Нашитѣ?

— Тѣ сѫ, познахъ ги по ямурлуцитѣ и по лицата... Едноокия върви отъ оная страна...

Всичкитѣ, съ пушки готови, се взирахѫ къмъ двѣтѣ заптиета, които продължавахѫ да наближаватъ спокойно насамъ.

— Азъ познахъ пъкъ коня на Цанка, каза Спирдончето.

— А другиятъ е моятъ, прибави Огняновъ.

— Зели сѫ ги на сила.

Но радостьта на Огнянова се намали веднага: той сега видѣ, че турцитѣ могѫтъ да избѣгнѫтъ лесно... Значи, на открито и съ ножове не може да се дѣйствува: трѣба изъ пусията, съ пушкитѣ, а гърмежътъ бѣше прѣдателско нѣщо. Па и конетѣ бѣхѫ голѣма бѣда...

— Каквото стане да стане, пошушнѫ си Огняновъ.

— Съ пушкитѣ!

— Юнаци, внимавайте, гледайте началото да бѫде сполука...

— Кога дойдѫтъ до брѣста ще гръмнемъ, каза Остенътъ.

— Азъ зимамъ едноокия, каза Боримечката.

— Боримечката и Спирдончето — едноокия; азъ и даскалътъ — другия, искомандува Остенътъ. Конницитѣ стигнахѫ брѣста.

Цѣвитѣ се насочихж изъ гжстака и дружен гръмъ разбуди околнитѣ екове. Момчетата погледнахж прѣзъ димътъ. Едното заптие бѣше паднало, другото се провѣси на страна.

Конетѣ се пораскачахж, па спрѣхж.

— Кой уби баща ми, даскале? попита Данаилъ и пръвъ искочи отъ засадата.

— Едноокия, той паднж долу.

Данаилъ фукнж къмъ пжтя. Въ два мига той се намѣри тамъ и закастри съ ятагана си нещастния убийца на баща си.

Когато дойдохж и другаритѣ му, той още сѣчеше, като безуменъ. Той мязаше на сжщи звѣръ. Турчинътъ още не умрѣлъ, приличаше на единъ бутъ кълцано съ сатжръ месо, а не на човѣкъ. Дебелиятъ снѣгъ бѣше наситенъ на кръвь. Тя правеше локви.

Огняновъ се потърси отъ ужасъ и отвращение при видътъ на тая салхана. Той би възнегодувалъ ако тя се вършеше сега отъ единъ страхливецъ, но Петровото братче бѣше неуспоримо храбро, и само мщението можеше да го тласка на тая дивашка вакханалия... Огняновъ си помисли:

„Отмъщение звѣрско, но оправдаемо и отъ Бога и отъ съвѣстьта. Кръвожадность, но добра чърта... Българинътъ петь вѣка е билъ овца — звѣръ да бжде е по́-дорѣ. Човѣцитѣ уважаватъ пръчътъ повече отъ козата, кучето — повече отъ пръчътъ, кръволочния тигръ — повече отъ вълка и мечката, и плътоядния соколъ — повече отъ кокошката, която му дава изящна гозба. Защо? Защото олицетворяватъ силата, която е правото и свободата... Философията нека процвѣтява; природата остая каквато си е. Христосъ е казалъ: ако те плѣснжтъ отъ една страна, дай и другата. Това е божественно, и се покланямъ. По́ обичамъ Мойсея, който дума: зжбъ за зжбъ, око за око! Това е естественно, и го слѣдвамъ.

Дружен гръмъ разбуди ековетѣ. Момчетата погледнахѫ прѣзъ димътъ: едното заптие бѣше паднало, другото се провѣси на страна. *(Стр. 230)*.

Ето жестокиятъ — свещеннія принцишъ, на който трѣба да положимъ борба си съ тиранитѣ... Да имашъ милость къмъ немилостивитѣ е така подло, както да ѫ очакващъ отъ тѣхъ...“

Погълнатъ отъ такива вълнующи размишления, страстни и жестоки, както самата минута, и противни на неговата хуманна натура, Огняновъ стоеше надъ трупа и гледаше захласнѫто, какъ снѣгътъ застила червенитѣ локвички и насѣченото мѣсо, разбъркано съ дрипи.

Ненадѣйно той съпикаса въ тоя безобразенъ кръвавъ купъ нанизъ дребни жълтици. Огняновъ ги посочи на Спирдончето:

— Земи ги за нѣкои сиромаси, да си купѫтъ блажнинкà по Коледа. Спирдончо издигна врѣвьта съ върха на хѫрбията си.

— Проклетникътъ, кой ли българинъ е обралъ? Бре, това е Донкината врѣвь! Сѫщата!... извика Спирдончо замаянъ и уплащенъ... Той бѣше годеникъ на Донка.

— Види се, тя е откупила дѣда ти, каза Огняновъ.

— Но тукъ е само половината врѣвь — другата ще е навѣрно прѣрѣзана и останала въ тоя боклукъ!

И Спирдончето съ погнусяване зарови съ хѫрбията, но ненамѣри другата половина. Тя бѣше у другия, съ когото еднооκия раздѣли братски плячката, както и наказанието.

Въ това врѣме Боримечката пъкъ довършваше съ топора оногова.

Двата трупа бидохѫ отвлѣчени наскоро въ гѫстака...

Въ това врѣме Цанковиятъ конь тичешката се завръщаше назадъ въ селото, а другия, като бѣ подушилъ близостьта на вълцитѣ, прѣгази Стрѣма и фукнѫ съ дигната опашка прѣзъ полето...

— Зѫбъ за зѫбъ, око за око! повтаряше да сп шушне несъзнателно Огняновъ.

Кога момчетата се отдалечихѫ — вълцитѣ приближихѫ. Природата и звѣръть станахѫ съюзници, за да унищожѫть слѣдитѣ на праведното отмъщение.

И снѣгъть сѐ валѣше.

Съмна се добрѣ. Околностьта бѣше сѐ пуста. Нищо още се не показваше по пѫтя, нито по полето, застлани съ бѣла покривка. Ранниятъ часъ и голѣмиятъ снѣгъ задържахѫ всѣки пѫтникъ на леглото му. Така, щото утрѣшването на турцитѣ нѣмà никой свидѣтель. Но дружината желаеше да не бѫде забѣлѣжена, като се връща въ селото. А пѫтьть изъ който бѣ дошла, навѣрно сега не е вече пустъ; при това, тамъ имаше и воденици. Направихѫ съвѣщание. Рѣши се да се искачѫть по сѣвернитѣ плещи на Богданъ, хубаво обрасли съ букашка гора и гѫстакъ, та да се спуснѫть въ село отъ другата урва. Тоя пѫть, при всичко, че труденъ и мѫчно-прѣходимъ, бѣше безлюденъ и даваше заслона. Данаила испратихѫ право за село.

XXXIV.

Фжртуна.

Върла отиваше пѫтеката по гористата урва, по която момчетата се искачихѫ отъ долътъ на Бѣлещица. Боримечката, вѣщъ съ тия мѣста, вървѣше напрѣдъ, съ пушка на рамо. Вървежътъ ставаше труденъ, защото планинската пѫтека ѫ засипваше снѣга; подиръ половина часъ, потъ като градъ затече по лицата имъ, като че тия испечени момци бѣхѫ вървѣли цѣли часове въсъ урвата. Искачихѫ се на единъ връхъ. Снѣгътъ бѣше прѣстаналъ; скоро, прѣзъ бѣлизнявата мрѣжа на небето, слънцето лъснѫ и огрѣ съ бѣлитѣ си зари долини и планини. Бѣлата имъ завивка станѫ още пò-заслѣпително бѣла. Тя блещукаше на слънцето съ милиарди трепер-ливи искрици, като че посипана съ ялмазенъ пѣсъкъ,

подобно ризата на една багдадска султанка. Изъ долината, пробудена вече, издигахж се димчета надъ селата, пъпляхж селяни тукъ-тамъ, които първи проправяхж партина по засипанитѣ друмища и пжтеки. Селото Алтжново се виждаше ясно въ самитѣ поли на бърдото, и тамъ се зърваше движение: момчетата забѣлѣжихж нѣкакъвъ черъ купъ — вѣроятно хора — който се мърдаше и отиваше къмъ края на селото, тамъ, дѣто бѣхж гробищата — познахж, че това е погребението на дѣда Стойка; сега чухж даже и звука на клепалото... Но бърдата и върховетѣ планински бѣхж непристжпни и царствено спяхж подъ дѣвствената си плащаница. Величествената Рибарица, на западъ на долината, издигаше въ небесата своятъ гигантски тжпъ купенъ, забиколенъ съ пò-ниски; темето му остаяше забулено отъ вълнисти подвижни облаци, които, като че пушехж. На сѣверния оризонтъ се протакаше правата чърта на Стара-Планина, цѣла плувнала въ бѣло и въ слънце. Обикновенно намръщена, тя сега бѣше за хубость да ѭ гледашъ. Само зинжлитѣ, сивитѣ канари — легла на водоскоцитѣ, които се спущахж отъ върха ѝ, остаяхж отвити и придаваахж малко строгъ видъ на планината. Гърбътъ ѝ отиваше равенъ, като една стѣна до самата Амбарица, отъ дѣто се захваща редътъ на балканскитѣ великани...

Дружината хемъ вървѣше, хемъ се спираше да се любува на очарователната зимна картина, но мълчаливо. Петровото нещастие и отмъщението, което послѣдва, влияехж мрачно на душитѣ. Рѣдкитѣ окъслячни разговори се каяхж само до пжтуването, което хълмеше по долове и ржтове. На мѣста нѣкой затжваше и послѣ съ голѣми мжки го истегляхж. Въ тоя случай голиатската сила на Боримечката бѣше много полезна. Макаръ, че правѣхж чести почивки, тѣ прѣмаляваахж; гладътъ ги зачовърка, па се появи отъ сѣверъ мразовитъ вѣтъръ; той имъ брулѣше лицата и вледеняваше носоветѣ, ушитѣ и ржцѣтѣ. А

лѣсътъ ставаше сѐ по́-упоритъ и негостолюбивъ. До едно мѣсто вървѣхж, па спрѣхж; никаква диря отъ пжтека нѣмаше. Отпрѣдъ имъ се испрѣчваше само непроходимъ гжстъ букакъ, задръстенъ още съ гомѣми прѣспи — а вѣявицита се усилваше.

Тѣ се изгледахж смаяни.

— Да се повърнемъ освѣнъ назадъ, въ дола, и да си идемъ по селския пжть? каза Спирдончето.

— Не! възрази Остенътъ; по друга посока да тръгнемъ, но да се не връщаме. И другитѣ исказахж такова мнѣние.

Подиръ кратко съвѣщание рѣшихж да се повърнжтъ малко назадъ, па да ударжтъ на дѣсно и пробиятъ какъ какъ букака, та да излѣзжтъ на поляната, що е на върхъ бърдото; отъ неж да се спуснжтъ въ оттатъшния долъ.

— Тамъ е, каже Остенътъ, Дичовата кжшла, да идемъ тамъ да се посгрѣемъ и куснемъ. Тъй ще испуснемъ пушкитѣ.

— И азъ съмъ на Остеновия умъ, каза Огняновъ, като се изгърби на вѣтъра; да се отбиемъ до кжшлата, едно да се подкрѣпимъ, друго — може да научимъ какво става въ Алтжново. Слѣпешката да не слазяме тамъ.

Огняновъ можеше да прибави и третя причина: — болежкитѣ на крака, които хванж да усѣща отъ ходътъ и студътъ.

— Наистина, продума Спирдончето, Цанковия конь до сега се е върнжлъ и се е дигнжла врявата вече.

— Колкото за това, не се грижете, каза остенътъ; — до тоя часъ вълцитѣ не сж оставили ни кокалитѣ на заптиетата... Турцитѣ ако иджтъ да ги диржтъ, ше намѣржтъ само дрипи. А баю снѣжко е засипалъ всичкитѣ кървави дири по пжтя; на Цанковия конь забѣлѣжихъ, че нѣмаше капка кръвь.

Излѣзохж на полянатa. Посъвѣтваxж се пакъ за посоката.

Иванъ Боримечката изглеждаше внимателно небето. Другаритѣ чакахж и неговото мнѣние.

— Хайде да гонимъ кжшлата, че Рибарица не ме сгрѣва... Майка ѝ стара... каза той сериозно.

Тогава дружината се обърнж на сѣверо-истокъ и залази на горѣ. Вѣтърътъ духаше яростно, повдигаше политѣ на пжтницитѣ, вмжкваше се отъ шиитѣ имъ, прѣзъ крачулитѣ имъ, и играяше подъ ризитѣ имъ. На всѣка стжпка, която правяхж, вѣявицата нарасваше съ голѣмо бучение... Огняновъ полека лека остаяше назадъ. Той чувствоваше, че силитѣ го оставятъ; ушитѣ му пищѣхж, свѣтътъ му се въртѣше; той видѣ съвършенното си изнурение, но не щя да викне да го въсчакатъ — та и вѣтърътъ нѣмаше да допустне гласътъ му до другаритѣ. Снабденъ съ необикновенно силна воля, той се полагаше на неж да го изведе, даже ако мишцитѣ му се откажатъ. Но человѣкъ, колкото нравственно и да е силенъ, пакъ най-послѣ е длъженъ да се покори на дѣйствието на механическитѣ закони. Никакви усилия на волята, никакво могжщество на духа, не може да възвиси мишечната сила по́-нагорѣ отъ извѣстенъ прѣдѣлъ. Душата може, наистина, да възбужда дѣятелностьта на тѣлото, но нейната работа е само да възбужда и прилага силата, а не да ѭ създава... Всичкитѣ планински долове ечахж; ледниятъ джхъ на бурята вкоченясваше членоветѣ и замръзяваше кръвьта въ жилитѣ. Въздухътъ обхващаше пжтницитѣ, като едно замръзнало-разиграно море, слжнчовитѣ зари не топляхж, а гаче бодѣхж мѣсата имъ съ шипове. Скоро и тѣхъ ги замрѣжи фжртуната, която се понесе на бурни, вихрясти, снѣжни облаци насамъ. Въ единъ мигъ ураганътъ, като адъ забуча, вѣтърътъ раздигнж прѣспитѣ въ прахъ и въ бѣсни кълбуци, които развѣхж на стълпове къмъ небето. Изгуби се слънце и виделина, небе и земя се разбъркахж и слѣхж въ единъ хаосъ отъ снѣгъ, хвърчащъ съ свѣткавична бързина. И ураганътъ бучеше, пищѣше и ехтѣше, като че се проваляше свѣта.

Това трая двѣ минути. Балканската буря отминѫ на други връхъ и го зави съ гороломната си мъгла. Слънцето пакъ грѣйна съ блѣда, ледена свѣтлина на безцвѣтното небе.

Дружината, налѣгала до една права стѣна, която ѭ закриляше малко отъ главния у́стремъ на стихията, останѫ, като отъ чудо, незасипана отъ снѣжната вѣявица. Единъ по единъ пѫтницитѣ занаставаѫ, като че се пробуждаѫ отъ смъртo-подобенъ сънъ. Тѣ бѣхѫ вкоченясали, не усѣщаѫ ни рѫцѣ ни крака. Мразътъ ги държеше сънливи. Опасността именно сега бѣше голѣма. Пръвъ се свѣсти Иванъ Боримечката. Той извика:

— Ставайте бре, припкайте на горѣ, ще замръзнемъ!

Тѣ се стрѣснаѫ, стиснаѫ пушкитѣ подъ мишница и закрачиѫ нататъкъ. Изведнѫжъ Боримечката ги спрѣ.

— Дѣ даскала бе?

Тѣ се узърнаѫ уплашени. Огняновъ го нѣмаше.

— Бурята го е отнесла!

— Снѣгъ го е завѣяло!

Пръснаѫ се да дирѭтъ. Пропастьта която състояше подъ краката имъ, ги докарваше до ужасъ. Тѣ не смѣяѫ да погледнѫтъ въ неѭ...

— Ето го! извика Остенътъ.

Край самата провала изъ снѣга, се подаваѫ два крака обути въ царвули. Разровиѫ, истеглиѫ Огнянова. Той бѣше безжизненъ, лицето му присинѣло, месата му вдървени.

— Майка му стара!... избъбра състрадателно Боримечката.

— Трийте го, братя, извака Остенътъ и самъ захванѫ да му трие съ снѣгъ лицето, рѫцѣтѣ, гѫрдитѣ... Топълъ е още, давно го отървемъ.

Всички забравиѫ себе си да помогнѫтъ на погибающия си другарь. Силното тръкание скоро го свѣсти и на тѣхъ сами подѣйствува благодѣтелно. Кръвьта имъ се разигра.

— На кѫшлата по́-скоро! извика Остенътъ. И троицата души хванахѫ за крака и ржцѣ Огнянова и го понесохѫ по снѣговитата урва на Богданъ. Въ тая работа най-много помогнахѫ пакъ силнитѣ мишци на Боримечката. Подиръ невъобразими усилия дотътразихѫ се до кѫшлата.

XXXV.

Въ колибата.

Кѫшлата на Дика стояше на една равна поляна, въ ниско; високи бърда ѫ закриляхѫ отъ вѣтроветѣ. Въ широката заграда бѣхѫ наплъстени копни отъ сѣно и шума — зимна храна за овцетѣ и козитѣ. Тѣ се подсланяхѫ подъ една широка ниска стрѣха, прострѣна на сѣверната часть на двора. Колибата на овчаритѣ, които пазехѫ стадото на зимовището му, се димѣше весело. Едно овчарско куче се хвърли на нѫхтницитѣ, но тозъ часъ позна Ивана Остенътъ и се замилва. Сложиха Огнянова въ топличката колиба и продължихѫ енергически растриването. Овчарчето, което пазеше тамъ, и то помагаше за спасението на Огнянова, като смъкнѫ царвулитѣ и тръкаше съ снѣгъ краката. Когато и Огняновъ и другаритѣ му се видѣхѫ вънъ отъ опасността на замръзване, тѣ се прѣкръстихѫ съ дълбока благодарность къмъ Провидѣнието. Овчарчето нахвърля още дърва на огъня. Дружината насѣда около, безъ да грѣе ржцѣ и крака обаче. Кучето, вѣрно на инстинкта си, клекнѫ при входа да пази.

— Обрѣйко, дѣ чича ти Калча? попита Остенътъ.

Калчо бѣше Диковъ братъ и пазѣше кѫшлата.

— Въ село слѣзнѫ снощи, сега го чакамъ.

— Дай, баевата, каквото има въ торбата, да похапнемъ.

Овчарчето истърси всички хранителни припаси: нѣколко твърди комати ржженикъ, лукъ, соль и миродия.

— Нѣма ли ракийка, Обрѣйко? — Нѣмаме.

— Хай да се не ощури макаръ! А тя трѣбаше, ракийца, за даскала да се съвземе, каза Остенътъ, като гледаше Огнянова, който си кълчеше рѫцѣтѣ и се прѣвиваше още отъ болъ.

— Нищо, даскале, отърва се... Видѣ ли нашата Срѣдня-Гора каква е хубостница?

— Слава Богу, че вамъ нищо не станѫ, каза Огняновъ.

— Ха, тя не закача старитѣ си познайници.

— Ако питашъ, забѣлѣжи Остенътъ, намъ ни ѭ испрати Стара-Планина, тая ф҃ѫртуна.... Боримечката не се излъга...

— Боримечката не яде слама!... потвърди гръмогласно самъ Боримечката. Кучето го излая. Гръмливиятъ му гласъ раздражаваше животното.

Огняновъ се взираше въ Ивана съ любопитство. Той неволно правѣше сравнение между него и прозвището му: то му прилѣгаше до нѣмай-кѫдѣ. Нито можеше да се измисли по́-съотвѣственно име за тоя макрокефалъ, грубъ и полудивъ великанъ, който повече приличаше да е бозалъ отъ мечка, нежели отъ жена. Той гледаше тая несъразмѣрно висока снага, кокаляста, мършава, но силна; тая жглована, длъгнеста, космата глава, съ тѣсно чело и съ малки диви очи, съ грамаденъ носъ, широко развитъ въ ноздритѣ, като у дивацитѣ, и съ уста голѣми — да лапнѫтъ свободно единъ заякъ (Боримечката ядѣше и сурово месо); и тия прѣдълги, космати, жилясти рѫцѣ, които би расчекнѫли единъ левъ, както Херкулесъ. Той бѣше назначенъ повече да се бори съ диви звѣрове, до които го приближаваше природата, а не да пасе кози — една идилическа работа. Като контрастъ на всичко това, по лицето му се изражаваше една незлобивость, нѣкакво тѫпоовче простодушие, което го правѣше смѣшенъ. Никой не би прѣдположилъ, че тая дебелашка, груба, неразвита нравственно по видимому натура е способна за привързанность и за по́-човѣшки, нѣжни вълнения... А това бѣше

вѣрно. Самото му явявание при дружината, въ такъвъ извънреденъ часъ, явявание доста комично, свидѣтелствоваше за доброто му и доблестно сърдце. Тоя момъкъ бѣше способенъ за самопожертвувание! Подъ удара на тия размишления Огняновъ хванѫ да намира физиономията му по-симпатична, и даже умна.

— Бай Иване, кой ти искръсти такова страшно име?

— Какъ, та ти незнаешъ ли, даскале? отзова се Остенътъ, той се е борилъ съ мечка.

— Наистина?

— Той е ловецъ страшенъ... и ѫ уби!

— Боримечка, раскажи самичъкъ какъ се тръкаляхте съ мечката отъ скалата, каза Остенътъ.

— Какъ, ти се бори съ мечка? попита Бойчо очуденъ.

Боримечката вмѣсто отговоръ тури си рѫката на врата. Тогава Огняновъ съзрѣ тамъ единъ дѫлбокъ трапчестъ бѣлегъ, зарасълъ сега; послѣ си запрѣта косматата рѫка и при лакътътъ се показа друга зарасла рана, като че е причинена отъ желѣзна кука. Огняновъ съ настръхване видѣ тия знакове.

— Боримечка, раскажи срѣщата си съ мечката... Ти си билъ прочутъ юнакъ! каза той.

Боримечката изгледа тържественно; тѫпий му погледъ пламнѫ отъ гордо въспоминание, и той захванѫ да разказва:

— Майка ѝ стара!... захванѫ той съ любимата си фраза... Но кучето излая внезапно и искокнѫ изъ колибата.

— Защо лае Мурджо? Боримечката едвамъ захваща, изшегува се Остенътъ.

— Чичо Калчо! извика овчарчето.

Калчо се подаде съ една тояга и съ торба прѣзъ рамо.

— Е, азъ имамъ гости? Добрѣ дошле, момчета! каза той дружелюбно, като тръшнѫ брѣмето си.

— Сторѣте мѣсто да се посгрѣе бай Калчо.

— Ехъ, че студъ бре, че то ще измрѫтъ всичкитѣ вълци! Дѣ ви завари бурята?

— Тукъ, отъ долу, отговори Спирдончето.

— Ами че по такова врѣме на ловъ ходи ли се? Първица ли идете въ балкана, та му не знаете кога го хваща мѣсечината?

— Остави се, бай Калчо, помами ни добъръ ловъ.. Ракийца носишъ ли? питаше Остенътъ.

— Ракийца? Носѫ. Ама ви носѫ и по́-хубаво нѣщо. Павурчето изреди дружината.

— Какво по́-хубаво нѣщо отъ ракийцата сега?

— Едно ново. Всичкитѣ наострихѫ уши.

— Двѣ клисурски заптиета ги изѣли вълци тая зарань.

— Бре, що думашъ? извика лукаво Боримечката. Кучето пакъ го излая.

— Изѣли ги та не остало косъмъ отъ тѣхъ. Една тайфа турци ходихѫ та ги намѣрихѫ — не тѣхъ, а парцалитѣ и кокалитѣ имъ при Сардановата могила. Хаджи-Юмеръ-ага, както разбралъ, казва, че заптиетата сѫ биле спогнѫти отъ вълцитѣ, кога водяли коньетѣ и сѫ ударили да бѣгатъ тѣ на една страна, коньетѣ на друга. — Единиятъ конь се изгубилъ. — Вълцитѣ подушили, че месото е по́-сладко на ефендетата, та докопали тѣхъ. На здраве, юнаци, така да испукатъ всичкитѣ поразеници. Тѣ сѫ отъ кучешки ощуръ и пакъ кучета ще ги ядѫтъ.

И Калчо навири павурчето. Тогава само съзрѣ Огнянова, когото не познаваше. — А тоя аратликъ отъ дѣка е? попита той, като му попада павурчето.

— Отъ Кара-Сарѫлие, найдохме се въ балкана... И той по сѫщия дивечъ тичаше, отговори Спирдончето.

— Голѣмъ юнакъ е, наздраве, даскале! изгърмѣ Боримечката. Кучето се пакъ изрънчи.

Калчо се обърнѫ къмъ Боримечката засмѣнъ: — Бре, мечка, какво си направилъ бре?

— Никому нищо, Калчо!

— Тюхъ бре, ергенчето грабнѫ ни момичето, изгорихте се единъ други... Хай да е честито. Дѣ ти дивечьтъ да гостишъ свадбаритѣ?

— Оставихъ го татъкъ долу, бай Калчо, избуботи гърлясто Боримечката.

Тоя пѫть Мурджо се сериозно разсърди.

— Хе, бай Иване. раскажи какъ се бори съ мечката.

— Той ли? обади се пакъ Калчо. и погледнѫ лукаво Боримечката; — да ни раскаже пó-добрѣ какъ се е поборилъ съ Стайка...

Измѣхѫ се. Иванъ Остенътъ искаше още да се увѣри въ заблуждението на Турцитѣ, затова пое: — Та тъй а? Раскѫсали ги вълци? А не викатъ ли турчата, че Българи сѫ убили заптиетата?

— Какъ? Цѣлото село знае! Дѣдо Стойко, Богъ да го прости... каза Калчо, като разбра криво питането.

— Това чухме, ама азъ питахъ: нѣматъ ли Турцитѣ óмисъль на Българитѣ, че сѫ убили заптиетата?

Калчо го погледнѫ въ недоумѣние.

— Кой ще каже това? Кога е било Българинъ отъ наше село заптие да убие? Казахъ ви, че вълцитѣ сѫ свършили тая добра работа, и Турцитѣ утрѣ се готвѫтъ да дигнѫтъ потеря по гадоветѣ да ги прокудѫтъ... Вижъ, това и на мене помага... Та то тая зима отъ гадъ не можешъ да излѣзешъ на кѫра. На здраве, момчета! Хай да дочакаме светото рождество здраво и весело! Па и вий сторѣте като Мечката, само не прѣзъ пости... Заповѣдай, аратликъ! И Калчо подаде ракията на Огнянова, комуто силитѣ се повърнахѫ отъ дѣйствието на благотворната струя. Той дигнѫ павурчето и каза съ трогнѫтъ видъ:

— Да поменемъ, братя, дѣда Стойко, мученикъ на турската ярость. Господь нека успокои праведната му душа, а намъ да дава мѫжко сърдце и силна дѣсница да се боримъ съ Христовия врагъ и да му върнемъ за едно сто... Богъ да прости дѣда Стойка!

— Богъ да прости, повторихѫ другаритѣ.

— Богъ да прости, каза Калчо, като свали шапка. Послѣ се обърнѫ приятелски къмъ Огнянова: — Аратликъ, ти харни думи казá, отъ твойтѣ уста въ божиитѣ уши. Ще се тегли до едно врѣме, па ще стане джаста-праста... Какъ те викать? ами да се запознаемъ: мене ме викатъ Калчо Богдановъ Букчéто, и Калчо прострѣ навурчето Огнянову.

Той се назова съ едно друго име и пи за добро познайнство.

Дружината похапнѫ малко, защото пестѣше скуднитѣ припаси на Калча Букчéто, послѣ се опрости съ него, който излѣзе да ѭ испрати изъ вънъ вратата. Той се обърнѫ пакъ къмъ Огнянова: — Аратликъ, прощавай, забравихъ ти името; па кога минешъ пакъ тѫдѣва, отбивай се при мене да си побъбряме... Ти харни прикаски имашъ... Хай добъръ часъ!

Нѣколкото бодри Огнянови думи силно стрѣснахѫ бѣдния козарь. Не че бѣхѫ съвсѣмъ нови за него — но „аратликътъ“ споменѫ нѣколко думи за *борба*, и тия съвсѣмъ нови думи ударихѫ силно възъ една нова струна на душата му, и тя се пробуди. Ще видимъ послѣ какво влинние имá тая срѣща на него...

Дружината се скоро изгуби нататъкъ: тя се спуснѫ на долу къмъ селото, кога притъмняваше вече.

Огняновъ рѣши да нощува въ хана на бай Дочка. Току що влѣзнѫ въ стаята, нѣколко минути слѣдъ него, се покачвахѫ по стълбитѣ петнайсетина башибозуци съ пушки; тѣхъ ги прѣдвождаше заптието, което вчера Бойчо видѣ въ кафенето на турското село.

Уви! Никой Колчо нѣмаше тука да го прѣдупрѣди!

Край на първата часть.

ЧАСТЬ ВТОРА.

Часть втора.

I.

Бѣла-Черква.

Приключението на връхъ светого Андрея растръси въ основи мирното сжществование на Бѣла-Черква. Откриването личностьта на Бойча порази малко и голѣмо, а изравянето труповетѣ на двамата турци докара въ ужасъ градеца. То бѣше, наистина, зловѣщо събитие. Оставѝ дѣто се разбуди подозрителностьта на турската власть, ами и околното турско население закипѣ — за отмъщение. И, като чакаше деньтъ да коли изъ купъ, за сега се настървяваше въ кървави злодѣйства. По кжрища и по друмища западахж още повече български лешови и съобщенията на едно мѣсто съ друго станахж крайно опасни. Всѣки день смущавахж Бѣла-Черква слухове за кланé по Коледа. Паниката, особенно между женитѣ, растѣше. Всѣкой бѣше гузенъ. Родолюбивитѣ изявления се спотаихж; въодушевлението се испари. Още на Андреевъ день полицията затвори Соколова, нераздѣлния Бойчовъ другарь; затвори дѣда Стояна воденчарьтъ като съучастникъ; подири дякона Викентия, но той исчезнж. Общината отъ своя страна, вопрѣки настоятелството, побърза да изгони изъ училището Рада, като любовница на опасния человѣкъ, а Михалаки Алафрангата прѣдложи да се затвори врѣменно и мжжкото училище, за да „поизвѣтрѣе“. Задържахж единъ Мередвенджиева — колкото за малкитѣ дѣца. Всички, що се познавахж малко или много съ Бойча, стояхж на тръне. Комитетътъ се унищожи самъ по себе си. Единъ Ярославъ

Бързобѣгунекъ останѫ на заслонъ подъ своята каска съ златенъ шийритъ. Никой не обеспокои „австриецътъ“. Той продължаваше добросъвѣстно да фотографира бѣлочерковчане, и понеже му липсвахѫ нѣкои необходими кислоти за измиване образитѣ, възприети отъ стъклото, то послѣднитѣ оставахѫ съвсѣмъ замрачени и тъмни, и човѣкъ съ удивление виждаше по кѫщята портрети на нѣкакви негри... Въ сѫщето врѣме Бързобѣгунекъ самъ поддържаше кореспонденцията съ външни мѣста...

Най-послѣ духоветѣ на Бѣла-Черква се поуталожихѫ и смѣлостьта се повърнѫ на младежитѣ. Само едногласно окайвахѫ сѫдбата на клетия Огняновъ: слухътъ за смъртьта му се подтвърдяваше отъ всѣкѫдѣ. Читацитѣ, които идѣхѫ на пазарь, расказвахѫ, че билъ ударенъ съ три крушума и издъхнѫлъ нѣкѫдѣ изъ Ахиевското бранище. Онъбашиятъ знаеше, че послѣднето не е доказано, но го подтвърдяваше и той. Нѣкои Българе увѣряваха, че грађътъ билъ погребенъ отъ Никола терзиятъ въ долътъ, дѣто го намѣрилъ. Хаджи Ровоама описваше по-трагически конеца на Бойча: като се влачалъ раненъ изъ долътъ, прѣзъ нощьта билъ изѣденъ живъ отъ вълци. Тия мрачни мълви потопяваха града въ скръбь. Огняновъ отъ герой ставаше мѫченикъ и светецъ. Той минѫ въ легенда. Бабичкитѣ палѣхѫ свѣщь за „великомученика Бойча“; попъ Ставри му отслужи панихида въ срѣдата на панахидата за Хаджи-Бойча. Тамъ присѫтствоваха всички младежи, за голѣмо изумление на сродницитѣ на честния покойникъ, които остахѫ слисани и отъ това, че попътъ въ молитвата поменуваше Хаджи-Бойча — Бойчо „мученикъ“ вмѣсто „поклонникъ“... Но имаше и други, които бѣхѫ доволни. Тѣ гледахѫ високомѣрно, като човѣци, които сѫ имали право. Стефчовъ особенно свѣтеше, въпрѣки срамното си приключение у Милкини. Голѣмината на Огняновото бѣдствие, което захванѫ всичкитѣ внимания, намаляваше ѫ на позора му. Та и самия позоръ прави по-безочливъ...

Но въ началото на февруария Юрдановий гнѣвъ се уталожи: Стефчовъ биде вѣнчанъ за Лалка!

Трѣба да прибавимъ, че Стефчовото прѣдателство останж въ тайна: всичката вина и негодование паднахж върху злочестия идиотъ, комуто игуменътъ съ бой истъргнж исповѣдьта, че е билъ единственний свидѣтель на заравянето на труповетѣ. Това обясни и загадочнитѣ ония знакове и въсклицания, съ които Мунчо най-послѣ, навѣрно, е издалъ Бойча, — какъ и прѣдъ кого — неизвѣстно. Нему му отнехж свободата и го заключихж, като единъ бѣсенъ лудъ, въ кулата, до мънастирската вратня.

Колкото за Рада, тя ходѣще като слисана. Добритѣ хора, у които бѣ нашла гостолюбие, не знаяхж какъ да ѭ утѣшаватъ. „Ще стане зянъ това момиче“, казвахж угрижени.

Заедно съ отминуването на врѣмето и добритѣ душевни движения се усилвахж. Марко и Мичо Бейзадето подирь многократни опитвания сполучихж да отпуснѫтъ подъ свое порѫчителство доктора Соколова, незамѣсенъ, впрочемъ, въ работата на труповетѣ. Двамата порѫчители незнаяхж, че имахж съюзникъ, който имъ улесни успѣха. Тоя таенъ съюзникъ, който бѣше такъвъ и на бай Марка, въ пó-първото освобождение на доктора — врѣме е да го кажемъ — бѣше сѫщия, когото хаджи Ровоама угади една нощь, срѣдъ пàвечерката си: жената на стария бей. Единъ случай бѣше срѣщналъ тази млада Пентефриевица съ доктора, и той нѣмá Иосифовата твърдость да устои на искушението... Благодарѣние на тая мимолѣтна свръска отдавна прѣкъснѫта, той и тоя пѫтъ бѣ истегленъ изъ мѫчно положение: беевицата бѣше накарала бея да дѣйствува въ К. за пущането на Соколова, като невиненъ.

Нѣколко деня слѣдъ завръщането му, прѣзъ февруария, Каблешковъ се яви въ Бѣла-Черква, като апостолъ, и се установи въ кѫщата на Бързобѣгунека. Тамъ свикá членоветѣ на растроения комитетъ, распали ги съ огнен-

ното си слово и ги поведе право въ мънастиря, дѣто игуменъ Натанаилъ ги закле надъ Евангелието и благослови възобновения комитетъ за въстание. Отъ тогава приготовлението пакъ закипѣ съ много по́-голѣма сила. Въ началото на априлия Каблешковъ пакъ се яви въ Бѣла-Черкова.

Отъ тоя день ний пакъ захващаме подробно расказа си.

II.

Болнитѣ на докторъ Соколова.

Соколовъ ходѣше развълнуванъ изъ стаята си. Той често поглеждаше изъ прозореца къмъ двора, сега потъналъ въ буенъ шумалакъ и зеленина. Черешитѣ и вишоветѣ мязахж да сж покрити съ снѣгъ отъ цвѣтътъ си. Ябълкитѣ простирахж като гирлянди листнати клони, увѣнчани съ бѣлъ и руменъ цвѣтъ. Чуденъ маргаритъ засиваше прасковитѣ и зарзалиитѣ, израсли до самитѣ прозорци. Травясалата пжтека, която минуваше прѣзъ срѣдъ дворчето, прѣвърнжто сега въ градина, стоеше въ сѣнка. покрита отъ събранитѣ клони на овошкитѣ, като една алея.

Той се бѣше сега доста измѣнилъ. Лицето му, пакъ красиво и добродушно, но приблѣднѣло и поизмършавѣло, като на единъ боленъ, който се поправя. Продължителний затворъ и нравственни мжки бѣхж ударили скрѣбния си печатъ вьзъ тоя мощенъ и пълненъ съ животъ момъкъ; той бѣ станалъ нетърпѣливъ, злъченъ. При многото страданиі въ затвора бѣше се присъединило и друго едно: той бѣше узналъ, че Лалка е вѣнчана съ Стефчова; това го убиваше и той, като звѣръ, пъхтѣше безпомощенъ въ тѣсната ограда на тъмницата си. Той се кълнѣше въ душата си, при първа възможность, да убие Стефчова, причинительтъ на толкова злощастия, защото бѣше джлбоко увѣренъ, че и издайството бѣше Стефчова работа. Когато се завърнж въ градътъ, първата му грижа бѣше да

иде да благодари Марка Ивановъ и Мича Бейзадето. Послѣ той обиди Клеопатра, която Нечу Павлювъ, ловецътъ, бѣше отвелъ въ кжщата си и тамъ хранилъ до сега. Бѣдният звѣръ, нарасълъ доста вече, бѣше твърдѣ испусталѣлъ и само слѣдъ нѣколко минутно колебание можа да си напомни за обичния си господарь. Клеопатра бѣше поподивѣла и студена вече. Грубитѣ ѝ инстинкти бѣхж се силно развили въ неж. Тя често и лесно се сърдѣше и показваше остритѣ си зжби, съвсѣмъ не съ благи намѣрения. Докторътъ мисленно виждаше ненавистния Стефчовъ, сграбченъ въ нейнитѣ космати обятия и сатанинска радость огрѣваше лицето му. Но скоро той разбра, че Мунчо е виноватиятъ, а слѣдъ подновяването на комитета. той биде погълнжтъ цѣлъ отъ голѣмото дѣло: готвенето за бунта. Отмъщението, което вече стаяше лично дѣло, останж на най-заденъ планъ въ мислитѣ му. То бѣше тъй малко и мизерно прѣдъ величието на задачата. Той рѣши да пустне на воля и Клеопатра, съ която не знаеше какво да прави. и затова заржчà на Неча Павловъ тая вечерь да я пустне къмъ Балкана — свидно му бѣше да я утрѣпва.

Соколовъ бѣше съвсѣмъ нарясялъ докторството, не лѣкуваше вече никого, та и никой не отиваше при него, отъ страхъ да не се компрометира. Хаванчетата, стъклата съ лѣкарствата, кутийкитѣ съ праховетѣ ведно съ медицинскитѣ му книжа бѣхж нахвърлени разбъркано въ едно дулапче, дѣто мишкитѣ въ скоро врѣме успѣхж да прочетжтъ половината фармакопея. Само единъ боленъ се съглеждаше още да посѣщава домътъ му, той бѣше Ярославъ Бързобѣгунекъ. Той отъ една непрѣдпазливостъ бѣше се ранилъ по ржката съ револверътъ, единъ день подирь завръщането на доктора. Това нещастие бѣше му привлѣкло състраданието на всичкитѣ граждани и бѣше накарало бѣдния австриецъ да се откаже отъ фотографията си, която отдавна се бѣше отказала отъ него.

Веднага вратнята се хлопнж и докторътъ устрѣми

очи къмъ неѫ. Подаваше се именно Бързобѣгунекъ. Той бѣше облѣченъ пакъ въ излинѣлия и ожуленъ костюмъ, даденъ нему отъ Огнянова, на главата съ шапка съ златно шийритче и съ огромни жълти бакембарди. Дѣсната му ржка, прѣвита на гжрдитѣ, висѣше на подвязка отъ бѣла кърпа, прѣкачена прѣзъ вратътъ му. Той идѣше полека и прѣдпазливо насамъ, вѣроятно да избѣгне болежката, която бързото движение причинява на наранения членъ. По лицето му, което се бърчеше на всѣка стжпка, се четеше страдалческо изражение. Кога влѣзна при доктора, той се озърнѫ внимателно на около си и хвърли подвязката на кревата.

— Добрутро, байно! и подаде дѣсницата си.

Докторътъ ѫ плѣсна силно съ своята, безъ гостътъ да покаже най-малъкъ знакъ отъ страдание.

Защото наранѣването на Бързобегунека бѣше измисленно: трѣбаше да се оправдаѫтъ честитѣ му посѣщения у доктора.

— Какво ново? попита го докторътъ.

— Каблешковъ е дошълъ, снощи кѫсно, у мене е, каза Бързобѣгунекъ.

— Да се видимъ! каза докторътъ живо.

— Той е трескавъ сега. Цѣла нощь е билъ въ огънь.

— Ахъ горкиятъ!

— Оставѝ, ами не стои спокоенъ, та ми е продиктувалъ три дълги писма, да се испратятъ днесь. Такава жилка, а осталъ е безъ душа. Кашлица го мѫчи...

— Да дойдѫ да го прѣгледамъ, каза докторътъ, като си зе ѳеса.

— Не, сега спи... Заржча ми само да се свика комитета за довечера, и той да се намѣри на засѣданието...

— Небива, нека лѣжи!

— Иди го накарай, ти го знаешъ каква е глава... Свикай членоветѣ за довечера.

— Добрѣ, ще пратѫ хаберъ на членоветѣ.

Бързобегунекъ сниши гласа си и каза: — Е, стотѣ златни найдохѫ ли се?

— За пушкитѣ ли? Найдохѫ се. Днесь ще ги имаме.

— Брава, бе Соколовъ, бабанка си! искрещѣ фотографътъ.

— Мълчи!

— Ахъ, отъ кога имашъ тая кама? извика Бързобѣгунекъ, като измъкнѫ изъ подъ жилета на доктора лъскавото оржжие и заигра съ неѫ изъ въздухътъ.

— Иванъ Маджарътъ ми ѫ направи... Сега поржчкитѣ у него валѫтъ... Хубаво нѣщо, нали?

Бързобѣгунекъ се взираше въ нѣкакви слова, изработени на ножа.

— С или С. Какво значатъ тия букви?

— Отгадай!

— Соколовъ или Стефчовъ? попита усмихнѫтъ Бързобѣгунекъ

— Свобода или смръть! каза натъртено докторътъ, у когото спомѣнуването на Стефчова разбуди неприятно чувство. Послѣ прибави:

— Сега Стефчовъ-Мефчовъ и други подобни безобразия назадъ остаѫтъ, любезний приятелю... Ний нѣмаме врѣме да мислимъ за Стефчова, нито за лични капризи или оскръбления... Който отива да убие тигърътъ, прѣзира червяка... Ти трѣбва да знаешъ, че азъ съмъ забравилъ всичко... Който повдига революция, всичко забравя...

Бързобѣгунекъ го изгледа лукаво.

Явно бѣше, по раздражението му, че докторътъ нито бѣше забравилъ, нито можеше да забрави тъй лесно. Ударътъ, който бѣше нанесенъ на сърдцето му, или на егоизмътъ ми, бѣше твърдѣ силенъ. Трескавото занятие съ приготовлението на бунта затѫпяваше на врѣме болежкитѣ отъ раната, която сѐ зѣеше. Тия поглъщающи зàлиси обзимахѫ цѣлото му сѫщество и го зашеметявахѫ. Той намираше въ тоя видъ опиянение едно срѣдство да бѫде нечувствителенъ къмъ нравственната болка, както пияницата го намира въ

виното. Но колчимъ настаяхж трѣзвитѣ минути, минутитѣ на размишлението, горкитѣ мисли, като съскливи змии, се разбуждахж въ душата, и жилѣхж, жилѣхж немилостиво.

Но Кандовото появяване въ двора тури край на неловкия разговоръ и отвлѣче вниманието на доктора.

— Що за птица е негова милостъ? попита Бързобѣгунекъ.

— Кандовъ — русски студентъ.

— Знамъ, но що за човѣкъ е?

— Философъ, дипломатъ, социалистъ, нихилистъ... и кой дяволъ го знае още какво... Съ една рѣчь, боленъ е тука... И Соколовъ тури пръстъ на челото си.

— Та не приима ли да земе участие въ народното дѣло?

— Не, що му трѣбва то? Види се, ще ходи въ Руссия, да си земе дипломица, каза сърдито докторътъ.

— Ахъ тие учени гарги! Немогж да ги търпиж! извика Бързобѣгунекъ... Видишъ ли нѣкоя отъ тѣхъ съ диплома, ти иж отпиши вече отъ човѣщината... Тѣмъ народъ и свобода не трѣбва... Дай имъ рахатецъ, женица, кжщица и благоразумие! Зеръ за това ли сж гнили гжрдитѣ си години, та да дойджгъ въ България да бунтовствуватъ и да търсятъ съ свѣщь Диарбекиръ или въжето си?...

— Бързобѣгунекъ, това не е право, виждь, ти самъ имашъ диплома?

— Азъ? Пазилъ ме Богъ!

— Истина, и Бойчо нѣмаше такова нѣщо... каза докторътъ

— Ако да имахъ диплома, и азъ щѣхъ да бждж такова магаре... И ти, напримѣръ, да бѣше приелъ докторския си атестатъ отъ нѣкой медицински факултетъ, а не въ албанскитѣ баири, щѣше да мислишъ да правишъ пари, а не бунтове...

Въ тоя мигъ студентътъ влѣзе въ коридора.

Бързобѣгунекъ бързо окачи подвязката на вратътъ, уврѣ си ржката въ неж, защото стжпкитѣ на студентътъ се чувахж до вратата.

— Хм, щѣхъ да забраж, дай сулфато за Каблешкова. Току що докторътъ му подаде прахътъ, вратата се почука.

— Антре! извика докторътъ. Кандовъ влѣзе. Ярославъ Бързобѣгунекъ му се поклони учтиво и излѣзе. Кандовъ нито го забѣлѣжи, тъй бѣше съсрѣдоточенъ.

Кандовъ бѣше облѣченъ въ добрѣ закопчано тъмно-зелено сетре, поизжулено вече, и обутъ въ панталони отъ подобенъ цвѣтъ, твърдѣ тѣсни и залѣпени на кълкитѣ. Високий аленъ фесъ злѣ хармонираше съ мургавото му блѣдно лице, покрито съ нѣкаква тжга и съсрѣдоточеность, съ нѣкаква меланхолия, която се отразяваше и въ мечтателния му погледъ. Познаваше се, че тоя момъкъ криеше въ душата си нѣкаква мисъль и мжка, която не можеше да побѣди, нито да сподѣли съ другиго. Отъ нѣколко врѣме той съвсѣмъ бѣ станалъ саможивъ.

По поканата на доктора, той сѣднж на единъ столъ въ стаята. Соколовъ сѣднж на кревата, доста позачуденъ отъ това неожиданно посѣщение.

— Какъ сте съ здравието, господинъ Кандовь? попита Соколовъ, като помисли, че студентътъ е нездравъ нѣщо. И той изгледа внимателно мъховитото му сухо лице.

— Слава Богу, добрѣ съмъ, отговори Кандовъ кжсо, почти машинално. По оживлението на погледа му сега и по игрането на жилитѣ по челото му явно бѣше, че нѣкоя друга причина, и важна, го водѣше тука.

— Драго ми е, личи си, че сте се съвършенно поправили.

— Да, поправихъ се, добрѣ съмъ.

— Значи, ще пжтувате пакъ за Русия? — Не, отказахъ се. — Съвършенно? — За всегда, азъ остаямъ тука, каза Кандовъ съ глухъ гласъ.

Докторътъ го изгледа зачудено и полуиронично. Тоя погледъ, като че искаше да каже: „защо ли си не вървишъ, байно, на школото и при философитѣ? Тукъ всичко е пожаръ: нѣмашъ работа тука“.

Въцари се кратко мълчание.

— Може да желаешъ да постжпишъ учитель? попита докторътъ съ прѣзрително участие.

Кандовъ слабо се зачърви и вмѣсто отговоръ попита рѣзко:

— Господинъ Соколовъ, кога ще има комитетътъ засѣдание?

Тоя дързъкъ въпросъ порази доктора.

— Какъвъ комитетъ? попита той съ видътъ на человѣкъ, който нищо не разбира.

Кандовъ се исчърви още по́-силно и каза съ напрежение:

— Комитетътъ вашъ, не крийте, азъ знаж всичко... и кои сж въ него, и дѣ засѣдавате... Сичко, не крийте отъ мене...

— Чудно какъ знаете толкова работи, когато се не интересувате... Но нека кажемъ че е... Какво искате да кажете съ това? попита докторътъ, като опрѣ въ него упоритъ и провокативенъ погледъ.

— Азъ ви питахъ скоро ли ще имате засѣдание? повтори Кандовъ рѣшително.

— Да, довечера, господине! отговори докторътъ съ сжщия тонъ.

— Вие сте прѣдсѣдатель, нали? — Да! — Азъ идж да ви молж едно нѣщо. — Какво, господине? — Азъ ви молж да ме прѣдложите за членъ.

Гласътъ на студента треперѣше отъ вълнение.

Докторътъ останж слисанъ: той не бѣше приготвенъ за подобна изненада отъ страна на Кандова.

— Какъ тъй, Кандовъ?

— Просто, като Българинъ... искамъ и азъ да работиж. Соколовъ скокна.

— Дай, братко, ржчицата! и той го стиснж горещо и цалуна по устата; послѣ прибави: — Съ радость, съ голѣма радость, господинъ Кандовъ, сички ще ви видимъ

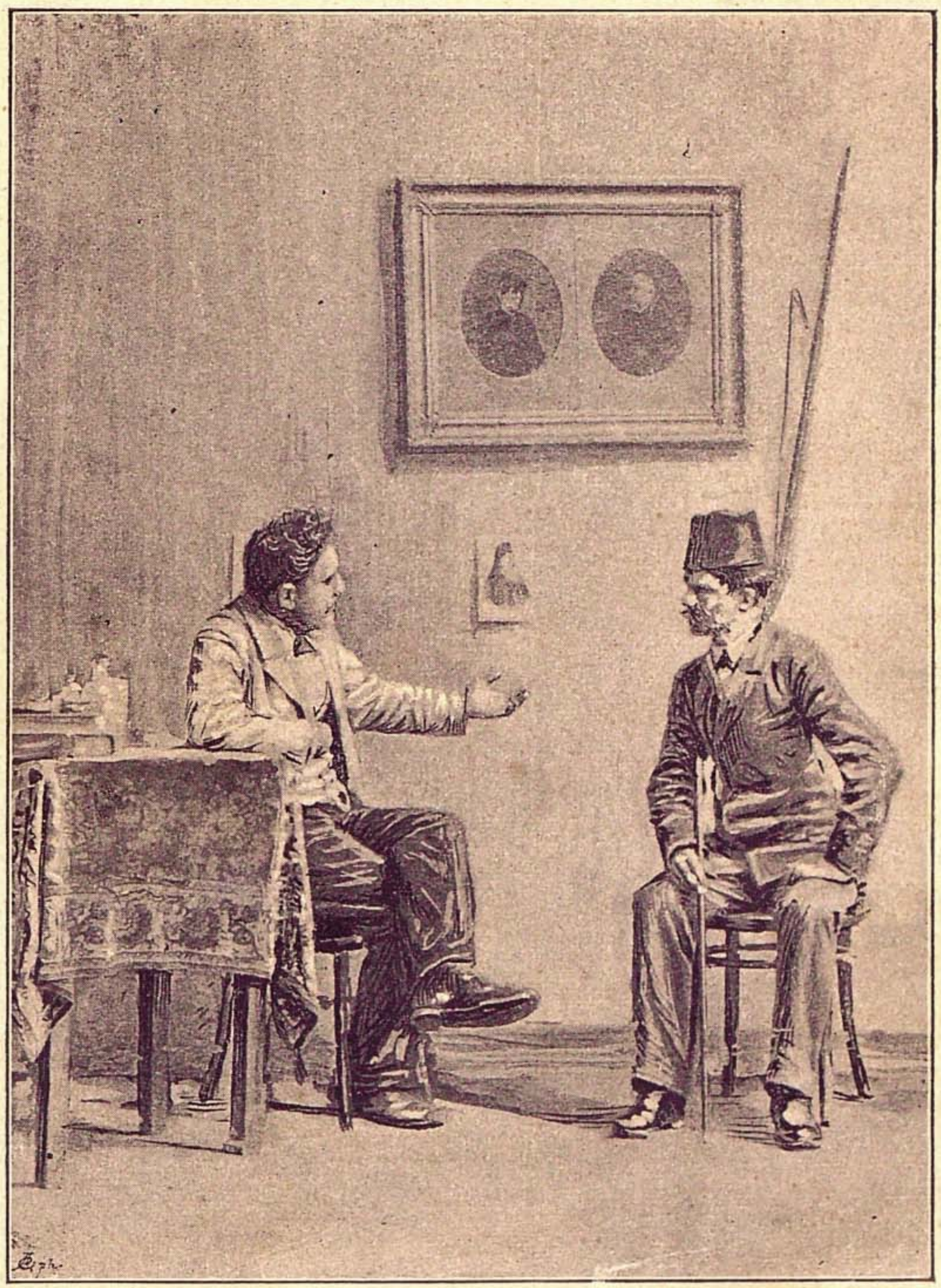

Докторътъ останѫ слисанъ: той не бѣше приготвенъ за подобна изненада отъ страна на Кандова. *(Стр. 254)*.

въ кржгътъ си... Такива сили, като васъ, е грѣхота да стоѫтъ на страна... Борбата наша ще бѫде велика... Отечеството ни призовава... Сички, сички нека бѫдемъ... Честь и слава на тебе, Кандовъ! Какъ ще се зачудѫтъ приятелитѣ, като имъ кажж!... Дай братко, ржчицата!...

— Благодарѭ, докторе, каза разчувственъ студентътъ, и ще видите, че Кандовъ нѣма да бѫде излишенъ...

— О! знамъ, знамъ!... Защо не прие още когато Огняновъ ти прѣдлагаше?... Ахъ, сърдцето ми се къса отъ жалость... Моятъ нещастенъ Бойчо! Защо не умрѣхъ азъ, та той да живѣеше да распаля народа съ словото си и съ примѣра си!... Знаешъ ли, Кандовъ? Той бѣше истински герой, велика душа!... Ахъ, страшно ще отмъстимъ за кръвьта му!... За едно сто! Ще расплачемъ майкитѣ имъ на тия варвари!

— Отмъщение, да! отговори Кандовъ; това е еднич-кото чувство, което движи и мене тая минута... Такава личность, като Огнянова, не може да се прости на убиецътъ.

— Отмъщение, и страшно! извика докторътъ.

— Довечера ли ще се сбере комитетя?

— Да, у бай Мичови; ние ще идемъ заедно...

— Щомъ ме приемѫтъ, азъ щж направѭ едно прѣдложение тамъ. — Какво? — Да се убие убиецътъ на Огнянова! — Та той не е единъ, приятелю... Тѣ сж нѣколко... и дѣ ще ги търсимъ?... Па ако питашъ, то е цѣлото турско царство...

— Споредъ мене единъ е виновникътъ само!

Докторътъ го погледнж зачудено.

— Единъ е, и той е при насъ...

— При насъ?

— Да, правиятъ виновникъ на смрътьта му.

— Ахъ, бай Кандовъ, струва ли труда си... да отмъщавашъ на единъ идиотъ... Мунчо е лишенъ отъ съзнание. Тоя нещастникъ самъ не е отбиралъ, че прави

прѣдателство... Той така бѣше привързанъ на Бойча... Остави, остави...

Кандовъ пламнѫ. Соколовото убѣждение го обиди.

— Заблуждение, господинъ Соколовъ! Заблуждение! Кой ви говори за Мунча?

— А за кого говорите?

— За Стефчова!

— Стефчовъ! извика докторътъ поразенъ.

— Стефчовъ! Той е прѣдателътъ! Азъ знамъ най-положително.

— Ахъ тоя мръсникъ!... и азъ него подозирахъ най-напрѣдъ!

— Азъ знамъ положително, че той е издалъ всичко на турцитѣ... Мунчо е съвършенно невиненъ... Вие всички сте прибързали да обвините него... Стефчовъ е съвѣтвалъ властьта още сѫщата нощь, когато го опозорихѫ, да копаѫтъ при воденицата; той е открилъ името на Огнянова чрѣзъ подлостьта на Мердевенджиева... Той е извършилъ всичкитѣ прѣстѫпления и нему се дължѫтъ всичкитѣ нещастия... Азъ знамъ вече подробно всичката тая тъмна история, и отъ най-достовѣренъ изворъ.

— Ахъ тоя сатанински синъ!

Отъ нѣколко минути Кандовъ постояанно нарастваше прѣдъ очитѣ на Соколова. Той оста още по́-силно покъртенъ, когато видѣ готовността му да убива Стефчова, противникътъ на светото дѣло, и се наимаше на такъвъ кървавъ подвигъ и страшенъ рискъ, за да засвидѣтелствува прѣданността си на идеята, която и той прѣгръщаше сега. Такава горещина у сѣкиго другиго би се показала по-дозрителна; но у Кандова тя бѣше искренна и това ясно се познаваше по безпокойния огънь на погледътъ му и по нервозния трепетъ, който играеше по вдѫхновенното му сега лице.

Соколовъ погледа нѣколко врѣме въ очитѣ Кандова, па скокна и каза:

— Потрай, ще пратимъ тоя мръсникъ на дяволитѣ... Тая вечерь комитетътъ ще рѣши...

— Добрѣ. каза глухо Кандовъ.

— Ахъ, иде! извика Соколовъ като видѣ, че се подава едно хубаво и бѣлолико момче, облѣчено доста прилично въ ѳренски дрѣхи.

Види се, че докторътъ него очакваше, защото се развълнува при появлението му.

— Нѣкой боленъ е тозъ? попита студентътъ.

— Да, пардонъ! каза докторътъ и изкокнж изъ вратата.

Когато се завърнж, лицето на докторътъ грѣеше отъ задоволство.

— Кой бѣше негова милость? попита Кандовъ, като изглеждаше въ гърба момчето, което си отиваше.

— Пенчо Диамандиевъ, дошелъ си е тия дни отъ Габровската гимназия.

— Какъ, шуреятъ на подлеца Стефчова и синъ на изѣдника Юрдана? попита Кандовъ; вие сте приятели съ него?

— Приятели не сме, но сме повече нѣщо отъ приятели и братя: ний сме другари, той е членъ на комитета.

III.

Два полюса.

Чорбаджи Юрданъ старѣеше и ослабваше бързо. Една гасстрическа болка, която го бѣ държала много врѣме на леглото, отрази се още по-силно на характера му и го направи по-раздражителенъ и нетърпѣливъ.

Тая зарань бѣше хубаво врѣмето и той бѣше ходилъ да се расходи до градината, която имаше на края на града. Тая градина, широка и обиколена съ здрави зидове и насадена съ хубави овошки и цвѣтя, плувнжла въ прѣсна зеленина, подѣйстова добрѣ на болния старецъ, не из-

лизалъ отдавна изъ кжщи. Прохладниятъ чистъ въздухъ и пролѣтното слънце го съживихж. Той по́-добро вече пристжпаше, като се връщаше дома. Но тъкмо кога пристигнж до домътъ на Генка Гинкинъ, зетя си, той почувствова слабость, краката му прѣмалѣхж. Той се отби у зетя си.

На двора Генко Гинкинъ, още по́-издребнѣлъ, спарушенъ и изгубенъ, носѣше пеленаче дѣте на ржцѣтѣ си, което крѣщеше, и го коткаше и люшкаше, като кърмачка, на гжрдитѣ си.

Юрданъ се запжти къмъ посланото съ китеникъ одърче на двора и сѣднж тежко, като каза намусено:

— Бре женкеря, ти ли пазишъ дѣтето? Кждѣ е оная?

Юрданъ разбираше подъ думата „оная“ дъщеря си.

Геико се смути, — защото смущаването бѣше неговото нормално състояние — и избъбра заплетено:

— Тя си има работа, та азъ държж Юрданча... тя ми рѣче да го държж и да го поносѫ... тя си има работа...

— Не дава ли ти да ѝ носишъ и хурката? попита съ прѣзрителна усмивка Юрданъ... Гино мари, я свари едно кафе! викна той, безъ да види кждѣ е Гина.

— Тя мѣси, мѣси... тя има работа, дѣдо... та затова азъ държж дѣтето... Кафе, кафе... кафе азъ да ти направѫ, ей сега идж ей. Знамъ дѣ е кутията съ кафето и шекеря, избъбра Генко, като остави Юрданча на колентѣ на дѣда си и се изгуби.

Пеленачето се расписка още по́-силно.

Юрданъ се разсърди. Той сложи въ кжта на одърчето неприятния пискунъ, стана правъ и се развика:

— Бре кждѣ се дѣнахте, бре? Тукъ човѣкъ ли има или магаре!... Гино мари, Гино!

— Тате, добрѣ дошълъ! каква е работата? добрѣ ли си? здравъ ли си? Виждъ какво е хубаво врѣмето,

Тя бѣше се пръстилка, ржцѣтѣ и въспрѣтнжти до лактетѣ...
(Стр. 259).

добрѣ си поизлѣзълъ! обади се кака Гинка отъ прага, весела и засмѣна.

Тя бѣше се прислала съ синя прѣстилка, ржцѣтѣ ѝ въспретнжти до лактетѣ, зелената кърпа на главата ѝ тикната назадъ и красивото ѝ лице щедро напудрено съ брашно. Тя така бѣше доста интересна, и наумяваше нѣкои битови образи на фламандската школа.

— Какво правишъ? какво ми расправя оня женкеря? какво си се така набѣлила, като воденчарка? Едно кафе нѣма кой да направи тука! бъбрѣше старецътъ ядосано и повѣлително.

— Ти прощавай, тато, хванахъ се и азъ на работа... Сега щж ти направыж кафенце... Генко! кждѣ се опилѣ? Земи Юрданча и го занеси въ люлката, давно го приспишъ.

— Какво работишъ? Какво мѣсишъ?

— Мѣсыж, мѣсыж... трѣба да се мѣси... и ние не сме на гробъ камъкъ я?... Благородни българе сме... каза кака Гинка и се изсмѣ яката.

— Какви българе? какво мѣсишъ? попита намръщено баща ѝ.

— Пексеметъ, тате! — Пексеметъ?

— Ами че!... Нали трѣбва?

— За какво ни трѣбва пексеметъ? На баня ли ще ходите? или каква е тая слободия?

Вмѣсто отговоръ кака Гинка се искикоти.

Юрданъ ж изгледа съвсѣмъ навжсено. Той не можеше да търпи този постояненъ и безпричиненъ смѣхъ на дъщеря си, която по веселия си характеръ бѣше съвършенна противоположность на неговия холерически темпераментъ.

Тя се приближи до него и му каза ниско:

— Кой ти мисли сега за баня? Ами ние за друго готвимъ пексемедя: той трѣбва за юнацитѣ.

Юрданъ ж гледаше слисанъ.

— За какви юнаци?

— Ами за българскитѣ юнаци, тате, кога идѫтъ въ Балкана.

— За какви юнаци дрънкашъ, мари? попита Юрданъ, повече и повече зачуденъ.

Гипка се приближи още по́-близко и каза:

— За въстанието... Комитетътъ нали заржчва?

И тя се пакъ изсмѣ съ гласъ.

Юрданъ подскокнѫ на мѣстото си. Той не вѣрваше ушитѣ си.

— Какво въстание, мари? какъвъ комитетъ? За бунтъ ли?

— За бунтъ, бунтъ!... Не щемъ вече ние тоя краставъ султанъ да ни заповѣда, отговори кака Гинка дързновенно, но изведнаждъ отскочи на страна, защото баща ѝ махнѫ съ чибука да ѭ удари.

Поблѣднѣлъ, растреперанъ като листо отъ гнѣвъ, той се развика съ сичкия гласъ, който имаше:

— Мари, магарска дъще, мари въртоглава куфалнице. и ти ли ще правишъ бунтъ? Нѣма ли за тебе хурка и игла, ами си тръгнала по умътъ на хайдутацитѣ и нехранимайковцитѣ, за да ги хрантутишъ съ пексемедъ?... Нѣмашъ ли очи и срамъ, лудетино!... И тя не щѣла султанътъ, видите ли? Кучката недна!... Какво ти е сторилъ султанътъ? Дѣте ли ти зема́, или нѣщо те настѫпи? Зарѣзала си кѫщата и дѣтето и отишла да сваля султанътъ!... Какво гледашъ бе, папунякъ, и ти ли си на нейния умъ и ти ли ще ходишъ подъ байрякъ?... обърнѫ се свирѣпо Юрданъ къмъ Генка, който гледаше уплашено при вратата.

Генко Гинкинъ избъбра нѣщо и се скри пакъ въ стаята. Тамъ Гинка се прѣоблачеше набързо, защото видѣ че бащиният ѝ викъ прилвичаше любопитни на вратнята. Като видѣ Генка, тя грабнѫ чехълътъ си и го запуха по вратътъ.

— Поразенико, защо обади че мѣсѫ пексемедъ?

Но Генко съ гордо съзнание на своето мѫжко достойнство не удостои жена си съ никакъвъ отговоръ, а храбро се втурнѫ въ другата соба и замѣтнѫ вратата хубаво. Като тури тая прѣграда между своя гръбъ и чехълътъ на жена си, той протестира язвително:

— Удари сега ако можешъ!... Азъ съмъ твой мѫжъ и ти ми си жена!... Удряй сега да те видѫ!

Но кака Гинка го вече не чуваше. Тя бѣше излѣзла на дворътъ, защото баща ѝ бѣше излѣзълъ на улицата сърдитъ и растреперанъ.

Когато стигнѫ у тѣхъ си, той се бѣше твърдѣ заморилъ. Той изминѫ двора, като пъшкаше обезсиленъ и сѣднѫ на първото стѫпало на стълбата, която отиваше на горния катъ.

Чорбаджи Юрданъ страшно бѣше възмутенъ. Истина, макаръ и дълго врѣме затворенъ въ кѫщи, но и до неговитѣ уши бѣ стигнало нѣщо. Тайната за едно близко възстание бѣше станѫла ефтина и бѣхѫ ѫ чули даже и глухитѣ. То се готвѣше нѣкѫдѣ кѫдѣ Панагюрище, задъ гори и планини, както бѣше разбралъ Юрданъ, и слѣдователно огъньтъ бѣше далечъ отъ неговата черга. Сега, отъ пернатата си дъщеря, той разбра, че дори и Бѣла-Черква се е запушила. — Какво правѫтъ турцитѣ, джанъмъ? Слѣпи ли сѫ, глухи ли сѫ, та не сѣщатъ, че се копае лѫхъмъ подъ царщината? думаше си той.

Отъ дѣсната му страна се чухѫ дѣтински гласове. Тѣ излазяхѫ изъ едно прозорче, малко по́-високо отъ главата му, изъ което влазяше видѣло въ килерчето. Юрданъ стана да се искачи по стълбитѣ. На третето стѫпало, той машинално се спрѣ и погледнѫ въ прозорчето, Тогава той видѣ, че и двамата му маловъзрастни сина, отъ които голѣмиятъ имаше едвамъ тринайсеть години, стояхѫ прѣдъ огнището, пълно съ жерава, и вършехѫ нѣщо тамъ. Тѣ

бѣхж тъй залисани въ дѣлото си, щото не забѣлѣжихж главата на баща си, че се мѣрнж на прозорчето.

Едното момче държеше на огъня тиганче и съ голѣмо внимание надничаше надъ онова, което се варѣше или пържеше вжтрѣ. Другото съ ножъ изрѣзваше и изглаждаше нѣкакви лъскави топки, които стояхж на купъ прѣдъ него. Това не бѣше друго, а лѣни крушуми; а въ тиганчето се топѣше оловото, отъ което ги лѣяха въ калжпа.

— Хжрсжзи! магарета! искрещѣ побѣснѣлъ Юрданъ, като позна съ какво се занимаваxж синоветѣ му, и той се повърнж назадъ съ издигнжтъ чибукъ.

Синоветѣ зарѣзахж лабораториумътъ си и исхвръкнахж, като вѣтъръ, изъ килерчето и се изгубихж на улицата.

— Хайдуци! кръвопийци! изгори-кжщи! Проклетници проклети! и тѣ бунтъ готвжтъ? викаше Юрданъ, като се покачваше бързо по стълбитѣ, защото яростьта галванизираше краката му.

Горѣ на чардака той срѣщнж жена си.

— Доне! не си ли и ти въ тайфата? попита ж той съ грозенъ погледъ... Сичката ми челядь полудѣла!.. Ще ме направите на пепель!... Ще изгорите душата ми на стари години!...

И той пъхтеше и на сила поимаше.

Жена му го гледаше прѣхласнжта.

— Пенчо! Пенчо! завика той. Кждѣ се е дѣнжлъ? да питаме него какво прави?... Когато малкитѣ лѣжтъ крушуми, той трѣбва пъкъ топове да лѣй... Чапкжни съ чапкжни!...

— Нѣма го, обади се жена му, отиде на К.

— За какъвъ дяволъ отидѣ на К.?

— Може би до табакътъ да му занесе стотѣ лири.

— До Тосунъ бея? Той утрѣ трѣбаше да иде, маскарата!... Какъ тъй тръгва безъ да се обади!...

И чорбаджи Юрданъ се запжти кжмъ писалището. Той го отвори бързо и растършува изъ чекмеджето му и из-

между тефтеритѣ и книжата. Но група не намѣри. Вмѣсто него измъкнж изъ подъ хартиитѣ единъ великолѣпенъ револверъ-лефуше.

— Отдѣ е тоя пищовъ? чий е тоя пищовъ? кой бърника въ масата ми? Азъ търсиж групъ — намирамъ револверъ?

— Че кой тука бърка, освѣнъ тебе и Пенчо? обясни жена му.

— Ахъ тоя магарски синъ! Ахъ тоя вагабонтинъ! Нѣма да стане човѣкъ!... Ето го и той царски противникъ! Ето го бунтовникъ... Не ще дума, той е турилъ малкитѣ сополиковци да лѣжтъ куршумп... Сичкитѣ на работа вече! Сичкитѣ си плетжтъ въжето!... Та какъвъ е тоя маскаралъкъ, джанжмъ! И коткитѣ ми варжнджа ще станжтъ бунтовници, ако тъй отива... Кириакъ дойде ли?...

— Тука е, връзва денковетѣ...

Юрданъ се запжти тиришката къмъ стаята, дѣто бѣше Стефчовъ.

VI.

Тъстъ и зетъ.

Стефчовъ, който бѣше и съдружникъ на дѣда си, връзваше съ помощьта на двама работници денкове съ гайтанъ, които щѣхж да испращатъ за джумайския панаиръ, който бива на връхъ Гергевдень. Той бѣше хвърлилъ сетрето и феса за да може нó-лесно да работи; лицето му, зачървенѣло сега отъ упражнението, запазваше пакъ своето противно изражение на душевна сухота, безцвѣтность и коравина.

До прозорецътъ стоеше Лалка, жена му, облѣчена скромно въ синкава рокля, и пришиваше платнени марки възъ свързанитѣ вече денкове. Не можеше да забѣлѣжи човѣкъ по нейното спокойно и бѣло лице, разцъвтѣло и добило повече женственность, че тя е нещастна въ това съпру-

жество, станало не по нейна воля. Простодушна, неопитна, безъ никаква романтическа подкваса на духътъ, която нѣмаше отдѣ да възприеме въ тая деспотическа срѣда, дѣто се бѣше възпитвала, тя отиде съ мжка и съ скрити сълзи подъ вѣнчилото. Но врѣмето ѝ дойде на помощь, както бива повечето въ подобни случаи: тя привикнж и се помири съ новото си положение. Тя Стефчова не обичаше нито бѣше възможно да го обикне, но тя му се покоряваше и му се боеше. И той не искаше повече отъ неж. Въ замѣна на сърдцето ѝ, за което той твърдѣ не бѣ се домогвалъ, той печелѣше богато наслѣдство, той ставаше прямъ наслѣдникъ на Юрдана Диамандиевъ. Той бѣше доволенъ.

Той испустнж въжето, което дърпаше за да пристѣга денка, и Лалка — иглата, когато видѣхж Юрдана, че влѣзе страшно поблѣднѣлъ и растреперанъ, съ бурни бръчки по челото.

— Е, Кириакъ? извика той още отъ вратата, както се види, азъ и ти само остаяме тука вѣрни хора на царя! Въ кжщи и котетата варжнджа станали сж бунтовници, купуватъ револвери и лѣжтъ крушуми... Огънь и пожаръ се готви, а ний сме сѣднали да готвимъ стока за панаиря. Азъ, като съмъ боленъ, бари ти нали видишъ и слушашъ какво е, ами да тръшкаме толкова пари въ стока, когато сж настали такива хайдушки врѣмена?...

Двамата работници излѣзохж на пръсти.

Стефчовъ го гледаше смаянъ.

— Какво гледашъ, бе простако? искрѣщѣ Юрданъ, азъ ти казвамъ, че и моята челядь е молепсалъ комитаджилжкътъ, челядьта на Юрданъ чорбаджи, най вѣрний царски човѣкъ, у когото слазятъ каймаками и паши... Та какво остава за другитѣ, за простия народъ! Нѣколко чапкжня правжтъ комитетъ тука, подъ носътъ ни, и ние зѣпаме като будали?

И чорбаджи Юрданъ расказа съ повече и повече растящъ гнѣвъ, откритията, които направи днесь.

— Азъ току що се тъкмѣхъ днесь да идж при беятъ, каза Стефчовъ. Тѣ се сбиратъ въ градината у Бейзадето, нека ги хванжтъ и да ги турятъ на испитъ. Съ двѣста тоеги ще искажтъ и майчиното си млѣко... Азъ още по-рано трѣбаше да турж край на тая мръснишка пропаганда противъ държавата... Който не е благодаренъ тука отъ правителството, нека иде въ Московията на даскалъ Климента, а не да туря огънь въ кжщята ни.

Стефчовъ отвори вратата и пошушнж нѣщо нѣкому.

— Ти знаешъ ли, кои сж тия магарета? попита дѣдо му.

— Главниятъ е Соколовъ! каза Стефчовъ, като хвърли крадишкомъ погледъ на Лалка, и лицето му се искриви отъ злоба. Въ тая злоба противъ доктора се мѣшаше и затаена, парлива, като живъ вжгленъ, рѣвность. Това окаменѣло сърдце бѣше достжпно за любовьта само въ това ѝ некрасиво проявление.

— Сѐ тоя ли поразеникъ?

Стефчовъ отиде и зе да бърка въ джеба на сетрето си. Юрданъ го гледаше ожидателно.

— Ето едно писмо, което вчера намѣрихъ на улицата, токо прѣдъ вашата кжща.

— Какво е това писмо?

— Подписано отъ Соколова... Праща го въ Панагюрище, види се, на други подобни вагабонди.

— И какви маскаралжци пише? плѣнъ, огънь, пожаръ, нали?

— Съвсѣмъ други работи, ужъ невинни, пише вжтрѣ, но азъ се заклевамъ, че подъ тѣхъ друго се разбира, каза Стефчовъ, като разгръщаше пакъ писмото. Но Замановъ ще го проникне и растълкува; той е такъвъ копой, дѣто отъ сто уврата мѣсто подушва бунтовника.

Въ това врѣме Лалка бѣше прѣблѣднѣла. Та се полека измжкна изъ стаята и слѣзна долу при майка си.

— Какво ти е, Лало, попита ѫ майка ѝ.

— Нищо ми не е, мале, каза тя съ слабъ гласъ и сѣдна, като подпрѣ главата съ рѫцѣтѣ си.

Майка ѝ, заета съ пържене на манджата, не обърна вече внимание на дъщеря си. Тя самà бѣше твърдѣ раздражена и, като бъркаше силно съ лѫжицата въ тиганята, тя кълнѣще синоветѣ си:

— Да ги прокъса! да ги истрѫшка всичкитѣ, дѣто ще уморѭтъ баща си безъ врѣме!..... Едвамъ се е повдигнѫлъ, ето сега ще му припадне. Да имъ опустѣе въстанието! Отъ дѣка тъй пощръклѣхѫ и побѣснѣхѫ всичкитѣ? Па и Гина, лудетината, та доръ и куфоглавиятъ Генко, и тѣ съ пексемедъ ще ги хранѭтъ, чапкѫнитѣ! Да ги задавеше макаръ!

Влѣзна кака Гинка. Тогава Юрданица стовари гнѣва си на неѫ.

— Защо толкова ядъ, мамо? Ти трѣба още да се радвашъ... Чорбаджийкитѣ трѣба да даватъ примѣръ още...

— Гино, млъкъ, искрѣщѣ майка ѝ. Азъ тебе те не слушамъ, ти си луда!

— Не съмъ луда, ами съмъ народна българка! отговори распалено кака Гинка.

— Народна българка? За това ли биешъ мѫжътъ си ката день?

— Биѫ го, че ми е мой ступанъ, то друга политика: вѫтрѣшна политика.

— Ухъ, лудетино, ти пѡ ли искашъ да си българка отъ баща си? Да знае той, че ти четешъ вѣстници отъ Соколова, ще ти опуха праха, не гледай, че си четирийсетгодишна женуряга...

— Мале, лъжешъ, като катунарка!... Азъ по коледа подкарахъ трийсеть и втората си година. Азъ пѡзнаѫ колко години съмъ!

Но тоя диалогъ биде прѣкъснатъ отъ слугинята.

— Како Доне, ела, че на дѣда Юрдана прѣлошà, каза тя уплашена.

— На, ето сега! Ухъ, Боже Господи, извика Юрданица и бързишката излѣзе да иде при мжжа си, като зарѣза тиганята на огъня.

Още, като се качуваше по стълбитѣ, тя зачу раздирателнитѣ викове на Юрдана, когото бѣше хваналъ коликътъ. Тя го завари въ горнята стая, че се прѣвиваше и тръшкаше на земята отъ неизразими страдания, които усѣщаше въ чървата. Лицето му се бѣше обезобразило и посинѣло; жестоки и отчаяни писъци излазяхж изъ гжрдитѣ на стареца, безъ да му облегчжтъ страданието; тѣ пълнѣхж съ ужасъ сърдцата на всичкитѣ домашни и се чуваххж на улицата.

Пратихж бързо за Янелиятъ едного отъ работницитѣ, но той се завърнж и каза, че го не намѣрилъ, понеже билъ отишълъ на К. Тогава прибѣгнахж къмъ домашни лѣкарства. Ни компреси, ни растривания, ни локмаруху, нищо не помагаше на болния. Той сѐ виеше и се свиваше на кълбо, или пъкъ се мѣташе отъ едно мѣсто на друго.

Юрданица се възчуди какво да прави.

— Да повикаме доктора Соколова мигаръ? обърнж се тя въпросително къмъ страдающия.

Стефчовъ и́ избъбра нѣщо съ неодобрителенъ видъ.

— По-лани го повикахъ единъ пжть самà, и помогна, каза Юрданица; па се обърнж къмъ мжжа си: — Юрдане да повикаме докторътъ.

Юрданъ направи отрицателенъ знакъ съ пръста си и пакъ продължи да пищи.

— Чувашъ ли, азъ щж пратиж за докторъ Соколова? попита по́-внушително Юрданица.

— Нешж го... исхленчи старецътъ

— Ти го нещешъ, но азъ те не слушамъ, каза рѣшително Юрданица; па се обърнж къмъ работникътъ:

— Чоно, иди повикай докторъ Соколова. скоро!

Чоно, тръгна къмъ вратата но, токо що стѫпи на прагътъ, той биде попаренъ отъ страшния викъ на Юрдана, който приличаше на плачъ.

— Не го викайте, мари!.. Не щѫ тозъ чапкѫнинъ, хайдукъ...

Юрданица го погледнѫ орчаянно.

— Ами да умрешъ ли искашъ? извика тя.

— Да умрѫ!.. Махайте се, проклетници!.. изрева старецътъ.

Слѣдъ два часа, кризата полека-лека се уталожи. Когато видѣ, че на дѣда му поулекнѫ, Стефчовъ се облѣче бързо да отиде на конака. Валеше дъждъ.

На стълбитѣ, той срѣщнѫ едно дребно човѣче.

— Е? попита той видѣ ли хубаво?

— Тамъ сѫ, у Бейзадето.

— Въ градината пакъ?

— Не, дъждовно е, въ зимника сѫ. Извардихъ ги... И азъ съмъ дяволъ...

Тоя човѣкъ бѣше бившия карнарски ханджия Рачко...

Той сега слугуваше у Юрдана съ надница, и заедно съ това шпионствуваше на зетя му.

— Донесъ ми омбрелата.

Слѣдъ една минута Стефчовъ излазяше изъ вратнята бързишката.

Лалка отъ вратата чу разговора. Тя изгледа съ нѣкакъвъ страненъ, зачуденъ и уплашенъ погледъ мѫжа си. Па бързо се покачи по стълбитѣ и се изгуби въ една стая.

V.

Прѣдателство.

Когато Стефчовъ влѣзе при беятъ, той завари тамъ само едно лице: Заманова.

Тѣ играяхѫ на тавла.

Замановъ бѣше официаленъ шпионинъ на турската

власть и приимаше заплатата си отъ Пловдивския конакъ. Той бѣше човѣкъ на четирийсеть и петь години, но стоеше по́-старъ. Голѣмото му сухо, черно лице, дѣто свѣтѣхж мѫтно двѣ черни подвижни очи, бѣше покрито съ прѣждеврѣменни бръчки и имаше изражение противно и зловѣщо. Мустацитѣ му, кѫсо подстригани, бѣхж силно прошарени, както и косата му, която исхвъркаше мазна и несчесана отъ задѣ, изъ подъ кирливия му фесъ, а прѣднята часть на лобътъ му бѣше плѣшива. Той бѣше облѣченъ въ шаячено мораво сетре, отдавна износено вече, на което черната сукнена яка отвратително лъскаше отъ мась. Високъ и строенъ, той обикновенно ходѣше съ наведена глава, като че клюмнѫла подъ тежестьта на общото прѣзрѣние. Върху цѣлата фигура на тоя човѣкъ, стоеше печатътъ на бѣдностьта и цинизъмътъ. Обикновенно той живѣеше въ Пловдивъ и често правѣше забикалки и по околнитѣ паланки. Той бѣше родомъ отъ Бѣла-Черква и познаваше всичкитѣ, но и него познавахж всички. Дохаждането му по това врѣме тука смути всѣкиго, който имаше причина да се смущава. Очевидно той идеше тука съ нѣкаква мрачна мисия. Присѫтствието му вдѫхваше страхъ и отвращение, и той чувствоваше това и никакъ не се стидѣше. Той срѣщаше безочливо и самоувѣренно прѣзрителнитѣ погледи, като че искаше да каже: „Какво се чудите? занаятъ, като всѣки занаятъ: и азъ трѣбва да живѣя“. Той бѣше се срѣщнѫлъ вече съ нѣколко първенци и бѣше искалъ пари на заемъ. Разбира се, никой не отказа на такъвъ честенъ длъжникъ и любезенъ съгражданинъ. Вѣроятно, той знаеше вече какво се готвеше въ Бѣла-Черква и съ една сатанинска усмивка питаше когото младежъ срѣщнеше: „Какъ отива въоружението?“ И, за да увеличи още повече смущението на попитания, той прибавяше ниско: „нищо нѣма да направите“. И го оставяше попаренъ на улицата. Горѣ-долу, завчера бѣше казалъ такова нѣщо на прѣдсѣдателя на комитета. Тая му

зловѣща откровенность и досадливость правѣше да пустѣе улицата, дѣто той мунуваше.

Ето защо лицето на Стефчова свѣтна отъ удовол-ствие, когато завари тоя могущественъ съюзникъ у бея. Той ги поздрави усмихнжто и свойски, и сѣдна да гледа играта, като стиснж ржката на Заманова.

Старий бей, облѣченъ въ черното си закопчано сетре, продължаваше твърдѣ внимателно играта, като поздрави мълкомъ Стефчова. Когато се свърши партията, Стефчовъ пристжпи изведнжжъ къмъ цѣльта си. Той расказа по тънко на беятъ всичкитѣ подробности, които мълвата бѣше донесла до слуха му, за революционното кипѣние, което бѣше обхванжло и Бѣла-Черква.

Беятъ и той бѣше позачулъ за такова мърдане на раитѣ, но той го считаше твърдѣ несериозно и дѣтинска работа, и благодушевствуваше, както всичкитѣ турски власти тогава.

Той сега останж поразенъ отъ величината на злото, като Стефчовъ сне маската отъ очитѣ му. Той се обърна въпросително и строго къмъ Заманова:

— Христаки ефенди, ний играемъ на тавла съ тебе, а около насъ се пуши!

— Азъ съмъ дошълъ тука, само нѣколко деня става. но знамъ всичко това, и по-добрѣ отъ Кириака, каза Замановъ.

— Знаешъ и не ми обаждашь?... Хубаво слугуваш на царя! извика беятъ твърдѣ недоволенъ. Челебиятъ се показа по-вѣренъ стълпъ на прѣстола.

— Длъжность ми е, бей ефендимъ.

Едъръ потъ изби по челото на Заманова. Той каза нервно:

— Тукъ ако е едно, по други мѣста е сто... Тукъ ако се пуши сламка, кждѣ Панагюрско се пуши цѣль сламеникъ, и високото царско правителство не е ни глухо,

— Чети, чети да видимъ, каза беятъ, като наостри уши. *(Стр. 273).*

ни слѣпо... То види тоя пушакъ и мирува. То има своитѣ причини за това... Ще бѫде грѣшка ния първи да дигаме тука врявата и да се компрометираме за единъ вѣтъръ само. Това дѣто виждаме въ Бѣла-Черква, то е сѣнката само на пушака, който другадѣ се издига до облацитѣ... Моето мнѣние е да се не бърза и да се чака внимателно.

Тия думи угодихѫ на беятъ, защото отговаряхѫ на неговата наклонность за спокойствие и страхъ отъ отговорность.

Стефчовъ забѣлѣжи това и се ядоса. Той разбра, че Замановъ съ такова хитро обяснение искаше да укрие своята немарливость и слабо усърдие къмъ интереситѣ на държавата.

— Христаки ефенди нѣма тукъ ни фамилия, ни интереси, ни една скъсана черга негова, та философува, каза той съ злъчка. Ако утрѣ пламне нѣщо, какво губи той?

— Протестирамъ, господине! извика Замановъ ядосанъ и поблѣднѣлъ.

— Имашъ право, Кириакъ, азъ тѣзъ кератии ще ги извържѫ! искрѣска беятъ.

Стефчовъ изгледа побѣдоносно.

— И азъ сега, като размислихъ, дойдохъ на това мнѣние... Нека се изловѭтъ тия магарета! каза Замановъ слѣдъ малко съ внезапно озлобление на лицето.

— Дѣто се вика, съгласни сме? каза беятъ и въздѫхнѫ.

— Да се изловѭтъ още тая вечерь! каза Замановъ.

— Дѣка сѫ събрани? попита беятъ.

— У Мича Бейзадето.

— У Бейзадето?... Разбирамъ сега. Който е по-московецъ отъ московцитѣ, не може да бѫде царски приятель... Кой имъ е-главатарьтъ?

— Докторъ Соколовъ, отговори Стефчовъ.

— Соколовъ пакъ? Той ли е сега на мѣсто консула?

— Той, бей ефендимъ, само че консуловото бѣше играчка прѣдъ работитѣ на Соколова.

— Други кои сж?

— Испжденитѣ учители и нѣколцина още чапкжни. Беятъ погледнж на часовника си.

— Сега тамъ ли сж? попита той.

— Въ зимника, сега. Обикновенно тѣ се събиратъ въ градината, когато е хубаво врѣмето... Тамъ плюскатъ ракия и комитетствуватъ.

— Ами какъ мислишъ?

— Тѣ излазятъ всѣкога въ тъмно отъ Мичови. Като излѣзжтъ, да ги загащжтъ заптиетата и подкаратъ купомъ на конака.

— Това не е добро, каза Замановъ; вие ще хванете само тѣхъ безъ никакви доказателства, и тѣ ще могжтъ да отказватъ всичко. За това трѣба да се нападнжтъ у Мичови, у стаята, дѣто засѣдаватъ, на мѣстото на прѣстжплението, тъй да се каже. Да се хванатъ съ книжата, протоколитѣ и съ различни документи... Тогава чиста работа: черно на бѣло... Нѣма незнамъ, не чухъ, не видѣхъ. Азъ самъ щж имъ направж първия испитъ.

Тоя съвѣтъ се хареса на беятъ. И Стефчовъ самъ биде въсхитенъ отъ тая мисъль. Шпионинътъ сега стоеше прѣдъ него на всичката си висота. Досѣтливостьта на Замановa се равняваше съ усърдието му.

— Само това да стане, като се смръкне, допълни Замановъ; тъмнината е нужна за подобни нападения.

— Рѣшено, каза беятъ тържествено и исплѣска съ ржцѣ.

Появи се едно заптие.

— Тукъ ли е онъ-башиятъ?

— Шерифъ-ага ще се върне скоро.

— Щомъ се върне, при мене! заповѣдá беятъ.

Заптието излѣзе.

— Ахъ, забрави едно нѣщо, каза Стефчовъ, като се обърна къмъ Замановa, който се бѣше замислилъ мрачно съ дълбоки и безпокойни бръчки на челото, като че тѣ

бѣхж откликъ на мрачнитѣ мисли и планове, които трѣбаше да вълнуватъ сега дълбочинитѣ на душата му.

И Стефчовъ извади изъ пазвата си едно писмо и го разгъна.

— Какво е това? попита Замановъ, истъргнжтъ внезапно отъ размишленията си.

— Едно Соколово писмо за Панагюрище.

— Бре!

— Испустналъ го е, види се, писмоносецътъ имъ. .. Днесь го найдохъ току прѣдъ дѣдовата кжща.

— Какво му е съдържанието? попита бързишката Замановъ, като зе да надниква надъ писмото.

— Това писмо е написано условно и е адресирано до нѣкой си Лука Нейчовъ. Той е простъ човѣчецъ, кундураджия въ Панагюрище, и всѣка недѣля минува отъ тука за пазаря въ К. Но азъ съмъ увѣренъ, че то е за съвсѣмъ друго лице назначено, навѣрно за панагюрския комитетъ

— Каква е тая хартия? попита беятъ любопитно, понеже говоряхж по български.

Стефчовъ му обясни.

— Чети, чети, да видимъ, каза беятъ, като наостри уши.

Стефчовъ прочете слѣдующитѣ редове:

„Бай Лука!

„Надѣвамъ се, че сте живо и здраво въ кжщи и жена ви не болѣдува вече; но вий продължавайте да ѝ давате още отъ хаповетѣ, които имате отъ мене. Какъ отива алжшъ-вериша по васъ? Не съмъ те видѣлъ отъ двѣ недѣли да минешъ отъ тука, мислж, че не е по причина на здравието. Когато тръгнешъ за насамъ, купи ми отъ Янаковата спицерия за десеть гроша *белла дона*, че ми се е привършила.

Много здраве на домашнитѣ. Соколовъ."

— Наистина, това писмо е условно, забѣлѣжи Замановъ.

— Прѣведи го сега на турски, заповѣда беятъ.

— Ако питашъ, то казва нищо и много, като искашъ да го разберешъ, каза Стефчовъ къмъ беятъ, па захвана да прѣвожда.

— Чакай, спрѣ го беятъ още въ началото, тука подъ хапове. трѣбва да разбираме крушуми!

— Може да е крушуми. забѣлѣжи Замановъ.

Беятъ пухна единъ облакъ димъ изъ устата си съ гордѣливо и самодоволно изражение по лицето, като напрѣгна пакъ слухъ.

Стефчовъ продължи нататъкъ.

— Чакай, спрѣ той пакъ Стефчова, той пита за алжшъ-веришъ? Разбрахъ, сирѣчъ, пита: какъ отиватъ приготовленията? Не сме толкова говѣда. И беятъ смигнж знаменателно на Заманова, като че искаше да му каже съ това мигание: „не гледай ти Хюсни-бей че е старъ, хитра лисица е той и неможе го никой продà“.

Стефчовъ продължи нататъкъ. Когато дойде до думитѣ: „мислж, че не е по причина на здравието“, той спрѣ пакъ Стефчова и се обърнж къмъ Заманова допитвателно:

— Христаки ефенди, тука дѣто спомѣнува болѣсть и зравие, това малко тъмно иде. Ти какъ тълкувашъ тия думи?

— Азъ мислж, че подъ болѣсть трѣбва да се разбира здравие, а подъ здраве — болѣсть, отговори шпионинътъ важно.

Беятъ се замисли. Той прие видъ на човѣкъ, който е разбралъ напълно всичкото значение на тоя дълбокоуменъ отвѣтъ.

— Улови се работата, подума той тържествующъ.

Когато Кириякъ подкачи четението пакъ и дойде до думата „белладона“, беятъ го прѣкъснж и искрѣска весело:

— Охъ, тука му е турилъ нокта, казалъ си го е право: Дебела Бона, — и тя е вжтрѣ!... Азъ, колчимъ ж срѣщнж тая биволица, че минува, сé ми казва нѣщо на умътъ, че у тая жена има много дяволи и че мисли душманлжкъ на царщината!

Думитѣ на беятъ се касаяхж до шейсеть и петь годишната дебела баба Бона, която не пропущаше ни утрѣнь, ни вечерь да не иде на черкова. и мипуваше сѐ край конака.

Стефчовъ и Замановъ се усмихнахж. Тѣ обяснихж на бея, че тука думата е за единъ цвѣтъ, който служи за лѣкъ.

— Чети, чети още, каза беятъ позасраменъ.

Стефчовъ продължи:

„Много здравие на домашнитѣ, Соколовъ“. Свършва се.

Беятъ извика:

— Много здравие на *домашнитѣ!* разбра се!... Съ една дума, това писмо отъ първото слово до послѣднето мирише на комитаджилжкъ.

— Но отъ него нищо свързано не може да се извади, забѣлѣзи Стефчовъ недоволенъ

— Тъмно, тъмничко е, допълни Замановъ.

— Че е тъмно, тъмно е. подтвърди и беятъ, на онова, което не разбираме, ще накараме самъ докторътъ да ни го истълкува.

— Не, любопитно е отъ сега още да знаемъ смисъльта му, каза Замановъ, силно второчснъ въ писмото. Дай го на мене, азъ щж намѣрж секрета, у менъ има единъ ключъ за бунтовнически писма... И той тури писмото въ пазвата си.

— Аферимъ, Христаки ефенди!

Стефчовъ направи темена за да си върви.

— Е, рѣшено, нали? каза той.

— Всичко свършено тая вечерь... подтвърди беятъ. Иди си спи рахатъ, поздрави Юрдана чорбаджи.

Стефчовъ излѣзе съ щастливо и сияюще лице отъ беятъ. Когато достигнж до конашката порта, застигна го и Замановъ.

— Ти нѣма да се губишъ тая вечерь, нали? Ти ще ржководишъ улавянието на господата, каза му Стефчовъ.

— То е едно на ржка, азъ поехъ грижата, отговори

шпионинътъ; — Кириякъ, дай ми една лира на заемъ до утрѣ, че ми трѣбва, прибави той бързо.

Стефчовъ се навжси мигновенно и бръкнж въ джебътъ на жилета си.

— Земи тия двѣ рубли, повече нѣмамъ.

Замановъ прие паритѣ, па прибави ниско:

— Давай, давай, още че ако пошушнж една дума на Странджова, какви ги ровишь днесь, ще изѣдешъ нѣкоя шикалка. И той се засмѣ, за да покаже, че това заплашване бѣше една вшутявка.

Стефчовъ го погледнж безпокойно.

— Замановъ, ако утрѣ приемж извѣстие, че Соколовъ и другаритѣ ми сж въ которника, имашъ отъ мене десеть лири въ кърпа вързани! каза той тържественно.

— Добрѣ. Дай сега още три четири гроша дребни пари за ѣдене, за да не развалямъ рублитѣ тая вечерь... Благодарижж, сбогомъ! И Христаки хванж една друга улица, за да иде на хана, дѣто бѣше слѣзнжлъ. Кога възвиваше при Хаджи-Цачови, той срѣщнж попъ Ставря и го спрѣ.

— Благословете, дѣдо попе! и той му цалунж ржка. Какво правите? добрѣ ли сте? доходътъ добъръ ли е сега? повече ли се раждатъ или повече мржтъ сега?

— Най-много се вѣнчаватъ! отговори попътъ засмѣнъ съ прѣсилена усмивка, като се дръпнж да върви, уплашенъ отъ проницателния погледъ на шпионина. Замановъ го задържа за ржката, като го стрѣляше съ очи.

— И врѣме му е за свабда сега, защото утрѣ, въ други день, може да дойде второ пришествие... И той смигнж на попа знаменателно; па изведнжжъ обърнж разговора: — Дѣдо попе, нѣмашъ ли педесеть гроша да ми дадешъ въ заемъ до утрѣ, че ми трѣбватъ?

Лицето на попътъ се искриви. — У попъ пари нѣма благословии, ако щешъ!... И съ тоя шеговитъ отвѣтъ попътъ се дръпнж пакъ за да върви.

Замановъ го изгледа строго и му каза ниско:

— Дай тука петдесеть гроша, че твой Ганчо е секретарь въ комитета... Една думица ако пошъпнѫ, спукана ви е работата.

Попътъ прѣблѣднѣ. Той извади единъ минцъ и му го остави въ рѫката, като се рѫкуваше.

— Сбогомъ, дѣдо попе, не ни забравяй въ молитвитѣ си.

— Анатема! избърбора си попътъ, като се отдалечаваше.

Дъждътъ все росѣше още.

— Момче, донесь ми въ рѫжена малко жарава, та тури тука въ мангалче, викаше Замановъ на слугата, когато влазаяше въ стаята си.

Слугата го погледнѫ зачудено, като че искаше да му каже:

— Ти какъвъ си човѣкъ, та по това врѣме искашъ да се грѣешъ?

— Донесъ малко жаравица ти казвамъ, повтори повѣлително шпионинътъ, като снимаше измокреното си сетре.

Слугата донесе въ рѫжена нѣколко вѫглена и го изсипа въ едно мангалче, което извади изъ подъ кревата.

— Иди си сега по работата! и той замѣтнѫ вратата слѣдъ момчето.

Тогава извади изъ пазвата си писмото, което бѣ зелъ отъ Стефчова, разгънѫ го, надвѣси го отъ кѫдѣ бѣлата половина надъ огъня и чакà търпеливо. Когато се нагрѣ хартията, той ѭ издигнѫ, погледнѫ ѭ и по физиономията му се изписва живо любопитство смѣсено съ удоволствие: хартпята, одѣвѣ чиста и бѣла, сега бѣше напълнена съ гѫсти тъмножълти редове. Както е знайно, комитетитѣ пишехѫ писмата си съ симпатическо мастило, и буквитѣ ставахѫ видими само подирь нагрѣването имъ. Обикновенно, на друга имъ страна написвахѫ разни невинни и незначущи фрази, каквото да измамѭтъ властьта, въ случай

че ѝ падне писмото въ рѫцѣ. За нещастие, както винаги, тайна не може да се запази, щомъ ѭ знаѣтъ повече отъ двама, и прозорливий Замановъ ѭ бѣше научилъ сѫщо.

Писмото, подписано отъ прѣдсѣдателя Соколова, издаваше дѣйствията и кроежитѣ на комитета въ Бѣла-Черква.

Слѣдъ внимателното прочитание на това опасно писмо, по грозното лице на Заманова заигра нѣкаква неопрѣдѣлена усмивка. Той извади моливъ и забѣлѣжи нѣщо на празното мѣсто, което остаяше подъ името на прѣдсѣдателя.

И бързишката излѣзе и тръгна по посоката на конака.

VI.

Една женска душа.

Току що Стефчовъ излѣзе днесь отъ дѣдови си, за да иде при бея, слѣдъ него излазеше жената му.

Дъждътъ, който бѣше захванѫлъ подирь обѣдъ, макаръ и по́-ситенъ сега, още валѣше и сочеше да вали до вечерьта, защото небето бѣше се покрило съ тежки и гѫсти облаци.

Подслонена подъ омбрелата, тя отиваше бързишката изъ улицата. Тя бѣше тъй слисана и смутена, щото не отговори на никого отъ ония, които ѭ поздравихѫ; нито усѣщаше, че дъждътъ, който биеше вече полегато, вѣянъ отъ вѣтърътъ, ѝ мокреше цѣлата дѣсна страна до рамото. Тя скоро достигнѫ до мегданя, дѣто е мѫжската черкова, прѣзъ дворътъ на която се минува въ калугерския метохъ. Тя едва тогава се запрѣ подъ една стрѣха и останѫ възчудена, защо дойде тука, — тя бѣше хванала посока противоположна на Стефчовата кѫща. Тя се сѣти, че отиваше да спаси Соколова отъ неминуема опасность. Тя се зачуди, че го тъй обичала!... Тя бѣше се рѣшила на това безъ дълго да мисли, безъ да знае тя сама какъ,

тикнѫта отъ една невидима сила. Тя едвамъ тука се отрѣзви малко и смаяна се замисли, какъ ще помогне. Тя видѣ колко мѫчно бѣше това. Тя знаеше, че сега Стефчовъ е при бея, комуто прѣдлага да уловѭтъ Соколова; знаеше, че Соколовъ е сега у баи Мича на засѣдание. Но какъ да имъ обади за опасността? Да се затече сама до Мичови, ужъ на гости на жена му, и ней да обади работата, бѣше неудобно, неприлично, почти безумно. Въ тоя дъждъ, тя, да иде на гости у Мичовица, когато бѣхѫ тъй далечни и чужди, и мѫжътъ на която бѣше скаранъ, по една сждба, съ нейния баща, бѣше нѣщо твърдѣ унизително и грозно. Послѣ, съ кои очи ще зине да каже на Мичовица, че тя, Стефчова жена, се тъй живо интересува за сждбата на Соколова, младъ и симпатиченъ, но лекомисленъ человѣкъ, и е прѣзрѣла всѣко приличие и благовидность, само и само да му бѫде полезна!.. При това, не щѣше ли тя неволно да компромитира мѫжътъ си, да го искара прѣдатель и опозори?... Защото, и да скриеше името му, всѣки щѣше да се сѣти, че Стефчовъ издава жертвитѣ, които тя отива да спаси. Той и така щѣше да бѫде забѣлѣженъ, че днесь е билъ на конака. Боже защо е тъй лошъ?... Всички тия мисли и минахѫ като мълния прѣзъ умътъ. Не, грозно, грозно нѣщо, невъзможно... А дъждътъ ставаше още по-силенъ и пороенъ и тя стоеше подъ стрѣхата, като въ обсада, безсилна, немощна и смаяна. Да можеше поне да зърне нѣкого познатъ да му каже, да го прати да обади... Но никой не минуваше по тоя часъ. Дъждътъ падаше като изъ ръкавъ, на чучури. Небето просто шуртѣше вода и бѣше обезлюдило всичкитѣ улици, както и широкиятъ мегданъ, при който стоеше тя. Тя испъшка съ отчаянъ видъ. Тя се видѣ колко е смѣшна и нещастна, колко е мѫчно да бѫде провидѣние. Тя чуствуваше колко е странно нейното положение сега, запрѣна подъ една чужда стрѣха на улицата, когато и трѣбоваХѫ двадесетина раскрача за да

влѣзе въ метоха и да иде при леля си. Но не, тя тамъ нѣмаше работа, тамъ нѣмаше да намѣри помощь, не на тамъ бѣше нейния пжть!... Тя не би могла ни една минута да остане при калугерицата и да слуша нейнитѣ празнословия, когато сърцето ѝ прѣкипяквше отъ горчивина и беспокойството за Соколова ѭ туряше въ полуда. Всрѣдъ тия скрѣбни обстоятелства едно нѣщо само ѭ поутѣшаваше: проройний дъждъ, който ѭ осбаждаше тука, навѣрно, задържаше и полицейскитѣ хора въ конака; тя бѣше увѣрена, че Соколовъ още не бѣше нападнжтъ, и слѣдователно, още остаяше надѣжда, макаръ и малка.

Изведнжжъ радостна мисъль озари умътъ ѝ. — Да идж у стринини Нетковичини, каза си тя; — по тѣхенъ Таша да пратя хаберъ.

Дѣйствително, у стрина си Нетковица, която живѣеше наблизо, Лалка можеше свободно да искаже всичко, като на свой човѣкъ, и да натовари безъ никакъвъ страхъ момчето и съ деликатната мисия.

И тя остави покривътъ, който я засланяше, и храбро тръгнж напрѣдъ прѣзъ джждътъ и прѣзъ лапавицата. Тя прѣгази мжтната вада, ненадѣйно прѣдошла сега голѣма, която ѭ хванж до срѣдата на пищелитѣ, и продължи пжтя си на горѣ възъ мегданътъ, блъскана въ лицето отъ силната вѣявица и дъждътъ.

Тя се озова вируъ вода у стринини си. Стрина ѝ ѭ прие, смаяна, че иде въ такова врѣме.

— Ухъ, ухъ, какъ си се измокрила! Кждѣ въ такъвъ дъждъ? Свали полката, че си вируъ-вода! викаше стрина ѝ, като ѭ посрѣщаше на пруста.

— Стрино, тука ли е вашъ Ташо?

— Че не е се прибралъ отъ отзарана... Хайгонъ, нали го знаешъ? защо ти е?

— Сбогомъ, срино, и Лалка си земà пакъ омбрелата. Тя приличаше на пиянъ човѣкъ.

— Кждѣ, кждѣ? развика се въздивена стрина ѝ.

Лалка искокна на улицата.

За щастие, дъждътъ внезапно прѣстанѫ, небето се раздра на едно мѣсто и слънцето блѣснѫ весело пакъ.

Една тънка, почти невидена сега роса, още ръсѣше изъ утихналия въздухъ и лъщѣше на слънцето, като исполински, прави жици отъ паяжина. Чудна дъга се исписа на небето, като потапеше единий си свѣтло-цвѣтенъ край въ тъмното гърло на планината. Шуместитѣ върхове на дърветата въ дворищата се зелнаѫ сега по-прѣсни и весели; облацитѣ бързо се разбѣгваѫ; свѣтлата лазурь на небето се распростираше побѣдоносно. По улицата се появиха минувачи. Лалка се почувствува сега по-бодра и на сърдцето ѝ станѫ по-леко. Тая дъга, която зарадва небето, влѣ въ нейната душа надѣжда. Тя съ трепетно сърдце се взираше въ всѣкиго, когото срѣщнеше, дано познае нѣкой близъкъ човѣкъ.

Внезапно ѝ дойде на умътъ Колчо слѣпецътъ, чието самоотвержение избавило бѣ Огнянова отъ подобна една опасность.

— Боже, камо да видя сега Колча! въздѫхнѫ си тя, като хвърляше смутенъ погледъ възъ чуждитѣ ней и равнодушни лица, които срѣщаше.

Случаятъ, който често си играе съ хората, и дава най-странни, нелогични обрати на сждбата имъ, скапризничи и сега: на петдесеть раскрача отъ себе си, тя съзрѣ Колча, който полека и пипишкомъ крачеше нататъкъ съ тояга въ една рѫка, а въ друга съ омбрела още распъната.

Възрадвана, възвълнувана, тя се отклони отъ пѫтя си и тръгнѫ да стигне слѣпецътъ. Той се намираше, именно, на улицата, която отиваше къмъ Бейзадето; навѣрно и той отиваше у него, защото Лалка знаеше отъ Рада, че Колчо имаше свободенъ входъ въ засѣданието на комитета, и никое не пропущаше. Тя бързаше, тя ускоряваше стѫпкитѣ си сé повече и повече и еле не тичаше. Очитѣ ѝ се бѣхѫ втренчили въ черното сукнено

пардесю на слѣпецътъ, твърдѣ дълго за късия му ръстъ, и възъ голѣмата омбрела надъ главата му. Тя не видѣше вече никого отъ ония, които тя срѣщаше: ни Бързобѣгунека, който ѫ поздрави съ лѣва ржка, ни Хаджи Смиона, който ѝ викаше нѣщо отъ срѣща; тя би срѣщнжла Стевчова сжщия и не би го познала. Слѣдъ двѣ три минути, Лалка бѣше на два раскрача задъ слѣпецътъ. Той сѐ вървеше спокойно съ мечтателния видъ на слѣпцитѣ. Кога дойде наравно съ него, тя се озърнж наоколо си: нѣмаше никой свидѣтель обезпокоителенъ. Тя продума ниско:

— Колчо, Колчо!

Но отъ вълнение гласътъ ѝ замрѣ въ устата още и тя сама не се чу.

Колчо се отби и влѣзнж въ кундураджиския дюкянъ на Ивана Дудито. Това изчезване станж тъй бързо и ненадѣйно, щото на Лалка се стори, че нѣкоя невидима сила го дръпнж грубо въ отворената врата на дюкяна.

Лалка пакъ останж сама. Сама всрѣдъ тая оживлена улица, която ѝ се стори пустиня сега. Мѣрна ѝ се само нѣщо черно въ тая пустиня: то бѣше едно заптие съ пушка на рамо, но то ѝ се прѣстори на петь, на десеть, на двайсеть, на цѣла тълпа заптиета..... Свѣтътъ ѝ се виеше, мислитѣ ѝ се мжтѣхж, тя се не чувствуваше, дали е будна, или спи. Тя продължи да върви напрѣдъ несъзнателно.

Тя не помнѣше кои улици минж, какъ и кога се озова у дома си. Тя бѣше цѣла въ огънь: главата ѝ бръмчеше, всичкитѣ ѝ стави гаче се разглобяваxж. Тя чувствуваше страшна лошотия и слабость и едвамъ влѣзнж въ стаята, паднж на мендеря въ несвѣсть.

У Лалка се появи силна трѣска — огница, която въ късо врѣме трѣбваше да я заведе въ гроба...

VII.

Комитетътъ.

Тоя пѫть засѣданието вмѣсто да стане въ дворската градина на бай Мича, подъ мискетката ябълка и високитѣ чемшири, по причина на дъждътъ, станѫ въ стаята му. Стефчовия човѣкъ бѣше харно видѣлъ.

На нискитѣ миндери стояхѫ членоветѣ, около десетина на брой. Между тѣхъ и нѣколцина наши познайници. На първо мѣсто — домовладиката, прѣдсѣдателътъ; Соколовъ, попъ Димо, Франговъ, Поповъ, Николай Петковичь, Кандовъ, който днесь биде приетъ съ ржкоплѣскание, сѫщо и г-нъ Фратю, върналъ се за Великдень отъ Влашко и приетъ слѣдъ много молби и каяние. Той забѣгна въ Влашко още подиръ Андрѣевъ день, като си даде честна дума да се не бърка вече въ политика. Той благонолучно стигнѫ въ Букурещъ, дѣто, като се видѣ въ безопасность, пакъ станѫ распаленъ патриотъ и республиканецъ, и се прѣдстави прѣдъ емигрантитѣ, като жертва избѣгнала отъ въжето. Послѣ написа безъ подписъ единъ членъ, съ който прѣпоръчваше република за България. Но Каравеловъ, занятъ съ своята балканска федерация подъ князь Милана. изруга това знаменито произведение Фратю го поднесе тогава на Ботева — за „Знаме“, но и тамъ има́ сѫщата участь (Ботевъ бълнуваше тогава за всемиренъ социализъмъ). Тогава Фратю отиде и се фотографира въ хѫшовски дрѣхи, наостренъ, като ежъ, съ оржжие. Но послѣ помисли, че не е благоразумно да пръска такива обезпокоителни образи, и положи и тѣхъ при републиканскитѣ статии... Останѫлитѣ членове бѣхѫ: Илю Странджовъ, ботушарь, бивши заточеникъ и страшенъ главорѣзецъ; Христо Враговъ, търговецъ, Диму Капасѫзътъ, който се наричаше още и *Безпортевъ* и *Редакторъ*, чизмарь, хромъ и вѣченъ съзаклетникъ.

Единъ членъ отсѫтствуваше: Пенчо Диамандиевъ.

Той бѣ отишълъ на К. да откупува пушки съ стотѣ лири, вмѣсто да ги врѫчи на Тосунъ-бея, както му бѣ заповѣдано.

Мръкваше се вече.

Макаръ открито още по пладнѣ, засѣданието още се продължаваше, и както сочеше, щѣше и прѣзъ нощьта да се проточи. При другото, и краснорѣчивия и пламенъ езикъ на Каблешкова омайваше душитѣ на членоветѣ, които отъ два часа насамъ безгласни и зяпнали го слушахѫ.

Каблешковъ, една отъ най симпатичнитѣ и оригинални личности изъ между роякътъ апостоли, които приготвихѫ априлското движение на 1876 год., бѣше двадесеть и шесть годишенъ момъкъ, срѣдень ръстъ, твърдѣ сухъ и слабъ, съ блѣдно, мургаво лице, съ мустаци едва поболи и съ черна, като вѫгленъ, коса, въ която той постоянно овираше пръститѣ си за да ѫ повдига, и която пакъ падаше на небрѣжни кичури възъ широкото му умно чело. Еднитѣ очи живи, съ огненъ и проницателенъ погледъ, дѣто свѣтѣше ту възторгътъ на пророкътъ, ту вдъхновението на поетътъ, озаряваха и облагородяваха тая физиономия, испита отъ треската и исцѣдена отъ трудъ и бдѣние. Никой погледъ не можеше да устои на силата на неговия, дѣто се отражаваше, като въ огледало, могѫща, буйна и снажна душа, непрѣдполагаема въ тая безсилна и дребна снага.

Той бѣше облѣченъ въ сине сукнено пардесю и въ черни панталони и жилетъ, силно ожулени, отъ постояннитѣ пѫтувания на конь и движения. Той и сега ходеше непрѣстанно назадъ-напрѣдъ изъ стаята, и продължаваше да гълчи распалено, прѣкъсванъ често отъ упорита кашлица.

— Да, помощьта, главната помощь стои въ самитѣ насъ. Ние сме толкова силни, щото сами ще се справимъ съ гнилата Турция. Турция е слаба, финансиялно съсипана, народътъ турски е осиромашѣлъ, и ще остане на страна. Той самъ пъшка подъ игото. Войската е деморализирана, и не заслужва внимание. Земете примѣръ

херцеговското възстание — хиляди и хиляди войска се испращá, а възстанието е още въ разгарътъ си, и то кой го прави? Една шепа народъ! А какво ще стори тая разнебитена и уплашена държава, когато възстанемъ ние?... Ние въ единъ день ще възстанемъ сто хиляди души! нека пращатъ тогава... за кого нó-напрѣдъ? При това, само ние ли ще сме? Отъ Западъ на Турция стои Сърбия и черногорскитѣ соколи — готови да нахълтатъ; задъ гърбътъ ѝ стои Гърция, която нѣма да зяпа... Херцеговина и Босна ще пламнѫтъ отъ край до край, Критъ и той сѫщо... Притурете при това и революция въ Цариградъ, която само чака смутно врѣме да свали султанъ Азиза... Хаосъ на сѣкждѣ... Нашето възстание ще бѫде гробното опѣло на турската империя!..

Погледътъ му горѣше, като два вѫглена въ полумрака.

— Ти забрави още едно, обади се Мичо Бейзадето — Русия. Дѣдо Иванъ ще полети отъ сѣверъ къмъ Цариградъ и... бѣше и нѣма го! Пророчеството дума по дума ще се испълни.

Той разбираше пророчествата на прѣсловутия Мартинъ Задека, въ който вѣрваше дѫлбоко.

— Кои мѣста ще бѫдѫтъ готови за възстание? попита Франговъ.

— Цѣла България! отговори Каблешковъ. Пловдивъ съ Пазарджишко се готвѫтъ, Родопскитѣ села съ Батакъ се въоружаватъ тайно; Търново, Габрово, Шуменъ ще запалѫтъ източна България; въ западна — нѣма никакъ войска... Копривщенци съ Панагюрище и Стрѣлча ще завардѫтъ проходитѣ на Срѣдня-Гора; вий и вашигѣ съсѣди, отсамъ и оттатъкъ, ще заловите Балкана, а Балканътъ е крѣпость, която милионъ войска не може ѫ зе! България ще скокне, като единъ човѣкъ. Нашето възстание ще бѫде чудо въ историята на Европа! Европа ще си прѣхапе устнитѣ!... Азъ ви увѣрявамъ, че Портата

нито ще прибѣгне до въоржженно усмирение. Тя ще падне на спогодба съ насъ... Друго спасение нѣма за неѫ...

Каблешковъ говореше съ въодушевление. Като развитъ човѣкъ, той навѣрно виждаше ясно положението, което прѣдставяше въ лъжливъ видъ. Но той бѣше увлѣченъ отъ силата на идеята си и всичкитѣ срѣдства му се виждахѫ възможни за увѣнчаването ѝ. Само тая въсвишенна вѣра въ светостьта на дѣлото, на което служеше, обяснява умишленнитѣ или искренни увѣрения на тая честна душа. А тѣ бѣхѫ, дѣйствително, така убѣдително-краснорѣчиви, щото не извикахѫ никакво възражение. Всички бѣхѫ убѣдени вече въ това, въ което Каблешковъ ги убѣждаваше. Очевидно бѣ, че всичко тъй ще да стане.

— Какви условия ще можемъ да прѣдставимъ на Портата, ако влѣзе въ споразумение? попита Поповъ.

— Какви трици ще яде да не влѣзе? забѣлѣжи попъ Димчо.

— Яйце ще ѝ се пече на дирника, каза Безпортевъ.

— То е послѣденъ въпросъ, отговори Каблешковъ, — но за сега се мисли ето какво: България отъ Дунава до Арда, и отъ Черно-Море до Бѣло — княжество, зависимо отъ султана, съ вѫтрѣшно самоуправление. Екзархия небутнѫта; данѫкъ опрѣдѣленъ на Турция; войска българска, половината офицери — турци, изъ най-напрѣдъ...

— А князь? попита Христо Враговъ.

— Да, князь? прибави Безпортевъ.

— Единъ европейски принцъ!

— Бре!

— Но ти не каза нищо за Русия, ще ли тя да ни помогне, споредъ бай Минчовитѣ думи? обърнѫ се попътъ.

— Попе, не ставай дѣте бѣ, изгълча го Мичо начумерено, — може ли инакъ?... Русски генерали още отъ сега чакатъ въ Букурещъ! и той погледнѫ въпросително Каблешкова. Погледнахѫ и всички къмъ Каблешкова, за

да чуѫтъ подтвърждението на това. Каблешковъ разбра това, доби тайнственъ видъ и продума ниско и повѣрително:

— Само първата пушка да гръмне и двуглавиятъ орелъ ще распери крилата си надъ насъ!

И той погледна съ тържественность.

Всичкитѣ лица просияхѫ.

— Азъ мислѭ, подзе господинъ Фратю, най-хубаво е република, тя може да се нарече „Балканска република“.

— Па може и царство, забѣлѣжи Франговъ.

— О, ще ни прѣсѣдне! каза попъ Димчо, друга манджа не ядешъ.

— А бе каквото да е, само да се освободимъ.

— И азъ съмъ за републиката, обади се единъ другъ.

— А бе казахме го, това е друга рабора... Какъ ще се управяме, кой ще бѫде князь и проче и прочие, то него да го оставимъ на Горчакова. Нека дипломатитѣ да си бият ангелитѣ, каза Мичо Бейзадето.

— Ей, ей, господа, извика Соколовъ, стига сте се заплѣсвали и дипломатствували, че врѣмето е скѫпо. Утрѣ ще пукне пушката въ Балкана и ще ни завари, че още не сме рѣшили въпросътъ: република ли да бѫдемъ или комедия... А насъ ни чака работа сега... Дяволъ да ви земе републикитѣ!... Още не сѣднѫлъ на магаре замахалъ крака... Азъ прѣдлагамъ едно нѣщо: да сторимъ ясакъ дипломацията въ засѣданието ни, нейното мѣсто е въ Ганковото кафене.

— Право, каза Каблешковъ, не ще думи, господа, а на работа... Азъ ви изложихъ положението, а сега да видимъ вий какво вършите. Да се не губѫтъ минутитѣ.

— Истина, ние си имаме тая слабостъ — да дипломатствуваме. И Бойчо, Богъ да го прости, малко ли ни сѫдеше? Ама такава е жилката на Бѣлочеркокци, каза бай Мичо.

— Ахъ, господа, много нѣщо изгубихте въ Огнянова, и вие и България, каза Каблешковъ покъртенъ и въздѫхнѫ дѫлбоко.

Въспоминанието за Огнянова замрачи всички лица. Неговата загуба оставяше една празднота, като пропасть, въ срѣдата имъ. Тѣ се спогледахѫ и се умислихѫ мрачно. Трагическия образъ на Огнянова се испрѣчваше прѣдъ тѣхъ, кървавъ и ужасенъ, но неуловимъ. На всички тежеше крушумъ на гѫрдитѣ... Гаче имъ бѣше съвѣстно, че тѣ живѣѭтъ, когато героятъ е умрѣлъ.

VIII.

Колчови вълнения.

Нѣкакво бързо тичане по пруста привлѣче вниманието имъ. Наставахѫ да видѭтъ изъ прозореца. Но стѫпкитѣ вече се чувахѫ задъ вратата.

— Колчо бѣше това! каза Нетковичъ.

— Ти не си видѣлъ добрѣ, възрази Мичо; — какъ може слѣпъ човѣкъ така да припка?

— Тая работа не е оферна, забѣлѣжи попъ Димчо.

Членоветѣ неволно поистръпнахѫ. Вратата се хлопнѫ или пó-добрѣ издъни.

Колчо се втурна, като вихъръ, вѫтрѣ. Той се задъхваше.

Всички очакваха прикована.

— Наши хора ли сѫ тука? попита съ прѣкѫснатъ гласъ.

— Сé наши; какво е Колчо? попита бай Мичо.

— Вива! да живѣй! радость и слава! радвайте се, братя! Полудѣйте и азъ ще полудѣѭ! викаше Колчо, като безуменъ, хвърли си феса на горѣ, плѣскаше съ рѫцѣ, скачаше единъ аршинъ високо, напипа случайно бай Мича и зе да го цалува по устата, по бузитѣ, по ушитѣ, по рамото ... и да го дави. Бай Мичо се оттегли постреснѫтъ. Тоя неестественъ, истерически припадъкъ отъ радость порази всичкитѣ. Помислихѫ, че е исхвъркнѫло витлото на бѣдния слѣпецъ.

— Какво ти е бе, Колчо? попита състрадателно докторътъ, като дирѣше въ лицето му симптомитѣ на бѣсна лудость.

— А бе не сѣщате ли се бе? Живъ е! викаше Колчо, като се хвърли възъ доктора сега. — Вива! графчето ми е живо!

— Какъ? Бойчо?

Това питание исхвъркнж въ сжщия мигъ изъ десеть уста.

— Живъ е бе!

— Колчо, вшутявашъ ли се, или те е излъгалъ нѣкой? каза бай Мичо строго.

— А бе живъ, живъ, бай Мичо! Стискахъ му ржката, милвахъ го по бузитѣ, слушахъ му гласеца, видѣхъ го почти! Не вѣрвате ли още?

Всичко въ Колча бѣ убѣдително. Тѣ се спогледахж смаяни...

— Дѣка е?

— При вратнята чака, а мене прати да ви прѣдизвѣстиж... Напипа ме току като отваряхъ. По ржцѣтѣ го още познахъ...

Въ тоя мигъ видѣхж, че дворската вратня се поотвори и влѣзе селянинъ. Той бѣше съ опърпана шапка, увитъ въ широка селашка козяница и съ двѣ пилета въ ржка. Едното му око, вѣроятно болно, кърпа прѣвързваше.

Въ други случай никому нѣмаше да хрумне на ума, че тозъ селянинъ е Огняновъ. Сега го познахж изведнажъ всичкитѣ. Тѣ го познахж съ духътъ повече, отколкото съ очитѣ.

Мичо искокнж на вратата и извика спокойно ужъ:

— Бай Петко, ела, ела, да видимъ какво правите.

Но гласътъ на бѣдния подпрѣдсѣдатель бѣше схванжтъ и глухъ, като че го стискаше нѣкой за гръкляня.

Огняновъ минж бавно двора, раскалянъ отъ дъждътъ, качи се тежко по стълбитѣ и каза дебело:

— Царвуля ми ще ви омаца одъра, бая Мичо, ама прощавай...

И Огняновъ влѣзе въ стаята.

Спуснахж се, запрѣгръщахж въскръсналия. Распитвания, въсклицания, излияния, чудо радость! Огняновъ остаяше най-спокоенъ, по видимому.

Когато се уталожихж, бай Мичо просълзенъ каза:

— Прѣдсѣдателю, земи си мѣстото, засѣданието не е се свършило!

— Приимамъ, но само за днесь, каза Бойчо усмихнжтъ, и сѣднж въ кжтътъ. Сега видѣхж, че и нему очитѣ засълзили. Това беззавѣтно горещо участие на другаритѣ му по дружба и по идея го покърти до дъното на сърдцето.

Бай Мичо посочи Кандова и каза:

— Ето и Кандовъ ни станж днесь братъ.

Огняновъ срѣщнж погледа си съ Кандовия.

— Господинъ Кандовъ, България заслужва да се потрудимъ за неж.

— Даже да умремъ, отговори Кандовъ.

А бай Мичо се любуваше на Огнянова и не можеше да му се нарадва.

— Нѣма да те дадемъ, Бойчо, сега лесно, каза той и излѣзе на пруста — Велизарие! извика той тамъ, донеси двайсеть цѣпеници изъ избата и ги нареди тука!

Синъ му изнесе двайсеть пушки изъ скривалището и ги исправи задъ вратата.

— Заключи сега вратнята съ ключа и съ катанеца.

IX.

Огняновъ прѣдсѣдателствува.

Засѣданието, подъ ржководството на Огнянова, се продължи.

Каблешковъ си отиде. Него го бѣше втресло.

Много важни въпроси се разгледахж. Между тѣхъ,

въпросътъ за защитата на града, защото жителитѣ му бѣхж постоянно на щрекъ, плашени отъ мълвата за турско нападение. Ганчо Поповъ бѣ натоваренъ съ устройството на тайната стража, която нощѣ щѣше да пази краищата на градътъ. Приехж се още разни прѣдпазителни мѣрки за приспиване бдителностьта на полицията. Прочете се писмото отъ панагюрския комитетъ. То бѣше дълго и съдържаше единъ купъ наставления, заповѣди, распореждания до комитета, дѣйствията на който трѣбаше да хармонират съ общия планъ на организацията на възстанието. То носеше подписа на Бенковски. Странджовъ прѣдстави смѣтка за крушума и барутя, които е приелъ и раздалъ, както и за склада на пушкитѣ, недоплатени още и за това задържани въ К.

— Значи, въоржжението добрѣ отива, забѣлѣжи Огняновъ.

— Можемъ да посрѣщнемъ цѣлъ таборъ съ огънь и да се държиме двайсеть деня на шанцоветѣ, каза попъ Димо.

Шанцове никакви нѣмаше, разбира се; попътъ наричаше така нискитѣ загради на бостанитѣ извънъ градътъ.

— Но ако ни бижтъ съ топове? попита Нетковичъ.

— То лошо! каза попъ Димо угриженъ.

— И ния можемъ да поставимъ, забѣлѣжи господинъ Фратю; — азъ на драго сърдце давамъ нашия дървенъ кутелъ. Той ще гърми като крупъ... Така да даджтъ и други! Така ще стане цѣла артиллерия. И Фратю изгледа гордо на около си.

— Отъ твоя кутелъ нищо не става... Да сбираме пукнжти кутли отъ бабичкитѣ, то е смѣшно даже да се говори, възрази Огняновъ; — а пъкъ топове че трѣбатъ, трѣбатъ. Единиятъ имъ гърмежъ дѣйствува страшно на духътъ на неприятеля... Могжтъ да се направжтъ топове отъ черешови дънери, извъртени хубаво и обвити здраво съ желѣзни обржчи. Такива топове е имало и въ полякитѣ възстания.

*

Мнѣнието на Огнянова се удобри и прие едногласно.

— Букчѣто ще ги работи, каза Мичо.

— Букчето? Та ние се знаемъ, извика Огняновъ.

— Познавашъ го, кацаря? Той е славенъ! каза докторътъ.

— А черешови топове? Кой ще си даде черешитѣ да му ги отсѣчтжть? попита Враговъ.

— Ахъ, това е дребна работа, каза Нетковичъ; — азъ се натоварямъ съ тая грижа!

— Прието! Съ устройството на артиллерията се натоварва Нетковичъ, каза Огняновъ засмѣнъ. Сега да минемъ на другъ въпросъ. — Какво имаме още, Ганчо?

— Имаме най-главното: въпроса за паритѣ. Николчо ни прати хаберъ отъ К. че ние трѣбва най-късно утрѣ да доплатимъ пушкитѣ, и тозъ часъ да ги приберемъ и донесемъ тука: той се страхува да стоижтъ повече въ магазията му... Бои се, че подушили нѣщо турцитѣ.

— Това е важно, каза Огняновъ, трѣбва да побързаме... може да си истегли тоя човѣкъ страшно, ако се фане оржжието, па и други...

— Остави, ами и стотѣ лири, които испратихме, отиватъ на вѣтъръ, забѣлѣжи Соколовъ.

— Трѣбва да освободимъ по́-скоро пушкитѣ и да ги скриемъ тука прѣзъ нощьта... Колко лири трѣбватъ още? каза Огняновъ.

— Безъ малко двѣста лири.

— Имаме ли ги? попита Огняновъ.

Комитетътъ се завзе живо за този въпросъ. Прѣдлагаше се отъ волни помощи да се сбере суммата. Това се отхвърли, като неосжществимо. Мичо Бейзадето прѣдложи да се зематъ школскитѣ пари, и послѣ да ги повърне бждящето княжество на общината, но и това прѣдложение падна. Тогава се прѣдложи заемъ у Курката, като подпишжтъ всичкитѣ. Но и това прѣдложение се провали на-

долу съ главата, като най-неприемливо. Въпросътъ за паритѣ задави всички други, но исходъ не виждахѫ.

Всички тия работи, които сега възбуждатъ усмивка, тогава се мислѣхѫ и вършехѫ отъ хора инакъ сериозни. Обаятелниятъ блясъкъ и новостьта на прѣдприятието, гледано прѣзъ призмата на въображението, замѫглявахѫ разсѫдъкътъ имъ. Само фанатическата вѣра въ едно нѣщо докарва до такова заслѣпление ума.

Огняновъ слушà всичкитѣ тия разговори намръщено.

— Азъ щѫ ги намѣрѭ паритѣ! каза той изведнѫжъ.

Всичкитѣ го изгледахѫ очудени.

— Отъ дѣ ще ги земешъ? попита Врагата неволно.

— То е моя работа, отговори Огняновъ.

Тоя отвѣтъ прѣсѣче смѣлостьта за други питания. Ганчо Поповъ поиска думата.

— Господа, вече е кѫсно, та прѣди да се дигне комитетътъ, нека свършимъ и тая работа. Има нѣкои нови членове, които не сѫ се още подписали на протокола на съзаклятието. Нека заповѣдатъ да си турѭтъ имената. И той положи дивитя прѣдъ тѣхъ.

Новитѣ членове бѣхѫ Врагата, Господинъ Фратю и Кандовъ.

Послѣднитѣ двама подписахѫ безъ колебание, но първия стори това не безъ вѫтрѣшна борба.

— Братя, обърнѫ се той смутено, ами ако се хване тая книга? отивамъ си за права Бога...

— Какъ за права Бога? не си ли съзаклетникъ и революционеръ? попита Франговъ.

— Такъвъ съмъ братя, но азъ имамъ кѫща...

— И ние имаме, туряй тамъ името си, да има черно на бѣло, каза попъ Димчо сърдито.

— Враговъ, срамота! извика Огняновъ строго.

Врагата подписа съ съкрушенъ видъ. Но вмѣсто „Христо Враговъ“, както въ търговскитѣ си писма, той се подписа съ измѣнени слова; „Ристю Врагата“, както

произнасяхж името му. Той употрѣби тая хитрость за всѣки случай...

X.

Единъ шпионинъ прѣзъ 1876 година.

Навънъ бѣше се стъмнило съвършенно.

— Господинъ прѣдсѣдателю, обади се Кандовъ, който до сега мълчеше, искамъ думата!

— И азъ щѣяхъ да я искамъ, отзова се господинъ Фратю: — за да прѣдложж да се вдигне засѣданието.

Обадихж се и други, които подкрѣпихж Фратя.

— Искамъ думата! азъ щж направж едно друго прѣдложение — за Стефчова! повтори студентътъ натъртено.

— Добрѣ, че се сѣтихъ, прѣсѣче го Франговъ, днесь Стефчовъ е билъ на конака при бея, двама съ Заманова... А неговиятъ човѣкъ, Рачко Пръдлето, е обикалялъ тждѣва и е надничалъ, като сме влазяли изъ малката врачка въ градината.

— Рачко? каза неволно Огняновъ, азъ го познавамъ тоя идиотъ, въ Карнарския ханъ...

— Какъ, истина ли е, че си го вързовалъ?

— Той расказваше такава една история, но кой го вѣрваше? Нали знаяхме че си умрѣлъ? той е халосанъ малко.

— Истина е, каквото ви е расправялъ, каза Огняновъ, който днесь въ краткото изложение на приключенията си прѣдъ комитета, не бѣ се сѣтилъ и за тая дребна случка; — но това оставете на страна... Та Стефчовъ шпионира още, по старому? Ахъ, тоя мерзавецъ! — И лицето на Огнянова кипна отъ негодование.

— Искамъ думата! извика Кандовъ.

— Кандовъ, говорете! каза Огняновъ.

— Азъ най-положително знаіж, че Стефчовъ е прѣ-

далъ Огнянова, и той е виновникътъ на толкова нещастия! каза студентътъ.

Очитѣ му свѣтѣхж, като два въглена сега, и той ги впери въпросително въ Огнянова.

— Не е, не е Стефчовъ, — Мунчо е, възразихж всичкитѣ.

— Лъжете се страшно, господа! и студентътъ, като скочи правъ, изложи имъ съ развълнуванъ гласъ откритието, коете бѣ направилъ случайно. Той подкрѣпи думитѣ си съ неопровержими доказателства.

Сега всички пламнахж отъ необузданъ гнѣвъ. Сърдити викове и псувни се раздадохж. Стефчовото було бѣ свалено.

Огняновъ се наведе съ бурни брѣчки по челото:

— Право имаше Бенковски, дѣто казваше, че сме баби.

— Ето и тая вечерь ни е шпионiралъ!

— Кой знае какво ни се върти надъ главата.

— Ний дѣйствуваме така открито, и така се разгащихме, щото ме е страхъ, каза Франговъ.

— Огняновъ, кажи своето мнѣние! обърна се Соколовъ.

Огняновъ, на минута унесенъ въ нѣкакви размишления, трѣпна, па каза:

— Моето мнѣние е, че направихме голѣма будалащина, дѣто още на врѣмето не отнехме на Стефчова възможността да чини прѣдателства.

— Чрѣзъ какъвъ начинъ можахме да сторимъ това? попита попъ Димо.

— Чрѣзъ унищощение — смръть.

— И революционниятъ уставъ само такова наказание прѣдвижда, забѣлѣжи Поповъ.

Въцари се мълчание.

— Господа! Азъ прѣдлагамъ услугитѣ си, да убия тие дни Стефчова! извика студентъть.

Сички изгледахж зачудено Кандова.

— Кандовъ! Ти бързашъ! Стефчовъ е мой, други нѣма право! извика докторътъ. Очитѣ му горѣхж отъ дива злоба.

— Какъ! извика съ отчаянъ гласъ Кандовъ, азъ пръвъ прѣдложихъ, и азъ пръвъ открихъ прѣстѫплението му!

— Стефчовъ е моя жертва, и азъ никому я не давамъ, избъбра мрачно Соколовъ.

Кандовъ протестуваше.

— Жребий! Жребий! развикахѫ се нѣкои членове.

Но нито Кандовъ, нито Соколовъ пристаяхѫ да теглатъ жребий. Всѣки се страхуваше да не истегли праздно. Гаче се касаеше не за убиването на единъ човѣкъ, а за добиването на единъ тронъ.

Гогава Огняновъ каза авторитетно: — Ако е въпроса кой има повече право да унищожи тоя прѣдатель, то азъ го отнимамъ и на двама ви. Азъ съмъ негова жертва, азъ имамъ първенство надъ васъ. Но азъ имамъ едно възражение: това убийство може да поврѣди на дѣлото ни, азъ го намирамъ несвоеврѣменно. Прѣдлагамъ ето какво: наказанието на Стефчова да се извърши въ първий день на революцията, Стефчовъ да падне първа жертва!

Това мѫдро прѣдложение се удобри.

Кандовъ остана попаренъ. По Соколовото лице се изобрази тържествующе самодоволство. Нѣколко минути той остана замисленъ, чуждъ на разговоритѣ и съ погледъ устременъ въ пространството. Най-послѣ погледътъ му свѣтна необикновенно, двѣ страшни бръчки сбрахѫ челото му и на устнитѣ му затрептѣ нѣкаква демонска усмивка.

И той скокна бързо, и излѣзе на вънъ, та прати извѣстие на Неча Павлювъ да не пуща тая нощь Клеопатра: тя му бѣше потрѣбна за Стефчова! Защото такава ужасна смърть той намисли за прѣдателя!

Когато, слѣдъ една минута, той се завърне, завари, че прикаска ставаше за Заманова.

— Завчера го срѣщнахъ — дошълъ е отъ Пловдивъ, казваше Ганчо Поповъ. Изъ единъ пѫть ме приближава

и, право ти куме въ очи: „Какъ отива вашата работа?“ попита и ми смигаше да се сѣтѫ каква работа. И толкова зашитвà, за да ископчѣе нѣкоя дума. Азъ станахъ виръвода, додѣ бѣхъ съ него... Мене ме въжди: тоя проклетникъ е подушилъ.

— Дяволъ да го земе тоя погански синъ, каза Мичо ядосанъ; — роднина ми е, но се гнусѫ, като отъ лешъ.

— Колко майки е расплакалъ тоя извергъ! каза попъ Димчо; — който го прѣмахне, до шия да бѫде въ грѣхове затънѫлъ, ще стане чистъ, като ангелъ прѣдъ Бога... И попъ Димчо навири благочестиво една плоска съ ракия, която извади изъ пазвата си, па ѭ подаде на Странджова.

Въ туй врѣме чукна се силно вратата.

Всичкитѣ трепнахѫ. Призракътъ на едно прѣдателство се испрѣчи прѣдъ тѣхъ.

Соколовъ грабнѫ револвера и се затече при вратата.

— Кой тропа? попита той.

Единъ тихъ гласъ се обади: — Отворете!

— Замановъ дохождà, пошъпнѫ булка Мичовица.

Колкото ниско и да се казахѫ тия думи, зловѣщото име стигнѫ до ушитѣ на членоветѣ. Тѣ настръхнахѫ.

Докторътъ замѣтнѫ пакъ вратата и отиде при куностаса и раствори едно писмо да го чете на кандилото.

Подирь една минута, той се извърнѫ къмъ дружината съ твърдѣ измѣнено лице. Бузитѣ му сѫ бѣхѫ почти слѣпнѫли отъ уплашване и прѣхласване. На всичкитѣ се прѣмѣтнахѫ сърдцата.

— Издайничество? питахѫ всичкитѣ очи.

— Какво е това писмо? попита Огнянов̀ъ.

— Наше писмо, което завчера испратихме за Панагюрския комитетъ; връща ни се сега. Нá, сами вижте отъ кого.

И той подаде писмото на Огнянова.

— Чети тукъ тия редове! прибави той и посочи, отъ лѣва страна на подписа.

Огняновъ прочете слѣдующето:

„Господине прѣдсѣдателю!

„Злѣ струвате, дѣто ръсите кореспонденцията си по пжтя, та ѫ намира киръ Стефчовъ. Днеска взехъ отъ рѫцѣтѣ му това писмо у бея, комуто прѣвождахме на турски оттатъшната страница съ белладоната; а тая страница азъ самичъкъ послѣ четохъ у себе си надъ едно мангалче, за това се не безпокойте. Виеше се и друга буря надъ главата ви тая вечерь, но се пръснѫ. Благодарѣте на мене! Събирайте се само другадѣ и по́-тайно. Добъръ успѣхъ и побѣда!

Българскиятъ прѣдатель и шпионинъ:

Х. Заманов ъ.“

Сега втрещаването станѫ общо.

— Какъ е паднѫло това писмо въ Стефчови рѫцѣ? попита Огняновъ съ негодование, подирь пѣрвото смайване.

— Пенчо го зема́ да го даде на нашия писмоносецъ и го е испустнѫлъ, види се, обясни докторътъ. (Дѣйствително, писмото бѣше паднѫло на улицата днесь, когато слугинята на чорбаджи Юрдана, истърсваше изъ прозорецътъ Пенчовото сетре. Пенчо не бѣ съгледалъ още, че липсва изъ пазвата му).

— И Стефчовъ да го намѣри! Кажи сега че не сѫществува фаталность! каза Кандовъ.

— И че нѣма Провидѣние! прибави Нетковичь.

— Провидѣние въ лицето на единъ шпионинъ! Иди помисли, че въ Заманова имало толкова честность! каза Франговъ.

— Види се, че ние му длъжимъ повече отъ това, което знаеме, забѣлѣжи Ганчо Поповъ; — той споменува още за нѣкаква буря, дали не сме щѣли да бѫдемъ нападнѫти тука и уловени?... Нали чухте, че Стефчовъ е

билъ въ конака и неговъ човѣкъ ни е шпионiралъ, като влазяме?

— Та у тоя човѣкъ имало благородство! очуди се Огняновъ.

— И голѣмъ патриотизъмъ, както видите. Като отървава насъ, той излага и себе си съ подписа си, каза Нетковичъ.

— Господа, извика съ тържественъ гласъ Огняновъ, това е знамение на врѣмето! Когато и турскитѣ официални шпиони стаятъ патриоти и наши съюзници, то значи че ние работимъ въ единъ великъ моментъ, че народниятъ духъ е приготвенъ и народътъ е узрѣлъ за една велика борба!...

— Замановъ за мене е светецъ сега, забѣлѣжи покъртенъ бай Мичо.

И по всичкитѣ лица, прѣди малко тъй настръхнжли, сега се появи спокойствие и бодрость. Трѣбва да кажемъ, че тоя клетникъ Замановъ, въ дѣйствителность не бѣше сторилъ никакво политическо прѣдателство до сега. Вопрѣки мълвата, той бѣше прѣгърнжлъ шпионската кариера съ едничката цѣль да скуби пари и отъ турци, и отъ българе. За да повлияе на послѣднитѣ, той не броеше заплашванията, но по́-далечъ не отиваше. Самолюбието бѣше умрѣло въ него, но съвѣстьта остаяше жива. Очевидно, нещастниятъ не бѣше създаденъ за шпионинъ, но пагубни обстоятелства го тикнахж въ тоя каленъ пжть. Нека кажемъ, че прѣди да върне писмото въ комитета той бѣше хитро убѣдилъ бея да отложи нападението.

Той умрѣ на заточение въ Азия, тъкмо когато се подписа въ Сань-Стефанъ амнисгията...

XI.

Викентий.

Огняновъ каза лека нощь на другаритѣ си и се опжти изъ улицата, която извождаше на края на града.

Скоро той се намѣри изъ вънъ него и улови мънастирския пѫть. Около му природата дѫлбоко вече спѣше. Орѣшацитѣ и шубръкитѣ край пѫтя, мѫтно слѣни съ другитѣ прѣдмети, шушнѣхѫ сълниво; глухото бухтение на далечнитѣ планински скокове се разливаше изъ тишината, като исосъ на нѣкоя нечуена серафимска пѣсень въ небесата. Тъмния грамаденъ обликъ на Стара-Планина, докарванъ близко отъ нощния мракъ, се издигаше мълчаливо въ звѣздитѣ.

Огняновъ се спрѣ при голѣмата мънастирска порта и потропа. Слѣдъ малко единъ ратай попита кой е, и му отвори. Той се назова чичо на дяконътъ. Двѣ силни мънастирски псета се хвърлихѫ възъ нощния гость, но, като го познахѫ, завъртѣхѫ опашкитѣ си. Той минѫ тихо и втората мънастирска врата, която води къмъ вѫтрѣшния дворъ, минѫ край двѣтѣ тополи и чукнѫ на врачкàта на дяконовата килийка.

Тя се отвори.

— Кой си? попита дяконътъ, като не позна изъ пръвъ пѫть Огнянова така прѣдрѣшенъ; па изведнѫжъ се хвърли на вратътъ му.

— Бойчо, Бойчо, ти ли си? И бѣдниятъ Викентий се просълзи отъ радость. Той го обсипа съ въпроси. Огняновъ му расправи вкратцѣ всичко, па завърши:

— Но азъ идѫ при тебѣ за друга работа, не да ти расказвамъ историята си. Викентий го погледнѫ позачуденъ.

— Наистина, какво те гони насамъ по тоя часъ?

— Бѫди спокоенъ, сега не ти просѫ прибѣжище, както прѣди една година, а друга една услуга — не за мене, а за дѣлото... Единъ подвигъ ще ти искамъ.

— Казвай, каза Викентий тревожно.

— Отецъ Иеротей какво прави?

— Влѣзе въ черква на молитва, както всѣкога, отговори зачудено Викентий на въпроса. Огняновъ помисли.

— Ще се забави ли тамъ много?

— Обикновенно се бави до три и половина часътъ; това му а правилото. Сега е два часътъ. Защо пита́?

— Ти знаешъ дѣ му стоѫтъ жълтицитѣ, на ли?

— Знамъ. Защо?

— Сѣдни, да ти кажѫ защо.

Дяконътъ сѣднѫ и впери очи въ госта си.

— Трѣбва да внесемъ за пушкитѣ, утрѣ двѣста лири, непрѣмѣнно. Тѣ сѫ необходими за организацията. Ако не истеглиме тие пушки отъ К. утрѣ, опасно е... Трѣба да се намѣрѫтъ. И азъ обѣщахъ на комитета, че ще ги доставѫ.

— Какво мислишъ? попита дяконътъ.

— Трѣбва да земемъ тия пари отъ отца Иеротея!

— Какъ, отъ него да ги искаме?

— Азъ не казвамъ това, той нѣма да ги даде самъ.

— Ами?

— Казахъ ти, да ги земемъ.

— Да ги откраднемъ, сирѣчъ? извика дяконъгъ.

— Да! Нему му не трѣбватъ пари, а на народното дѣло сѫ необходими. Трѣбва да ги земемъ — или откраднемъ, както щешъ го кажи.

— Какъ, Огняновъ, кражба?

— Да, кражба... свещенна.

Дяконътъ гледаше истръпналъ Огнянова. Това прѣдложение, което нагло противорѣчеше на честнитѣ му правила, го приведе въ изумление. То щѣше да го възмути, ако бѣше отъ другиго. „Кражба свещенна!“ Той пръвъ пѫть въ живота си чу подобно нѣщо — и отъ най-честния човѣкъ! Тоя Огняновъ сега ставаше за него по́-загадочна личность, която го оплѣняваше и подчиняваше на волята си. Той и сега бѣше подъ удара на страшното му обаяние.

— Какво мислишъ, отче Викентие? попита строго Огняновъ.

— Ти ми съвѣтвашъ нѣщо невъзможно. Азъ не могѫ

да се рѣшѫ да окрамъ, като разбойникъ, покровителя си. Това е безчестно, господинъ Огняновъ.

— Освобождението на България безчестно дѣло ли е? попита Огняновъ, като го стрѣляше съ очи.

— Не, честно.

— Тогава и срѣдствата, които му служѫтъ, сѫ честни.

Дяконътъ чувствоваше, че имаше работа съ единъ моценъ противникъ, но той искаше да се бори упорито.

— Но прѣдстави си, азъ трѣбва да окрамъ благодѣтеля си, който ме обича като синъ; азъ трѣбва да оберѫ единъ благороденъ старецъ, още и родолюбецъ, и душата ми се възмущава... Тури се на мое мѣсто и ще разберешъ колко тая кражба е безбожна...

— Тя е свещенна!

Дяконътъ гледаше замаянъ тоя човѣкъ, който му говорѣше тъй спокойно за една възмутителна работа.

— По-добрѣ да го помолимъ, може да даде.

— Отецъ Иеротей е калугеръ и пари не дава лесно.

— Да го помолимъ, кой знай? може да извади да даде... настояваше Викентия съ умолителенъ тонъ.

— За да го помолимъ трѣбва да му расправимъ всичката работа... а той е много ближенъ съ Юрдана Диамандиевъ... Кога слазя въ града, право у него ходи... Послѣ, азъ знамъ, че нѣма да даде, само ще изгубимъ скѫпо врѣме. Бързай, Викентие.

— Но това е ужасно! Какъ щѫ го гледамъ утрѣ въ очитѣ? И когато открие, че липсватъ паритѣ, а това ще бѫде непрѣмѣнно, той мене ще подозре; той знае, че само азъ му знамъ тайнитѣ...

— Ти нѣма да чакашъ да те подозира, нито да го гледашъ въ очитѣ, като осѫденъ, отговори Огняновъ.

Дяконътъ опули очи.

— Какъ? Ти ще ми съвѣтвашъ да бѣгамъ подирь това?

— Напротивъ, ти още утрѣ трѣба да коленичишъ прѣдъ него и да му се исповѣдашъ... Ако е благороденъ

и родолюбивъ старецъ, както го прѣдставяшъ, той ще ти прости. И азъ вѣрвамъ, че по-лесно ще му бѫде да прѣжали лиритѣ си, когато ги изгуби, отколкото сега, кога дрънкатъ въ ковчега му.

Викентий се замисли дѫлбоко. Той цѣлъ бѣше подъ впечатлението на Огняновитѣ слова. Той виждаше добрѣ, че нѣма да надделѣе въ тая неравна борба.

— Рѣшавашъ ли, отче Викентие?

— Но мѫчно нѣщо, бе брате, каза дяконътъ почти плачевно.

— Като се рѣшишъ лесно е.

— Но азъ не съмъ кралъ!

— И азъ не бѣхъ убивалъ. Но когато станѫ нужда убихъ двама души, като двѣ мишки. И забѣлѣжи, че азъ имахъ два въоръжени звѣра прѣдъ себе си.

— Именно, твоето е било по-лесно: ти сиималъ два звѣра прѣдъ себе зи, а азъ имамъ единъ благодѣтель, единъ беззащитенъ старецъ, който ми се довѣрява, като на себе си.

— Та и ти нѣма да го закачишъ съ пръстъ. Рѣшавай дор' е врѣме. „Врѣме иде, врѣме бѣжи, вѣкове сѫ крилати“, казва Раковски. На, земи примѣръ Раковски: той обра Киприановския мънастиръ, дѣто гостуваше, за да устрои легионътъ... Имай куражъ, Викентие. Огняновъ нѣма да ти съвѣтва подлости.

— Охъ, чакай да се съвземѫ! каза Викентий и си подпрѣ главата съ рѫцѣ. Огняновъ мълчаливо го поглеждаше. Борбата у Викентия не бѣше дълга. Той издигнѫ главата си и каза:

— Щѫ идѫ! и испъшка.

— Отъ дѣ ще влѣзешъ?

— Прѣзъ вратата, разбира се.

— Какъ, отецъ Иеротей оставя отключено?

— Не, но моя ключъ става на вратата му. Случайно узнахъ това: азъ му ѭ отворихъ, когато си бѣше изгубилъ своя.

— А ковчега му какъ ще отворишъ?

— Ключътъ стои въ назвата на моравата му ентерия, която сега е окачена на стѣната.... А ако го нѣма, щѫ строшѫ ковчега... Той никога не излиза изъ черквата прѣди три и половина часътъ. Остая ми още цѣлъ часъ... Охъ Бойчо, да те порази...

— Слушай, земи си и ножа!

— Защо ми е?

— Кой знай, може да потрѣбва.

— Какъ, да убивамъ? извика дяконътъ възмутенъ.

— Орѫжието дава сърдце. Слушай, да те придружѫ.

— Не те щѫ, кръвнико! каза дяконътъ почти злобно.

Огняновъ сега самъ се очуди на мрачната рѣшителность на тоя момъкъ, одѣвѣ така боязливъ и чувствителенъ.

— Не боишъ ли се отъ грѣхъ вече? каза Огняновъ засмѣнъ.

— Ако има кражба свещенна, има и грѣхъ праведенъ, отговори дяконътъ шеговито.

— Това е катихизиса на новото християнско учение, забѣлѣжи Огняновъ на вшутявка, и то е по-правото.

— Въ ада ще узнаемъ това, и дяконътъ отвори вратата.

— Ти ще почакашъ тука, не шуми.

— Добъръ часъ и добра печалба!

Викентий излѣзе по папуци.

Дворътъ бѣше мълчаливъ и тъменъ. Лозитѣ, които висѣхѫ надъ него, правѣхѫ мрака още по-гѫстъ и тайнственъ. Околнитѣ чердаци стояхѫ безгласни. Прозорцитѣ имъ приличахѫ на очи, които гледатъ въ нощьта. Пѫтйомъ дяконътъ надникнѫ въ черковата и видѣ отца Иеротея при аналоя, че чете. Той отминѫ бързо нататъкъ. Монотонното шуртение на кладенеца заглушаваше и така тихитѣ му стѫпки, щото той минѫ по край лекобудноитѣ гѫски, безъ да ги дигне.... Кога дойде до вратата на килията, той усѣти, че краката му се подвихѫ, гаче бѣше

извървѣлъ нѣколко часа пѫть. Сърдцето му тупаше силно и болѣзненно въ гѫрдитѣ. Дяконътъ усѣщаше, какъ силитѣ му го оставятъ заедно съ рѣшителностьта. Постѫпката му, на която се нае одѣвѣ съ такова леко сърдце, сега му се показа мѫчна и страшна, и по́-горѣ отъ силитѣ му. Единъ вѫтрѣшенъ човѣкъ въ него се пробуди и му крещѣше, и го сѫдѣше, и го приковаваше о земята. Той напипа случайно камата си. Какъ бѣше ѫ зелъ?..... Той се уплаши самъ отъ себе си! Какъ стана това, та той е сега тукъ прѣдъ вратата на отца Иеротея? Той сега идеше да краде! И още благодѣтелътъ си! И всичко това тъй скоро?.. Дали не сънува?.. Коя сила го тикаше тука? Утрѣ дяконъ Викентий щѣше да се разбуди вече крадецъ, кокошаринъ, може би злодѣецъ! И цѣлиятъ си животъ той прикачваше на тая тъмна нощь!.. Но не, нѣма връщане.

Викентий приближи рѣшително до вратата.

Прозорцитѣ на килията бѣхѫ тъмни. На около гробно мълчание. Той се услушва́ една двѣ минути,. па оврѣ ключа, възви полека и бутнѫ вратата. Тя се отвори. Той влѣзе. Кандилцето жумеше и хвърляше умирающа свѣтлина въ коностаса. Викентий пипнишкомъ намѣри окачената ентерия, бръкна въ джоба, извади ключа и се вмъкнѫ тичешкомъ въ отвореното килерче. Тамъ запали вощеница, отиде къмъ двата ковчега и ѫ залѣпи на капака на единия. Дяконътъ клѣкнѫ прѣдъ другия, но колѣнетѣ му трепераха, и той сѣднѫ по турски. Тогава отвори ковчета, който слабо звънна. Въ дъното му бѣхѫ наредени кесии — едната зелена, и други драгоцѣнни вещи: голѣми кехлибареви броеници, златни русски иконки, сребърни сладкови лъжички и блюда, кръстчета отъ бисеръ и свитка светогорски щамби. Викентий попипа кесинтѣ: двѣ отъ тѣхъ се познаваха, че сѫ съ едри пари: рубли, бѣли меджидиета; друга една съ ситни — двайсетачета. Златото блѣснѫ въ зелената кесия. Той отчете изъ неѫ тъкмо

двѣста лири въ полата си, което състави единъ лъскавъ купъ злато. Викентий не бѣше сребролюбивъ, но видътъ на тоя сияющъ металъ омагйосваше очитѣ му. Ето за кое нѣщо, (минж му прѣзъ ума), стават най-страшни прѣстжпления и човѣкъ прѣзъ цѣлия си животъ се бие да си го достави... Ето съ какво може да се купи цѣлия свѣтъ! За спасението на България — то пакъ трѣбаше: не стигаше кръвь и хиляди човѣшки жертви... Но нема това е всичкото злато на стареца, което мълвата искарва на хиляди лири? Викентий бѣше въ недоумѣние. Той заграби съ шъпа жълтицитѣ и зе да ги туря въ джоба си.

Ненадѣйно нѣщо шавна отзади му. Той се обърна. Задъ него стояше отецъ Иеротей.

XII.

Зелената кесия.

Величественнията станъ на стареца достигаше до потона. Дългата му бѣла брада почетно падаше на гжрдитѣ му. Широкото му, сухо и благо лице, слабо освѣтлявано отъ вощеницата, видѣше се спокойно, както и погледътъ му.

Той се приближи тихо. Викентий колѣничи.

— Чадо, да вѣрвамъ ли очитѣ си? каза съ болѣзненно растреперанъ гласъ старецътъ.

— Простете ме! и Викентий дигна словенитѣ си ржцѣ умолително.

Отецъ Иеротей стоя една минута да го гледа така. Викентиевото лице отъ блѣдность бѣше неузнаваемо. Смущението бѣше вдървило всичкитѣ му членове. Въ такава неподвижима поза, той приличаше на католишка статуя.

Въ килерчето царуваше гробна тишина, като че нѣмаше тукъ двама живи хора.

— Дяконе Викентие! Отъ кога окаяннията сатана е влѣзълъ въ душата ти? Отъ кога тая алчность на злато и

— Стани, дяконе Викентие! Извика той строго. *(Стр. 307).*

грабителство? Боже, свети Исусе Христе, прости мене грѣшнаго!

Старецътъ се прекръсти.

— Стани, дяконе Викентие! извика той строго.

Викентий, като автоматъ на пружини, се изправи. Главата му висѣше наведена, като прѣчупенъ клонъ.

— Кажи ми защо влѣзе тука, яко татъ нощний?

— Простете, простете! съгрѣшихъ, отче Иеротее, проговори Викентий съ прѣсѣкнжтъ и глухъ гласъ, който приличаше на плачъ.

— Чадо, Богъ да прости... Ти си уловилъ нечестивъ пжть; чадо, ти отиваш въ гибель вѣчная и въ погубление тѣлесно и душевно. Кой те научи на тоя смертний грѣхъ!

— Отче! прости ме, азъ не за мене си извадихъ тия пари, бъбреше смазанъ Викентий.

— За кого се помами на тая соблазнь, Викентие?

— За народното дѣло, отче.

Старецътъ го погледнж зачудено.

— Какво народно дѣло!

— Дѣлото, което вършимъ сега, за българското възстание. Трѣбажж пари... и азъ дръзнахъ да посѣгнж на твоитѣ пари.

Кроткото лице на стареца се изѣсни. Очитѣ му, замжглени отъ възрастьта, посвѣтнажж и даже увлажнѣжж отъ сълзи.

— Право ли казвашъ, дяконе?

— Самата истина, отче, заклевамъ се въ светата кръвь Божия и въ България... За обща потрѣба земахъ тия пари.

Нѣкакво ново чувство озари старческото лице.

— Та защо ми не поиска, чадо? Та дали азъ не обичамъ Болгария? Ето, днесь-утрѣ Вишният ще ми прибере грѣшната душа... Кому щж оставыж всичко каквото имамъ? Мои наслѣдници сте вий всички, младенцитѣ български... Ний, старитѣ, не отбирахме и неможахме...

*

Богъ великий давно вамъ помогне да избавите христиенитѣ отъ проклетия родъ агарянский... Що ме гледашъ?... Не вѣрвашъ ли? Ела, ела.

И като хвана прѣхласнѫтия Викентия за рѫката, поведе го къмъ дулапа, извади единъ голѣмъ зеленъ тефтеръ, раствори го съ старешки трепетни рѫцѣ и каза:

— Чети тука, чадо; сега нѣма да крия. Прости ме, Боже!

Викентий прочете слѣдующитѣ забѣлѣжки, написани съ рѫката на калугера:

„1865 Феруфария 5. Пратихъ на негово благородіе, господина, господина * * * въ Адеса градъ, 200 отомански лири за петь момчета българчета, да слѣдуватъ ученията си.

„1867 Септемфрия 8. Пратихъ на негово благородіе, господина, господина * * * въ Габрово, 100 отомански лири за петь момчета български, да слѣдуватъ ученията си.

„1870 Августосъ 1. Пратихъ на негово благородіе, господина, господина * * * Плойдивъ 120 отомански лири за петь момчета българчета, за да слѣдувать ученията си.“

Отецъ Иеротей, си наплюнчи пръститѣ и обърнѫ друго листо: — Чети тука.

Викентий прочете.

„Да се знае: Въ малката зелена кесия 600 лири отомански. Тия монети да будатъ за иеродіакона Викентіа, отъ градъ Клисура, рукоположенъ въ светая обитель Светий Спасъ — за да иде да слѣдува богословското си ученіе въ Кіево, за полза на Болгарія.“

Послѣднята бѣлѣжка имаше значение и на завѣщание, въ случай на внезапна смръть на стареца.

Всичко това Викентий мислѣше, че го сънува. Той не смѣеше да вдигне очи и да срѣщне старческитѣ, които сега го горѣхѫ, като два живи вѫглена. Той само цалунѫ съ благоговѣйна признателность дѣсницата му, и благодар-

ственни сълзи пророниха очитѣ му, които срамътъ навеждаше надолу.

Отецъ Иеротей разбра и съжали бѣдния Викентия. Той му рече ободрително:

— Чедо, утѣши се, Богъ прощава кающаго ся. Желанието твое било добро и пофално... Всевѣдущий Богъ види. Ела кажи сега, колко пари трѣбатъ за оружието?

— Двѣста лири... Отче Иеротее, вий сте светецъ! Вашето име трѣба да остане безсмъртно! извика въсторженний и растроганий Викентий.

— Не сквернословяй, сине мой! отговори строго старецътъ, земи колкото пари сж нужни и потрѣбисайте ги, както ви научилъ Господь, за спасение на Болгария... Азъ ви благославямъ. Ако потрѣбватъ още, искайте. А колкото за твоитѣ пари...

— Отче Иеротее? Азъ ви благодарьж горещо за великодушието и благодѣянията. Но нѣмамъ вече право да се ползувамъ отъ тѣхъ; азъ не искамъ да оставьж България, а ще се борьж и умрж за свободата ѝ. Азъ видѣхъ сега примѣръ на родолюбие отъ васъ.

— Дяконе Викенти! продължи старецътъ, добрѣ, синко, послугувай на Болгария, като му е врѣмето. А твоитѣ уречени пари пакъ ще влѣзжгъ въ зелената кисия, не се грижи. Само ще ги прѣдамъ на по́-здраво мѣсто: всичкитѣ крадци не сж ангели незлобиви, като тебе. Па кога умрж помени ме...

Викентий излѣзе, като пиянъ, изъ килията на отца Иеротея, прѣминж тичешкомъ двора и се втурнж въ стаята си омаломощенъ отъ сътрясение.

Огняновъ го погледнж поразенъ.

— Какво има? много се забави... Що си прѣблѣднѣлъ? питаше той бързо: — що мълчишъ, Викенти? извади ли паритѣ?

Викентий истърси джоба си и каза: ето ги!

Жълтицитѣ се разсипахж на пола.

— Колко зе?

— Всичкитѣ даде!

— Кой ги даде? отецъ Иеротей ли? Значи, ти ги испроси? Ти отиде да го намѣришъ?

— Не, той ме свари, като ги крадѣхъ.

— Бре!

— Ахъ, Огояновъ! какво направихме, брате мой? Колко малко знаяхме отца Иеротея! Ти, нищо... но азъ, който живѣяж три години тука, подъ благодѣянията му. Азъ не могж да си простіж това. Тая нощь паднж прѣдъ мене мълния, която откри очитѣ ми, и ме уби... Да, азъ бихъ далъ двайсеть години отъ живота си, за да не бѣхъ ималъ такъвъ часъ въ него. Азъ, младъ, патриотъ ужъ, българинъ распаленъ, бѣхъ смазанъ отъ тихото душевно величие и отъ скромния патриотизмъ на тая сѣнка, която потъва въ гроба, неизвѣстна никому. Прѣдстави си, брате мой, заваря ме при ковчега, съ пълна пола жълтици.

И дяконътъ му расправи подробно случката.

— Какъ? той е излѣзълъ тоя пжть по́-рано?

— Пакъ по сжщия часъ, но азъ изгубихъ врѣме съ колебанията си на двора, безъ да забѣлѣжж... Прѣдстави си моето положение.

Огняновъ стоеше съ кръстосани ржцѣ, изумленъ...

— Тя тоя човѣкъ билъ светецъ! каза той.

— Нали ти казахъ, брате мой, да искаме?

— Азъ нѣмахъ добро мнѣние за калугерския патритизмъ.

— Та това пусто мнѣние нѣма ли да го оставишъ? Тебе, като на Каравелова се е втълпило въ главата, че калугерътъ е едно прѣдпотопно животно, което вѣчно се гои и спи, обивито въ дебела пелена лой и масть, и прѣкарва живота си въ разговоръ съ мънастирскитѣ котораци!... Ти се усмихвашъ, и забравяшъ цѣлъ редъ народни дѣятели отъ това звание, захвани отъ Паисия, който прѣди единъ вѣкъ пръвъ написа история на България, та до дякона Левски, които умрѣ за неіж! Калугеритѣ не сж се

чуждили отъ българското движение, и единъ отъ тѣхъ завчера закле комитета ни тука. Ето и тоя примѣръ, тая вечерь, не убѣждава ли те?...

На вънъ пропѣхж първи пѣтли.

— Лека нощь, каза Огняновъ, като легна на миндерчето, за да спи.

— Лека нощь, ако може да бжде лека за хайдути... отговори дяконътъ и загаси свѣщьта.

Но дълго врѣме още прѣдъ очитѣ имъ неотразимо се мержелѣеше величественната фигура на отца Иеротея.

. . . . . .

Отецъ Иеротей бѣше отъ родътъ на ония високосимпатични личности, излѣзли изъ мънастирската килия, на които България длъжи толкова много за възраждането си. Той даже бѣше близъкъ приятель на Неофита Бозвели. Ако обстоятелствата му не помогнахж да послужи съ нравственни сили за умственното разбуждане на България, то му позволихж да го потикне чрезъ испращането десетина юноши да се образуватъ въ разни училища. Макаръ и простъ калугеръ, отдаленъ отъ интереситѣ на свѣтътъ, сърдцето му тжжеше за България. А понеже нѣмаше ни домашни, ни роднини — тя му държеше мѣсто за всичко и сбираше въ себе си всичкитѣ му привързанности и любовь. Той се считаше благополученъ, че може да принесе поне капка полза народу си; благодѣянията, които пръскаше, бѣхж за него едно тайнство, и само Богъ имъ бѣше свидѣтель. Тая дълбоко религиозна и проста душа се пазѣше да се не възгорди отъ добринитѣ, що правѣше; тя се боеше отъ лъстивия шумъ на свѣта, за който жадно ламти суетния фарисей; той правѣше добро, по съвѣта на Спасителя: каквото прави едната ржка да го незнае другата. Той бѣше вложилъ у разни честни лица суми за поддържание учащи се юноши съ условие, че по никой начинъ нѣма да разгласяватъ настоящиятъ виновникъ на тия благодѣяния. Той бѣше доволенъ отъ начина, по

който довършаше дългия си животъ, и чакаше да умре съ миромъ.

Скоро подирь тоя честенъ подвигъ, който му бѣше и послѣдния, отецъ Иеротей се помина тихо.

Кога отворихѫ ковчега му найдохѫ само една торба съ карбовни — за сиромаситѣ и за погребението му.

Викентий не се намѣри на послѣднето. Той на другия день отъ сцената, която расказахме, бѣше оставилъ мънастиря и отишълъ въ Клисура, отъ срамъ.

XIII.

Радостна срѣща.

Вчера, щомъ Колчо излѣзе изъ бай Мичови, запѫхти се тиришката на улицата, за голѣмо очудване на минувачитѣ, за да иде при Рада, та да земе мюждето.

Тоя пѫть той рѣши да бѫде по́-сдържанъ. Пан-терскитѣ му скокове, които зашеметихѫ тъй силно мѫжетѣ, сега мо́жахѫ да уплашѫтъ до полуда едно и така слисано момиче. Но това самообладание бѣше по́-горѣ отъ силитѣ му. Той чувствоваше, че тая прѣдателска радость ще го задуши, ако за единъ мигъ поискаше да ѝ тури юзда. Кога приближи до Радината врата, той осѣти какъ се раступа сърдцето му. За да го заглуши, той запѣ насила шеговития си тропаръ...

Вратата се тозъ часъ отвори.

— Колчо, добрѣ дошълъ, каза Рада привѣтливо.

— Радке, чуждо ухо нѣма ли тука? попита Колчо.

— Самичка съмъ, бай Колчо, както сявга.

Колчо вече се задѫхваше отъ вълнение.

— Сѣдни, почини си, Колчо, покани го Рада, която зе вълнението му за уморяване.

Той се изправи прѣдъ неѫ и двѣтѣ му слѣпи очи гледахѫ внимателно въ нейнитѣ.

— Радке, дай мюждето! каза той изведнѫжъ. Това

бѣше всичката отсѫпка, която можà да направи на съвѣтитѣ на разума.

На Рада се прѣмѣтна сърдцето. Тя усѣти, че има нѣщо радостно, доръ страшно. Тоя Колчо нѣкой ангелъ го водеше тукъ.

— Какво е, Колчо?

— Радке, радвай се много, ама много да се радвашъ, чу ли?... Защо те викатъ *Радка*?

И Колчо зе да подскача, като дѣте, и да пѣе, за да се одържи:

Госпожа Серафима
И кротка Херувима,
Прѣкрасната Еноха,
Свѣтило на метоха...

Рада занѣмѣ. Тя угади. Тя само пошушнѫ.

— Колчо, не ме плаши бре!

— Азъ те не плашѫ, ами ти казвамъ да се радвашъ... Той е живъ!

Колчо, не одържа рѣшението си, зето на улицата — за да обади на Радка постепенно радостната вѣсть. Това пó бѣше възможно за единъ окатъ, на когото хиляди външни впечатления можахѫ да залишѫтъ развълнуванитѣ чувства. Но слѣпецътъ се намираше въ единъ океанъ отъ тъмнина, осѣщаванъ сега само отъ една луча, населенъ само отъ една радость. Ако не кажеше пó-скоро съ думи, трѣбваше да каже съ скокове и давчения... Сè едно — душата трѣбаше да се излѣе безъ забава.

При думитѣ на Колча, които тя прѣдугади съ сърдцето, момата се облѣгна до стѣната, за да не падне.

Има велики радости, както и велики скърби, които, сѣкашъ, не би била въ състояние да принесе слабата човѣшка природа. А тя принася всичко. Заедно съ голѣмата напрѣгнѫтость растè и пръгавината на душата — когато тя е здрава. Може-би, че тайний инстинктъ на сърдцето ѫ приготви пò отъ рано. Тя завика въ полуда:

— Живъ? Боже мой! дѣ е? Кой ти каза, Колчо? Живъ? Той живъ, Бойчо? Ахъ мамице, да ли нѣма да умрѫ отъ радость! Какво да чинѫ сега?

Сълзитѣ ѝ дойдохѫ на помощь и въ тѣхъ се излѣ половината потокъ отъ кипящето чувство, което ѭ задушаваше.

Колчо, пò-спокоенъ вече, ѝ расказваше подробно ненадѣйната си срѣща съ Бойча на вратнята на Мича Бейзадето, и онова което послѣдва.

— А кога ще дойде?

— Надвечерь, по мръкнало; па имать сега и много работа...

— Ахъ Божичко! Божичко! стискаше си рѫцѣтѣ и се смѣеше прѣзъ сълзи Рада.

Въ такъвъ мигъ тя бѣше въсхитително хубава.

— Колчо, благодарѫ ти, Колчо, благодарѫ ти! каза тя прѣнесена отъ радость.

Колчо си излѣзе и той съ облегчена душа.

Това нѣжно, прѣданно сърдце бѣше щастливо отъ чуждата радость. Природата, която му бѣ отнела всичко, оставяше му тая способность въ утѣшение...

Рада се въсчуди какво да стори сега. Какъ да дочака милъ гость; какъ да прикрие посѣщението му; да каже ли на кѫщнитѣ, да не каже ли? Да иде при тѣхъ, тя ще залудува тамъ; да стои тука — тя ще се пукне!... За да убие вѣковетѣ, които ѭ отдѣляхѫ още отъ Бойча, тя зашѫта, затрѣби стаята, попригладі се, понакити се прѣдъ огледалото, на което се усмихнѫ и му се исплѣзи, като видѣ, че е хубава. Послѣ послободнѣ, завъртѣ се на единъ кракъ, като петь годишно дѣто, и запѣ нѣщо, на което смисъльта не отбираше, па нито чуваше. Умътъ ѝ бѣше на вратата, и най-слабиятъ шумъ ѭ правѣше да трепва като птиче. Тя бѣше тъй щастлива!

. . . . . .

Едвамъ днеска вечерь, по тъмно, Огняновъ можá

да тръгне отъ мънастиря, за да посѣти Рада. Тя живѣеше у баба Лиловица, отдѣлно, въ една стаичка, въ дъното на длъгнестий и бухналъ съ листнати овошки, дворъ. Отвънъ до стаята бѣше прилѣпено одърче, дѣто Рада денѣ работеше и четеше на сѣнка.

Ней се изгледаха очитѣ да чака два дни. Тия дълги часове, пълни съ трепетътъ на ожиданието, съ жегливи вълнения и безпокойства, сторихѫ ѝ се и по́-дълги отъ вѣкове. Въ нетърпѣнието си, тя излѣзе на въньъ на одъра.

Нощьта напрѣдваше. Звѣздитѣ блѣщукахѫ, като живи брилянти на небето. Изъ прѣчистения и утихнѫлъ въздухъ се лѣяхѫ тихи благоухания отъ цвѣтята въ съсѣднитѣ дворища; най силно се чувствоваше ароматното дихание на една кичеста акация. Листата на дърветата въ двора сладко-дрѣмливо шушняхѫ и треперяхѫ отъ милувкитѣ на нощния зефиръ; тишината бѣше чудна и тайнствена въ тая безлунна нощь. На гредата надъ одърчето, двѣтѣ лѣстовички, пробудени отъ шума на Рада, погледнахѫ сънливо отъ гнѣздото и пакъ се сгушихѫ една до друга... Нѣкакъвъ любовенъ дѫхъ, нѣкаква радость небесна и неуловима вѣеше на всѫдѣ. И всичко: и това лазурно небе, и тия брилянтови звѣзди, и тоя въздухъ, и тия дръвеса, и лѣстовички, що се топляхѫ въ пуховото си легло, и цвѣтя, и миризми — внасяхѫ въ душата благодатно успокоение и ѝ говоряхѫ за миръ, любовь и поезия, и за безконечни звонки цалувки въ сладката нощна тишина...

Рада копнѣеше...

Когато най-послѣ Огняновъ тропна на вратата, тя усѣти, че краката ѝ се подвиватъ, но тя хвръкнѫ и отвори.

Любовницитѣ се прѣгърнахѫ и слѣпнахѫ устнитѣ си въ една дълга, гореща цалувка.

Единъ потокъ отъ радости трѣбваше да се искаже сега въ нѣколко повторени цалувки, въ нѣколко прѣкъснѫти думи.

Подирь първитѣ бурни излияния, двамата любовници,

честити и сияющи, се поуталожихѫ. Тѣ не можахѫ да се нарадватъ единъ на други. Рада бѣше прѣлестна тъй, освѣтена отъ любовьта си. Ней се струваше Бойчо по́-хубавъ вт това селско облѣкло, изъ което още по́-рѣзко излазяхѫ умнитѣ изразителни чърти на мѫжката му физиономия.

— Та какво правишъ ти, пиле? казваше и той; — та ти, клето дѣте, си се прѣобърнала на страдалница! Азъ те убихъ, азъ те принесохъ въ жертва, Радо... И ти нито ме коришъ, ами сѐ тая любяща душа, това нѣжно сърдце, родено само да плаче, да милѣе и да се гали!... Прости ме, прости ме, Радке! И Огняновъ ѝ стискаше рѫцѣтѣ въ своитѣ и се губеше въ дѫлбочината на голѣмитѣ ѝ блѣстящи очи.

— Да те простѫ? нѣма да те простѫ! викаше тя галено — сърдита. Та какво е това отъ тебе? да умирашъ — и азъ да се не мѫчѫ? Па поне да ми необадишъ съ едно словце... Ахъ Бойчо, Бойчо, недѣй веке умира̀, за Бога; нѣма да те оставѫ... искамъ да бѫдѫ сé при тебе, да те вардѫ, като очитѣ си, да те обичамъ много, много, и да ти се радвамъ... Ти си страшно страдалъ, Бойчо, нали?... Ахъ Божичко, каква съмъ луда! Нито те питамъ, какъ си минѫлъ, какво си патилъ прѣзъ толкова мѣсеци, прѣзъ тия страшни вѣкове за мене!...

— Много патилъ... и много прѣмеждия, Радо... но имало єдинъ Господь и за насъ, и пакъ се сбрахме.

— Не, не, ти ми раскажи по тънко всичко, всичко... Азъ искамъ да знаѫ... та то такива истории се тъчахѫ за тебе, такива слухове, едни отъ други по́-проклети... Боже, какъ нѣматъ хората милость, ами измислюватъ такива нѣща!... Раскажи ми, Бойчо! Сега си живъ и при мене, и азъ могѫ куражлийски да изслушамъ всичко, каквото си истеглилъ, колкото страшно и ужасно да бѫде.

И тя го гледаше умолително, съ неизразима любовь и участие.

Бойчо не можеше да откаже на молбата ѝ. Тя имаше право. Послѣ, и нему бѣше приятно, и той самъ бѣше жъденъ, да подѣли душата си съ единъ любимъ човѣкъ, съ едно отзивчиво сърдце; въспоминанията за минжли страдания, за прѣтеглени нещастия, иматъ нѣкаква особенна прѣлесть, когато се изливатъ въ минути на щастие. Бойчо расправи просто, но не сухо и бѣжишката, кѫкто вчера на комитета и по́-послѣ на Викентия, приключенията си отъ когато остави Бѣла-Черква. Въ яснитѣ дѣтски очи на Рада живо се отражаваxж вълненията на душата ѝ, при слушането имъ; той прочиташе ту страхъ въ тѣхъ, ту милость и участие, ту тържество и радость; тя гълташе всѣка негова дума, тя прѣживяваше и прѣчувствоваше всичко и не сваляше отъ него погледъ, който го сладко горѣше и упиваше.

— Ахъ Бойчо, нѣкой те прѣдаде! извика тя безпокойно, когато расказътъ дойде до нападането на Огнянова въ Алтжновското ханче отъ турцитѣ.

— Не знаж, не смѣж да окривявамъ българинъ. Може би самъ се издадохъ въ турското кафене съ нѣкаква неблагоразумна обноска.

— Послѣ? питаше нетърпеливо и рзвълнувано тя

— Азъ чухъ изъ стаята си стжпкитѣ на турцигѣ и разбрахъ, че иджтъ за мене, и ми притъмнѣ прѣдъ очитѣ. Виждахъ, че надѣжда нѣмаше: бѣхъ изгубенъ... Извадихъ револверътъ си и се спрѣхъ задъ вратата. Шесть крушума имахъ: петьтѣ шѣхъ да подаржж тѣмъ, а шестиятъ оставихъ за мене...

— Боже, Боже! Какви минути, а азъ не знаяхъ, може—би съмъ се смѣяла тукъ.

— Ти трѣбва да си се молила, Радо, защото Богъ се пакъ умилостиви и ме избави отъ явна гибель.

— Той е направилъ чудо, Бойчо?

— Да, чудо, ако щешъ. Той заслѣпи турцитѣ. На мѣсто да влѣзжтъ въ моята стая, тѣ влѣзохж въ първата

къмъ дворътъ; въ хана, както послѣ разбрахъ, току прѣди малко, пристигнѫлъ нѣкой си таксирдаринъ отъ Пловдивъ, гръкъ, и той ми билъ съсѣдътъ. Види се да еималъ голѣмо сходство съ мене и това е заблудило заптието, което ме бѣ видѣло прѣжния день...

Рада въздъхна съ облегчение.

— Азъ чухъ глъчката, познахъ, че има недоразумѣние, че слѣдъ една минута щѣхѫ да бѫдѫтъ при мене. Една минута само ме дѣлѣше отъ тѣхъ, отъ смъртьта ми... Азъ сега не помнѭ какъ съмъ искъртилъ една прѣчка отъ прозорчето и съмъ се хвърлилъ долу на пѫтя... На пѫтя не, ами въ рѣката, която бѣше замръзнала... Продъни се ледътъ и азъ до колѣнѣ затънахъ въ студената вода. Доръ се мѫчахъ да испълѭ на сухо, заглуши ме страшенъ гърмежъ: петь шесть пушки гръмнахѫ надъ главата ми изъ прозорчето. Тѣ ме не ударихѫ... Тогава търтихъ на бѣгъ, единъ лудъ бѣгъ. Колко врѣме съмъ търчалъ изъ тъмнината, отъ дѣка съмъ минувалъ, не могѫ да знаѭ.

— Тебе те гонѣхѫ!

— Да. До нѣйдѣ си чувствовахъ това, но послѣ нищо... Азъ бѣхъ влѣзълъ въ гората. Бѣше нощь вече. Вѣтърътъ рѣжеше... Панталонитѣ ми бѣхѫ замръзнали и приличахѫ на дъска. Азъ вървѣхъ два часа на западъ сѐ по политѣ и полуживъ пристигнѫхъ въ село Овчери. Добри хора тамъ ми приехѫ и сгрѣхѫ... Само единъ пръстъ на кракътъ ми измръзнѫ, но слава Богу... Тамъ прѣсѣдѣхъ двѣ недѣли, но уплашихъ се да не довлѣкѫ бѣди на хората — азъ влачехъ подиря си бѣдитѣ — и прѣминахъ въ Пирдопъ, дѣто братътъ на Муратлийски бѣше учитель. У него пролежахъ три мѣсеца боленъ, нѣщо като тежка болесть....

— Клети Бойчо, ти си билъ прогинѫлъ по кѫрища и планини цѣла зима... Ти си цѣлъ мѫченикъ, каза Рада състрадателно.

— Златно сърдце бѣше тоя момъкъ, братътъ на Муратлийски. Той ме гледа̀, като майка.

— Какъвъ благороденъ българинъ! каза Рада покъртена.

— И патриотъ голѣмъ, той ми се отплати двойно и тройно за една моя услуга на брата му.

— Послѣ? какво стана?

— Като оздравѣхъ, той ме снабди съ разноски, даде ми тия нови селски дрѣхи и ме испрати съ сълзи на очи. Азъ тръгнахъ за насамъ.

— И тебе те никой не позна?.. Бойчо, пази се тука!

Огняновъ бѣше свалилъ гуглата си и връзката.

Той се исправи прѣдъ огледалото, прѣхлупи шапката си, попрѣправи се въ главата и лицето, и се обърнж доста прѣиначенъ.

— Познавашъ ли ме сега?

— Та ти ако щешъ си тури и маска, азъ пакъ ще те познаж... Я го виждъ, какъвъ ме гледа!.. Какъвъ си смѣшенъ, Бойчо! смѣеше се тя весело.

— Ти ме познавашъ, че ме обичашъ, но чуждитѣ хора, отъ дѣ ще се догадѫтъ!

— И който мрази, има остри очи, не се шегувай!

— За такъвь познавачъ азъ имамъ това, каза Огняновъ, като подигнж кебенцето си и показа главучкитѣ на два ревoрвера и на кама, които се подавахж изъ поясътъ.

— Кръвнико! изсмѣ се Рада; — госпожа хаджи Роваома право имала...

— Азъ ако съмъ кръвникъ — ти си противоположната крайность — ти си херувимче.

— Подигравай се съ едно бѣдно момиче.

Той пакъ сѣдна.

— Е, продължавай! Раскажи ми, какъ лойде до тука. Ами кои сж тия Муратлийски? питаше Рада, която два пѫти чу това име.

— Бързобѣгуненовъ братъ.

— На нѣмецътъ тука? фотографистътъ?

— Да, Радо, това име е лъжливо. Него го викатъ Добри Муратлийски. Той е толкова нѣмецъ, колкото и фотографъ. Той избѣгалъ отъ старо-загорското възстание. Азъ го прибрахъ тука и го скрихъ подъ това име... Той ми е старъ другарь и твърдѣ прѣданъ човѣкъ. Ти се обръщай до него смѣло, когато ти стане нужда. Рада го погледа стреснжта.

— Че защо ще се обръщамъ къмъ чужди хора? Азъ нѣмамъ нужда... Ти знаешъ, че азъ живѣиж отъ спистеното, отъ учителската плата.

— Азъ ти казахъ да го не гледашъ, като чужди човѣкъ.

— Ами ти кждѣ си?

— Азъ тръгвамъ, Радо.

— Ти тръгвашъ пакъ? кога тръгвашъ? какъ, оставяшъ мене?

— Тая нощь още, слѣдъ два часа, каза Огняновъ, като погледнж часовникътъ си и пакъ го мушнж въ пазвата на абичката си.

Рада приблѣднѣ.

— Ти тръгвашъ тъй скоро? не съмъ те още видѣла!

— Трѣбва да осъмнж въ К. Азъ съмъ съ мисия, па освѣнъ това, азъ не могж вече да останж въ Бѣла-Черква. Жално. че не успѣхъ даже да благодарнж бай Марка за неговото великодушие къмъ тебе... та и къмъ мене малко ли го показа?... Ахъ, благородни души има между насъ, Радке, и това ме кара да обичамъ още пò-силно България... Обичамъ иж тъй силно и затова, че тя ражда прѣлестни създания, като тебе...

— Бойчо, защо отиваш? Ахъ Божичко... Не, подобрѣ отведи и мене — ти трѣбва да ходишъ — ти си се пожертвовалъ за България, извади ме изъ тоя черъ градъ, тури ме въ нѣкое село, дѣто нó-често да те виждамъ... не, ако щешъ, накарай и мень нѣщо да работиж за народа, и азъ съмъ българка... и твоятъ идеалъ е мой

Бойчо, и ако ти умрешъ за България и азъ ще умрѫ съ тебе... Но да не се дѣлимъ, страшно е пакъ да останѫ самѝ, да берѫ хиляди страхове за тебе, да слушамъ сѐ черни извѣстия за тебе... Боже, какъ е сега добрѣ! и тя си тури рѫцѣтѣ на рамената му.

— Радке, твоето положение тука и азъ го виждамъ: неприятно е много, каза Огняновъ угрижено. — Азъ усѣщамъ онова, което ти ми не казвашъ: тебе те прислѣдватъ тука моитѣ врагове, нали? Злобата на хората ти не прощава нищо, знаѫ... Ти си жертва, бѣдна Радо, на прѣдразсѫдки и подлость людска... Не е само една хаджи Ровоама тука, знаѫ. И ти ги снасяшъ мълчаливо, ти си героиня за мене, по страдания. Бѣдний ангело! Великото дѣло, което ме е погълнѫло цѣлъ, не ми оставя минута и за твоята участь да помислѫ. Азъ съмъ коравъ егоистъ, азъ съмъ виноватъ, прощавай, пиле.

— Ахъ Бойчо, Бойчо, ако ме оставишъ пакъ, чини ми се, че ще те изгубѫ на всегда — че нѣма да те видѫ вече, продума Рада и очитѣ ѝ увлажнѣхѫ. Послѣ прибави тихо и умолително: — Не ме оставяй тука, Бойчо; живѣешъ ли, мрешъ ли, искамъ да бѫдѫ при тебе... Азъ нѣма да ти бѫдѫ прѣпятствие, азъ ще ти бѫдѫ помощница. — Азъ ще направѫ всичко... Само, нека те виждамъ по́-често.

— Не, ти не можешъ нищо... революцията изисква мѫжка сила, кръвожадность... безпощадность... а ти си ангелъ сѫщи.... Ти извърши вече дълга си: левското знаме, дѣто изработи твоята рѫка, ще ни распаля и въодушевлява... Това е доста за една българска мома!

Послѣ, като помисли, прибави:

— Слушай, Радо, дохаждашъ ли въ Клисура, на гости у госпожа Муратлийска? Тя живѣй сега въ Клисура. Азъ ще изработѫ това... И тамъ сѫ опасности... но поне да се отървешъ отъ тукашнитѣ интриги.

— На сѣкѫдѣ, дѣто тебе бихъ виждала...

— Азъ съмъ агитаторъ въ онази околность сега, и тамъ съмъ по́-притуленъ. Въ Бѣла-Черква ще дойдж пакъ — само да подигнж въстанието... До тогава ще се виждаме, Радо, послѣ Богъ знае, кой ще излѣзе живъ изъ борбата... Тя ще бжде кървава и велика. Стига Богъ да благослови оржжието ни, стига отечеството ни, това наше измжчено отечество, въскръсне изъ борбата окървавено, но свободно, та азъ съ радость ще умржж за него... Една тжга ще ми остане за тоя свѣтъ: че тая смъртъ ще ме раздѣли отъ тебе, вѣрно... Защото те обичамъ безпрѣдѣлно, мило дѣте, защото ти владѣешъ моето сърдце... то е твое... но животътъ ми, о, той принадлѣжи на България... И щж знаж, че ще има баримъ една душа на земята, която да ме пожали и да пролѣе сълзи на моя гробъ неизвѣстенъ...

По Бойчовото лице минж облакъ.

Рада го хванж за ржцѣтѣ развулнувана.

— Бойчо, но ти ще оцѣлѣешъ, Богъ ще запази такива герои за България и ти ще бждешъ славенъ, Бойчо, и азъ тъй щастлива тогава!

Бойчо поклати глава недовѣрчиво.

— Ехъ, ангеле мой, каза той, но се прѣсѣче. Па, като ж хванж и той за ржцѣтѣ, прибави:

— Радке, каквото и да се случи, азъ искамъ да ми бжде съвѣстьта спокойна... Азъ може да загинж, азъ почти чувствувамъ това...

— Мълчи, Бойчо!

— Слушай: азъ може да загинж, Радо, защото отивамъ да срѣщамъ смъртьта, но искамъ да бждж малко спокоенъ за тебе. Ти свърза съ мене сждбата си, съ мене осжденията, отверженникътъ; ти ме направи най-щастливъ съ любовьта си, ти ми пожертвува нѣщо по́-скжпо отъ живота си: честьта си, и горко испати за това отъ свѣта; ти забрави всичко за мене! Искамъ, ако умржж, да знамъ, че ти оставашъ поне честна жена прѣдъ Бога и прѣдъ

хората, ако не щастлива... Искамъ да носишъ моето име, името Огняновъ: то не е съ нищо безчестно запетнено, Радо, това име. Когато дойдешъ въ Клисура, азъ щж повикамъ свещеника да ни вѣнчѣе и благослови и тамъ щж помислѭ за твоето обезпечение. Баща ми е заможенъ и ме обича... Той ще испълни послѣднята воля на едничкия си синъ... Азъ бихъ направилъ това тука, но е невъзможно сега, но ний можемъ сами друго да сторимъ... Азъ нѣмамъ пръстенъ, Радо, да ти дамъ — ни златенъ, ни желѣзенъ... Желѣзото, що носѭ, то е за неприятелитѣ... Но нѣма нужда, надъ насъ стои Господъ, великиятъ, праведниятъ, Господътъ на България, на потъпканитѣ, на сукрушенитѣ сърдца, Господътъ на страждущето человѣчество, той види, той чуе.

И, като ѭ улови за рѫката, той колѣничи.

— Да се закълнемъ прѣдъ Неговото лице. Той ще благослови нашата честна връска. Тя коленичи.

И устнитѣ имъ промълвихѫ нѣкакви слова, чути само отъ Вишниятъ. . . . . .

. . . . . .

XIV.

Около единъ трупъ.

Сутрѣньта слънцето бѣше пакъ изгрѣло величественно: лазурното високо небе свѣтѣше радостно.

Градинитѣ миришахѫ и роснитѣ триндафили показвахѫ вече своитѣ румени чушулки; овошкитѣ, буйно листнѫли, окичени триумфално съ бѣлоснѣженъ цвѣтъ, даваханѫ на всичкитѣ дворища въ Бѣла-Черкова праздниченъ видъ; славеитѣ пѣяхѫ; лѣстовичкитѣ се стрѣляхѫ изъ пространството, отлушаваханѫ го съ чуруликанията си, и сеопиваханѫ съ въздухъ, лучи и свобода. Природата приливаше отъ животъ и младость. Небето и земята не съста-

вяхж, освѣнъ една жизнерадостна стихия — отъ зари, свѣтлина, шарове, пѣсни, аромать, любовь и радость.

Въ тоя сжщи часъ въ дъното на една слѣпа и глуха улица, на край града, Марко Ивановъ се спрѣ и потропа на една вратня.

Веднага му отвори единъ юначага момъкъ, въ потури, гологлавъ и по ржкави.

— У васъ ли докарахж трупа? попита Марко ниско.

— У насъ е, бай Марко, елате! И момъкътъ тръгнж прѣдъ него и му посочи една врата.

Тамъ сж, влѣзте!

Въ сжщия часъ вратата се отвори и първото нѣщо, което Марко видѣ вжтрѣ, бѣше единъ трупъ.

Трупътъ на една черяша.

Калчю козарътъ, наший старъ познайникъ, качепъ на единъ купъ дървета, въртѣше огроменъ свредель въ издигнжтия край на черешовия трупъ, подпрѣнъ здраво отъ долу. Потъ, като градъ, капѣше отъ замореното лице на кацаря.

— На добъръ часъ, Калчо! каза усмихнжто Марко, като изгледваше любопитно работата; — та то напрѣдва, напрѣдва, пущината.

— Сѣко нѣщо се бои отъ майсторътъ си, обади се единъ гласъ.

Марко се обърнж на лѣво и погледнж. До зидътъ бѣше клѣкнжлъ Мичо Бейзадето.

— О, киръ Мичо, каза бай Марко привѣтливо, като подаде ржка на подпрѣдсѣдательтъ на комитета.

— Правимъ днесь засѣдание, та, като минувахъ, рѣкохъ да се отбиж да видж какво върши нашето Букчѐ.

— Че кждѣ ви е засѣданието, на кжра ли? каза Марко, като сѣднж, и безъ да вдига очи отъ черяшата.

— Днеска ще го правимъ въ Зеленій-Трапъ.

Зеленій-Трапъ се наричаше една впадина на голата ржтлина на сѣверъ отъ града, която съставяше първото

стжпало на Стара-Планина. Подиръ знаменитата вечерь, въ която Замановъ донося писмото, комитета се сбираше не на едно мѣсто. Днесь бѣше рѣшено да бжде засѣданието му въ Зеленій-Трапъ.

Калчо, разчервенѣлъ, потенъ, продължаваше да върти съ жилясти ржцѣ огромния свредель. Той често вадѣше орждието си за да искара трескитѣ, поглеждаше въ дупката и пакъ въртѣше. Тя вече се извъртяваше до нужната точка, сирѣчь, двѣ педи до по-дебелия край на стъблото, който бѣше гжзерътъ на топа. Калчо истръска хубаво трескитѣ изъ цѣвата, поглѣднж вжтрѣ съ едно око, духнж въ неж и погледа самодоволно гоститѣ си. Тѣ наставаxж и надникнаxж сжщо въ цѣвата.

— Вжтрѣ ще влѣзе топузътъ на единъ голѣмъ кантарь, забѣлѣжи бай Мичо, но ний ще го пълнимъ съ дребно джепане. Така повече поганци ще повали. Твойта черяша ще нанрави чудеса...

Лицето на Марка свѣтнж тържествующе... Защото, наистина, черяшата бѣше отъ градината на Марка Ивановъ. Отъ нѣколко врѣме насамъ въ убѣжденията и понятията на Марка бѣше се извършилъ значителенъ прѣвратъ. Революционното кипѣние, което обхващаше Бѣла-Черква, не го остави за дълго чуждъ и хладнокръвенъ... То го заинтересува, очуди, стреснж. Той си каза вжтрѣшно: ако на всѣкждѣ е сжщото, както казватъ, нѣма ли наистина да пламне цѣло Турско?... Да ли не е пъкъ наистина насталъ края на това царство, когато и дѣцата се въоржжаватъ?... Кой знай... Това размишление ослаби страхуванията му и усили довѣрието му въ сждбата. Човѣкъ положителенъ и съ здравъ смисълъ, и безъ ни най-малко въображение, той най-послѣ се увлѣче отъ общото увлѣчение и хванж да вѣрва. Епидемията молепса и тая трѣзва, но честна българска душа...

Но тоя психически процесъ се извърши не веднага. Силнитѣ убѣждения се изработватъ подъ влиянието на

цѣлъ редъ факти, внушителни. Най-напрѣдъ, (това бѣше лани есень), прѣдъ видъ на растящитѣ свирѣпства и злодѣяния на турското население, бѣше пошъпнжлъ самъ на себѣ си:

— Та такъвъ животъ — животъ ли е?

Това бѣше първото кипнуване, първата крачка...

Послѣ, тазь пролѣть, подирь явяването на Каблешкова, като гледаше въодушевлението на младежитѣ, които тъй рѣшително се готвѣхж за едно безумно, но гордо прѣдприятие, той каза единъ день на жена си:

— Кой знай? Лудитѣ ако направжтъ, лудитѣ ще направжтъ нѣщо...

Най-послѣ, по Великъ-день, като ставаше въ кафенето разговоръ за страшнитѣ прѣпятствия, които ще срѣщне такова едно движение и грознитѣ сѣтнини, които могжтъ да го послѣдватъ, Марко каза натъртено на Алафрангата:

— Михалаке, който смѣта свирка и тжпанъ, свадба не прави...

Прѣди шесть мѣсеци той споменуваше за „чрево адово“.

А попъ Ставри потвърди съ друга пословица:

— Сухо дупе риба не яде.

Но нека забѣлѣжимъ, че Марко бѣше въ сжщность партизанинъ на приготовлението, не на въздстанието. Той не бѣше ентузиазмиранъ до тамъ, щото да бжде за послѣднето, както бай Мичо, нито вѣрата му въ успѣха на борбата бѣше тъй непоколебима и слѣпа, за да рискува всичко за всичко, както Огняновъ. Бѣла-Церква трѣбаше да бжде приготвена, за да отблъсне нападението на башибозуцитѣ, които щѣхж да блъвнжтъ възъ неж бройнитѣ турски села въ стрѣмската долина. Тя бѣше отъ всждѣ оградена отъ тѣхъ и още отъ сега имъ правѣше зазжбици... Ако пламнѣше на всѣкждѣ, тогава друго. Но кой ще го увѣри, че така ще бжде?... Въ всѣки случай, Бѣла-Церква трѣба да бжде готова.

И той настояваше за въоржжаването... Послѣ врѣ-

мето ще ни учи, казваше той. Прѣди три дни Николай Нетковичъ се яви при него и му расправи за безуспѣшнитѣ си лутания по диренето черешови дървета.

— Отсѣчете моята череша, каза той. Но, по егоизъмъ ли човѣшки, по бащинска ли милость — естественна впрочемъ въ тоя случай, — той не допущаше синоветѣ си да се мѣшатъ... Той искаше тѣ да се одържжтъ на бързеятъ, противъ който той не бѣ устоялъ. Той искаше нѣщо невъзможно! „Доста съмъ азъ отъ кжщата“, думаше си той. Прѣломътъ въ неговия духъ не се бѣ извършилъ напълно: отъ тамъ колебанията, отъ тамъ противорѣчията. Съ една рѣчь, Марко бѣше прѣдставитель на умѣренния елементъ въ народната партия. Елементъ годенъ за всѣки други случаи, но не въ революциитѣ, които се основаватъ на насилия и крайность за да достигнжтъ цѣлта си. Той често играе ролята на спъвало въ тѣхното колело. Въ даденія случай, може би, това не бѣше така...

Калчо се завзе да пробива азлжка на черешата, за да стане истински топъ. Той го провъртѣ съ едно твърдѣ тънко свредле въ единъ огладенъ чепъ, къмъ гжзерътъ. Той скоро свърши и тая работа и духнж въ дупчицата и изъ устата на топа исхфръкнж стърготина.

— Е, тя се вика, станж! джаста-праста ще прави турчàта, каза Калчю съ тържествующъ видъ.

— Браво, Букче, ти ще бждешъ и топчиятъ... Сега пъкъ бай Лило ковачътъ да му тури желѣзнитѣ обржчи и другитѣ желѣза и ето ти цѣлъ крупъ, каза Мичо.

— Майки, това ще гърми страшно, забѣлѣжи Марко.

— Ще го заложимъ на високо на Зеленця-Трапъ и отъ тамъ, ще биемъ цѣлата долина... Отдѣто се покажжтъ, удряй, не ги жалѝ!... Позицията е чудесна!

Чухж се стжпки отвънъ.

— Нѣкой нашъ иде, каза Мичо, понеже бѣше заржчено на юнакътъ момъкъ да пуща само свои хора.

Влѣзе Поповъ, секретарьтъ на комитета. Той се здрависа съ Мича и Марка.

— Що диришъ тука, Ганчо? попита го прѣдсѣдателътъ.

— Отивамъ за Зеления-Трапъ, та като минувахъ, отбихъ се да видѫ нашата артилерия.

— Добрѣ, добрѣ, днесь трѣба да се сберемъ всички, та да рѣшимъ кого да пратимъ за Панагюрище. Искатъ ни прѣдставитель. Азъ викамъ — Соколова.

— Какъвъ прѣдставитель ни искатъ? попита Марко.

— Да се намѣри на главното събрание?

— Джанъмъ, тамъ ще се рѣшава кога да се вдигне възстанието.

— Навѣрно, за първи май ще бѫде рѣшено, забѣлѣжи Ганчо.

Марко се начумери.

— Ба, по̀-късно ще бѫде... Баримъ да се прибере цвѣтето отъ гюловетѣ, забѣлѣжи Мичо.

— Та и ний ще ставаме ли? Попита Марко.

— На всички мѣста въ единъ день ще възстанѫтъ.

— Неправете лудость!

— Лудость — не лудость — трѣба да се става, каза Мичо кѫсо.

— Не се готвимъ отъ толкова врѣме за черни очи я? прибави Ганчо.

— Джаста-праста! джаста-праста! бай Марко!... обади се Калчо распаленъ.

— Азъ разбирамъ, че ний се готвимъ само да се бранимъ отъ башибозуци, додѣто видимъ какво става около насъ... Страхъ ме е да не плащаме парсата само ний, каза Марко.

— Срамъ и безчестие ще бѫде за Бѣла-Черкова да се забави единъ мигъ!... Всичкиятъ народъ ще възстане въ единъ день, и Турция зе — даде! каза бай Мичо распалено.

Марко помисли.

— Знайте ли на здраво, попита той, че така ще бѫде?

— Какъ не знайме? Дѣца ли сме?... Азъ за това те канѣхъ да влѣзешъ въ комитета, та съ очитѣ си да четешъ писмата... и да чуйшъ Каблешкова и Бойча.

Марко поклати глава недовѣрчиво.

— Друго е да ти кажѫтъ хората, друго е ти самъ да знайшъ, че е така... Мислете петь пѫти прѣди да сторите нѣщо, да не повторимъ заарската работа.

Мичо се разсърди.

— Сега е друга работата, Марко, не ставай дѣте... Азъ ти казвамъ, че ще пламне на всѣкѫдѣ... Всичко е организувано. Само деньтъ нека ни кажѫтъ...

— А, ако пламне на всѣкѫдѣ, то и азъ щѫ нарамѭ пушката! но ако не пламне на всѣкѫдѣ, а ний пламнемъ само? Това казвамъ да разберемъ...

— Ще пламне!

— Кой знай.

— Ще пламне, Марко! клетва искашъ ли?

— Не щѫ.

— Ти си невѣрния Тома!

— Азъ искамъ, като него да попипамъ съ пръстъ... Тука играймъ съ главитѣ си....

— Ти трѣба да вѣрвашъ, че ще побѣдимъ!

— Защо?

— Защото Туркия трѣба да падне вече...

— Какъ трѣба да падне?

— Така, трѣба да падне, защото ѝ е писано да падне!

Марко разбра, че Мичо пакъ прибѣгва до пророчеството на Мартинъ-Задека...

— Азъ не вѣрвамъ на новитѣ пропрочества... Календарътъ ни прѣдсказва дъждове и буря, а ний имаме райско врѣме... Праздна работа.

— Задекътъ е друго Марко, него го припознаватъ и ученитѣ!.., каза Мичо разгорѣщенъ.

— Аманъ джанжмъ! сé Задека ни посочвашъ! остави се съ тоя Задекъ.

Мичо пламнж.

— Ако не щешъ Задека, азъ да ти покажж и друго пророчество, много пó-джлбоко и пó-ясно.

— Отъ кого е?

— Отъ провидѣние Божие е. Духъ свети само може да го вджхне... Човѣшки умъ го не измисля.

И Мичо захванж да бърка въ пазвата на салтамарката си.

Марко го гледаше очуденъ.

— Ахъ, остало е тефтерчето ми у дома, каза Мичо съ досада, но чакай, азъ могж да си го припомнж... Ако кажешъ, че и сега не вѣрвашъ за паданието на Туркия, азъ щж те оставж да се мжчишъ... На глухия съ тжпанъ му блъскай, той пакъ не чуе.

И Мичо извади дивитя си, затопи перото въ мастилницата и пакъ хванж да търси въ джеба си.

— Кжсче бѣла книга нѣмашъ ли?

— Нѣмамъ, каза Марко, като потърси и той въ пазвата си.

— Чакай, тука щж пишж!

И Мичо се облѣгнж до топа и зе да драще по гладката му повръхность.

Марко гледаше съ любопитство.

Скоро тамъ се источихж нѣколко редове отъ черковни букви и арабски цифри, правилно размѣсени, въ слѣдующия видъ:

Т(=300) Ѵ(=400) Р(=100) Ц(=900) І(=10) Я(=1)
К(—20) Ѕ(=5)
П(=80) Я(=1) Д(=4) Н(=50) Ѕ(=5).

Тия черковни слова четени като букви, казвахж: Тѵрцїа

И Мичо се облѣгнѫ до топа и зе да дращи по гладката му повръхность. (*Стр. 330).*

ѥ падне; броени и събрани, като цифри, искарвахѫ сѫдбоносната година 1876!

Кой бѣше истъкмилъ тая чудновата комбинация и открилъ това съвпадение? Кой умъ бѣше уловилъ въ мрака тая свѣтулка, тая необяснима игра на случая? Неизвѣстно. Такива явления новитѣ хора ги наричатъ „капризъ на случая“; старитѣ ги наричатъ „урисия“. Тѫй прѣдразсѫдъкътъ обяснява, когато разсѫдъкътъ се отказва . . .

Мичо Бейзадето обясни двойния смисълъ на тая шарада. Марко провѣри самичъкъ.

Той просто занѣмѣ отъ удивление, и нищо не отговори.

Мичо гледаше побѣдоносно. Въ чернитѣ му пламтящи очи блѣстѣше гордо самодоволство; а въ тънката ироническа усмивка, съ която гледаше зашеметения Марка, се четеше и съжаление къмъ неговото малодушно невѣрие, и тържество, и щастие, и възторгъ.... Гаче тоя погледъ и тая усмивка говорѣхѫ на Марка: „Хай говори сега дѣ, хай да чуемъ твоето мнѣние: Мартинъ-Задекътъ лошъ — що ще кажешъ на това, другото? Разбра ли ти Бейзадето кой е“?

До дѣто происхождаше разговора между двамата първенци, бѣхѫ влѣзнѫли, безъ да привлѣчѫтъ вниманието имъ, и нѣколцина членове отъ комитета. Тѣ сѫщо пѫтйомъ бѣхѫ наминѫли да видѫтъ тополивницата на бѣло-черковския Крупъ. Скоро влѣзнѫха и други, сѐ по сѫщия случаенъ начинъ. Така щото всички членове бѣхѫ на лице, съ исключение на Дима Безпортевъ.

— Капасѫзътъ не можа да се намѣри днесь, доложи Илия Странжовъ; — трѣба да се е натрѣскалъ въ нѣкоя кръчма.

— Лошо нѣщо е смукателство безъ мѣрка, забѣлѣжи попъ Димо, като навири плоската.

Членоветѣ отъ комитета не можахѫ да се начудѫтъ и навъсхитѫтъ отъ зрѣлището на топа. Той стоеше прѣдъ

тѣхъ, като едно дългнесто огромно животно, безъ глава и безъ крака, съ едно очице на гърба и съ страшно дълбоки уста — на опашката — които щѣхж да бълбатъ огънъ и лава... На гладкия му жълтеникавъ коремъ се чернѣеше кабалистическата фраза написана отъ бай Мича, страшното *мане*, *факелъ*, *талесъ* на отоманската империя:

Турція ке падне. 1876.

— Момчета, обърнж се подпрѣдсѣдателътъ, ний на Зелений-Трапъ ли бѣхме рекли да ходимъ?

— Тамъ, тамъ, да вървимъ!...

— А бе тъй и тъй се сбрахме тука, не бива ли и тукъ да си направимъ засѣданието? Тукъ, ако питате, и пò му мяза сега... при тая мечка...

Всички удобриха тая щастлива мисълъ на подпрѣдсѣдателя.

— Тогава, насѣдайте.

— Ами вий кждѣ ще сѣднете?

— Ето моятъ прѣстолъ, каза бай Мичо и сѣднж на гърба на топа.

И засѣданието се почнж.

XV.

Новата молитва на Марка.

Марко излѣзе твърдѣ омисленъ отъ впечатление на онова, което бѣше чулъ и видѣлъ въ Калчовата тополивница.

— Кой знай,... пошушнж си той, като тръгваше прѣзъ зеленчуковитѣ градини, които захващахж отъ тамъ.

Той вървѣ тъй до рѣката, на истокъ отъ Бѣла-Черкова, която се спуща съ многобройни скокове отъ Балкана... Тамъ хвърли погледъ на градината си и въ неж на пъньтъ, осталъ отъ черѣшата, и се усмихнж подъ мустакъ; послѣ се отби и тръгнж изново прѣзъ градини и ливади, за да влѣзе прѣзъ главната улица въ градътъ, изъ която отиваше пжтя за К. Като прѣминж и колибитѣ

на чергарить, заложени на прашната полянка на края на градътъ, прѣдъ него се озова голѣмо хоро. Нѣкой сиромахъ крайчанинъ имаше свадба, и въ неж участвоваxx всичкитѣ махалени, види се, защото хорото бѣше безконечно дълго.

— Ето какво е свѣтътъ, помисли си той: тамъ готвятъ топове, тукъ се женятъ и нито му мислятъ за утрѣ...

Но той веднага се убѣди, че и тукъ не липсуваше революционниятъ елементъ: хорото се прѣдвождаше отъ Безпортева, който, макаръ малко хромъ, бѣше знаменитъ играчъ. Той махаше бѣла кърпа въ ржка и играеше твърдѣ лудешки и екцентрично, и даваше на безкрайната жива верига, която го слѣдеше, най-капризнитѣ кривулення и фигури: ту хорото заприлича на единъ безукоризненно — правиленъ полукржгъ, ту се завие около себе си, като заспалъ смокъ, и пакъ се развие и прѣобърне въ права линия, или пъкъ изобразява разни фантазии. Широкото дъно на патуритѣ му се развѣваше побѣдоносно при всѣко ново засиляне напрѣдъ.

Полека-лека Марко наближи до самото хоро, което бѣше въ разгарътъ си и тогава той видѣ, че Безпортевъ бѣше твърдѣ пиянъ и той се така силно хвърляше и рипаше, и съ него цѣлата гъвкава колона, като че той ж води на пристжпъ възъ нѣкоя крѣпость. Ентузиазмътъ на Безпортева бѣше се съобщилъ и на най-послѣднята брънка на опашката на колоната, която съставляваxx петгодишни дѣчица. Но негова заповѣдь музикантитѣ бѣxж млъкнжли и самитѣ хороиграчи и хороиграчки заедно съ играта и пѣяxж. Споредъ гласътъ на пѣсеньта, хорото отиваше на повръщулки. Пжтйомъ, Марко зачу тия стихове отъ пѣсеньта:

Надѣвашъ ли се, Калино,
Бачо ти Колю да доде?
Бачо ти Колю да доде,
Армаганъ да ти донесе?
За бѣла шия — герданче,

За тънко кръстче — коланче,
За руса коса — шамия,
За малки крачка — кундурки?...

И хорото се люшкаше неодържимо...

Марко се спрѣ подъ стрѣхата на ковачницата, за да почине и погледа веселото зрѣлище.

Веднага Безпортевъ го съгледа. Той се откъсна отъ хорото и се затече насамъ, като продължаваше да маха кърпата и да подскача по тактътъ на пѣсеньта. По бѣлото му дългнесто, кокалясто лице, съ малки чървени мустаци и сини играющи очи, бѣше напечатано нѣкаква свирѣпа радость и животински възторгъ, който произвежда пиянството, пиянство прѣдизвикано отъ нѣкоя безумна, съкрушающа тревога на душата.

— Да живѣйшъ, бай Марко, и България да живѣй, па и славнитѣ български синове да живѣятъ... Бай Марко, зарѫчай едно вино... Благодарѭ. — Вива! да живѣй, който налива!... Прощавай, бай Марко, пиянъ съмъ, като возелница... но пакъ си знамъ умътъ... азъ пиѭ виното, а не мене то... Да, като чувствителенъ Българинъ... Защото народътъ страда и азъ викамъ: доста робство и пиянство! по̀-добрѣ да измрѣмъ, пежели такъвъ позоренъ животъ... Па щѣли да кажѫтъ: начукалъ се, като руски сапожникъ... Който каже, прѣдатель е... Мене сърдцето ме боли за България, тая бѣдна турска робиня... Искаме правдини, човѣшки правдини!... Не щеме ний богатство, не щеме ний жени... Ама ще кажешъ: хората се женѭтъ, и то кога? А азъ да ти отговорѭ: това е народъ... а утрѣ, като му кажешъ: маршъ, напрѣдъ, запали кѫщи и хай въ Балкана!... Който се бои отъ птичкитѣ просо не сѣе... Ти разбирашъ отъ една дума само... Да живѣятъ подобни патриоти! Азъ тѣмъ имъ цалувамъ и рѫцѣтѣ и краката!... Но Юрдана чорбаджи... съ кремикъ ще му деремъ кожата... А пъкъ Стефчовъ? Но да спи куче подъ камъкъ... късо... Думата ми е, че

азъ съмъ пиянъ, като едно, като едно... Народната любовь ме прави да съмъ пиянъ... Часътъ е близко. Днесь ако съмъ живъ, утрѣ ставамъ духъ, нищо, сѣнка... Магарешки свѣтъ, съ една рѣчь... И който умре за народа, той ще бѫде живъ на вѣки вѣковъ... Вива! България да е жива!... А азъ какво съмъ? — едно магаре, което се бои отъ бистра вода...

Ненадѣйно редакторътъ се прѣкъснѫ, защото видѣ, че минуваше единъ турчинъ яхнѫлъ на конь, нѣщо станѫло рѣдко на послѣдъкъ. Той запѣ, като показваше къмъ турчинътъ:

Боятъ настава: тупатъ сърдца ни.
Ето ги близу наш'тѣ душмани.
Куражъ, дружина, вѣрна, сговорна,
Ний не сме веке рая покорна!

— Напрѣдъ, напрѣдъ! извика Беспортевъ, като че прѣдвождаше нѣкоя нивидима дружина, и се спустнѫ къмъ турчина.

Турчинътъ се обърнѫ, видѣ Безпортева, че тича къмъ него, и се спрѣ. Въ двайсетина раскрача редакторътъ го стигна и му извика:

— Читакъ, кѫдѣ отивашъ? Какъ дерзаешъ да тъпчишъ тая света земя?... Тая земя е българска, а твоята е въ азиятскитѣ пустини, тамъ се цоразявай! Долу, скотъ, да цалувашъ тая свещенна земя... Ако не, ще зематъ дяволитѣ твоя султанъ, и оланитѣ му, и харемлицитѣ му...

Турчинътъ не разбра какво му говори Безпортевъ, но видѣ, че е твърдѣ пиянъ; той се посмути, бутнѫ коня си и тръгнѫ пакъ. Бѣзпортевъ се спустнѫ и хванѫ коня за юздата.

— Какво ми искашъ, чорбаджи? попита турчинътъ слисанъ.

— Долу; или щѫ ти испиѭ кръвьта! изрева свирѣпо Безпортевъ, като си истръгнѫ лъскавата кама.

Турчинътъ имаше нѣкакво оржжие на пояса, но той го забрави, потрепера и се спустнж съ покоренъ видъ отъ коня.

— Какво искашъ, чорбаджи? попита той уплашенъ отъ свирѣпий видъ на редактора.

— Кждѣ отивашъ, читакъ?

— За К.

— А кога ще идешъ за Мекка?

Турчинътъ се изгуби съвсѣмъ; гласътъ му заглъхнж въ гжрдитѣ и той едвамъ пришушнж:

— Чорбаджи, остави ме.

— Хай да пжтуваме за Мекка заедно, извика Безпортевъ; — чакай да те яхнж. Ти си яхалъ хилядо години Българитѣ!... И Безпортевъ пъргаро се мѣтнж на гърбътъ му и си уви ржцѣтѣ около вратътъ му; — крачи напрѣдъ, за Мекка! викаше той.

И, прѣдъ очитѣ на цѣлия сборъ, и при викове и смѣхове, турчинътъ, чушнжтъ съ Безпортева, тръгнж нататъкъ.

Коньтъ меланхолически тръгнъ слѣдъ господаря си.

— Кой знай, кой знай!... мълвѣше си Марко, като отиваше къмъ тѣхъ си, още не дошълъ въ себе си отъ очудване и прѣхласване отъ онова, което прѣди малко видѣ. Той бѣше живѣлъ петдесеть години на този свѣтъ; запомнилъ бѣ врѣмето, когато на Българина бѣ запрѣтено зеленій цвѣтъ и бѣше заповѣдано да слазя отъ коня, при срѣщание турчинъ; той бѣше самъ видѣлъ, прѣживѣлъ, испиталъ, прѣглътнжлъ толкова унижения, като рая, щото сега не вѣрваше очитѣ си. Той видѣ, че на срѣдъ сбора, прѣдъ хилядо зрители, единъ турчинъ слѣзнж отъ коня си, по заповѣдь на единъ хромъ и пиянъ Българинъ, че тоя турчинъ забрави селяхъ'тъ си и османлжкътъ си и му се подложи, като животно, да му се качи Капасжзчето и да го носи прѣдъ всичкия свѣтъ! И това станж тъй просто, тъй ненадѣйно, да, тъй страшно ненадѣйно! И то не бѣше току тъй, случайно, или отъ пиянство — вчера и завчера

то не можеше да стане, дѐнсь става, и всичкиятъ народъ се смѣе и ржкоплѣщи, като че става нѣщо най-естествено... Какво е това врѣме? Отдѣ тая дързость у раята и тоя страхъ у господаря?... Или вече, наистина, часътъ е ударилъ на тая империя, и Бейзадето има право, и младежитѣ иматъ право?

— Кой знай, кой знай!...

Въ замислюването той се спрѣнж въ дѣцата, които се връщахж отъ училището. Тѣ бѣхж ученицитѣ на Мердевенджиева и съставяхж една дълга колона, по двѣ на редъ. Тѣ вървѣхж въ тактъ, като войници, подъ командата на десетници, които вървѣхж отъ страна, и на генерала, който вървѣше отпрѣжъ... Марковия Асенъ дигаше пръчка съ една чървена кърпица: това бѣше знамето!

Марко останж поразенъ

— Та то всичко полудѣло: отъ старци до бозайници, помисли си той, — тя се е залюлѣла...

Той хванж за ухото Асенча и му каза усмихнжто:

— Какво носишъ, брѣ, малко муле?

Тукъ съ благодарение си помисли, че неговитѣ по́стари синове сж остали немолепсани, че той не бѣ забѣлѣзалъ у тѣхъ размирний духъ, който бѣ прѣхваналъ всичкитѣ, и самаго него даже.

— Нека бари тѣ да останжтъ на страна, да стожтъ вънъ отъ тая каша, дѣто и азъ загънжхъ. Азъ съмъ вече зелъ-далъ. Тѣ да останжтъ живи...

Послѣ, горчива мисъль му дойде и той прибави намусено:

— Та у тия маскари не тече ли кръвь въ жилитѣ?... Базиргяни ли съмъ ги народилъ?... Не, по́-добрѣ, нека стожтъ на страна... Единъ отъ кжщата стига...

Слънцето бѣше кждѣ обѣдъ.

Той стигнж у тѣхъ си безпокоенъ и сърдитъ, влѣзнж въ собата, прѣгледа нищовитѣ, които висѣхж на стѣната въ кобуритѣ си, отвори послѣ единъ килеръ, който бѣше

скритъ задъ вратата, съ намѣрение да тури кремици на два вѣхти пищова, остали отъ прѣдѣда му и захвърлени отъ много години въ прахътъ. Килерътъ бѣше тъменъ и служеше за скривалище. Той побара на посока вжтрѣ, но се договѣди и зе свѣщь за да види по-хубаво. Кога поднесе свѣтилото въ килера, колко се почуди! Вмѣсто двата стари пищова, видѣ наплъстенъ цѣлъ арсеналъ пушки, пищови и револвери. Това бѣше цѣла оржжарница! Тая оржжарница бѣше въ сжщото врѣме и нѣщо, като гардеробъ: въ единия жгълъ висѣхж накачени чанти, царвули, навуща, чудновати френски дрѣхи, обточени и нашарени съ гайтани, и други нѣща странни и подозрителни.

Той се развика къмъ баба Иваница, която се подаде:

— Мале, мале, кой е отварялъ скривалището! Кой е внисалъ тия маскаралжци тука?

Баба Иваница го изгледа слисана.

— Че кой го е отварялъ, азъ ли?... всичкитѣ: Василъ, Димитъръ, Киро, бърникатъ тука часъ по часъ и обиратъ паяжинитѣ... Кой ги знае, какво дирjтъ въ тъмнината! Марко се разлюти:

— Хай да ги земе дяволътъ съ хайдутаци, каза той, като се чешеше въ тилътъ.

Послѣ подържа още малко свѣщьта прѣдъ долапътъ, погледа и си пошушнж съ едно неуловимо изражение на лицето: — Лудитѣ, лудитѣ — тѣ да сж живи!..

И затвори накъ врачкàта.

На отиде прѣдъ коностаса и зачини ниски поклони прѣдъ Божия образъ. Той мълвѣше нѣкаква молитва, която не сжществуваше въ светчето му... Той се молѣше за България!...

XVI.

Пиянство на единъ народъ.

Наистина. заедно съ напрѣдването на пролѣтьта, и революционното кипѣние напрѣдваше гигантски. Цѣла за-

падна Тракия — главната му область, приличаше тая пролѣть на единъ вулканъ, който издаваше глухъ тътенъ, прѣдвѣстникъ на избухването. Роякъ апостоли и проповѣдници кръстосвахѫ планини и полета, и организирахѫ борбата. Тѣ намирахѫ на всѣкѫдѣ добъръ приемъ: обятия растворени, за да ги прѣгърнѫтъ, сърдца открити, да ги чуѫтъ — единъ народъ, жеденъ за великото слово на свободата, нетърпѣливъ да понесе кръста си на Голгота. Една дълга върволица отъ прѣдтечи-сѣятели бѣше прѣгазила вече духовната нива на България и хвърлила тамъ сѣмето на самосъзнанието. Тая дивна върволица, която захващаше Паисий — единъ калугеръ, и се заключаваше съ Левски — единъ дяконъ — два светци — бѣше засѣяла и наторила вече нивата, и първий бѣше ѫ благословилъ отъ височината на Атонъ, послѣдний — отъ височината на бѣсилото. Прѣди двайсетина години, Раковски, като бѣ загатнѫлъ въ едно село за възстание, едвамъ бѣ се спасилъ отъ пайвантътъ на селянитѣ, съ помощьта на женски дрѣхи. Сега народътъ, като чуеше, че иде апостолъ, вмѣсто потери, пращаше му депутации да го приемѫтъ. И той слушаше, и той гълташе жадно животворната рѣчь, като прѣсъхнѫло гърло кристалната струя. Кажахѫ ли му: бѫди готовъ, трѣбва да мрешъ! — черковата даваше попа си, школото даскала си, полето орача си, майката сина си. Идеята съ стихийна сила проникваше всѫду, обхващаше сичко — и балкана и равнината, и колибата на сиромаха, и килията на монаха. Даже чорбаджиитѣ, жигосаната класса, спъвалото на народното напрѣдване, се намѣрихѫ подъ обаянието на идеята, която вълнуваше умоветѣ на срѣдата имъ. Наистина, тѣ, съразмѣрно, слабо участие зехѫ въ патриотическото движение, но и не му прѣчихѫ — защото го не издадохѫ. Издайствата и подлоститѣ, отъ сякѫдѣ и отъ сички, дойдохѫ подирь катастрофата, нейни всегдашни исчадия... Напраздно нѣкои пристрастно искатъ да монополизиратъ това въодушевление само въ полза на

оная часть отъ народа, на която краката обуваѫ царвули въ ущърбъ на историческата истина. Напраздно. Революционний духъ, тоя огненъ серафимъ, засѣгнѫ съ крилото си и царвулани, и университанти, и гугли и фесове, и калимявки и капели. Както въ всичкитѣ прогресивни борби на България, науката и кръста, сирѣчь духътъ, стоеше на първи редъ. Мартирологътъ на новитѣ български мѫченици явно доказва това. Истина, че главний контингентъ, и напрѣдъ и сега, дале масата народна, но тя даде онова, което бѣше въ силата ѝ: числото. Трѣбваше интелигенцията да му даде смисъль и душа... Прочее, въодушевлението, растѣше и заливаше всичко. Всѣки день то земаше нови размѣри и нова сила, и заедно съ него — приготовленията: старо и младо бѣше се заловило за работа. Селянетѣ недооравахѫ нивитѣ, за да лѣжтъ крушуми, и гражданетѣ зарѣзвахѫ търговията. Тайни пощи сновѣхѫ денонощно между разнитѣ комитети и централний въ Панагюрище, както тайнитѣ полиции слѣдѣхѫ явнитѣ; младежитѣ излазяхѫ на военно обучение съ пушки, подъ команда на сотници и десетници; женитѣ тъчахѫ навуща, плетѣхѫ върви за тѣхъ и овиваѫ фишеци, а бабитѣ мѣсѣхѫ и печеха сухари; чизмаритѣ работѣхѫ само чанти, царвули, паласки и други бунтовнически потрѣби; самитѣ селски векили, бирницитѣ, кметоветѣ и другитѣ официозни лица зимахѫ рѣвностно участие въ приготовлението. Въ всѣко село растѣше складътъ отъ орѫжия, крушуми и барутъ — барутя го доставяхѫ самитѣ турци; черѣшовитѣ дъпери провъртеии, одѣлани, стѣгнѫти съ желѣзни обрѫчи, обрамуваѫ артиллерията! А копринените знамена съ сърмени левове, които ревѣхѫ, фантастическитѣ хъшовски прѣмѣни, свещеническитѣ лъскави одѣжди, и кръстоветѣ, и хорѫгвитѣ, съставляваѫ декорътъ на наступающата борба. Влиянието на това общо опиянение се отрази и на самитѣ игри на дѣцата. Тѣ замѣнихѫ чилика, топката, пикото, пумпала съ игра на талимъ, срѣдъ улицитѣ, като си правѣхѫ пушки

отъ пищели, саби отъ дръвца... Старитѣ хора, очудени, си казвахѫ: „това е поличба Божия“. А поличби небесни нѣмаше, които да прѣдсказватъ страшната буря. Да, освѣнъ чудноватото прѣдсказание: „Туркіа ке падне, 1876“, което обикаляше навредъ и смущаваше най-скептическитѣ умове... Напротивъ, пролѣтьта бѣше подранила много и прѣвърнѫла цѣла Тракия въ райска градина. Триндафиловитѣ градини се бѣхѫ разцъфнѫли чудно и раскошно, като никога. Полята и нивитѣ вричахѫ великолѣпни жътви. които не щѣше да има кой да прибира...

И въ нѣколко деня, тайно и полека,
Народътъ порасте на нѣколко вѣка. . .

Колкото се касае до втеляването на турското правителство, при такива открити и нагли агитации, при такова шумно въоръжаване и готвение за възстание на България, то се обяснява чрѣзъ неговата слѣпота и прѣзрѣние къмъ нараслитѣ сили на раята. „Това сѫ заешки тупурдии“, казвахѫ благодушнитѣ ефендета. „Това сѫ „Даживѣйлерденитѣ“, казвахѫ горделивитѣ господари и се подсмивахѫ подъ мустакъ, прѣнебрѣжително. Има думи, които означаватъ епохи. „Даживѣйлерденитѣ“ — това бѣше въплощеното народно самосъзнание, излѣзло тържествующе изъ трийсетгодишната борба за черковна независимость. Но „Даживѣйлерденитѣ“, които пияхѫ наздравици за българската екзархия, на 1870 г., се прѣобърнахѫ на 1876 г. на бунтовници, които лѣяхѫ крушуми и правѣхѫ топове, за да поздравѣтъ българската свобода.

Тая метаморфоза не схващахѫ турцитѣ. Тѣ не можахѫ да вървѣтъ заедно съ врѣмето си и да виждатъ конацитѣ, които зима прогресътъ на идеитѣ. Та впрочемъ и да видѣхѫ бѣше вече късно: тѣ нѣмахѫ нито такава широка тъмница, нито такъвъ дълъгъ синджиръ да свържѫтъ една гигантска идея, невидимъ Крали-Марко, който мѣстѣше планини.

Ще се удивлява потомството — що казвамъ? и ние сами, съврѣменници на описуемата епоха — отрѣзнѣли вече отъ цѣлъ редъ исторически примѣри, се чудимъ и маемъ, какво е било това умствено опиянение, това сюблимно безумство на народа, да се готви на борба съ една страшна империя съ велики още военни сили? Да се готви, и то съ надѣжда, че ще ѭ събори, съ такива нищожни до смѣшность срѣдства? Да дѣли съ неѭ мегданя, въ самото ѝ сърдце, въ „чревото адово“ както бѣ казалъ нѣкога Марко Ивановъ, безъ да си е оздравилъ за съюзници, освѣнъ ентузиазмътъ — плѣва, която пламва и гасне, иллюзията — призракъ, който става нищо. Историята рѣдко ни дава примѣръ за такава самонадѣянность, която приближава до лудость. Български националенъ духъ никога не е се дигалъ до такава висота и нѧ да ли ще се дигне другъ пѫть...

Ние особенно натъртихме на тая прелюдия на борбата, защото само тя е поразителна и мѣрило за силата на една велика идея, възприета отъ благоприятна почва. Самата борба, която послѣдва, незаслужва името си...

Ние и нѣмаме мисъль да ѭ описваме. Расказътъ ни по нужда се натъкнѫ на единъ епизодъ отъ неѭ, епизодъ който слѣдва нататъкъ, и който иллюстрира революцията, тоя чудовищенъ „крахъ“ на най-свѣтлитѣ надѣжди...

XVII.

Плѣсница.

На сутрѣшния день отъ оня, въ който ние прослѣдихме Марка Иванова отъ Калчовата тополивница до тѣхния арсеналъ, Ганковото кафене димѣше и гърмѣше отъ весели кикотяния.

Тѣхъ ги бѣ причинилъ Иванчо Йотата, понеже Франговъ, като четѣше въ „Право“ членъ за австрийската политика на истокъ, бѣше се спъналъ въ фразата

«Drang nach Osten«, а Иванчо Йотата обясни, че то значало „драгъ нашъ остенъ.“

Всеобщиятъ кикотъ оглушаваше каѳ-нето.

Единъ Кандовъ, който сѐ мълчеливо стоеше въ жгъла, не се изсмѣ. Сѣкашъ, той не видѣше и не чуваше, що става около му. Вѣроятно, умътъ му бѣше отнесенъ въ други прѣдѣли. По мършавото му, блѣдно, замислено лице бѣше разлѣна още по́-силна меланхолия и тжга, нѣщо болѣзненно, неизразимо болѣзненно, и то съставяше пъленъ контрастъ съ безгрижнитѣ и растѣгнати отъ смѣхътъ физиономии на около.

Смѣховетѣ се уталожиха, защото въ това врѣме черкова бѣ пуснжла и всичкитѣ присжтствующи зазяпахж прѣзъ прозорцитѣ, та изглеждахж прѣмѣненитѣ минувачи и минувачки на улицата.

Между послѣднптѣ се мѣрна и Рада.

Тя бѣше облѣчена въ черно и скромно. Бузитѣ ѝ бѣхж разцъвтѣли, като два божуря, отъ вжтрѣшно благополучие. Тя привлѣче всичкитѣ погледи; много отъ тие погледи не бѣхж благосклонни; имаше и прѣзрителни, защото тие дни за Рада обикаляше единъ твърдѣ неприятенъ слухъ.

Хаджи Ровоама бѣше пръснжла, че Рада приима любовници, прѣдрѣшени, по тъмна нощь. И тя се божеше и кълнеше, че съ очитѣ си видѣла.

Истината бѣше, че нѣкой билъ случайно съгледалъ Огнянова кога излазялъ отъ Радини, безъ да го познае. Дошълъ до ухото на калугерицата тоя слухъ, тя се постара да го разгласи изъ метоха.

Отъ метоха слухътъ минж въ града. Одумницитѣ го поехж жадно, и Радиното име забикаляше вече изъ разговоритѣ на бъбрицитѣ и на Бойчовитѣ врагове, които въ неж си отмъщаваxж на паметьта му.

Сама́ Рада нищо не знаеше.

Тя бѣше погълнѫта отъ щастието си, и нито въ погледитѣ на съсѣдкитѣ, нито въ лукавитѣ поусмихвания на други, тя не можеше да угади жестоката клевета, на която бѣше жертва

Кандовъ се страшно възмущаваше.

Току що Рада минуваше край кафенето, Стефчовъ се наведе и пришъпнѫ съ ехидна усмивква нѣщо на Мерде-венджиева. Псалтътъ се извърнѫ, изгледа отминѫлата мома и смигнѫ лукаво. Шопотътъ се прѣдаде по-нататъкъ и извика злобни ухилвания. Тържествующий Стефчовъ не се задоволи съ това: той изрѣче иронически извѣстния стихъ отъ бунтовната пѣсень:

„Кѫдѣ си, вѣрна ти любовь народна?“

и се искашля безочливо.

Мнозина разбрахѫ кѫдѣ биеше брадватата му и се спогледахѫ знаменателно.

Стефчовъ искусно подхвърли тема за разговоръ. Подбий-шегитѣ и язвителнитѣ остроти заваляхѫ на смѣтка на нещастната дѣвойка.

Кандовъ, който до сега търпѣливо слушаше, неможа́ да се одържи повече.

— За кого подхвърляхте тия подигравки, за Рада Госпожина ли? попита той Стефчова.

Въ кафенето се въцари тишина.

— Що питашъ? па и да е за Рада Госпожина, какво? отговори Стефчовъ упорито.

— Ако за неѫ разбирашъ, то азъ ти казвамъ, че си клеветникъ и нисъкъ челякъ! извика студентътъ, като стана запъхтянъ.

— Азъ ли съмъ нисъкъ или ти — това да сѫди публиката. Колкото за клеветникъ на Рада Госпожина — ти прощавай. Питай и кучетата .... и тѣ знаѫтъ .... Азъ те съвѣтвамъ да не зимашъ трудъ на себе си да

бранишъ една позорна мома . . . . не ставай смѣшенъ кавалеръ.

Кандовъ кипна. Той пристжпи на срѣдъ кафенето и каза блѣденъ и растреперанъ:

— Ти нападашъ грубо една беззащитна дѣвица... Земи си думитѣ назадъ!

— Докажи ми, че прѣди една недѣля твоята дѣвица не е приемала скришомъ гостъ... Една мома, която . . . .

Стефчовъ неможа да довърши.

— Тоя скришенъ гостъ бѣше Бойчо Огняновъ, годеникътъ ѝ, мерзавецо! крѣснж Кандовъ, като му залѣпяше една плѣсница .

Звънливий плѣсъкъ по бузата екна изъ кафенето.

Зашеметений Стефчовъ, полетѣ най-напрѣдъ отъ удара, па се спуснж възъ студента, който издигаше бастуня си.

Но присжтствующитѣ ги разтървахж.

Кафенето се испълни съ глъчка. Извънъ любопитни се трупахж на стъклата.

Стефчовъ искокнж изъ кафенето съ зачървенѣла буза, побѣснѣлъ отъ ярость, и се запжти право къмъ конака, рѣшенъ тоя пжть да отмъсти и на Кандова, и на Рада. Той щѣше да накара бея да тури подъ испитъ и двамата по поводъ на Огнянова; и да се искубнѣше студентътъ съ отказвания, дѣвойката щѣше да бжде окончателно опозорена; тя и бѣше причината на днешния скандалъ.

Но на улицата го срѣщна слугата му и му обади, че пловдивския докторъ пристигналъ, който бѣше викананъ за Лалка, злѣ болна. Тогава Стефчовъ тръгна къмъ тѣхъ си.

XVIII.

Кандовъ.

Думитѣ, съ които Кандовъ придружи плѣсницата си, поразихж присжтствующитѣ. Най-много Стефчова.

Тѣ паднахж, като гръмъ отъ ясно небе. Но увлѣчението на горещия студентъ нѣмà лоши послѣдствия за него.

Между това, нѣкои прозорливци съобразихж, че Кандовото пламване имаше пó-дълбоко причината си, отколкото въ едната рицарска подплата на характера. Такъвъ неодържимо страстенъ гнѣвъ, който го доведе до крайности, и по поводъ на една чужда нему личность, не бѣше естественъ, ако нѣмаше и други пó-лични побуждения. И по това обстоятелство, и по други признаци — пó-послѣ, винаги уловими за внимателния набюдатель, разбрахж, че самъ Кандовъ не е хладнокръвенъ къмъ Рада Госпожина.

И не се излъгахж.

Кандовъ бѣше влюбенъ въ Рада.

Какъ бѣше се случило това?

Съвсѣмъ просто.

Младиятъ студентъ бѣше една отъ ония страстни натури, които намиратъ смисъльта на живота само въ по-клонение на нѣкой идеалъ. Такива натури могжтъ да дишатъ само въ увлѣчението на страстни, силни привязанности...

Младъ, горещъ, идеалистъ, Кандовъ дойде въ България, зашеметенъ отъ крайни теории и принципи, великодушни въ една честна душа, грозни въ едно развалено сжщество.

Първата срѣща съ живота расклати джлбокитѣ убѣждения на религията му. Той видѣ, че тука е съвсѣмъ чужда почва за неж... Той не можеше да се кланя вече на единъ пукнжтъ кумиръ.

И потърси новъ — той го имаше готовъ — въ лицето на България...

Но прѣди да види България, въ душата му се бѣше намѣстило друго божество: той бѣше видѣлъ Рада.

Това се случи скоро подирь Огняновото избѣгване лани изъ Бѣла-Черква. Това чувство, отъ най-напрѣдъ слабо, зарасте и занаедрѣ бръзо въ душата му. То го

обхванѫ цѣлъ, то станѫ страсть. Кандовъ полека лека се отчуждаваше отъ срѣдата си и отъ интереситѣ ѝ, избѣгваше шумътъ и падаше въ мечтателна апатия, която оживяваше само виждането на Рада. Това се продължаваше до тая пролѣть, когато единъ день той се стреснѫ, окопити, възмути отъ себе си. Тая страсть му се видѣ подла, — подла къмъ Огнянова — неговъ приятель, прѣстѫпѫна къмъ България, на която бѣше длъженъ да се посвети.

Той се уплаши самъ отъ себе си и побърза да задуши съ врѣме, да убие въ душата си демоническото чувство. Той помисли, че само едно друго по́-страшно, по́-демоническо вълнение може да го спаси и възроди. Той рѣши да се хвърли всецѣло въ борбата, която се готвѣше, и въ примеждията, и въ неизвѣстността ѝ; да се потопи въ нейнитѣ заглушителни и буйни вълни; да се нагълта и опие съ горещата атмосфера на лудото вьодушевление и революционното кипѣние... Той поиска да изгони Луцифера чрѣзъ Велзевула.

Тогава го видѣхме, че ненадѣйно се явява при Соколова съ молба, да го приемѫтъ членъ въ комитета, и съ прѣдложение да убие Стефчова.

Именно, убийството на прѣдателя, убийството, работа нова за него, и съпрежепа съ страшни безспокойства, но благородна въ случая, го най-плѣняваше. Той расчиташе на това убийство, то бѣше горнилото, прѣзъ което душата му щѣше да излѣзе нова и бодра; ударътъ, който щѣше да нанесе смъртъ на прѣдателя, щѣше да ѫ нанесе въ душата му и на другъ страшенъ врагъ — обаятелния образъ на Рада.

Да, най-напрѣдъ убийството — кръщение въ кръвьта и въ революцията... Страшната, но рѣшителна крачка къмъ избавлението...

И той още тогава, когато се зароди тая мисъль въ тревожната му душа, прѣди да ѫ съобщи на прѣдсѣдателя, той нѣколко нощи ѫ самъ галѝ, коткà, милвà страстно,

като майка обожаемото си дѣте... Въ дългитѣ си безсънници той мечтаеше, той кроеше плана за унищожението на Стефчова, а тия пламенни размишления го поглъщахѫ цѣлъ, обладаваxѫ всичкия му духовенъ миръ и не даваxѫ достѫпъ на друго чувство, на другъ интересъ. Кандовъ си спомни за Расколникова: и геройтъ на Достоевски сѫщо бѣ замислилъ убийството на лихварката за благото на человѣчеството, и той бѣше тъй симпатиченъ и трогателенъ! Тѣ се намѣрихѫ и двамата въ еднакво положение. Това случайно съвпадание ободри, обая, въсхити Кандова... Расколниковъ му се испрѣчваше, като единъ свѣтълъ и ободрителенъ образецъ, като идеалъ. Той даже прѣгърнѫ и начина на Расколникова, по който бѣ убита бабичката: щѣше да пришие изъ вѫтрѣ на дългото си палто, подъ мишницата, една връвь, за краищата само, така щото да може да провѣси на неѫ брадвата за желѣзото ѝ. Тъй нѣмаше никой да познае, че той носи смъртоносното орѫдие.

За щастие, или за нещастие, това се отложи и Кандовий планъ рухна, като една кула отъ картони. Той бѣше въ отчаяние... Но революцията стоеше отпрѣдѣ му, настръхнала и огненна. като апокалиптически звѣръ, и това го поутѣши за нещастието му... Но борбата въ душата му траеше, нарасваше. При всичката страстность, съ която се бѣ отдалъ на дѣлото на революцията, споменътъ за Рада го не оставяше. Нейний образъ прѣдателски се мѣркаше задъ образа на отечеството; той бѣше по́-дълбоко. по́-на вѫтрѣ, и имаше самоувѣренъ видъ, и гледаше съ съжаление на тоя врѣменен гостъ влѣзналъ въ домътъ, дѣто тя ступануваше.

Да би можала поне душата му да храни, да побира и двѣтѣ тия привързанности, едната наложена отъ умътъ и волята, другата отъ природата, да ги съгласи, уравновѣси, да ослаби едната чрѣзъ друга!... Той се чудѣше на Огнянова, какъ можеше да люби съ еднаква пламенность, и България и Рада; да се раздѣли така, и пакъ

да бѫде бодъръ и силенъ, да се чувствова спокоенъ и дори щастливъ!... Каква бѣше тая натура, едра и богата, която дишаше тъй свободно подъ брѣмето на двѣ велики страсти, които армонизираxѫ помежду си и ѝ даваxѫ ново мѫжество, и ѫ укрилявахѫ!

Какъ той завиждаше на смѣшната страстчица на Мервенджиева, която единъ мечешки ревъ бѣ изцѣрилъ!

Днесь, когато даваше плѣсницата, Кандовъ почувствова, че се намира въ едно странно положение. Той се бѣше отдалъ на България, а влюбилъ въ Рада. И по самата сила на нѣщата, той имаше вече въ Огнянова — другаря си по мисия — единъ противникъ. Идеята го привързваше къмъ него, страстьта го отдалечаваше...

Съ доблестната си буйность, като наказваше оскърблението, нанесено на Радината честь, той отмъщаваше и за Огнянова!

Противорѣчие страшно.

Но борбата, макаръ жестока, не биде дълга.

Сърдцето одържа побѣда

Сирѣчь, природата — надъ другия духовенъ миръ.

Кандовъ се прѣдаде цѣлъ на новата си любовь.

Слѣзналъ ненадѣйно отъ университетската скамейка въ житейского море, той бѣше, като човѣкъ падналъ отъ небето на земята. Съ душа довѣрчива и съ сърдце неначето отъ испитанията на живота, той се намѣри неприготвенъ да ги посрѣщне. Първото, що му прати злата сждба, бѣше тая любовь. Той се прѣдаде на неѫ съ сѫщата беззавѣтна распаленность, както по-прѣди — на идеалитѣ на социализма. Разликата бѣше само, че тамъ дѣйствуваше мозъкътъ, а тукъ сърдцето, вироглавецъ, комуто ни разсждъкътъ, ни опитътъ, ни мждростьта на всичкитѣ философи не дохождатъ до хаки.

Другъ е въпросътъ щѣше ли да найде взаимность тая страсть, сирѣчъ: щѣше ли Кандовъ да намѣри благополучие равно съ голѣмината ѝ. Или най-люто

разочарование. най-свирѣпи страдания щѣхж да утровѫтъ живота му...

Никой влюбенъ не си е поставялъ това питане. Ако си го поставяше — той не бѣ такъвъ.

Въ грамматиката на любовьта нѣма въпросителни знакове.

При това, Радиното сърдце не бѣше свободно, и той знаеше това. Но той не видѣ това, и продължи да гори. Любовьта е слѣпа.

Не зàлудо старото гръцко искусгво често изображава крилатиятъ ѝ богъ съ вързани очи.

Прѣзъ врѣмето, въ което Рада мислѣше Огнянова за убитъ, тя бѣше тъй помазана отъ нещастиетo си, щото нито се сѣти да помисли нѣщо върху рѣдкитѣ още посѣщения на студента; полека лека тѣ заставахж пó-чести както и случайнитѣ, (но нарочно дирени), срѣщи съ неѫ... Врѣмето се изминуваше, а това сѐ слѣдваше. Най-послѣ Рада съ свойственната си женска догадливость, забѣлѣжи неравнодушното отношение на студента къмъ неѫ. Всѣки пѫть признацитѣ на това новопородено чувство ставахж пó-явни, заедно съ нарасването му.

Отъ най-напрѣдъ Рада се очуди и смути; послѣ се прѣстори, че нищо не сѣща, — кой знай, — това даже погъдъличка приятно нейното самолюбие; и най-послѣ се стреснж отъ растящата сила на тая гореща привързанность. Но, свѣнлива, каквато бѣше, тя нѣмà смѣлость да ѫ охлади грубо, или да затвори вратата на поклонника си, толкосъ деликатенъ, колкото и искренъ.

Това ѫ обезоржжаваше съвсѣмъ.

Куражътъ за плѣсница мòжахж да ѝ дадѫтъ само хора, като Стефчова.

Рада незнаеше какво да стори.

И тя продължаваше да бѫде привѣтлива къмъ Кандова, като Бойчовъ приятель, още, като човѣкъ благороденъ. Тя мислѣше. горката, че съ това облегчава коп-

нѣжътъ му, степеньта на който не подозираше, като го посрѣщаше любезно и лѣкуваше съ огъня на чернитѣ си очи. Лошъ лѣкарь. Ни тя, ни Кандовъ не знаяхж, че едничкия спасителенъ цѣрь за тоя видъ болѣсти е раздѣлата.

„Очи, дѣто се не виждатъ — забравять се“ казва и българската поговорка.

XXI.

Утрѣнно посѣщение.

Вчера, подиръ скандала съ Стефчова, Кандовъ се завърнж у дома си твърдѣ растревоженъ. Той се затвори въ стаята си и до вечерьта чете непрѣстанно сѐ една и сжща книга. Той прѣкъсваше прочита си само, за да забѣлѣжи съ моливъ нѣкои мѣста въ книгата, и пакъ се зачиташе. Той бѣше се цѣлъ вдалъ въ това занятие и не обѣдвà. . Когато го повика майка му, отговори че го боли глава... Вечерьта сжщо не ѣде... Той цѣли часове пролежа на миндеря замислѣнъ, съ очи къмъ потона. Когато се въцари нощната тишина, той станж, сѣднж при масата и зе да пише писмо. Тая работа трая до срѣдъ нощь... Послѣ пакъ се тръшнж на мендеря, не да спи, а да мечтае... Свѣщьта горѣ до утрѣньта. Първитѣ слънчови зари проникнахж въ стаята и ударихж въ лицето унесения студентъ. Той се сепнж, отвори очи, уморенп и похлътнжли отъ безпокойно спанѐ. Той отиде до масата, прочете пакъ писмото, прѣгънж го на четире, потърси конвертъ, не намѣри и сложи писмото на масата.

— Сега ли, или послѣ? пошушнж си той.

И стоя една минута замисленъ.

— Не, послѣ. послѣ да ѝ се иде... Когато се видж съ неж...

И той хванж бързо да се готви за да излѣзе.

Когато се намѣри на улицата, той видѣ. че е още твърдѣ рано. Слънцето стоеше ниско още на хоризонта;

домътъ, въ който живѣеше Рада, хвърляше сѣнка възъ срѣщнята кѫща... Отъ опитъ той знаеше, че когато сѣнката се дръпнеше до срѣдъ улицата, до барата, тогава дѣвойката ставаше да полива градинката у Лиловичини. Тогава тя биваше облѣчена, и часътъ — приличенъ за посѣщение. Кандовъ минѫ нѣколко пѫти изъ тая улица и поглеждá ту къмъ зидътъ на Лиловичени. (Рада живѣеше въ една стая па вѫтрѣ въ двора), ту къмъ сѣнката. Та ужасно бавно слазяше отъ стѣната на срѣщната кѫща, и до барата остаяше още доволно мѣсто въ сѣнката. Значи, трѣбваше да се чака единъ часъ и повече, додѣто слънцето освѣтли половината улица... И Кандовъ съ рѫцѣ отзадъ продължи расходката си; той закриви и изъ други улици, за да не обърне вниманието на минувачитѣ, които засрѣща пó-често... Слънцето обливаше вече съ ярка свѣтлина цѣла Стара-Планина, могилитѣ надъ града, керемидинитѣ покриви на кѫщята, бѣлитѣ комини, прозорцитѣ, що бѣхѫ обърнѫти на истокъ. Раннитѣ кафеджии бѣхѫ отворили кафенетата си, бакалитѣ припасани съ прѣстилка метѣхѫ калдѫрѫма прѣдъ дюкянитѣ си. Гайтанджиитѣ забухахѫ гайтаня на камънитѣ при чешмитѣ, засновахѫ хора по улицитѣ, настанѫ движение и животъ, градътъ бръмнѫ отъ обикновенната си смѣсена шумотевица.

Но всичко това Кандовъ го не забѣлѣжи... Ни слънцето, ни шумътъ, ни минувачитѣ, ни животътъ, който закипѣ около му, не го заинтересува. Той гледаше, мислѣше, чакаше само едно: сѣнката. Тя приближаваше до завѣтния прѣдѣлъ, до барата, и тоя прѣдѣлъ бѣше и краятъ на неговитѣ мѫчителни и страстни вълнения, на тие минути дълги, като вѣкове. Сѣнката се дръпнѫ до барата и остави другата половина на улицата цѣла въ свѣтлина. Кандову се стори, че слънцето едвамъ сега изгрѣ... Той съ бързи крачки тръгнѫ къмъ вратнята на бабини Лиловичини. Той се взираше въ тая стара, попукана извѣхтѣла дѫбова вратня, ниска и кована съ

гвоздеи съ голѣми расплескани главучки, ръждясали и прилични на петна по вратнята... Той ги знаеше колко сж на брой, и колко рѣзки и цѣпнатини имаше портата, и какъ скърцаше, като разръчено куче, когато се отваряше. Тая порта бѣше, като едно живо сжщество, съ очи, съ уши, съ гласъ... Какъ болѣзненно-страшно-сладостно се отзоваше тя на сърдцего му, при всѣко влазане въ неж! Какъ студено-непривѣтливо-зловѣщо, като клепалото, кога бие за умрѣло, пронизваше душата му шумътъ ѝ, когато на излизяне се хлопваше задъ него!..

Внезапно тя се отвори. Изъ нея пзлѣзе единъ просты българинъ въ потури и съ шапка. Кандовъ поиска да го посрѣщне и попита за Рада, но го досрамѣ. Той изгледа тоя простъ човѣкъ съ голѣмо вълнение и съ нѣкаква зависть даже. И продължи пакъ да се расхожда. Мина се нѣколко врѣме. Вратнята се отвори пакъ и сега сърдцето Кандово се раступа.

Изъ нея излѣзохж баба Лиловица и Рада. Тѣ бърже тръгнахж на горѣ. Той едвамъ сега чу звънливото чукане на клепалото. „Вѣроятно, праздникъ нѣкакъвъ, помисли си той, отидохж на черквата двѣтѣ“. Той се спрѣ, като прикованъ на мѣстото си, и сé погледва съ очи дѣвойката, която се отдалечеваше на горѣ. Тя го не бѣ видѣла, защото, и като излѣзе и като завървѣ, очитѣ ѝ бѣхж сѐ наведени. Той неволно забѣлѣжи, че тя се бѣше прѣмѣнила въ новата си черна рокля. Не носѣше сега пепелявата басмяна прѣстилчица съ бѣлитѣ тръкалца и листа, както други дни. Но какъ бѣше розово лицето ѝ, строго нѣкакъ... и плѣнително!

Дълго врѣме студентътъ чакà завръщането ѝ... Минж се часъ, два. Той съ негодуване слушаше, че клепалото ту прѣстане, ту пакъ забие, и тоя сухъ, звънливъ и безочливъ звукъ раздражаваше нервитѣ му до нетърпимость и го привождаше въ очаяние...

— Та какъвъ дяволъ праздникъ е тоя? повтаряше си той злобно.

— Кждѣ отиде тя съ тая ужасна бабичка?

— Какво е това глупаво клепало!

— Какви сж тия вѣчни праздници? до празници ли е на хората?... Защо ми трѣбва менъ тоя праздникъ, на тие идолопоклонци праздникътъ!

Тие въсклцания искокваxж отъ врѣме на врѣме изъ устата му, и той сé продължаваше да варди улицата. Но Рада се не явяваше,

Слънцето отдавна бѣ прѣгазило барата, завоевало втората половина на улицата и се искатерило по цѣлия зидъ на бабината Лиловичина кжща. Минувачитѣ непрѣстанно се кръстосваxж и сновѣxж по улицитѣ, но между тѣхъ нѣмаше ни Рада, ни бабата. А клепалото сѐ биеше.

— Какъвъ е тоя безбоженъ праздникъ! исфуча пакъ злобно студентътъ.

Но той не искаше и да узнае кой е. Първия човѣкъ, когато би попиталъ, — би му казалъ това. Но защо му бѣше? Той отдавна вече не знаеше днитѣ, не забѣлѣжваше врѣмето. Пролѣтьта бѣше въ разцвѣта си, но той не забѣлѣжваше пролѣтьта... И за какво му е тая пролѣть, тъй безобразно хубава, тъй коварно очарователна, когато въ неговата душа кипѣше такова море отъ страдания!... Природата имаше даже безсрамливъ видъ: сѣкашъ, подиграваше се съ него... И той плюнж съ отвращение възъ нѣщо... Вѣроятно възъ природата.

Но скоро той доби отговоръ на своитѣ нетърпѣливи въсклицания.

XX.

Кандовото недоумение нарасва.

Изъ отстрѣщната улица се понесе насамъ монотоненъ, писклив хоръ отъ дѣтински гласове. Тие гласове държаxж

басъ на другъ единъ по́-високъ и по́-дъртешки гласъ, който извиваше нѣкаква проточена черковна пѣсень. Странниятъ концертъ наближаваше и се чуваше сѐ по́-силенъ. Тозъ-часъ се подаде редъ дѣца съ фенери, хоржгви и дълги бѣловоскови свѣщи, прѣвързани съ черни кордели; по тѣхъ — други дѣца въ купъ, и съ тѣхъ псалтътъ Мердевенджиевъ, послѣдванъ отъ попове въ одѣжди. Изъ въздуха се разнесе и мирисъ отъ тамянъ: задаваше се погребалното шествие на Лалка.

Страдалицата бѣше изджхнала нощесь още.

Почти цѣлиятъ градъ придружаваше смрътнитѣ ѝ останки. Смрътьта на тая жена, млада и зелена покосена, испълни съ скрѣбь всичкитѣ сърдца. Всѣки бързаше да каже сбогомъ на покойницата и да почете послѣднето ѝ пжтуване — до гроба. Ни антипатията противъ баща ѝ, ни ненавистьта противъ мжжа ѝ не въспрѣ свѣта. Лалка бѣше твърдѣ обична, кротка и добросърдечна, и образътъ ѝ изгони изъ душитѣ другитѣ земни свирѣпи вълнения. Навалицата на погребението ѝ, (което разбитиятъ ѝ баща не жали́ пари да направи по̀-богато и по́-тържествено), бѣше прочее извънредно голѣма и му придаваше още по̀-тържественъ видъ и трогателность. Но онова, което бѣ спомогнжло най-много да привлѣче свѣта, бѣше мълвата за причината на поболяването ѝ и смъртьта ѝ, която сестра ѝ не бѣше могла да утаи, (Лалка прѣди да умре, бѣше повѣрила на кака Гинка сичко). Бѣдната покойница извикваше сълзи по всичкитѣ женски очи, плачахж доръ и мжже, съвсѣмъ чужди на семейството ѝ... Всичкитѣ младежи бѣхж се стекли тука, и на чело личахж членоветѣ на комитета, джлбоко покъртени и натжжени. Тѣ вървѣхж съ носилото.

Когато шествието дойде до мегданя, дѣто се бѣше испрѣчилъ и Кандовъ, като единъ колъ, сложихж носилото, за да четжтъ пакъ молитва надъ него и тогава той видѣ мрътвеца. Той позна изведнажъ Лалка.

*

Тя лежеше спокойна, тиха, дългитѣ клепачи хубаво затворени, тя приличаше на заспала. Лицето ѝ, добило мраморна бѣлина, едвамъ се различаваше отъ пуховата възглавница, дѣто бѣ потънѫла главата ѝ; малката ѝ снага се губѣше подъ купове вѣнци и китки пролѣтни, прощаленъ приносъ отъ булки и невѣсти... При двѣтѣ ѝ рамена стоеше по китка рѣдки бѣли триндафили; подобни бѣхѫ втъкнѫти и въ косата ѝ. Тия послѣднитѣ бѣхѫ садени отъ нейната собственна рѫка; рѫцѣтѣ ѝ, бѣли и изящни, като на една скулптирана отъ мраморъ грация, лежахѫ кръстосани на вѣнчалната ѝ копринена рокля, а на пропаднѫлитѣ ѝ гѫрди бѣше положена иконка успѣние прѣсветия Богородици. Една упоителна атмосфера отъ благоухания на цвѣтя, смѣсени съ тия на смирненския тамянъ, напълни мѣстото и замайваше чувствата.

Току що сложихѫ носилото, майката се хвърли на дщерка си, съ сърдцераздирателенъ писъкъ, прѣгърнѫ ѭ съ двѣ рѫцѣ, зарови лицето си въ цвѣтята и въ прѣменитѣ, като полудѣла. Па захванѫ да нарича ония глухи, недоизрѣчени, безумно-страстни слова на майчината любовь и отчаяние, които винаги пронизватъ съ ледени игли сърдцето и правѫтъ да настръхватъ коситѣ. Всѣка дума е единъ откъртенъ късъ отъ сърдцето, всѣки викъ е едно море отъ горѣсть и неизразима болка. Плачътъ и поимания нарасвахѫ около; домашни и чужди, съ плувнѫли въ сълзи лица, турѣхѫ кърпи на уста да не ревнѫтъ съ гласъ. Но кака Гинка, плѣнителна въ траурнитѣ си дрѣхи, ридаеше неодържимо; баща ѝ, поддържанъ отъ двама души, люшкаше побѣлѣла глава, разбитъ. Стефчовъ, гологлавъ съ кърпа на очи, стоеше правъ до носилото. Но сълзи нѣмаше; лицето му само отъ безцвѣтно червендалесто, каквото бѣше, сега бѣ поблѣднѣло. Той се озираше захласнѫто нѣкакъ, като човѣкъ, който не гледа нищо... Не далечь стърчеше надъ тълпата русата глава на Соколова. Очитѣ му бѣхѫ вторачени въ смъртния образъ на Лалка;

той обнимаше съ погледъ, той поглъщаше цѣлъ тоя призракъ на жертвата, която тъй страшно бѣше любилъ и която бѣше го любила... Уви, тѣ би могле да бждѫтъ тъй щастливи! но сждбата, сждбата!... Внезапно той съзрѣ близо до себе си Стефчова. Очитѣ имъ се срѣщнахѫ. Соколовъ го устрели съ ужасенъ погледъ и му каза високо: — Господине, твоята подлость погуби тая жена! Ти ще давашъ отвѣтъ на мене, послѣ на Бога!

Молитвата се свърши. Гласътъ на майката пакъ процѣпи въздуха. Носилото се дигнѫ и шествието мръднѫ пакъ. Кандовъ се присъедини къмъ тълпата, почти машинално. Лицето му останѫ тихо, както си бѣше. Трогателната картина, на която присѫтствова, не го покърти ни най-малко. Напротивъ, даже едно свирѣпо задоволство озари физиономията му: той разбра, че Рада, като Лалина приятелка, се намира тука. Значи, ще ѭ види тука... Само тая мисъль можа́ да пробуди въ него мрачната и безкрайна погребална процесия. Той се заозира насамъ нататъкъ изъ тълпата на женитѣ, но Рада не видѣше; той дирѣше съ погледъ всѣко черно облѣкло, всѣка хубава глава... но Рада не познаваше въ тѣхъ... Той поостанѫ падирѣ, за да остави да минѫтъ и другитѣ испращачки но врай него; но напраздно неговиятъ ястребовъ погледъ стреляше, ровѣше, тършуваше изъ подвижната навалица, която минуваше, като рѣка прѣдъ него... Внезапно той зърнѫ баба Лиловица и потърси до неѭ Рада. Рада ѭ нѣмаше!... Сърдцето му се отскубнѫ. Какъ? Рада да ѭ нѣма тука, на погребението на Лалка, приятелката ѝ? Невъзможно, невъзможно, невъзможно! И той пакъ се щуряше изъ тълпата и дирѣше и не намираше. Какъ? Рада не е тука? а дѣ ще е Рада? Тя излѣзе съ баба Лиловица, а дѣ ѭ е оставила баба Лиловица... самичка, и въ такова врѣме?... Какво по́-важно може да има Рада днесь, отъ това, да испрати любимата си приятелка?... Или, тя е тукъ, но той не види, примрѣжватъ му се очитѣ?

Но бабичката той видѣ!... Мигаръ да иде и да ѫ попита? Лудость, лудость, неприлично!.. Бѣдниятъ студентъ не чувствоваше, че неготово назъртане и щуряне изъ тѫжната цроцесия само бѣше вече неприлично и привлѣче вниманието...

Когато закривяваха изъ една тѣсна улица, отъ противоположната писнѫ кларнетъ и гръмнѫ тъпанъ: весело хоро се бѣ тамъ залюлѣло. Тая веселба при тая скръбь изведнѫжъ се показа страшно грозна и светотатска. По много лица въ шествието се изобрази досада и гнѣвъ. Въ тоя сѫщи мигъ музиката млъкнѫ и хорото се пръсна и исчезнѫ, като отъ замахването на магическа тояжка... Въцари се пакъ тишината, изъ улицата се чухѫ само погребалнитѣ гласове на дѣцата и Мердевенджиева... Кандовъ, останѫлъ на края, неволно се извърнѫ назадъ, защото чу шумни стѫпки. Той видѣ редактора и нѣколко души още, които бѣхѫ напуснѫли хорото, за да придружѫтъ шествието. Редакторътъ бѣше пиянъ, съ килнѫтъ фесъ, и съ твърдѣ развълнувано лице. Той и другаритѣ му бързаха да застигнѫтъ опашката на колоната. Кандовъ чу дрезгавия гласъ на Безпортева, който говорѣше вървишкомъ:

— Елате, недѣйте става магарета... ами да цалуваме ржка ней... И да ѝ кажемъ „иди сбогомъ, сестро!... царство ти небесно!“... Защото, който умре за народа, той е безсмъртенъ! Разбирате ли, патки?... Ако сте пияни, знайте себе си... И когато ви казвамъ—навождайте кратуни, поклонете се... Тая е света душа. Кажете ми колко сѫ такива на свѣтътъ... А прѣдателитѣ нѣматъ брой, като морския пѣсъкъ... Но вий море не сте виждали, затова не ставайте магарета, ами зимайте отъ човѣшка дума...

Току що свършваше тая тирада редакторътъ видѣ Рачка, който тичешката заминѫ край тѣхъ и носѣше нѣщо въ черкова,

Той му извика повѣлително.

— Я чакай бре! чакай да те питамъ нѣщо... На́, този е шпионинътъ на Стефчова! Смръть на такива поганци! прибави той на другаритѣ си.

Рачко видѣ разлютеното лице на редактора и търти да бѣга изъ една улица.

— Дръжте го! да го питаме съ кое право развонява улицата съ името си! извика Безпортевъ и всичкитѣ погнахж нещастния Рачка. Рачко, като лекъ и дребничакъ, хвърчеше, като перушинякъ, и зема́ доста прѣднина надъ пиянитѣ си гонители. Скоро, и той и тѣ, се изгубихж задъ завоя на улицата...

Кандовъ видѣ всичко това безучастно, разсѣянъ. Той наведе глава и заслѣдва пакъ процесията несъзнателно. Скоро по неж, и той се омъкнж въ черквата.

XXI.

Опѣлото.

Навалицата, която изъ улицитѣ нарасваше, като единъ потокъ, напълни буквално храма.

Носилото, сложено на четвъртитата мраморна плоча съ издълбанъ двуглавъ орелъ на неж, срѣщу владишкия тронъ, бѣше центра, около който шатрѣше и се тълпѣше народътъ, съ запалени вощеници.

Заупокойнигѣ молитви захванахж тържественно; сини облаци отъ кадилницата се издигахж къмъ свода. Голѣмитѣ свѣтилници прѣдъ олтаря горѣхж, запалихж се и полиелеитѣ, черквата пламнж отъ свѣтила... Тоя блѣсъкъ служеше да поутѣши малко опечаленото семейство на Лалка.

По сжщата причина биде поканенъ и учитель Климентъ да каже слово. Като богословъ той владѣеше витийскиятъ даръ и си служеше съ цитати отъ светото писание. Но той, по нерасположение, отказа. Поканихж Франгова. Подирь малко колебание, той прие и се покачи на вто-

рото стжпало на владишкия тронъ. Поповетѣ прѣкъснахж пѣнието и черквата се смълча.

Учителтъ, твърдѣ развълнуванъ, съ погледъ къмъ покойницата, захванж съ якъ, но растреперанъ гласъ:

„Братя и сестри!“

Но тозъ часъ той биде принуденъ да се прѣкъсне. При вратата ставаше нѣщо извънредно. Тълпата се тамъ затика и защурѣ смутено; чу се разбъркано шушукание, послѣ — уплашени гласове. Това смущение се прѣдаде насамъ и скоро достигнж до прѣднитѣ редове, около носилото съ покойницата. Настанж страшно смущение и хаосъ.

— Иджтъ! викахж едни.

— Олеле мале, иджтъ! пищѣхж татъкъ женски гласове.

— Кой иде, бре? обадихж се мжже изъ вжтрѣ отъ черквата.

— Турцитѣ! турцитѣ!

Настанж паника: писъкъ и вайкане и разбъркани гласове испълнихж божия домъ. Народътъ се растича, като исплашено стадо, безъ да знае кждѣ да се скрие. Образува се голѣмъ купъ около чорбаджи Юрдана и Стефчова. Като влиятелни прѣдъ турцитѣ, сѣки мислѣше да намѣри защита при тѣхъ и да бжде пощаденъ заедно съ тѣхъ... Но голѣмата часть отъ народа въ лудъ страхъ кръстосваше черквата, бѣгаше, връщаше се, крещѣше. Младитѣ жени пищѣхж и падахж примрѣли, безъ да имъ подаде нѣкой помощь; нѣколко бабички грухнахж на стжпалата на олтаря и бидохж стжпкани. Безуменъ уплахъ бѣ исписанъ по лицата; на мнозина бѣхж пò-бѣли и пò-мрътвешки отъ Лалкиното.

Само единъ Кандовъ остаяше съвсѣмъ безучастенъ къмъ всичко, що ставаше на около му. Той съ скопчени ржцѣ стоеше неподвижелъ при носилото и гледаше тжжно покойницата.

Въ това врѣме чу се гласа на Соколова отъ галерията:

— Не плашете се, нѣма нищо!

Той, още въ началото на паниката, бѣше се покачилъ на галерията, за да погледа изъ горния прозорецъ, какво има извънъ черквата, на площада. Но той не видѣ нищо тамъ обезпокоително. Никакви турци нѣмаше; напротивъ, той видѣ редактора и другаритѣ му, които влазяхж подъ картиката. Той бѣше прѣсипнжлъ да вика отъ тамъ и да успокоява народа, но въ шумотевицата гласа му не можа да се чуе.

Обадихж се и други:

— Мирни бждете бе, хора, нѣма нищо.

— Кой ни уплаши? викнж другъ.

— Кой излъга хората?

Въ сжщий мигъ влѣзохж редакторътъ и другаритѣ му запъхтени, и захванахж да се кръстятъ. Тѣ нито подозирахж, че сж причината на паниката. Защото Рачко, като бѣгаше прѣдъ тѣхъ, бѣше се втурнжлъ уплашенъ въ черквата, и, попитанъ отъ нѣкои бабички, защо бѣга, той бѣ казалъ: Иджтъ!

— Кои иджтъ?

— Капасжзътъ и другитѣ, много, много...

Разбрахж, че той казва: Капасжзи... много, много.

Това бѣше доста за отъ мѣсецъ насамъ плашеното население отъ турски сѣчь! И, паниката...

XXII.

Философията и двѣ врабчета.

Кандовъ не дочака свършека на погребението и излѣзе на улицата пакъ.

Странно! Той излазяще малко поободренъ.

Видътъ на смъртьта поумирява неодолимо всѣко вълнение па душата, свързано съ земнитѣ интереси; зрѣлището на тлѣнността човѣшка ослабва зависимостьта ѝ отъ той свѣтъ. Грижитѣ, пламеннитѣ привързанности. страститѣ,

въждѣленията на живота поблѣдняватъ и ставатъ призрачни и смѣшни прѣдъ хоризонтътъ на вѣчностьта...

— На́, тая Лалка умрѣ, сега е мощи, утрѣ е прахъ. Каква бѣше побѣлѣла, та страшна... Умрѣ, умрѣ!.. И Рада ѫ нѣмаше тамъ!... Ну, що, Рада!.. Странно нѣщо, какъ ме е заслѣпила тая мома... Който ме види, би казалъ, че съмъ лудъ... Та отъ дѣ знаѫ, че не съмъ лудъ?... И защо? За неѫ. Та що е тя и защо моитѣ безконечни мѫчения, моитѣ дълги безсъници?... Да, и защо всичко това? За една жена, за една друга Лалка, която утрѣ ще умре сѫщо, и ще стане мощи и прахъ. Любопитно е, дали ѫ бихъ обичалъ, ако ѫ витѣхъ такава въ едно носило, че ѫ закарватъ въ гроба, да хранѫтъ червитѣ съ неѫ... Каква глупость, мерзость... Да? И наистина, що е тая Рада, това пѣщо, това нищо, нищо, коего пълни цѣлото ми сѫщество и цѣлата вселенна, и рая и ада?... Какво е тя?... Единъ скелетъ облѣченъ съ мръсно сурово мѣсо... Едно безконечно купище отъ кокали, мръвки, кръвь, жили, влакна, нерви, сѫдове, жлези, ткани, хрущели, смрадъ, които се наричатъ Рада, и утрѣ ще се сплуѫтъ и прѣобърнѫтъ на гной и прахъ... Тфу! И всичко това азъ обичамъ! и се губѫ за него! Моятъ всемощенъ духъ, моятъ божественъ разумъ моята безконечна мисъль сѫ се прикачили на това тлѣнно глупаво парче, провѣсили сѫ се на тая паяжина!... Страшно, безумно... И какъ тъй по́-рано се неотрѣзвихъ, не си казахъ: бе Кандовь, твоето призвание е друго и по́-велико, отколкото да пъшкашъ подиръ една глупа рокля... Такива широки простори се разкриватъ прѣдъ мене; два свѣта чудни, велики ми растварятъ обятия: науката, отечеството... И колко животъ тамъ, и подвиги, слава, и борба, и чудеса!... и азъ ги не видѫ, и видѫ това жалко сѫщество, което ако да не бѣхъ видѣлъ, нѣмаше никога да подозирамъ, че сѫществува на земята, както и то само не разбира защо сѫществува... Срамъ, срамъ, срамъ, трѣбваше да видѫ тая Лалка, за

да усѣтѫ къмъ какво нищожество се е била приковала душата ми. Сега тя се пробужда, като орелъ, и трѣпва крилѣ и ги расперва, и като него волно, свободно хвърчи въ безконечното пространство... Колко съмъ щастливъ. охъ!

И Кандовъ продължи да върви задълбанъ въ тия освѣжителни размишления. Той усѣщаше, че едно тѣжко брѣме се свали отъ рамената му. Сега той се усмихваше побѣдоносно. Той се усмихваше и чудѣше какъ жалко, какъ глупо се свърши тая борба въ душата му! Той исхвърли изъ нея Рада, както нѣкой исхвърля изъ прозореца си непотрѣбенъ черепъ отъ разбита паница... Радиний образъ стоеше така далеко, така далекр въ мѫглявата безконечность, блѣденъ, безжизненъ и облаченъ, като развѣнъ, при внезапно пробуждение, сънь. Той се почувствова окопитенъ и новъ; сега, булото падна отъ очитѣ му, и виждаше явно, и познаваше всичко, и се интересуваше отъ онова, което го окрѫжаваше, и земаше участие въ дребнитѣ интереси на живота. Той поздрави привѣтливо, като никога, ония, които го срѣшнаха, разговори се съ Павлаки Недевъ за гюла му, распита го каква бѣше ланската цѣна и колко маскала мисли да искара тая година; купи си половина ока череши отъ една бакалница и се завръщаше веселъ у дома си.

Той се завръщаше веселъ, като че иде отъ свадба, а не отъ погребение.

Като минуваше край зида на една градина, единъ дъждъ отъ бѣли листенца, като маргаритъ, посипа главата му.

Той вдигна очи и видѣ, че това бѣше цвѣтъ отъ сливата, която бѣ надвѣсила клони надъ улицата. Цвѣтътъ се ронѣше отъ едно клонче, на което играяха двѣ врабчета и се цалуваха съ човкитѣ си...

Кандовъ останѫ вкамъненъ!

Всичкото му краснорѣчие и философия исчезнаха, като димъ прѣдъ видътъ на тая любовна сцена...

Той истърси кърпата съ черешитѣ и се хванѫ за челото. Дълго врѣме стоя тъй.

— Боленъ си, боленъ си, Кандовъ! пошушнѫ си той безпадѣжно; — боленъ си, братко мой, търси си лѣкъ на главата, бай Вертере.

И той завървѣ пакъ несъзнателно.

— Да, лѣкъ, лѣкъ, радикаленъ лѣкъ! повтаряше си той... Но какво? физическа болѣсть да бѣше... Но тая рана е въ душата... Не се гори съ нажежено желѣзо. Що? да ли да не се посъвѣтвамъ съ пловдивский докторъ? Лѣкаритѣ сѫ такива, не само за тѣлеснитѣ недѫги, но и за душевнитѣ... Това е истина явна, като день... Жално, че тука нѣма психиатри специалисти... Защото азъ съмъ лудъ, да, лудъ... Сѐ едно, и при тоя... Нѣкой съвѣтъ, кой знай, могѫ да получѫ — и да не бѫде безъ полза... Да... Нека се възползувамъ отъ случая, Нищо не губѫ... Но друго трудно: трѣба исповѣдь прѣдъ доктора... Трѣба да станѫ смѣшенъ... Не, невъзможно... Но другъ начинъ трѣбва...

И той се запѫхти по посока на кѫщата, дѣто се бѣше спрѣлъ пловдивскиятъ докторъ.

XXIII.

Лѣкътъ.

Когато се спрѣ прѣдъ вратата му, Кандовъ си избриса пота отъ лицето, па почука.

— Entrez! извпка се отъ вѫтрѣ.

Той влѣзе. Прѣдъ него стоеше докторътъ, човѣкъ около четирийсеть годишенъ, високъ, но слабо сложенъ, съ продълнено, блѣдно и мършаво лице, съ два рѣдки бакенбарди и съ хитро ироническо изражение въ погледа. Той бѣше по жилетъ, и сбираше вещитѣ си въ единъ джамаданъ, очевидно, готвѣше се да тръгне. Той бѣше испратилъ Лалка и нѣмаше вече работа тука.

Кандовъ се назова.

— Сѣднете, господине, покани го докторътъ учтиво; — тукъ е малко расхвърляно, но прощавайте.

Вѣжливий приемъ поободри студента.

— Извинете, господинъ докторе, че ви безпокоя, но азъ само за нѣколко минути дойдохъ.

— Ба, когато докторъ приема болни, никога не се обезпокоява; докторътъ безъ болни не може да бѫде веселъ, както болнията безъ здраве...

И съ тая зловѣща шега той хвърли испитателенъ погледъ на испитото, меланхолическо лице на госта си...

— Какъ сте?

— Благодаря, азъ съмъ здравъ, отговори съ прѣсилената усмивка студентътъ; но само дойдохъ да ви изкамъ съвѣтъ за другиго едного.

— Той е тукашенъ?

— Тукашенъ, но...

— Защо го не доведохте? Виждъ, не остая врѣме.

Кандовъ се посконфузи.

— Какъ да ви кажа, господинъ докторе, азъ дойдохъ да се допитамъ до васъ, повече за една литературна работа...

Докторътъ го погледа зачуденъ.

— Вие можете да ме освѣтлите върху единъ психологически въпросъ, който ме затруднява силно. Тоя въпросъ съвпада въ областьта на медицината.

Докторътъ чакаше въпросително.

— Пиша единъ романъ, каза Кандовъ, като натъртяше на всѣка дума.

— Какъ, вие сте списатель?

— Не, опитвамъ се... Захваналь съмъ единъ романъ... Главниятъ герой е твърдѣ влюбенъ, лудешки, безумно, безнадѣжно влюбенъ въ една личность, която се обича съ другиго: а тая страсть ще го доведе до самоубийство...

— Има една нѣмска повѣсть, която бѣхъ челъ нѣкога въ Вѣна, каза докторътъ, като се почеса надъ ухото, за да си науми; — тамъ се расправя за подобна една любовь...

— Гетевиятъ Вертеръ? попита живо студентътъ.

— Да, отъ Гете романа, припомни си докторътъ; — той се самоуби, нали?

— Да, но азъ искамъ да спасѫ моя герой...

— По̀-добрѣ убий го, па тури точка, да се не мѫчи. Направи, както ния докторитѣ на болнитѣ... то е най-доброто.

Докторътъ придружи думитѣ си съ нова зловѣща смивка, която издаваше безсърдечието, свойствено на докторитѣ, привикнѫли съ равнодушие да гледатъ страданията и смъртьта на пациентитѣ си.

Кандовъ прѣблѣднѣ.

— Не, това ще бѫде лошъ примѣръ, за читателитѣ... Самоубийството е заразително сѫщо...

— Отъ каква народность е героятъ ви?

— Българинъ.

— Българинъ? Че Българи май не страдатъ отъ кара-севда. Тѣхнитѣ сърдца сѫ овити въ биволска кожа... Вий знаете що е кара-севда? Amour désespéré!

— Да, отчаянна любовь, забѣлѣжи студентътъ глухо.

— Обаче, азъ не знамъ нѣкой отъ Българитѣ да е умрѣлъ отъ голѣма любовь.. Единъ момъкъ се обѣси по̀ прѣди, но то бѣше, че фалира евреина, та изгуби...

— Но моятъ герой, както ви казахъ, господинъ докторе...

— Да, исключение, разбирамъ, прѣкъснѫ го лѣкарътъ: — но понеже е Българинъ не трѣба да го самоубиваме, то нѣма да бѫде вѣрно... Той трѣба да се мѫчи...

И докторътъ се усмихнѫ пакъ съ неприятна усмивка, като погледнѫ часовника си. Очевидно той бързаше.

Кандовъ забѣлѣжи нетърпението му. Той каза бързишката:

Доктора се взираше любопитно и внимателно въ Кандова . . . *(Стр. 367).*

— Именно, за това се обърнахъ къмъ васъ за съвѣтъ, господинъ докторе. Развитието на расказътъ изисква, щото героятъ ми да живѣе, за да извърши други работи... Но за да ги направи, азъ искамъ пó-напрѣдъ да го изцѣрьж отъ тая ужасна страсть, която го парализира и убива. Какъ може това да стане най-естественно, най-правдоподобно?

Докторътъ се взираше любопитно и внимателно въ Кандова: пръвъ пжть въ докторската му практика се явяваше такава консултация. Той се трудѣше да прочете въ очитѣ и физиономията на госта си, сѣкашъ искаше да открие другий смъсълъ на думитѣ му. Тоя погледъ смути студентътъ и неумѣстна чървенина излѣзе по неговото мургаво лице. Смущението му се усили, когато едно ироническо ухилване заигра по безкръвнитѣ тънки устни на доктора.

— Разбрахъ, разбрахъ, вий търсите лѣкарство противъ една отъ най-упорититѣ психически страсти.

— Да.

— Има ги, но за жалость, дѣйствието имъ не е сигурно, като на кинината противъ треската, господинъ Кандова.

И докторътъ пакъ се вторачи́ въ Кандова.

— Кажете най-рѣшителнитѣ, господинъ докторе.

— Прѣди всичко, бихъ ви прѣпоржчилъ бабишкото лѣкарство: намѣрете една трѣва, която бабитѣ викатъ *омразно биле*, (забравихъ го по латински), уварете го въ петъкъ срѣщу сжбота, ама въ необжежено гърне, и залѣйте героятъ си съ чорбата, когато спи: той ще намрази тозъ часъ възлюбленната си...

Докторътъ се изсмѣ.

Кандовъ се навжси.

— Вие сериозно не говорите това, господинъ докторе...

— Нещете това? продължаваше да се смѣе лѣкарьтъ...

Тогава азъ бихъ ви посъвѣтвалъ да го пратите да се напие

съ вода отъ Лета, и ще забрави... Вие знаете коя рѣка е Лета?...

Кандовото лице се запали отъ тая шега и отъ това питане, еднакво безочливи и неумѣстни.

— За жалость, Лета отдавна е прѣсъхнжла, притури лѣкарьтъ.

Кандовъ станж да си върви.

Докторътъ му махнж съ ржка и сдоби сериозенъ видъ.

— Добрѣ, слушайте, за да разлюби човѣкътъ ви оная, която люби, накарайте го да се влюби въ друга, пакъ тъй слѣпешки и силно...

Кандовъ клюмнж отрицателно.

— Това значи да замѣни дявола съ чорта.

— Вѣрно, вѣрно, каза докторътъ ухиленъ. Има друго лѣкарство: вкарайте го въ развратенъ животъ, нека удави душата си и чувствата си въ пиянството на сладострастието... Нека абрютира, та ще забрави.

Кандовъ се навжси съ отвращение.

— Той ми е потрѣбенъ да извърши голѣми работи послѣ. При това, моятъ герой е натура благородна, неспособна е да се оскоти.

— Хж, тогава друга работа... Остая само едно лѣкарство, щомъ човѣкътъ ви е такъвъ деликатенъ господинъ. Но тоя лѣкъ е палиативъ, вие знаете що е палиативъ?

Студентътъ пакъ се намуси, по клюмнж утвърдително.

— Отдалечете негова милость отъ любезната му; пратете го да се расходи година, двѣ далечъ нѣкждѣ, много далечъ... Нека иде напримѣръ въ Бразилия, нека пжтува по ледовития океанъ и да остане загащенъ отъ ледоветѣ деветъ мѣсеца, и да се храни само съ масть отъ китъ. Или, ако мислите, че тамъ може да простине и да го хване скорбутъ, пратете го въ Сахарската пустиня, да стане царь на нѣкое черно племе и да го подчини подъ властьта си...

И докторътъ, като даде всичкитѣ тия планове, подсолени съ шеги и вшутявки, станѫ. Кандовъ станѫ и той.

— Благодарѭ ви, господинъ докторе, ще се възползувамъ отъ съвѣтитѣ ви, и той подаде рѫка да се прости.

— Сбогомъ, радвамъ се, желая здравие и дълъгъ животъ на вашия боленъ господинъ и вамъ. Но, когато Кандовъ приближи до вратата, той му каза сериозно:

— Господине, платете за съвѣтитѣ... Ние докторитѣ отъ тѣхъ живѣемъ...

Кандовъ го погледнѫ смаянъ. Но този часъ бръкнѫ въ жилета си, извади една рубля и ѭ сложи на стола.

И излѣзе бързишката.

— Тоя халосникъ, каза си докторътъ, като увираше внимателно рублята въ портмонето си, сѣка, че ме надхитри... Азъ още при първитѣ му думи разбрахъ, че той за себе си иска лѣкъ... Хващамъ се на басъ, че той е влюбенъ, като единъ синигеръ, и сънува клупътъ на едно въже... Dumstein!

И той се залови пакъ да събира вещитѣ си.

— Тоя шутникъ, мислеше си Кандовъ, като излѣзе на улицата, пакъ каза едно свѣстно нѣщо, при многото бледословия... Той има право: само раздѣлата, само отдалечаването ще ме спаси менъ... Трѣбва да се намѣрѫ съвсѣмъ подъ друго небе, на други поясъ, на други кѫтъ на земята, дѣто нищо, нищо да ми не наумява за оная... Да, азъ сега си спомнямъ, че въ такъвъ случай, съвѣтватъ отдалѣчаването, бѣгството! и тѣ ще ме доведѫтъ до брѣгътъ на рѣката, за която подмѣтнѫ това вѣнско лапацало. Бѣжъ! бѣжъ, Кандовъ! За Москва, за Москва!

И Кандовъ озаренъ отъ тая мисъль, възхитенъ при такова спасително рѣшение, затънъника припѣва на популярната русска пѣсень:

Ахъ, Москва, Москва, Москва!
Золотая голова!
Ахъ, Москва, Москва, Москва!

Золотая голова,
Бѣлокаменная...

Той бързишката стигнж у дома си, яви на домашнитѣ, че утрѣ тръгва за Москва, да слѣдва пакъ наукитѣ си, и захванж да сбира съ трескава бързина пжтнитѣ си вещи.

Той натъпка още тая вечерь джамадана си, свърза и малко денкче, и спа тая нощь дълбоко и непробудно, защото не бѣ спалъ нѣколко нощи наредъ.

Зараньта се разбуди веселъ и бодъръ. И за да си не даде възможность да мисли за Рада, той се занима съ мисълта за пжтуването си и за новия животъ, който ще заживѣе въ бѣлокаменната... И възхитенъ той тънъникаше:

Въ дали тебя, я обездоленъ
Москва, родимая моя,
Гдѣ блещетъ въ лѣсу колоколенъ
Величье русскаго края! Ахъ Москва...

Докарахж и коня, който щѣше да го кара прѣзъ Балкана. За Москва! за Москва! казваше той, като туряше въ джамадана нѣкои забравени книги... Тъй като бѣше се навелъ до прозореца, той машинално погледнж на улицата и видѣ баба Лиловица — съ друга една бабичка. Той потръпнж, но неволно се вслуша въ онова, което баба Лиловица гълчеше съ другата.

— Та сега ти, булка Лиловице, пакъ си останж саминка?

— Ехъ, ами какво да ее прави? вчера испратихъ Радка за Клисура. . късаше ми се сърдцето, като тръгваше тъй кахжрна... Ехъ, Богъ нека си има милость за неж.

Кандовъ останж, като гръмнатъ.
Слѣдъ единъ часъ той тръгнж.
Той тръгнж... за Клисура!

. . . . . .

Сжщий день Николай Нетковичъ и Франговъ, удивлени отъ странната промѣна, що забѣлѣжихж у студента, оти-

вахѫ у тѣхъ ла го навидатъ, но узнахѫ, че тръгнѫлъ за Клисура, „да се порасходи до сродника си.“

Въ стаята му още царуваше безредицата: джамаданътъ растворенъ, вещи расхвърлени... На массата лежахѫ купъ русски книги. По надписитѣ на подвързията, гоститѣ познахѫ, че тѣ бѣхѫ социалистическо-анархически издания, печатани въ Лондонъ и Женева. Най горнята обаче, бѣше единъ романъ: „Преступленіе и наказаніе“ отъ Достоевски. Стоеше и единъ другъ растворенъ романъ на масата: „Страданія молодаго Вертера“. Тамъ имаше редове и цѣли страници отбѣлѣжени съ червенъ моливъ...

Тия съчинения показвахѫ конацитѣ, що бѣ направилъ Кандовий духъ въ тѫжната пустиня на психическото блуждание...

Да, и полуотвореното писмо за Рада.

И гоститѣ разбрахѫ всичко.

По чувство на деликатность, Нетковичъ тури писмото въ портфеля си, за да не падне въ други нескромни рѫцѣ.

XXIV.

Буря прѣдъ буря.

Радиното тръгване за Клисура стана неожиданно и внезапно. Нея зарань, въ която Кандовъ обикаляше портата ѝ, дойде у нея единъ вѣренъ Клисурецъ, който се завръщаше отъ К-во, съ талигата си, и ѝ обади, че Бойчо го билъ помолилъ да я земе, пѫтьомъ, и закара въ Клисура. Щомъ прие това извѣстие, за което се надѣваше, тя побърза да иде да цалуне своята приятелка Лалка, поминала се тая нощь, и да ѝ каже съ сълзи послѣднето прощавай. Ней отдавна бѣ затворенъ пристѫпа до Лалка и у Юрдановото семейство. Но появлението ѝ при мрътвата никого не зачуди, нито възмути. Тя бѣше Лалкина приятелка, и това бѣше доста. При това, никой нѣма право да отнеме сбогомътъ на единъ покойникъ. Тамъ дѣто е

влѣзла смрътьта, ключалката пада отъ вратата; голѣми и малки, приятели и врагове сж еднакво добрѣ дошле при прага на вѣчностьта... Домашнитѣ се отмѣстихж трогнати и ѝ сторихж пжть. Когато Рада коленичи прѣдъ Лалка и я прѣгърнж и съ цалувки по челото, което заливаше съ сълзи, изговори: „Мари сестрице, мари Лалке, какво направи?“ всичкитѣ домашни отчаяно заридахж, а Рада поехж подъ мишница и изведохж на вънъ прѣмалѣла...

Рада се настани при госпожа Муратлийска. не отдавна минжла въ Клисура. Тя на драго сърдце бѣ приела Огняновата просба и даде гостоприемство на бездомната дѣвойка.

Прозорцитѣ на кжщата, обърнжти на сѣверъ, гледахж цѣла Клисура, дола ѝ и Стара-Планина. Великанскиятъ връхъ Рибарица, (тукъ наричанъ Веженъ), увѣнчанъ съ зимната си корона още, спущаше стремително южнитѣ си поли, подъ които стоеше градътъ; тукъ-тамъ по зеленитѣ му хълбоци пъплѣхж стадата на влашкитѣ номади и се чървенѣяхж мандритѣ имъ; на истокъ, града заграждахж високи изскрътени брѣгове и ронливи сипеи, на мѣста голи, на мѣста покрити съ лозя и триндафилови градини. Една лжкатушна пжтека се искачваше до връха и водѣше къмъ оттатъшната урва — Зли-Долъ, отъ дѣто е друма за стрѣмската долина. И отъ другитѣ страни Клисура затваряхж бърда: тя стоеше загнѣздена въ дълбокъ долъ, плувнала въ зеленина и овошки, и въ розови градини, които пълнѣхж въздуха съ благоухания. Зимно врѣме, твърдѣ скръбна и затворена, лишена отъ кржгозоръ, тя сега бѣше едно прѣлесно кжтче, пълно съ сѣнки, прохлада и миризми.

Кандовъ пристигнж вчера, сирѣчь на слѣдующия день слѣдъ Рада, въ Клисура и слѣзнж на гости въ дома на единъ свой роднина — благовиденъ прѣдлогъ да бжде близко при Рада. Още сжщия день той ѭ посѣти и ѭ намѣри потопена въ сълзи и горѣсть за Лалкината смьрть.

Той разбра, че посѣщението му бѣше неприлично въ такова обстоятелство, но нему му олекнж и свѣтнж. Той даже се почувствова щастливъ, че видѣ Рада.

Днесь Кандовъ пакъ се озова доста рано. Той ж намѣри още по-убита и смутена, едно отъ скръбьта за Лалка, друго отъ слуха за близкото избухване въстание въ Копривщица и отъ незнанието що е и кждѣ е Бойчо. Въ това угнетено състояние Рада съ удоволствие видѣ Кандова.

— Кажете ми, господинъ, Кандовъ, какво има? попита тя безпокойно.

— За въстание, говорѫтъ, отвори Кандовъ сухо.

— Какво ще се прави сега, Боже мой? и Бойча го нѣма — не се е явилъ черъ бѣлъ...

Кандовъ гледаше разсѣяно изъ прозорцитѣ къмъ нѣкаква точка на Рибарица.

— А какво мислите, господинъ Кандовъ? попита Рада нетърпѣливо.

— Азъ?

— Да.

— За въстанието ли?

— За въстанието.

Той каза равнодушно, като се не обръщаше къмъ неж:

— Въстание — въстание! — Ще се биѫтъ, ще пушкатъ, ще се колѫтъ — да освободѫтъ България...

— А Клисура?

— Може и тя... впрочемъ, сѐ равно...

— Какъ сѐ равно? Ами вие?

— Сѐ равно и азъ...

Кандовъ отговаряше разсѣянно, като, че го питахж за нъравитѣ на Нова-Зеландия... Но подъ тоя разсѣянъ видъ, подъ това студено нехайство къмъ събитията, които рѣшаваxж сждбата на България, се криеше черно отчаяние. Но ни той, ни Рада не чувствоваxж това.

— Какво мислите да правите сега, като ще е въстание навредъ? попита Рада.

— Каквото трѣбва.

— Какъ каквото трѣба? Вий нѣма да се биете?...

— Какво могѫ да направѭ азъ, Радке? Само едно — да умрѫ!... отговори Кандовъ мрачно.

Вратата се чукнѫ три пѫти, ниско.

— Бойчо! извика Рада и му отвори.

Огняновъ влѣзе прѣдрѣшенъ, като селачь, уморенъ и прашенъ. Той се връщаше отъ Панагюрище. Той бѣ присѫтствувалъ въ главното събрание при Мечка, дѣто бѣ рѣшенъ деньтъ на въстанието — 1-й Май. Сега Огняновъ бързаше да иде въ Бѣла-Черква, да земе послѣднитѣ мѣрки по приготовлението, въ нѣколкото дни, които му остаяхѫ, и да дигне знамето въ Бѣла-Черква, на урѣченя день. Той мина прѣзъ Клисура, за да се прости съ Рада. Но едва пристигнѫ въ кѫщата, на края, дѣто имаше прибѣжище, той намѣри тамъ писмо отъ Бѣла-Черкова и бързо се запѫти къмъ Рада, безъ да се срѣщне съ нѣкого.

Той се спрѣ и хвърли студенъ и пронизителенъ погледъ на Кандова, който стоеше спокоенъ до прозореца.

Рада избъбра нѣколко думи да искаже радость, но, като видѣ измѣненото лице на Огнянова, тя останѫ, като попарена.

— Извинете, че тъй рано ви развалихъ разговора, каза Огняновъ съ горчива усмивка, но блѣденъ.

Едвамъ сега той погледнѫ и Рада.

— Какво е Бойчо? каза тя съ гласъ схванѫтъ и пристѫпи къмъ него.

— Доста приструвки! каза Отняновъ студено.

Тя се спуснѫ, като да го прѣгърне. Той се дръпнѫ.

— Да е просто, пощадете ме отъ вашитѣ нѣжности... па, като се обърнѫ къмъ Кандова, каза нервно:

— Господинъ Кандовъ, незнаѫ какъ да ви благодарѫ, че дойдохте чакъ отъ Бѣла-Черква на приглашението. . .

Злоба задавяше гласа му.

Кандовъ се изърнѫ отъ прозореца.

— Какво приглашение? попита той сухо.

— Какви сѫ тие думи, Бойчо? попита Рада замаяна. — Господинъ Кандовъ е дошълъ на гости у роднини. . . Той. . .

Тя се прѣкъснѫ и заплака.

Тя заплака, защото пръвъ пѫть бѣше принудена да излъже, противъ волята си, фатално. При краткото си свиждане въ Бѣла-Черкова тя нито имá врѣме, нито се сѣти́ да му обади за страннитѣ задирания на Кандова, когото не смѣеше да отпрати. Сега Огняновъ го заваряше кри неѫ, и рано. Навѣрно, до ушитѣ му бѣ дошло нѣщо за тия посѣщения, а проклетъ случай идѣше да укрѣпи сумнѣнията му, прѣди тя да ги разсѣе.

Рада се надѣеше, че самъ Кандовъ ще даде обяснения, за да ѫ избави отъ мѫчно положение, но той мълчеше.

— Кандовъ, кажете ми нѣщо и вие, ще ми бѫде весело, каза злъчно Огняновъ, като хвърли прѣзрителенъ погледъ възъ съперника си.

— Нищо нѣмамъ да казвамъ, азъ чакамъ вие какво ще кажете, отвърнѫ студентътъ хладнокръвно.

— Това сѫ низости! искрѣщѣ Огняновъ, като погледнѫ и двамата.

Кандовъ прѣблѣднѣ още повече. Уязвената му гордость го истръгнѫ изъ мрачната апатия.

— Огняновъ! извика той.

— Викай по́-високо, уплаши ме! отзова се по сѫщия тонъ Бойчо. Челюстьта му треперѣше отъ гнѣвъ.

Рада се спуснѫ къмъ него уплашена да не направи пакость. Тя знаеше неодържимата буйность на характера му.

— Боже мой! Бойчо! Какво правишъ? чакаи да ти расправѭ! викаше съ расплаканъ гласъ Рада.

Огняновъ ѭ устрели язвително.

— Нѣма нужда, Радо, не се унижавай да проливашъ сълзи. И азъ, глупецъ, вѣрвахъ, че съмъ намѣрилъ самата невинность надъ невинноститѣ... Хвърлихъ толкова любовь, хвърлихъ сърдцето си на улицата... Какво заслѣпление!

— Бойчо! викаше отчаянната Рада, като хълцаше.

— Прѣстани! Между насъ нѣма нищо общо вече. Булото ми падна... Какво заблуждение!... Да мислѭ, че ще обичашъ мене, единъ вагабонтинъ, когото очаква колъ и бѣсило, додѣто има такива рицари на громки фрази, високомудри и благонадѣжни страхопъзлювци... Боже мой, какви низости имало на свѣта!..

И той се обърнѭ да излѣзе.

— Огняновъ! Земи си думитѣ назадъ! извика Кандовъ, като го послѣдва.

Огняновъ се спрѣ.

— Азъ ги повтарямъ: низости и подлости! Това е гнусно злоупотрѣбление на приятелско довѣрие... Отказвашъ ли очевидността? каза Огняновъ, като заливаше съ гнѣвенъ погледъ студента.

— Или си земи думитѣ назадъ, или смъртъ! изрева Кандовъ, запѣненъ отъ ярость.

— Смъртъ? Тя може да плаши само революционери, които спасяватъ България при политѣ на женитѣ.

Кандовъ се хвърли на Огнянова, като искаше да го удари по главата. Всичкото му дълговрѣменно страдание и мѫки се прѣвърнахѫ на потокъ отъ ярость противъ косвенния виновникъ тѣхенъ.

Огняновъ бѣше якъ. Той оттласнѭ Кандова до самия зидъ, па извади два револвера изъ пояса си.

— По хамалски нещѭ, земи тоя пищовъ, и Отнянновъ подаваше оржжието.

Рада, полудѣла отъ страхъ и отчаяне, отвори прозореца къмъ улицата и викаше съ високъ гласъ, за да привлѣче вниманието на минувачитѣ.

Тогава се чу гласътъ на камбанитѣ, които звънтѣхж гръмовито. Екливиятъ имъ звонъ цѣпѣше въздуха. Огняновъ, както държеше пищова да го даде на противника си, тъй и останж неподвиженъ. Въ това врѣме бързи стжпки затропахж извънъ и вратата съ трѣсъкъ се разтвори.

Влѣзохж нѣколцина Клисурци, въоржжени.

— Въстание се вдигнж! да живѣй България! извикахж тѣ.

— Дѣ се сбира народътъ? попита Огняновъ троснжто.

— На крайщата, на Зли-Долъ, на Прѣсвета... Не се майте! И бунтовницитѣ излѣзохж бързишката, като викахж: „Да живѣй България!“ и пѣяхж „Боятъ настава...“

А камбанитѣ звънтѣхж бѣсно.

Огняновъ се обърнж къмъ Кандова:

— Сега имамъ малко работа... Ако останж живъ щж ти дамъ удовлетворение... За сега, дръжъ компания на госпожицата, за да се не плаши, и той излѣзе бързо на вънъ.

Рада, поразена отъ новата бѣда, паднж на мендеря безъ свѣсть. Госпожа Муратлийска, привлѣчена отъ вика ѝ, втурнж се и зе да ѭ свѣстява.

Кандовъ се услушваше въ камбанитѣ, като человѣкъ, който сънува. Послѣ се наведе и вдигнж едно смачкано писмо, паднало отъ ржката на Огнянова. Той прочете слѣдѣющитѣ редове:

„Графче! Не е злѣ човѣкъ да си има приятели: Кандовчето ти неможешъ го купи съ торба злато. Знай, че той, докатъ бѣше тука, не оставяше нито часъ Рада Госпожина самичка: твоето вѣрно гължбче и невинно ангелче! Днесь Кандовчето тръгва за Клисура, че прие билетче отъ гължбчето — много му се стѣгала душата за тебе, та го вика да ѭ поутѣши... Да ти е честита

Рада, па и приятелътъ да е честитъ. Блазѣ ти!... Па, да знаешъ, че това дѣто ти казвамъ, е „тайна работа“: освѣнъ попа и селото, само ти ѫ незнаешъ... Хай освободи България, Рада Госпожина ще направимъ царица.“

Писмото бѣше пристигнѫло вчера по неизвѣстенъ каналъ. То не носѣше подписъ.

Кандовъ скъсà тая мерзость и плюнѫ на неѭ, па излѣзе.

XXV.

Въстанието.

Петь деня вече какъ Клисура се намира въ революция. Всѣко занятие е спрѣло; всѣкой другъ интересъ е забравенъ; възбуждение необикновенно исписано по всичкитѣ лица. — Градътъ бѣше въсхитенъ, безпокоенъ, наеженъ;една опияняюща атмосфера течеше изъ улицитѣ... Въ тия петь дни Клисурци бѣхѫ прѣживѣли нѣколко живота — петь вѣкове отъ страхове, надѣжди, въсторгъ и отчаяние... Всичко това, което виждахѫ, и което правѣхѫ, и което имъ се чинеше по́-прѣди, че е много, много отдалечено, струваше имъ се сега, че е нѣкой тежъкъ сънь, докарваше ги до умопомрачение...

На 20 априлий, клисурскиятъ прѣдставитель въ главното събрание при Мечка, пристигнѫ отъ Копривщица, въстанѫла сѫщия день, запрѣгръща домашнитѣ си и имъ обяви, че часътъ на въстанието удари... Скоро въ училището се събрахѫ главнитѣ съзаклетници, и Караджовъ, подиръ, като испѣ пѣсеньта „Боятъ настава, тупатъ сърдца ни“ държа пламенно слово, и Клисура съ въсторжени викове и при звона на камбаната се прогласи възстанала. Распратихѫ се тозъ часъ писма до комитетитѣ въ другитѣ балкански градове да подкрѣпѭтъ движението на Клисура и Копривщица, като сторѭтъ сѫщото; назначихѫ се десетници и началници на стражитѣ, затекохѫ се у дома

си та се въоржжихж; стрѣляхж, гонихж съ крушуми, но безуспѣшно, заптиетата, които се спасихж съ бѣгъ въ планината. Всички мжже бѣхж искарани извънъ града по височинитѣ. По всичкитѣ тие стратегически пунктове се поставихж стражи отъ по 15—20 души, да бранятъ града, и изрихж окопи, да имъ служатъ за защита. По тие стражи бѣше пръснжто почти цѣлото мжжко население на града — отъ осемнайсеть до петдесеть годишна възрасть хора. Никого вече не пустнахж назадъ въ града; храна и други потрѣби заржчахж всѣкиму да носятъ домашнитѣ му. Възстанницитѣ бѣхж въоржжени кой съ каквото можалъ.

На сутрѣшния день, когато въ черква коленопрѣклонно се молѣхж — свещеницитѣ и женитѣ, защото мжжетѣ бѣхж при укрѣпленията, за избавянието на България отъ робство, градскитѣ първенци, прѣгърнжли съ радость движението, избирахж воененъ съвѣтъ, както и главнокомандующий на възстанницитѣ. По обѣдъ понесохж съ голѣма тържественость левското знаме на височината на Зли-Долъ и го прѣдадохж на защитницитѣ. Остатъкътъ отъ деня се употрѣби въ назначавание началници при разнитѣ укрѣпени връхове, въ дотъкмявание джепането и другитѣ потрѣби за възстанницитѣ, и въ разни още разпореждания по отбраната на града. Но вѣститѣ, които пристигвахж отъ вънъ не бѣхж утѣшителни: освѣнъ Срѣдня-Гора, никави нови мѣста не бѣхж се дигнжли. Нощьта завари възстаницитѣ въ силно унинние.

На 22 априлий възстанницитѣ убихж двама турци пжтници. Възстанието вече се окървави и жребиятъ бѣ окончателно хвърленъ. Но напраздно се озирахж отъ височинитѣ да видятъ пожара на нѣкои турски села въ стрѣмска долина, условния знакъ, че Каблешковъ е дигнжлъ българскитѣ села тамъ... Тогава подирихж въ планината заслонъ и скривалище за семействата, и пратихж въ Копривщица за помощь.

Въстанницитѣ осъмнахж мрачни и паднали духомъ.

Гергевдень никого не веселѣше и камбаната, която свикваше богомолцитѣ въ храма, меланхолно издаваше звънъ, приличенъ на погребаленъ. Но изведнажъ и звънтенето стана по́-живо и триумфално, и лицата свѣтнахѫ отъ радость: Воловъ водѣше отъ Копривщица подкрѣпление, състояще отъ петдесеть души възстанници, повечето селяне изъ срѣдно-горскитѣ села. Той дойде право въ черкова, дѣто се отслужи тържественно молебствие... Камбанитѣ загръмѣхѫ още по́-празднично. Слѣдъ това, Воловъ съ дружината си, съ свещенници и литии, потегли къмъ позициитѣ. Тамъ осжди на смръть нѣколо цигани и турци уловени, като шпиони. Той самъ съсѣче съ сабята си едного отъ тѣхъ. Слѣдъ тие екзекуции Воловъ се завърнѫ самъ въ Копривщица. Осталото врѣме се употрѣби за довръшване окопитѣ.

На слѣдующия день унинието пакъ се въцари. Напразно далегледнитѣ стражи се озъртахѫ по цѣли часове да зърнатъ многожеланния пожаръ въ долината. Каблешковата експедиция бѣше се върнала безуспѣшно назадъ въ Копривщица. Малцината пѫтници, които пробихѫ тука прѣзъ първитѣ дни на възстанието, обаждахѫ, че всичко е мирно въ долината, и че никакъвъ знакъ нѣма за едно близко възстание... Отъ вчера и пѫтници прѣстанахѫ да идѫтъ... Вмѣсто тѣхъ, мѣрнахѫ се далеко на друма нѣколко конника турци, изгърмѣхѫ и пакъ се върнахѫ назадъ. Обезсърдчаването нарасваше. Не помагахѫ ни увѣщанията на по́-сърдцатитѣ, които намаляваха всѣки часъ, ни отлъгвания, ни строгитѣ внушения.

Това плачевно настроение въ редоветѣ на клисурскитѣ защитници се усили още на 25 априлий. Тѣ видѣхѫ, че сѫ оставени сами на себе си, сирѣчъ на неминуема гибель... Тя бѣше очевидна. Шепата защитници, които можà да даде градътъ, всичко-всичко около двѣста и петдесеть души, пръснѫти по вси страни, не стигахѫ, за да отблъснѫтъ страшната сгань башибозуци, които щѣхѫ

да налетѧтъ, както отъ истокъ, тъй и отъ западъ... А ново подкрѣпление отъ Копривщица тѣ не чакахѫ: тя самà имаше нужда отъ помощь. Отпадването и обезсърдчаването молепсахѫ всичкитѣ укрѣпления. Дисциплината слабнеше, раскайването, ропотътъ, натякванията — авангвардии на деморализацията — замѣнихѫ ентузиазмътъ на първитѣ дни на възстанието. Неприятеля още не бѣхѫ видѣли, но го чувствовахѫ близъкъ, неминуемъ, грозенъ. Бунтовницитѣ приличахѫ вече на армия разбита — безъ бой, на едно трепетно стадо сърни, сгащени въ нѣкой безисходенъ кѫтъ, които чувахѫ ревътъ на звѣроветѣ. Малцина запазвахѫ присѫтствие на духа, още по́-малцина хранѣхѫ поне искра надѣжда за добъръ исходъ. При нравственнитѣ страдания притуряхѫ се и физически: мразовитъ вѣтъръ духаше нощѣ отъ балкана и вкоченясваше бранителитѣ въ влажнитѣ имъ окопи, дѣто бѣхѫ принудени да нощуватъ безъ да палѧтъ огънь. Тия бѣдни абаджии, прѣкарали живота си въ миренъ трудъ, съ игла въ рѫка, и прѣвърнѫти сега въ бунтовници, навтъкани съ орѫжие, бѣхѫ за оплакване. Глухи пъшкания и въздишки се разнасяхѫ нощѣ изъ окопитѣ, въ които никой не можеше да мигне отъ студъ и безпокойствие.

— Честито ти царство, булка! здрависваѫ се бабичкитѣ на улицата, въ първия день на възстанието.

— Отидохме си, братко, изгорѣхме си, шъпнѣхѫ си сега най-распаленитѣ по́-прѣди съзаклетници.

Отчаянието растѣше. То бѣше ясно напечатано по хлътнѫлитѣ лица. Обаче, рѣчь за оттегляне, за бѣгъ, отъ никои уста още не бѣше капнала. Но тя стоеше въ всичкитѣ души.

Такова бѣше тоя день състоянието на духоветѣ по всичкитѣ връхове. Такова бѣше то, или почти такова, и на Зли-Долъ — най-важний пунктъ на защитата.

XXVI.

Батареята на Зли-Долъ.

Връхътъ Зли-Долъ, на сѣверо-източния край на града, имаше хубаво стратегическо положение. Той командуваше на околността и държеше ключа на друма, който свързва Клисура съ стрѣмска-долина... Отъ тукъ погледътъ потъняваше далеко въ вълнообразнитѣ голи полени на истокъ, по които се мѣркахж далегледнитѣ стражи, съставляющи „цѣпьта“ на клисурската армия.

Стражата на Зли-Долъ бѣше най-многочисленна. Тя бѣше засилена отъ срѣднегорцитѣ на Волова — останки отъ разбити чети — и тя се готвѣше да посрѣщне съ крушумитѣ си първия напоръ на неприятеля.

Днесь се забѣлѣжваше особенно оживление тамъ. Нѣкаква бодрость свѣтѣше въ погледитѣ. Но тѣ не бѣхж обърнъти къмъ посоката, отъ дѣто се очакваше врагътъ, а къмъ дола, въ който се гнѣздѣше Клисура. Всички се взираха напрѣгнжто въ пжтеката, що извиваще по урвата насамъ. Тамъ едунъ възстанникъ, съ гигантски растъ, носѣше нѣщо бѣло, дълго, цилиндрообразно на рамо. Подиря му една жена, пълна и снажна, селянка по облѣкло, идѣше прѣгънжта подъ едно брѣме, очевидно много тежко.

Именно, въ тия двама хора бѣхж впити всички погледи. И имаше защо: тѣ изнасяхж артилерията до Зли-Долъ!..

Тя състоеше всичко-всичко отъ единъ черешовъ топъ.

Той бѣше на рамото на гиганта.

Снаредитѣ, състоящи отъ желѣзни кжсове, крушуми, цигански гвоздеи, петала и пр., висѣхж въ торба на гърба на селянката.

Очитѣ на възстанницитѣ пущахж пламъкъ отъ удоволствие; въодушевление общо завлада Зли-Долъ!

Най-послѣ, гигантътъ изнесе на връха топа, облѣнъ съ горещъ потъ, който капѣше, като дъждъ, отъ вѣждитѣ му и отъ шията му.

— Майка му стара!.. изохтѣ той, като тръшнѫ смъртоносното оръдии на земята.

Натрупахѫ се да гледатъ съ любопитство топа... Имаше още двайсетина подобни, назначени и за другитѣ укрѣпления, но тѣ бѣхѫ още въ града. Тозъ бѣше искаранъ за да опитатъ гърмежътъ, гюллето му и далнобойностьта му. Притеглихѫ го още пó-на високо мѣсто, отъ дѣто можеше да се бие друмътъ и голитѣ рътлини, напълнихѫ го хубаво съ джепане, заковахѫ го здраво за земята съ колове и ископахѫ задъ него широка дупка за прикритие на артилериститѣ...

Възстанницитѣ горѣхѫ отъ нетърпѣние да чуѫтъ гласа на първия български топъ! Дѣтинска радость и възторгъ неописуемъ вълнуваше всичкитѣ. Нѣкои плачахѫ...

— Слушайте, какъ ще зареве балканский левъ, момчета... Гласътъ му ще растрепери трона на султана и ще обади на цѣлъ свѣтъ, че Стара-Планина е свободна!... казваше началникътъ на зли-долската стража.

— Тоя гръмъ ще разбуди и другитѣ наши братя въ стрѣмската долина и ще имъ науми длъжностьта: тѣ ще грабнѫтъ оръжие и ще се опълчѫтъ противъ общий душманъ, каза другъ.

— Отъ тука ний заповѣдваме на цѣлата долина... нека само се покажѫтъ тиранитѣ: на матруша ще ги направимъ.

— Ни единъ нѣма да оставимъ, майка имъ стара! изрева Иванъ Боримечката, като продължаваше да брише съ шапка зачървенѣлото си мокро лице.

Защото гигантътъ, който изнесе топа, бѣше наший старъ познайникъ — Боримечката; джепането бѣ изнесла жена му. Тѣ още прѣди мѣсецъ бѣхѫ се прѣмѣстили въ Клисура, по работа, и увлѣкли въ революцията.

Палячътъ на фитиля се готвѣше да почне работата си.

— Чакай, Дѣлчо, да се не исплашѫтъ женорята и дѣцата, да се обади пó-напрѣдъ, каза Нягулъ абаджията.

— Харно кажешъ, отзовахѫ се други, да пратимъ протогеръ да вика изъ града, защото има тежки жени...

— Кѫдѣ ще пращаме въ града, да се губи врѣме? отъ тука нѣкой да извика, дѣто е съ по́-гърлястъ гласъ всѣки ще чуй.

— Боримечката! Боримечката! извикахѫ нѣколцина, които познаваxѫ страшната сила на дробоветѣ му.

Боримечката прие на драго сърдце новата мисия. Той попита какво трѣба да каже, запомни го хубаво, и отиде на срѣщната височина, по́-близо до града. Па се изправи тамъ въ всичката си гигантщина, напънѫ гѫрдитѣ си напрѣдъ, дигнѫ глава на-нагорѣ, раствори широко челюсти и викнѫ проточено:

— Хора бре! Да знайте, че ще пукаме топче́то, за да го опитваме, майка му стара... та да се не плашѫтъ женитѣ и дѣчурлигата, ама рахатъ да си бѫдѫтъ!.. Читаци нѣма никакъ сще... Не се видѫтъ читаци, майка имъ стара!

Той повтори това съобщение още нѣколко пѫти, прѣзъ една минута почивка. Балканскитѣ екове отговорихѫ на тоя силенъ гласъ. Той проникнѫ и въ всѣка кѫща на града. Слѣдъ като се даде това успокоително прѣдупрѣждение на домочадията, прѣстѫпи се до работа. Дѣлчо сѣкнѫ огънь, запали голѣмъ късъ прахань, забучи го на единъ дългъ прътъ и приближи къмъ гѫзера на топа. Праханьта се распаляше и пушеше; сини облачета димъ се извиваxѫ изъ въздуха... Въ трепетно ожидание на гърмежа възстанницитѣ поотбѣгнахѫ надалечко, други лѣгнахѫ въ окопитѣ, за да не видѫтъ нищо, нѣкои даже си запушваxѫ ушитѣ съ пръсти и замижахѫ. Нѣколко секунди минахѫ въ ужасно, неизразимо напрежение на нервитѣ... Синиятъ димъ сé се пушеше надъ фитиля, но не успѣваше да го запали. Сърдцата бияхѫ до пукване. Това мѫчително състояние ставаше нетърпимо... Най-послѣ, по фитиля прифърча бѣло пламъче, запуши се и

Па се исправи тамъ въ всичката си гиганщина, напънж гърдитѣ си напрѣдъ, дигна глава на нагорѣ, раствори широко челюсти и вякна проточено:

(Стр. 384).

той, и веднага топътъ издаде нѣкакъвъ немощенъ, сърдитъ, дрезгавъ звукъ, като кога чупишъ суха дъска, нѣщо прилично на остра кашлица, и се покри съ гжстъ облакъ димъ...

Отъ тая кашлица топътъ се цъфнж, а джепането си исхрачи само нѣколко раскрача далечъ... Мнозина отъ налѣгалитѣ възстанници даже не чухж гърмежа му...

Нѣкой си, на смѣхъ или наистина, каза, че той билъ земалъ тоя шумъ, за шумъ излѣзълъ изъ нецензурния каналъ на Ивана Боримечката...

Тоя нещастенъ резултатъ извади на явѣ недостатъцитѣ на артилерията. Прочее, прибързахж та поправихж другитѣ топове, като ги стѣгнахж яко и на гжсто съ желѣзни обржчи, и вжжа, а нѣкои и изъ вжтрѣ облѣкохж съ тенекия. Още тоя день искарахж по два топа на всѣко укрѣпление. напълнихж ги силно, закрѣпихж ги на кола, заковани здраво за земята и ископахж задъ тѣхъ дупки за палячитѣ на фитилитѣ. Всѣки топъ бѣ назначенъ да послужи само за единъ пжть и въ извѣстна, опрѣдѣлена посока да гръмне.

Нека прибавимъ, че забравихж да обадьтъ въ града, че топчѐто „пукнало“ вече. Така щото, бѣднитѣ жени и бабички чакахж до вечерьта съ памукъ въ ушитѣ, да заечи въздуха и потреперьтъ стъклата отъ гръма.

XXVII.

Испитъ.

Огнянов бѣше сега на едно отъ въсточнитѣ укрѣпления, направено на една височина между Зли-Долъ и Стара-Рѣка. Това укрѣпление бѣше еднакво стратегическо съ Зли-Долското, но то имаше това прѣимущество, че отъ него се виждаше часть и отъ Стрѣмската долина, която се зеленѣеше далеко на истокъ, задъ голитѣ хълмове, въ дълбината. Защитницитѣ на това укрѣпление, трийсетина на брой, разоблѣчени и по ржкави, поради силната жега, се щурѣхж

насамъ-нататъкъ, съ угрижени и оцапани лица. Унинието владѣеше тукъ, както и въ другитѣ укрѣпления.

Огняновъ, облѣченъ въ въстанически дрѣхи, съ неизбѣжнитѣ два револвера на кръста, бѣше се качилъ сега на насипа на окопа, та гледаше съ бинокла въ долината. Той гледаше, именно, нѣкакъвъ синь димецъ, който нѣкои бѣхж зели за ожидаемия пожаръ.

Огняновъ отпуснж бинокла, слѣзна отъ насипа и избъбра мрачно:

— Не е; вжглища горѫтъ въ Срѣдня-Гора.

Въ тоя мигъ той забѣлѣжи Боримечката, който идеше насамъ и караше едно лице, което не принадлѣжеше на укрѣпленията. То бѣше дребно човѣче, българинъ, съ тжпоумна уплашена физиономия, въ потури и салтамарка ожулени и съ шарена турба на гърба.

— Шпионинъ! каза Боримечката, уловихме го изъ дола. Испитвахме го сѣкакъ... мълчи, като галфонъ. Какво заповѣдашъ да го сторя?

Неволна усмивка заигра по лицето на Огнянова: Той позна Рачка Иръдлето.

Рачко бѣше вчера оставилъ Бѣла-Черква и тръгналъ за Рахманлари да кърпи турчата, свободно занятие, въ което намирахж оскуденъ поминъкъ мнозина още сиромаси бѣлочерковчани. По простотата си, той не бѣ разбралъ още, нито какво се готви въ Бѣла-Черкова, нито какво става насамъ, за това биде много очуденъ, когато въ Рахманлари, вмѣсто да приеме поржчки за кърпежъ на дрѣхи, прие нѣколко кърпела по гърба отъ раздраженитѣ турча и биде испѫденъ съ най-неделикатни псувни. За да се не върне назадъ пакъ съ праздни ржцѣ, той рѣши да иде въ Клисура, остала на близо. Появяването обаче на турско конно отдѣление, го подплаши и той улови дола на Стара-Рѣка, та отъ тамъ да влѣзе въ Клисура. Така попаднж въ ржцѣтѣ на прѣднитѣ стражи.

— Какво диришъ тждѣва, бре? попита Огняновъ.

Въ тоя мигъ той забѣлѣжи Боримечката, който идеше насамъ и караше едно лице, което не принадлѣжеше на укрѣпленията. *(Стр. 386).*

Рачко, който до сега бѣше обезумѣлъ отъ уплашване прѣдъ видъ на толкова въоржжени хора, (които той бѣ зималъ за хайдути) сега се поокопити. При всичко че имаше ненриятно въспоминание отъ Огнянова, той му стоеше, като свой човѣкъ, като приятель между тие странни хора... Языкътъ на Рачка се развърза и той криво-лѣво расправи му одисеята си.

Бойчо съ удоволствие чу, че той вчера е оставилъ Бѣла-Церква.

— Какво има въ Бѣла-Церква?

— Нищо, нищо, слава Богу, нищо...

Това „нищо" прободи Огнянова, като съ шишъ.

— Не лъжи, право да казвашъ!

— Нѣма нищо, ти рахатъ да бждешъ, нищо нѣма.

— Какъ, нищо тамъ не става ли?

— Вѣрвай Бога, нищо... искашъ ли да ти се закълнж?

— Тоя дръвникъ нищо не знае, помисли си Бойчо съ негодование; — дали пъкъ не крие, дали наистина, не е пратенъ отъ турцитѣ?... Какъ само той да проникне тука, а други неможе!

И той го пронизваше съ огненния си погледъ.

— Слушай, право обаждай, че щж накарамъ да ти сплѣскатъ главата на единъ камъкъ... каза Бойчо съ внезапно зачървенѣло отъ гнѣвъ лице.

— Не, ти го остави на мене, даскале, намѣси се Боримечката, мень ми трѣбва главата му: азъ щж ж откъснж съ ржка и ще ж натъпчимъ въ вашия топъ, та да иде чакъ на Рахманлари да обади на турцитѣ какво е видѣла...

И исполинътъ впиваше алчно очи, като соколъ, въ дребния Рачка.

— Всичко, всичко щж кажж... избъбра уплашенъ Рачко.

— Помни какво ти казахъ, рѣче Огняновъ.

— Помнж, помнж. азъ ти казвамъ, че помнж...

*

— Вчера ли, наистина, излѣзе изъ Бѣла-Черква?
— Вчера, вчера. Слънцето бѣше хей тамъ ей.
— Какво имаше тамъ?
— Нищичко нѣмаше, рахатъ си бжди.
— Ти защо остави Стефчова?
— Той ме испжди, Господь да го убий... Да ме не викатъ Рачко Пръдлето... Човѣкъ само за една честь на тоя свѣтъ...

Огняновъ му махнж да прѣкъсне.

— Ти вчера прѣди да тръгнешъ, кого видѣ въ Бѣла-Черква?... Видѣ ли Соколова?

— Видѣхъ го, вчера не, — завчера, влазяше у тѣхъ си съ нѣмеца.

— Нѣкаква гюрултия нѣмà ли?
— Нѣмаше нищо.
— Или турци да дойджтъ?
— Нѣмà нито едно куче.
— Не затваря ли нѣкого беятъ?
— Не съмъ чулъ.
— Та всичко мирно?
— Азъ ти казвамъ, ти мене вѣрвай...
— Какво приказватъ тамъ хората?

Харно приказватъ хората...

— Какво харно?

— Всѣки си гледа работата... напримѣръ, азъ... човѣкъ съмъ съ кжща и челядь, нарамихъ торбата и хайде на работа, по селата... ама ще кажешъ срамъ — не е срамъ, графе: Рачко Пръдлето си е пакъ той, на честьта си... Защото човѣкъ защо живѣй, да прощавашъ? За красно име на тоя свѣтъ...

Бойчо си сключи ржцѣтѣ злобно.

Той бѣше така женденъ да ископчѣе изъ устата на тоя простакъ какво-годѣ нищожно свѣдение за нѣкакво блиско движение въ Бѣла-Черква.

Но слѣдъ още единъ безполезенъ опитъ, той се убѣди,

че нищо не може да узнае, по простата причина, че Рачко самъ нищо не е разбралъ, и още, че наистина, нищо нѣма въ Бѣла-Черква.

— Какво ще правишъ, Иване? попита Огняновъ, като видѣ Боримечката че бъркаше въ торбата на плѣпника.

— Тия ножици не ще ли трѣбатъ, или азъ съмъ волъ? каза Иванъ, като извади една по̀-голѣма ножица и една по̀-малка, и единъ сгънжтъ желѣзенъ аршинъ.

— Що ще чинишъ съ тѣхъ? Ще му рѣжешъ ушитѣ ли?

— За топчѐто, майка му стара... нали трѣба джепане? И Боримечката изви голѣмата ножица и ѫ раздвои на двѣ части. Послѣ всѣка часть напнж на колѣното си и желѣзото чатнж звънливо и въ всѣка ржка останж по половина отъ всѣка половина. Аршина той начупи просто съ ржцѣ, като че чупи клечки. Па, като се извърнж къмъ плѣнника, каза му: — Па помни, ако пзлѣзешъ нечистъ челѣкъ, и твоята глава щж извиж и щж ѫ откъснж, па да натъпчимъ съ неѫ топа! и той изглеждаше страшно малката главичка на бѣлочерковчанина, която би влѣзла въ устата на топа...

— Иване, ти си иди на Зли-Долъ, а тоя ще остане тука. Той не е шпионинъ, само е голѣмъ будала...

Като чу, че страшния Боримечка го отпращатъ, Рачко си въздѫхнж и се поослободи.

— Азъ, графе, да прощавашъ, могж и да покърпѫ тия панти... Азъ, като бѫде за работа... отъ работа срамъ нѣма, и човѣкъ когато е съ честьта си...

— Кои тия панти? попита го строго Огняновъ.

Рачко сниши гласа си повѣрително:

— Тия, хайдутитѣ, да пази Господь, щѣхж да ми испиѭтъ кръвчицата... и той показа съ око бранителитѣ на укрѣплението.

— Турете тогава да работи на окопа! извика Огняновъ къмъ тѣхъ и отминж.

XXVIII.

Духътъ въ укрѣплението.

Единъ десетникъ приближи до Огнянова.

— Що има, Марчевъ?

— Работата не ѫ бива, пошушнѫ десетникътъ: въ укрѣплението се вмъква деморализация.

Огняновъ се начумери.

— Оня, който обезсърдчва другитѣ, ще бѫде наказанъ съ смъртъ, тазъ минута! каза той раздражено. — Кои забѣлѣжи ти, Марчевъ?

Десетникътъ му назова четирма души.

— Извикай ги!

Обвиненитѣ се явихѫ. Тѣ бѣхѫ възрастни хора — абаджии и търговци.

Огняновъ ги устрели съ погледъ и попита:

— Вие ли, господа, развращавате момчетата?

— Никого не развращаваме ние, отговори сърдито единъ отъ тѣхъ.

— Вие знаете ли такова поведение въ такъвъ критически часъ какъ се наказва?

Тѣ нищо не отговорихѫ. Но това мълчание изражаваше повече упоритость, отъ колкото стресване.

По челото на Огнянова се изписа внезапенъ гнѣвъ, но той го одържа и каза спокойно:

— Идете си на мѣстата, господа... Ние дигнахме революция, и сега е късно да се раскайваме... Ние ще срѣщаме врага тука, и кѫдѣ Клисура никой не трѣбва да поглежда... Вие ще запазите кѫщята си и фамилиитѣ си, не като идете въ неѭ, а като стоите извънъ неѭ! Молѭ ви, не ме туряйте въ трудно положение...

Възстанницитѣ не си отиваха.

Огняновъ ги изгледа смаянъ. Очевидно, това бѣше единъ протестъ.

— Какво имате да кажете още?

Възстанницитѣ се спогледахѫ, послѣ единъ отъ тѣхъ каза:

— Ние не сме биле за това нѣщо.

— Азъ пушка въ живота си не съмъ хваналъ, добави другъ.

— Та кой е хваналъ? каза трети.

— Ние кръвь неможемъ да лѣемъ...

— Страшливи ли сте? попита Огняновъ, като мислѣше съ тоя въпросъ да ги засрами.

— Не е грѣхота, ако кажемъ...

— Страхуваме се, да! каза злобно първиятъ.

— Ние имаме челядь.

— Не сме намѣрали живота си на пѫтя, прибави единъ отъ по́-смѣлитѣ, доста ядосано.

— Вашиятъ животъ и вашитѣ челяди и вашитѣ кѫщи сѫ нищо прѣдъ освобождението на България, а главно, прѣдъ честьта на България! извика Огняновъ съ растреперанъ гласъ. Азъ ви пакъ молѭ, да не показвате малодушие и да ме не карате да зимамъ крайни мѣрки спрямо васъ...

— Ние съ пушки и съ бунтове не сме боравили. Пустни ни.

Огняновъ видѣ, че съ благи думи не ще може да побѣди упорството имъ... Нему му прикипяваше, но той се силѣше да не избухне. Той разбра съ горесть, че само едно дълбоко отчайване и ужасъ прѣдъ борбата, придаваше на малодушнитѣ тая смѣлость и рѣшителность да се признаѫтъ прѣдъ самия си началникъ, високо, за страшливи, безъ да се чървѫтъ отъ срамъ.

Отъ това признание до паническото бѣгство оставаше само една крачка. Той рѣши да дѣйствува безпощадно.

Не трѣбваше заразата да се остави да прѣхване и осталитѣ до тоя краенъ степенъ. Дисциплината прѣди всичко.

— Господа, ще се покорите ли на длъжностьта си, или не? попита ги рѣшително.

И той чакаше съ мраченъ погледъ и съ раступано сърдце отговора имъ.

Въ тоя мигъ ненадѣйни викове се чухж отдирѣ му. Той се извърнж и видѣ недалеко на полянатa, че Боримечката гонѣше единъ циганинъ. Другитѣ възстанници се натрупахж да гледатъ, и съ раздирателни викове насърчавахж Боримечката, който, при всичкитѣ си гигантски крачки, не успѣваше да стигне босия и лекъ циганинъ... Нѣкои даже замѣрихж съ пушкитѣ, но Огняновъ ги спрѣ. Очевидно, бѣжанецътъ бѣше се таилъ до сега въ Клисура и се бѣше помжчилъ да избѣга и да се спаси въ нѣкое турско село. Циганитѣ, които въ първитѣ дни бѣхж успѣли да избѣгнжтъ, бѣхж първитѣ, които занесохж на турцитѣ вѣсть за възстанието въ Клисура и подробности за разположението на бранителитѣ. По природа и по интересъ, тѣ се явяваxж вѣрни съюзници на турцитѣ, и тукъ, и другадѣ, въ подобни случаи... Боримечката продължаваше да гони циганина, като правѣше грамадни скокове и летѣше, като една стихия... Но циганинътъ зимаше прѣднина надъ него и тѣ сé повече и повече се отдалечаваxж отъ укрѣплението... Сега и съ крушумъ бѣше мжчно да се бие циганина. Изведнажъ той се спрѣ смаянъ: отпрѣдѣ му се зададохж двама възстаници отъ далеглед-ната стража и той се намѣри между два огъня. Въ сжщата минута Боримечката стигнж до него, сграбчи го въ устрема си и се повали съ него на земята. Отъ укрѣпленията се раздадохж весели викове... Послѣ замахаxж:

— Тука! тука!

Боримечката, озлобенъ и ядосанъ, подкара циганина насамъ, като го обсипваше съ ураганскu попръжни, които стигахж ясно до укрѣплението.

Скоро бѣжанецътъ бѣ доведенъ.

Възстанницитѣ го заобиколихж. Свирѣпи чувства

оживихѫ осърнѫлитѣ имъ лица. Циганина го познавахѫ всичкитѣ. Той бѣше се вече два пѫти опитвалъ да избѣгне изъ Клисура, първи пѫть съ нѣкаква тайна поржчка до рахманларци, дадена нему отъ задържания въ града турчинъ — отъ конака, но бѣше наказванъ само съ по-строгъ затворъ. Сега вече нито дума можеше да бѫде за пощада.

Началникътъ на укрѣплението се обърнѫ къмъ десетника си и нѣколко врѣме тихо се съвѣщаваѫ.

— Да, да, довърши Огняновъ; всѣко снисхождение и милость сѫ врѣдни сега. Малко виждане на смъртъ може да посвикне страшливитѣ да ѭ гледатъ по-смѣло... Но трѣбва отъ военния съвѣтъ да дойде прѣсѫдата. Марчевъ, иди завчасъ на Зли-Долъ и изложи работата... Моето мнѣние и просба е смъртно наказание да бѫде. По-скоро...

Десетникътъ тръгна.

Огняновъ се обърнѫ строго къмъ единъ възрастенъ възстанникъ.

— Чичо Марине, тури тоя циганинъ подъ стража.

Послѣ се обърнѫ къмъ други двама по-млади:

— Момчета, отведете тѣхна милость, поплювковцитѣ, на оня край, земете имъ пушкитѣ, и ги пазете подъ стража, до втора заповѣдь.

Деморализиранитѣ четире възстанника, прѣблѣднѣхѫ, но се покорихѫ и тръгнахѫ напрѣдъ, къмъ мѣстото на ареста си.

XXIX.

Едно кръщение.

Огняновъ заходи назадъ-напрѣдъ край окопитѣ, развълнуванъ. Лицето му, твърдѣ измахнѫто, се набразди отъ черни мисли.

Той се отби къмъ единъ купъ възстанници, които усърдно копаяхж новиятъ окопъ, погледнж машинално къмъ тѣхъ, безъ да забѣлѣжи приятелското ухилване на Рачка, качи се пакъ на насипа, гледá на истокъ съ бинокла си, и съ още пó-заледени чърти на лицето слѣзнж и отиде на първото си мѣсто.

— Що за народъ, що за народъ! бъбрѣше си той. Завърнж се Марчевъ.

— Смъртна прѣсжда! каза той запъхтѣнъ.

— Военния съвѣтъ се произнесе?

— Да, смъръть, безъ отлагане! приложи високо Марчевъ, послѣ пришъпнж нѣщо ниско.

Огняновъ клюмнж задоволително.

Думитѣ: „смъръть, безъ отлагане“, се чухж и пó-надалеко: тѣ се зашъптѣхж и отъ възстанницитѣ и минахж до жгъла, дѣто стояхж арестованитѣ.

Одевѣ блѣдни, тѣ сега побѣлѣхж, като стѣна.

Тѣ сега разбрахж, че тукъ се не вшутяватъ. Изъ единъ пжть военниятъ съвѣтъ имъ се изпрече като нѣщо ужасно, грандиозно, неумолимо, като сждбата. На това мѣсто само Богъ бѣше пó-голѣмъ отъ него.

Единъ възстанникъ се приближи до Огнянова:

— Арестованитѣ се каижтъ и молжтъ за прошка.

Огняновъ отговори сухо:

-- Прѣсждата излѣзе, късно е сега...

Послѣ прибави къмъ него повѣлително.

— Брайковъ, земи още Нягула, и Благоя, и Искрова и отведеге четворицата души въ оная долчина, за да истеглжтъ наказанието си. Прѣсждата на военния съвѣтъ трѣбва точно да се испълни.

Брайковъ, доста слисанъ и смутенъ отъ всичко това, отиде да испълни заповѣдьта на началника на укрѣплението.

Ни единъ гласъ вече не се обади за защита на осжденитѣ... Никой не желаеше да мине за солидаренъ съ

тѣхъ... Сѣки чувствоваше, че животътъ му зависи сега отъ волята на военния съвѣтъ, единственъ сждия, и безапелационенъ.

Осжденитѣ възстанници, карани отъ други четворица, минахж прѣзъ срѣдъ укрѣплението и се спуснахж по сипея въ долчината.

— Закарайте и циганина тамъ! извика Огняновъ.

Послѣ тихо даде нѣкакви наставления на десетника си, който сжщо се спуснж подиръ другитѣ.

Лобното мѣсто бѣше една влажна и зелена усойка, изъ която къркаше малка баричка. Отвредъ почти сипеи и брѣгове. Огняновото укрѣпление се нахождаше на връха на западния. Възстанницитѣ се бѣхж навалили да гледатъ отъ тамъ на екзекуцията.

Отъ лѣво на баричката стърчеше единъ джбъ, на половина изсушенъ отъ устрелъ на мълния.

Двама възстанници най-напрѣдъ заведохж циганина при дървото, распасахж му чървения поясъ и го вързахж за дънера.

Ужасътъ бѣше сковалъ устата на нещастника. Кръвь потече отъ попуканитѣ му устни.

Не далеко, до брѣга, стояхж четворицата други осждени: тѣ очакваxж своя редъ. Скотски ужасъ бѣ обезобразилъ чъртитѣ имъ.

Марчевъ извика:

— Доведете ги тука и тѣхъ!

Осжденитѣ потеглихж на самъ. На трима се приплетохж краката, та вардачитѣ имъ ги хванахж подъ мишници и ги доведохж до мѣстото, дѣто заржча́ десетникътъ.

Марчевъ ги нареди на десеть раскрача растояние отъ вързания циганинъ... Вѣроятно, за да присжтствуватъ по́-отблизо на страшното зрѣлище, което слѣдъ малко и тѣ щѣхж да даджтъ на другаритѣ си възстанници, натрупани на върха на яра.

Тѣ бѣхж оставени невързани. Но ужасъ бѣ парализиралъ силитѣ имъ, та нито имъ минуваше прѣзъ ума мисъль за бѣгане. То, дѣйствително, бѣше немислимо.

Една минута гробно мълчание.

Марчевъ извика високо и тържествено:

— Мехмедъ циганинътъ, отъ Клисура, по причина на троекратно опитване да избѣгне изъ затвора, съ гнусната цѣль да служи на неприятелитѣ на България, е осѫденъ отъ Върховния Съвѣтъ на смъртно наказание, за примѣръ на други подобни прѣдатели! Послѣ се обърнж къмъ осѫденитѣ възстанници:

— Господа, обърнете се право срѣщу Мехмеда...

Тѣ сторихж това, като автомати.

— Дайте по пушка на сѣки едного отъ тѣхна милость...

Възстанницитѣ, развълнувани вржчихж пушкитѣ си. Осѫденитѣ ги поехж, съ оглупѣли отъ смайване лица.

— Опушнете тогова сега, де, по моята команда: едно, двѣ, три!..

Гръмежъ растресе яроветѣ и облакъ димъ покри четворицата души.

Циганинътъ стоеше правъ, както си бѣ вързанъ на дървото. Ни единъ крушумъ не бѣ го улучилъ. Стрѣлячитѣ, вѣроятно, не бѣхж въ него мѣрили. Но той приличаше на мъртвецъ.

— Срамъ, господа! извика Марчевъ гнѣвно, — втори пѫть!

И той повтори командата си. Пушкитѣ пакъ гръмнахж... Циганинътъ клюмнж и провѣси рѫцѣ на долу.

Отъ връха изрѫкоплѣскахж.

— Вашето наказание въ това се състоеше, да се кръстите въ кръвьта, господа, за тоя пѫть. Благодарете на великодушието на Огнянова и на милостьта на военния съвѣтъ.

Когато четворицата разбрахж, че сж спасени, тѣ

загледахѫ плахо и нѣкакъ-си, като хора, които се събуждатъ отъ единъ тежъкъ сънь.

Една усмивка отъ щастие едвамъ проби ледножълтата кора на лицата имъ, която имъ бѣ прилѣпилъ страхътъ...

Нови радостни ржкопкѣскания се раздадохѫ отъ укрѣплението.

XXX.

Стрѣмска долина пламнала!

— Чудно, чудно... Необяснимо... Ужасно! И до тоя часъ още нищо... Какво правѭтъ тѣ? какво върши Бѣла-Черкова? Мълчѫтъ, като умрѣли... Мълчѫтъ..! Ужасно мълчание! страшно... Не смѣѭ да помислѭ, че тамъ сѫ сгърнѫли ржцѣ и благоразумствоватъ... Дали не казва право, самата истина, тоя идиотъ? Но тамъ е Соколовъ, тамъ е Поповъ, тамъ е редакторътъ... Тамъ сѫ моитѣ соколи... Испитани момци, горещи глави. Какво чакатъ? или менъ чакатъ? но ако се не явѭ, или пукнѫ азъ, нѣма ли да правѭтъ нищо? или сѫ глухи и слѣпи та не виждатъ! Клисура, възстанѫла, Копривщица възстанала, Панагюрище възстанало, Срѣдня-Гора пламти! Само Стрѣмска долина спи! Или се е пакъ случило нещастие? или нѣкакво извънредно прѣпятствие? Но това е невъзможно! Ако Бѣла-Черкова не може да възстане, тя може да прати поне една чета отъ десетина души, макаръ... Тя може да ободри другитѣ... Но тя стои, стои!.. Всичкитѣ извѣстия подтвърждаватъ това... А такива страшни въодушевления!.. Такива сериозни приготовления бѣхѫ... Дали́ сѫщото вършатъ и другитѣ мѣста! Поразия, проклятие Божие виси надъ България тогава!..

Съ тие мрачни мисли, Огняновъ, прѣдрѣшенъ, като турчинъ, вмѫкваше се днесь прѣдпазливо изъ дола на Стара-Рѣка въ Стрѣмска-Долина.

Както знаемъ, на 20 априлий, той минуваше прѣзъ Клисура, за да иде на Бѣла-Черква, съ намѣрение да ѭ повдигне, щомъ удари часътъ на общото ставане. Часътъ удари, обаче, оня сѫщи день за Клисура. Заваренъ отъ бунта въ минутата на страшно душевно страдание, той слѣпешката се хвърли въ него, та да заглуши болкитѣ си въ вихъра на борбата и да намѣри смъртьта между борцитѣ за свободата на отечеството. Неприятелтъ обаче, се не подаваше. Съобщенията на Клисура съ долината бѣхѫ прѣкъснѫти. Огняновъ прѣкара петь денонощия въ укрѣпленията, въ кипяща дѣятелность по организиране отбраната, измѫчванъ отъ нетърпѣние да приеме извѣстие, че пламнала и Бѣла-Черкова... Огняновъ съ сърдце облѣно съ кръвь проклинаше случая, който го докара въ Клисура... Той виждаше какъ страшно влияеше на духа на въстанницитѣ и това зловѣщо мълчание, какъ то опропастяваше движението. Той напраздно се силеше да ободри другаритѣ си и имъ се божеше, че на всѣка минута очакваше да въстане Бѣла-Черква, а слѣдъ неѭ и другитѣ. Най-послѣ, и той хвана да губи надѣжда и съ ужасъ прѣдвидѣ катастрофата на Клисура, както и на революцията. Тогава се рѣши на едно смѣло до безумство прѣдприятие: да се промѫкне до Бѣла-Черкова прѣзъ развълнуванитѣ турски населения и да ѭ повдигне.

Той се излагаше на страшенъ рискъ и примеждия. Но повдигането Бѣла-Черква щеше да хвърли искрата на въстанието и въ другитѣ готови за въстание мѣста, на длъжъ по политѣ на Стара-Планина. И тогава силитѣ на турцитѣ бѣхѫ раздѣлени, Клисура спасена, пожарътъ разширенъ и кой знае? революцията тържествуваше!... Много велики прѣврати въ историята се длъжѫтъ на най-нищожнитѣ обстоятелства... Прочее, резултатътъ заслужваше риска. И подвигътъ бѣ намѣрилъ человѣка си.

Бѣше вече обѣдъ, когато гой се озова въ самата доли„ Тя бѣше сега въ пъленъ разцвѣтъ, плувнала въ

сѣнки и зеленини. Кристални поточета бѣгахѫ изъ моравитѣ и изъ между кичаститѣ дѫбови горици. Въздухътъ наситенъ съ розови благоухания, като будоара на една царска фаворитка. Тукъ долината особенно подъ лазурното небе и радостно сияние на слънцето бѣше засмѣна и въсхитителна, като земенъ рай. Но тя не привлѣче вниманието на пѫтника, той не видѣ нищо отъ това...

Той би прѣдпочелъ да ѫ видѣше въ пламъци.

Пѫтьтъ му минуваше прѣзъ турското село Рахманлари, най-блиското до Клисура. Той безстрашливо го приближи. Кога минуваше между гюловитѣ градини на края, спрѣхѫ го нѣколко въоржжени турци, тѣ бѣхѫ стража.

— Отъ кѫдѣ идешъ, брате?

— Отъ Алтѫново.

— За на кѫдѣ!

— За Ахиево... Татъкъ мирно ли е?

Ахиево бѣше турско село, най-ближно до Бѣла-Черква.

— Слава Богу, татъкъ е мирно.

Огнянову се сви отъ болка сърдцето.

— Ти пó-добрѣ остани въ село. Утрѣ ще биемъ Клисура.

— Да видѫ... сбогомъ!

И Огняновъ влѣзе въ селото.

Той найде улицитѣ сега извънредно оживлени. Изъ тѣхъ сновѣхѫ купове турци, набучени и нашръхнѫли съ орѫжия. Кафенетата бѣхѫ натъпкани сѫщо; бакалницитѣ пълни, ханътъ пъленъ. Очевидно, тукъ имаше нѣколко стотинъ души, пришле отъ околнитѣ села, за да нападнѫтъ Клисура. Рахманлари бѣше сборниятъ имъ пунктъ. Обхванѫтъ отъ страшни прѣдчувствия за сѫдбата на Клисура, Огнянову сé се искаше да добие пó-положителни свѣдѣния за Бѣла-Черква; сé му се вѣрваше, че може, на послѣдния часъ, да е станала... Съ тая цѣль помисли да влѣзе въ хана, що го държеше единъ бѣлочерковченинъ. Но се убоя отъ нѣкаква подлость и не влѣзе. Той тръгнѫ

напрѣдъ, като дирише съ погледъ при коя група турци да се приближи. Случайно заминѫ покрай мечета. Видѣ че и вѫтрѣ бѣше пълно. На вратата му се тълпѣхѫ навалякъ богомолци, и нови прихождахѫ още на рояци. Имаше тамъ нѣщо извънредно. Огняновъ разбра, че ходжата трѣба да държи проповѣдь, за да подкладе още фанатизма на тия свирѣпи тълпи. Неодолимо любопитството го облада, та се мушнѫ между богомолцитѣ. Той не се излъга: въ сѫщата минута проповѣдникътъ се покачваше на дървеното одърче, което има значение на амвонъ въ турскитѣ храмове. При освѣтлението Огняновъ добрѣ забѣлѣжи, че той не бѣше обикновения селски ходжа, а софта, вѣроятно дошълъ отъ К., и нарочно.

Тишина си веднага въцари.

Софтата захванѫ тържествено:

— Правовѣрни! Едно врѣме, въ славното царуване на нашитѣ велики султани, свѣтътъ треперѣше отъ името на османлиятъ. Въстокъ и западъ му се покланяхѫ, моретата му пращахѫ дарове, кралюве и кралици се простирахѫ и лижахѫ свещенния прахъ прѣдъ трона на калифа. Великъ бѣше тогава аллахъ и неговиятъ святъ пророкъ Мохамедъ. Както се види, много грѣшихме прѣдъ Бога, пиянствовахме и блудодѣйствовахме, братувахме съ нечестивитѣ и приехме тѣхнитѣ закони. И ето, Богъ ни остави да бѫдемъ поругание на поруганитѣ и стѫпкани отъ потѫпканитѣ... Ей аллахъ, аллахъ! Прати ни огненния мечь на ангела Асраила да облѣемъ въстокъ и западъ съ кръвьта на твоитѣ врагове! да зачървимъ моретата и да прославимъ небесата... Ето моето слово, правовѣрни! наточете ножоветѣ, пригответе всеоръжията си съ молитва и бѫдето готови, защото вече удари часътъ да омиемъ срама си съ кръвьта на гявуритѣ, прѣдъ единия и великия Богъ на исляма...

Въ тоя духъ и съ тоя витийски начинъ ораторътъ захванѫ рѣчьта си... Той я продължи дълго врѣме, при

напрѣгнѫтото внимание и пламтение погледитѣ на стотини богомолци.

— Ето какво се върши тука, каза си той, като недочака и излѣзе на улицата; значи, слуховетѣ за тия проповѣдници биле истинни. Ний проповѣдвахме .възстание противъ турското правителство; тѣхнитѣ апостоли пропо-вѣдватъ истрѣблението на българския народъ! Значи, борба ужасна ще имаме, борба на народъ съ народъ, да се не лъжемъ вече... Българската земя е тѣсна за двѣтѣ племена... Нека бѫде така... Нѣма връщание!.. Жребият на България е хвърленъ! Но Боже! Боже!.. Какъ се захваща нашата свята, въждѣленна революция! Покрий България!..

И той пакъ захванѫ да се расхожда на площада. Молитвата се свърши и богомолцитѣ заизлазяхѫ на площада; образувахѫ се малки групи, които оживлено гълчахѫ подъ впечатлението на проповѣдьта. Огняновъ приближи до една отъ тѣхъ и се вслуша въ разговоритѣ. Той разбра какво бѣше положението сега. Клисурското възстание най-напрѣдъ било испоплашило турското население отъ околнитѣ села, защото то помислило, че русска войска дошла въ Клисура... Подъ удара на тоя страхъ то се наканило да вдига семействата си и да се спасява съ бѣгание. Скоро, обаче, отъ турци, успѣли да се измъкнѫтъ невредими отъ Клисура, както и отъ неумѣлостьта на самитѣ възстанници, то разбрало, че има работа съ прости раи, абаджии повечето, и нѣколко даскали, и това му повърнѫло всичката дързость и самоувѣренность. То рѣшило безъ да чака военна помощь, самó да се расправи съ Клисурци. Огняновъ разбра още че Рахманларци сѫ направили искусни рекогносцировки и сега положението и силата на сѣка стража приблизително сѫ познати на непиятеля. Утрѣ очаквахѫ Тосунъ-бея отъ К., съ нови полчища башибозуци, и щѣхѫ незабавно да ударѫтъ на възстаналия градъ.

Тия раскрития привождахѫ въ трепетъ Огнянова. Той сега още по́-силно съзна необходимостьта да се ускори възстанието и въ другитѣ български градове.

Трѣбваше да се прѣвари Тосунъ-бей.

Той се запѫти на истокъ.

Той минѫ безбѣдно турското село Текия. При западния му входъ стоеше стража, знакъ че отъ къмъ истокъ нѣма опасность... Той и тукъ забѣлѣжи силно движение. И тукъ се очакваше появлението на Тосунъ-бея, за да се присъединѫтъ къмъ неговата орда.

— Въ Бѣла-Черкова, въ Бѣла-Черкова! По́-скоро!... Трѣба Тосунъ-бей по́-напрѣдъ да се удари въ желѣзнитѣ гѫрди на моята Бѣла-Черкова... А това ще стане, охъ, то ще стане, щомъ азъ пристигнѫ... Съ единия Редакторъ само щѫ обявѫ възстание и слѣдъ половина часъ петстотинъ души щѫ имамъ подъ знамето. Тя ще пламне, или отъ възстание, или пъкъ отъ пожаръ... Напрѣдъ! напрѣдъ! Боже дай ми крила...

И Огняновъ хвърчеше къмъ Бѣла-Черкова. Той чувствоваше, че още два-три часа ходъ — и ще зърне отъ далеко бѣлитѣ комини на града и пирамидовидния фронтонъ на черквата. И сърдцето му тупаше отъ безумна радость...

Не далечъ отъ селото, което останѫ задъ него, пѫтьтъ му се спуснѫ въ единъ сѣнчастъ долъ, който прѣсичаше равнината Кога се намѣри въ дола, той зачу мѫтни звукове отъ тѫпани и зурни. Вѣроятно, свадба ставаше въ нѣкоѐ турско село, и твърдѣ безврѣменна, по всѣка очевидность. Но скоро всичко утихнѫ и той забрави това. Като възлизаше по срѣщния брѣгъ на дола, тѫпанитѣ и зурнитѣ пакъ екнахѫ, твърдѣ наблизо прѣдъ него. Той очуденъ искокнѫ на върха и тогава му се прѣдстави прѣдъ очитѣ зрѣлище, което го вкамени.

Равнината прѣдъ него бѣше почернѣла отъ турци, които идѣхѫ съ тая варварска музика. Нѣколко чървени

прѣпорци се развѣваxж. Тая сгань се движеше насамъ безъ редъ, разбъркано и шумно. На слънцето свѣтехж пушки, косери, брадви, маждраци, които стжрчаxж надъ раменатa и гъжвитѣ на башибозуцитѣ. Повечето бѣxж по ржкави и елеци, по причина на силната пладнешна жега... Вълнàта бѣ испразнила турскитѣ села, прѣзъ които бѣ минжла. Никаква дисциплина не стѣгаше тия мятежни редове, но една цѣль, свирѣпа, дивашка ги свързваше, тласкаше напрѣдъ, одушевляваше: кръвьта и плячката. За кръвьта носѣxж пушки и сѣчива — да ж лѣжтъ, за втората влачаxж върволица кола подиря си — да ж носѫтъ... Това пияно отъ фанатизъмъ полчище, при звука на тжпани и зурни, идѣше, приближаваше, бавно, като паплъчъ скакалци, но неодържимо.

Единъ само конникъ съ бѣла чалма, високъ, мършавъ, черъ, ѣздѣше отпрѣдъ: прѣдводителътъ.

Той махнж на циганитѣ да спржтъ.

— Хей, мюслюманъ, сла на самъ! извика той на Огнянова.

Огняновъ съ ниска темена приближи.

— Отъ кждѣ идешъ?

— Отъ Текията.

— Какво има татъкъ?

— Нищо... Всичко добро, слава Богу.

— Какво казватъ, много ли сж ония... въ Клисура?

— Че доста сж, както увѣряватъ, аллахъ да пази царството...

— Какви сж?

— Московци, казватъ...

— Мълчи, незевенкъ! Тамъ сж крастави раи само...

— Прощавай, бей ефенди.

— Ти кждѣ отивашъ?

— На К...

— Хай връщай се съ насъ.

Огняновъ неволно прѣблѣднѣ.

— Бей ефенди, дай воля да...

— Назадъ! искрещѣ Тосунъ-бей, па бодна коня и тръгнѫ.

Ордата мръднѫ пакъ. Зурнитѣ и тѫпанитѣ гръмнахѫ. Потокътъ повлѣче Огнянова назадъ...

Бѣше безумно да се мисли за въспротивление, или за пробивание навалицата, която наводняваше околността. Нещастният, съ отчаяние въ душата, се остави на течението. Той бѣше унищоженъ, убитъ. Послѣднята му надѣжда загинваше. Той вървѣше машинално напрѣдъ, като въ сънь, тласканъ и застѫпванъ отъ буйнитѣ тълпи, отъ часъ на часъ по́-голѣми и по́-звѣрски весели... И човѣшката вълна го отнасяше се назадъ, се назадъ, къмъ голитѣ рѫтове, задъ които се крие Клисура.

XXXI.

Ново покушение.

Сганьта на Тосунъ-бея стигнѫ при вечерь въ Рахманлари, още повече нарасла и фанатизирана. Тя завари вече тамъ друга сгань турци, надошле отъ околнитѣ села, които очаквахѫ неѭ. Прочее, Тосунъ-бей щѣше да нападне утрѣ Клисура съ една сила отъ около двѣ хиляди души.

Селото бѣше натъпкано съ свѣтъ. То едвамъ побираше тия нови гости. Понеже нощьта бѣше ясна, повечето налѣгахѫ на улицитѣ да спѫтъ.

Сѫщото стори и Огняновъ, по неволя.

Той лежеше самъ, на едно купище, тъкмо срѣщу хана, който се държеше отъ бѣлочерковчанина.

Макаръ и късно, прозорцитѣ на хана още свѣтѣхѫ. Вѫтрѣ бѣше още пълно.

Огняновъ бѣше рѣшилъ, та и не можеше инакъ, да не спи. Той бѣше длъженъ да се опита тазъ нощь, дори

е врѣме, да се измъкне изъ тоя паплъчъ турци, дѣто бѣ загащенъ; утрѣ това бѣше невъзможно.

И той вписаше, съ силно напрѣгнжти мисли, погледъ въ свѣтящитѣ прозорци на хана. Той мислѣше какъ и какъ да мине прѣзъ гжстата стража, която пазѣше краищата.

Той се надѣваше лесно да извърши това, поради турското си рухо и доброто знаяние турски язикъ. Но, уви, каква полза отъ това? че той се спасилъ, че се завърнжлъ здравъ и читавъ на укрѣплението си!

Бѣла-Черкова остаяше мирна, а гибелта на Клисура бѣше неминуема.

Да се опита тазъ нощь да тръгне за Бѣла-Черкова бѣше почти невъзможно: стражата на източния край на селото имаше заповѣдь никого да не пропуща, за да попрѣчи на случайнитѣ дезертири... Да остави за утрѣ, денѣ, още по-невъзможно... Та па и да би било възможно, той не би тръгнжлъ вече за Бѣла-Черкова. Нему му бѣше съвѣстно да отсжтствува отъ Клисура въ единъ ужасенъ часъ за неж... Неговото липсване щѣше да бжде погледнжто, като едно бѣгство, като една подлость. Не, невъзможно. Но какъ да се съобщи нѣщо на Бѣла Черкова? Едно послѣдне опитване не можеше ли да стане? И Огняновъ страшно напрѣгаше ума си.

Най-послѣ една идея го огрѣ. Той рѣши да се опита да прѣдума ханджиятъ да прати за Бѣла-Черкова нѣкого отъ синоветѣ си утрѣ; синъ му би могълъ да се придружи за безопасность, къмъ нѣкой случаенъ пжтникъ турчинъ, понеже утрѣ бѣше пазаренъ день въ К.

Тая идея се усмихнж на Огнянова. Макаръ, че осжществението ѝ се прѣдставляваше много мжчно нѣщо, но важностьта ѝ заслужваше и усилия, и рискъ. Да, голѣмъ рискъ; най-напрѣдъ, той трѣбаше да издаде себе си, да повѣри сждбата си на тоя ненадѣжденъ ханджия.

За щастие, той се познаваше съ него и съ фами-

лията му, понеже бѣ билъ учитель на голѣмия му синъ, и това го поуспокояваше.

Той станѫ отъ кушето, свободно влѣзнѫ прѣзъ дворската вратня, минѫ прѣзъ двора и приближи подъ малкото прозорче на стаичката въ дъното на двора, долѣпена до обора, и хванѫ да се расхожда назадъ-напрѣдъ по сайванта, дано случайно види нѣкого отъ домашнитѣ. Той не смѣеше да потропа на прозореца, или на вратата, за да не причини тревога.

Дълго врѣме той се расхождà тъй, безъ да излѣзе или влѣзе нѣкой отъ кѫщнитѣ. Ханджиятъ и синоветѣ му шътахѫ въ кръчмата при турчата. Навѣрно, само жената на ханджиятъ съ малкитѣ дѣца е въ стаята... На основание на това съображение, тоя се прѣстраши най-послѣ да почука на вратата.

Но случаятъ му дойде на срѣща. Вратата се отвори и една женска фигура се показа. Огняновъ позна ханджийката. Тя се опѫтваше кѫдѣ обора, съ едно кринче ечемикъ подъ мишница.

Тя, или го не видѣ въ тъмнината, или не обърнѫ вниманието на него, вѣроятно зе го за нѣкой турчинъ, който е обикалялъ коня си.

Огняновъ ѭ застигнѫ и продума ясно, по български:

— Добъръ вечеръ, стрино Аврамице.

Тя се извърнѫ очудена, по́-добрѣ, уплашена.

— Не познахте ли ме? прибави той съ ласкавъ гласъ, за да ѭ успокои, па побърза да се назове:

— Учителътъ на вашъ Нанка... Огняновъ...

— Кой, графтътъ ли? попита тя въсчудена, като прѣмѣсти кринчето подъ другата мишница; ами що си тъй?..

Но тя тозъ часъ се сѣти.

— Ела̀, ела у дома... Чакай да изсипа ечемика въ торбата на коня, па да идемъ у насъ...

Слѣдъ половина минута Аврамица и Огняновъ влѣзохѫ прѣзъ малкото пръстче въ една тъмна малка стаица.

Ханджийката дрснж кибритъ и запали газева тенекиена ламбичка, която тозъ часъ освѣтли мжтно стаята и госта ѝ.

— Изъ тая врачкà се излиза въ бостанчето ни, отъ тамъ прѣзъ затръненàта заграда се минува на улицата... Това да знаешъ, ако ти потрѣбва, пошушнж Аврамица и посочи на Огнянова мъничка една врачкà твърдѣ ниска, щото човѣкъ само ѳдвѣ приведенъ можеше да мине прѣзъ неѭ.

— Ами ти какво диришъ тука? попита тя.

— Отивахъ отъ Клисура за Бѣла-Черкова... Тосунъ-бей ме присрѣщнж оттатъкъ Текията и ме повърнж.

На такова добродушно гостолюбие, Огняновъ се счете длъженъ да отговори съ пълна откровенность. Та безъ неѭ и нищо не би направилъ...

Аврамица го изгледа състрадателно.

— Олеле мале, горкитѣ Клисурци, какво ли ще испатѭтъ... Тая сгань за тѣхъ иде...

— Клисура ще пропадне, стрино Аврамице, ще стане плѣнъ и пожаръ... и за това се помжчихъ да ѭ спасѭ, но за жалость, не можахъ да пробиѭ до Бѣла-Черкова.

— Ами какво щѣше да правишъ тамъ?

— Щѣхъ да подигнж и Бѣла-Черкова, и тя да стане, та да станжтъ и другитѣ села покрай неѭ. Тогава Тосунъ-бей щѣше да се дръпне.

— Поразилъ го Господь тоя черъ циганинъ!... Ами какво ще правишъ сега? попита пакъ Аврамица, като не знаеше какво ще ѝ иска Огняновъ.

— Вашъ Нанко дѣ е, тукъ ли е?

— Тука си е.

— А Кузманъ?

— Тука си е и той.

— Дѣка сж?

— Въ дюкяна при баща си, шътатъ, па и гледатъ да не отнесжтъ нѣщо тия звѣрове...

Огняновъ помисли малко.

— Можемъ ли прати нѣкого, Нанка, или Кузмана, за Бѣла-Черкова, утрѣ?

Майката го погледнж въ недоумѣне. По лицето ѝ се исписа безпокойствие.

— Той може да върви заедно съ нѣкой тукашенъ турчинъ, съ когото се познава. Утрѣ е пазаренъ день въ К. и Рахманларци ходѣтъ да си търгуватъ тамъ.

— Ами страшно е, даскале...

— Като има другарь турчинъ, нѣма страшно... Па татъкъ е мирно... Никой не ще го закачи.

— Че защо ще ги испратишъ тамъ?

— Едно писъмце да занесе на единъ мой човѣкъ, па тозъ часъ да се върне назадъ... Утрѣ по пладня пакъ ще си бжде тукъ.

Тукъ Аврамица си припомни пó-първитѣ думи на Бойча и се сѣти съ какво послание искаше той да праща сина ѝ въ Бѣла-Черкова. Лицето ѝ станж угрижено.

— Че то, даскале, да попитаме баща му за тая работа.

— Азъ те молѣж, стрино Аврамице, да се не обажда на бай Аврама... Не можешъ ли извика Нанка скришно да дойде при мене да го видѣж?

Огняновъ знаеше, че бившій му ученикъ го обожаваше и би сторилъ всичко, ако го помолѣше.

Лицето на ханджийката доби строгъ видъ.

— Не, не, не бива безъ Аврамова воля.

— Но бай Аврамъ нѣма да го пустне!

Очевидно, одѣвашната благосклонность на ханджийката поистинж. Въ единъ мигъ прѣзъ ума ѝ минахж хиляди опасности за чедото ѝ, ако тръгнѣше за Бѣла-Черкова. Ней станж нѣкакъ си страшно при тоя страшенъ и чуденъ човѣкъ. Тя вжтрѣшно се раская, че го не отпрати още въ часа, и хванж да се озърта безпокойно. Но нейното добро сърдце не допущаше жестока мисъль да влѣзе въ главата ѝ.

Огняновъ забѣлѣжи силното ѝ смущение. Той разбра, че съ една нерѣшителна и слаба жена не може да се третира въпросъ толкова сериозенъ. Врѣмето минуваше и той трѣбаше да помисли за избѣгването си отъ тука. Той рѣши да бжде по-скоро освѣтленъ.

— Стрино Аврамице, повикай бай Аврама за малко врѣме, съ него да говоря.

На Аврамица улекна изведнжжъ.

— Отивамъ да му кажж на ухото, а ти стой тука и помни врачката. Ако чуешъ нѣщо отъ вънъ лошо, да знаешъ...

И тя излѣзе.

XXXII.

Аврамъ.

Огняновъ останж самъ си. Той рѣши и съ Аврама да почне откровенно. Трѣбаше да се повѣри напълно на тоя човѣкъ и да се остави на неговата честность или безчестие. Задачата му заслужваше сто живота подобни на неговия, стига да се постигнѣше. Въ всѣки случай, той се полагаше на българското чувство на Аврама: той можеше да му откаже, но нѣмаше да го издаде. Той чу тихи стжпки по пруста, стжпки на единъ човѣкъ: разбра, че иде Аврамъ. И той спокойно се исправи прѣдъ вратата.

Тя се отвори и ханджия влѣзнж. Неговото тлъсто, чървендалесто лице бѣше цѣло залѣно отъ усмивка. Той замѣтнж вратата.

— О, добрѣ дошелъ графе, добрѣ дошелъ графе! Здравичко ли си, какъ си... Добрѣ, че дойде да се повидимъ, да си побъбрими... Много ми е драго, какъ ми е драго само... Всички се радватъ, и жената се радва, и момчетата ще се радватъ: Нанко не те е видѣлъ отъ половина година... Ти му си учитель и наставитель... Добрѣ ни дошълъ, добрѣ ни дошълъ... Гледай, гледай...

И въсторгътъ, и радостнитѣ излияния на ханджиятъ нѣмахж край.

Огняновъ бѣше въсхитенъ. Той пристжпи смѣло къмъ дѣлото и въ кратки думи изложи на Аврама положението и повтори прѣдъ него просбата, която по́-рано бѣ направилъ на жена му.

Аврамовата физиономия се распущаше сé повече и повече отъ задоволство и щастие...

—Бива, бива, бива, какъ не бива?... Твърдѣ добрѣ, иска ли питане?... За народа кой не ще да помогне?

— Благодарѭ ви, бай Авраме, каза Огняновъ покъртенъ... Въ тоя великъ часъ всѣки Българинъ трѣбва да жертвува или да помогне нѣщо за отечеството.

— Кой не ще да помага, има ли Българинъ, дѣто да не помогне? За такава свята работа, който се жали, отъ Бога ще бжде проклетъ. То хубаво, то хубаво... Кое момче искашъ?

— Нанка да пратимъ... Той е по́-хитъръ, като по́-старъ.

— Бива, бива... твоятъ ученикъ... Той за ваша милость главата си дава... Щомъ му кажж, като ще се зарадва... Написа ли книжката?

И Аврамовия гласъ затрепера отъ радостно вълнение.

— Сега щж напишж билетче. И Огняновъ затършува изъ пазвитѣ си; — нѣмашъ ли парче книжка?

Ханджиятъ извади изъ пазвата си късъ оваляна хартия, сложи дивитя си прѣдъ Огнянова и каза:

— Ти напиши билетчето, а азъ да прѣскокнж до дюкяна: ония кучета, знайшъ, цѣли обирници.

— Завърни се по́-скоро бай Авраме, съ Нанка мой, че азъ, както ти казахъ, нѣма да се бавыж, ще си тръгнж.

— Сегичка ей. И ханджиятъ, като хвърли послѣденъ и сияющъ погледъ възъ госта си, хлопнж вратата.

Огняновъ въ една минута написа билетчето. То съдържаше слѣдующитѣ нѣколко рѣда:

„Възстание пламнѫло, въ разгаръ! Не стойте ни една минута: обявете възстание тозъ-часъ, една чета да удари въ гърба Тосунъ-бея; друга да дигне селата... Куражъ и вѣра!... Слѣдъ малко и азъ идѫ при васъ да умрѫ за България. Да живѣе революцията!

Огняновъ.“

Той се поздравляваше съ успѣха; той никога не би прѣдполагалъ такава готовность и патриотизмъ у Аврама. Той се ослушваше съ нетърпѣние сега да чуе спѫпкитѣ на бащата и сина. Уличнитѣ мълви и лаеве глухо пристигнахѫ до тукъ... Ламбицата шумѣше и блѣщукаше тѫжно, и пущаше нагорѣ единъ стълпъ вонещъ димъ.

Ненадѣйно единъ пискливъ раздирателенъ викъ, единъ женски плачъ, се разнесе въ съсѣдната стая.

Огняновъ потръпнѫ.

Позна, че тоя гласъ принадлежеше на Аврамовица.

Защо това плачевно викание?

Неволно страхъ го налетѣ.

Той се услуша пакъ въ полутъмната стая, чу нѣкакви глухи стѫпки отъ сайванта, които се отдалечихѫ на татъкъ.

Тогава той отиде до ниската врачка́ и ѫ дръпнѫ.

Врачката се не отвори. Той дръпнѫ силно. Но тя стоеше като закована. Ужасъ го обзе, косата му настръхнѫ.

— Прѣдадохѫ ме! испъшка той.

Въ същия мигъ нѣкакъвъ шумъ се чу отъ кѫдѣ врачката. Гаче овирахѫ ключъ въ неѫ. Изведнѫжъ тя се отвори и изъ отверстието лъхнѫ вѫтрѣ нощния вѣтрецъ. Огняновъ впери погледъ въ тъмната дупка, отворена къмъ градината. Тогава се показа въ неѫ една глава.

Това бѣше Аврамица.

— Излазай де, пошушнѫ тя ниско. Колкото слабо и да огрѣ ламбицата лицето ѝ, Огняновъ съгледа по него, че се лъскатъ сълзи.

Той се проврѣ и се озова въ градинкага.

— Отъ тука, издума ниско Аврамица, като му показа една слива до оградата.

И тя се загуби въ мрака.

Огняновъ се прѣхвърли прѣзъ трънака на оградата, и се намѣри на заднята улица.

Тя бѣше пуста.

Той тръти изъ неіж. Тя го изведе пакъ прѣдъ хана.

Тамъ се сблъскà съ една тълпа въоръжени турци. Тѣ нахълтахѫ прѣзъ вратнята и потънахѫ на вѫтрѣ въ двора...

Огняновъ се изгуби и той въ тъмнината.

XXXIII.

Нощьта.

Далеко подирь полунощь Огняновъ, слѣдъ доста приключения, се завърнѫ на укрѣплението.

Защитницитѣ бѣхѫ будни още, натъркаляни въ тъмнината на черги и на рогоски, донесени отъ кѫщята имъ. Тѣ гълчахѫ тихо подъ ямурлуцитѣ си, съ очи обърнѫти къмъ безлунното звѣздно небе. Огняновъ се промъкнѫ безшумно между тѣхъ и се тръшнѫ убитъ, сломенъ физически и нравственно. Той се мѫчеше да съсрѣдоточи распилѣнитѣ си мисли, или поне да си докара сънь, който му бѣше необходимъ — за да може крѣпъкъ да срѣщне утрѣшния день... Но мислитѣ му хвърчахѫ изъ пространството разсѣяни, като подплашенъ рой пчели, а сънътъ сѐ бѣгаше отъ клепкитѣ му. Не се заспива лесно въ надвечерието на едно сражение, пò-добрѣ — катастрофа.

На страна ставаше единъ разговоръ, доста тихо, между една малка група възстанници, налѣгали на близо. Тоя разговоръ привлѣче вниманието му.

— Ти както щешъ ѫ обръщай, нашата работица е спукана, казваше единъ.

— Измамихѫ ни, измамихѫ ни, братко, въздишаше другъ.

— Испи ни кукувица ума, та послушахме тия чапкжни... Запалихме сами кжщитѣ си, обади се трети.

— Що ни намъ трѣбаше възстание!

— Сега да го упѣваме, късно е вече.

— Ами?

— Лѣкъ, лѣкъ да се търси.

— Лѣкътъ е единъ само: да си плюемъ на краката, каза единъ познатъ Огнянову гласъ.

— Така, така, *Бъжанова* майка не плаче.

— Ами *Стоянова*, допълни другъ.

— Утрѣ да очистимъ прѣзъ Върлищница.

— По-добрѣ още сега...

— Не може, караулътъ ще ни спре...

— Утрѣ, утрѣ.

— Да, въ шашармата...

— Та тогава всички ще бѣгатъ, другитѣ ще ни испрѣварятъ.

— Огняновъ е само куче... Той да ни не забѣлѣжи.

— Ха, Огняновъ офейка още вчера...

— Офейка?

— Само ние, клети, излѣзохме умни...

Огняновъ се повдигнѫ и извика:

— Лъжете, нещастници, азъ съмъ тукъ!

При тоя страшенъ гласъ, който се разнесе изъ мрака, всички се спотаихѫ...

Огняновъ съ възмущение и съ ужасъ чу тоя разговоръ. Нѣмаше сумнѣние, че той изражаваше общото настроение на възстанницитѣ въ това и въ другитѣ укрѣпления. Гласътъ на единъ отъ говорившитѣ му се стори познатъ по отъ давна врѣме... Но кой бѣше — не можеше да си спомни.

— Боже мой, Боже мой, мислѣше си той, като теглѣше хубаво прѣдницитѣ на ямурлука възъ гѫрдитѣ си,

за да не пропуща острото нощно духание. Какво стечение на обстоятелствата! какви разочарования! какви измѣни!.. И подиръ това милѣй за тоя проклетъ животъ, искай да живѣешъ!.. Утрѣ имаме сражение, и азъ още отъ сега прѣдвиждамъ края му... Паниката е въ сърдцата; страхътъ отъ смъртьта е разслабилъ рѫцѣтѣ и затъмнилъ ума на оние, които сѫ дошле тука да ѫ търсѫтъ... Тоя народъ бѣше въодушевенъ, той се надѣваше, той вѣрваше, като дѣте, и сега, като дѣте трепери... Подлостьта на едни увлѣче въ подлость други... Бѣла-Черкова и другитѣ, излъгахѫ надѣждитѣ ни, деморализирахѫ Клисура... Това е подлость, това е коварна измѣна на общото дѣло... Тоя интригантски градъ билъ способенъ само измѣни да прави, измѣнници да ражда. Той знае да ражда Кандовци, Аврамовци, той знае да създава Ради! Ахъ и тая Рада, която отрови послѣднитѣ часове на живота ми! И азъ дирѫ смъртьта, азъ го напущамъ сега съ проклятия... А какъ бихъ умрѣлъ щастливъ и гордъ, Боже мой, любимъ, озаренъ отъ лучитѣ на любовьта, увѣренъ, че ще да има да капне поне една чиста сълза на моя гробъ непознатъ... Да умрешъ, когато за тебе сичко е умрѣло въ тоя свѣтъ, когато виждашъ своитѣ кумири въ кальта, своитѣ идеали погребени! Любовьта, революцията!.. Какъ е мѫчна и безнадѣжна такава смъртъ! О какъ е тя желателна, необходима за нещастнитѣ, като мене!

Планинскиятъ вѣтъръ духаше тѫжовно надъ задрѣмалия кѫръ. Шумата на околнитѣ гори испращаше глухъ и зловѣщъ шумъ, който тъмнината правѣше още по́-гробенъ. Всичкитѣ връхове, долове и планини на около, всичката природа пъшкаше настръхнѫла. Звѣздитѣ на небето бързо и безпокойно трепкахѫ. Сегисъ-тогисъ нощна птица се обади въ пущинацитѣ, и пакъ се въцари мрътво мълчание... Планинскиятъ вѣтъръ провлѣчено, печално шуми надъ главитѣ на лежащитѣ до окопитѣ възстанници, като едно да-

лечно стенание. Това стенание се отзовава въ душитѣ имъ болезненно, и ги кара да се тряпкатъ и озиратъ въ тъмнината. И пакъ падатъ въ безпокойна дрѣмка, напълнена съ блѣдни призраци на ужаса, прѣсичана отъ тръпкитѣ на студа и леднитѣ цалувки на вѣтъра.

Най-послѣ крѣсливиятъ хоръ на клисурскитѣ пѣтли зацѣпи нощния въздухъ и испълни самотиитѣ планински съ живия си привѣтъ, прѣдвѣстникъ на зората, на златното слънце, на живота и на подновяването праздника на пролѣтьта.

XXXIV.

Утриньта.

Въпрѣки тревожното състояние на духа си, Огняновъ заспа най-послѣ дълбоко два часа. Такъвъ крѣпъкъ сънь посѣщава, увѣряватъ, и осѫденитѣ въ прѣдвечерието на смрътното имъ наказание. При-зори той се сепнѫ и се озърнѫ на около. Природата се разбуждаше. Развиделѣваше се на всѣкѫдѣ. Небето бѣлизняво-блѣдо-сине бѣ изгубило послѣднята си трѣпкава звѣздица. То побѣлѣваше повече и повече на истокъ. Една червена, ярко-огненна тъсма лежеше на дльжъ по върховетѣ на планинитѣ тамъ. Това приличаше на зарата на нѣкой отдалеченъ пожаръ. Прозрачни мъгли още се пластѣхѫ въ гънкитѣ на урвитѣ на Рибарица; но снѣжната ѝ корона се руменѣеше вече отъ отблѣска на въсточната заря .... Само Богданъ бѣше застланъ още съ мъгла и имаше настръхнѫлъ и студенъ видъ. Но полека лека мъглитѣ се разсѣхѫ, видѣлината ставаше по-бѣла и по-силна и зеленитѣ планини, гори и могили околовръстъ се усмихнахѫ и погледнахѫ радостно подъ лазурното небе на тая пролѣтна утрина. Нѣкѫдѣ въ гората ранни славеи запѣхѫ.

Огняновъ станѫ, хвърли погледъ на лежащитѣ възстанници въ укрѣплението, завити съ козяци и съ ямур-

луци, подъ които зъзняхж, и се запжти по посока на Зли-Долъ. Той отиваше да обсжди положението съ военния съвѣтъ.

Скоро той се изгуби въ дола, който прѣсичаше пжтя му. Свѣтнж се хубаво вече. Изгрѣ и слънцето.

Възстанницитѣ въ укрѣплението бѣхж всичкитѣ наставали, и се заловили, подъ надзора на десетника, на работа, по доискарването новитѣ окопи, станжли нужни поради увеличението числото имъ отъ малкия отредецъ пратенъ тукъ снощи. Тѣ бѣхж сега по́-бодри. Марчевъ бѣ имъ пошъпнжлъ, че Огняновъ вече е направилъ рекогносцировка до отвждъ Текията и че положително знае, че днесь възстава и Бѣла-Черкова... Такава една вѣстъ повърнж малко куража. Момчетата се малко поококорихж, лицата имъ се отворихж — развеселихж даже, и нѣкои затънаникахж смѣшни пѣсни. Свойственнията на българина хуморъ не се забави да се прояви... Захвърляхж се остроти на смѣтка на четворицата клисурци, що бѣхж осждени да застрѣлжтъ циганина.

— Отъ петь крачки и да не можете да ударите Мехмеда... ами втори пжть... Да му берете грѣха на горкия... Едната минута, дѣто му дадохте още животъ, струва за сто години мжчения... Той си испати всичкитѣ грѣхове, казваше единъ.

— Дяволъ да ви земе, отзова се другъ, направихте го мжченикъ... и той сега е въ рая при Мохамеда... подзе другъ.

— Лъжешъ, обади се трети; — Дичо и Стаменъ Гаргата го хвърлихж въ локвата тамъ и той сега е при жебитѣ.

Смѣхове.

— Бе, отъ толкова блиско и ни единъ крушумъ да го не удари, извика другъ единъ; — азъ отъ толкова мѣсто и съ плюнка го бихъ улучилъ.

— Отрѣзвамъ си главата, че вие не сте мѣрили.

— Право, право, отъ толкова мѣсто и баба ми би го измѣрила...

— Мѣрихме бе, управяше се единъ отъ закачанитѣ.

— Мѣрихте, ама мижахте...

— Истина, азъ замижахъ, ама когато отпънжхъ чекмака...

Смѣхове пакъ.

Други закачахж Рачка за името му.

— А бе Пръдле, кой те надари съ такова славно име? питаше го единъ.

— Рачко! тебе ти не е такова името, лъжешъ! дразнѣше го другъ.

Рачко се докачи.

— Кой лъже? питайте графа!

— Не, не, лъжешъ... докажи, че си наистина пръдле...

И присмѣхулникътъ му каза какво доказателство иска.

— А бе знаете ли? Той ни зималъ вчера за хайдуци...

— Има право, забѣлѣжи единъ, Боримечката го обралъ: зелъ му ножицитѣ и аршина изъ торбата...

— Зе ги, зе ги, ей тъй, изъ торбата ми, зе ги, оня, лошиятъ, подтвърди Рачко.

— Що му сж биле?

— Натрошилъ ги за джепане на топа.

— Ехъ, то тогава и Севастополъ ще разбиемъ.

— Ако и нашата батарея направи, като зли-долската, то ни единъ турчинъ нѣма да остане живъ.

— И Клисурското царство си остава навѣки непокътното, смѣеше се другъ.

— Какво ли махатъ тамъ? попита единъ, като се обръщаше на истокъ.

Всички се обърнахж къмъ сжщата посока.

Далегледнитѣ стражи даваxж условни знакове на укрѣпленията, че сж видѣли неприятель. Въ сжщото врѣме

двамнпа души отъ тия стражи търчешкомъ отиваxж къмъ Зли-Долъ, да дадѫтъ подробности на военния съвѣтъ.

Токо-що извѣстителитѣ пристигнаxж въ казаното укрѣпление, показаxж се отъ кѫдѣ Рахманлари двѣ конни отдѣления турски, отъ по двайсетина души. Едното вървѣше изъ друма, а другото прѣзъ кѫра. Възстанницитѣ съ вълнение се взираxж нѣма ли да се появѫтъ други сили слѣдъ конницитѣ. Но нѣмà други да се появи.

Тозъ часъ два пѣши отряда, по численность по́-силни отъ турскитѣ, спуснаxж се отъ укрѣпленията, за да посрѣщнѫтъ турскитѣ. По́-едриятъ отрядъ излѣзе изъ укрѣплението на Зли-Долъ.

— Кой го води? питаxж възстанницитѣ и се взираxж въ прѣдводителя.

— А бе не видите ли, Огняновъ! обадиxж се нѣколцина.

— Графътъ е, графътъ е, азъ да се закълнѫ... Въ каквито дрѣхи да се облѣче, азъ го познавамъ... На карнарския ханъ, вамъ лъжа, менъ истина...

Но никой не слушаше Рачка.

Турцитѣ спрѣxж, като видѣxж българскитѣ отреди, и се оттеглиxж назадъ.

— Припари имъ на синковцитѣ, забѣлѣжиxж нѣкои радостно.

— И днеска нѣма бой.

— Чини ми се, че Бѣла-Черкова имъ е отворила работа... разсѫди други.

И укрѣплението пакъ зашумѣ отъ дѣятелность и весели разговори.

XXXV.

Б о й.

Обѣдъ дойде и минѫ. Слънцето стоеше на най-високата точка на зенита.

Въ укрѣплението на Огнянова възстанницитѣ довършвахѫ обѣда си и бързишката увирахѫ въ торбитѣ си и вулиитѣ си осталитѣ комати и сухоѣжбина. Тѣхнитѣ измѫчени, запрашени, немити отъ недѣля лица, бѣхѫ безпокойни... Душевенъ смутъ бѣ се пакъ исписалъ тамъ. Слабиятъ успѣхъ бѣше ги поразвѣдрилъ, но за минута. Тѣ знаяхѫ, че днешниятъ день, ако не бѫде рѣшителния, то утрѣшниятъ ще е такъвъ, непрѣменно. Тѣ чувствоваxѫ, че бурята наближаваше бързо. И отъ часъ на часъ хвърляхѫ безпокойни погледи на истокъ, възъ голитѣ полени, дѣто се чернѣяхѫ пръснѫто далегледнитѣ стражи.

Слънцето прѣжуряше. На дѣсна страна отъ батареята, изнесена и заложена още снощи, Огняновъ, токо прѣди малко завърнѫлъ се отъ Зли-Долъ, облѣнъ въ потъ, бѣ силно занятъ съ нѣколцина още души: бързахѫ да довършѫтъ новия окопъ. Както казахме, снощи бѣ имъ пратено отъ военния съвѣтъ подкрѣпление отъ десетина души и сѫществующиятъ шанецъ не стигаше.

— Даскале, повика го единъ петдесетгодишенъ селянинъ.

Огняновъ се извърнѫ.

— Какво е, чичо Марине?

Вериговчанинътъ му подаде една хартия, просто сгънѫта на четири.

— Писмото за тебе донесохѫ.

— Кой го донесе? попита Бойчо прѣди да разгърне писмото.

— Иванъ Боримечката. Снощи те дири́ тука, но те не намѣри и ми го даде азъ да ти го дамъ, като се явишъ.

— Каза ли ти отъ кого е?

— Отъ даскалицата.

Огнянову се сви отъ болка сърдцето, като че клъцнѫто отъ змия. Той смачкà конвулзивно книгата съ намѣрение да ѫ хвърли, но се договѣди, че това може да

бѫде забѣлѣжено, и нистинктивно ѭ мушнѫ въ джеба на дрѣхата си... Па бързо и трескаво подхванѫ работата си, каквото да заглуши мѫчителното чувство, което размири душата му...

— Отъ дѣ сега и тая Рада, въ тоя моментъ!... Защо ми пише тя и какво иска отъ мене?... Нѣма ли най-послѣ да видѭ борба, да срѣщнѫ смъртьта... та да се свърши всичко!...

Въ сѫщия мигъ между възстанницитѣ произлѣзе нѣщо особенно. Всички се натрупахѫ по насипитѣ на окопитѣ и назъртахѫ на истокъ.

Огняновъ дигнѫ глава и устреми сѫщо погледъ къмъ голитѣ рѫтове. Тамъ далегледнитѣ стражи даваха тревожни знакове. Тозъ часъ испращѣхѫ нѣколко пушки тамъ — условенъ сигналъ, че е забѣлѣженъ силенъ неприятель.

Скоро тѣ хванахѫ да отстѫпятъ на самъ бързишката, като викахѫ:

— Много, много турци!

Произлѣзе смущение въ укрѣплението. Бранителитѣ се защурѣхѫ насамъ-нататъкъ, поблѣднѣли.

— На мѣстата си! заповѣдамъ ви! изрева Огняновъ, като грабна мартинката си отъ купа, дѣто бѣхѫ сложени и другитѣ пушки.

Тоя викъ на Огнянова стрѣснѫ възстанницитѣ и тѣ зехѫ да се настаняватъ въ ложементитѣ.

Въ критически минути куражътъ и присѫтствието на духа у едного магически дѣйствуватъ възъ массата и ѭ подчиняватъ. Тогава началникъ е оня, който поиска да бѫде.

Пристигнахѫ, заморени, нѣколцина души отъ аванпостнитѣ стражи. Огняновъ ги посрѣщнѫ.

— Какво видѣхте?

— Турци! страшна сгань иде насамъ... хиляда трѣбва да има... Пѫтьтъ е почернѣлъ отъ башибозуци...

Огняновъ имъ скимнѫ да млъкнѫтъ.

— Стойте! извика той къмъ ложементитѣ, като видѣ, че мнозина не ги сдържаше и излѣзохж пакъ.

— Много, много, мълвѣхж нѣколцина, като се взирахж отъ насипа.

— На мѣстата си! всѣки при оржжието! искомандува пакъ повелително Бойчо. Навлѣзохж пакъ въ ложементитѣ.

— Задаватъ се вече!

Дѣйствително, далеко на главния друмъ, тамъ дѣто той излазя изъ задъ разлатото бърдо, подаде се главата на една гжста колона; на всѣки мигъ тя се истакаше на самъ по̀-дълга и пълнѣше, като една безкрайна гжсеница... Това бѣше ордата на Тосунъ-бея. Колкото приближаваше, толкосъ по̀-явна ставаше нейната гжстина и многочисленность... Турцитѣ вървѣхж по четворица наредъ, двайсетина малки прѣпорци и три голѣми знамена — бѣли, червени, зелени и други цвѣтове, се развѣваxж надъ колоната... Скоро тя запълни всичкия пжть отъ Кулата до Бѣлата-Вода, нѣщо два километра на длъжъ.

Въцари се ново смущение въ редоветѣ на възстанницитѣ. Никого не сдържаше вече на мѣстото му, всѣкой ставаше правъ и се озърташе плахо-плахо.

Само свирѣпиятъ погледъ на Огнянова ги малко задържаше.

Черната колона продължаваше марша си сé изъ пжтя, додѣто стигна до Кладенчето, на растояние единъ крушумъ отъ укрѣпленията.

Тогава стражата отъ Зли-Долъ испраздни нѣколко далебойни пушки; тозъ часъ, по командата на Огнянова, гръмнж и нашето укрѣпление. Ревна и топа. Гжстъкъ димъ застла насипитѣ и гърмежътъ процѣпи въздуха и заеча изъ планинитѣ...

Нѣкокцина души се повалихж въ прѣднитѣ редове на колоната...

Въ тоя мигъ Огняновъ съгледа главитѣ на трима души, които се спущахж изъ пжтя къмъ дола на Стара-

Рѣка. Тия възстанници бѣгахѫ отъ укрѣплението, възползувани отъ първата бъркотия и отъ дима. Огняновъ инстинктивно позна въ тая група бѣжанци сношнитѣ си съсѣди, който обсѫждахѫ плана за бѣганието.

Въ нѣколко раскрача той се озова на брѣга на врѣха, подъ който стоеше сипеятъ и долътъ. Бѣжанцитѣ бѣхѫ влѣзли въ една тѣсна пѫтека, изрита отъ пороитѣ, и вървѣхѫ единъ слѣдъ другъ.

— Назадъ! връщайте се, господа, или ще ви повалѭ! извика той и насочи пушката си възъ тѣхъ.

Бѣжанцитѣ се обърнахѫ и останахѫ, като вкамънени. Тѣ бѣхѫ оставили горѣ пушкитѣ си. Огняновъ позна въ едногото дякона Викентия, бръснатъ и въ хѫшовски дрѣхи. Клетиятъ момъкъ бѣше пламнѫлъ до ушитѣ отъ срамъ.

Тѣ машинално обърнахѫ стѫпкитѣ си назадъ.

— Чичо Марине, доведи тия страхопъзлювци тука и ги натъпчи въ окопитѣ... Ако кръкне нѣкой, давамъ ти право да му пукнешъ главата, и Огняновъ бързо се намѣри на поста си.

— А бе; пъси-синовци, бари една пушка, за кумова срама, да бѣхте хвърлили, па тогава да бѣгате.... гълчеше ги чичо Маринъ, като ги подкарваше къмъ окопа, съ пушка насочена въ гърбоветѣ имъ.

Това внушително поведение на началника смири другитѣ възстанници... Тѣ задържахѫ проявлението на страха си, но за нѣколко минути само. Устнитѣ на повечето се бѣхѫ попукали до кръвь.

Турцитѣ не бѣхѫ гръмнали още нито една пушка. Паданието на другаритѣ имъ, свалени отъ първитѣ залпове изъ укрѣпленията, причини минутна бъркотия въ редоветѣ имъ. Отнесохѫ раненитѣ до оградитѣ на околнитѣ гюлове, а тѣ купомъ, бързишката заотстѫпахѫ назадъ. Тая първа сполука поободри възстанницитѣ, и тѣ продължихѫ енергически огъня срѣщу неприятеля. Отъ непрѣкъснѫтитѣ гърмежи цѣлата планина и могилитѣ гаче се тресѣхѫ.

Въстаницитѣ ги посрѣщнахж отъ далечъ още съ залпове, но турцитѣ загърмѣхж само щомъ влѣзохж въ чъртата на крушумитѣ . . . *(Стр. 423)*.

Бѣли облачета, накацали по разни връхища, означаваxж присжтствието на укрѣпленията. Стрѣлбата имъ слѣдваше и когато турцитѣ се бѣxж доста отдалечили, та ги не стигаше крушумъ... Доста далеко, отзадъ ордата, се мѣркаxж нѣколцина конници. Тѣ съставляваxж главния щабъ на Тосумъ-бея... Ордата ги приближи и се навали около тѣxъ. Тя стоя тамъ на сгжстенъ купъ доста врѣме. Види се, ставаше съвѣщание и се измѣняваше плана на нападението. Дѣйствително, забѣлѣжи се нѣкакво размърдване на ордата, раскъса се на нѣколко части, които се раздѣлиxж една отъ друга. Тогава, като по даденъ знакъ, всичкитѣ тия отдѣления, въ разсипанъ строй, се хвърлиxж насамъ съ бѣсни викове и съ голѣма буйность и стремителность... Едни тичаxж по голитѣ връхища къмъ планината, други къмъ урвата на Зли-Долъ, трети къмъ Срѣдня-гора, къмъ дола, изъ който тече Стара-рѣка и отваря проходъ къмъ Клисура, четвърти — къмъ лозята — за нашето укрѣпление. Възстанницитѣ ги посрѣщнаxж отъ далечъ още съ залпове, но турцитѣ загърмѣxж само щомъ влѣзоxж въ чъртата на крушумитѣ... Нѣколко минути облаци димъ съвсѣмъ забуляxж укрѣплението, отъ постоянна стрѣлба, но гърмящитѣ сé намаляваxж и намаляваxж. Огняновъ, съ лице зацапано отъ барутъ и покрито съ кал, която потътъ прѣвръщаше на гжсти потоци по бузитѣ му, опиянѣлъ отъ джха на кръвьта, замаянъ отъ пищението на крушумитѣ, що фъркаxж надъ главата му, ту се исправяше съ мартинката, която блъваше бѣлъ димъ, ту се снишваше въ шанца си.

Отъ мигъ на мигъ той несъзнателно викаше, безъ да се озърта, въ окржжающия го димъ:

— Удряйте! гърмете! куражъ, братя!

Внезапно той зачу до себе си гласа на чича Марина, който казваше на другиго нѣкого:

— Момче, ниско, ниско стой... Ще те ударѭтъ!...

Огняновъ неволно се обърнж на дѣсно и прѣзъ раз-

рѣдения отъ вѣтреца димъ, зърнѫ единъ възстанникъ, който правъ, безъ да се снишава, гърмѣше възъ неприятелитѣ, съвсѣмъ изложенъ на крушумитѣ имъ. Тая дързость бѣше цѣла лудость.

Огняновъ, изумленъ, позна Кандова!

Поразенъ отъ това, той машинално отиде до него, и въ дима му прострѣ дѣсница и му каза:

— Брате, дай ржката.

Студентътъ се извърнѫ, погледнѫ тихо, ледно Огнянова, но му стиснѫ силно ржката. Това ржкостискание на двамата противника бѣше знакъ на примирение прѣдъ взора на окървавеното отечество, а може би и на прощаване, вѣчна раздѣла . . .

Една струйка кръвь облѣ Огняновата ржка, когато държеше Кандовата! Тая струйка истече изъ ржкава на студента.

Огняновъ забѣлѣжи кръвьта, но това го не очуди, нито порази, даже не разбра значението на тая струйка топла кръвь . . . Повече го порази това, дѣто видѣ Кандова тука.

Дѣйствително, студентътъ, подиръ като бѣ оставилъ Радината стая, скоро слѣдъ Огнянова, бѣ отишълъ на мѣстото, дѣто се раздаваѫ оржжия, и отъ тамъ на укрѣпленията къмъ Стара-рѣка... Пратенъ сноши тука съ подкрѣпителното отдѣление, той не бѣше още забѣлѣженъ отъ Бойча, тая зарань всѣцѣло погълнѫтъ отъ залиситѣ на длъжностьта си.

Огняновъ се отдръпнѫ и се озърнѫ правъ, около себе си.

Тогава само той забѣлѣжи, че окопътъ бѣше почти пустъ... Възстанницитѣ бѣхѫ исчезнѫли изъ укрѣплението... Само петима-шестима души, между тѣхъ Кандовъ, още остаяхѫ и продължаваѫ огъня, който омършевяваше. Гръмежитѣ разрѣдяваѫ и отъ другитѣ укрѣпления, сѫщо напущани вече отъ бранителитѣ си. Въ замѣна на това, неприятел-

скитѣ крушуми по́-изобилно ръсѣхж и правѣхж опасно всѣко показваиие изъ окопитѣ.

Огняновъ, отчаянъ, обезумѣлъ отъ ярость, поддържаше заедно съ малцината си храбри другари неравната борба, рѣшенъ да умре на мѣстото си. Укрѣплението, прочее, едно отъ всичкитѣ въсточни, слѣдваше да се пуши още.

— Олеле мале! извика се болезненно на близо.

Огняновъ трепнж отъ тоя викъ и се обърнж на лѣва страна, отъ дѣто той дойде.

Въ окопа бѣше възнакъ паднжлъ Викентий. Чървенъ чучуръ кръвь шуртѣше между шията му и гжрдитѣ му и почървяваше ровката земя. Крушумъть бѣше го пронизалъ смъртоносно. Та кръвь изми позора му...

Чичо Маринъ го изнесе на страна подъ една заслона, за да го поематъ други и отнесжтъ въ града. Но никога нѣмаше тамъ. Височината бѣше пуста...

Опразненитѣ ложементи нѣмѣяхж грозно. Само рѣдки гърмежи отъ другитѣ незаплашвани върхове, на сѣверъ и западъ отъ града, присъединяваxж се безполезно, впрочемъ, къмъ Огняновото укрѣпление, което привличаше сега крушумитѣ неприятелски, като единъ магнитъ желѣзнитѣ стърготини. Турцитѣ на орляци продължаваxж да настжпатъ на самъ и гърмѣхж непрѣстанно. Тѣ се промъкваxж прѣдпазливо прѣзъ лозята и прѣзъ гюлищата, които още ги дѣлѣхж отъ укрѣплението, снишаваxж се до случайнитѣ заслони, лѣгаxж инстинктивно при всѣко съглѣждание, че ще гърмжтъ отъ нѣкой връхъ. Тѣ запрѣвзимаxж едно по едно укрѣпленията, испразнени по́-рано отъ паниката. Вмѣсто възстанницитѣ или труповетѣ имъ, тѣ намираxж тамъ оржжия, паласки, чанти, дрѣхи и други плечки. Намѣриxж и черешовитѣ топове, изнесени вчера вечерь, по два по три въ всѣко укрѣпление. Освѣнъ два, другитѣ стояxж още пълни, никому не бѣ дошло на умъ да имъ запали фитиля, та и духъ не бѣ остало за това.

Турцитѣ се показахѫ и на височинитѣ на Шайковецъ и надъ самия градъ. Изъ улицитѣ му запращѣхѫ пушки противъ тѣхъ и сваляхѫ знаменосеца и още едного. Но сѫдбата на боя и на града, който се бѣ задимилъ на нѣколко мѣста, бѣше рѣшена вече въ полза на Тосунъ-беевитѣ полчища. Тѣ съ викове на черни рояци се спущахѫ отъ урвитѣ къмъ нещастна Клисура, като черни рояци врани на нѣкой прѣсенъ трупъ.

XXXVI.

Р а д а.

Щомъ първитѣ гърмежи по връхищата извѣстихѫ на Клисура, че фаталния бой настая, народътъ обзетъ отъ луда паника, удари да бѣга къмъ Копривщица, прѣзъ Върлищница, тѣсно планиско гърло въ Срѣдня-Гора, изъ което иде рѣката съ сѫщото название, та се влива въ Старата, на югозападния края на града.

Госпожа Муратлийска, у която бѣше на гости Рада, прибра набързо по̀-цѣннитѣ си вещи и дѣцата си, за да напусне кѫщата си и да бѣга съ другитѣ. Тя се отби при Рада да ѭ земе. Но при всичкитѣ ѝ молби, Рада не щѣше да ѭ послѣдва, рѣшена да остане въ кѫщи... Добрата госпожа Муратлийска съ сълзи на очи и на колѣнѣ ѭ молеше да тръгнѫтъ тозъ часъ; тя не можеше да ѭ остави на такава страшна участь. Турцитѣ се показахѫ вече надъ яроветѣ на града и всѣка минута бѣше драгоцѣнна.

— Иди, иди, како Анице, отведи дѣцата... молѭ те, остави мене, викаше Рада и тласкаше къмъ врата госпожата Муратлийска.

Госпожа Муратлийска ѭ погледнѫ уплашена и сключи рѫцѣ въ безнадѣжность. Прѣзъ прозореца видѣ, че турцитѣ се спущатъ вече къмъ града. Тя се въсчуди що да стори.

Очевидно, само едно отчаяние можеше да доведе Рада до такова безумно упорство. И наистина, тя бѣше жертва на дълбоко отчаяние.

Отъ часа на ужасното спречкване между Огнянова и студента, тя останѫ, като сломена, като убита, подъ удара на прѣзрѣнието на любовника си. Въ смайването си, тя не можа тогава да се управи, а послѣ не го видѣ вече. Прочее, Огняновъ и до сега остаяше въ ужасното си заблуждение, и съ безпрѣдѣлна умраза и отвращение въ душата къмъ неѭ... Ако умрѣше въ боя, той щѣше да умре съ проклетия на устата и въ жестоки, нетърпими нравственни терзания. Тая мисъль ѭ привождаше въ ужасъ. Тя нѣмаше ни минута покой. Съвѣстьта ѝ ѭ гризѣше, че тя можеше да го успокои, да го разувѣри, а не стори това. Тоя благороденъ човѣкъ щѣше да умре окаянно, отчаянъ, защото той смъртъ бѣше отишълъ да търси, — той се не боеше отъ смъртъ — и тя бѣше длъжна, да му ѭ направи поне по́-лека, да умре по́-спокоенъ и утѣшенъ отъ мисъльта, че умира любимъ и обожаемъ... А може би, и да го истръгнѣше отъ ногтетѣ на смъртьта, — той тогава не би ѭ нарочно дирилъ, — и да го запази за себе и за отечеството... Но той не слѣзе ни единъ пѫть въ града. Напраздно тя се опитвà нѣколко пѫти, подъ разни прѣдлози, да иде до окопитѣ и да се види поне на минутата съ него, та било, че си навлѣкла негодуването на огненния му погледъ: ней упорно се отказваше достѫпъ при укрѣплението... Едничка утѣха ѝ бѣше свижданието съ Стайка, Боримечковата булка, нейна съсѣдка. Боримечката на три пѫти бѣ слизалъ въ града съ разни мисии, и пѫтйомъ бѣ се отбивалъ при жена си и ѝ съобщилъ нѣщо за Огнянова. Чрѣзъ Стайка, прочее Рада узнаваше, че Огняновъ е живъ и здравъ, че е твърдѣ улисанъ, но нищо повече отъ това. Въ тия шесть дни дълги, като вѣкове, заедно съ мѫкитѣ ѝ, нарасваше и любовьта ѝ къмъ Бойча, толкова нещастенъ, колкото и

храбъръ. Тая страсть достигнѫ до култъ. Ней ѝ се прѣдставяше тоя рицарски образъ, расхубавѣлъ още отъ красотата на мѫжеството и окрѫженъ съ лучезарния ореолъ на славата, какъ съ горчива усмивка срѣща смъртьта, тамъ на ония върхове, безъ да се обърне веднѫжъ насамъ, да хвърли единъ погледъ, да пошушне едно сбогомъ къмъ оная, която неможе да живѣе безъ него, и която той е стѫпкалъ съ прѣзрѣнието си... Снощи пръвъ пѫть тя се видѣ съ Ивана Боримечката, даде воля на чувствата си и плакà прѣдъ него съ горещи сълзи. Добрiятъ Иванъ ѭ утѣши, както знаеше, и ѝ се обѣща незабавно да прѣдаде писмото ѝ, набързо написано съ моливъ, на Бойча. (По причини, които знаемъ, то биде врѫчено Огнянóву току въ началото на боя). Но тя не прие ни думица отговоръ, словесенъ макаръ, и скръбьта и отчайването ѝ нѣмахѫ прѣдѣлъ... Тя чувствоваше, че не ще да живѣе, ако Бойчо занесе прѣзрѣнието си въ гроба, къмъ който тя го е най-вѣрно тласнѫла; ней ѝ се вардеше отвратителенъ тоя животъ вече, за който изворътъ на любовьта и щастието безвъзвратно бѣше прѣсушенъ. Какво ѝ остаяше за напрѣдъ? Безпомощни страдания, горки съжаления, прѣзрѣнието на свѣта и безнадѣжность, вѣчна безнадѣжность... За какво ѝ бѣше ней тоя животъ? Кому е нуженъ той? На кого ще се опре тя безъ унижение? Бѣла-Черкова ѝ стоеше сега прѣдъ очитѣ грозна и черна, като гробъ... При хаджи-Ровоама ли да иде пакъ, да се покори... При Марка ли? къмъ него ли да се обърне за покровителство? Съ кои очи? Тя би умрѣла отъ срамъ прѣдъ тоя добъръ човѣкъ... Навѣрно, и той бѣ чулъ гнуснитѣ клевети за неѭ и сега се раскайваше за добротата си... Защото Рада, сѫщия день, кога остави Бѣла-Черкова, узна за грозната мълва, която ѭ опозоряваше тамъ. Не, не, само единъ Бойчо може да ѭ утѣши, да ѭ спаси!... Но той, като умре? Хубаво прави тая Муратлийска, че иска да живѣе... Тя

има за кого и защо да живѣе, има кой да заплаче за неѫ, защото има кой да ѫ обича... А тя? Рада? Тя не може понѐ товара на нещастието си, тя е много слаба. Тя нѣма какво да прави въ тоя тѫженъ свѣтъ, съ който нищо не ѫ свързва вече... Но ако остане Бойчо живъ? Какъ страшно той ще ѫ прѣзира, защото тя не може се оправда̀ — очевидността бѣше противъ неѫ. Оскърбеното му самолюбие неможе и́ прости. Ударътъ, нанесенъ на сърдцето му и на гордостьта му, бѣше твърдѣ дълбокъ... И Бойчо никога, никога не би ѫ видѣлъ... Той бѣше неумолимъ въ въпроса на честьта, тя го знаеше. Не, не, тя трѣба да умре... Сега може да се умре лесно и дору славно, подъ развалинитѣ, благороднитѣ развалини на тоя геройски градъ. Нека си върви госпожа Муратлийска, а тя ще остане тука, нека да умре!.. Да, понеже Бойчо не и́ казва да живѣе, не ѫ почете ни съ едно словце, то тя ще умре... И ако смъртьта го отмине, то нека знае, че Рада е била честна мома, че и Българката не се бои отъ смърть и че тя се е прѣнесла жертва на любовьта си къмъ него.

Такива, и подробни размишления, плодъ на отчаянието въ една нѣжна и сантиментална душа, съкрушена отъ нещастието, се въртѣхѫ, като буйни облаци, изъ главата на Рада, когато госпожа Муратлийска съ плачъ ѫ дръпаше и молѣше да ѫ послѣдва. Но Рада бѣше неумолима.

Въ тоя мигъ се чухѫ викове на Българи въ улицата. Госпожа Муратлийска надникнѫ отъ прозореца; тя видѣ възстанници; тя попита едного:

— Бай Христо, какво станѫ горѣ? Огняновъ кѫдѣ е сега? Ами кѫдѣ бѣгашъ?

Възстанникътъ отговори запъхтѣнъ:

— Батакъ, батакъ! Аничке, Огняновъ, клетникътъ... останѫ си тамъ... Свѣтъ се испотроши... Бѣгайте по́скоро, къмъ Върлищница! и възстанницитѣ исчезнахѫ.

Очевидно, бай Христо бѣше отъ укрѣплението на Огнянова. Рада испищѣ, като луда. Тогава Госпожа Муратлийска, слѣдъ безплодни усилия да ѭ отведе, напуснѫ кѫщата си.

Бѣше вече врѣме, защото не слѣдъ много Рада чу отчаянни женски викове отъ сѣверния край на града, нагазенъ вече отъ турцитѣ. Както стоеше прѣхласната и слисана отъ горѣстьта си, тя видѣ изъ прозореца тълпа башибозуци, че тичахѫ съ голи ножове изъ една улица, застигнахѫ двама души и ги съсѣкохѫ... Тя видѣ добрѣ, какъ нѣщо чървено шурнѫ изъ паднѫлитѣ, тя видѣ смъртьта, ужасната смръть, въ най-ужасния ѝ видъ, и лудъ страхъ отъ неѭ ѭ завладѣ... Чувството на живота се пробуди съ стихийна сила въ тая млада дѣвойка, и то задуши въ неѭ всички други чувства, парализира сичката ѝ рѣшителность да умре, що ѝ даваше отчаянието до одѣвѣ. Тя търти да бѣга, да се спаси отъ смъртьта, или отъ живота, който ѝ бихѫ харизали сластолюбивитѣ кръвожадници... Тя отвори вратата, за да се спусне изъ стълбитѣ, но тозъ часъ чу че вратнята дворска се хлопнѫ и отвори съ голѣмъ трѣсъкъ и въ сѫщата минута видѣ прѣзъ клонитѣ на овошкитѣ въ двора, въоръженъ мѫжъ, послѣдванъ и отъ друга още фигура, които бързо идѣхѫ къмъ стълбитѣ, дѣто тя се бѣ спрѣла вдървена. Тя се окопити, повърнѫ се назадъ въ стаята, хлопнѫ вратата бързо, заключи ѭ и полужива отъ ужасъ отиде та се скри въ отсрѣщния ѫгълъ. Едвамъ бѣ успѣла да стори това, вратата се заудря и захлопа и нѣкакъвъ звѣрски, страшенъ гласъ хванѫ да реве отъ вънъ... Понеже вратата се не отваряше, оня, който искаше да влѣзе, захванѫ да ѭ троши и кърти съ нѣщо, като топоръ, тя заскърца, запращѣ, отзина отъ една страна и отъ тамъ се провръ цѣвата на една пушка, съ която нападателътъ се напъваше да отпори разнебитената врата. Рада чуваше прасъка на сухитѣ дъски, които отстѫпахѫ подъ напора на желѣзото, тя видѣ

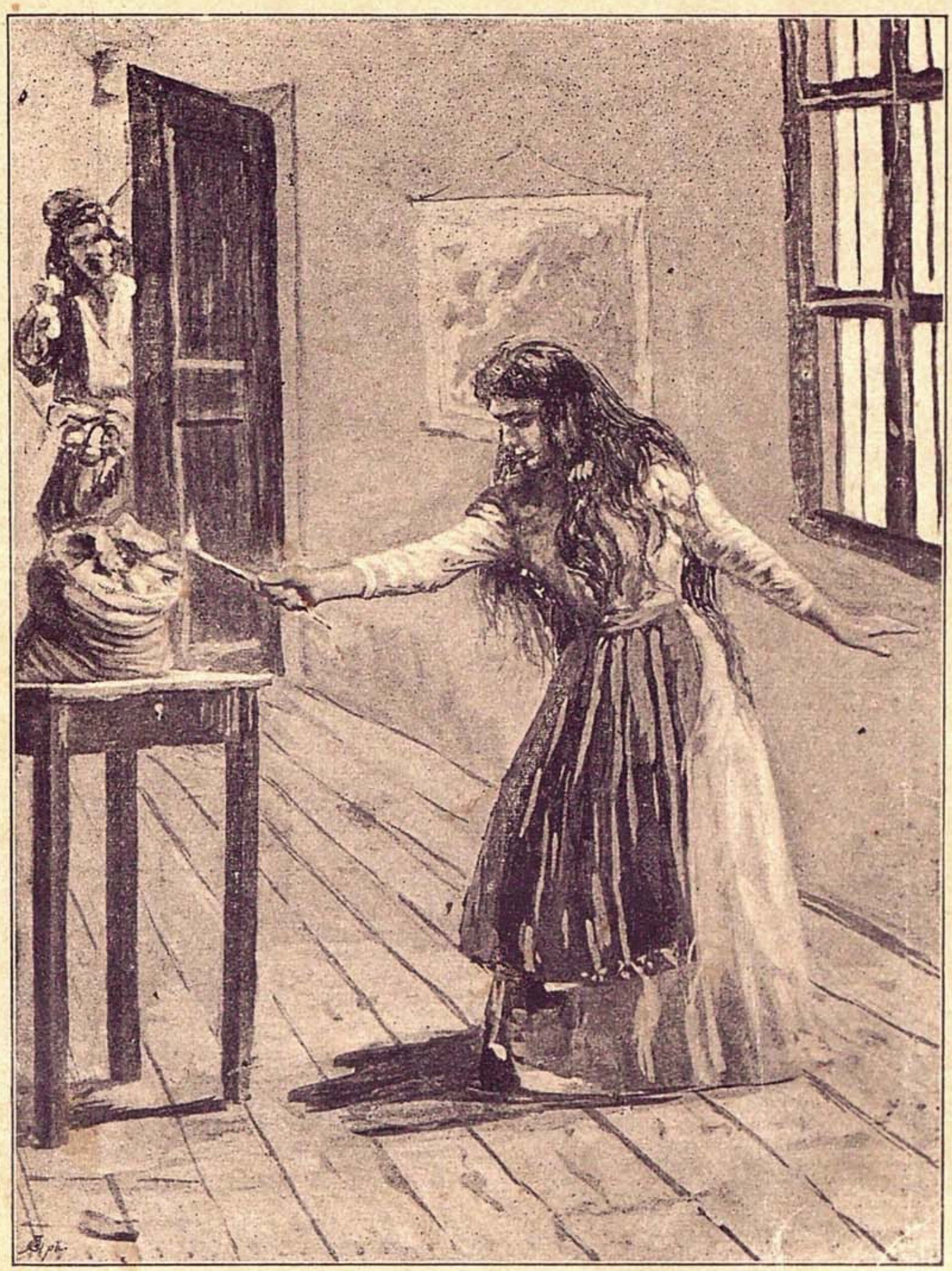

Рада ги не видѣ и поднесе свѣщьта къмъ барута. *(Стр 431).*

единъ огроменъ кракъ, че се провръ́ вече: нападателътъ проникваше.

Тогава неизразимъ ужасъ ѫ облада и помрачи всичкитѣ ѝ мисли. Смъртьта ѝ се стори хилядо пѫти по́-добра отъ страшнитѣ минути, които наближавах... Тя фукна къмъ икопостаса, запали вощеничка отъ жумящето пламъче на кандилото, и върнѫ се бързишката въ кѫта. Тамъ, на масата, бѣше повалена една вулия пълна съ барутъ, забравена отъ възстанницитѣ. Рада отиде до неѫ, въ дѣсна рѫка зе свѣщицата, а съ показателния пръстъ на лѣвата хванѫ да бърка въ завързанитѣ уста на вулията, за да отвори дупка, дѣто да покаже пламъчето. Дупката тозъ часъ се отвори.

Въ тоя мигъ вратата съ голѣмъ трѣсъкъ се сгръмоляса на земята и една исполинска фигура проникнѫ.

Иванъ Боримечката се появи на прага.

Задъ него се мѣрна Стайка.

Рада ги не видѣ и поднесе свѣщьта къмъ барута.

XXXVII.

Двѣ рѣки.

А въ тоя сѫщи мигъ Огняновъ бѣше далеко въ планината.

Послѣдень отстѫпилъ отъ укрѣплението, когато вече турцитѣ се покачваха по насипа, а други го замѣряха отъ блиското укрѣпление, окървавенъ, очерненъ отъ барутъ, съ сетре продупчено на двѣ мѣста, той, като отъ чудо, избѣгнѫ отъ рѫката на врага и отъ крушумитѣ му... Той дирѣше смъртьта, но инстинктътъ на самосъхранението, по́-силенъ отъ всѣка воля въ тоя моментъ, го спаси.

Сега той се намираше на върха на Върлищница, на лѣвото ѝ бърдо, въ подножието на което течеше рѣчката.

Възъ кръвьта, възъ пота, възъ барутното чернило, възъ праха на лицето му сега течахѫ сълзи.

Огняновъ плачеше.

Той се бѣ спрѣлъ и гледаше ужасни картини на кораблекрушението на революцията. Той бѣше останалъ гологлавъ.

Долу въ дола, испоплашена сгань възстанници, жени, дѣца, които въ лудъ страхъ се спасяваха на вѫтрѣ въ планината. Ревотътъ и писъцитѣ на нещастнитѣ достигахѫ ясно до него.

Срѣщу него — Клисура въ пламъци.

Внезапно погледътъ му паднѫ на дѣсната рѫка, облѣна съ кръвь. Той се сѣти, че тя бѣше кръвь отъ Кандова. И въ сѫщия мигъ умътъ му отъ Кандова минѫ на Рада... Косата му настръхнѫ: той бръкнѫ въ пазвата си и извади смачканото писмо на Рада, което отвори.

Той прочете слѣдующитѣ нѣколко редове, написани съ моливъ, но отъ една ослабнѫла и растреперена рѫка:

„Бойчо!

Ти ме остави съ прѣзрѣние. Безъ тебе азъ не могѫ да живѣѭ... Молѭ те, прати ми една думица само отъ тебе... Ако заповѣдашъ, азъ ще останѫ жива... Невинна съмъ... Отговори ми, Бойчо, страшни часове прѣкарвамъ... Ако не, сбогомъ, сбогомъ, обожаемий, азъ щѫ се погребѫ подъ развалинитѣ на Клисура...

Рада.“

Неизразима горѣсть се исписа по лицето на Огнянова. Той устреми погледъ къмъ града, дѣто пожаритѣ се умножаваха. На разни точки на града нови пламъци бликваха надъ покривитѣ, издигаха се и лижаха съ блѣло-чървени езици въздуха... Черни облаци димъ се растилаха надъ града и се сливаха съ облацитѣ на небето, които го бѣха застлали цѣло; по тѣхна причина, по-рано хванѫ да притъмнява. Пожаритѣ се распростираха съ го-

лѣма бързина по всички страни. Тѣхната кървава зара се отражаваше по сипеитѣ, по урвитѣ на Рибарица и въ вълнитѣ на Стара-Рѣка... Огняновъ търсѣше да види двоекатната кжща, дѣто госпожа Муратлийска живѣеше. Той скоро ѭ изнамѣри и съ трепетъ позна двата прозореца на Радината стая. Кжщата още не бѣ засѣгнжта отъ огъня, но околнитѣ кжщи пламтѣхж и бързо го докарвахж къмъ неѭ.

— Ахъ! тя, нещастната, ще е тамъ!... Ужасно! ужасно!

И той се хвърли на долу изъ урвата, къмъ долътъ. Той се спуснж, или по́-добрѣ, струполи, изъ сипеитѣ и гъстацитѣ и тръгнж назадъ, кждѣ устието на рѣката, кждѣ Клисура.

Тѣсninата на Върлищница бѣше заприщена отъ бѣжанци отъ двата пола, отъ всички възрасти и състояния. Тая исплашена масса хора, проточена по всичката длъжина на рѣката, приличаше на една друга рѣка, течаща по посока противоположна. Паническиятъ страхъ бѣше въ единъ часъ испразднилъ Клисура и натъпкалъ тоя планински долъ. Всички тичахж, всички бѣгахж запъхтѣни и обезумѣли, като хора, които нѣкой гони въ петитѣ. Едни бѣхж излѣзли само съ едни дрѣхи на гърба, други натоварени съ разни завивки, покжщнини и дрипели, често даже — съ най-непотрѣбни вещи, грабнжти въ бързината. Това по нѣкждѣ, достигаше до комизъмъ. Тъй, единъ имотенъ домакинъ, напустнжлъ кжща и домъ, бѣше зелъ подъ мишница само единъ стѣненъ часовникъ, който никакъ не трѣбваше въ тоя часъ... Другадѣ, една жена носѣше ситото си, и то доста ѝ прѣчеше въ бѣгането... Срѣщахж се бабички и момичета, който бѣгахж боси по камънящитѣ, а въ ржцѣ държахж лапаритѣ си, да се не исхабѭтъ... Огняновъ се сблъскваше на всѣки мигъ съ тия исплашени купове, или се спъваше въ налядали и примрѣли жени, които викахж отчаянно и никой не идѣше да ги подигне...

Той виждаше всички тия ужаси, настръхнѫлъ, замаянъ, гологлавъ, и припкаше лудешки по посока на града, съ една само мисъль уцѣлѣла въ съзнанието му: да спаси Рада. Той инстинктивно ѭ търсѣше съ погледа си въ обезобразенитѣ отъ страхъ лица на срѣщанитѣ жени и дѣвойки и пакъ тичаше напрѣдъ. Тия люде бѣхѫ чужди за него, тѣ бѣхѫ призраци, тѣ не сѫществувахѫ за него. Той даже не разбираше защо бѣгатъ тия хора, той не мислѣше за тѣхъ, както и тѣ не мислѣхѫ за него, и никой се не чудѣше и не питаше, защо той отиваше назадъ, когато всичкитѣ отиватъ напрѣдъ. Нѣмаше разсѫдъкъ: имаше пѫтека само... На всѣка стѫпка сценитѣ на ужаса ставахѫ пó-поразителни и пó-чести. При единъ завой на урвата той се спрѣпнѫ въ едно момиченце, което сломено отъ тичание, обезумѣло отъ страхъ, и кърваво, бѣше паднѫло въ рѣката, пищѣше кански за помощь... Малко пó-нататъкъ едно дѣте пеленаче, присинѣло отъ плачъ за майка си, която го оставила, навѣрно, за да ѝ улекне въ бѣганието... Баби, мѫже, жени, прѣскачатъ това бѣдно създание, но никой го не види и не чува. Всѣки мисли само себе си. Страхътъ приви жестоко сърдцето, той е най-висшата и безобразна форма на егоизъма. Самиятъ позоръ не туря такъвъ подълъ печатъ на лицето, както страхътъ... Огняновъ машинално се наведе, зе дѣтето и минѫ напрѣдъ... При единъ храсталакъ, на страна отъ пѫтя, една жена бѣше мѣтнѫла, тя съ искривено отъ страдания лице, простираше рѫцѣ къмъ минувачитѣ... Плачове, прѣдрѣзнѫли викове, дѣтински писъци пълнѫтъ въздуха... Като за вѣнецъ на всички тия нещастия, ливнѫ и дъждъ, като изъ ведро. Той заплющѣ надъ уморенитѣ бѣжанци и напълни съ дивъ екъ планинитѣ. Лапавицата ставаше отъ мигъ на мигъ пó-голѣма; отъ урвитѣ шурнахѫ мѫтни вади къмъ рѣката и заловихѫ краката на нещастнитѣ бѣжанци, бити въ лицето отъ дъжда, измокрени до голо и помръзнѫли отъ

студѣ. Дѣцата, теглени отъ майкитѣ си насила, ревѣхж раздирателно и се влачехж изъ пороя, и падахж... Плачоветѣ и вайканията нарасваxж още повече...

Урвитѣ на прохода приповтаряхж тоя дивъ екъ на страданията и на стихията, въ която се сливаше и шумътъ на рѣката. Ненадѣйно, Огняновъ прѣзъ дъжда, позна въ сторѣщната върволица една жена — първия човѣкъ, когото позна въ тоя навалякъ. Тя бѣше госпожа Муратлийска, съ едно дѣте пеленаче на ржцѣ, а три повъзрастни вървѣхж отдирѣ. Той прѣгази мжтната рѣка и присрѣщнж уморената майка.

— Дѣ е Рада? попита той.

Тя зинж, но отъ запъхтяване неможа да проговори.

Тя само му посочи съ ржка къмъ града.

— У васъ?

— Тамъ, тамъ, скоро... едвамъ избъбла тя.

Слаба, каквато бѣше, госпожа Муратлийска, нà дали щѣше да искара пжтя. Очитѣ ѝ бѣхж необикновенно испъкнжли отъ напъване да върви изъ лошия пжть. Но въ замѣна на мишцитѣ, яви се у неѭ енергията... Тая енергия ѝ вдъхваxж хубавитѣ, като ангели, дѣца.

— Кждѣ носишъ това дѣте? попита тя съ слабъ гласъ, който заглушаваше дъждътъ.

Огняновъ се огледа. Той едвамъ сега видѣ, че е зелъ отъ нѣкждѣ това дѣте и го носи безъ да знае какъ... Той едвамъ сега усѣти и тяжестьта на това малко творение и пискливия му плачъ.

Той гледаше слисано госпожа Муратлийска.

— Дай го, дай го...

И тя го пое отъ Огнянова, стиснж го на лѣвата страна на мокритѣ си гжрди, а на дѣсната стиснж своето, па продължи пжтя си... Бѣше съвсѣмъ тъмно, когато Огняновъ достигнж устието на рѣката Върлищница. Отъ това мѣсто Клисура се виждаше цѣла. Дъждътъ бѣ ѭ угасилъ; само затаени подъ покривитѣ пламъци още блѣщѣхж и

хвърлѣхѫ прѣзъ прозорцитѣ изъ потъмнѣлия градъ чър-веникави снопове свѣтлина... Чувахѫ се отдалечени сгръмолясвания на здания... Пламъцитѣ пакъ се подхва-щахѫ и прѣдавахѫ на други кѫщи. Изведнажъ, Огня-новъ съзрѣ единъ голѣмъ и новъ пожаръ, който избухнѫ на южната часть на града. Голѣми пламъци съ трѣсъкъ и молнии искачахѫ изъ него и милиарди искри се расхвъркахѫ изъ въздуха. Огняновъ забѣлѣжи, че на това мѣсто бѣше кѫщата на госпожа Муратлийска... Да, тя сама горѣше... Сѫщий мигъ, горний катъ на тая кѫща се провали въ едно море отъ пламъци и жлътъ димъ. На тоя катъ бѣше стаята на Рада!

Той се хвърли, като бѣсенъ, въ пламящитѣ улици, пълни съ разсвирѣпѣли турци, и потънѫ въ тѣхъ.

Часть третя.

Часть третя.

I.

Пробуждане.

Въ нѣколко дни бунтътъ биде стжпканъ на всѣкждѣ.

Борбата се провали ужасно, тя се обжрнж на панически страхъ.

Революция, и — капитулация.

Историята ни дава примѣри на възстания еднакво нещастни и свети, но не така трагически безславни.

Априлското възстание бѣше недоносче, зачнжто подъ упоението на най-пламенна любовь, и задушено отъ майка си въ ужаса на раждането. То умрѣ прѣди да поживѣе.

Това възстание нѣмà даже история. Тъй биде кратковѣко.

Златни надѣжди, вѣра джлбока, сила гигантска и ентузиазъмъ—капиталъ отъ нѣколко страдалчески вѣка — всичко на халосъ отиде въ единъ мигъ!

Страшно пробуждение.

А колко мжченици! колко жертви! колко смъртъ и падения! Да, и малко героизмъ. Но какъвъ героизмъ!

Перущица — Сарагосса.

Но Перущица ѫ незнае всемирната история...

Батакъ!

Само това име исхвръкнж изъ борбата, изъ пожаритѣ, изъ димоветѣ, пролетѣ надъ вселенната и се увѣковѣчи въ паметьта на народитѣ!

Батакъ! Това име, и като собственно, и като нарицателно, характеризира нашата революция...

Сждбата по нѣкога прави тия каламбури.

Въ данния случай тя ни станж провидѣние: тя ни даде Батакъ, но тя бѣ създала Александра II.

. . . . . .

Ако това движение съ нещастнитѣ си сетнини, не бѣ довело освободителната война, то неумолима присжда висѣше надъ него: здравиятъ разумъ щѣше да го нарѣче безумство, народитѣ — срамъ, историята — прѣстжпление. Уви, защото тая стара куртизанка, историята, и тя се кланя на успѣха.

Поезията само би го простила и увѣнчала съ лаври геройски — за хатжра на въодушевлението, което искара кроткитѣ анадолски абаджии на срѣдногорскитѣ височини — сюблимни височини — съ черешовитѣ топове...

Едно поетическо безумие.

Защото младитѣ народи, както и младитѣ хора, сж поети.

* * *

Три деня вече и три нощи какъ Огняновъ се скита изъ Стара-Планина. Той пжтува сé на истокъ, за да се спусне въ Бѣла-Черква, дѣто не знаеше какво става. Отъ Клисура до тамъ сж шесть часа пжть за единъ миренъ гражданинъ; за единъ бунтовникъ, който се спасява отъ крушума — шейсеть не стигатъ.

Огняновъ денѣ се промъкваше въ горитѣ и букацитѣ, спѣше въ корубитѣ на дръветата, като звѣръ, за да го не видjтъ потеритѣ, а нощѣ пжтуваше изъ тъмнинитѣ и пущинацитѣ, въмракъ и дъждъ, трѣперящъ отъ студъ, който вѣеше отъ снѣгопокрититѣ висове на Балкана, безъ посока, често назадъ вмѣсто напрѣдъ. Той се хранѣше съ трѣва, сирѣчъ, гладуваше повече отъ влъкъ. Да попроси гостоприемство въ рѣдкитѣ балкански колиби

той не смѣеше: вратата на повечето отъ тѣхъ пазѣше караулъ — издайството, или церберъ, който джавкаше опасно — страхътъ.

Често, като замръкваше на нѣкой връхъ, той виждаше на югъ небето червеникаво. Отъ най-напрѣдъ зе тоя небесенъ феноменъ за игра на заритѣ отъ зайдѣлото слънце. Но нощѣ тая багрова мжтна свѣтлина ставаше по́-ярка и обнимаше повече хоризонта. Тя приличаше на едно сѣверно сияние, свѣтнжло отъ *югъ*.

Това бѣше зàрата отъ пожаритѣ, които испепеляваxж множество цвѣтущи села.

Зрѣлище страшно и величествено.

Нощеска прóсѣкътъ на Балкана му отвори по́-широкъ видъ на югъ. Тогава Огняновъ съ ужасъ видѣ самитѣ пламъци по Срѣдня-Гора. Тя мязаше на волканъ, който блъва огънь изъ двайсетина кратери. Тия пожари хвърляxж лучезарна мъгла на цѣлия небосклонъ.

Огняновъ си скубѣше космитѣ.

— Загинж, загинж България! казваше той въ отчаяние, като гледаше пламъцитѣ, ето всичкиятъ плодъ на нашитѣ свети усилия. Ето въ що се удавихж нашитѣ горди надѣжди: кръвь и пламъци! Боже, Боже! А тамъ прибавяше той, като посочаше на кждѣ Клисура, загинж и сърдцето ми... Два мои идеала се провалихж въ едно врѣме, два кумира, въ които вѣрвахъ. — Единиятъ се катурнж въ паническия страхъ, другиятъ — въ позора на измѣната, и въ гроба. Сега съмъ единъ призракъ бездушенъ, който се е заблудилъ и неможе да найде гроба си!...

Ако не приличаше на призракъ, то приличаше на скелетъ.

На всички юрушки мандри и български колиби бѣше поржчано да недаватъ гостолюбие на никой подозрителенъ скитникъ. Българитѣ правѣxж повече: тѣ гонѣxж подобни и отиваxж да ги обаждатъ на потеритѣ; често даже же-

стокостьта имъ дохождаше до тамъ. щото сами довръшвахѫ съ единъ крушумъ нѣкой раненъ, или полуживъ отъ гладъ възстанникъ. Прѣди двѣ недѣли сѫщитѣ тия колибари срѣщахѫ апостолитѣ, като най-мили гости. Стара-Планина не бѣше вече легендарната добра майка за юнацитѣ, а коварна мащиха. Пусия .... Ужасътъ и подлостьта отъ градоветѣ и селата бѣхѫ прѣминѫли въ най-пуститѣ осои, бѣхѫ населили хайдушкитѣ и букаци и свободни пущинаци.

II.

Комaтътъ на бѣлото гуне.

Тоя день Огняновъ осъмнѫ въ единъ малъкъ букакъ, който покриваше сѣверния хълбокъ на единъ хълмъ до нѣкакъвъ притокъ на Осъма, на истокъ отъ голата Амбарица.

Той бѣше прѣмалѣлъ отъ изнурение и гладъ, чървата му се бѣхѫ слѣпили и желудъкътъ му приживяше нѣкакви горчиви треви.

А стотина раскрача прѣдъ него бѣше юрушка мандра, спорна съ хлѣбъ, сирене, млѣко, извара.... Той приличаше на Тантала, който жедуваше прѣдъ една хладна ручейка, безъ да може да пие отъ неѫ.

Единъ влъкъ никога се не рѣшава да умре отъ гладъ, прѣдъ едно стадо овци. Зѫбитѣ на псетата по́-малко жестоко дръпатъ, отъ колкото зѫбитѣ на глада.

Огняновъ рѣши да стори, като него. Той остави букака, минѫ рѣчката и рѣшително завъзлазя къмъ колибата на мандрата.

Вътрѣ бѣхѫ двѣ жени: бабичка и невѣста, които кърпѣхѫ, и двѣ момчета, които плетѣхѫ нѣщо. Псетата бѣхѫ при стадото, вѣро́ятно, на близо.

Като видѣхѫ тоя непознатъ, гологлавъ, съ хлътнѫли очи човѣкъ и облѣченъ въ чудати дрѣхи, женитѣ испищѣхѫ.

— Чо ти ицкасъ? извика нѣкой отъ вънъ.

— И тозъ часъ единъ едъръ, старъ побѣлѣлъ вече юрукъ се приближи съ запънжта пушка.

Огняновъ позна киръ Яня, който често слазяше въ Бѣла-Церква съ масло. И той го знаеше.

— Добъръ день, киръ Яне, дайте ми комать хлебецъ, за Бога, прибръза да каже Бойчо, за да заяви своитѣ миролюбиви намѣрения.

Киръ Яни го изгледа отъ глава до крака. Позна ли го, нѐ ли — но огледътъ не му направи добро впечатление. Той влѣзе навжсенъ въ колибата, отчупи половина пита, като изгълча нѣщо на едното момче.

— Хай, хѡди на тамо, да не земе главата белята. Тува тце те види нѣкой, ристиенино, каза той строго, като подаваше Огняновъ хлѣба.

Огняновъ го подлагодари и се смъкнж бързо къмъ дола, за да се мушне пакъ въ букака, дѣто бѣше ношувалъ.

— Боже, казваше си той горчиво, единъ гръкъ, тоя полудивакъ се смили: българитѣ ме изгонихж съ проклетия и съ кучета вчера.

Огняновъ ръваше бързо и лакомо питата, очитѣ му свѣтѣхж отъ алчностъ. Гладътъ бѣше размѣсилъ въ благородния огънъ на погледа му тжпъ звѣрски блѣсъкъ. На тоя мигъ Огняновъ не би пощадилъ баща си, ако поискаше да му истегли комать.

Графъ Уголино, за да нѐ умре отъ гладъ, бѣше изялъ собственнитѣ си дѣца.

Гладътъ е съвѣтникъ пѡ-страшенъ отъ самото отчаяние.

Въ дола Бойчо се напи отъ рѣчицата и се закачува по стръмното за да влѣзе въ букака. Той почувствува тозъ часъ благотворното дѣйствие на храната: силитѣ му се поповърнахж. Кога приближи до гората, отдалечни гласове го накарахж да се обърне. Отъ могилата, дѣто стоеше мандрата, се спущахж черкези и му махахж да чака. Прѣдъ тѣхъ се хвърляха нѣколко хрътки (извѣстно

е, че въ ония печални дни потеритѣ, състоящи повече отъ черкези, се придружавахѫ отъ хрътки, приучени да откриватъ дирята на човѣцитѣ, като на дивича, и да се хвърлятъ възъ тѣхъ). На връхъ могилата пъкъ стоеше киръ Яне въ бѣлото си гуне и гледаше любопитно на тоя ловъ, приготвенъ отъ него. Защото заедно съ коматя, който даваше на бѣжанеца, киръ Яне пращаше момчето си да обади на ближната затулена потеря.

Гостолюбие и прѣдателство! Вкоравѣлата душа на дивъ номадъ съгласяваше тия двѣ нѣща. Той ги извърши съ пълна добросъвѣстность: нахрани гладния и познайника, за да испълни една човѣшка длъжность, а прѣдаде бунтовника, за да обезпечи себе си отъ неприятности. Той сега спокойно гледаше на ловидбата.

Огняновъ видѣ блиската гибель. Съ усвоеното присѫтствие на духа, което опасността отнима у повечето хора, той съобрази този часъ шансоветѣ. Оттатъкъ дола имаше едно малко възвишение, което щѣше да го потули една двѣ минути отъ очитѣ на потерята, когато тя се спусне въ падината, находяща се задъ това възвишение. Въ тоя кратъкъ срокъ той би успѣлъ да влѣзе въ букака, но това нѣмаше да помогне: него щѣхѫ да го стигнѫтъ. Съ тичание да избѣгне крушумитѣ и хръткитѣ бѣше невъзможно. Въ дола при рѣката имаше нисъкъ храсталакъ, между двата изронени брѣга. Нито тоя гѫстакъ не би могълъ да го укрие защото ако той заблудѣше гонителитѣ, то псетата щѣхѫ да го намѣрѫтъ. И тамъ, и на всѣкѫдѣ гибель! Но Бойчо нѣмà врѣме за колебание, едно какво да е рѣшение трѣбваше да земе. Той инстинктивно прѣдпочете дола и като стрѣла се спуснѫ по стръмнината. Наклонността на мѣстото облегчи бѣга му. Слѣдъ минута той нагази храсталака въ дъното на дола, чийто брѣгове бѣхѫ каменливи. Въ основанието на скалата зѣяхѫ длъгнести дупки, като че тя бѣ подкопана. Огняновъ се намъкнѫ въ една отъ тия легловища на диви звѣрове. Тамъ чакà скѫпо да продаде живота си...

Нѣколко секунди, съ револверъ въ ржка, Огняновъ слухтѣ. Тия секунди бѣхж вѣкове. Лаеветѣ приближихж, послѣ затжпѣхж послѣ се изгубихж... Той чакаше. Какво бѣше това? Навѣрно, потерята се заблуди, но не надълго. Огняновъ разбра че тя го дири въ буката, и като го невижда тамъ, естественно, ще помисли за дола, дѣто ще ѭ поведжтъ самитѣ псета. Инстинктътъ на животнитѣ дваждъ се не лъже. Колко врѣме трая това напрѣгнжто чакание, което бѣше една дълга агония, той не знаеше. Очитѣ му бѣхж вперени въ дола, въ изгорѣлия шумалакъ, който трепервше край барицата. На всѣки мигъ той очакваше да види муцуната на хрътката — това животно бѣше фатално за него — че наднича въ дупката, или да чуе джавканието ѝ.

Внезапно едно джавкание се чу.

Очитѣ на Огнянова се испулихж голѣми, страшни, косата щръкнж, като бодили.

Той насочи конвулзивно револвера, готовъ.

III.

На сѣверъ!

Лаянието, което се чу отъ дѣсно на Огнянова, блиско, не се повтори. Вмѣсто него той зачу други шумъ, шумъ отъ човѣшки стжпки. Да, човѣци идѣхж насамъ, тѣ се спущахж отъ яра, защото сипеятъ се ронеше и пясъчинкитѣ се тръкаляхж до самото устие на дупката, дѣто се криеше скитникътъ. Скоро два крака съ царвули се испрѣчихж прѣдъ дупката, и отминахж; други два крака се испрѣчихж, и тѣ отминахж; минж още единъ човѣкъ, сѐ тихо и безгласно, и той се изгуби. Испрѣчи се четвърти. Той не отминж.

Той се спрѣ и се наведе.

И Огняновъ видѣ въ профилъ една рошава, дългнеста глава, глава на една горилла. Оня, комуто принадлѣжеше

тая глава, хванѫ да завръзва врѣвьта на навоя си, който се влачеше.

Огняновъ се бѣ прѣвърналъ на една статуя, съ насочент револверъ.

Главата погледнѫ на вѫтрѣ въ дупката.

Послѣ се дигнѫ, и едно остро сѫскание съ уста се раздаде изъ самотията. Това бѣше знакъ на другитѣ, да се върнѫтъ.

И главата пакъ се наведе и надникнѫ. Огняновъ рѣши да гърми.

— Кой си ти бе? попита единъ гръмливъ гласъ.

— Бай Иване! извика Огняновъ.

Наистина, това бѣше Иванъ Боримечката.

— Даскале бе! извикахѫ и другитѣ, като се наведохѫ. Пръвъ, безъ да чака приглашение, Боримечката се умъкнѫ въ бърлогата, застиска рѫцѣтѣ на Огнянова съ просълзени очи. Влѣзохѫ и другитѣ трима. Тѣ бѣхѫ клисурци.

Първото питание на Бойча бѣше: — какво куче лаеше?

Клисурцитѣ отговорихѫ:

— Нѣмаше куче, Боримечката лае.

Огняновъ се усмихнѫ. Той си припомни привичката на исполина... Тогава ги обсипа съ въпроси.

— Оцапахме ѭ! майка му стара, въздъхнѫ Боримечката гръмовито.

— Куражъ, бай Иване, Богъ нѣма да остави България.

— Но Клисура отиде, обади се мрачно единътъ клисурецъ.

— На пепель станѫ, тя още гори... допълни вториятъ.

— Охъ, стенѣше третиятъ.

— Братя, каква полза да се каеме? Доброто дирихме — не сполучихме... куражъ и търпѣние... жертвитѣ нѣма да останѫтъ безплодни... Яли ли сте?

— Отъ какъ сме излѣзли троха хлѣбъ не сме видѣли, отговорихж плачевно клисурцитѣ. Нѣмаше и нужда да казватъ това. Огняновъ забѣлѣжи тѣхнитѣ измършавѣли и хлътнжли лица. Той расчупи остатъка отъ питата и ж раздаде на гоститѣ си.

Тѣ заръваxж лакомо. Боримечката се отказа.

— Ти дръжъ за себе си хлѣба, че си издраглавѣлъ, като божи човѣкъ... а азъ имамъ обѣдъ, и Боримечката извади изъ торбата си единъ одранъ заякъ, облѣнъ съ черна кръвь. Той отрѣза мръвка, натопи ж въ соль и ж закъса съ остри зжби.

— Какъ, ами това е сурово?

— Сурово — мурово гладъ не пита... Бунтовници, дѣто бѣгатъ, огънь не кладжтъ... отговори Иванъ, като жвакаше жиловото месо. — Тия християни се гнусжтъ отъ блажно, и ядохж бурени, като костенурки, прибави Иванъ като облизваше по устнитѣ си зайчата кръвь.

— А какъ уби тоя заякъ? гърмѣ ли? любопитствуваше Бойчо.

— Убихъ заяка, защото не срѣщнжхъ глиганъ: и него щѣхъ да хванж и удавж съ ржка.

Наистина, Боримечката бѣше загащилъ и хванжлъ самъ заяка въ единъ храсталакъ, безъ да гръмне съ пушка.

— Ами защо си влѣзълъ въ тая мечи дупка? попита исполинътъ, като изглеждаше вжтрѣшностьта й.

— Гони́ ме потеря черкезска, и чудно какъ ме ненапипа: тя имаше хрътки.

— За това ли пита̀ какво лае?... разбрахъ... Хрътките, азъ да ти кажж, сж видѣли другъ дивячъ, нѣкой заякъ, и тръгнжли по него. Така ще е работата... бай ти Иванъ знае...

— Абе, то ще бжджтъ оние поганци, дѣто ги зърнжхме на́, хей, на оттатъшния дѣлъ, каза единъ.

— Да ги убие Господь... отъ потери главата си не можешъ да покажешъ... Балканътъ е червясалъ отъ тури

и черкези... Да си живъ и здравъ, Огняновъ, за хлѣба, а то щѣхъ да паднж...

Едвамъ сега Огняновъ се поуспокои. Той видѣ че се е спасилъ само по едно чудо, каквото не веднжжъ сждбата е правила за него.

— Кждѣ отивате сега?

— Ще минемъ за Влашко. А ти?

— Отъ три деня съмъ тръгнжлъ за Бѣла-Черкова, и виждате до дѣ съмъ стигнжлъ...

Единътъ клисурецъ се обади.

— Хитри синковци излѣзохж бѣлочерковчане: мируватъ си хорицата ..

Тия думи се казахж съ ядъ. Не толкосъ отъ гнѣвъ, че Бѣла-Церква не станжла, колкото отъ досада, че и тя не е испатила, както другитѣ. Человѣшката природа е такава, уви... Бѣднитѣ по́-лесно се прѣнасятъ, когато знаемъ, че и другитѣ теглжтъ отъ тѣхъ, па били и приятели, и свои. Въ това жестоко чувство, силно развито въ нашата душа, стои и стимулътъ на оня героизъмъ у войника, който го прави да лети въ боя и да се не стрѣска отъ смъртьта, която коси на лѣво и на дѣсно. Остави тоя герой единъ, изложенъ на опасността и той ще бѣга. въ нанически страхъ. И една наша поговорка казва: „Щото е до цѣлъ свѣтъ, то е свадба“.

— Какво знаете за Бѣла-Черкова? попита Огняновъ.

— Нели ти казваме... хитри излѣзохж... Само ние се намѣрихме да освобождаваме българското царство!

— А при всичко това чудно нѣщо, готовността въ Бѣла-Церква бѣше тъй голѣма!... думаше си Огняновъ замислено.

— Я се остави, холанъ, то по́-добрѣ, че уцѣлѣхж... каква файда че щѣхж да изгорѫтъ?

— Бе що чудо села станахж на пепель, обади се другъ, ти виждà ли какъ свѣти нощесь небето?

— Виждахъ, отговори Огняновъ мрачно.

— Свѣтътъ си испотроши... Та това възстание ли бѣше! То бѣше резилликъ... И ние, дърти магарета, се полъгахме още... Да дават отвѣтъ на Бога ония, които помамихж народа. Кога не било уредено, защо си наляѣгахж парцалитѣ?

Огняновъ слушаше мълчаливо тия натяквания и клетви. Това го огорчаваше, но той се не сърдѣше. Тѣ бѣхж, ако не съвсѣмъ прави, то твърдѣ естествени въ устата на тия разорени люде... Той самъ неведнжжъ въ душата си бѣ укорявалъ народа, както тѣ укоряваxж водителитѣ му. Печални и логически послѣдствия на неуспѣха.

— А бе какво сте се раскиснжли, та се плачете, като че Богъ знае, какво е станжло... Отъ Богъ и отъ света Богородица така било писано... та ако Клисура загинж нѣма да загине Болгарията я! помжчи се да ги утѣши Боримечката.

— Бай Иване, какво е булката? кждѣ ж отпрати? попита Бойчо.

— Стайка ли? майка ѝ... оцѣлѣ тя... заведохъ ж на Алтжнова, а отъ тамъ на..., а бе забравихъ да ти кажж, каква работа станж съ даскалицата!

Огняновъ потръпнж при тия думи. Той чувствоваше какво е станжло съ Рада, но се боеше да узнае сега и отъ другиго ужасната истина. Той бѣ видѣлъ прѣзъ нощьта струпването на Радиното жилище, и пламлящитѣ съсипни на кжщата, подъ които бѣ затрупана дѣвойката, ако пò-рано още не е турила край на живота си... Късно бѣше, когато той поиска да ж избави... И тая мисъль, като страшенъ товаръ тежеше на душата му. Послѣ, и друго чувство, за което той не искаше да си дава отчетъ, размиряваше душата му и ж тревожеше мжчително.

— На косъмъ бѣ остало да загине хубавата дѣвойка...

— Какъ, жива ли е? извика Бойчо.

— Жива, жива, даскале... ама да не бѣше Боримечката...

— Дѣ е тя сега? попита Байчо смаянъ, като искаше въ единъ мигъ всичко да прочете въ голѣмото, грапаво и добродушно Иваново лице.

— Не се грижи, на добри ржцѣ ѭ прѣдадохъ, успокои го Боримечката.

Сега една блаженна лекота осѣти сърцето на Бойча. Лицето му свѣтнѫ и той каза растрогнатъ на исполина:

— Благодарѭ, баѝ Иване! ти ме избави отъ едно страшно мѫчение.

— Абе, подзе Иванъ, то добрѣ станѫ, че наша Стайка ми обади на врѣме... защото Аничка, сайбийката де, като тръгнѫла да бѣга, видѣла наша Стайка, па ѝ казала: мари Стайке, обади на Ивана, (на мене де), че Рада не сака да бѣга, колко ѭ молихъ, та не оставайте даскалицата, ами насила ѭ отведете съ вази си... Когато чухъ това, майка му стара, азъ ли щѫ ѭ оставѭ?... Като се затекохъ... тя заключила вратата, удрямъ, викамъ, не отваря, трошѫ, влазямъ вѫтрѣ... Гледамъ: тя стои тамъ при масата, държи свѣщъ въ ржката, една вулия на масата.

— Вулията съ барутя? искрѣщѣ Огняновъ, настръхналъ, като разбра, каква смърть си е готвила Рада.

— Вулия съ барутъ зеръ, да хвръкне до облацитѣ на хиляди парчета!... гледай глупаво момиче. Ама и азъ тогава не сѣщахъ, че това е барутъ, продължи Боримечката, ами влазямъ и право къмъ неѭ. То отъ Господя ли бѣше, вѣтъръ ли влѣзе изъ вратата, свѣщьта угаснѫ...

— „Какво чинишъ тука даскалице? Сички бѣгатъ, ти тука какво чинишъ?“ Па ѭ грабвамъ и хайде кѫдѣ Балкана, наша Стайка подиръ насъ. Стайка ѭ раздумва, тя плаче, охка... Ехъ, даскале, колко сълзи пролива̀ за тебе!... Азъ те знаѭ за убитъ, но ѭ лѫжа, (зеръ хитрость трѣбва), казвамъ ѝ: даскалътъ е живъ и здравъ, даскалице, не се грижи, даскалице... Ама нали се забравихме... При Върлищница турци вече, не се отива натамъ.... Брѣ, тѣсно!... какво да се прави?... Тогава уловихме гората,

— Дай, даскале, да се цалуваме до три пжти. Господь знае, кой ще оживѣе отъ насъ, каза Боримечката. *(Стр. 451.)*

та посрѣдъ нощь въ наше село... Прѣдадохъ и даскалицата и Стайка на нашъ Вълка, на шурея де, па уловихъ пакъ Стара-Планина! Та ти си билъ живъ а? Майка му стара!

Огняновъ стиснѫ мълчеливо рѫцѣтѣ на Боримечката.

— Въ Алтѫново ги оставихъ, но тѣ ще сѫ сега на Бѣла-Черкова, за тамъ Вълко щѣше да ги закара на зараньта, въ кадънски фереджета... Въ Алтѫново сѐ е страшно отъ читачà.... А въ Бѣла-Черкова, казватъ, е мирно... Ти, даскале, като идешъ тамъ, намѣри и наша Стайка, моята невѣста де, да ѝ кажешъ много здраве отъ мене, и че ме си видѣлъ тука живо и здраво... Па кажи ѝ че ямъ сѐ пържени зайци и бѣлъ мѫжъ, да ме не мисли.

— Азъ, бай Иване, нà-дали сега щѫ ходѭ въ Бѣла-Черкова.

Боримечката го изгледа зачудено.

— Ами нали за тамъ отивашъ?

— Нещѫ вече.

— Ами кѫдѣ ще идешъ?

— Да видѭ...

— Хай да те водимъ за Влашко...

— Не, вие върветѣ сами, и се раздѣлете, не е добрѣ много души наедно...

Вечернята тъмнина застилаше дола и пълнеше дупката. Рѣкичката клокочеше жаловито. Смрачаваше се вече. Скитницитѣ едвамъ можахѫ да се видѭтъ. Иванъ Боримечката и клисурцитѣ станахѫ да вървѭтъ.

— Дай, даскале, да се цалуваме до три пѫти. Господь знае, кой ще оживѣе отъ насъ, каза Боримечката.

Опростихѫ се и се раздѣлихѫ.

Огняновъ стана самичъкъ.

Тогава легѣѫ на очитѣ си и плакá, като жена.

Накипѣлиятъ волканъ отъ страдания въ гѫрдитѣ му се излѣ въ горѣщъ потокъ сълзи. Пръвъ пѫть плачеше съ гласъ тоя желѣзенъ момъкъ. Неговото нравственно мѫ-

жество се ломѣше. Мжкотия, разочарования люти, угризения на съвѣстьта, болежъ за безчетнитѣ жертви на халось; при това, любовъ безнадѣжно убита, озлобление, безутешность, чувство на осамотение и на безцѣлность, въ живота, рой възспоминания, и свѣтли и мрачни — еднакво отровни — всичко бѣше въ тия сълзи. Той насърдчаше тия бѣдни хора, жертви на пожара, раздуханъ отъ него и отъ другаритѣ му, а самъ бѣше съкрушенъ и убитъ. Той снася мълчаливо прѣдъ тѣхъ това страшно наказание. Той се мжчеше да има самообладание прѣдъ клисурцитѣ, когато изъ неговото сърце течахж кръви, и то се гърчеше въ гжрдитѣ му, като прѣбита змия... Па и тая Рада, която неможе да забрави!.. която плакала тамъ!.. Той се възмущаваше противъ себе си, че при скръбьта за отечеството му, сърцето му се свива и боли отъ тая друга скръбь, Но той не може да му повелява да не боли... Нека боли, но всичко е скъсано, никаква прошка, никакво примирение, никога въ Бѣла-Черкова! А то пустото се дръпа, като безумно, на тамъ, като че търси другата си половина... Не, не, той нѣма да се върне тамъ, въ Бѣла-Черкова, люлката на любовьта си: тя е сега черна, като гробъ... Той ѝ каза въ Клисура, че скъсва всичко съ неіж, съ измѣнницата. Той ѭ унищожи съ погледа си, той ѭ стъпка съ прѣзрението си. Въ клисурския пожаръ, той рискува живота си да я избави, но това той го стори не отъ любовь, то не можеше да бжде отъ любовь, ами отъ друго побуждение... може би отъ рицарство... и това той вършѝ несъзнателно, безъ да си обяснява какъ... Да, сега нѣма да иде тамо да види, макаръ и отъ далеко, единъ оплютъ кумиръ отъ него. Гордостьта му се възмущава. Той ще върви за Влашко, какъ да е ще допъпли, толкова души отиватъ. Въ Бѣла-Черкова ще се крие, като звѣръ, па може и да го издаджтъ врагове, па и нѣма работа тамъ... Въ Влашко, въ Влашко — гостоприемната земя на свободата, тамъ ще може пакъ да работи нѣщо за България,

додѣто заздравятъ ранитѣ ѝ... Тамъ може да се диша свободно... На сѣверъ, на сѣверъ!

И Огняновъ се опжти на сѣверъ.

Небето бѣше облачно. Тъмна мрачина царуваше по глухитѣ пущинаци на планината.

Цѣла нощь вървѣ той прѣзъ връхове, прѣзъ долове, за да се отдалечи пó-скоро отъ първата си посока, нова рѣшителность укрили силитѣ му, подкрѣпени и отъ храната.

Зараньта той се озова на единъ планински връхъ. Отъ тоя връхъ се видѣше на югъ една прѣкрасна зелена долина. Той позна Срѣмската долина. Бѣла-Черкова бѣше въ подножието на планината! Трѣбваше да се испълнжтъ сждбинитѣ му...

IV.

Знамето.

Огняновъ, като пробуденъ отъ единъ тежъкъ сънь, позна заблуждението си. Той мислеше ..че е вървѣлъ на сѣверъ, а то било на противоположната посока! Но късно...

Дошълъ сега надъ Бѣла-Черкова — заваренъ отъ деня на тоя голъ Балканъ, далечъ отъ нѣкой букакъ или друго мѣсто за укривание, той видѣ, че ще бжде безумно да се връща назадъ, да се изложи самоволно на явна гибель. Едничкото, което му оставяше да стори, бѣше да се спусне въ джлбокия долъ на Мънастирската рѣка, който прѣдставяше добра заслона, а отъ тамъ да прѣмине въ Бѣла-Черкова. Той трѣбваше да се покори на волята на сждбата и рѣши да иде тамъ, отъ дѣто бѣгà цѣла нощь.

Огняновъ, както и Кандовъ, пръвъ пжть любѣше. Той бѣше новакъ въ тая бобра на любовьта, която не прилича на друга.

Единъ нараненъ человѣкъ, въобще, ненавижда врага си, който го е ударилъ.

Едно мартиризирано сърдце — често люби пò-силно своя.

Още повече: то извинява — Алфредъ де Мюссе би казалъ — прощава,

Уязвеното самолюбие, което въ въпроса на любовьта носи име рѣвность, убива ржката, която му е нанесла удара, или търси лѣкъ въ неѫ за раната. Първото пó-лесно ѫ заживява, или пó-добрѣ — заглушава болежа и́ съ другъ пó-силенъ; второто ѫ облива съ балзамъ и рови съ нажежено желѣзо. Но къмъ него прибѣгватъ повечето.

Любовьта, най-егоистическото чувство, е наклонна на спогодби.

За щастие на Огнянова, неговата сърдечна рана бѣше му нанесло въображението му — не измѣната на Рада. Първото разумно разяснение щѣше да прѣкрати страданията му. Трѣбваше да дойде на помощь случаятъ.

Тоя случай се прѣдставяше.

Но Огняновъ видѣ въ него едно коварство на сждбата.

За това, когато дойде надъ падината, дѣто сѫ изворитѣ на Мънастирската рѣка, и видѣ рѣдка елова горица израсла на каменистата урва, той веднага измѣни рѣшението си.

— Не, каза той, въ тия борики могѫ да се притулѫ днесь, па довечера щѫ тръгнѫ назадъ... Въ нѣкое балканско село щѫ се прѣдрѣшѫ, и послѣ — за Влашко.., Никога, никога при Рада!

И той се сврѣ между дънеритѣ на борикитѣ задръстени отъ мършавъ шумолакъ и диви треви, които го прaвѣхѫ невидимъ, ако лѣгнѣше. Дълги часове лежа той тамъ търпеливо въ ожидание на нощьта.

Кждѣ на́двечерь, на отсрѣщното бърдо, ненадѣйно Огняновъ забѣлѣжи нѣщо черно, че се движи и маха изъ въздуха. То приличаше на нѣкоя исполинска птица, която маха крилата си неподвижни въ въздуха. Той се вторачи очуденъ.

— Байрякъ! каза той смаянъ. Дѣйствително той распозна на слѣнчовото освѣщение, единъ червенъ прѣпорецъ, побитъ въ скалата на връхъ бърдото. Вѣтърътъ тихо развѣваше това знаме, което трѣбваше да се види и отъ Бѣла-Черкова.

При самото знаме нѣмаше никого. Кой го бѣше забучилъ тамъ? и за какво? сигналъ ли бѣше за бунтъ? Огнановъ го зе за послѣднето. Друга разумна смисълъ присѫтствието на това знаме неможеше да има.

Огнянова го не сдържа́. Той напуснѫ всяка прѣдпазливость, искокнѫ изъ скривалището си и бързо се покачи на върха, отъ който бѣ слѣзълъ, та погледнѫ отъ тамъ къмъ Бѣла-Черкова. Стори му се сега, че достигатъ до него отдалечени глухи гърмежи отъ пушки..... Отъ дѣка идѣхѫ тѣ?... Той впиваше очи въ града... Внезапно, благодарение на извънредно чистия и прозрачния въздухъ, той можа̀ да забѣлѣжи и нѣкакви бѣли димчета, каквито произвожда огнестрѣлно оръдие, въ горния край на Бѣла-Черкова!

— Бунтъ! бунтъ е това въ Бѣла-Черква, извика той радостно; вѣрнитѣ ми приятели Соколовъ, Поповъ, Редакторътъ, бай Мичо не сѫ кръстосвали ръцѣ... Види се, възстание е избухнѫло сега на други мѣста... И това знаме е условниятъ знакъ!... Загасналиятъ пожаръ се е съживилъ... Възстание, Боже! надѣждата не е изгубена!... И той, като крилатъ, се спустнѫ на долу по лъзгавата трева, низъ шеметнострѣмната урва.

V.

Гробища.

Нощниятъ мракъ бѣ съвсѣмъ наднѫлъ, когато Огнянов излѣзе изъ тъмния и насѣяния съ канари долъ на Мънастирската рѣка.

Той минѫ край мънастиря, но не счете нужно да се отбива при отца Натанаила: той и така бѣше изгубилъ много драгоцѣнно врѣме. Мисълта, че има възстание въ Бѣла-Черкова, бѣше го галванизирала и му повърнѫ всичкитѣ физически и нравствени сили.

Той улови общия пѫть, който води за града, и слѣдъ нѣколко минути видѣ въ мърчината черния облакъ на вѣтитѣ кѫщи, коминитѣ и овошкитѣ. Тогава остави пѫтя и се искачи по рѫтлината, която отъ сѣверъ командува на Бѣла-Черкова и на която стърчи училището.

Отъ тая височина той хвърли погледъ на града. Градътъ спѣше. Никѫдѣ не свѣтѣше... Никакъвъ особенъ шумъ или друго не показваше, че се намира въ възстание. Само обикновеннитѣ кучешки лаеве. Това зачуди Огнянова. Той помисли какво да прави. Да проникне въ града и да потропа у нѣкой отъ приятелитѣ, той го счете за неблагоразумно. Тогава рѣши да иде на мѫжкото училище: то не бѣше далеко. Тамъ ще узнае отъ бабата клисарка, какво става въ Бѣла-Черкова. И той се прѣхвърли прѣзъ западния зидъ на училището и скокнѫ въ оградата му. Като се озърнѫ, той видѣ, че се е озовалъ въ гробищата, които захващатъ голѣма часть отъ двора. Въ срѣдата имъ се издигаше староврѣмската черква, мълчалива и мрътва, сама̀ прилична на единъ исполински гробъ. Въ дъното на двора се чернѣеше масата на училищната сграда и останалитѣ постройки, всичко потънѫло въ тъмнина, и заспало. Това мрътвило навредъ, което Огняновъ намираше, вмѣсто шума и глъчката, свойственна единъ на градъ въ революция, го стрѣскаше и му довождаше най-черни мисли. Нѣкакъвъ студъ вѣеше и отъ страшната тишина и мракъ на гробищата; тѣ стърчахѫ мълчаливо прѣдъ Огнянова съ чудатитѣ форми, които дава нощьта, и имахѫ видъ на живи хора, или на мрътавци излѣзли до поясъ изъ гробоветѣ си. Той не можеше да задържи едно неприятно свиване на сърдцето и тайното желание да се види единъ

мигъ по-скоро вънъ отъ това студено царство на мрака и тайнственността... Въ такъвъ единъ часъ неволенъ трепетъ обхваща человѣческата душа. Нашата природа неможе да истърпи прикосновението съ другия миръ, безъ да ѫ не обзема студъ... Гробната дъска, която пада възъ мъртвеца, дѣли вече два свѣта, които се не познаватъ единъ другъ, които си враждуватъ. Тайнственността и мракътъ плашѫтъ. Една нощь е врагъ, единъ гробъ е тайна. Нѣма храбрецъ, който да прѣнесе безъ потръпване впечатлението на едно гробище — нощѣ; нито безвѣрникъ, който да се смѣе въ такъвъ часъ — той ще се ущлаши отъ смѣха си. Незнамъ дали Хамлетъ би се вшутявалъ тъй остроумно съ черепитѣ, нощѣ, и самъ въ едно гробище!

Ненадѣйно, въ мрака, на който окото му привикнѫ, Огняновъ забѣлежи една слаба неподвижна свѣтла точка, прилична на едно око, която пробиваше изъ самата черква, прѣзъ ниския прозорецъ. Безъ друго тамъ горѣше кандило или вощеница... Тая слаба зарица бѣше единъ приятенъ дисонансъ, едничко живо нѣщо въ всеобщата тъмнина и мрътвило на града, тя блѣщукаше тъй привѣтливо и дружелюбно, почти весело. Огняновъ тласканъ отъ едно неодолимо любопитство, прѣгази полека гробоветѣ, дойде при прозореца, изъ който свѣтѣше, и поглѣднѫ вѫтрѣ. Свѣщьта горѣше прѣдъ една колона на черквата, на голѣмия пиринченъ свѣтилникъ. Мѫжделивото пламъче едвамъ освѣтляваше едно малко околчасто пространство на пола, около свѣтилника. Осталата черква бѣше тъмна. Въ това слабо освѣтлено търкало Огняновъ съпикаса нѣкакви неопрѣдѣлени форми прострѣни, имаше тамъ нѣщо. Какво имаше тамъ? Той залѣпи челото си до студеното стъкло и се втренчи още по-хубаво. Тогава позна какво бѣше. Тамо лѣжаха трима человѣци на рогоска. Тия три человѣка бѣхѫ три труна. По тѣхъ и по рогозката се чернѣяха лъскави петна — отъ кръвь. Пламъчето хвърляше треперлива и уплашена свѣтлина възъ тая картина. Лицата, искривени

и съ раззинѫти уста, носѣхѫ печата на мѫченическа смърть. Очитѣ на едногото, широко испулени, глѣдахѫ строго и упорито нѣкѫдѣ въ тъмния сводъ на черквата. Другиятъ бѣше се извърнѫлъ малко насамъ. Едното му око, въ което играеше отражението на пламъчето, гледаше право въ Огнянова прозорецъ. По кожата на апостола попъплихѫ мравки; но той нѣмаше сила да се оттегли отъ прозореца: погледътъ на мръртвеца го приковаваше тамъ и се впиваше въ неговия съ гробния си блѣсъкъ отъ свѣщьта, и се втренчваше въ Огнянова, като на живъ човѣкъ, който те познава и иска да го познаешъ. Изведнѫжъ Огняновъ изохка. Той позна Кандова. Въ гушата му зѣеше черна дупка. Той бѣше кланъ.

Огняновъ се отстрани отъ това страшно зрѣлище и бързишката се повърнѫ по стѫпкитѣ си. Той се спрѣпнѫ въ нѣколко гроба, и тѣ извикахѫ сърдито въ мрака.

Когато дойде пакъ до зида на оградата, той се спрѣ, самообладанието му се повърнѫ; той поиска да си обясни що значеше всичко това. Защо и какъ е дошълъ Кандовъ раненъ въ Бѣла Черкова? Какъ е убитъ тука, той и другитѣ? Възстание ли е имало и той е паднѫлъ жертва въ него, или е дирилъ убѣжище просто — и билъ осѣтенъ и убитъ? какво бѣше това знаме на Балкана? каква бѣше тая стрѣлба въ града? какво е това мълчание сега? Огняновъ не можеше да намѣри отгатка на тия въпроси. Въ всѣки случай тукъ се е случило едно голѣмо нещастие. Той размисли какво да прави сега. Да влѣзе посрѣдъ нощь, въ тоя умрѣлъ градъ, и да тропа по портитѣ, въ съвършенна неизвѣстность за положението, видеше му се примеждливо и безразсѫдно. Това страшно мълчание, което царуваше въ Бѣла-Черкова, го вледеняваше, то бѣше по-грозно отъ най-грозния шумъ. То приличаше на единъ капанъ. Тогава рѣши да дочака съмване въ Мънастирския долъ, и утрѣ да съобрази какъ да постѫпи.

И той се прѣхвърли пакъ прѣзъ оградата.

VI.

Посланница.

Огняновъ прѣспа въ една пуста воденица, въ Мънастирската рѣка.

Много рано сутрeньта той се искачи по яра, който е надъ агиязмата, настръхнѫлъ съ разнофармени скали, прилични на истукани, и задъ тѣхъ се скри, безъ да биде виденъ отъ нѣкого.

Отъ тоя наблюдателенъ пунктъ той можеше да види всичко въ дола.

Долътъ бѣше още пустъ. Шумътъ на рѣката екливо се издигаше между гранитнитѣ урви; воденицитѣ и едни чарковитѣ гърмѣхѫ и овеличаваxѫ екота въ тая планинска усоя. Небето се синѣеше весело, обливано отъ утреннитѣ зари на слънцето; тѣ увѣнчаваxѫ вече и върха на балканското бърдо. Раннитѣ лястовички се стрѣляхѫ изъ въздуха, гонѣхѫ се съ пручудливи и безслѣдни зигзаги и се кѫпѣхѫ въ невидимитѣ вълни. Лъхнѫ и утренният вѣтрецъ и разлюлѣ дивитѣ фиданки, изникнѫли по скалитѣ; златната вълна на слънцето се плъзгаше по зелената сѣверна стръмнина, залѣ черния купъ на елитѣ, спуснѫ се по гладката тревица и позлати горния край на яра, дѣто бѣше Огняновъ. Но изъ пѫтеката на дола още никой не минуваше. Огнянову се стѣгаше душата да чака на това мѣсто, да се продължава за него неизвѣстността... Той впиваше очи въ дола давно зърне нѣкого, да узнае що става, и ако може, да му испроси дрѣхи, за да може по-безбѣдно да се промъкне въ Бѣла-Черкова. Но никой не се задаваше долу и нетърпѣнието на скитника растѣше. Само шумътъ на рѣката отговаряше на безпокойната му душа.

Най-послѣ погледътъ му свѣтнѫ. Врачката на едни чаркови се отвори и едно момиче излѣзе и отиде до водата и тамъ хванѫ да си плиска лицето.

Марийка! каза си Огняновъ радостно, защото неговиятъ остъръ погледъ откри въ момичето сирачето на покойния дѣда Стояна. Той сега се сѣти, че то шъташе при чича си въ чарковетѣ, слѣдъ смъртьта на баща си. Провидѣнието му идѣше на помощь.

Въ единъ мигъ той се спустнж при рѣката, и притуленъ задъ една канара, той ѭ повика на име.

Марийка избрисваше вече съ прѣстилката лицето си. Тя се озърнж на гласа и като позна Бойча, който се показваше до половинъ, тичешкомъ отиде при него.

— Бачо Бойчо, ти ли си?

— Ела Марийке, тука, повика ѭ Огняновъ при заслоната си.

Момичето съ испулени, но съ радостно удивлени очи, изгледваше Огнянова. Той бѣше съ страшно измахнжто лице, въ дрѣхи оцапани съ кръвь и каль, гологлавъ, изнемощѣлъ, както трѣбва да е единъ человѣкъ, който десетина денонощия се е борилъ съ трудове, съ безсъници, съ човѣцитѣ, съ стихиитѣ, съ глада и лишенията, и съ опасности на всѣка крачка. Всѣки други въ тоя часъ и въ тоя пущинакъ би уплашилъ момичето, но Огняновъ упражняваше върху него сладко и страшно обаяние.

— Какво има, Марийко, въ града? бѣхж първитѣ му думи.

— Турци, бачо Бойчо.

Огняновъ се хванж за челото и се замисли.

— Какво бѣше това пушкане вчера? какво става тамъ?

— Вчера ли, бачо Бойчо? незнаѭ, бачо Бойчо.

— Не чу ли пушкитѣ?

— Азъ вчера не бѣхъ въ Бѣла-Черкова, бачо Бойчо. Марийка, незнаеше да отговори, но Бойчо вече осѣщаше истината: имало е опитъ за възстание, но е било тозъ часъ потъпкано отъ турцитѣ, които сега държжтъ Бѣла-Черкова.

Значи, късно е пристигнѫлъ. Единъ два часа по́рано тамъ, Огняновъ, може-би, даваше друга посока на работата. Това закъснявание бѣше една отъ ония фаталности, които често повлияватъ възъ сѫдбинитѣ на цѣлъ народъ ...

Слѣдъ двѣ минутно размишление, Огняновъ попита:

— Марийке, има ли други въ чарковетѣ?

— Чичо Манчо, спи още.

— Марийке, ти знаешъ дѣ стои докторъ Соколовъ?

— Знаѫ, у бабини Якиминчини.

— Тамъ. Знаешъ ли дѣ стои Бързобѣгунекъ, нѣмецътъ, оня, съ брадитѣ?

— Дѣто прави черни човѣци ли?

— Той, той. Марийке, каза Огняновъ, като се усмихнѫ на невинната епиграмма, пустнѫта срѣщу бѣдния фотографъ.

— Можешъ ли отѝ, гълѫбче, да занесешъ нѣщо до тѣхъ?

— Бива бачо Бойчо, отговори радостно момичето.

Огняновъ потърси въ джеба на сетрето си и извади единъ моливъ и едно късче хартия, твърдѣ омачкано. То бѣше Радиното писмо. При вида му нѣколко капки потъ избихѫ но блѣдното му чело. Той съ растреперана ржка отдра бѣлата половина отъ хартийката и прилѣпи ѭ на камъка и надраска тамъ нѣколко думи, па ѭ сдипли.

— Марийке, на, тая книжка да ѭ занесешъ на докторъ Соколова; ако нѣма него, занесъ ѭ на нѣмеца; скрий ѭ хубаво въ пазвата.

— Бива.

— Като те попитатъ дѣ се криѫ, ти да кажешъ но само тѣмъ да кажешъ, чуешъ ли? да кажешъ, че съмъ, въ запустѣлата воденица, задъ Хамбаревата воденица.

Марийка обърнѫ очи на сѣверния край въ дола, дѣто усамотено стърчеше полуразрушената воденица.

Въ записката си Огняновъ не тури името си, нито скривалището си, отъ страхъ да не би по нѣкаква по-

разия писмото да не иде по назначението си. а да падне въ опасни ржцѣ. Той бѣше увѣренъ въ пълната прѣданность на Марийка, но не смѣя да ѭ натовари само съ устна поржчка, да не би по простодушието си да напакости.

За да втълпи още по́-дълбоко въ ума на Марийка съвѣтитѣ си и важността на мисията ѝ, той прибави тихо:

— Защото, Марийке, ако изгубишъ писмото, или се измамишъ да кажешъ другиму, че ме си видѣла, и дѣка се криѭ, турцитѣ ще дойджтъ и ще ме заколѭтъ... Варди, гълѭбче!

При тия думи Марийкиното лице станѭ изведнѭжъ сериозно и уплашено, и ржката ѝ неволно попипа мѣстото подъ мишницата, дѣто стоеше оврѣна подъ дрѣшката ѝ Бойчовата записка.

— Азъ щѭ идѭ да обадѭ на чича, че ще идѭ за хлѣбъ, каза Марийка.

— Добрѣ, Марийке, само помни хубаво каквото ти казахъ.

Марийка, влѣзе въ чарковетѣ.

Бойчо се притули пакъ задъ единъ камъкъ и чака̀ да види Марийка, като тръгне.

Той чака́ цѣлъ часъ, въ страшно безпокойство.

Най-послѣ видѣ босата Марийка че излѣзе и заприпка по остритѣ камъни, що застилахѫ пѭтеката, и се опѭти къмъ Бѣла-Черкова.

VII.

Неуспѣхитѣ на Марийка.

Когато излѣзе на полянката прѣдъ мънастиря Марийка се спрѣ запѭхтяна и се озърнѭ безпокойно, но видѣ, че никой ѭ не видѣ, и тя пакъ тичишката продължи пѭтя си. До самия градъ тя не срѣщнѭ ни една жива душа, кѭрътъ бѣше запустѣлъ, пуста се видѣше и улицата, изъ която щѣше да влѣзе сирачето. Изведнѭжъ Марийка пакъ

се спрѣ. Тя видѣ, че изъ другия край на улицата се зададохѫ и идѣхѫ трима турци. Обзе ѭ страхъ отъ тия хора, тя се повърнѫ безъ размишление и удари на долу между градинитѣ и гюловетѣ, за да влѣзе въ града прѣзъ другата улица, отъ западъ. По тоя начинъ тя правеше голѣма забикалка, която туряше по́-голѣмо растояние между неѭ и Соколовата кѫща. Най-послѣ Марийка се озова при западния край на града. Отъ дѣсно се простираше широкото голо поле, отъ лѣво — градътъ съ тѣсната улица, която се отваряше между два реда ниски дюкянчета. Тя бѣше дѣйствително пуста: ни турчинъ ни българинъ се не мѣркаше тамъ. Сичкитѣ бакалници бѣхѫ затворени, и вратитѣ, и прозорцитѣ, които имахѫ капаци: но тая пустота успокои невинното момиче и то фукна къмъ улицата. Току що Марийка направи десетина крачки, нѣщо ѭ накара да се обърне назадъ, и тя останѫ като закована. Недалечъ изъ полето се издигаше високо надъ нивята голѣмъ облакъ прахъ и изъ тоя прахъ пристигаше една глуха шумотевица отъ тежки стѫпки, конски топотъ и размѣсена глъчка. Скоро съ праха и съ шумотевицата се зададе и онова, което ги произвождаше. То бѣше ордата на Тосунъ-бея. Тя се връщаше мятежно и побѣдоносно, слѣдъ три деня плѣчкосване и грабежъ, отъ клисурското пепелище... Пѣшаци, конници вървѣхѫ размѣсено, обрѣменени съ оржжие и плячка... Скоро тя допълпа, като една мѫтна вълпа до улицата, испълни ѭ и потече изъ неѭ съ дивъ шумъ и грухтение. Това бѣше само часть отъ ордата, състояща отъ нѣколко стотинъ души башибозуци, сé жители отъ околноститѣ на истокъ отъ Бѣла-Черкова. Сега тѣ идѣхѫ триумфално съ знамената си, съ користитѣ си и съ трофеитѣ си — колкото бѣхѫ могли да понесѫтъ съ себе си. А сичко остало идѣше отзадъ, на една безкрайна върволица кола. За повече леснотия, башибозуцитѣ бѣхѫ навлѣкли по̀-скѫпитѣ дрѣхи, плѣчкосани въ нещастна Клисура, на себе си. Така щото тая кръвожедна

сгань имаше съ сѫщото врѣме и комически видъ, тя приличаше на едно шествие на карнавалъ, въ азиятски вкусъ. Мнозина бѣхѫ се облѣкли въ богати женски кожуси съ скѫпи рисове и алми, макаръ че жегата бѣше голѣма. Имаше даже нѣкои башибозуци, които се бѣхѫ прѣмѣнили, вѣроятно за поругание, въ златнитѣ черковни одѣжди, грабнѫти изъ клисурскитѣ черкви. Самъ прѣдводительтъ, Тосунъ-бей, бѣше се потруфилъ съ единъ прѣвъсходенъ европейски халатъ отъ сивъ казмиръ, обточенъ съ алено сукно, и съ дълги чървени провѣсени пюскюлу. Както послѣ се узна, Тосунъ-бей не познавалъ назначението на тая прѣмѣна и ѫ зелъ за нѣкаква благородна външна дрѣха, и съ неѫ искаше да влѣзе въ Бѣла-Черкова...

Само единъ живъ трофей украшаваше триумфа му: то бѣше единъ плѣнникъ съ вързани рѫцѣ отзадъ: Рачко Пръдлето.

Зрѣлище грозно!

Но Марийка го не видѣ почти. Още въ сѫщия мигъ, когато ѝ се мѣрнѫ сганьта, тя се не чу не видѣ изъ улицата, минѫ други улици, сѐ пусти и мълчаливи. Найпослѣ стигнѫ Соколовата вратня. Бутнѫ ѫ, не се отвори. Тогава блъснѫ нѣколко пѫти.

— Кой тропа? обади се гласътъ на бабата извѫтрѣ.

— Бабо Якимице, отвори, едвамъ издума задѫханата Марийка.

— Какво диришъ тука?

— Докторъ Соколовъ... Отвори дѣ! извика плачевно момичето.

Бабата избъбра нѣщо сърдито, но отвори.

— Какво го диришъ? Нѣма го! каза тя сопнѫто.

— Дѣка е бабо?

— Кажи ми да ти кажѫ... Отъ вчера го потирихѫ и до сега нѣма го черъ белъ... Хай иди си.

И бабата хлопна пакъ вратнята.

Марийка останѫ смаяна прѣдъ затворенитѣ порти.

Па хукнѫ нататъкъ. Вратнята на фотографина не бѣше далеко. Марийка ѭ бутна.

— Какво искашъ момиче? присрѣщнѫ ѭ една дрипава жена, блѣдна и прѣгърбена.

— Нѣмецътъ...

— Какво искашъ?

Пусни ме при нѣмеца, каза Марийка, като отикваше жената за да влѣзе на вѫтрѣ въ двора.

— Умътъ ли ти е искипелъ мари! Нѣмецътъ нели го заклахѫ? отговори разлютенно дрипавата жена и истика Марийка на улицата.

При тия думи уплашеното дѣте се вдърви отъ страхъ... Минѫ ѝ сега прѣзъ ума, че и бача и Бойча трѣбва да заколятъ, че турцитѣ за него идѫтъ, и че ще уловѧтъ писмото ѝ... защото нѣкой имъ ѐ казалъ, че тя носи писмо отъ бача си Бойча. Сега? какво да прави? Тя се озърнѫ и едвамъ сега видѣ, че улицата е пуста и никой човѣкъ не минува... И се уплаши, и писнѫ да плаче. Въ това безнадѣжно състояние нѣкой ѭ бутнѫ отзадъ и тя се обърнѫ.

Видѣ Колча.

Той единъ се мѣркаше изъ улицата, и тупаше съ тояжката си по калдѫрмата, мечтателенъ, и съ твърдѣ угрижено лице.

— Защо плачешъ, мари момиченце? попита слѣпецътъ, като вторачваше бѣлитѣ си очи въ Марийка, като че искаше да ѭ познае.

Да знаеше Марийки по-добрѣ Колча, тя би прѣстѫпила Огняновата заповѣдь, би му расправила каква е работата, и Колчо би замѣстилъ Соколова. Но тя се уплаши отъ тоя чужди человѣкъ и отбѣгнѫ на срѣща, послѣ улови друга улица.

— Момиче! Марийке! викаше Колчо, който въ сѫщата минута, благодарение на чудесната си дарба, позна по зачутия плачъ само, че това бѣше дѣдовото Стояново

момиче. Той току подиръ него бѣше почукалъ на Соколовата вратня, за да попита бабата за Соколова, и отъ неи бѣше научилъ, че сега ей търсило го и едно момиче. Нѣкакво прѣдчувствие му каза, че Марийка именно е това момиче, че ако е търсило доктора, то за нѣщо много важно, че уплашениятъ му плачъ происхожда отъ несполуката му да найде доктора... Кой го праща до Соколова въ такова врѣме? Нѣкой, който незнае какви сж работитѣ тука, нѣкой вънкашенъ... Дали не е *той?* Отъ снощи се пръска слухъ, че Бойчо не билъ загинѫлъ, че билъ избѣгалъ въ планината, и тамъ навѣрно, се скита сега. Дали не е Бойчо — да е слѣзълъ въ Мънастирската рѣка, дѣто Марийка сѣди въ чарковетѣ на чича си, и да ѭ е пратилъ съ извѣстие до Соколова? Да, да, тая Марийка е едно орждие на провидѣнието! При това прѣдположение, любящата Колчова душа страшно се смути. Той завика, като вървѣше напрѣдъ:

— Момиченце! Марийке! Марийке! момиче мари!

Но никой му не отговори.

Колчо пъшкаше безнадѣженъ.

Въ това врѣме той се бѣ озовалъ на мегданя.

Тамъ не бѣше пусто и глухо. Шумотевица, человѣшка глъчка, конски тропотъ по калдѫрмитѣ.

Съ една рѣчь навалица.

Глъчката ставаше на турски езикъ.

Какво е това?

Колчо се спрѣ очуденъ до кафенето и хванѫ да слухти.

Единъ гласъ искрѣска извѫтрѣ по български.

— На, ето какви резиллици направихѫ. Да турѭтъ въ огънь града ни!... На единъ косъмъ останѫ да ни избиѭтъ, като кучета, всички ни, и да не остане камъкъ на камъкъ тука! Дѣ ги сега ония хѫрсѫзи да ги питамъ азъ, кого питахѫ да вдигатъ бунтъ?... Доведете ми ги тука сега азъ да имъ издамъ иляма!... Бунтуватъ се!

противъ кого? противъ царя, противъ баща си и доброжелателя, който ни пази като двѣтѣ си очи, влакно да не ни падне отъ главата... Ние сме биле толкова стотинъ години подъ сѣнката на султановия тронъ, и добруваxx и дѣдитѣ ни, и бащитѣ ни, и ние, па и унуцитѣ ни по̀-добро нѣма да намѣрѫтъ... Да си сбираме ума въ главата, че дяволъ ще ни земе... Комуто се не харесва тука, нека върви въ Московията... Намъ си е добрѣ...

Колчо позна, че говори чорбаджия Юрданъ.

— Да живѣе негово величество султанътъ! извика единъ гласъ.

Колчо позна гласа на господинъ Фратя.

Тия двама хора сега бѣxx изразителитѣ на паниката, която вскотява. Първиятъ омразенъ само, защото бѣ искренъ въ думитѣ си; той и прѣди възстанието пакъ така говорѣше и мислѣше; вториятъ — отвратителенъ, защото бѣше подълъ въ своитѣ. Викътъ на Фратя останx безъ отзивъ, но той го намѣри въ самото мълчание, което го послѣдва. Врѣмената бѣxx настанxли такива, щото Юрдановцитѣ бѣxx прави, и Фратювцитѣ бѣxx честни. Всѣка низость на падналия бѣше позволена, защото всѣко насилие на побѣдителя бѣше допуснxто. Vae victis...

Априлската катастрофа не бѣше толкова страшна въ баташкитѣ си кланета, колкото въ позора на паденията... Колчо въздъхнx дxлбоко.

Па се повърнx назадъ и тръгнx къмъ какини Гинкини.

VIII.

Ливадата.

Кxдѣ пладне днесь, на една прѣлестна ливада на край града, подъ сѣнката на зеленитѣ клони, седѣше едно семейство.

*

На югъ отъ ливадата се испрѣчваше каменната ограда на една градина съ врата отворени къмъ ливадата; отъ сѣверъ се растваряше панорамата на Стара-Планина, съ голитѣ си върхове, стръмни урви, сипеи и живописни цвѣтущи поли.

Тая ливада и тая градина принадлѣжахѫ на чорбаджи Юрдана, и семейството бѣше негово.

Освѣнъ тая дружина, рѣдко човѣкъ се мѣркаше тѫдѣва. Истина, че градътъ се бѣше поуспокоилъ подиръ капитуляцията, и улицитѣ му се бѣхѫ пооживили. Но никой се не прѣстрашаваше да излѣзе извънъ него, въ околността му, било по работа, било да се порасходи и порадва на свѣтлата хубость на природата.

Само Юрдановото домочадие имà тая дързость.

Защото Юрданица отъ скръбь за смъртьта на Лалка бѣше паднѫла злѣ болна и нѣколко дни не бѣ ставала отъ леглото... По настоятелната прѣпоржка на лѣкаря едвамъ днесь бѣхѫ ѭ поизвели сé прѣзъ дворища, до кѫрската градина на Юрдана, за да се порастѫпче и поглътне чистъ въздухъ. Тя осѣти тозъ часъ благотворното дѣйствие на расходката. Тогава поизлѣзохѫ и на ливадата. Тѣмъ пасѣхѫ два едри великолѣпни бивола, сѫщо Юрданова стока.

Едно заптие, присѣднѫло на страна, пазѣше безопасността на чорбаджийската челядь.

Впрочемъ, имаше и двоица чужди хора тука: една здрава и дебела бузяста селянка, и Рада.

Селянката бѣше Стайка, Боримечковата булка, която кака Гинка бѣ прибрала отъ вчера да ѝ шъта.

Тя сѫщата бѣше дала гостоприемство на Рада. Противъ това не бѣше се възмутила ни баба Юрданица, ни другитѣ членове отъ Юрдановата челядь... Напротивъ, вижданието на Рада, нѣжната прiятелка на покойната, имъ доставяше едно сладко и скръбно утѣшение, и прѣжното прѣзрѣние и умраза се замѣстихѫ въ душитѣ имъ

отъ по́-человѣшки чувства къмъ нещастната бездомна дѣвойка.

Както знаемъ, Стайка и Рада, запознати едпа съ друга още въ Клисура, бѣхѫ еднакво жертви на разгрома и́... Благодарение на Стайка, Иванъ може на врѣме да спаси Рада. Изъ пѫтя тя ѭ раздумваше, и като стигнахѫ завчера въ Бѣла-Черкова, тя не искà вече да се раздѣли отъ неѭ. Простичка, дивичка, каквато бѣше, тя разбра, обаче, скръбното положение на Рада и дѣлѣше мѫкитѣ ѝ. Одевѣ бѣ ставалъ разговоръ за Бойча и госпожа хаджи Ровоама увѣряваше, че е убитъ въ боя, и Стайка милостиво гледаше Радиното лице какъ се измѣняваше и блѣднѣеше. И тя страшно намрази калугерицата, която тъй леко говореше за смъртьта на Бойча.

— Ами чева съ очи го е видѣла, че даскало е загиналъ? Та оти се радва тая кукумявка? шъпнѣше Стайка сърдито на Рада.

— Мълчи, мълчи, отговаряше ѝ ниско Рада.

Стайка се вслушà въ разговора, който се продължаваше, послѣ пакъ пришъпнѫ на Рада. — Радо, тая църната има мустачета. Оти ги не фърга?

Рада се усмихнѫ неволно. — Мълчи, сестро.

Стайка първи пѫть виждаше госпожа хаджи Ровоама и незнаеше, че тя е леля на господарката и́. За да и́ отмъсти, тя скришомъ бѣ зела нѣколко кехлибареви зърна отъ броеницата и́, която се бѣше разсипала, и сега гледаше лукаво какъ калугерицата ги дирѣше на около си. Най-послѣ Стайка се искикоти и дръпнѫ Рада за ржкава.

— Що се смѣешъ, Стайке? попита ѭ кака Гинка.

— За двѣ кукурузеви зрънчета какъ се мѫчи хаджи Врана.

— Хаджи Ровоама мари, поправи ѭ ниско Рада.

Но Стайкината неприлична дума, за щастие, не бѣ забѣлѣжена отъ другитѣ: въ тоя мигъ всички се обрѫщахѫ къмъ Стефчова, който се задаваше отъ града. Бившиятъ

зетъ на Юрдана чорбаджи не бѣше тръгнѫлъ още за Гюмюрджина Встѫплението му въ длъжностьта бѣше се отсрочило поради избухналата размирица.

Когато дойде, зяпнахѫ въ устата му. Той разправи распалено днешния подвигъ на депутацията, въ която бѣ участвовалъ. Тая депутация на чело съ Юрдана Дяндиевъ, бѣше испращана днесь да прѣсрѣщне Тосунъ-бея, който идѣше да нападне града, като разбунтувано мѣсто, и да испроси помилвание. Депутацията, подирь много мѫка, бѣше успѣла да спаси Бѣла-Черкова отъ участьта на Клисура, но съ три тежки условия. Първо: градътъ да брои този часъ хилядо лири на Тосунъ-бея, за да умири сганьта, на която бѣ обѣщалъ плячка Бѣла-Черкова и да ѭ отпрати; второ: да се прѣдаде всичкото остало оржжие, до чекийка, и трете: да даде въ рѫцѣтѣ на властьта всѣки подозрителенъ человѣкъ. Тая пълна капитулация, която не спаси Батакъ отъ Мехмеда тѫмрѫшлиятъ, спаси Бѣла-Черкова. Тосунъ-бей влѣзе само съ часть отъ ордата си въ града, за да приеме оржжието. Прочее, Юрданъ чорбаджи, и отчасти, Стефчовъ, сега бѣхѫ спасители на града. Като расправяше съ самодоволствие и гордость тия работи, Стефчовъ хвърлѣше отъ врѣме на врѣме злобни погледи на Рада, която се не обръщаше къмъ него. Но тя чуствоваше тегота страшна отъ присѫтствието на тоя умразенъ человѣкъ... Безочливиятъ тонъ на гласа му разстрояваше нервитѣ ѝ и всѣки звукъ неговъ зловѣщо се отзоваваше на сърдцето ѝ. Тя виждаше въ него фаталния образъ на поразията, която е прѣслѣдвала щастието ѝ, и той ѝ внушаваше непобѣдимъ страхъ и умраза. Боже мой, мислѣше си тя, толкова хора, сичкитѣ добри хора загинахѫ или гинѫтъ: само тоя человѣкъ живѣе и се радва. Сега той е на почетъ и пръвъ, дали защото е толкова проклѣтъ и лошъ?... Но внезапно тя неволно се обърнѫ къмъ Стефчова съ оживленъ погледъ. защото той говорѣше сега за Бойча, и това, което гово-

рѣше за Бойча, бѣше, като никой нѫть, твърдѣ радостно.

— Та живъ ли билъ тоя поразеникъ? обади се въ недоумѣние госпожа хаджи Ровоама.

— Живъ, избѣгалъ въ планината, обясни Стефчовъ. Но сега живъ ли е — незнамъ. Може сега да го клѣвѫтъ орлитѣ нѣкждѣ.

Рада натиснѫ сърдцето си отъ болезненно вълнение.

— Азъ ви казвамъ, че графътъ е живъ, графътъ не умира... Обади се хаджи Смионъ. Той толкова пѫти умирà и се излазя живъ... Азъ не вѣрвамъ... Азъ когато бѣхъ въ Молдовата, сѣки казваше, че Янкулеско хайдутинътъ билъ умрѣлъ, и вѣстницитѣ писахѫ... „Буна диминяца, домнуле Янкулеско,“ казвамъ му... А той ми земà часовникътъ само — за едно „добрутро.“ Искамъ да кажѫ, че не ме уби... та думата ми бѣше, че разбойникъ не умира...

И хаджи Смионъ смигнѫ приятелски на Рада, съ което искаше да ѝ каже: ти менъ слушай, графътъ е живъ.

— Давно само не се довлѣче тука тоя поразеникъ, ще запали и насъ, както Клисура...

— Само да има честь... Неможе да се хване и „мечкаринътъ,“ та и нему да се види работата, както на Кандовчето и на другитѣ, каза Стефчовъ.

— Жално, но нѣма що, трѣбваше да се жертвуватъ малко души, за да се спасѫтъ хиляда, каза единъ.

— То се знае, вагабонти, защо идѫтъ при насъ?

— Защо идѫтъ? Дойдохѫ да се укриѫтъ, обади се кака Гинка живо.

Стефчовъ ѫ изгледа очуденъ.

— Како Гино, та споредъ тебе, дѣдо Юрданъ злѣ е направилъ?

— Добрѣ е направилъ... хубаво правите вие съ това... Гаче сте чафути или турци, а не българи... Я си помислете за какво и за кого отиватъ да мрѫтъ тия

хора?... Лицето на кака Гинка пламнѫ, и очитѣ ѝ засвѣткахѫ.

— Луда си мари, луда, испъшка болната ѝ майка.

— На тия *твои* хора, отзова се Стефчовъ злъчно, на тия патриоти, споредъ тебе, като благоволѭтъ да ни посѣтѭтъ, трѣба да поведемъ дѣцата изъ училището, да ги посрѣщнемъ съ пѣсни, да имъ отворимъ кѫщитѣ си, да имъ сложимъ и по една баклава, чункимъ други имъ правѣхѫ пексемедъ...

— Знаѭ, знаѭ, прѣсѣче го ядосана кака Гинка, прѣдайте ги на турцитѣ, исколете ги, истрѣпете ги, испийте имъ кръвьта, както на вчерашнитѣ момчета... Видѣхте ли майката на Кандова какъ се тръшнѫ на срѣдъ пѫтя!... Охъ сестро мари, охъ Лалке... Охъ Боже, Боже!... Боже, Боже!

И кака Гинка се облѣгнѫ до дънера на орѣха и и закри съ кърпа очитѣ си, изъ които бликнахѫ порой сълзи. Тя заплака съ гласъ. Тоя внезапенъ плачъ бѣше за избититѣ вчера бунтовници; но присѫтствующитѣ го зехѫ че е за Лалка, името на която се приплете въ думитѣ на кака Гинка. Рада се спуснѫ просълзена да ѭ прѣговаря. Името на покойната смути сърдцето на баба Юрданица и тя се расплака.

Тая скръбь приведе Стефчова въ бѣсъ: той разбра, че тѣ плачѫтъ за бунтовницитѣ.

Заптието, което поразбра за какво е разговора, приближи се до Стефчова и хаджи Смиона и каза тихо:

— Чухте ли? въ Мънастирската рѣка пакъ билъ слѣзнѫлъ нѣкой клисурски комита.

— Какъ, кой ти каза? попита сепнѫто Стефчовъ.

— Арабия, циганката, го видѣла като берѣла смрадлика.

— Кога?

— Днесь, по обѣдъ.

— Обадила ли е?

— Незнамъ.

— Трѣбва по-скоро да се каже, избъбра Стефчовъ-като си грабна феса отъ тревата... На косъмъ останж днесь да ни зематъ дяволитѣ, ето ти сега другъ бербантинъ...

— Той е сжщиятъ, разбрахъ се, каза хаджи Смионъ ненадѣйно.

— Кой? попита Стефчовъ.

— Графътъ... Нали казахъ, че е живъ?

— Още по́-хубаво: ще има пакъ салхана.

Хаджи Смионъ се стреснж отъ собственнитѣ си думи, които каза, кой знае какъ, безъ да иска самъ. Той прѣблѣднѣ.

— Кириякъ, ти отивашъ?

— Отивамъ.

— Що ти трѣбва бе, незакачай човѣчеца, каза хаджи Смионъ умолително, ще се намѣри въ цѣла Бѣла-Черкова едно кющенце да го скриемъ... За графа, като бжде, сѣки го обича.

— Ти си лудъ, бай хаджи! извика Стефчовъ, като го изгледа съ ненавистенъ погледъ; — трѣбва да спасимъ Бѣла-Черкова...

И безъ да каже сбогемъ на дружината, тръгнж къмъ града, като продължаваше да приказва ниско съ заптието което го послѣдва до края на оградата.

Хаджи Смионъ стоеше, като гръмнжтъ.

IX.

Съюзникътъ.

Повечето отъ дружината даже незабѣлѣжи внезапното тръгване на Стефчова: всички сега бѣхж заняти да приговарятъ растжжената баба Юрданица.

— Чорбаджийке, хай приберете се въ градината, че нашитѣ османлии хванахж да се мѣркатъ изъ бостанята, каза заптието, като се приближи насамъ и си зема пушката, за да иде при Стефчова, който го въсчакваше.

Баба Юрданица станѫ да влѣзе въ градината. Кака Гинка ѭ хванѫ подъ мишница и ѭ поведе. И другитѣ ги послѣдвахѫ. Най-подиръ вървѣхѫ Рада и Стайка. Стайка силно стискаше за ржката другарката си и ѝ казваше: — Радо, даскало е живъ, чу ли? Но Рада не отговаряше, потопена въ нова мѫка.

Защото едно прѣдчувствие ѝ каза, че тая нова жертва на клисурската катастрофа, която се е спуснѫла днесь отъ Балкана, и която Стефчовъ отиваше тъй храбро да прѣдаде, не бѣше ѝ чужда, че тя може да бѫде сѫщия *той*, и сърдцето ѝ се свиваше отъ неизразима тревога и страхъ.

— Ха о, оти тича това босо дѣвойче? каза Стайка, като се спрѣ и посочи едно момиче, което идѣше тичишката прѣзъ ливадата.

Тя бѣше Марийка. Угриженото дѣте се връщаше назадъ, слѣдъ като нѣколко часа напразно бѣше се блъскало да разбере кѫдѣ е докторъ Соколовъ. Сега тя съ радость видѣ Рада едничкия близъкъ человѣкъ на Бойча, който може да ѝ помогне. При всичко че помнѣше Бойчовитѣ поржчки, Марийка чувствоваше, че Рада не е опасна, че бачо ѝ Бойчо забрави да ѭ насочи и къмъ кака ѝ Радка, и че ней можеше да ѝ расправи повече.

Рада ѭ посрѣщнѫ.

— Ела, ела, Марийке, какво правишъ?

Момичето се спрѣ при неѭ, озърнѫ се боязливо и попита:

Како Радке, знайшъ ли дѣ е докторътъ?

— Соколовъ ли, Марийке? не знаѭ... Боленъ ли е нѣкой? Марийка се заехнѫ смутено.

— Кой те праща при доктора, кака? Нѣкой боленъ ли има? повтори Рада.

— Не, како Радке, прати́ ме... бачо... Бой...

Марийка прѣкъснѫ думата си уплашено...

Но Рада разбра... Тя прѣмалѣ и се озърнѫ плахо.

Въ сѫщия мигъ Стефчовъ се зададе, като впиваше ястребови очи въ Марийка. Той бѣше ѭ забѣлѣжилъ и се повръщаше за неѭ.

— Момиче, какво държишъ въ рѫката? попита той.

Марийка поблѣднѣ. Тя се дрѫпнѫ гузно и скри рѫката си отдирѣ.

— Дай тая книжка момиче, да ѭ видимъ! каза той и пристѫпи нѣмъ неѭ.

Момичето испищe, като диво, и фукнѫ прѣзъ ливадата кѫдѣ гюла.

Тъмно подозрѣние се исхлупи въ Стефчовата глава. Той разбра, че нѣкаква важна тайна съдържаше записката, съ която бѣгаше уплашеното момиче. Той го позна че е дѣдовото Стояново... Защо дирѣше то Рада и отъ кого носѣше то писмо за неѭ въ такъвъ единъ часъ? Да ли не е отъ Огнянова? Дали той не е слѣзнѫлиятъ отъ Балкана бунтовникъ? При тая мисъль лицето му свѣтнѫ отъ зловѣща радость и той спогнѫ Марийка.

Рада въздишаше и слѣдѣше уплашена, Марийка, която, като видѣ биволарчето при гюла, върнѫ се назадъ да бѣга къмъ друга посока. Така тя сама идѣше въ рѫцѣтѣ на Стефчова, който ѭ присрѣщаше тичешката.

Марийка видѣ новата опасность, тя испищѣ пакъ, като, че просѣше помощь противъ жестокия си гонитель...

Стайка, въ голѣмо недоумѣние, гледаше това, което ставаше прѣдъ очитѣ ѝ. Тя не можеше да проникне защо трѣбваше толкосъ на Стефчова книжката; но отъ лицето на Рада тя разбра, че тая книжка не бива да пада въ рѫцѣтѣ на тоя человѣкъ. Единъ пѫть съвѣстьта ѝ освѣтлена, тя духнѫ. като лека кошута, прѣзъ ливадата, застигнѫ Стефчова, дръпнѫ го за сетрето за да го задържи и да даде врѣме на момичето да избѣгне.

Стефчовъ се обърнѫ и изгледа селянката. Той не можеше да повѣрва очитѣ си на такава дързость.

— Чичо, оти гонишъ дѣвойчето? попита сърдито Стайка, като го не пущаше.

— Пусни ме, мари свиньо! искрѣщѣ прѣзрително Стефчовъ и се откжснж отъ неѭ. Ахъ! селачанко, тебе те праща оная. Знамъ, знамъ... Коста, Коста, бре, хвани ѭ, викнж яката той къмъ Юрдановото биволарче, което се бѣше разбудило отъ писъка на Марийка. То ѝ прѣсѣче пжтя. Бѣдното момиче се спрѣ замаяно прѣдъ новия гонитель, па удари назадъ, като загащена сърна, и се заврѣ между биволитѣ, като че да дири отъ тѣхъ помощь противъ человѣцитѣ.

Стайка, у която дивата природа се разбуди, поиска да се хвърли надъ Стефчова и биволврчето — тѣ прѣдъ неѭ стояхж, като кокошки прѣдъ орлица, — но останж на мѣстото си, вкаменена: Рада отчаянно ѝ махаше да се върне назадъ.

Замаяната селянка не смѣ вече да пристжпи на помощь на Марийка. Тя съ раскъсано сърдце гледаше какъ полуживото отъ страхъ дѣте, се тръшнж на тревата при биволитѣ и тамъ примрѣ. Отъ страшната нощь въ воденицата Марийка придоби болесть на истерическо припадане, колчимъ се уплаши. Правиятъ биволъ наклони огромната си глава надъ неподвижното момиче, подуши го кротко и състрадателно по лицето, и пакъ си вдигнж влажния носъ, като прѣживяше спокойно и гледаше безстрастно съ голѣмитѣ си сини очи.

Стефчовъ бързо раскопча недозакопчаната пазва на Марийка и брънж да дири записката, защото той видѣ, че тамъ ѭ уврѣ момичето, като бѣгаше. Но не намѣри нищо. Дирихж подъ неѭ и около неѭ, но писъмцето исчезнж, гаче потънж въ ямата.

Стефчовъ се озърнж яростно.

— Мигаръ пакъ тоя да го е лапнжлъ, каза той и погледнж строго бивола.

Голю като че разбра, че го подозиратъ въ кражба,

отвори си широко запѣненитѣ уста, изъ които висѣхж само гвачени лигави тревици.

Стефчовъ останж замаянъ. Той не можеше да си обясни кждѣ се дѣнж късчето книжка.

— Безъ друго тая мръсница, каза той, ще да е испуснжла пусулката изъ ливадата, и заедно съ Коста отидохж нататъкъ, наведени изъ ливадата.

Марийка скоро дойде въ себе си. Първото ѝ движение бѣше да бръкне въ пазвата си. Па исплака уплашена, като не намѣри тамъ нищо.

Тя станж и съ хленчене си отиде нататъкъ.

Стефчовъ и биволарчето дълго търсихж. Най-послѣ Стефчовъ тръгнж бързишката къмъ града. Вѣроятно, той намѣри записката. Като минж край Рада, той продума съ звѣрски погледъ: — на върлина ще *му* видимъ днесь главата набучена!

Рада, разбита отъ безпокойствие, останж като прикована на мѣстото си. Стайка, стоеше испрвена прѣдъ биволитѣ. Тя дѣлѣше страхуванията на Рада, но неможеше да се начуди защо ѭ не остави да отвори пжть на Марийка. Тя гледаше още разлютена, къмъ посоката дѣто се изгуби Стефчовъ, като милваше несъзнателно Голя по кждрото каносано чело.

Голю подуши ржката на непознатата миловачка, мръднж и прѣмѣсти прѣдния си кракъ.

— Радо! ето ти книжлето! извика селянката, като дигаше отъ земята приплѣсканото билетче.

Дѣйствително Голю бѣше настжпилъ испуснжтото билетче, когато душеше примрѣлата Марийка.

Рада грабнж билетя, раздипли го съ трепетна ржка и хвърли погледъ вжтрѣ.

— Отъ Бойча! извика тя.

Тя се хванж за гжрдитѣ, примрѣла отъ вълнение.

Билетчето съдържаше само два реда:

„Слѣзнжхъ отъ Балкана. Донеси или прати дрѣхи и свѣдѣния. По-скоро.“

Билетчето не носѣше подпись.

Рада го прочете още дваждь, триждь, и тогава съгледа съ трепетъ, че тия думи бѣхж написани на бѣлата половинка на самото онова писмо, което тя бѣ испратила по Боримечката до Бойча въ онния ужасни часове. Съ това късче бѣше отдрано и името ѝ: *Рада*, написано съ моливъ. Сълзи облѣхж бузитѣ ѝ.

— Какво пѣе книжката, Радо? попита Стайка.

— Живъ, живъ, сестро, изговори заджхана Рада.

Стайка се изсмѣ отъ щастие.

— Даскало живъ, Рада? я нали ти кажехъ, че църната оная незнаеше, а па бъбрѣше за даскало?...

— Живъ, Бойчо, сестро, живъ, кажи на кака Гинка, че ми прѣлошѣ, та си отидохъ... За книжката не казвай нищо.

И тя се запжти къмъ бостанитѣ.

X.

Любовь — героизъмъ.

Прѣди всичко дѣвойката имаше нужда да си сбере свободно мислитѣ и земе едно бързо рѣшение. Тя се заслони задъ единъ ближенъ дръволякъ, който ж криеше отъ погледитѣ, и хванж напрѣгнжто да размишлява върху положението. А то бѣше критическо. Бойчовиятъ животъ висѣше на косъмъ, той не подозряваше нищо, — непрѣмѣнно Бойчо е билъ оня, когото е видѣла циганката... Да, да, той; трѣбваше, прочее, по-скоро да му се извѣсти за опасността и да му се даде срѣдство да се спаси. За неж, за една мома, това не бѣше лесна задача: кжрътъ бѣше пустъ сега, и кръстосванъ само отъ едни башибозуци, които се скитахж тамъ за обиръ... Тя настръхнж при мисъльта, че може да срѣщне тия свирѣпи

сжщества. Но тя се не бои отъ нищо, когато работата е за Бойча... Любовьта ѝ ще бравира всичкитѣ жестокости на сждбата и на човѣцитѣ... Да, тя ще тръгне тозъ часъ... Но той просѣше и дрѣхи, разбира се, обикновенни, дрѣхи на миренъ човѣкъ, за да не възбуди подозрителността... Прѣдрѣшенъ, той можеше да слѣзе и въ Бѣла-Церква. Това ѭ затрудни. Дѣ да дири сега дрѣхи и кой ще се изложи на явна опасность да даде свои, и кога да дири тия дрѣхи, когато всѣка минута е драгоцѣнна? Послѣ ѭ удари друга мисъль, която трѣбваше най-напрѣдъ да ѝ дойде въ главата: дѣ се крие Огняновъ? Въ билетчето не пише. Вѣроятно, той отъ прѣдпазване е повѣрилъ на Марийка тая тайна, за да ѭ съобщи устно на Соколова... А Марийка вече отиде... Какъ не ѝ щукнѫ на ума одѣвѣ да ѭ пита дѣка е Бойчо? Слава Богу, че тя узна поне, че е въ Мънастирския долъ — отъ заптието. Мънастирскиятъ долъ е голѣмъ, но тя ще го растършува цѣлъ и ще найде Бойча — уви, неприятелитѣ му нѣма да губѭтъ толкова врѣме, тѣ знаѭтъ точно дѣ чака отговора на писмото си... Но тя ще го намѣри, ще ги прѣвари, много ще ги прѣвари, защото ще бжде крилата... Едно е само невъзможно за неѭ: дрѣхи! А той дрѣхи иска прѣди всичко!... Боже, Боже... а врѣмето тъй бързо върви... А тя нѣма съ кого да се посъвѣтва.

Сичкитѣ тия мисли и съображения минѫхѫ прѣзъ ума ѝ въ единъ мигъ, съ свѣткавична бързина. Тя рѣши да остави заслона си и да бърза къмъ Мънастирския долъ. Но пѡ-напрѣдъ погледнѫ внимателно прѣзъ клонетѣ на шубржката, къмъ градината. Тя забѣлѣжи прѣдъ вратата ѝ единъ човѣкъ съ голѣмъ фесъ, въ френски дрѣхи отъ сивъ шаякъ. Тя го зе най-напрѣдъ за Стефчова, но не, този бѣше късъ и друго яче на видъ... Тя позна Колча слѣпиятъ. Сърдцето ѝ трепнѫ отъ неволна радость, макаръ че Колчо, като слѣпъ човѣкъ, малко можеше да ѝ

бѫде полезенъ въ такава работа. Но тя поне имаше съ кого да се разговори. Самъ Богъ пращаше Колча тука.

Но тя уплашена видѣ, че Колчо стѫпваше вече на прага на портата, той влазяше въ градината.

Тя извика високо:

— Бай Колчо, бай Колчо, чакай! и се стрѣлнѫ къмъ него.

Колчо чу вика, и се спрѣ.

Въ единъ мигъ Рада бѣше при него.

— Бай Колчо!

— Радке! тебе търсѣхъ, каза слѣпецътъ.

Па като се приближи до нея, пошушнѫ ѝ:

— Бойчо билъ живъ!

— Живъ, живъ, бай Колчо, пое запъхтѣна Рада.

— Той билъ въ планината, допълни Колчо.

— Не, Колчо, Бойчо билъ слѣзълъ въ Мънастирската рѣка.

Колчовото лице се развълнува.

— Що думашъ, Радке?

— Тамъ, тамъ, бай Колчо, той е сега тамъ... азъ приехъ писмо отъ него... Иска дрѣхи, трѣбватъ му дрѣхи, бай Колчо... Него сѫ го обадили на турцитѣ, видѣли го цигани... Но азъ ще припкамъ да му обадѫ... Той ще бѣга... Нѣма да го хванѫтъ, но Бойча ще го познаѫтъ на сѣкѫдѣ, че е отъ бнута, защото дрѣхи му трѣбатъ... Боже, Боже... а врѣме не остая...

Додѣто Рада така на прѣкѫсляци и съ плачевенъ тонъ изливаше страхованията си, Колчо вече намѣри единъ исходъ.

— Дрѣхи има, Радке, каза той.

— Ахъ, бай Колчо, кажи!... Дѣка ще земемъ дрѣхи?

— Тукъ на блиско, въ една приятелски кѫща...

— Бай Колчо, само пó-скоричко...

— Почакай тука една минута.

И Колчо тичешката се върнѫ нàзадъ.

Рада заслонена подъ стрѣхата чакаше нетърпѣливо. Минѫхѫ едва ли не двѣ минути, но неи се сторихѫ цѣли часове. При другото, притуряше се страхътъ да не би нѣкой да излѣзе изъ градината и да ѭ види тукъ самичка, и въ толкова разстроено състояние...

Тя пъшкаше отъ мѫчение.

Въ тоя мигъ зададе се едно момиченце съ вързопъ въ рѫка.

Слѣпецътъ бѣше турилъ тамъ единъ фесъ, едно дълго сетре и панталони, отъ сивъ шаякъ. Тия нѣще прѣди двѣ три минути бѣхѫ на него отгорѣ.

Добрата му душа бѣше прѣдвидѣла още двѣ работи, които Рада въ смущението си бѣ забравила: тамъ бѣше прибавена и една нита хлѣбъ, и стотина гроша, турени въ единъ отъ джебоветѣ.

Но Рада нито поглѣднѫ въ вързопа; тя го пое отъ момичето и тиришката се запѫти на сѣверъ, прѣзъ бостанитѣ.

— Боже мой, Боже мой! казваше си тя горчиво, той не иска да ме види вече! какво му съмъ сгрѣшила?.. А азъ го обичамъ...

Както казахме, кѫрътъ бѣше пустъ, — отъ българитѣ никой не смѣеше да излѣзе по́-нататъкъ отъ града: само едни башибозуци се мѣркахѫ тамо... а за една дѣвойка, още сама̀, опасността бѣше още по́-грозна и страшна.

Но Рада нито мисли́ за това.

Великата любовъ има само едно велико мѣрило: самопожертвованието.

XI.

Башибозукъ.

Скритъ въ пустата воденица. Огняновъ чакаше появяването на нѣкой приятель, или поне на самата Марийка.

Тая зарѣзана и полусрутена воденица стоеше усамотена на най горния край на дола не далеко отъ гърмящия скокъ и отъ неѭ нататъкъ нѣмаше вече друга зграда.

Въ стѣнитѣ зѣяхж голѣми отвори — мѣстата на бивши прозорци и врати, а една часть отъ покрива, бѣше отнесена отъ вѣтрища.

Порутенитѣ мѣста въ стѣнитѣ служахх Огнянову за прозорци, изъ които поглеждаше на пхтеката, що върви надлъжъ по рѣката до самия скокъ, па се искачва на дѣсно по яра, възъ планината.

Дълго врѣме той чакà нетърпѣливъ и безпокоенъ: часоветѣ прѣминуваxх и деньтъ прѣваляше, но долътъ, додѣто можеше да се види отъ тукъ, остаяше пустъ.

Огняновъ се намираше въ голѣмо недоумение.

Страшната неизвѣстность нарасваше всѣки мигъ за него, и се прѣобръщаше на неизразимо безпокойство.

Той се трудеше да отгадае причината на това бавение. Най-лошото, обаче, което прѣдполагаше, бѣше, че Марийка не е успѣла да намѣри доктора или Бързобѣгуняка, може би принудени да се крижтъ. Той нито издозираше ужасната опасность, която всѣка една минута можеше да донесе за него. Той не можеше да знае, че неговото присжтствие тука е извѣстно вече и на приятели и на зложелатели, че сждбата му зависѣше отъ разрѣшението на тия въпроси: кой ще да прѣвари: враговетѣ или своитѣ.

По едно врѣме изъ пхтеката се подаде едно лице, което смути Огнянова.

Единъ турчинъ.

Той бѣше едъръ, високъ съ зелена чалма на глава, съ селяхлжкъ, изъ който стърчеше и единъ дългъ ятаганъ, и съ биргъотлии гащи. И една вулия прѣзъ гърба.

Вѣроятно, единъ отъ ония турци, за който му говорѝ Марийка.

Единъ башибозукъ.

Какво дирѣше той тука?

Огняновъ извади револвера си, и наблюдаваше.

Башибозукътъ слѣдваше да върви на горѣ, съ твърдѣ едри крачки.

Той дойде успоредно на пустата воденица, на едно растояние отъ петдесеть раскрача. но не се извърнѫ, и отминѫ нататъкъ.

Огняновъ бѣше смаянъ. Но той бѣ осѫденъ сега на пълно бездѣйствие и неподвижность.

Оставаше му само едно: да надглежда и да чака.

Турчинътъ вървѣше на горѣ.

Той прѣминѫ рѣката по камънитѣ, нагази изъ дивия буенъ буренакъ, що се зеленѣеше въ самото подножие на яра, па се спрѣ.

Огняновъ забѣлѣжи, че той се спрѣ тъкмо тамъ, отъ дѣто почваше пѫтеката, която води за планината.

Огняновъ прѣблѣднѣ.

Тая пѫтека бѣше единичката, по която би могълъ да избѣгне въ Балкана, ако станѣше нужда. Ужаснитѣ надвиснѫли ярове не бѣхѫ достѫпни отъ другадѣ. Огняновъ истръпнѫ. Дали небѣше това едно прѣсичание пѫтя му? не идѣхѫ ли слѣдъ тогова и други още?

Веднага турчинътъ свали чалмата си, за да ѝ запаше края, който се бѣ развилъ.

По тоя начинъ цѣлото лице и глава на башибозука бѣхѫ открити прѣдъ взора на Огнянова.

И той видѣ сега едно младежко хубаво лице, съ широко открито бѣло чело, увѣнчавано отъ буйна руса коса, която запада на кѫдрици възъ него.

Огняновъ извика неволно отъ удивление, па се исправи на прозореца и тури два пръста въ устата си, и изсвири.

Пронизителниятъ писъкъ се разнесе изъ дола и се повтори отъ виковетѣ на канаритѣ.

Башибозукътъ втренчи очи въ воденицата, отъ дѣто излѣзе гласътъ и, като видѣ знаменателнитѣ махания на Огнянова, спустнѫ се стремително насамъ. Той бѣше Соколовъ.

Двамата приятели се прѣгърнѫхѫ горѣщо.

— Бойчо, Бойчо, живъ ли си, брате? що чинишъ тука? викаше Соколовъ покъртенъ до сълзи.

— Ами и ти, докторе, въ тоя каяфетъ!

— Какво правишъ тука, брате! кога дойде?

— Нощеска... Що се тъй забави?

— Азъ? попита Соколовъ въ недоумѣние.

— Марийка късно ли те намѣри?

— Коя Марийка?

— Какъ? не намира ли те тя? извика Огняновъ смаянъ; — азъ ѭ пратихъ до тебе съ писмо тая заранъ...

— Не ме е намѣрилъ никой, та и неможеше да ме намѣри, отговори Соколовъ.

Огняновъ го изгледа очудено.

— Ами защо си тука? за кого идешъ?

— Азъ? бѣгамъ.

— Бѣгашъ, докторе?

— Да, познай, по дрѣхитѣ ми.

— И ти тъй излѣзе изъ Бѣла-Черкова?

— Нощесь излѣзохъ изъ Бѣла-Черкова и се крихъ до сега въ Хамбаревата воденица...

— Какъ, ние сме били единъ до други и не сме знаяли! Чудно, чудно!... А дѣ се дѣнѭ Марийка!... каза Огняновъ, у когото се пробуди изново безпокойството; — а сега за кѭдѣ отиваше?

— За планината, чакахъ до сега додѣ ми донесѫтъ тескерето и пари. Но сега нѣма да се дѣлимъ... животъ и смъртъ — заедно... Ахъ, Бойчо, Бойчо, братко мой, какви ужасни нещастия дочака отечеството, кой мислѣше това?.

— Сѣдни, сѣдни долѣ ще приказваме.

XII.

Историята на единъ невъзстанѭлъ градъ.

Сгушени въ ѫгъла, двамата души се освѣтлихѫ единъ другъ върху онова, което бѣ се случило въ Клисура и въ

Бѣла-Черкова, отъ деветь деня насамъ. Отъ Соколовитѣ думи, или пò-право отчетъ, всичко станѫ ясно за Огнянова сега, и той намираше отгадката на енигмата... Бѣла-Черкова, дѣйствително, не била възстанѫла — тозъ часъ подиръ Клисура: Та не възстаналѫ, както всичкитѣ други села и градове, еднакво като неѫ, или още пò-добрѣ, приготвени за възстание. Прѣждеврѣменното му избухване погубило всичко... При първото извѣстие за клисурското движение комитетътъ се раздѣлилъ на двѣ мнѣния: едното било да се бранѭтъ само отъ нападение, като му недаватъ поводъ, а въ случай, че имъ дойде отъ вънъ подкрѣпителна чета — да възстанатъ; другото било да се развие знамето тозъ часъ, па бѫде що бѫде. Но имало и трете мнѣние, и то било общото — да се капитулира. Заключили съ измама въ избата на попъ Ставря най-распаленитѣ членове на комитета, когато той рѣшавалъ да се развие знамето, именно: доктора, Попова и Редактора, и пратили депутация, на чело съ Юрдана чорбаджи въ К. да изяви покорство и вѣрноподданнически чувства отъ страна на Бѣла-Черкова, и да проси защита.

Правителството, самò смутено, приело съ радость заявлението и пратило въ Бѣла-Черкова петдесеть башибозука да оберѫтъ оржжието и да останѫтъ да пазѭтъ града. Скоро срѣдъ двора на конака се издигнѫла камара отъ пушки, пищови и ятагани. Като яздигнѫла тоя гръмоотводъ надъ себе си — капитулацията — Бѣла-Черкова била спасена. Тя дала само една жертва: Марка Ивановъ. Той билъ окованъ и откаранъ пѣшѣ въ Пловдивъ, за черяшата... Кой го издалъ — неизвѣстно. Петь дни слѣдъ това, вчера, едно знаме се появило на Балкана, и тълкования, и мълви, и надѣжди! Духоветѣ се развълнували, разнесло се гласъ, че нѣколко хиляди възстанници идѫтъ отъ Балкана на помощь на Бѣла-Черкова... Тая военна сила се прѣдвождала отъ русски и сръбски офицери... Никой незнаялъ положително отъ дѣ иде тая ненадѣйна по-

мощь, тя падала, като отъ небето... Каблешковъ толкова пѫти бѣше говорилъ за нѣкаква тайнствена армия, готова да прилѣти въ урѣчения часъ, щото и най-маловѣрнитѣ хванѫли да вѣрватъ. Всички поглеждали радостно къмъ знамето, къмъ връха на Балкана... На нѣкои се сторило даже, че видѫтъ по гърба на планината хора съ пушки исправени — зимали храсталака за войска. Други, имѣющи още по́-остро зрѣние, различавали московцитѣ по-голѣмитѣ имъ рунтави калпаци. Тогава дошълъ попъ Ставри, та отключилъ избата и имъ казалъ:

— Грѣхота е, чада, да ви държимъ вече подъ клъчъ... Мичо правоималъ: елате вижте, какво се е задало на планината;...

Тримата затворници исхвръкнѫли изъ вратнята. Слѣдъ половина часъ послѣдвани, отъ двайсетина кундураджии, прѣвзели конака, заедно съ бея, орѫжието и властьта! Въ града въсторгъ, Бѣла-Черкова възстава! Левското знаме ошито отъ Рада, било развѣно на срѣдъ мегданя... Но въ сѫщия часъ едно ужасно извѣстие поразило сичкитѣ: говедарьтъ тиришката се спустнѫлъ отъ планината и явилъ, че никого нѣмало въ Балкана. А Тосунъ бей тръгналъ вече за Бѣла-Черкова, за да ѫ разсипе! Въ тая сѫща минута едно друго извѣстие удвоило настръхването. Трима клисурски възстанници били слѣзли отъ планината и се скрили въ училището, на горния край на града. Тѣ били Кандовъ, раненъ въ рѫката, и двата клисурци още. Бабата шътачка ги приела. скрила ги на потона на училището, и дала имъ хлѣбъ, защото отъ два деня само съ трѣви се биле хранили послѣ, по тѣхна порѫчка, обадили на Бързобѣгунека, който имъ донесълъ дрѣхи, фесове и тютюнъ. Още не испушили едно цигаро, видѣли изъ рѣзкитѣ на стрѣхата, че училището го заграждатъ отъ сѣкждѣ турци. Въ това врѣме и Бързобѣгунекъ се намиралъ на потона. Нѣмле надѣжда за избѣгване. Турцитѣ хванѫли да гърмѫтъ извѫтрѣ отъ двора, прѣзъ прозорцитѣ, въ потона. Ранили

и двѣтѣ клисурчета. Тогава тѣ се смъкнѫли долу и се прѣдали. Съсѣкли ги на мѣстото. Бързобѣгунекъ скокнѫлъ и два пѫти гръмнѫлъ и наранилъ едного, но тозъ часъ и той паднѫлъ отъ десетина куршума. Заклали го... Само Кандовъ не слазялъ. Сички мѣрили съ пушки къмъ отзѣва на потопа, отъ дѣто трѣбало да се покаже. Но той се не показвалъ. Ненадѣйно прогнилиятъ потонъ се продънилъ и Кандовъ паднѫлъ на чердака. Той се исправилъ, опрѣлъ, се до прѣградата на чердака, кръстосалъ рѫцѣ и извикалъ:

— Готовъ съмъ, удряйте!

Турцитѣ го мислили, че е началникътъ, и че се прѣдава; той говорилъ по български. Тѣ чакали.

— Варвари! стрѣляйте! българи още ще останѫтъ! викнѫлъ пакъ. Сега разбрали.

Като отговоръ, испращѣли трийсетина пушки извѣднѫжъ въз тоя близъкъ нишанъ. Но ни една го не закачила. Той търтилъ по чердака, слѣзнѫлъ прѣзъ стълбитѣ и ударилъ прѣзъ двора къмъ черквата, къмъ който билъ отворенъ пѫтьтъ. Пушкитѣ пукали, но нищо. Току що стѫпилъ на прага два крушума ударили Кандова и той паднѫлъ вѫтрѣ въ черквата... Заклали го и него... Отъ тамъ се спустнѫли да дирятъ доктора. При башибозуцитѣ и много граждане се присъединили. Трѣбвало даго хванѫтъ живъ или мъртъвъ, та така да отървѫтъ града отъ страшния гнѣвъ на Тосунъ бея. Докторътъ трѣбвало да падне жертва искупителна. По мръкнѫло уплашениятъ стопанинъ на кѫщата, дѣко се криялъ, му дава пѫтя... На улицата Соколовъ билъ зърнѫтъ отъ потерята, тя уловила дирitѣ му. Обаче успѣлъ да земе прѣднина надъ гонителитѣ си... Като припкалъ изъ дългата Мюхлюзова улица, той побутвалъ пѫтйомъ портитѣ, за да се пъхне въ нѣкоя, но ни една не стояла отмѣтнѫта, и той продължавалъ да бѣга; на мегданя сторило му се, че отъ една — потерята била станѫла на двѣ, защото отпрѣдѣ десетина души му прѣпрѣпрѣчили пѫтя. Той тогава ударилъ на лѣво и възвилъ

назадъ изъ друга улица; гонителитѣ му завчасъ изгубили диритѣ му и той можалъ нѣколко сикунди да се спрѣ и да си поеме душата. Но опасността не намалявала. Потерята нѣмало да се забави и въ тая улица да налѣти, и, ако не тука — другадѣ щѣла да го застигне или удари съ куршумъ, благодарение на видѣлата звѣздна нощь. Да се опита да излѣзе на края било безразсѫдно; сичкитѣ исходи на града се пазели отъ стража. Едно спасение му остаяло: да се скрие въ нѣкоя кѫща приятелска. За щастие той се сѣтилъ, че на блиско била кѫщата на попъ Димча. Той се затекълъ до неѭ и хлопнѫлъ вратнята ѝ. Вратнята се отворила. Посрѣщналъ го попъ Димчо, членъ на комитета.

— Попе, скрий ме, казалъ докторътъ.

— Неможе, неможе, докторе! видѣли сѫ те, че влазяшъ тука, лошо е и за мене, изшушнѫлъ му попътъ, като деликатно го тикнѫлъ изъ вратнята... Смаяният Соколовъ усѣтилъ, дѣйствително, приближаването на потерята, която се задала отъ срѣщната улица, и той слѣпешката ударилъ нататъкъ, и се втурнѫлъ въ една слѣпа улица, въ дъното на която живѣеше неговъ сродникъ. Той бутнѫлъ вратата и попросилъ гостоприемство.

Бай Нечо тозъ часъ съобразилъ важността на положението.

— Лудъ ли си, докторе, да ме запалишъ? Ти знаешъ че азъ имамъ жена и дѣца? И съ тие думи той му хванѫлъ рѫката и му отворилъ портата. Докторътъ побързалъ да излѣзе изъ тоя безисходенъ пѫть и уловилъ Петканчовата улица. Злата му сѫдба го довела къмъ ония, отъ които бѣгалъ. Соколовъ фукнѫ прѣдъ гонителитѣ си.

— Ако се не спрѣшъ ще гърмимъ! чакай, докторе, викалъ му отзадъ единъ отъ пандуритѣ. Истина, Соколовъ се спрѣлъ, но не тамъ, дѣто му прѣдлагалъ усърдният българинъ пандуринъ, а по-нататъкъ, прѣдъ Сарафовата вратня. Соколовъ, като домашенъ докторъ на Сарафова, и

приятель още, рѣшилъ да опита щастието си, и на посока почукалъ.

— Кой чука? попиталъ Сарафовъ.

Докторътъ се обадилъ.

Вмѣсто да се отвори вратнята, бѣжанецътъ чулъ, че Сарафовъ хлопнѫлъ и кѫщната врата, и се не чулъ вече.

XIII.

Продължение на историята.

— Какъвъ позоръ, Боже мой, испъшка болезненно Огняновъ.

— Сега въ града е паника, брате; издайства и подлости... Бѣла-Черкова не е оная, избъбра мрачно Соколовъ.

Огняновъ въздѫхнѫ дълбоко.

— Издайства и подлости; казвашъ?... Тѣ сѫ исчадията на всяка нещаста революция... Тѣ слѣдватъ подиръ неѫ, като вълцитѣ и гаргитѣ подиръ бойнитѣ полета.

— А кой е билъ побилъ знамето на връхъ бърдото? То бѣше чървена кърпа на прътъ.

— Незнаѫ.

— А отъ кого мислишъ да е?

— Отъ турцитѣ.

Огняновъ го погледнѫ недовѣрчиво.

— Отъ турцитѣ, да, продължи докторътъ: — защото то се видѣ вчера, когато и Тосунъ-бей е тръгнѫлъ отъ Клисура, за да нападне Бѣла-Черкова съ намѣрение да ѫ разсипе. Чуваше се, че още на отиванье за Клисура той се заканилъ да направи това. Трѣбвало му е само причина. Съ сѫщата коварна цѣль, види се, е билъ распръснѫтъ и слухътъ за многочисленна помощь, която ни идѣла. А то идѣлъ Тосунътъ.

— Значи, той трѣбва да е днесь въ Бѣла-Черкова?

— Да.

— Навѣрно, тамъ ставатъ сега ужасни нещастия... каза Огняновъ развълнуванъ.

— Нещастия не — подлости ставатъ, отговори докторътъ; — человѣкътъ, който бѣхъ пращалъ днесь до града, ми каза че Тосунъ бей помилвалъ Бѣла-Черкова, щомъ му пратила тържественно депутация да го посрѣщне. Схщиятъ видѣлъ, като минжлъ край конака, че на двора му стояла цѣла грамада съ оржжия, донесени отъ самитѣ бѣлочерковци... Тамъ билъ и черешовиятъ топъ... Клетиятъ бай Марко, него най-много жалиж... Огняновъ възджхнж

— Да, бай Марка, за него най е тежко... Той станж жертва на гнусно прѣдателство... Както и Кандовъ, прибави Соколовъ.

— А кой обадилъ Кандова и другаритѣ му? попита Огняновъ и челото му се покри съ джлбоки брѣзди.

— Какъ, азъ забравихъ да ти кажж: прѣдаде ги Юрданъ Диамандиевъ... Глупавата бабичка отишла та обадила скришомъ и на попа; а попътъ обадилъ на Юрдана. Самъ той ревѣлъ отъ долу, отъ мегданя, на башибозуцитѣ: — „удряйте! какво се маете? разбойници не приемаме въ града си, царски душмани нещемъ“!

— Боже, Боже! Бѣдниятъ Кандовъ, герой го видѣхъ на клисурската позиция, и герой умрѣлъ тука... Какъ страшно бѣхъ потресенъ снощи отъ вида му!... А ти какъ се отърва най-послѣ?

— Скрихж ме въ една кжща... Дѣ мислишъ, Бойчо?

— У нѣкой приятель пакъ, разбра се — не у чорбаджи Юрдана.

— Приятелитѣ и съзаклетницитѣ ме испждихж безобразно, както ти расправихъ, отговори докторътъ злъчно — всичкитѣ ми хлопнжхж вратитѣ си...

— Но кой тогава?... Продължавай по-добрѣ.

— Добрѣ, захванж докторътъ: — потерята наближаваше отдирѣ ми, азъ бѣхж дошълъ кждѣ края. Тогава едно отчаянно рѣшение ми дойде да се опитамъ да минж

по между крушумитѣ на стражата и да уловѫ широкия кржгъ, та и само тоя шансъ ми остаяше за спасение, между двата огъня... Кога дойдохъ на трийсетина раскрача отъ Велчовия дуваръ. дѣто стражата вардѣше пусия, при единъ старъ стоборъ, едни вратня се поотвори... Азъ чухъ скърцаньето, и се спрѣхъ... Погледнххъ прѣдъ себѣ си: тогава познахъ, че се намирамъ прѣдъ вранята на Милка Тудуричкина. На прага стоеше самата дѣвойка. Азъ приближихъ и ѝ казахъ:

— Милке, гони ме потеря, можешъ ли ме укри?

— Влѣзте, господинъ докторе, отговори тя, и азъ влѣзохъ. Една минута слѣдъ това потерята тиришката минѫ край вратнята и отиде нататъкъ.

— И тя те спаси? извика Огняновъ.

— Да, Бойчо, Милка, една блудница!..... Провидѣнието тоя пѫть прие образа на Милка Тудуричкина, на пропаднѫлата, на отхвърлената, на позорната Милка Тудуричкина.... Бѣдната! та тя и нѣма за какво да се бои, какво да губи, какво да жали....

— Сé едно, високъ героизъмъ у тая блудница, срѣдъ толкова благоразумни безсърдечия, срѣдъ толкова честни низости! забѣлѣжи Огняновъ. Боже, Боже, дѣка само доблеста е могла да намѣри убѣжище!

— Сега трѣбва да ме дирѫтъ пакъ подъ листо въ Бѣла-Черкова... нека ме хванѫтъ!

— Ти сега съ какво намѣрение си, докторе? За на кждѣ?

— За Влашко, разбира се.

— Да, и азъ за тамъ бѣхъ тръгнѣлъ, но знамето ме накара да слѣзѫ отъ планината.

— Както и мене — да отивамъ къмъ неѫ... Но ти съ тая дрѣха?... па нѣмашъ и шапка?

— Затова и бѣхъ пратилъ Марийка до тебе съ писмо, за да ми донесешъ каквото трѣбва. Чудно, кждѣ се още бави....

— Сега нѣма нужда, каза докторътъ, като се стъмни ще минемъ въ Хамбаревата воденица и бай Лилко всичко ще ти намѣри. Азъ, по щастие, носѫ и друго едно старо тескере .... то ще бѫде за тебе .... Имаме и храна въ вулията.

— Отлично. Но азъ идѣхъ тукъ не съ тая цѣль да бѣгамъ пакъ .... Азъ мислѣхъ да заваръ възстание.

— А то излѣзе каша... отзова се докторътъ ядосано... Само се обрашневяхме, колкото да опропастиме града...

— Имате ли нѣкакви извѣстия отъ другитѣ мѣста...

— Тъмни слухове само: на всѣкѫдѣ сé тая поразия... Възстанието не можа да се распространи... и само катастрофи... Ти повече трѣба да знаешъ...

— Да, видѣхъ ги отъ планината пожаригѣ като свѣтѣхѫ на двайсеть мѣста, каза Огняновъ ....

— Не билъ, брате, озрѣлъ народа за такова нѣщо!... Измамихме се страшно, каза докторътъ... Ужасни жертви дава България сега, и напразно...

— Че се измамихме, измамихме се... Но революцията трѣбваше да стане и жертвитѣ трѣбваше да станѫтъ... Азъ даже бихъ желалъ да бѫдѣхѫ още по-голѣми и по-ужасающи. Ние не можемъ съ силата си да разбиемъ Турция, но можемъ да спечелимъ симпатията на свѣта поне чрѣзъ грознитѣ си нещастия, чрѣзъ мѫченичеството си и кървавитѣ рѣки, които истичатъ изъ тѣлото на България ..... Това е сé знакъ за сѫществуване: мрътвиятъ никой го не мисли — само живиятъ има право на животъ. Ако европейскитѣ правителства не се застѫпѫтъ за насъ, тѣ не заслужватъ да се нарѣкѫтъ християнски и цивилизовани!... Сé едно, и да не стане нищо, ние нѣма защо да се каемъ .... Ние испълнихме една человѣшка длъжность: опитахме се да спечелимъ свободата си съ кръвь — неуспѣхме ..... Това е жално, но не е стидно... Позоръ и прѣстѫпление ще бѫде само ако скръстимъ вече рѫцѣ .... ако плюемъ

на идеала си, ако забравимъ кръвьта и пожаритѣ, въ които днесь плува България . . .

— Огняновъ, каза докторътъ слѣдъ малко мълчание, чини ми се, че само ние мислимъ на тоя часъ това: България цѣла сега ни проклина за нещастията си . . . . . Иди послушай: сѣки сега дава право на Стефчова.

XIV.

Важни разговори.

Пръвъ пжть Огняновъ чуваше сега името на Стефчова. Челото му се намръщи.

— Какъ, още ли диша тая прѣзрѣнна тварь?

— Прѣзрѣнна тварь? обърнж се докторътъ; — Стефчовъ сега е най-умният, най-прѣдпиятъ, най-гордиятъ. Не можахъ да му испия кръвьта . . . . . Знайшъ? азъ бѣхъ приготвилъ Клеопатра за него . . . . Той тържествува, заедно съ Юрдана чорбаджи. Той минува за спаситель на града . . . А насъ, като кучета ще ни избижтъ, ако ни виджтъ . . .

— Сѐ равно, подла тварь . . . . . Бѣдната Лалка, тя трѣбва да е много нещастна . . .

— Какъ, ти незнаешъ ли? Лалка умрѣ.

— Умрѣ? що думашъ?

— Умрѣ на осемнайсетий априлия, пришъпнж докторътъ.

— Колко нещастия въ кжсо врѣме... Той ж е убилъ, тоя подлецъ! искрѣщѣ Огняновъ.

— Да, той ж уби.

И докторътъ му расказа съ сълзи на очитѣ причинитѣ на смрътьта и.

Огняновъ го хванж за ржката покъртенъ.

— Брате, ние еднакво сме нещастни.

Соколовъ го погледнж въпросително.

— Лалка, любимото отъ тебе сжщество, пое Бойчо скръбно, е въ гроба; друго едно сжщество, което азъ о чахъ сжщо е въ . . . гроба . . . изгубена е за мене . . .

— Не, твоя Рада е жива, въ Бѣла-Черкова е! извика живо докторътъ.

— Жива? . . . жива, да, но е умрѣла за мене.

Соколовъ го погледнѫ очудено.

— Да, за всегда умрѣла, повтори Бойчо мрачно; — нещастнията Кандовъ . . . Богъ да го прости . . . Защо го прѣживѣхъ азъ? . . .

Докторътъ изгледа втрещено Огнянова.

— Бойчо, ти да не сиималъ спречкване съ Кандова въ Клисура?

— До смръть.

— И за Рада?

Огняновъ се навѫси.

— Да не говоримъ сега за това.

— Та ти лудъ ли си, Бойчо? да подозирашъ Рада? Това е възмутително!

— Възмутително? Азъ ѫ мислѣхъ самата невинность, брате, а какво излѣзе? испъшка Огняновъ; — азъ ѫ вѣрвахъ, азъ ѫ любѣхъ и какъ? И отечеството ми бѣше по-свѣтло тогава, и довѣрие повече имахъ въ себе си, и куражътъ ми несъкрушимъ . . . И какво поражение! Прѣдстави си . . . . . Доста е да ти кажѫ, че подиръ това, въ Клисура се бихъ не съ надѣжда да побѣдѭ неприятеля, но да умрѫ отъ ударитѣ му . . . Не ми говори. И Огняновъ тѫжно наведе глава надолу.

— Лъжешъ се, Рада те е обичала вѣрно, и те обича пакъ, само че е много нещастна и оклеветена — отъ тебе първи! каза докторътъ съ негодование.

Огняновъ му хвърли укоризненъ погледъ.

— Докторе, за паметьта на тоя бѣдни Кандовъ, прѣстани да ми говоришъ вече за тая скръбна работа.

— Именно, и паметьта на Кандова искамъ да омиѫ отъ твоето подозрѣние . . . . . Недѣй мисли, че той е дѣйствувалъ подло . . . . Истина, той бѣше се заплѣснѫлъ въ Рада . . . . . Както го знаешъ, той е мечтатель и дяволски

се увлича.... Тая необяснима страсть го накара да напустне и обществото и комитета.... но тя нищо не измѣни въ чувствата на Рада; той никакъ не е ѫ оскърбилъ съ едно нечестно прѣдложение.... Отъ срамежливость тя ти не обадила, но тя се оплакала на Лалка отъ Кандовитѣ платонически задиряния... Добрѣ, че се сѣтихъ, нà чети писмото му писано на 19 априлий, сѫщия день когато ѫ послѣдвалъ за Клисура. Прѣдаде ми го Нетковичъ...

И Соколовъ извади изъ портофелчето си Кандовото писмо и го подаде Огнянову.

Бойчо го прѣгледа бързижката и по очитѣ му блѣснѫхѫ сълзи. Щастливо изражение огрѣ за мигъ лицето му.

— Благодарѫ, Соколовъ, твоитѣ освѣтления свалихѫ отъ гѫрдитѣ ми страшния тежъкъ товаръ. Ти поднови и просвѣти душата ми.

— Клетата Рада, какъ ще е щастлива, ако узнаеше това! Азъ не успѣхъ да ѫ видѫ, но разбрахъ само че тя е страшно отчаяна.. види се, за тебе, като те е мислила за убитъ, както и всички.... Напиши ѝ, прати ѝ нѣколко думици, прѣди да тръгнемъ, да ѫ зарадвашъ, горката.

— Какъ, да ѝ пишѫ?...

— Пиши и, человѣщината го изисква...

— Именно, человѣщината изисква да ѝ не пишѫ, ами самъ да станѫ да идѫ при неѫ, да ѝ паднѫ на колѣнѣ и да ѝ искамъ прошка... Азъ бѣхъ жестокъ къмъ Рада до подлость, извика Огнянов.

— Да, азъ самъ бихъ те съвѣтвалъ да сторишъ това, но сега е невъзможно...

— Може да е невъзможно, но азъ щѫ идѫ, каза Огнянов рѣшително.

— Какъ, ще влазяшъ въ Бѣла-Черкова? извика доктотътъ смаянъ; — това е цѣло безумие сега. Сега въ Бѣла-Черкова е огънь... Тамъ Юрданъ и Стефчовъ сѫ спасители.... Ти излагашъ на вѣрна смръть живота си!

— Докторе, ти знаешъ, че азъ малко мислѫ за живота си, когато е работата да остане честенъ човѣкъ .. Цѣлата Тосунова орда не може ме въспрѣ ... Азъ трѣба да просѫ извинение отъ тая страдалица, Рада, за моето свирѣпо поведение, което ѫ бѣ хвърлило въ отчаянното рѣшение, да търси смъртъ въ клисурскитѣ пожари ...

Огняновъ му расправи съ двѣ думи случката.

— Тогава, брате, не те задържамъ, каза трогнѫто докторътъ.

Огняновъ помисли малко, па каза тихо:

— Послѣ, и друго има: Рада е моя: азъ се вѣнчахъ на послѣднего си тръгвание отъ тука съ неѫ, вѣнчахъ се ... прѣдъ Бога, и вмѣсто пръстенъ клетви размѣнихме. Азъ не могѫ да ѫ оставѫ, разбирашъ? и единъ пѫть ако стигнѫ благополучно до Влашко щѫ ѫ повикамъ да дѣли съ мене бѣдность, голотия, страдания, отъ които състои животътъ на емигрантина ... О, тя ще дойде съ радость да сподѣли сждбата ми, както тука ѫ сподѣлѣше.... Тя е героиня въ любовьта си, докторе, и цѣлиятъ свѣтъ недавамъ за нейното сърдце ...

По докторовото лице се четѣше въсхищение.

— Щѫ тръгнѫ, като се свечери́, и още тая нощь щѫ се върнѫ тука. И увѣрявамъ те: здравъ и читавъ. Азъ нѣма, не искамъ да умрѫ, докторе, още, защото Рада е жива за мене, и България не е освободена! ...

XV.

С р ѣ щ а.

Докторътъ надничаше прѣзъ дупката

— Нѣкой иде, Марийка! каза той

Огняновъ устреми погледъ сѫщо въ дола.

— Не е Марийка. Марийка е по́-дребна и съ синѣ облѣчена.

— Тазъ е въ черно, носи и вързопъ.

— Рада! извика Огняновъ, като скокнѫ.

И докторътъ скокнѫ

Огняновъ се исправи цѣлъ на входа на воденицата и замаха съ двѣ рѫцѣ.

Рада, която отъ нѣколко врѣме се луташе изъ камънацитѣ, да дири Бойча, сега го видѣ. Тя се спуснѫ къмъ него и слѣдъ единъ мигъ бѣше въ воденцата.

— Радке!

— Бойчо! Бойчо, плачеше тя и едвамъ поимаше, и притискаше главата му до бузитѣ си. Докторътъ присѫтствуваше, покъртенъ дѫлбоко, на тая сцена.

— Ами какъ си тука, Радке? прибърза да попита Огняновъ, като доби самообладание надъ чувствителностъта си.

— Писъмцето ти за доктора го прѣдаде мене Марийка... Ахъ Бойчо, защо ми измѫчи? казваше Рада залѣна отъ щастливи сълзи. Ти не ми се сърдишъ вече?.. Ти нѣмаше право да ми се сърдишъ... Ти знаешъ, че нѣма причини...

— Прости ме, пиле, прости ме, и Бойчо ѝ цалуваше рѫцѣтѣ; — току що ми откри Соколовъ заблуждението ми, то измѫчи и мене страшно. Азъ щѣхъ да слѣзѫ самъ въ града, да те молѫ да ме простишъ... за тая жестокость... Азъ съмъ билъ недостоенъ за любовьта на единъ ангелъ... Нели забравяшъ, Радке, нели прощавашъ?... И Огняновъ се взираше съ въсхищение въ влажнитѣ ѝ очи, пълни съ приливъ отъ блаженство и любовь безконечна...

Но Рада изведнѫжъ побѣлѣ, като стѣна, оттегли се отъ Бойча и извика:

— Бѣгай, Бойчо! азъ забравих да ви кажѫ... Бѣгайте... Видѣли сѫ тѣ тука, и турцитѣ идѫтъ!

Огняновъ и Соколовъ останѫхѫ, като гръмнѫти.

— По́-скоро, бѣгайте въ планината! повтаряше Рада уплашена...

— Какъ! извика Соколовъ, като че не вѣрваше ушитѣ си.

— Видѣла те циганка и обадила, прѣди азъ още да видѫ Марийка... Като идѣхъ, отъ къмъ лозята се спущахѫ сганъ башибозуци, па зехѫ пѫтя за насамъ... Тѣ за тебе идѫтъ Бойчо. Ахъ, Боже, забравихъ тозъ часъ да кажѫ... Цѣлъ часъ изгубихъ додѣ те дирѣхъ изъ дола... Другадѣ да се видимъ... Сега бѣгайте.

При всичкото му присѫтствие на духа, съ което Огняновъ се отличаваше въ минути критически, това страшно извѣстие прието въ мига на най-блаженна радость, която му достави ненадѣйното виждание съ дѣвойката, сега още по́-измилѣла и по́-плѣнителна, освѣтлена отъ героизма на любовьта си, Бойчо останѫ поразенъ, той неможеше да земе едно бързо рѣшение. Той се чувствоваше безсиленъ на такава внезапна раздѣла въ минутата на най-въждѣлennата срѣща. Такива скокове сѫ потрѣсающи. А мижду това мигговетѣ бѣхѫ драгоцѣнни.

— Да бѣгаме? ами ти? питаше Бойчо.

— Менъ не глѣдайте, за менъ не мислете... бѣгайте по́-скоро... На́, земи това — дрѣхи има тукъ... и бѣгай Бойчо, и сбогомъ, да се видимъ пакъ, само ти остани живъ, ние ще се видимъ и сберемъ пакъ, Бойчо, мили Бойчо... дѣто и да е... Сбогомъ...

И Рада, като подаде вързопа на Огнянова, хванѫ го за ржката и насила го потегли къмъ исхода на запустѣлата воденица.

— Не каза рѣшително Огняновъ, азъ не могѫ да те оставѫ въ такава минута... Ако ония варвари идѫтъ по тебе...

— Да, идѫтъ, Бойчо!

— Тѣ идѫтъ, и да те срѣщнѫтъ самичка въ това диво мѣсто?!.. Тие звѣрове?... Не, по́-добрѣ ще умрѫ тукъ, като те защищавамъ...

Но Бойчо веднага разбра безразсѫдността, па и съвършенната безполезность на подобно отчаянно рѣшение. Той изведнѫжъ попита Рада:

— Радо, можешъ ли вървѣ съ насъ?

На това най-неочаквано прѣдложение, Рада отговори съ въсхищение:

— Бива, бива Бойчо, азъ щѫ вървѫ съ васъ заедно до край свѣта. . Да бѣгаме, да бѣгаме, Бойчо...

Огняновиятъ погледъ свѣтнѫ.

— Само да искокнемъ до „Малкия Столъ“ надъ водопада, отъ тамъ азъ щѫ ги одържѫ до довечера, а ти отведи Рада на горѣ, каза Соколовъ.

Дѣйствително, надъ скока стърчахѫ нѣкакви остри скали, називаеми „Малки Столъ“. Изъ задъ тие камъне единъ добрѣ въоржженъ человѣкъ можеше да брани отъ цѣлъ таборъ пѫтеката, едничката която се извиваше по яра къмъ планината.

Нѣмаше врѣме за губение.

— Къмъ планината, извика, почти искомандува Огняновъ.

И той пръвъ стѫпи на прага, като хвърли погледъ на сѣкждѣ изъ дола.

Бѣше вече кѫсно.

На срѣщния яръ, между остритѣ скали, се чернѣяхѫ турци. Тѣ хващахѫ пусия задъ камънетѣ и задъ храсталака тамъ, щото еднитѣ глави имъ се виждахѫ и пушкитѣ. На върха нѣкой въ бѣли гащи стоеше и сочеше къмъ воденицата. То бѣше циганката. Турци и на отсамния яръ клѣкахѫ задъ камънетѣ.

Огняновъ и докторътъ видѣхѫ, че сѫ загащени, и нито помислихѫ за бѣгание. То бѣше невъзможно.

Турцитѣ продължавахѫ да се спущатъ прѣдпазливо и да се настаняватъ задъ камънитѣ на урвитѣ и задъ прикрития. Имаше до стотина души.

Пѫтеката въ дола остаяше свободна.

Бойчо се обърнѫ къмъ Рада и ѝ каза:

— Радо, иди си, изъ пѫтеката, върви надлъжъ по рѣката...

Но тозъ часъ страховната мисъль му замрачи лицето, и той рѣче:

— Не... стой тука пò-добрѣ...

И въ Радиния поглѣдъ се четѣше сѫщото рѣшение:

— Съ тебе, съ тебе, Бойчо... пришъпнѫ тя, като си сключи рѫцѣтѣ на гѫрдитѣ.

И толкова скръбь, любовь и трагическа прѣданность се четѣше въ влажния ѝ поглѣдъ! Такава готовность за смъртъ!

Огняновъ и Соколовъ прѣброиха патронитѣ си.

— Осемнайсетъ огъня имаме, продума докторътъ.

— Стигатъ, за да се умре честно, каза ниско Огняновъ.

Тосунъ бей бѣше довелъ ордата си и лично ѭ командуваше. Прѣди да се покаже на урвитѣ той бѣше затворилъ и дола, и така бѣ стиснѫлъ въ обрѫчъ бунтовницитѣ, или пò-добрѣ — бунтовника, защото той бѣше увѣренъ, че само Огняновъ е вѫтрѣ.

Прѣди да заповѣда стрѣлба, Тосунъ бей зарѫча да му извикатъ по турски:

— Прѣдай се, консулосъ комита!

Само ековетѣ на урвитѣ повърнахѫ гласа.

Рада се бѣ сгушила въ единъ ѫгълъ, занѣмѣла.

— Куражъ Радо, каза ѝ Бойчо скръбно.

Тя му само направи знакъ съ рѫка, като че искаше да каже: „Въ Клисура ме достраша, самичка и отхвърлена... Сега не ме е страхъ съ тебе да умрѫ наедно като ме обичашъ... Ще видишъ...“

Бойчо разбра героическия смисълъ на тоя нѣмъ отговоръ и очитѣ ту овлажнѣхѫ. Миговѣтѣ минувахѫ.

Огняновъ и Соколовъ прилѣпени до стѣнитѣ, по начинъ да бѫдѫтъ пò-малко изложени, стискахѫ револверитѣ си. Тѣ хвърляхѫ погледи къмъ двѣтѣ урви, отъ

които на сѣки мигъ очакваxж да имъ блъвнѫтъ гръмотевици.

Минж си една минута. Видѣ се това бѣше срокътъ. даденъ отъ Тосунъ бея.

Тогава запукаxж пушки отъ западната урва, запукаxж отъ въсточната, запукаxж отъ дола. Обсаденитѣ слушаxж какъ пищѫтъ крушумитѣ прѣзъ отверстията на покрива, прѣзъ дупкитѣ на зидоветѣ и плѣскатъ въ камънетѣ, па падатъ сплескани въ краката имъ.

Балканския долъ заехтѣ.

Изведнѫжъ гърмежътъ утихнж.

При всичката си продупченость оградата даде заслона на троицата нещастници. Никой не бѣше закаченъ. Само Рада бѣ паднѫла въ несвѣсть на земята. Куражътъ бѣ измѣнилъ на нещастната дѣвойка. Забрадката ѝ се бѣ свалила и черната ѝ коса на вълни се растилаше по рамото ѝ и въ праха.

Навѣрно, вторият залпъ нѣмаше да се забави и Рада, лѣгнѫла тъй, бѣше изложена на крушумитѣ.

Огняновъ се наведе, прѣгърнж ѭ и ѭ прѣмѣсти въ ѫгъла, който бѣше най-потуленъ, и подложи подъ главата ѝ възопа. Той ѭ побутнж, но тя се не събуждаше, тя сѐ лежеше несъзнателна и нечувствующа нищо, що става около ѝ. И тогава, при вида на това прѣкрасно, побѣлѣло съ склопени очи и избѣднѣли устни лице, на тая нещастна мома, която бѣ свързала сждбата си съ неговата, и съ която той трѣбваше да се раздѣли при адски мѫчителнитѣ прѣдчувствия за нейната участь, когато рѫката му не ще вече да я защищава отъ тия звѣрове, отчаянна, нечеловѣшка скръбь се изобрази по лицето му.

— Мигаръ да ѭ убиѭ самичъкъ, помисли си той.

Понеже не приехж никакъвъ отговоръ отъ воденицата, нападателитѣ се осмѣлихж повече и се поспустнахж до пò-долнитѣ камъняци и приближихж до дола. Воденицата пò-тѣсно се стѣгаше отъ вредъ и мигътъ за рѣшителни дѣйствия наставаше.

— Прѣдай се, комита!

Отговоръ нѣмаше.

Веднага исплющѣхж градъ крушуми възъ воденицата. Заедно съ усилването на гърмежа и турцитѣ пристжпваxж пò-близо насамъ... Понеже воденицата продължаваше да мълчи, тѣ дойдохж до убѣждение, че скритиятъ вжтрѣ бунтовникъ нѣма оржжие. Крушумитѣ сé плющахж въ стѣнитѣ, настжплението зимаше формата на юрюшъ.

Турцутѣ приближихж доста. Настанж минутата. Огняновъ бѣше исправенъ до единия прозорецъ; докторътъ до входа.

Тѣ се спогледахж и сѣки испраздни револвера си въ доста сгжстената тълпа на неприятеля. Тоя внезапенъ отговоръ свали троица души на земята и издаде силата на воденицата. Турцитѣ видѣхж, че защитницитѣ ѝ сж повече отъ единъ. Това ги посмути, но само за мигъ. Клисурскитѣ побѣдители съ ревъ се спустнахж къмъ опасната ограда. Една часть отъ урвитѣ стрѣляше, други въ отверстията на воденицата, за да недопустне на бранителитѣ ѝ да се покажжтъ тамъ и да гърмжтъ възъ нападающитѣ. Настана истински юрюшъ.

— Докторе, ще се мре, прощавай на вѣки, брате, каза Бойчо.

— Прощавай, брате.

— Докторе, никой живъ да не падне въ ржцѣ!

— Никой, Бойчо; азъ имамъ още четире патрона: единия задържамъ за мене...

— Азъ задържамъ два, докторе. И Огняновъ неволне се обжрнж къмъ Рада. Тя сѐ лежеше, но лицето ѝ бѣ станжло бѣло като платно; изъ лѣвата страна на гжрдитѣ тихо бликаше струйка чръвена кръвь и течеше на вади изъ дишлитѣ на роклята ѝ... Единь отплѣснжтъ крушумъ бѣше ѭ ударилъ. Тя бѣше мрътва. Тя бѣ минжла отъ несвѣсть въ вѣченъ сънь.

Тогава Бойчо остави поста си, приближи ѭ, коленичи, хванж студенитѣ ѝ ржцѣ и залѣпи дълга цалувка

на леденитѣ ѝ устни; послѣ посипа съ тѣхъ челото ѝ, дѣто застиваше кръвьта. Каза ли ѝ нѣшо, пошушнж ли ѝ въ тая прощална цалувка, рѣче ли ѝ *„добро видьние тамъ, Радо“!* неможà да се чуе отъ гърмежа отъ вънъ, и отъ плѣсканьето на крушумитѣ вжтрѣ. Той ıж зави съ мушамата си. Когато Бойчо се изправи двѣ струйки сълзи бѣхж се проточили по бузитѣ му.

Но въ тие сълзи бѣше цѣлъ океанъ отъ мжка..'.

Кой знае — може и извѣстенъ дѣлъ отъ жешка благодарность къмъ провидението!...

XVIII.

Гибель.

Прѣзъ тая послѣдня и нѣма прощавка, която трая само половина минута, Соколовъ единъ поддържаше сраженето съ стотина неприятеля. Внезапно той се извърнж назадъ и видѣ Рада... Тогава косата му настръхнж, очитѣ му запламтѣхж, като на тигъръ, и цѣлъ, безъ да се пази отъ нѣщо, показа се на входа като на пукъ на крушумитѣ, па на най-чистъ турски езикъ извика къмъ ордата:

— Кучета крастави! скжпо ще исплащате всѣка капка българска кръвь! и испразди револвера си.

Тълпата съ новъ бѣсъ се устреми на непристжпната крѣпость, въ която се прѣобърнж разсипаната воденица. Единъ звѣрски ревъ, послѣдванъ отъ новъ друженъ залпъ, процѣпи въздуха.

— Ахъ! испъшка докторжтъ и испустнж револвера. Единъ крушумъ му прониза дѣсната ржка. Неописуемъ ужасъ и отчаяние се изобрази по лицето му. Огняновъ, който гърмѣше въ тълпата, сжщо окървавенъ вече, забѣлѣжи това и попита:

— Страдашъ, брате?

— Не, ами и послѣднія патронъ хвърлихъ, забравихъ...

— Имамъ още два въ моя револверъ, земи... каза Огняновъ и подаде оржжието си на Соколова. — Сега нека видѣтъ какъ умира единъ български апостолъ! Па, като истръгнѫ голѣмия ятаганъ изъ селяха на доктора, излѣзе изъ портата и се спустнѫ въ тълпата, като раздаваше ужасни удари на лѣво и на дѣсно...

. . . . . .

Подиръ половина часъ, цѣлата орда, побѣдоносна, свирѣпа, демонически весела, излизаше изъ дола съ Огняновата глава набучена на прѫтъ. Докторовиятъ черепъ, раздробенъ на кѫсове отъ ножоветѣ, (най-първиятъ ударъ — отъ крушумъ — самъ докторътъ си бѣше нанесълъ), неможеше да послужи за трофей. Сѫщо Радината глава бѣше оставена — по политическа причина вече: Тосунъ-бей бѣше по́-хитаръ отъ Тѫмрѫшлията.

Отзади носѣхѫ натоварени на едни кола убититѣ и раненитѣ.

Съ дивашки викове сганьта дойде въ града. Той бѣше по́-пустъ и по́-мълчаливъ отъ едно парясано гробище. На мегданя побихѫ трофея.

Само единъ человѣкъ се мѣркаше тамъ, като единъ призракъ.

Той бѣше Мунчо.

Като позна главата на любимия си Русияна, той вторачи яростни, безумни очи въ неѫ и изригнѫ, въ единъ дъждъ отъ плюнки, една колосална попръжня противъ Мохамеда и Султана.

Убѣсихѫ го на касапницата.

Тоя лудъ бѣше единственниятъ человѣкъ, който се осмѣли да протестира.

Одесса 1888. г.

Край

Па, като истръгнж голѣмия ятаганъ изъ селяха на доктора, излѣзе изъ портала *(Стр. 504).*

АБКОЕ Е.

I. Отзиви изъ българската и английската пресса за романа.
II. Портрета на автора.

Часть първа.

		Стр.
I.	Гость.	1
II.	Бурята	11
III.	Мънастирятъ , ...	24
IV.	Пакъ у Маркови	29
V.	Продължение отъ нощьта	37
VI.	Писмото	44
VII.	Геройство	47
VIII.	У чорбаджи Юрдана	54
IX.	Разяснения	62
X.	Женскиятъ метохъ.	67
XI.	Радини вълнения	74
XII.	Бойчо Огияновъ	82
XIII.	Брошурата	88
XIV.	Силистра-Иолу.	92
XV.	Неожиданна срѣща	100
XVI.	Гробътъ говори	106
XVII.	Прѣдставлението	113
XVIII.	Въ Ганковото кафене.	126
XIX.	Отзиви	135
XX.	Безпокойства	140
XXI.	Кознитѣ	145
XXII.	На-гости у попъ Ставря	150
XXIII.	Другъ се хваща въ клопка	158
XXIV.	Двѣ провидѣния	164
XXV.	Мисията става мжчна	171
XXVI.	Едно неприятно посѣщение	176
XXVII.	Скитникъ	180
XXVIII.	Въ Веригово	187
XXIX.	Една безпокойна почивка	194
XXX.	Любезенъ познайникъ	198
XXXI.	Тлъка въ Алтжново	203
XXXII.	Богъ високо, царь далеко	213
XXXIII.	Побѣдителитѣ угощаватъ побѣденитѣ	221
XXXIV.	Фжртуна	233
XXXV.	Въ колибата	273

Часть втора.

		Стр.
I.	Бѣла-Черкова	245
II.	Болнитѣ на докторъ Соколова	248
III.	Два полюса.	257
IV.	Тъстъ и зетъ	263
V.	Прѣдателство	268
VI.	Една женска душа	278
VII.	Комитетътъ	283
VIII.	Колчови вълнения	288
IX.	Огняновъ прѣдсѣдателствува	290
X.	Единъ шпионинъ прѣзъ 1876 година	294
XI.	Викентий	299
XII.	Зелената кесия.	306
XIII.	Радостна срѣща	312
XIV.	Около единъ трупъ	323
XV.	Новата молитва на Марка	332
XVI.	Пиянство на единъ народъ	338
XVII.	Плѣсница	342
XVIII	Кандовъ	345
XIX.	Утрѣнно посѣщение	351
XX.	Кандовото недоумение нараства	354
XXI.	Опѣлото	359
XXII.	Философията и двѣ врабчета	361
XXIII.	Лѣкътъ	364
XXIV.	Буря прѣдъ буря	371
XXV.	Възстанието.	378
XXVI.	Батерията на Зли-Долъ.	382
XXVII.	Испитъ	385
XXVIII.	Духътъ въ укрѣплението	390
XXIX.	Едно крьщение	393
XXX.	Стрѣмска долина пламнала.	397
XXXI.	Ново покушение	404
XXXII.	Аврамъ	409
XXXIII	Нощьта	412
XXXIV.	Утриньта.	415
XXXV.	Бой	418
XXXVI.	Рада	426
XXXVII.	Двѣ рѣки	431

Часть трета.

I.	Пробуждание	439
II.	Комагътъ на бѣлото гуне	442
III.	На сѣверъ!	445
IV.	Знамето	453
V.	Гробища	455
VI.	Посланница	459
VII.	Неуспѣхитѣ на Марка	462
VIII.	Ливадата.	467
IX.	Съюзникътъ.	473
X.	Любовь – Героизъмъ.	478

XI. Башибозукъ 481
XII. Историята на единъ невъзстанжлъ градъ 484
XIII. Продължение на историята 489
XIV. Важни разговори 493
XV. Срѣща. 496
XVI. Гибель 503

Неволно сж станали доста печатни грѣшки изъ романа, за което просимъ извинение отъ г. г. читателитѣ.

Издателътъ.

„Романътъ *(Подъ Игото)* е толкова прѣкрасенъ, художественъ, щото той може да се нарѣче перлъ на българската беллетристика... Произведението на г-на Вазова е художественна илюстрация на епохата отъ послѣднитѣ народни въстания, то е и поезия, до високо съвършенство, и история на тогавашнитѣ взглядове, понятия, чувства, въодушевления и всичко, което движеше и вълнуваше българина. На подобно произведение трѣбва да се даде най-голѣма распространеность, за да има възможность всякой да го чете и да се наслаждава отъ него. Свобода (1890).

„Ако усѣща человѣкъ нѣкакъ удоволствие, като прѣдставлява на английската публика първий образецъ отъ литературата на единъ новъ народъ, това удоволствие става необикновенно и основано върху една сериозна критическа основа, когато тъй прѣдставляваната книга е едно образцово произведение, единъ chef d'œuvre. Не мисля, че ще се оспори отъ нѣкого, какво *Подъ Игото* е единъ първокласенъ романъ изъ новата история. Може да е любопитенъ и интересенъ фактътъ, че тоя романъ е първий прѣдставитель на българската беллетристика, прѣведенъ въ единъ западенъ языкъ; но книгата заслужва вниманието на английскитѣ читатели не само вслѣдствие на това случайно качество. Въ който и да било языкъ, колкото и да е истритъ, крайната хубость на тоя херoически романъ, тъй просто и при все това тъй искустно скроенъ, тъй пъленъ съ идеална прѣлесть, проникнатъ съ такава чиста и пламенна страсть, тъй человѣшки и нѣженъ, тъй модеренъ и при все това тъй прямъ и първобитенъ — тая крайна хубость би се навѣрно оцѣнила отъ всички читатели съ живо въображение...

Въ *Подъ Игото* Вазовъ е съсрѣдоточилъ въ по-узрѣла форма отъ колкото другадѣ особнитѣ дарби на своя умъ и стилъ. Първото качество, което бие въ очи при прочитанието на тая забѣлѣжителна книга, е нейната свѣжесть. Не е мжчно да разбере человѣкъ, че въ оригиналната му форма, това трѣба да бжде първото гениално съчинение писано въ единъ неистощенъ языкъ. Нито пъкъ е за вѣрване, че Вазовъ, дори и осемдесеть години да стане и да пише съ ненамалена рѣвность и обширность, ще може нѣкога да намѣри вече тоя свой пръвъ хубавъ безгриженъ възторгъ. *Подъ Игото* е единъ исторически романъ, писанъ не отъ нѣкой старинарь, измисленъ не отъ нѣкой поетъ изъ неопрѣдѣлени и недостатъчни материали, случайно запазени отъ едно далечно минжло, а отъ едного, който е живѣлъ и ратувалъ и страдалъ прѣзъ сценитѣ, които се е наелъ да опивса. То прилича като да види човѣкъ Old Mortality писанъ отъ Мортжнъ, или да намѣри автобиографията на Айванхо [1]). То е историята, гледана прѣзъ единъ силенъ

---

*) Мортжнъ и Айванхо сж героитѣ на двата Валтеръ Скотови романи: Old Mortality и Айванхо.

телескопъ, съ срѣдневѣкови лица, кръстосващи третята четвърть отъ нашето блѣдо деветнадесето столѣтие.

Като се вземе прѣдъ видъ страстьта която го въодушевлява, умѣрений и артистически тонъ на *Подъ Игото* заслужава голѣма похвала. Въ единъ епизодъ въ епиката на единъ упоенъ народъ, голѣма прѣкаленность, голѣма буйность можехж да се очакватъ и да се извинѭтъ. Но тоя разказъ на отчаянъ български патриотизмъ е писанъ съ деликатна съобразителностъ и никѫдѣ не минува въ бомбастичность. Авторътъ пише изъ сърдцето си работи, които е видѣлъ и усѣтилъ, но моментътъ на полудата е миналъ вече и неговий пулсъ като наблюдетель е придобилъ, пакъ своята точность. Страстьта е още тамъ дълбокото убѣждение на несносни обиди, които едва ли могѫтъ да се истриѭтъ съ кръвь. Той се връща на близското *минѫло*—но вече образътъ е установенъ и е добилъ монументалний и мраморенъ изгледъ, на минала история.

Усърдната политическа пламенность на тоя романъ се умѣрява съ множество деликатни, трогателни и хумористични епизоди. Сцената въ театра, дѣто въ присѫтствието на снисходителний и лѣнивий турски бей, възстанически пѣсни смѣло се внасятъ въ една сантиментална пиеса, като се дава едно криво тълкование на неподозрителний управитель; потресающето убийство на разбойницитѣ въ воденицата; направата на куфий черешовъ топъ, който пуква тъй позорно въ момента на опитването; хубавитѣ и героически любовни сцени между Огнянова и Рада, хитро измислени и скроени като патриотическа храна за млади читатели; изобилнитѣ и повторяющи се, но никога ненуждни или провлечени, описания на пейзажи изъ балканскитѣ долини; картинитѣ прѣдставляющи, какъ хората живѣѭтъ въ български селски кѫщи, и кафенета, и мънастири, и воденици — всичкитъ тия сѫ само шаренийтѣ на единъ благороденъ кѫсъ отъ фантастическа ткань, безспорно единъ отъ найхубавитѣ романи, които Източна Европа е испратила на Западъ.“

Edmund Gosse.

„Първий български романъ прѣведенъ на английски дава ни охота за повече, и неще бѫде мѫчно да се съгласи человѣкъ съ Г. Едмѫндъ Госсовий възхищенъ прѣдговоръ въ негова хвала. Като художественно дѣло, *Подъ Игото* е едно забѣлѣжително произведение; като лѣтописъ, писанъ отъ едного, който говори съ авторитетъ за раздвижливитѣ събития, които прѣдшествуваха освобождението на България, то е скѫпоцѣнно. Не може се каза, че г. Ив. Вазовъ е наклоненъ да прикрива грѣшкитѣ, малодушието на своитѣ сьотечественници. Расказътъ е епически, но съ всичкия си патосъ той се не лишава отъ хуморъ. Има едно забѣлѣжително ближно сходство между Вазовата метода и оная на великий италианский натуралистический романистъ, Де Амичисъ. Сѫщата грѣшка разпаля двамата автори. Има една прѣкаленность въ подробноститѣ и сцената е прѣтрупана съ излишни и затруднителни фигури“.

„The Academy“.

„Тая нова книга е интересна отъ три точки на зрѣние: тя е първий образецъ отъ българската литература въ английский прѣводъ; тя дава една жива и поразителна картина отъ български животъ въ периода непосрѣдственно прѣдшествующий събитията, които породиха берлинский трактатъ отъ 1878; и най-послѣ, като вземе человѣкъ прѣдъ видъ, че тя може се каза първото литературно произведение на единъ младъ народъ, тя дѣйствително има много голѣмо художническо достоинство. Като повѣсть на недонесенитѣ мѣстни възстания противъ лошето турско управление въ 1876, *Подъ Игото* печели много въ стойность и интересъ отъ факта, че авторътъ му, роденъ

въ 1850, самъ участвувà и страдà въ бунта, кóйто той описва. И наистина человѣкъ би желалъ, щото г. Госсъ да можеше да ни каже въ прѣдговора си, до каква степень г. Вазовъ е скрилъ личностьта и приключенията си подъ ония на злочестий си герой, Иванъ Краличьтъ, който взема едно такова храбро и видно участие въ борбата, като раздухва скритото незадоволство въ отворено въстание. Но *Подъ Игото* е повече разсказа на единъ епизодъ отъ историята на единъ народъ отъ колкото отъ живота на единъ человѣкъ: прѣзъ него тече една „усърдна политическа пламе ность“, която може-би намалява до нѣйдѣ интереса въ дѣйствующитѣ лица. Многобройнитѣ приключения на тия лица, обаче, ставатъ повече и повече трогателни съ развитието на расказа. Г. Вазовъ ни запозна съ отечеството си и съотечественницитѣ *каквото никоя друга книга не ни е запознала;* и той е създалъ сцени и характери и е извьртѣлъ изобилнитѣ приключения на романа по единъ майсторски начинъ“. „The Reviev of Reviev“.

„Има тъкмо шестнайсеть години отъ когато България е станжла независима държава. Днесь за пръвъ пжть се чува нейния гласъ въ свѣтовната литература, чрѣзъ прѣвожданието на английски романа *Подъ Игото,* съчинение на български списатель Ивана Вазовъ . . . Това съчинение изображава борбитѣ на българитѣ за свобода, борби, въ които самъ авторътъ е вземалъ участие“. „United Ireland“.

„Най-забѣлѣжителний романъ, който се е появилъ на английски прѣзъ 1893 година, е единъ прѣводъ, и единъ прѣводъ отъ язикъ, който никога не е ималъ литература: — *Подъ Игото,* романъ на български списатель Иванъ Вазовъ“. „Athenœum“.